

పాశ్చాతీనాంధ్ర మహాకవుల

సంగీత ప్రతిపత్తి

శ్రీ నాథాది రిఘునాథ పర్యంతము

పి.హెచ్. డి. వట్టము సందిన సిద్ధాంత వ్యాసము

ర చ యి త్రి

శ్రీమతి ఋదరాబు దేవిరతి శారద M.A. M.Phil. Ph.D

ప్రధానాధ్యాపకురాలు

తెలుగుకాళి

ప్రతిష్ఠా మహిళా కళాశాల

గుంటూరు

ప ర్య వే క్ష కు లు

అచార్య శ్రీ చొట్టపల్లి పురుషోత్తం M.A. Ph.D

ప్రధానాధ్యక్షులు తెలుగుకాళి

నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయము

న సగరము - 522 510

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయము వారి ఆర్థిక సహకారముతో ప్రచురింపబడినది.
సర్వస్వామ్యములు రచయిత్రివి

మూల్యము : 116- రూప్యములు

ప్రచురణ కర్త
చదలవాడ సత్యనారాయణరూమా L.E.E.,
చదలవాడ శ్రీరామచంద్రప్రభు M Sc., (A.M.I.E)

ప్రతులకు

వైష్ణవీ పబ్లికేషన్స్

H. No : 27-4-4A

కన్నవారితోట గుంటూరు - 4 (A.P.)

ముద్రణ :

శ్రీ లక్ష్మీప్రెస్

గుంటూరు, ఫోన్ : 30643

ప్రణాళికా ప్రస్థాని

రాలలో రాగాలు ప్రతిధ్వనించినట్లు
శిలా స్తంభాలలో నప్తస్వరాలు వినిపించినట్లు
ఆంధ్ర సాహితీ గీతి ప్రతిపత్తిని పల్కరించినట్టి
ప్రణాళికా ప్రస్తారము కవి గాయకులకు నివేదితము

పశ్చాత్తాప పుస్తాక నివేదిని

స॥	ధ్యానమ్
౧॥	సమర్పణము
గ॥	ఆశీర్వాదములు
మ॥	అభినందనములు
ప॥	శ్రుతి
ధ॥	అనుశ్రుతి
ని॥	లయ

పు. సం

- i. కవిగాయక సార్వభౌమయుగము - శ్రీనాథోక్త కర్ణాటబాణి
 1. శ్రీనాథ మహాకవి వరుని సంగీత సార్వభౌమము. 52-51
 2. వల్లభామాత్యునిగాన వాల్లభ్యము 52-67
 3. పిల్లలమఱి వినవీరభద్రుని సంగీత భద్రత 68-81
 4. దగ్గుపల్లి దుగ్గన సంగీత పరచితి 82-83
 5. కొఱవి గోవన సంగీతాలాపన 85-99
 6. జక్కనార్యుని చక్కని కవనమున చిక్కని సంగీతము 100-104
 7. అనంతుని కవితలో కొంతగా పొగిన సంగీత సాంకేతిక ప్రవృత్తి 105
 8. ఎఱ్ఱయ నృత్యగాన పరిచితి 106-107
- i. భక్త కవిగాయక సార్వభౌమయుగము - పోతనార్యాద్యర్చిత నాదాంతర్యాణి
 9. పోతనాది మహాకవుల నాదోపాసనా రీతి 110-129
 10. వెన్నెలకంటి సూరనార్యుని విమల సంగీత విజ్ఞత 130-134
 11. పద్మపురాణకర్త మడికి సింగన సంగీత పరిచితి 135-139
 12. ప్రథమాండ్రయుగళ కవుల సంగీత ప్రీతి 140-146
 13. గౌరన గాన గౌరవము 147-154
 14. కవిభైరవ రాగరమ్యత 155-160

15. వెన్నెలకంటి - అన్నయ్య గానాభిరుచి 161-163
 16. తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుని సంగీత వరీపాకము 164-183

iii. గీతి సాహితీ సార్వభౌమయుగము - శ్రీకృష్ణరాయ బృంహత గానానురంజితవాణి

17. సాహితీ సార్వభౌముని సంగీత రసజ్ఞత. 186-198
 18. అల్లసాని పెద్దనాచ్యుని జిగిదిలి పాటయందలి జిగిదిలి 199-213
 19. ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దు పలుకులలో నొదిగిన సంగీతము 214-217
 20. కాకమాని మూర్తికవి, మాదయగారి మల్లనల సంగీత ప్రీతి 218-222
 21. రాధామాధవ కవి సంగీతారాధన 223-234
 22. అయ్యలరాజు రామభద్రకవి తార్యత్రిక ప్రబుద్ధత 235-238
 23. ధూర్జటి కవుల సంగీతార్పణి 239-256
 24. రామాయణ కవుల సంగీతకము 247-251
 25. కందుకూరి భద్రకవి అందికొనిన సంగీతము 242-257
 26. తెనాలి కవుల తెలితేనియ పాట 258-269
 27. అద్దంకి గంగాభయని కవితలో-అందగించిన గానరిరంస 270-275

iv. రాగరస సార్వభౌమయుగము - రామరాజ భూషణకృత గీతికాశ్రేణి

28. రామరాజ భూషణుని సంగీత కళా రహస్య నిధిత్వము 279-355
 29. చంద్రికా వరిణయ గానరిరంస 356-360
 30. చరికొండ చర్యన్న సంగీతాభిజ్ఞత 361-379
 31. తరిగొప్పల మల్లనార్యుని యొప్పారిన వీణాసాధన 380-388
 32. పింగళి సూరనార్యుని కళా ప్రహరణ్ణత్వము 389-394
 33. ఎడపాటి ఎల్లనార్యుని నృత్యసంగీత ధావన 395-406
 34. దామెర వేంగళ భూపాలుని తార్యత్రిక ప్రజ్ఞ 406-413
 35. మట్ల ఆనంత భూపాలుని సంగీత పరిచితి 414-416
 36. కాచవిభుని మల్లారెడ్డి సంగీతరీతి 417-420

37. ప్రౌఢకవి మల్లన సుదృఢగాన సాధన 421-431
38. బాణాల శంభుదాసుని సారంగ కావ్యరాగ వైచిత్రీ 432-533
39. అప్పప్పకవి బొడ్డుచర్ల తమ్మయ్య పుట్టివ్రతుల సంగీతాభిమానము 434-437
40. సారంగు తమ్మయామాత్యుని వైజయంతీ గానము 438-441
41. చదలవాడ మల్లయ్య గానాభిమానము 442-443
42. అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుని తౌర్యత్రిక ప్రీతి 444-445

v కవన గానాభి య సార్వభౌమయుగము.-రఘునాథ నిర్మిత తౌర్యత్రికశ్రేణి

43. రఘునాథనాయక గీతిసాహితీ మూర్తి 449-460
44. చేమకూర వేంకటకవి గానపరీపాకము 461-463
45. రంగజమ్మ ఉషాను రాగరమ్యత 464-465
46. చెంగలవ్వి కాళకవి గాన కళాభిమానము 466-468
47. పుష్పగిరి తిమ్మనార్యుని గాన సమీరము 469-473
48. గణపవరపు వేంకటకవి వరుని వేంకటేశ్వర విలాస గానము 474-479
49. ముద్దువళని సంగీతకవు ముచ్చట 480-484
50. కాళిందీ కన్యా పరిణయ గానము 485-487
51. రఘునాథ తొండమాసుని సంగీత లక్ష్య లక్షణ పరిష్కాసము 488-490

vi మన వసుచరిత్రాంతరిత పద్యస్వర రాగ సుధారసధుని 491-505

vii పరివస్థితానంత రాగా లాపిని

52. ఉపయుక్త గ్రంథ సంకేతిని 508-511

viii నీరాజనమ్ 512

ధ్యానమ్

శ్రీ నాటాద్యనంత రాగ సహితమ్

స్వర వర్ణ సంశోభితమ్

శ్రీనాథాది మహాకవింద్ర విన్నతమ్

వందే సదా భారతిమ్

కావ్య ప్రబంధ గీత బహుళమ్

అంధ్రీం కల్యాణ ప్రదమ్

వినా వేణు మృదంగ గాన రసికాం

వందే చ్చంద్ర ప్రదమ్ శారదమ్

రఘునాథాది కావ్యశ్రీ కల్పార

మాలాధరామ్

అంబత్వా మనిశం నామిసాహితీ

గీతి సంగతమ్

ఇతి

రవయిత్రీ

ఋదరాఽ పేంకట శారదా

స మ ర్పణ ము

ఇతః పూర్వము నా పరిపూర్ణ జీవిత పరమార్థముగ
 ప్రస్తుత చరమ జీవన భారమునకు జ్ఞాపకార్థముగ
 నిలిచిపోయిన నా భర్త కీర్తిశేషులు శ్రీ చదలవాడ
 సుబ్బయ్యనాయుడు B.A., B.L. గారికి అనంతసాయుజ్యానంద
 ప్రాప్తి నమగ్రహింపుమను నభ్యర్థనతో మా కులదైవమగు
 శ్రీ భావపురి భావనారాయణ స్వామివారికి
 సిద్ధాంత వ్యాస మాలిక యగు
 ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల సంగీతప్రతిపత్తి
 మనస్సుమన నమన్రజిముగ
 సమర్పితము

అభినవ తిక్కన

తెలుఁగు లెంక

—డా॥ తుమ్మల సీతారామమూర్తి

ఆశీర్వాదము

పెద్దలు కూర్మిమై నిడినపేలు ఫలింప ననేక విద్యులన్
దధయు దస్సిగెల్పి రవితానిదు లాద్యులు నన్నయాది దీ
మద్ది విషద్వరుల్ నుడుపు మంజులసాహితీ త్రచ్చితచ్చియం
దుద్దవిడిన్ దనర్పు కళ సుక్తి నిబద్ధము గానమున్ జగం
బద్దిర నేర్పనన్ మెలపినట్టినిసున్, గొనినాళ్లు నాకడన్
విద్దపుఁ బేర్మిమైఁ జదుపు నేర్పిన దాని నహంత కేన్నఁదో
యెద్దడిచూపి కీర్తి గడియించినదానిఁ గనంగ నామదిన్
హద్దులులేని హర్షము బయల్పడుచున్నది కొమ్ముమంత్రుకిన్
ముద్దుల వట్టియైన కవిముఖ్యుఁ డెలర్పిన మేటి పీటిలో,
బ్రౌడ్లు పుచ్చునాఁడు సురపుంగవుఁడై శరణార్థినొప్పులన్
బ్రద్దలునేయు శ్రీహరిహరప్రభుఁ డాదట నిల్చు చొక్కపున్
గద్దెగ నీచునం బలరు కాలమునందు నపూర్వశోధ నం
బిద్ది పొనర్చునీ వల ఋషిండ్రుఁడు తిక్కనకైతలోని పె
న్నొద్దికలన్ వెలార్చుఁగఁ బ్రయోగమునల్పిన భాషయం దహో!
న ద్దొరించుఁదో! హరుఁడు నల్పు నుదాత్తకపాలగాన మా
పెద్దస భాషణుల్ తెనుఁగు పెంపున చిన్నెగ సంతరించి రే
గద్దటికైత, దాని స్వరకల్పనతో వెలయించి నిన్ గడున్
దిద్దిన యట్టి తల్లని సతీమణి సత్యవతిన్ రసజ్ఞులై
వద్దిగడించువారు వలుథంగుల మెచ్చెద, రీపు కప్రపున్
ముద్దకు సుద్ది వచ్చు యిశముం గని యాయు రసామయమ్ములన్
మొద్దల మేడలన్ బరిణమించెద వీనుడి నమ్ము! కారణా.

PROF. BODDUPALLI PURUSHOTTAM
NATIONAL LECTURER

PROFESSOR & HEAD OF THE
DEPARTMENT OF
TELUGU ORIENTAL LANGUAGES
NAGARJUNA UNIVERSITY
NAGARJUNANAGAR

అభినందనము

శ్రీమతి డాక్టర్ బూదరాజు శారద సాక్షాత్తుగా శారదా స్వరూప సంగీత సాహిత్యములు రెండును ఆమె లోకమునకు ప్రసాదించి, లోకము సమృద్ధిముగావిండును.

ప్రాచీనాంధ్ర కవులు కేవల కవులే కాదు. సంగీతాది వివిధ కళా విష్ణువులు. కథా కథన శిల్పంలో ప్రత్యక్షంగాను, పరోక్షంగాను సంగీత కళా రహస్యాలున్నో విశేషం కావించారు. డాక్టర్ శారద ఆ రహస్యాల నెన్నో ఈ సిద్ధాంత వ్యాసంలో సరసంగానమ్మిల్లించారు — ఎంతో విపులంగా! ఇటువంటి రచన ఇంతకు పూర్వం ఆంధ్ర సాహిత్యంలో వుట్టలేదు. ఆ కొరత తీర్చి డాక్టర్ శారద ఆంధ్ర లోకానికెంతో మహోపకారం చేసింది. ఈ కృషి నా పర్యవేక్షణలో జరగటం నా కానంద దాయకం.

—బొడ్డుపల్లి పురుషోత్తం

Prof. **S. V. JOGA RAO**, M.A Ph.D., D.Litt. (Hons.), A.U.
Hon. Cultural Doctorate in Literature

WORLD UNIVERSITY, U.S.A.
NATIONAL PROFESSOR, Dept. of Telugu
ANDHARA UNIVERSITY, WALT AIR
Formerly Professor, U.S.S.R. 1965-'67 &
Principal, A.U. College of Arts, Commerce & Law

5 - 40, SIRIPURAM
WALT AIR
VISAKHAPATNAM-530 003

సహృదయ భూమిక

సంగీత సాహిత్య విశారద మా శారద. అన్వర్థ సంజ్ఞిత. ఆ కళలు రెండును ఆమెకు మాతృశ్రీ పరప్రసాదములు. ఆ తల్లి ఈ బిడ్డకు ఉగ్గుపాలు కుడిపినదో లేదో కాని చిన్నప్పటినుండి తత్కళలయందు అభిరుచిని అభినివేశమును తథాపి కౌశలమును అలవడజేసిన ఉత్తమ విదుషి.

ప్రకృతమిది శారద డాక్టరు పట్ట పరిశోధన నిబంధము. ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవులెందరో ఛందస్సుందరములైన ప్రాథకవితలను పరిధవించుటయేకాదు. ఛందస్సునకును కవితకును సంగీతమునకును గల సహజము సనాతనము సమీచినము సమంజసమునైన అనుబంధము నాకళించుకొన్నవారు. అంతేకాదు కొందరు సంగీత కళా రహస్యనిధులును, వారివారి కావ్యసాహిత్యమునందలి సంగీత కళాసురభిళములైన సందర్భములను క్షేదక్షమమైన పరిశ్రమము చేసి తన అభిజ్ఞత చొప్పున చతురముగా శాస్త్రీయముగా కళాకౌశల పేశలముగా అవిష్కరించినది శారద. ఆమె చేసిన ఈ సరస్వతీ పరివస్య అంధ్రసాహిత్య పరిశోధన చరిత్రలో ఒక అనర్హ సన్నివేశము. ఆమెకు నా సాధువాద కృతానేక మంగళాశాసనములు.

యస్మై

Professor G.V. Subrahmanyam M.A. Ph.D.
 Professor and Head of the Dept. of Telugu
 University of Hyderabad,
 Hyderabad A. P.

అభిప్రాయం

శ్రీమతి బి.వి. శారద పి.హెచ్.డి. పట్టము కొరకై సమర్పించిన 'ప్రాచీనాంధ్ర షహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి' (శ్రీనాథాది రఘునాథ వర్యంతము) అను పిద్దాంత వ్యాసమును సమగ్రముగా పరిశీలించినాను. రచన సంతృప్తికరముగా నున్నది. నాఁగైదేళ్ళుగా వచ్చుచున్న పిద్దాంత వ్యాసములలో ఉత్తమ ప్రమాణములతో వెలువడిన గ్రంథములలో నిది యొకటియని నేను నిర్ణయించుకొన్నాను.

లయబద్ధమైన ఛందోరచనలలో సంగీతము అంతర్వాహినిగి నుండుట సహజము. కాని, అట్టి రచనలు సంగీతపు శాస్త్ర మర్హజ్ఞుల చేత రచింపబడినచో సంగీతము సాహిత్యమునందు నర్వాంగ సుందరముగా సంపదించబడి పద్య రచనలో ప్రతిఫలించుటకు నెంతయు అవకాశమేర్పడగలదు. సంగీత సాహిత్య రంగములలో ప్రవేశమేకాక పరిశోధన పాటవముగల పరిశోధకుల సమన్వయ తృకాంశమును సామర్థ్యముతో నిర్వహింపవలెగును. శ్రీమతి బి.వి. శారద అట్టి సామర్థ్యమును సముపార్జించుకొని విద్యుషీమణియగుటచే నీ పిద్దాంత వ్యాస రచనము గాఢ పరిశీలనకు ఫలమై సార్థకమగుచున్నది. ఇట్టి సమన్వయతృక పరిశోధనాంశము నెన్నుకొనుటయే ప్రశంసనీయము. దానిని సాధికారముగా నిర్వహించుటయు అభినందనీయము.

ఈ పిద్దాంత వ్యాసరచనలో పాటించబడిన ప్రణాళికా ప్రస్తారము పరిశోధనాంశములలోని సూక్ష్మంశములను పట్టియిచ్చునట్టిదిగాను. ఇంతకు పూర్వము విమర్శకు లెత్తిచూపని అంశములను వెలికి తీయుటకు వీలగునట్లుగను అమరి యున్నది. మొదటి నాలుగు అధ్యాయాలు పిద్దాంత వ్యాస విస్తర రచనకు ప్రస్తావన వంటివి. అందును 'లయ' అను అధ్యాయము ఆంధ్రభాషలోని ఛందో

నియతి. ఇలంకార రీతి, వ్యాకరణ సంస్థితి మొదలైన అంశములు సంగీత ప్రతిపత్తి కెట్లు సహజాలంకారములుగా నొప్పియున్నవో పోదాహరణముగా నిరూపించినది. అధ్యయనమునకు అనువైన అనుశీలన వ్యవస్థను పరిశోధకురాలు రూపొందించుకొనిన వైఖరినీ అధ్యాయము వాఙ్మనించుచున్నది. ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల కావ్యముల సంగీత ప్రతిపత్తిని పరిశీలించుట సిద్ధాంతవ్యాస పరిధి యగుటచే శ్రీనాథ మహాకవి మొదలుకొని రఘునాథ భూపాలుని వరకుగల సాహిత్య చరిత్రలో పేరెన్నికగన్న కవుల నెన్నుకొనుట సమంజసముగానున్నది. అయినను అట్టి కవులను దాదాపు అరువది మంది నెన్నుకొనుట జరిగినది. అనగా దాదాపు కావ్య, ప్రబంధ, దక్షిణాంధ్రయుగ సాహిత్యములందు వెలసిన సంగీత ప్రతిపత్తిని సమీక్షించినట్లైనది. విస్తృతమైన ఈ సాహిత్యమును విశేషముగా అధ్యయనము చేసి అందులో సారవంతములైన అంశముల నన్నింటిని సాంగముగ సశాస్త్రీయముగా పరిశోధ వ్యాసమునందు ప్రవచించుట ప్రశంసార్హమైన అంశము. శ్రీమతి బి.వి. శారద ప్రదర్శించిన ప్రజ్ఞా వైదుష్యముల కి సిద్ధాంత వ్యాసరచన తార్కాణము.

ఈ వ్యాసమునందు ప్రత్యేకముగా పేర్కొన దగిన అంశములు :

1. ప్రాచీన మహాకవుల కావ్యములలో సంగీతమునకు సంబంధించిన అంశములెన్ని, యేయే పట్టలయందు ప్రసక్తమై యున్నవో వానిని పరిశీలించి సమీక్షాత్మకముగా వాని వైశిష్ట్యమును వివరించుట.
2. మహాకవులు సంగీత శాస్త్ర రహస్యములను కథార్థములందు కాని, వర్ణనా వసరములందు కాని, సూక్తి విశేషములందు కాని, పద్యరచనయందు కాని అలంకార సంపత్తియందుకాని విశిష్ట మొనర్చి యున్నచో వానిని శాస్త్ర ప్రమాణములతో వివరించి వివేచించుట.
3. నాట్యశాస్త్ర సంబంధులు, దేశి కళాసంబంధులు, వాద్యవాద సంబంధులు, రూపక ప్రయోగ సంబంధులు, అయిన అంశములను కూడ ప్రత్యేకించి పేర్కొని వానిని వివరించుట.
4. మను వసు చరిత్రలలోని పద్యములకు స్వరకల్పనము చేసియు, రాగము లకును రసములకును గల సంబంధమును వివేచించియు గావించిన ఫలి శీలనము పరిశోధనవిషయ పట్టి యిచ్చుచున్నది.

5. ఈ సిద్ధాంత వ్యాసమునకనుబంధముగా నుంచిన యం. పిల్ వరిశోధన వ్యాసము కూడ విలువైనది. ఈ రెండింటిని కలిపి చదివినచో శ్రీ. శ. 11వ శతాబ్ది నుండి 17వ శతాబ్దివరకు వెలసిన ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రలోని ప్రముఖ కవుల రచనలలో సంగీత ప్రతిపత్తిని తెలిసికొనుటకు పీలగు చున్నది. ఈ పరిశ్రమ ప్రశంసాపహము.

ఇంతటి ఉత్తమ సిద్ధాంతమును సమర్పించిన శ్రీమతి బి.వి. శారద గారిని, వరిశోధన పర్యవేక్షకులు ఆచార్య బొడ్డువల్లి పురుషోత్తముగారిని హృదయఃపూర్వకముగా అభినందించుచున్నాను.

— బి.వి. సుబ్రహ్మణ్యం

Professor G. Appa Rao M.A., Ph.D.
Professor & Head of the Dept. of Telugu
MADRAS University
MADRAS
Tamil Nadu

I have had the pleasure of going through the thesis submitted by Smt. B. V. Sarada M.A., M.Phil, Ph.D.

Telugu language is reputed to be melodious. It goes with out saying that when music is clothed in Telugu language, the melody that one's auditory sense received is beautiful and enjoyable.

The thesis entitled "PRACHINANDRA MAHAKAVULA SANGEETHA PRATHIPATTI" is a classic example of this quality. The scholar has done some thing unusual in the writing of Telugu thesis and dissertations. There has not been, so far as I know, such an innovation as the present thesis. It is praiseworthy that a new dimension is given to research work in Telugu where phonology is blended with Telugu literature.

The distribution of material in the parts and paragraphs in an orderly manner makes this thesis a piece of art.

The illustrations made here and there by the scholar are not only relevant but they reveal the author's deep sense of involvement in the artistic process.

The foot-notes and other references in Telugu and Sanskrit prove that the scholar has wide knowledge of the subject, besides a researchers proven skill.

Prof. Purushottam who supervised the thesis writing is to be congratulated for his scholarly guidance. Thesis of this kind is not often met with,

Prof. G. Appa Rao

Professor C. Radhakrishna Sarama M.A., Ph.D.
Professor & Head of the Dept. in Telugu
MADURAI University
MADURAI
Tamil Nadu

I have gone through the Ph.D. thesis submitted by Smt. B.V. Sarada.

The Researcher has tried her best to prove that the old Telugu poets beginning from Srinatha to Raghunatha had exhibited in their poems their acquaintance with music. She has ably and successfully illustrated her view point. She has proved that among the old poets, Srinatha, Srikrishnadeva Raya and Rarnarajabhushana were well acquainted with music and their deep knowledge in describing different raagas is brought out. For instance, the Researcher has proved that the Emperor-poet Sri Krishnadeva Raya had favoured the raagas like Megha ranjani, Vasantha and Mangala Kaisiki.

The fact that the researcher has deep interest in the topic is evidenced by the notation brought out by her. The notation gives some select verses called from the classics Manu charitram and Vasu Charitram as they were sung some fifty years ago in music concerts.

I Congratulate the Researcher and the guide for this excellent work.

C. Radhakrishna Sarma

Dr. S. PINAKAPANI, M.D.
CONSULTANT PHYSICIAN &
Vidwan in Karnatic Music & Musicology

SRINIVASA NAGAR.
KURNOOL - 518 004

I have great pleasure to state that Smt. B.V. Sarada, M.A. M.Phil, F.I.P. Scholar, Telugu department, Nagarjuna University, has discussed with me Various topics in Classical Carnatic Music in Connection with her research for Ph D. Degree in Telugu literature on "Pracheena Andhra Kavula Sangita Pratipatti". She has revealed quite a good grasp on musical aspects Concerning the topic of her research.

Dr. S. Pinakapani

శృతి

శిశుర్వేత్తి వశుర్వేత్తి, వేత్తి గానరసం పణి
కోవేత్తి రవితారస మిశ్వరో వేత్తి వా నవా

* * *

సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తనద్వయమ్
ఏక మాపాత హుభరం అస్య దాలోచనామృతమ్

అను సర్వజ్ఞు సంవేద్యములగు నీయాభాణకములు, సర్వప్రాణి సమ్మోద
జనకమగు సంగీత త్వమును విశదమొనర్చునవి. సాత్విక గుణ సంభరితముగా
అప్పుడే పుట్టిన శిశువులకు, ప్రజోగుదోషేతములై వగబట్టిన పాములకు, తామస
గుణాన్వితములై యజమానిరి కట్టుబడని వశువులకు, గూడ సంగీతము సమ్మోహన
జనకమగుచుండగా కవిత్వ తత్త్వము సర్వ సృష్టి విదాయకుడైన పరమేశ్వరునకు
గూడ నమృత్యుం వేదమగుదో కాదో అనుట సంశయాస్పదమట. అట్టియెడ
సర్వజ్ఞు సకవేద్యమగుటవలన సంగీతము సర్వ లలితకళలను అతిగమించి సర్వ
జనామోదమై నెగడుచున్నది అనుట నిర్వివాదాంశము.

అట్టి యీ సంగీతమునకు ప్రతిద్వంద్విగ నిలువగలిగినది సాహిత్య
మొక్కటియే. స్థూల దృష్టికి జనసమ్మోహనత్వ ప్రతిపాదనమందు సంగీత
సాహిత్యములు ప్రతిస్పర్థులు. సూక్ష్మేక్షిక కవి పరస్పర పరిపోషితములుగా,
అవినిభావ సంబంధులుగా గోచరించుచున్నను, సంగీతమునందు సాహిత్యము
వ్యక్తము. సాహిత్యమునందు సంగీతము అంతర్నిహితము. సాహిత్యమునందలి
శ్రవణ సుఖము, తాళ రియాన్వితత్వము, అక్షర సమత్వము, తంప్రిలయ
సమన్వితత్వము మున్నగునవిన్నియు సంగీత లక్షణములే. సంగీత స్వరత్వము
నందలి అపార మౌదుర్యమునకు, ఆలోచనామృతత్వమును ప్రతిపాదించునది
సాహిత్యమే. కావుననే మనవారు ఆ సంగీత సాహిత్యముల రెంటిని జగన్మాత
యగు బ్రహ్మణీ వక్షోజాత క్షీర సములనివారు. ప్రపంచయ శిశువు మాతృ
ప్రసవమును ఇరువైపుల కడుపు నిండుగ తనివార గ్రోలనిదే, ఒకవైపు త్రాగుచు
చుటియొక శ్రేవ స్పర్శించనిదే తుష్టిని, పుష్టిని పొందనట్లే, కావ్యాంతరిత సంగీత.

సాహిత్యముల రెంటిని ఆస్వాదించి అనందింపజాలని పాఠకుడు తన సహృదయుడుగా రూపొందజాలడను అభిప్రాయము పైని ఉట్టించినచాలు శ్లోక మభివ్యక్త మొనర్చును ఈ శ్లోకాంతరిత భావమును మెచ్చి, తమకు సచ్చిన రీతిలో మన ఆంధ్ర కవి వతంసులందరు, తమ కావ్యములందు గీతిసాహిత్యములకు ఏదియో యొకరీతినున్న అనుబంధమును సమ్మ్యక్ సంభావితము గావించినారు. కొందరు ప్రత్యక్షపద్ధతిలో సంగీతసాహిత్యాను బంధమును దృఢముగ వ్యక్తీకరించినారు. మరికొందరిద్దానిని పరోక్షపద్ధతిలో భంగ్యంతరముగ సుట్టంకించినారు.

ఈ రీతిని నన్నయనుండి నాచన సోమనార్యుని వఱకుగల ప్రాచీనాంధ్ర కవుల సంగీత ప్రతిపత్తిని ప్రత్యక్ష పరోక్ష పద్ధతులలో పొడగట్టుచున్న రీతిని బట్టి అనుశీలించి యం ఫిర్. పట్టమునకై లఘు సిద్ధాంత వ్యాసముగా నమర్చిందితిని.

ఏదవ అదే రీతిలో శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని నుండి రఘునాథ నాయక కవిశేఖరుల వరకు వారి యుగాంతరితులగు కవివరుల కావ్యములందలి సంగీత ప్రతిపత్తిని పరిశోధనాంశముగ గైకొని సిద్ధాంత వ్యాసరచనమును పిపాచాడి. పట్టమునకై నమర్చింప వ్యాసంగమును సాగించినాను. ప్రాచీనాంధ్ర కవుల సంగీత ప్రతిపత్తిని అనుశీలించుటయందు వ్యక్తము గావించిన సంగీత పారిభాషికములు చర్చిత చర్చణములు కాకుండుటకై ఆ ప్రథమ భాగమును సిద్ధాంత వ్యాస గ్రంథమునకు అనుబంధించినాను.

ఆర్థ శతాబ్దిము క్రిందట గాయకులు వైణికులు సంగీత సభా కార్యక్రమాంశమును సాహితీవిదులనుగూడ నలరించుటకై వీణానుగతముగ నాలపించెడి చును వను చరిత్రాంతరిత వద్యరీతి యెకటి యెందెడిది. అది రాసురాను మనకవారి నేడది పూర్తిగ అప్రచలితమై పోయినది. ఏదియో లేక ఆరువది సంవత్సరముల పూర్వమునాటి సంగీత సభా కార్యక్రమముల విని అనందించిన గాన రసికులగు ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు, ఆచార్య గంటి జోగి సోమయాజులుగారు, ఆచార్య కాకర్ల వేంకటరామ నరసింహముగారు, బ్రహ్మశ్రీ వెంపరాల సూర్యనారాయణకావ్యిగారు, శ్రీమాన్ పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యుల

వాసు వంటి సహస్రమాసాధిక జీవులగువారు కొందరు ఈసంప్రదాయము నెఱిగి యున్నారు.

పీరిలో మా ప్రాచార్యులగు ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు రెండున్నర దశాబ్దముల క్రిందట ఆకాశవాణి సాహితీప్రయోక్తలుగ విజయవాటిక యందున్నపుడు నేనొకసారి ఆకాశవాణి సంస్కృత నాటక కార్యక్రమమున పాల్గొనుటచేగితిని. అపుడు ఆచార్యదేవులు నాతోపాటు వచ్చియున్న సంగీత విద్యుషియగు మా అమ్మతో చిన్ననాటి సంగీత సభా కార్యక్రమముల గురించి ముచ్చటించుచు సభాంతమున వీణానుగతముగ గానము చేయబడెడు మను వసు చరిత్రల పద్యముల నాలపించురీతివిగూర్చి ప్రస్తావించిరి. ఆనాటికే సంగీత సాహిత్యానుబంధము సనుశీలించుచు పరిశోధనము గావింప ఉత్సృకతను ప్రదర్శించిన నన్నాశీర్వదించిరి. ఆ సందర్భమున మను వసు చరిత్ర పద్యగాన సంగ్రహదాయము నెరిగిన మా అమ్మగారిని సంభావించిన, నా పరిశోధన వ్యాసమున మను వసు చరిత్రాంతరిత పద్యగాన రీతిని స్వరవరచి అనుసంధింప వలయునని ఆదేశించిరి. వారి ఆశీర్వాదము నేటికి ఫలించినది. మజ్జనని ఆనాటి ఆచార్యోపదేశమును శిరసావహించి కొన్ని మను వసు చరిత్రములందలి పద్యములను తాను గురుకుల సంప్రదాయములో నేర్చిన విధానము ననుసరించి స్వరవరచినది. వానిని ఈసిద్ధాంత వ్యాసమునకు అనుబంధముగాజేర్చి చరితార్థ నైతినిని భావించుచున్నాను.

ఈ పరిశోధన వ్యాసము కవిసార్వభౌముని కర్ణాట గాన ప్రతిపత్తితో వల్ల విత మగుచున్నది. శ్రీనాథుడు ఆంధ్ర సాహిత్యమునందు కావ్యరీతికి శ్రీకారము చుట్టుటతోపాటు గీతి ప్రతిపత్తికి నాందీ శ్లోకమునుగూడ వరించినాడు. తన కవితా సుందరిని గాన రవిగనేగాక నాట్య మోహనిగఁగూడ గావించి తానే సూత్రధారుడై నేపథ్యమున విలచి తెరవెడలించినాడు. ఇట్టి గీతిసాహితీప్రతిపత్తి ఈ కవిసార్వభౌముని కవనమున నిబిడమై కర్ణాటరీతి సమన్వితమై ప్రతిభాసించి తీరు తీయములతో నృత్య గానరీతులలో నమ్యకృం భావితమైనది. ఇట్టి కార్యక్రమ పాండితి శ్రీనాథునికే సాధ్యమని, అట్టిది తదిదరా సాధ్యమని మా ఆచార్యదేవులు డా॥ శ్రీ కాకర్ల వెంకటరామ నరసింహముగారు విద్యార్థిని దళ

యందే నన్నాదేశించిన రీతితో నాట్యశాస్త్ర సహకృతితో వల్నాటి పీఠభరిత్ర మందలి నాట్యశాస్త్రోదీరిత లక్షణానుశీలనమును అన్వేషించుటకు ఇతర గ్రంథ పరిశీలనమునుగూడ గావించినాను శ్రీనాథుడు మూలమై నిలువగ ప్రపుల్లమైన గీతిసాహితీ సమంచిత ఎసంతగానమునకు సర్వ ప్రకృతి పరపశింప శ్రీదాధి రామమై వల్లభుని హృద్గత గీతితో సంవాదముచేసి గీతిరస నాలపించి “యూగిలి మాగిలి వృక్షపు పూగొమ్మల నుండి వద్దము ప్రకాశింపనోలే గొదమ నెనులియ్యె” “నటనమాడి సాపాయనుచు శ్రుతి బట్టినది” అనుచు పల్లవామాత్యుని రచితను గూడ పలకరించినాను.

శ్రీనాథుని యుగముననున్న కవిపటలలో పిల్లలపట్టి పినపీఠనాచ్యుడు, వల్లభామాత్యుడు తాళ్ళపాకపు కవిపరులు మున్నగువారందఱు శ్రీనాథ కర్ణాట రీతిచే ప్రభావితులై అటు దేశివి, ఇటు మార్గిను ఇటువైపుల నిలుపుకొని గీతి సాహితీ సమంచిత కవసరీతిని నిర్వహించినారు. ఇట్టి రచన గాన రీత్యను శీలనమున శ్రీనాథయుగాంతరిత కవులు ప్రదర్శించిన వలుబోలడలను ప్రకరణాం చితముగ దర్శించునాను. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాంధ్రశాఖ విద్యార్థినిగానున్నప్పుడు మా గురుదేవులు డా॥ శ్రీ భద్రరాజు కృష్ణమూర్తిగారు (ఇప్పుడు హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయోపాధ్యక్షులు) నాదృష్టిని గౌరవ, కౌరవి గోపన, జర్కనార్యుల గీతవాద్య నృత్యపాండితిపై కేంద్రీకరింపజేసిరి. అద్దానిని పరిశోధనాపథిలో నమ్యగను శీలనాలక్ష్యముగ ననుసంధించితిని. శ్రీనాథ యుగమునకు తరువాతి యుగమున కృష్ణరాయల యుగమున ఆంధ్ర కవివశంతుల సంగీత ప్రతిపత్త్యను శీలనమున ప్రత్యక్ష పద్ధతి చోటుచేపికొనినది. శ్రీనాథ యుగాంతము పరకు వ్యక్తై వ్యక్తయైన కవితాకన్య రాయల యుగమున పూర్తిగ సవగుంతనమును దొలగించుకొని గానవినోదముల, నృత్యవిశేషముల రంగమున నిలిచి ప్రదర్శించి నది. రాయలవారి సాహితీ భువన విజయాస్థాన మండవమున తొలిసారిగ నిర్వహ స్వర బృంహిత ధ్వనమును పెద్దనార్య దిగ్గజము గావించినది. ఆ మాటాత్మవి గీతిసాహితీ సమంచిత కవనాభినందనము గావించుటతోనే రాయలనాటి సంగీత రచితకతకు శ్రుతి సంతరింపబడినది.

రహిపుట్ల జాత్ర గాత్రముల రాగరగించు విమలగానధర్మ విద్యావిధియైన

పూర్వమున ఆలాపగతింజొక్కయుండగా సాహితీ ప్రవరాఖ్యులు యెట్ల ఎదుట సాక్షాత్కరింపజేసి గీతిచే సాహితీపై నవాలు చేయించిన ఘనకీర్తి పెద్దనకే దక్కినది.

“వాలాటంకొనగోళ్ళ నీ వలనతన్ వాయించుచో నాటకున్
మేళంబైన వివరించినన్ మొదలున్ నీవంటమించేసియా
యాలావంటె యవేళఁ బెక్కిఁడుఁ బ్రభాతాయాత వాతాహతా
లోలత్తంతుల మేళవింపగదవే లోలాక్షి! దేశాక్షికిన్”

అని నిద్రాముద్రిత వోచి అన్యమనస్కయైన వాఙ్మయిని పైతాళిర గీతినాలపించి హెచ్చరించినాడీ కవీంద్రుడు. ఆ హెచ్చరికల కులికిపడి ఆయత్తయ్యలేచి ఆతని సాహితీ.

“కమ్రుకర సంకటహ రత్న కటక యుంయులు ధ్వని స్ఫూర్తితో

తాళ ప్రాధిమ్యము ప్రకటించిన తీరుతీయులను నమ్యుక్చంభావితము గానించినాను.

రాజసంవారి ఆ ముక్త మాల్యద మధుర భక్తి భరిత స్వాంతయై, విష్ణుగా ఓనియై మేఘరంజినిని విజయము గోరి పాడినది. ఇట్టి మధుర భక్తియుత జీవేశ్వరైశ్వర్య విషయక విరహగీతికా గానము గీతి సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌమోద్దీపితముగ ఆ ముక్త మాల్యదాంతరముగ విని, సంగీత రసికులకు సాహితీ విదులకు నివసంప గల్గితమను ముదావహము.

ఇదే ముక్కుతిమ్మనాద్యుని ముద్దు పలుకులలో పారిజాతావహరణ కావ్యమున ‘సరిగమ పదని’ సప్తస్వరముల మహతి గదో వాయు నిహతి మొరయించుచు నారమిడు సాక్షాత్కరింపగా ఆ కావ్యనాయక యగు సత్య ‘బాల వల్లభ గ్రాస కషాయ కంఠ కల కంఠ వదూ కల కాకలీ ధ్వని యుతముగ అనాహత నాదమును పూరించినది. క్రొవ్వాడి గోళ్ళ తంతుల వీణయల మీద గల సనుర్ధలగు ఆమె చెయ్యలైన అంతఃపురాగనలు ఆ సంగీతమునకు అనుగతముగ జుంజుమును నిర్వహించినారు. ఇయ్యది రాజిలో స్వల్పమైనను వానిలో

యందే నన్నా దేశించిన రీతిలో నాట్యశాస్త్ర సహకృతితో వల్లూటి పీఠచరిత్ర మందలి నాట్యశాస్త్రోదీరిత లక్షణానుశీలనమును ఆమృతహామహాని ఇతర గ్రంథ పరిశీలనమునుగూడ గావించినాను శ్రీనాథుడు మూలమై నిలువగ ప్రపుల్లమైన గీతిసాహితీ సమంచిత ఎసంతగానమునకు సర్వ ప్రకృతి పరవశింప క్రీడాభి రామమై వల్లభుని హృద్గత గీతితో సంవాదముచేసి గీతికల నాలపించి “మాగిలి మాగిలి వృక్షపు పూగొమ్మల నుండి వృక్షము ప్రకాశింపనలే గొడమ నెమరియై” “నటనమాడి సాపాయనుచు శ్రుతి బట్టినది” అనుచు వల్లభామాత్యుని రచితను గూడ పలకరించినాను.

శ్రీనాథుని యుగముననున్న కవివరులలో పిల్లలమట్టి పినపీఠనాథుడు, వల్లభామాత్యుడు తాళ్ళపాకపు కవివరులు ముగ్గుగువారందఱు శ్రీనాథ కర్ణాట రీతిచే ప్రభావితులై అటు దేశిని, ఇటు మార్గను ఇటువైపుల నిలుపుకొని గీతి సాహితీ సమంచిత కవనరీతిని విర్వహించినారు. ఇట్టి కవన గాన రీత్యను శీలనమున శ్రీనాథయుగాంతరిత కవులు ప్రదర్శించిన పలుపొలదలను ప్రకరణాం చితముగ దర్శించునాను. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయాంధ్రశాఖ విద్యార్థినిగానున్నపుడు మా గురుదేవులు డా॥ శ్రీ భద్రరాజు కృష్ణమూర్తిగారు (ఇప్పుడు హైద్రాబాద్ విశ్వవిద్యాలయోపాధ్యక్షులు) నాదృష్టిని గౌరవ, కౌరవి గోపన, జక్కనార్యుల గీతవాద్య సృత్యపాండితిపై కేంద్రీకరింపజేసిరి. అద్దానిని పరిశోధనావధిలో సమ్యగను శీలనాలక్ష్యముగ ననుసంధించితిని. శ్రీనాథ యుగమునకు తరువాతి దయిన కృష్ణరాయల యుగమున ఆంధ్ర కవివరతుల సంగీత ప్రతిపత్త్యను శీలనమున ప్రత్యక్ష పద్ధతి చోటుచేసికొనినది. శ్రీనాథ యుగాంతము వరకు వ్యక్తై వ్యక్తమైన కవితాకన్య రాయల యుగమున పూర్తిగ నవగుంతునమును దొలగించుకొని గానవినిోదముల, సృత్యవిశేషముల రంగమున నిలచి ప్రదర్శించి నది. రాయలవారి సాహితీ భువన విజయాస్థాన మండవమున తొలిసారిగ నిషాద స్వర బృంహిత ధ్వనమును పెద్దనార్య దిగ్గజము గావించినది. ఆ మహాత్ముని గీతిసాహితీ సమంచిత కవనాభినందనము గావించుటతోనే రాయలనాటి సంగీత రచితకకు శ్రుతి సంకరింపబడినది.

రహిపుట్ట జాత్ర గాత్రముల రాగరగించు విమలగానధర్మ విద్యానిధియైన

వరూధిని ఆలాపగతింజొక్కియుండగా సాహితీ ప్రవరాఖ్యులు యెట్ట ఎదుట సాక్షాత్కరింపజేసి గీతించే సాహితీపై సవాలు చేయించిన ఘనకీర్తి పెద్దనకే దక్కినది.

“వాలాటంకొనగోళ్ళ నీ వలనతన్ వాయించుచో నాటకున్
మేళంబైన వివంచినిన్న మొదలున్ నీవంటమిండేసియా
యాలావంటె యవేళ బల్కెడుఁ బ్రభాతాయాత వాతాహతా
లోల త్రంత్రుల మేళవింపగదవే లోలాక్షి! దేశాక్షికిన్”

ఆని నిద్రాముద్రిత వోచ అగ్యయనస్కయైన వాఙ్మయిని వైతాళిక గీతినాలపించి హెచ్చరించినాడీ కవీంద్రుడు. ఆ హెచ్చరికల కులికిపడి ఆయత్తయ్యచేచి అతని సాహితీ.

“కప్రుకర సంకరుహ రత్న కటక యుంయులు ధ్వని స్ఫూర్తితో

తాళ ప్రాధీను ప్రకటించిన తీరుతీయులను సమ్యక్సంగ్రహింపగలగలవనినాను.

రాజులవారి ఆ ముక్త మాల్యద మధుర భక్తి భరిత స్వాంతయై, విష్ణుగా పునియై మేఘరంజినిని నిజజీవుము గోరి పొడినది. ఇట్టి మధుర భక్తియుత జీవేశ్వరైక్య విషయక విరహగీతికా గానము గీతి సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌమోద్దీపితముగ ఆ ముక్త మాల్యదాంతరముగ విని, సంగీత రసికులకు సాహితీ విదులకు నివసింప గల్గితమట ముదావహము.

ఇక ముక్కుతిమ్మనార్యుని ముద్దు పలుకులలో పారిజాతావహరణ కావ్యమున ‘సరిగమ పదని’ సప్తస్వరముల మహతి సభో వాయు నిహతి మొరయించుచు నారడుడు సాక్షాత్కరింపగా ఆ కావ్యనాయక యగు సత్య ‘బాల వల్లస గ్రాస పషాయ కంఠ కల కంఠ వదూ కల కాకలీ ధ్వని యుతముగ అనాహత నాదమును పూరించినది. క్రొవ్వాడి గోళ్ళ తంత్రుల వీణయల మీద గల సమర్థులగు అమె చెలులైన అంతఃపురాగనలు ఆ సంగీతమునకు అనుగతముగ జంత్రమును నిర్వహించినారు. ఇయ్యది రాజులో స్వల్పమైనను వాసిలో

అసల్యమై నంది తిమ్మనార్యుని సంగితాభిరుచికి ప్రతికగా పారిజాతావహరణ కావ్య విషయకముగ నుట్టంకికము గావించితిని.

రాయల సమకాలికుడు కాకున్నను, రాయల యుగాంతర వర్తియైన పింగళి సూరనార్యుని “కళాపూర్వోదయ” మందలి కథ అంతయు గానాత్మక వర్ణిత రంగాలాపనా నేవధ్యముతో ఎట్లు నడచెనో నిరూపింప యత్నించితిని. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము నందు మాటు నడచి సంగీత ప్రభావమును గూడ యధాశక్తిని వ్యక్తికరించితిని.

కళాపూర్వోదయనాయక కలభాషిణి కీర్తనా పాత్ర చిత్రమృదుగీత కళా కలన ప్రవీణ గాన కళలో నెవ్వారిని తోరింపక యొక క్షణమేవీ తరింపగా నేరని అనుసాక్షిద్వాణీబ్రహ్మల తనయుడైన నారదుడే యిందు సూత్రధారుడు. అనారదుని పాత్రమున పింగళి సూరనార్యుని సంగీత కళా వైరుష్యము ప్రదర్శితము. జాబివతీదేవి సంగీత పాండితి ప్రశంసనమున సూరనార్యుని గాన విజ్ఞానము ప్రవ్యక్త మొనర్చితిని.

రాధామాధవ కవి మధుర భక్తి గీతికగా నాలపించిన రాధామాధవ కావ్యాంతరిక గానానూన రీతిని గూడ అనుశీలించితిని.

కేవల సంగీతాభిజ్ఞతను మాత్రమే గాంచి మురిసిపోవుట గాక సంగీత కళా రహస్య విధులను జూపించి తరించిపోవు నదవకాళమును గీతి సాహితీ ప్రయు లకు గల్గించి సునక్తీర్చిని దక్కించుకొన్న ఏకైకాండ్ర గీతి సాహితీ సార్వ భౌముడుగ భట్టుమూర్తికి వట్టము గట్టవచ్చును. ఆ మహాకవి వరుడు తమ వసు చరిత్రాంభమున తాను సంగీత కళా రహస్య విధివని చెప్పికొనినాడు. అమ్మహామహావి గీతి సాహితీ కళా చణత్వమునకు యధాశక్తిని నీరాజమైత్తిని గురుదేవులు ప్రాచార్య డా॥ యస్. వి. జోగారావుగారు వసు చరిత్రాంతరిక వ్యవతతియును ప్రతిభాపించిన రాగము దాలంకార సంంత శాస్త్రరీతులపై నా దృష్టిని కేంద్రీకరింప జేసిరి. అయ్యాచార్యోపదేశమును పరిశోధనావధి యుదు గూడ మోసు నందిడుకొని పరిశ్రమించి రాగ విధులను గాంచి తరించితిని. ఇమ్మహాకవి వసునిదైన ద్వ్యర్థి కావ్యమగు హరిశ్చంద్ర సలోపాఖ్యానమున

అలంకార శాస్త్ర గ్రంథమగు సరసభూషారీయమున గూడ కృచ్ఛిత్కముగనై నేను ఎంతో కొంత సంగీత ప్రస్తావన లేకపోలేదు. కాని గ్రంథ నిస్తరణభీతిచే అలంకారిక దృష్టి అచ్చాంధ్రాది చిత్ర కావ్యముల పొంతకు పోనైతిని.

మనుచరిత్ర కాదునివలె సంగీతరీతి సంభావితముగ చరిగోండ ధర్మ నార్యుడు, ప్రౌఢకవి మల్లనార్యుడు, ఎడపాటి ఎల్లనార్యుడు తమతమ కావ్యముల నెట్లు నడిపించిరో పరామర్శించితిని.

దక్షిణాంధ్ర సార్యతమున గితియే సాహితీని పాడించి కవ్వించి నవ్వించి నది. ఇంతకు ముందు సాహిత్యము నందలి సంగీత రీతిని శోధించిన ఈ యుగమున సంగీతమునందలి సాహిత్యమును పరిశోధింపవలెను ఈ దక్షిణాంధ్ర యుగమున రాజులు రాజకవులై, కవిరాజులై ఆ స్థానమున సాహితీ గీతికలనల కించి అలపించినారు. రఘునాథనాయకుడు వాగ్గేయకారకుడై గి ఎంద దీక్షితాంశుడను సంగీత శాస్త్ర కారునకు శిష్యుడై వేంకటమణి పండితుడను బియ్యకారునకు నతీర్థ్యుడై సంగీత ప్రాధాన్యము గల కావ్యములను, సంగీత సుధయను శాస్త్ర గ్రంథమును కూడ రచించినాడు. ఇటు రఘునాథనాయకుని కావ్యములను అతని మెన్ప నందిన చేమకూర వేంకట కవి విజయ నిలాస కావ్యముకూడ వ్యాసమున ప్రస్తావించినాను.

శ్రీనాథునినుండి రఘునాథుని వరకు సాగిన కవనగాన రీతిని అనుశీలించుట నా సరిశోధనా వ్యాస ధ్యేయముగ ప్రవర్తిల్లినదిగాన విజయరాఘవాస్థాన కవయిత్రి యైన రంగాజమ్మ గానరీతిని, చెంగల్వ కాళ కవి సంగీత పద్ధతిని గూడ పరిశోధనా వ్యాసమున ప్రస్తావించినాను.

ఖండకర్కరాయతమగు పానకమున తిసి ఏపాటిదో విత్కరించుటవంటిది యక్ష గానాంతరిత సంగీత రీతిని వెదకుట. యక్ష గానముల యందలి సంగీత రీతిని అభినందించుటనన్న సాహిత్య రీతిని అనుశీలించుట తగినట్టివని. నా వని సాహిత్యాంతరిత మగు సంగీత రీతిని ప్రస్తావించుట అగుటచే యక్ష గానముల చెంతకెపోనైతిని.

నా నేర్పినంతవరకు శ్రీనాథుని నుండి రఘునాథుని సర్వంతము ప్రవర్తిల్లిన సాహిత్యాంతరిత సంగీత స్ఫూర్తి పండిత జనమోదమె నిలచిన నా జన్మ కదియే మన్నన.

నా పరిశోధన విషయకముగ నాకు గలిగిన సంగిత సాహితీ విషయకములగు సందేహములను తీర్చి సలహాలను నొసంగిన వారు ఆచార్య వయ్యల, హితైపులు శ్రీ గంటి జోగి సోమయాజులుగారు, శ్రీ డా॥ దొణప్పగారు డా॥ S.V. జోగరావుగారు కూడ నున్నారు. చరిత్ర కారులు సంగిత సాహిత్య ప్రవీణులగు నేలమాతల కృష్ణమూర్తిగారు, శ్రీమతి శ్రీవాత్సవ పౌలస్యగారు కుమారి R.H. లీలగారు కూడ నాకు సహకరించినారు. వారికి నా కృతజ్ఞతలు.

ఉగ్గపాలతో నాకు సంగితాభిరుచి మా అమ్మ కల్గింపగా భయ భక్తులలో సాహిత్యోపాసనా నిరతిని బావల్ల శ్రీ సరస్వతి స్మారకోన్నత పాఠశాలా విద్యార్థిని నున్నప్పుడు నాలో ప్రవేశించిన మా గురుదేవులు శ్రీమతి భీమరాజు వరలక్ష్మమ్మ గారికి కీ॥ శే॥ పేరలి వెంకట క్రిష్ణయ్య గారికి శ్రీ బి. ఆర్. ఎ. దీక్షితులుగారికి నానమస్సులు. గర్తపురి ప్రభుత్వ మహిళా కళాశాల విద్యార్థినిగా నున్నప్పుడు నన్ను సంగిత సాహిత్య వ్యాసంగమున తీర్చిదిద్దిన కుమారి M. సరోజిని శ్రీమతి I. స్వరాజ్యలక్ష్మి, కీ॥ శే॥ శ్రీమతి జి. కనకమ్మ గార్లకు (అనాటి కళాశాలాధ్యాపికలు) నా నమస్సులు.

ఈ నా పరిశోధనా వ్యాసంగోపయుక్తముగా అనేక సంగిత శాస్త్రజ్ఞులతో ముఖాముఖిని నిర్వహించితిని. అట్టి వారిలో శ్రీ మంచాళ జగన్నాధరావుగారు, డాక్టర్ అరిపిరాల సత్యనారాయణగారు శ్రీ సి. పినాకపాణిగారు, శ్రీమతి కోటంరాజు సీతాభాయిగారు, విద్వాన్ శ్రీ శిష్టా సత్యనారాయణ రాజశేఖరంగారు మున్నగు వారెందరో మహానుభావులున్నారు. వారందరికి నా వందనములు.

ఓపినంత మేరకు ఆంధ్ర వాఙ్మయంబుదీని, గీర్వాణ భాషించిత సంగిత శాస్త్ర మంధరాచల సహకృతితో మదీంచి తదంతర్గత సంగిత సుధాకలశమును వెల్లార్చుటకు గావించిన నా ప్రయత్నములో నేనెంత మేజుకు కృత్యకృత్యులైనైతి నో సుధీసుమనజ్జలే నిర్ణయించురు గాక.

జట్టు

గీత సాహితీ సహృదయ విదేయ
బూదరాజు వేంకట శారద

అనుశ్ఛతి

కవనగాన రసికులైన మాతండ్రిగారు కీ.శే. బూదరాజు హనుమంతరావు గారు చిన్ననాటినుండి నాకు సంగీతసాహిత్యాభిమానమును కల్పించినారు. మా తల్లి శ్రీమతి బూదరాజు సత్యవతమ్మనాకు అమ్మయేకాక ఆచార్యయునై విద్యా విషయకమగు ప్రోద్బలమొసగినది.

సాహితీరీతిలోనేగాక సంగీతవిషయకముగాగూడ సతీష్ఠ్యులైన గురు వర్యులు డాక్టర్ బొడ్డుపల్లి పురుషోత్తమార్యుల నిజత వర్యవేక్షణ, మాలమ్మ సంగీతపర్యాలొచన గానసదృశమగు పరిశోధనకు శ్రుతిలయలను ప్రకల్పించినది. నా భర్త శ్రీ సి. సుబ్బయ్యనాయుడు, బి.ఏ. బి.ఎల్. గారి నిరంతర పోత్సాహము, కర్తవ్యజ్ఞాపనము రాగమయమగు నా సిద్ధాంత వ్యాసరచనమున స్వరప్రస్తారమై భాసించినది. ఈ పరిశోధనమున నాచే నిరంతరాయముగ సాహిత్యానుశీలనము గావింపజేసిన ఈ మువ్వస్వరికి కృతజ్ఞతలు తెలుపుటకు శక్తిచాలదు.

ఇతః పూర్వము నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయ ప్రాచార్యులుగ ఆంధ్ర కాళాధ్యక్షులుగ నున్నపుడు నాకు పరిశోధనావకాశము నొసగి సంగీత విషయక ములగు నా సందేహములను గొన్నింటిదీర్చి మూడేండ్లు నిరంతరాయముగ పరి శోధనగావించు సౌకర్యమును కలిగించినందులకేగాక నా సిద్ధాంత గ్రంథ ప్రచురణార్థమై ఆర్థిక సహకారమునందించి ప్రోత్సహించిన తెలుగు విశ్వ విద్యాలయ ఉపాధ్యక్షులు ఆచార్య శ్రీ తూమాటి దోణప్ప D. Litt. గారికి నా కృతజ్ఞతాంజలులు.

“గీతం వాద్యం తథా నృత్యం శ్రయం సంగీతముచ్ఛతే” అను సటుల సమగ్ర సంగీతానుశీలనము గావింపనెంచి భరతనాట్యశాస్త్ర, నృత్యరత్నా వశ్యాదులనుగూడ పఠించితిని. అప్పుడు ఆచార్య శ్రీ జమ్మలమడుక మాధవరావు శర్మ, ఆచార్య శ్రీ పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు, ఆచార్య శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ గారల వివరణాత్మకాభి భాషణములు నాకు ఉపయుక్తములైనవి. వితద్రాగరసాత్మక నాట్యశాస్త్రవిధులకు లక్ష్యములు కాదగినరీతులను ప్రదర్శనా

లక్ష్యములుగా డా॥ S. V. భుజంగరాయశర్మగారిచే రచితములైన కూచిపూడి నాట్య రూపకముల ప్రదర్శనములను ఆచార్య శ్రీ వెంపటి వారి అధ్యయనమున దర్శించి నెల్లూరి నాట్యచార్యులు శ్రీ కోటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు, గుంటూరులో నాట్యచార్య గుంటూరు లక్ష్మీనరసింహశాస్త్రిలుగారు తమ విద్యార్థులకు ఉపదేశించుచుండగా గంచి, నాట్యచార్య శ్రీ నటరాజ రామకృష్ణగారు ఆలయ నృత్యాధికములను గూర్చి వత్రికాముఖమున గావించిన రచనములనుచూచి వివే చించుకొనినాను. కాన గురుతుల్యులగు ఈ నాట్యశాస్త్రకారులకు, నాట్యకారులకు నా సమస్కృతులు. గీర్వాణభాషా రచితములగు అనేక సంగీత నాట్యశాస్త్ర గ్రంథములను అనుశీలించదగిన అవగాహనమును నాకు కల్పించిన నా సంస్కృతాంధ్రత గురువులు కీ.శే. ఇనవకుతిక శంకరశాస్త్రిగారు, కీ.శే. దువ్వూరి వేంకట రమణశాస్త్రిగారు, శ్రీతుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు, శ్రీ మధు సూదన షడంగిగారు, శ్రీమాన్ శ్రీమత్తిరుమలగుడిమెట్ల నరసింహాచార్యులవారు సదావందనీయులు గీతి సాహితీ చరిత్రచార్యులు డా॥ ఓ. రామచంద్రయ్యగారు వంద్యులు.

మూడేండ్ల గురుతరమగు సిద్ధాంత వ్యాసరచనా బాధ్యతను స్వీకరించిన నేను గృహవిర్యహామమున కృతకృత్యము గాలేనేమోనని సందేహించక, అడ్డు చెప్పక అనుమతించి ఆశీర్వాదించి పోత్తహించుచున్న మా మామగారు శ్రీ చదలవాడ కుమారరావు, బి.ఎ. (రిటైర్డు డిప్టీ క్లర్క్ రిజిస్ట్రారు) గారికి నా సమస్కృతములు.

తాను విద్యాధికుడు గావలెనని ఆరాటపడక తన చెల్లెలు విద్యావతియైన చాలునని తృప్తిపడి నన్నీ వరిశోధనము సాగింపుమని ప్రోత్సహించి దీవించు చున్న మా అన్నయ్య శ్రీ బూదరాజు పాండురంగరావు వ్యాసు గారికి నా సమస్కృతులు.

నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయమున ప్రధానధ్యేయముగ వరిశోధనమునకై కొని వరిశ్రమించు అవకాశము గల్గించి వేతనాధిక సౌకర్యములను సమకూర్చి అను మతించిన ఆనాటి ప్రభుత్వోన్నత విద్యాసంఘాలకులు డా॥ వి రామచంద్రన్ గారికి, యూనివర్సిటీ గ్రాంటు కమిషన్ ఉపాధ్యక్షులు ఆచార్య బి. రామచంద్రరావు గారికి, మా రొడ్ల కొనల్య మహిళా కళాశాల అధ్యక్షులు కుమారి ఎం.వి.

రంగమ్మగారికి, శ్రీమతి కె. హేమలతమ్మగారికి (నేడు ప్రభుత్వోన్నత విద్యా సంయుక్త సంచాలకులు) నా వందనములు.

నా సిద్ధాంత వ్యాసగుణ నిర్ణాయకులుగా వ్యవహరించి అభినందనలనందించిన ఆచార్య శ్రీ G.V. సుబ్రహ్మణ్యము (Professor and Head of the Dept. of Telugu University of Hyderabad) గారికి ఆచార్య శ్రీ గంధం అప్పారావు (Professor and Head of the Dept. of Telugu, University of Madras) గారికి ఆచార్య శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణమూర్తి (Professor and Head of the Dept. of Telugu Madhurai University Madhurai) గారికి నా కృతజ్ఞతా పూర్వక నమస్కృతులు.

ప్రభుత్వానుమతితో పరిశోధనముగావింప నేను నెల్లూరునుండి నాగార్జున నగరమునకేతెంచునపుడు సమర్పించవలసిన ద్రువపత్రమున నేనీ పనిని ప్రక్రమముగ విర్తహింతునని విశ్వసించి నిర్భీకముగా ద్రువీకరించిన నా సహోద్యోగినులు, మిత్రురాండ్రు శ్రీమతి బి. కనకదుర్గావతి, కుమారి ఆర్. హెచ్. లీలగార్లకు తమ ఆరాధ్యదేవి శారదను నిరాజనమొనగు సవకాశము నొసంగిన శ్రీమతి పిండిట్రోలు పసరాదేవికి (శారదానికేతనప్రాచార్య) కు నా స్నేహ పూర్వక కృతజ్ఞతలు.

పరిశోధనకాలావధిలో నేను తిరుపతి ప్రాచ్యపరిశోధన పుస్తకభాండాగారమును, శ్రీవేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయ గ్రంథాలయమును, హైద్రాబాదు ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయ పుస్తకభాండాగారమును, కర్నూలు మాకసిరెడ్డి వెంకటరెడ్డి ప్రభుత్వ మహిళా కళాశాల గ్రంథాలయమును, నెల్లూరు మాదొడ్ల కొనల్య మహిళా కళాశాల గ్రంథాలయము గుంటూరురాష్ట్ర ప్రాంతీయ గ్రంథాలయమును, మా నాగార్జున విశ్వవిద్యాలయ గ్రంథాలయమును, మా ప్రభుత్వ మహిళా కళాశాల గ్రంథాలయమును దర్శించి అందలి సంగీతసాహిత్యగ్రంథముల నెన్నిటిలోనో అనుశీలించినాను. ఇవియేకాక నాపరిశోధనముకు వలసిన ప్రాచీన కావ్యప్రబంధములు పరశ్శతములు నెల్లూరు రేబాలవారి పురమందిరగ్రంథాలయమున పుట్టినింట నున్నట్లు తనివితీర చదివికొనినాను. కాన ఈ ప్రాచీన

పుస్తక బాండాగారాధిపతులగు రేబాలవారికి ఆద్యముగ తదితర గ్రంథాలయాధి
నేతలకు క్రమముగ నా కృతజ్ఞతల నర్పించుచున్నాను.

నా సిద్ధాంత వ్యాసరచనమున మేలుప్రతివి సంతరించుటకు సహకరించిన
పుత్రనముడు చి. డా॥ సిహెచ్. బాబావలిరాసకు, పుత్రికవంటిదైనచి. సిహెచ్.
లక్ష్మీ లంకమ్మకు, సోదరి చేరాల జానకమ్మకు నా అభినందనలు.

నా సిద్ధాంత గ్రంథమును పర్వాంగ సుందరముగ ప్రచురించి యిచ్చిన
గుంటూరు - శ్రీ లక్ష్మీ ప్రెస్ అధినేతలగు శ్రీ కాట్రగడ్డ బ్రహ్మయ్యగారికి,
చి॥ శ్యాంబాబుకు నా అభినందనములు.

ఇట్లు
గురుజన విధేయ
బి.వి. శారద

ల య

తెనుగు భాష సంగీత యోగ్యత : సహజ శ్రావ్యతాగుణమువలన
 దేశీయులచే “దేశ భాషలందు తెలుగు లెస్స” యనియు, విదేశీయులచే
 The Itation of the East” అనియు మన్ననలనందినది మఱ తెలుగు భాష
 ట్టి యాంధ్రభాషయందలి చందోనియములందు అలంకారక స్థితియందు వ్యాకరణ
 తియందు అంతర్నిహితమైయున్న సంగీత యోగ్యతానుశీలనము గావించుట
 రాద పరిశోధన వ్యాసమందు అవశ్యకమే.

ఆంధ్రభాషాచ్చందమునకు సంగీతమందలి లయాత్మికతను బోలిన గుణ
 యున్నది. ఇది ఈ భాషకు మూదలయైన సంస్కృత భాషాచ్చందము నందును
 యున్నది. అదికవి వాల్మీకి నోట మొదట వెల్వడిని మాట “మానిషాద”
 శ్లోకమైనది. అది మాటగా పాటగా ముత్యాల పేటగా కవిగాన మోహిని
 శసీమ నలంకరించినది. ఈ శ్లోకపు బెత్తుగడలోనే మానిషాద.. “మగ
 యన్నమా” అను స్వరాక్షరములు వెలువడుట ఒక విశేషము. ఇందలి మా
 యద్యమమునకు ‘ని’ విషాదమునకు “షా” షడ్జమునకు “ద” ధైవతమునకు
 గాంధారమునకు వ్రతీకలు పీనిని ఆరోహణాక్రమమున నవరించి, “సగమ
 నావిసా” యగును. దానికి అవరోహణాక్రమమున “సానిభమగాసా” యగును
 ఇది హిందోళమును నొక మార్గ రాగమునకు వ్రస్తారము మానిషాద శ్లోక
 మును హిందోళమున గానము చేసిన అలనాటి యా ఆదికవి హృదయాందోళము
 హిందోళరాగ భావాన్నితమై గమ్యమానమగును.

“మానిషాద వ్రతిష్ఠాంత్యమగమమః శాశ్వతీః సమాః

యత్ క్రౌంచమిదనాదేకం అవధీః కామ మోహితమ్.

అనుచు తన హృదయాంతరముల ఆవిర్భవించిన శ్లోకము శ్లోకమై తన చెవులకే
 వింత గావించినపుడు ఆదికవి అద్దాని ప్రవృత్తినిట్లు వితర్కించుకొనినాడు.

“తాళబద్ధోక్షర సమస్తంత్రీలయ సమన్వితః

శోకార్తస్య ప్రవృత్తోమే శ్లోకోభవతు నాన్యథా”

ఈ తొలి శ్లోకము గీతికి ఆధారపడ్డమై అగంత ప్రజన నాదమైన మరి శ్లోకము తాళలయాశ్రితమై, గణయీతి సంస్థితి బద్ధమై కవితకు ఛందసమై గీతికి అందమైనది. అవు కంచె మేసిన దూడ అంచున మేయదు గాన-అన్నిట సంస్కృతము ననుసరించిన -ఆంధ్రభాషకు సంస్కృతచ్ఛందోరీత్యను కరణము గూడ ఆది నుండియే అలవడినది. అయినను కొన్ని కవితా ప్రక్రియలలో చందోరీతులు గాన సహకృతిలో చక్రనేమి క్రమమున వేతాకవంకకు జరిగి పోయినవి. వృత్తములు మారి నృత్తములు గావించి ద్విపదలతో చిందులు వేసినవి. అది శివకవి యుగమై గీతి తన సహకృతిలో సాహితిని శివలాడించి నది. శ్రీనాథ యుగములో కోటలో గంభీర ముద్రతో కావ్యగానము గావించిన గీతి సాహిత్యలే పేటలో వీరపదములపాడి ప్రజల నాడించి పాడించుట జరిగినది ప్రబంధయుగమున సంగీత కళా రహస్యములను కాంభోజిరాగ విపంచికార వసుధాపూరంబుతోరంబుగా వెల్లడించిన సాహితీయే దక్షిణాంధ్ర యుగంతమున యక్ష గానముల సయితము మాని లక్ష్యమొక్కటి లేక వీడిభాగవతముల నాడుట ప్రారంభించినది. అట్టియేడ రగడలు తాళాధ్యాయము నారంభించి లాక్షణికు గూడ కవియిచ్చి 'నై' అనిపించుకొని లక్షణ గ్రంథముల తెగబ్రాకినవి. అప్పక వ్యాదులు దేశి రచనలను మార్గ పద్ధతిలోని తాళముల కన్వయించి లక్షణ లక్షి తము గావించినారు. ఆధునిక యుగమున భావములు ఆభావములై గేయములే గాయములై కట్టుబాట్లు కట్టను నైతము పట్టించుకొనక మొరాయించినవి. "చందో సర్వ పరిష్కంఘాలను చట్ఛఛట్ఛమచే తెంపేస్తామని పేట్లు ఫిరాయించినవి. పద్య ములు పద్యగ్రంథి గద్యములై గజ్జలు కట్టుకొనినవి. వచన పద్యములు వస్తాడులై పూర్వ పద్యముల నడుములు విరుగదంతామని బెదిరించినవి. ఇట్లు డీలావడిన సాహితీకి తన చేయనందించి ఇక గీతియే స్వాతంత్ర్యోద్యమములో వందేమాతరమ్మని మండ్రములో ధైర్యము చెప్పి మా కొద్దీ తెల్లదొర తనమని మధ్యమములో మాటలు గలిపి స్వాతంత్ర్యము మా జన్మ హక్కుని తారముతో గొంతెత్తి చాటినవి. అపుడుసాహితీ వైష్ణవ్యగీతకాతాదాతాత్యమందినది. కవిత లోని చందోరీతి గీతిలోని లయాత్మికంగా శిలాక్షరమైన నిత్యమైన అనాదినుండి ముద్రాక్షరమై నేటివఱకు నిలిచియే యున్నది.

ఇట్టి పరిస్థితులలో ప్రత్యేకముగ ఆంధ్ర భాషలోని చందోనియతయందలి

సంగీతరీతిని అను శీలనము గావించుకొన వలసియున్నది. తెనుగు భాషా చృందస్సులలోని సజాతీయ వర్ణావృత్తి యతిగా నియతి నందినది. సమానమగు ద్వీతీయా వ్యంజనావృత్తి ప్రాసగా ప్రాసయతిగా పద్యరచనలో విబంధింప బడుటచే ఈ సాహిత్యకళాశేషమైన సంగీత యోగ్యత ఒక విశేషముగా సంతరింప బడినది. సంస్కృత శ్లోక రచనలో ఈ యతి ప్రాసల నిర్బంధము లేదు. ఇది యైచ్చికమైన నిషేధముకాలేదు. అటయతి కేవలము విరామము. ప్రాసశబ్దాలంతార మాత్రముగ తెలుగు చందోనియతి కలవాటువడిన కవి సంస్కృత రచన చేయు నపుడు ఐచ్చికముగ వానిని విబంధించుకొనుట కద్దు. యతి ప్రాసలకు పోలి అక్షర ప్రమోదములు తెలుగు భాషా వాసన ఇసుమంతయే నీ లేనీ సంస్కృతకవి కవితలో గూడ పొడగట్టుట గూడ గన్నట్టును. ఇవి యిట పొబగులను సంతరించు వట్టుల మాత్రమే ఇట్టి విజయదేవుని రచనల కునికి వచ్చినవి.

ఉదా :— “లలిత లవంగ లతా పరిశీలన కోమల మలయ సమీరే”

భాషా సహజమగు మార్దవాధిక్యతను బట్టియే సంస్కృతమున కన్న మిన్నగ తెలుగున ఈ యతి ప్రాసాది నీయములు నియతములైనవి. అట్టియెడ కోమలతా విరహితములగు భాషలలో ఈ నియములు ప్రమేయముడులయు సహజమే. అసంఖ్యాకములుగా వెలువడిన అంగ్రధి జానపద గీతిలకందు సామెత లందు శిలాక్షరములందు గూడ యతిప్రాసలు ఆమెతలై చవులూరి చినవి. అవి మధుర మధురములై భావభరితములై నీనర్గ సుందరములైన. అట్టి రీతికి ఉదాహరణముగ మొదట ఒక జానపదగేయము.

“అగ్ని మెరుపుల చీరె ఆ భామ గత్తె

అద్దాల రైకానుట భామ దొడిగె

తల యంటులార్పింది తల సిక్కేదీసొ

ఎండి సిక్కంటితో ఎరిసిక్కదీసె

పగిడి సిక్కంటితో పాపిడ్లె దీసె”

తరువాత ఈ దెనుగు జాతీయములు ఉదాహరింపదగును.

“శ్రుతి లేని పాట మతిలేని మాట”

“నారుపోసిన దేవుడు నీరు పోయక మానడు”

ఇట్లు ఆంధ్ర భాషాచ్చందో నియతి యందలి లయాత్మికతను అను శీలించిన పిదప ఆంధ్ర భాషాలంకార స్థితియందలి సంగీత నియతిని గూడ పరిశీలించవలెను.

ఆంధ్ర సాహిత్యమందలి శబ్దాలంకారములకు సంగీతమందలి స్వరాలంకార ములకు చక్కని పోలికలున్నవి. ఇందలి శబ్దాలంకారములతో సంగీతములోని స్వరకల్పనమునందలి రాగ ప్రస్తారమునందలి దశవిధ గమకములందలి చమత్కృతులున్నవి.

“సకాంతమపి నిర్భృషం విభాతి పనితా ముఖం”

“అధాలంకార రహితా విధవేవ సరస్వతీ” అనుచు నిట్లు ఆలంకారికులు సాహిత్యమందలి ఆలంకారికావశ్యకతను ఉగ్గడించిరి.

“శశినా రహితేవ నిశా విజతేవ సదీలతా విషుష్పేవ

అవి భూషితేవ కాంతా గీతి రలంకారాహీనా స్కాత్” అని వర్ణాలంకార ప్రకరణమున భరతముని వక్కణ సంగీత రత్నాకర వ్యాఖ్యలో ఉదాహృత మైనది. సంగీతమందలి స్వరాలంకారముల అవశ్యకత గమ్యమానమైనది. కవిత్వమందలి శబ్దాలంకారములగు అనుప్రాసము క్తపద గ్రస్తాలంకారాదికములందలి ఛాయలు సంగీతమందలి స్వరాలంకారములందున్నవి. గీతి సాహిత్యులు రెండును శ్రుతి సుఖ ప్రతిపాదకములే యను ప్రాథమిక లక్షణమునకివి తార్కాణములు.

కవిత్వమందు ప్రయుక్తములగు శబ్దాలంకారములలో అను ప్రాసమన్న కవుల కనురాగము ఆలంకారికులకు ఆమోదము మిన్న. అందలి చేకానుప్రాసము సామాన్యముగ శాబ్దిక చంద తాండవమునే గాక సుకుమార పదలాస్యముగ గూడ ప్రయుక్తమగుచుండును.

“అదరదనెడ లేక రెండు రెండక్షరంబు

లెనయు వియమంబు చేకమా నెట్లటన్న”

“స్మరత్కృపాచల ప్రతాప.....

ర్చి రంగ దానబుద్ధి వైఖరిన్ హరిన్ హరిన్ సుధా
హరున్ హరున్ గిరిన్ గిరిన్ మహానయన్ నయన్ రమా
గురున్ గురున్ జయింప.....

ఇందు హరిన్ హరిన్, గిరిన్ గిరిన్ ఇత్యాదిగా రెండేవి అక్షరములు అవృత మగుటలో ఊర్మి యను స్వరాలంకారము ప్రతిపాదితమైనది.

ఇట్టి శ్రవణ పేయధ్వని సముపాదనయందు సంగీతమందలి స్వరాలంకార మగు ఊర్మికి చేకూను ప్రాసముతో సామ్యమున్నది. అచ్చాని లక్షణమిది.

“తుర్యగానే కలైకైకహానాద్యత్రా వరాస్తథా
సః ఊర్మిః స్యాత్”

“సమ సమరివ రివ గధ 3 గధ గధ 3 మని” మని ఇందలి స్వరావృత్తిలో హరికిన్ హరికిత్యాది అక్షరాకృతి పొడ కట్టుచున్నది.

“త్రిస్వరాఃచేత్ కళాః పూర్వపూర్వత్యాగోర్ధ్వ సంక్రమేః”
తదాక్షేపః

“సరిగ రిగమ గమప మపద వదని” అను లక్షణముగల ఆక్షేపమును స్వరాలంకారమునకు లక్ష్య మిట్లుండును.

“సరిగ రిగప పపని పనిప నిపగ పగరి గరిస” ఇత్యాదుగ సాగి పోవు స్వర ప్రస్తారములోని స్వరస్తబికిములలో సరిగలోని రిగ ముద్రమై ‘రిగమ’లో రిగ ముల గ్రస్తమగు రీతిలో కలత్వమందలి ముత్తవద గ్రస్తాలంకారము ధ్వనించుచున్నది. ప్రసేద్యమగు నీ అలంకారమును తడవ పనిలేదు. లక్షణములు కోకొల్లలు. అయినను ఒక లక్షణమును మచ్చునకిచ్చిన జాలునట. ముత్తనదగ్రస్తరీతినిని శీలనము గావించును.

“మదనాగతురంగ.....మణి మయ నదనా
నదనామయ.....రదనా
రదనాగేంద్ర.....”

“కలాం ప్రముచ్య మంద్రాదీ ద్విరుక్తోర్వ స్వరాన్వితం”

అను లక్షణముగల స్థలితమును స్వరాలంకారమునకు లక్ష్యమిటులుండును.

సగరి మమరిగన రిమగ వవగ మరి

గవమ ధధ మవగ మవగ వవ గమగ

ఇట్లు సాగిపోవు స్వరావృత్తిలో వలుమారులు గాంధార స్వర మొక్కటి పునరావృత్తి నందినది.

దీనిని పోలిన ఒక్క అక్షరావృత్తికే ప్రాధాన్యమిచ్చెడి వృత్తము ప్రాస మనెడి అలంకారము కవిత్వ మందున్నది. అద్దాని లక్షణమిది.

“ఒక్క వర్ణంబు కడదాక నుద్దరింపఁ

బరగు జ్ఞంభణ వృత్తము ప్రాసమయ్యె”

దానికి లక్ష్యమిది.

“సమద వివక్ష శిక్షణ విచక్షణ దక్షిణ.....

ఇందలి క్షకరావృత్తి స్కలిత స్వరాలంకార లక్ష్యమందలి గాంధార స్వరా వృత్తికి నంపాది. ఇట్టి పోలికలను నేనింతకన్న మిన్నగ పాహితీ కోవిదులకు సంగీత కోవిదులకు మనవి చేయనవసరము లేదు. స్వరత్వము నందలి సుఖ మయత్రుతి అక్షరత్వమునందలి శ్రవణ వేయత్వమునకు పాశాత్యము నెత్తి చూపుట చర్చిత చర్చణమే యగును.

గీతి పాహతులకు రామరాజ భూషణునిలో నున్న బంధుత్వము అందఱు ఎఱిగినదే. అట్టియెడ నేను ఉదాహరణములనందులకే కావ్యాలంకార సంగ్రహమునుండి గైకొంటిని.

తెలుగు భాషాద్భందాలంకార రీతులలోని గీతి పామ్యములను పరిశీలించిన పిదప తెనుగు భాషా వ్యాకరణ వియతి యందలి సంగీత పద్ధతిని అను శీలనము గావింపవలెను.

అజంతత మార్దవము విదేశీయ భాషలలోని ఇటాలియన్ భాషకు భూషణము. దానిని మించిన అజంతత పరిణామము తెలుగు భాషణములో సహజ

ముగా గలదు. అందులకే “The italian of the East” అని ఆంధ్ర భాషను కొనియాడుట.

ఇదియే కాక మన భాషకు స్వర సమీకరణమును రీతిగూడ మాధుర్యమును ప్రతిపాదించినది. దీనికే భాషా శాస్త్ర పరముగ “The law of vowel harmony లేక vocalic assimilation అనియు అందురు. దీని లక్షణము కార్టవెల్డ్ పండితునిచే ఆంగ్లమున నిట్లు చెప్పబడినవి. దీనికుదాహరణముగ ఈ క్రిందివానిని చెప్పవచ్చును.

కత్తి + లు > కత్తులు, రవి + లు > రవులు

కలికి + లు > కలుకులు, రాముని + కు > రామునికి

అరు + తి > అరితి, చూచితి + వు > చూచితివి

స్వర సమీకరణము అన్ని భాషలకన్న తెనుగులో పరాకాష్ఠనందినదని కార్టవెల్డ్ పండితుని అభిప్రాయము. ఈ పద్ధతివలన ఉచ్చారణ సౌలభ్య ముది కష్టమన భాష గాన యోగ్యమైనది. శ్రుతి మాధుర్యమున కనువవుట వలననే ఆంధ్రభాషలో గీతి సాహిత్యం కితోధిక సహకృతి నిబిడమైనది.

భిన్నములగు వ్యంజనములు సమాన వ్యంజనములుగ మారుటయే పర్వ సమీకరణము. ఈ పద్ధతి సహజ మార్గవమును ఆంధ్ర భాషకు చేకూర్చి సంగీతమునకు ఈ భాషకు దగ్గర చేసినది. సంస్కృతమునుండి అసంఖ్యాక ములుగ తత్సమ పదములు తెనుగు భాషలోనికి ఈ పద్ధతిలోనే ప్రవేశించినవి. సంస్కృత బాషా సహజముగు ఉచ్చారణ కాలిన్యము ఈ పర్వ సమీకరణరీతి వలననే విడనాడి సౌలభ్య సంపాదితమైనవి.

అగ్ని > అగ్గి భక్తి > బక్తి సత్యము > సత్తెము

అన్యము > అన్నెము పుణ్యము > పున్నెము ఇవన్నియు సంపూర్ణపర్వ సమీకరణమునకే కాదు సంపూర్ణ గాన యోగ్యము లగుటకును ఉదాహరణములే.

“అగ్ని మెరుపుల చీరె ఆ భామ గచ్చె” అని పాడు పలుకుబడిలోని సౌలభ్యము అగ్ని మెరుపుల చీరె ఆ భామ గచ్చె అనుటలో లేదు గదా; అన్నెమో

పున్నెమో అదీ నేను ఎఱుగ'' అని ఆలపించుటకు బదులు అన్యమో పుణ్యమో
.....అని అని యుచ్చరించుటలో సౌలభ్యము కాదుగదా.

వర్ణ సమీకరణము వలన శ్వాసములగు వ్యంజనములు మృదుత్వమును
పొంది నాదములుగా మారి ఉచ్చారణకు విశేష సౌలభ్యమును చేకూర్చుచున్న
వని బ్లాంఫీర్డ్ మొదలగు భాషా పేక్షలు వానించుచున్నారు.

తీగ > తీవ: మామ > మావ మున్నగు రూపములలో నాదములైన
వర్ణములు నాదతరములుగనో, నాదతమములుగనో మారుచున్నవి. వ్యాకరణ
నిర్ణయములగు నీ మార్పులు భాషకు విశేష కోమలత్వమును చేకూర్చుచున్నవి.
తీగ > తీవ, వగలు > వవలు మొదలగు వానిలో నాదమగు గకారము నాదత
మమగు వకారముగా మారినది.

మామ > మావ, మామిడి > మావిడి: చీమ > చీవ ఇత్యాదులలోని అను
స్థానికము, నాదతరమును అగు వకారము నాదతరమగు అను స్థానిక వకార
ముగా మారినది. ఇట్టి వ్యాకరణ నిర్ణయములగు మార్పు భాషను మృదుత్వ యుక్తము
గాంచి సంగీతమునకు అనుకూలతను సాధించినది.

అడగు > అణగు: పుడక > పుణక మొదలగు రూపములతో 'ద,
కారము 'ణ' కారముగా మారుట యూపేనీ అను నొక రీతి వద్ధతివలన సంక
రింపబడినది. సంగీతానుకూల్యతను సంపాదించుచున్నది.

కొన్నిచోట్ల పాక్షిక వర్ణసమీకరణముగూడ భాషామార్చనమునకు విశేషముగ
తోడ్పడుచున్నది. ఇది ఏకదేశమందుగాని, సంధింపబడిన రెండు వదముల
కలయికతోగాని పొడగట్టి మృదుత్వమును ప్రతిపాదించుచున్నది. దీనినే
ఆంగ్లమున Partial assimilation అందురు.

వాక్+మయము > వాఙ్మయము

నిండు+వెఱ > నివ్వెఱ

నెఱ+మనము > నెమ్మనము

మూడు+జగములు > ముజ్జగములు

వేడి+నీళ్లు > వేణ్ణీళ్లు

చలి+నీళ్లు > చన్నీళ్లు

పూచెను+కలువలు > పూచెన్నలువలు

తోచెను+చుక్కలు > తోచెన్నుక్కలు మున్నగు ఉదాహరణములందు.

మార్పు మఱొక విధముగా జరిగినది. అది పార్శ్వమందున్న మహానాదముగు అనునాసిక వర్ణప్రభావమున శ్వాసము గకారము గకారముగ మారింది. అనగా ప్రక్కనున్న వర్ణముల లక్షణములను కొంతగా పొందుటచే విడియు పాక్షికవర్ణ సమీకరణమే అయినది. గనడదవా దేశసంగిలోని మార్పును ఇట్టిదే. ఇవన్నియు ఉచ్చారణసౌలభ్యముతోపాటు శ్రుతినిశ్చయమునకు తాళ సౌలభ్యమునకు ఉద్దిష్టము లైనవే. ఇట్టి మార్పుగూడ వర్ణసమీకరణమేయని ఇందు శ్వాసములగు వ్యంజనములు మృదుత్వమునుపొంది నాదములుగ మారి ఉచ్చారణసౌలభ్యమును పొందుచున్నట్లు మహాశయని ఆశయము. ఇంతకు ముందది ముచ్చటించుకొన్న మాటయే.

అక్షరముల నాదత్వములోని భేదమును వివిధవర్ణమునుబట్టి ఇట్లు పరిశీలించ వచ్చును.

“గ జ డ ద బ” (Sonents) నాదతరములు.

జ ఇ ణ న మ (More sonents) నాదతరములు. ఇవి వ్యంజనములు అయిప్పటికి స్వరమునకు దగ్గరగానుండును. అచ్చులు మహానాదములు. ఇందు “అ, ఆ” ల మహోత్తమనాదములు. ఇందలి నాదములు, “నాదతరములు, మహానాదములు, మహోత్తమనాదములు అను శబ్దములనుబట్టి పీనికి సంగీతముతో నెంతటి దగ్గరి చుట్టరికమున్నదో విర్ణయింపవచ్చును. సంగీతము నాదాత్మకము గదా! కాబట్టి “నాదతరమనిశం శంకరమ్మ” ని గానముచేయుట జరిగినది. అందుకే ఆ యనంతలయాత్మకుని అనాహత నాదస్వరూప పరమాత్ముని సుతిచుటకు తానమును ప్రకల్పించుకొన్నార సంగీతవిదులు. ఆ రూపగుణవర్ణ రహితుని స్తుతించుటకు భాషచాలదు. భావములందఱు. అందులకే అసంతా యనియే ఆసంతగానము నొనర్చుచున్నారు. తను విస్తరణ అనుభాత్వర్థము చెప్పుకొన్నను ఆ పరమేశ్వరుని తనమే తానమైనదని అనుకొనవలెను. ఈ

అనంతతానమున “అ ఆ” లు మహాత్తమనాదములు మహోదాత్త ప్రాణములై
భాసించినవి. సకారము ఆ వెంట నాదతమమై వ్రతిభావించినది. తకార
మొక్కొక్కచో ‘తదరిస’ గా మారుటలో దకారము నాదితమైనది. ‘అనంతా
దరిస’ అను అక్షరముల ఆంధ్రసాహితీ దరిస సంగీతమై తానమైనది. అది
అనంతుడు అచింత్యుడనగు నా పరమాత్మకు వ్రతీకయై మనోధర్మ సంగీతరీతికి
వతాక అయినది

ఇట్లు ఆంధ్రభాషలోని ఛందోవియతి అలంకారరీతి వ్యాకరణ సంస్థితి
సర్వము సంగీత సర్వస్వమేయవి ఆంధ్ర సాహితీయందలి గీతివ్రతివ్రతివి
స్థాలీపులాకన్యాయమున నాకున్నంత లఘుపరిజ్ఞానముతో నా పరిశోధన వ్యాసా
రంభమున వివరింపబూనుకొన్నాను.

కవి గాయక సార్వభౌమ యుగము శ్రీ నాథ్చోక్త కర్ణాట బాణి

“శివుడుద్దండ తాండవ గురుండుని
శాబ్దిక చండ తాండవమ్ము నిర్వహించి
లలన పార్వతి సుకుమార లాస్య జననియని
లలిత మౌస్వరాక్షర నృత్యమ్ము గూర్చి
పార్వతీ పరమేశ్వరార్చనమును
కర్ణాట కవన గానమున నిల్పిన
శ్రీనాథ కవి గాయక సార్వభౌమ
యుగవాణి నమశ్చతంబునీకు”

కవిగాయక సార్వభౌమ యుగము

శ్రీనాథాను వద్దులగు మహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి

1. శ్రీనాథ మహాకవివరుని సంగీతసార్వభౌమము.
2. వల్లభామాత్యుని గాన వాల్లభ్యము.
3. పిల్లలమఱ్ఱ పినవీరభద్రుని సంగీత భద్రత.
4. దగ్గుపల్లి దుగ్గన సంగీత పరిచితి.
5. కొఱిది గోపన సంగీతాలాపన.
6. జక్కనాచార్యుని చక్కని కవనమున చిక్కని సంగీతము.
7. అనంతుని కవితలో కొంతసాగిన సంగీత సాంకేతిక ప్రసక్తి.
8. ఎఱ్ఱయ్య నృత్యగాన పరిచితి.

శ్రీనాథ మహాకవివరుని సంగీత సార్యభామము

శ్రీనాథ కవిసార్యభామముని కవితాగాఢమున కనుగతముగ ఒక రసహేలగ రాగలీలగ వినుతగీర్వాణవాణి తనచేతి పసిడి కిన్నర పీఠము కర్ణాటముగా పలికించినది. ఆవాణీపీఠావ్రహ్మణము కవిసార్యభామముని వివిధ సాహితీప్రక్రియలందు నిలిచిపోయినది. అది రాగమాలికగా మార్గదేశీయరీతులలోతును తఱచిన కావ్యపురాణములలో కూడ అంతర్గత ప్రభావము నెఱపినది. గానమునకు ఆలాపిని యాంకృతివలె సంగీతము శ్రీనాథుని కవనమునకు అనుక్రమింపబడినది.

పురాణసంహిత శ్రీనాథకవికలో అగ్రతాంబూలమందుకొన్నది. అపుడట సాహితీతోపాటు గీతియును తివ్వవేసినది. శ్రీనాథుని పురాణరచనలలో భీమేశ్వర పురాణము అద్యము. ఇందాతని ఆరాధ్యదేవత వాగ్దేవి పలికించిన వీణావ్రహ్మణ విసదము అడుగడుగున వినపచ్చును. అదక్షవాటి మహాపుర మధ్యంబున "గంధర్వాప్సరో భామిని చరణాంభోరుహసూపురస్వనముల జంకించు యంతారములు" ఆకవితా నాట్యసంరంభమున స్వరజతులై, ఉలీకిజతులై పలికినవి. అది మృందగ యాంకృతివలె వినదీంపగా కవిసార్యభామముని హృదయము స్పందించినది. ఆయానందాతిరేకముతో కవిరాజు గాయకసార్యభామముడై ఇట్లాలపించినాడు.

“ప్రౌఢి పరికింప సంస్కృత భాషయంద్రు

పలుకు నుడికారమున నాంధ్రభాషయంద్రె

వ్వరేమనుకొన్న నాకేటి కొఱత

నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష”*

ఈపద్ధియమున కవిసార్యభామముడు నలక్షణమైన తన తెలుగు కవికను తానే కర్ణాటమనుకొనుటకు పరమార్థమేమై యుండుననునది పరిశీలనార్హము. అద్దానిని వర్మాలోచించిన శ్రీనాథుడు తనకవితలో గానరీతిని కర్ణాటముగ ధ్వనింప జేసెనేమో అని యనుకొనుటకు అనువున్నది. శ్రీనాథుడు తన కవిత్వప్రౌఢిమ సంస్కృతరీతి నమించితమని అందలి పలుకు నుడికారము అంధ్రభాషానుగత

సహజమార్గవనమన్నితమని అందరి కుత్రిసుఖత్వము కర్ణాటరీతి ప్రపత్తితమని సూచించినట్లనిపించును. “కర్ణే ల్లఱ్ఱితి కర్ణాః” అను పుస్తత్పత్తిని కర్ణాట వదమునకు చెప్పుకొన్నది గీతికి, సాహితికి కూడ అన్వర్థమగును. ఇది గీతికి దాహరకముగ, సాహితికి అంతరంగికముగ సుందరనిసన చర్యము.

శ్రీనాథుని కాలమున సంగీత సరస్వత్యారాధనము తెలుగునాట తెలివిమీఱ సాగినది. కాటమ పేమవిధుడు సంగీతరత్నాకరమును వ్యాఖ్యానింపదొరకొనుట యాయవసేనాని వృత్తరత్నావళి గీతరత్నావళుల రచించుట శ్రీనాథయుగముననే జరిగినది. గానమునకు కర్ణాటములో జతగూడుట భాస్కరరామాయముననే పొడకట్టినది.

“లాటి వందన చర్చలోళ మహిళా లాపణ్య సామగ్రిక

ర్ణాటి గీతకళా సరస్వతి కళింగాండః పురేషుల్లితా

నాటి మంజరీ గౌడవాచనయనావక్షో జహారాశ్చియై

సౌందర్యందగు నీడురీర్తి రఘినీపాయాగ్రణీ సాహిణీ!”

భా.రా. కిష్కింధ.

ఇందరి కర్ణాటగీతి, కళాసరస్వతీ అను పలుకుబడి గమనార్హము. కవి సార్వభౌముడు అలవోకగా సంగీత సాంకేతిక పదజాలమును పాల్కురికి సోమ నాథునివలె ఎక్కడను ఏకరుపుపెట్టలేదు. అతడు లసుభవ రసీకుడు గాన తాను విని, చూచిన తృప్తిక రీతులను మాత్రమే అర్థవంతముగ నుట్టుకించును. కనులారగాంచి హార్షించి చెవులారవిని ఆనందించిన సంగీతక విశేషములను గ్రంథోష్ణిత మొనర్చెను. కవి చర్మకవి అనహజము గాదుగాన కేవల సాచారణోత్తులను ఉదాత్తికరించును. తాను దాక్షిణ్యమునగాంచిన నట్టువరాంధ్ర లంపాటలను గంభర్వోపనిషద్రహస్యములుగా పక్కాచించిన ఈవద్యమే అందులకొక ఉదాహరణము.

“గంభర్వోపనిష ద్రహస్యములు పక్కాణింతురాలావ సం

దింధప్రస్ఫుట యుండు వదగంభస్థావ పర్ణావళి

సంధాన క్రమవివృతములన్ సాయాహ్నకాలంబులన్

గంభర్మావృతసర్ పురోపనితా కల్పద్రుమచ్ఛాయం”

ఇది గంధర్వోపనిషద్ ప్రహస్యములను ఆలాపనంగలితో యుంటు యుంటు అని యాత్మకముగ చెలియించిన గానమున ప్రసిద్ధులు, నాట్యమున నిద్రపాస్తలు సగు గంధర్వాప్సరల పదగుంభనను ఉదాత్తీకరించిన ముచ్చట, దానికి సాధారణీ కరణము అనాటి దాడరామ పిలాసినుల పదక్రమములలో మువ్వలరవళి యుంటు యుంటు అని వినదించినదనుట మాత్రమే. నృత్యగీతములేగాక వాద్యములు సైతము శ్రీనాథుని భావనలో మహాదాత్తములై నవి. సాధారణ వాద్యవిశేషములగు కిన్నెరలను, రాహళలను రావ్యమున “వనిడి కిన్నెర పీఠలని హేమరాహళులని స్వర్ణపుయములు గావించును. రాంచినది సాని అటయే. అయినను అద్దానిని ఈశాని లాస్యమని సంభావించును. స్వానుభూతల రావ్యాంతరిక నాయరా నాయకుల మానసిరానుభూతుల సన్వయించుకొన్ని వట్టుల కవిసార్వభౌముడు గాయక కవిసార్వభౌముడునయినాడు.*

మువిసార్వభౌముని బాదరాయణుని రాశిరావియోగము సురనదీ సైకత చక్రవాక విప్రయోగమువలె నుండెనని ఉపమించుటలో చక్రవాక రాగభావన వ్యంజితమొనర్చెను.**

* పరుల దండలతోడి వేణీరా భారంబు

పొందరంబు పిఱుదులఁబొరవి యాడ

* మహాతులాకోటి కోమల యుణత్కారంబు

రవలి మట్టెల మ్రోత యపఃశింపఁ

....

సాని యీశానియై మహాత్మవమునగుదుఁ

గేలననదండ్రకాంతపు గిన్నెపూని

వీధి భిక్షున మొనర్చు వేళఁజేయు

పరుల నృత్యంబు జగముల పరులుకొలుపు

భీ.పు. L-105.

** కామినీ విప్రయోగ దుఃఖమునఁ గుండె

చక్రవాకంబు సురనదీ సైకతమున

రాశికా విప్రయోగమునఁ గుందు

బాదరాయణుని సార్వభౌము కరణీ

కేవల గానమునేకాక యక్షగాన సరణినిగూడ గంధర్వుల ముఖతః ఇట్లు ప్రస్తావించి యక్షగాన ప్రక్రియను పోలిపొంగ గ్రంథోపస్థితము గావించిన కవివరునిని శ్రీనాథుడే అయినాడు.*

శ్రీనాథుడు తన సంగీత కళాభిమాన విధులను దక్షరాసు భీమేశ్వర పుణ్య క్షేత్రముననే నిక్షిప్తము గావించిన నిదర్శనము లనేకములు. అందులకే దెండ్రుపాడి అన్నయామాత్యుండు గట్టించిన మొగసాల వాటికి మహోత్సవ మండపమునందు భీమనాథేశ్వరేశ్వరస్వామి మూర్తి బేరొలగంబుంచి కుండలాదండ లానక ప్రేరణి ప్రేంఖణ కందుక పుట్లీ హల్లీ నకాది శృత్యంబువ లోకింపఁజేసినాడు చంపూదాటు నాటకోదాహరణ జయ మోష చక్రవాళ చతుర్భుజ చతురావి ప్రబంధము లాకర్ణింపజేసినాడు. పీఠామృదంగ కాంస్త కాహళ వ హధక్కాహుడుక్కాహుడుక్కానర యుల్లరి హృద్యవాద్యాను షం గంబు లాదరింపఁజేసి సంగీతరంగంబు లంగీకరింపజేసినాడు. వివిధ విద్యా కలాపంబుల నెనోపింపజేసి అలరించినాడు. ఇందుకుండలీదండ లానక ప్రేరణి ప్రేంఖణాదికములను నాట్యరీతుఁతోపాటు గీతిసాహితీ ప్రబంధములు వాద్య విశేషములు అసంఖ్యాంకములుగా ఉద్ఘాతములై నవి. ఇట్టివిశేషములకు ఆలవట్టగు పుణ్యక్షేత్రమున కిరవగుటచేతనే ఈభీమేశ్వర పురాణము సహకరిస్థానితమగు కావ్యముగ రూపొందినది. అదల పుట్టిన చిగురుకొమ్మైన దేవయనినట్లు ఇందలి ప్రత్యేకపు సంగీతకళావిలాసములకు రాణాచియైనది.

భీమేశ్వర పురాణాంతర్గత ముఖ్యపాత్రలను పాత్రములగావించి అచ్చర విలాసినులతోపాటు ఈశ్వరుని, వ్యాసమునీశ్వరునికూడ నాట్యకుళుల గావించి నాడు. ఆద్యముగ ఈకుని రాగదవకేరి తన రాత్రిక చండతాండవ సహకృతిలో కసురముందెట్లు బొమ్మకట్టించినాడో వీక్షింపుడు.

* కీర్తింతురెద్దాని కీర్తిగంధర్వులు .

గాంధర్వమున యక్షగాన సరణి

“అదెందాండవమార్పటివల హరిలాదోపవిస్ఫూర్ణిత
క్రీడాడంబర ముల్లనిల్ల గరళగ్రీవుండు జూటాటవీ
క్రోడా మూలకతోరతోటర రుటికోటిలతచ్చింతుపి
చిదోలావూటివరి స్ఫుటతర స్వేతధ్వని ప్రౌఢిమన్”*

మహానటుని తాండవమునకు సంవాదియగు వ్యాసమహాముని నాథుని
తాండవరేఖిని గూడ తానేసూత్రధారుడగుచు శ్రీనాథుడు తన సృష్ట్యాభినివేశము
అనితరసాధ్యుని నిరూపించుకొనినాడు.

“అనుచుందాండవమాడుచుండె శివభద్రైవేరీలార్పటి
న్ముని రాధూలముదక్షవాటిగడు మన్లోలజ్జటాభానుడై”**

ప్రబంధములలో విరివిగ యుతుపరస్పర సందర్భమున గాననగు హిందోళ
రాగ ప్రసక్తిని శ్రీనాథుడు తనకావ్యములలో గావించుటవలన రాగవివేకమున
ప్రబంధకవుల కిష్కహాకవియే మార్గదర్శకుడాయెననవచ్చును.

“సందుగ్ధాష్టవ పండ్రచుండల శిఖిజ్వాలా తటిద్వల్లరీ
కంచర్పేక్షకరాసన చ్యుతతనూ గంధర్వవంశోద్భవర
హిందోళంబునదాడిరచ్చలు భీమేశుండ్రిలోరాదిపున్

మందారద్రుమ వాయించు సుమనోమైరేయముర్రగ్రోలుచున్”***
ఇది అలవోకగా దొరలన హిందోళమురాగ నామప్రస్తావన అనుకొన
రాదు. సంగీతశాస్త్ర గతరాగరసభావ పురుషపుడనబడి. “శిరస్య పసంతస్య
సంధా హిందోళకః” అను తచ్చాస్త్రనిర్ణీతి. హిందోళ రాగాలాపము శిరము
నకు భరతవాక్యము. వసంతమునకు నాంది. ఈ విధికి తగినట్లు అచ్చరలును
సుమనోమై రేయమును ద్రాపుచు పాడిరనినాడు. సుమములనగ పుష్పములు,

* భీ.పు. IV - 148.

** ధీ. పు. iii 213,

నుచునోమై రేయచునగా పుష్పానవము, పుష్పార్ద్రము అతిపేలమై వసంతమున
 బాసించినపుడే. తనివితీర పుష్పానవమును గ్రోలుటకవరాళము రల్లను. కావున
 ఇటు వసంతర్తు కోకితోపాటు హిందోళరాగ బాప: కూడ చక్కగా అతికిపోయి
 నది. ఇంతేకాక హరవిలాసమునకూడ హిందోళనము నిట్టి సమయమునకే అచ్చరల
 చేపాడించుట కానవచ్చును. సౌదంర్యవరాసీపలగు అచ్చరలేమలచేత * **
 హిందోళముననే పాడించుట బట్టి శ్రీనాథునకు ఈ హిందోళరాగమ భీష్టరాగ
 మని అభివృత్తము. హిందోళనము తరువాత ఈ రవికి తదితర రాగములు
 రుచించును. నన్నెచోడుని కాలమున శంకరు శంకమాలికలును గీతికలవలె
 శ్రీనాథుని మృదు చర్పరీగీతలు ప్రసిద్ధములై యుండవచ్చును. *** ఈచర్పరీ
 గీతికలు పసంతోత్సవములలో హిందోళనమున గాన మొనర్చవలెనని సంగీత
 రత్నాకరాశాసనము. కాని మైరేయ పానానశశస్థితిలో మదవతులు ఈ గీతికలను
 పాడుటలో రాగసాంకర్యము చేసియుందురు. కావుననే భండరిక మున్నగు రాగ
 ములను రాగముద్రలొక్కతులుగ నావద్యమున పొదవినాడేమో శ్రీనాథకవివరుడు.
 ఏలావదములకు “ఏలో ఏలేలో” అను నూతనవదమువలె చర్పరీగీతలను జాదుర
 జాదురముల వల్లవిగా వచ్చును. కాని, చర్పరీగీతికలను గూర్చి వివరణ ఈవికి
 పూర్వముగ సోచునాధాయలుగాని అర్వాచీనులగు రామరాజ భూషణాదులుగాని
 చేయలేదు. నాగరికులలో నాగరకుడైన శ్రీనాథుడు జానపదులలో జానపదుడై
 తగ్గేయ విద్యామును విని, జ్ఞాపకముంచుకొని అద్దానిని కావ్యత్రయమొనర్చుట అతని
 వ్యక్తిత్వములోని ప్రత్యేకత.

భీమేశ్వర పురాణమున నున్నంతగ సృతంగాన వినోదములకు విపులావ
 కాళము కాశీఖండ శివరాత్రిమహాత్మ్యములలో లభింపలేదు. కాశీఖండమునకంత
 టికిని మహతాయమానమైన సృత్యగానప్రసక్తి విష్ణుమూర్తి వహ్నిభిషేక సందర్భ
 మున కన్పట్టుచున్నది.

* “జాదురు జాదురంపు మృదు చర్పరీ గీతలు నారుణీరసా
 స్వాద మదాతిరేకముల భండరిక కాయగ దక్షవాటికా
 కనకవీణలు మిటుచుఁబాడిరచ్చరల్”

భీ.పు. v-102.

** సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యము- vol-iv.

*** చూ. సం. ర. I 250-261

“చాముండి యొసరించు యుంపెతాళము
 నట భృంగీశ్వరుండాడె ప్రేంభణంబు
 చెనుక దిక్కున నుండి కనకభూషలు మ్రోయ
 నూర్చుండు శశియు పీచోప్పలిడిరి
 పెండికట్టలతోడి వేత్రదండముపూని
 నందడి పెడంగల్గెనే జముండు
 గాలోచితంబుగాఁ గైవార మొసరించెఁ
 బలుకుఁదొయ్యలి గద్యవద్యసరణి,
 నఖిలలోకంబులకును బ్రహ్మాండములకు
 నాధిపత్యముపూని సింహాసనమున
 మునులచే వేల్పులచేత మ్రొక్కుగొనుచు
 గుర్తుచుండోల గంబున్న యవసరమున” *

ఈ ప్రదర్శనకుండు అర్పణమంతయు కేసలము ఊహా జనితముగాదు. పాత్రములు పౌరాణికములే అయినను ప్రదర్శనము మాత్రము కొండవీటి కొటలో తాను కనులార దర్శించిన దృశ్యమే. మార్గదేవీ వద్దతులకు మధ్యేమార్గముగ నడుచు కర్ణాటమార్గము అనిన శ్రీనాథునకు మక్కువ ఎక్కువ. క్రొత్తప్రాతల మేలుకలయికకు ప్రాణప్రతిష్ఠయే కర్ణాటరాణి. ఇట్టి వద్దతి ఈవద్యమున అణు వణువున లాణికినలాడినది. ఇందలి నన్ని వేళముల పాత్రలు పౌరాణికములు. అదిగో అచూత్రము దేవీవద్దతికి చెందిన నాట్యవిశేషమగు ప్రేంభణము. అది నడచినది యుంపెతాళమున. ద్రువమత్యత్రిపుట రూపక యుంపె అట ఏక తాళము లను ఆద్యములగు సప్తతాళములలో యుంపె కష్టసాధ్యము. వదిలక్షర కాలము లలో నిర్వహింపవలసిన అపరాధ పరత్వమిడ అవశ్యకమగుట వలననే యుంపె నను జూపె నుడికారము సంగీతప్రవహారమున చోటు చేసికొనినది. అంతటి క్లిష్ట మె నడగుటగాననే చాముండి ఆనాట్రమునొసరించెను. చాముండి సప్తమాతృ కలలోయుంపె సప్తతాళములలో ప్రముఖతనందుటలోని సావత్వమిట వ్యక్తము.

సుకుమారలాస్య మొనర్పవలసిన లలన పార్వతి శక్తి స్వరూపిణియైన చాముండేశ్వరియై కష్టసాధ్యమైన యుంఘైశమును నిర్వహించినది. దానికి తగినట్లు భృంగి, శృంగి, రింగి, స్తుండి, నందిక, నందికేశ్వరులలో నాద్దుడగు భృంగి ఉద్ధతమగునీ తాండవనమమగు ప్రేంఖణము నొనరించినాడు.* ఇంతటి ఉద్ధత స్పృశమును భృంగి కావించగా వెనుక దిక్కుననుండి కనకభూషణ మోయగా సూర్యుడు శశియును వీచోపులిడిరట. వీచోపులకు నై మంటకార్థము వింజాసురలని మఱి యీ వింజాసురలు వేయునపుడు పనిగట్టుకొని శ్రీనాథుడు కనక భూషణ మోతనెందుకు ధ్వనింపజేసినాడు? అని ప్రశ్నించుటకనువున్నది. అది లయాత్మిక వాద్యధ్వన ప్రతిపాదితమనుట అద్దానికి సమాధానము. కాలము అనంతము. అది లయాత్మికము. సూర్యచంద్ర గమనాద్భుతము. చామరసేవకు కర్మసాక్షులను నియోగించుకొని శ్రీనాథుడిట నిజముగా శ్రీనాథుడై సాక్షి త్కారించి కాలాదీకుడై నాడు. శ్రీమన్నారాయణుని పట్టాభిషేక సందర్భమున నొనరించు ప్రేంఖణనృత్య ప్రదర్శనము గాన ఆనన్నివేళముగాంచ దిదృక్షువులై అఖిలలోకాగతులయిన మునులు వేల్పులగు మిగుడినారు. కావుననే అక్కడ యెఱేవి సందడి యొడగూడినది. దానికి నెడగల్గజేసినాడట, వెండికట్టులతోడి వేత్రదండము పూనిజుముడు. ఇక జముని పాత్రసార్థక్యము అటగూడిన సందడిని గమ్యమాన మొనర్చుటయే, నాన్పప్రయోగము, నిజయవంతమౌట ప్రేక్షక సమూహపుసందడి వలన ధ్వనింపజేసినాడు కవి. కేవలము పాటాక్షరములనబడు జతులచేతనే నిర్వహింపబడవలసిన తాళలయాశ్రితమైన నృత్యము, ప్రేంఖణము ఇందు భావాత్మికతను కాల్చోచితంబుగా గదప్రద్య సరణిలో బలుకుతొయ్యలి కై నారమొనరించుటతో ప్రతిపాదించినాడు కవి. దేశరీతికి చెందిన జాతరచిందు

* “ఏషాం పాటాక్షరై స్తుల్యముతోష్ణతైః కరదైః కృతమ్

భ్రమరీభిస్తదా చారీమండలై రుద్ధతైరవి

సర్తనం ప్రేక్షణం ప్రోక్తం చమత్కారై క కారణమ్”

వృత్తరత్నావళి. vii-79.

గీతప్రబంధములను పాటాక్షరములతో సమముగా, ఉత్కుతకరణములతో, భ్రమరులతో, ఉద్ధితమైన చారీమండలముతో నర్తించుట ప్రేక్షణము. ఇది ముఖ్యముగా చమత్కారము గలిగించును.

వంటి ప్రేమఖణి నృత్యము శ్రీనాథుని త్రాడుని దర్శకత్వమున గద్యవద్యసరణితో భావాత్మికతను బొదిపికొనుట వలన మార్గరీతికి చెందిన నృత్యసరణికి నెదిగినది. ఈమార్గి, దేశివద్దతుల కంఠలుపులలోనే శ్రీనాథుని కర్ణాటకమున్నది. అంతేకాదు పలుకుబొమ్మల గద్యవద్యసరణిలో తైవారమైనట్లుగా గీతమును సూర్య చంద్రుల కసకఘాషానినాదములలో వాద్యమును భృంగీశ్వరుండాది ప్రేమఖణిమున నృత్యమును ప్రతిపాదించి ఒక్క వద్యములో గీతవాద్య నృత్య త్రయయైన తౌర్యత్రికరీతిని ప్రతిపాదించిన శ్రీనాథుని ప్రతిభ నాస్పరో దర్శనీయము.

ప్రేమఖణిమునేగాక గొండ్లివిగూడ నీగ్రంథముననే ఘటియొకచో నిట్లు నిర్వహింపజేసినాడీ కవివరుడు.

“కాదమ మెగిళ్లు దెరలును దడంబడు పలుదవడగం
 డ్లు పుష్పాంజలులును నులుము చప్పుళ్లు మద్య
 ధ్వనులునుగా గగన రంగస్థలంబున గ్రోమ్మెలుగు
 మెలుంగు బోడిగొండ్లి పరిధంబునె”*

కాయవసేనాని నృత్యరత్నాకరమందు ఈగొండ్లి నృత్యపు పుట్టుపురోష్ఠ రములను దెలిపియున్నాడు. గొండ్లిని కుంభం యనిపాడ అందునని ఇది మహారాష్ట్రదేశీయాతమని తెలియుచున్నది. రాగవిబోధకాబడగు సోమనాథుడు దీనిని రూపుదిద్దినాడు. అంతేగాక ఈనృత్యమును పాచ్చిదేవి కుండరి అను నృత్య సుందరికి నేర్పినదిగాన నీగొండ్లి కుండరి యనియు నామాంతరమున్నది. ఏది ఎట్లయినను ఇదియొక సుకుమారలాస్యము. శ్రీ ప్రయుక్తమనుట స్పష్టము. రసవన్నాట్యప్రయోక్తయమున శ్రీనాథుడిద్దానిని క్రొమ్మెలుంగు మెరుంగుబోడిచే నాడించుట బొదితినమంజనము. ఆనాట్యవదర్యనమునకు కావలసిన నైవధ్య విశేషము సంతటిని గగనరంగస్థలముననే సంతరించి శ్రీనాథుడు ఇట్టి వర్ణనతో అర్వాచీనుడైన ఆనాట్యప్రదర్శనమునకు కావలసిన నైవధ్య విశేషముసంతటిని గగన రంగస్థలముననే సంతరించి శ్రీనాథుడు ఇట్టి వర్ణనతో అర్వాచీనుడగు రామరాజ భూషణునకు ఆరాధ్యుడైనాడు. ఇంతటి గీతవాద్యనృత్యత్రయ అయిన సమగ్ర సంగీత వర్ణతిని తాండవ విద్యాప్రధానుడైన వరమేశ్వరుని సుకుమార లాస్యజననియైన పార్వతిని ఆరాధించి సాధించినాడెమో అనుచుకీ వద్యపాదము తార్కాణము.

* గొండ్లి వివరణమునకై 14వ పేజీ ౨వ నిశ్చయము పేక్షించుడు.

ఇక శివరాత్రిమహాత్యమునందు సంగీత ప్రసక్తులకాస్కాపము కథాను సారిగగూడ తక్కువయే. అందుచోను లభ్యమైన గ్రంథము సమగ్రముకాదు. అయినను నాధ్యేయముతో నెమరింప కొన్ని చొరికినవి. కథానుసారిగ యజ్ఞవల్క్యని ప్రధమకళ్యాణవేళ సంగీతమున కవకాశము లభించినది. అటు ప్రతిపత్తిమయి నది కర్ణాటగీతమగుట గమనార్హము. ఆ కర్ణాటకమలములులకు శ్రీనాథుడు తెలుగువారి ధవళప్రబంధ గానమును వారిచే నిట్లు పాడించినాడు.

హరిదంధోరుహ లోచనల్లగసరంగా ధోగరంగత్తమో
భరనేవధ్యము నొయ్యనొయ్య నడలింపన్ రాత్రి శైల్యాపిరిన్
వరుసన్ మాత్రికపట్టమున్ నిలలమున్ వత్త్రంబున్ దోచెనా
హరిజాంకాకృతి చొచ్చెరేకయి సగంబై చిందమై తూర్పునన్
వసుచరిత్రము - iv - 17.

“తానుద్దండ తాండవగుటండులలన పార్వతి సుకుమారలాస్యజనని
రాశిఖండము -

కల్యాణకటకే పూర్వం భూతమాతృమహోత్సవే
సోమేశః కాతుకాత్ కాంచిత్ భిల్లీనేషము పేయషీమ్
సృత్యంతీమభ గాయంతీం స్వయంప్రేక్ష్య మనోహరమ్
ప్రీతో నిర్మితవాన్ చిత్రగోండ తివిధి మత్యయమ్
యతో భిల్లీ మహారాష్ట్రే గోండరత్యభిధీయతే
కుండలీం నామ మృద్వంగీం సుకేశీం చివ్యయోషితమ్
సంగీతం కోమలం సృత్యం శిక్షయామాస పార్వతి
తస్మిన్సృత్యం కుండలీ మాహుః తత్సంబంధాత్ పురాతనః

సృత్యరత్నావళి VIII - 162 - 146.

“వేడ్క సృత్యంబులాడిరి వీటులందు
పాడిరొత్తిరి ఏకకుహూ వందలముస
వంజరంబున ధవళవ్రదంబ గీతి
కముల యవ్వల రద్దాటకముల ముఖలు” *

సుకుమారుడు వలచిన చందాల కన్యకసుగూడ సంగీతమును నేర్పిన దానినిగ చిత్రించి ఆమెచే సుకుమారునితో ‘సంగీతబాద’లోనే చూడబడినాడు. ఆమె సంగీతక మొనరించియే సుకుమారుని ఆకట్టుకొనిన జాబయై ఆతనితో నిట్లనినది.

“పాణనివారము కమ్మని
ప్రాణము నెరజాణ దేవరా వినవలదా
వీణావాద్యము పాడయు
వేణుస్వానంబువేసవే బృందములన్” **

తానెచ్చిన సానిని ఈశానినిగావించి తనకావ్యమున తానెచ్చిన చందాలినికి సంగీతకానక్తిని కల్గించి శ్రీనాథుడు భంగ్యంబరమున తన సంగీత నహృదయత నిట వెల్లార్చినాడు. ఈ శివరాత్రిమహాత్మ్య కీర్తనముతో శ్రీనాథుడు మధ్యమా వతిని ఆలపించి పౌరాణిక కర్ణాటగాన ఫణితికి స్వప్తివార్యమును రాగదుయముగా వలికినాడు.

కవిరాజు కావ్యకర్ణాట సంగీతరీతి

పురాణసాహితీకి మంగళముపాడి కావ్యరీతికి శ్రీరాగప్రస్తారమును కర్ణాటముగా ప్రారంభించి కవిసార్వభౌముడు గాయకసార్వభౌముడునై గీతి సాహితీ ప్రవంశమున చిరంజీవి అయినాడు. పురాణానువాదమున పూర్వకపుల

* శివరాత్రి మహాత్మ్యము ii - 13

** ” ii - 60.

Early in the 12th centry Somasckhara Bhulokamaile, a ruling Chieftain in the Deccan (1116-1127 A.D), the author of Manasallasa lailid the music of South India as Karnataka Sangoetha (Carnatic Music) What a Mugic!

భాతి తన సంగీత ప్రతిపత్తిని పరోక్ష పద్ధతిగ కథానుగత సన్నివేశముల సనుసరించి సమకూర్చినాడు. ఇక కావ్యరచనా వ్యాసంగమున కావలసిన సన్నివేశముల కల్పించుకొని ప్రత్యక్ష పద్ధతిలో తన సంగీత సరణిని ప్రదర్శించుట ప్రారంభించినాడు. అది కేవలగానముగాక అట్లని వాద్యసృత్యములుగాక గీత వాద్యసృత్యత్ర యీరూపమును సంతరించికొని ప్రవృత్తమగుట ముదావహమైనది.

గాంధార గ్రామము నెఱపుచు గగనాంగణమున సదీపపించిన నైషధ గీర్వాణిని తన కర్ణాటగాసరీతియుత నాదోపాసనతో ప్రవన్నును గావించుకొనినాడు. తన కవితాగాన రీతులకు అవాగ్గేహి ప్రముదితస్వాంతయై తదనుగత శ్రుతిలో షడ్జ మధ్యమ గ్రామములనుగూడ తన కచ్చపిపై పలికించినట్లు గావించుకొనినాడు. తెలుగు మీతిన ఆదేవిని దివినుండి భువికిదింపి అభినవ భగీరథుండై నాడిట శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముడు. అప్పుడు శ్రీనాథుని స్వాంతపీఠిలో నిండు పేడుకతో అగీతిసాహితీ వికారద, కారద ఇందు కుంద చంద్ర చందన సారవర్ణయై విహరించి శ్రీరాధకవివచనని కీర్తిస్ఫూర్తి కర్పూరములను దళదిళల వికీర్ణ మూణము గావించినది. అప్పుడామె సత్కవుల స్వాంతమను తలకుటద్దమును చూచుకొనుచు సంగీతవిదుల హృదయారామమున విరిసి గుఱాళించిన చిన్ని చుక్కల రాజను కేళీసుములు నవతంస కుసుములు గావించుకొని అంకృతమైనది. పసిడి కిన్నెరపీఠను పలికించి పాటకచ్చేరి చేసినది. అట్టి కుభ సమయమున కవిగాయక సార్వభౌమునగు శ్రీరాధునివేతి స్వర్ణఘంటలయాత్మికత నెఱపుచు కవితాగానము గావించుచున్న పసిడి ఘంటముతో శ్రుతి కలిపి నైషధ కాన్యకన్యచే నాట్యమాడించినది.

కృతి కర్తయగు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముని సంగీతాత్మిక స్వాంతరీతికి తగిన కృతిభర్తయే అయినాడు మామిడి సింగనార్యుడు. అతడు కొలుపుండినది కళాభవనము. ఆతనిని పరివేష్టించిన వారు గీతిసాహిత్యుల కిద్దరికి దగ్గరివారగు కళాకుళయలుగు కవిగాయకులు కళావంతులునట. ఇట్లు కొలుపుండి అనకల విద్యా పారీణుడు మామిడి సింగనామాత్యుండు సరససాహిత్య విద్యాగోష్ఠి ప్రసంగంబున అనము శ్రీనాథాఖ్యునిబిల్చి సత్కారంచొప్పగా గారవించి నైషధ సత్కావ్యమాండ్ర భాషనొనరింపు నాపేరనంకితముగ సనినాడట. అట్టి

కళాభ్యర్థుని అభ్యర్థనానుసారము రచితమైన నైషధము మూలభాతువునను సరించి విద్యదోషధమయ్యును సంగీతమును తెలితేనలో తెలుగుతేనెలో చూడ రంగరింపబడుటవలన ఆంధ్రరసిక కిశోరముల వాస్వాదయోగ్యమై పుష్టిని గూర్చినది. అందులకే తన పాండితీభేషము నొలికించి అనుపైన పట్టుల నెల్ల సంగీతామృతమును చిలికించి అందలి సహజ కాతీన్య పటుత్వముల ముపించినాడు. శ్రీనాథ విష గ్వరపండితుడు.

ఇక కావ్యాంతరిత సంగీత ప్రసక్తులనుఁజూచినందు పీఠావాద్యమున కాద్యమగు స్థానము నొసగి తద్వాసమున హర్షారేకమును వశితలకు గల్గించి నాడు. అభ్యాసపక్షమున పీఠపై ప్రాజ్ఞేశ్వరుని టిపి ఇంచు గీతముల వాయించు దానినిగ దమయంతిని చిత్రించుట ఇష్టమౌకవి ఉవ్విళ్ళూత. నారద వర్ణకులింధ్రు దర్శింపనేగిన సన్నివేశమున నారదుని రూపవర్ణనముతో పాటు అతని మహతి ద్వానమును చుహాత్తర మొనర్చుచు శ్రీనాథుని పుహించుచు

“..... బలసూదనుఁడొగోరి నారలోకంబుఁ తుఁడొంగ సమకట్టి విఠాపహు చూర్మిపట్టి హస్తాంబురుహంగుళి సఖశిఖాంకురతోటి వివంచి మీటుచున్*

“అపహా సంపహాద్వా నిలఘట్టనముల శత తంత్రి మూర్చ నాన్యరములిన.....”**

ఇటు దొరలిన ఈవాద్యప్రశక్తివలన నారదుని పుహతి సూలుతలత్రుల పీఠయేయని తేల్చవడుచున్నది. అది గాలితాకుడు మాత్రముననే మూర్చనాన్యరములీనునట్టిది యనియు విశదమగుచున్నది. ఈపీఠా ద్వానమున కనుక్రతుల నీను పీఠాద్వానమున పెద్దన తిమ్మనాదులు వరిగ్రహించిరి. *** ***** ఈ పీఠ

Spelt the title has cost over successive generations for eight Centuries, "History of South Indian Music" By

Sriman R. Rangaramanjan Ayyangar, Page - 141.

* శృం. నై. III - 3

** శృం. నై. III - 6

*** బాలాయంగొనగోళ్ల వేళ్ల పెద్దన

**** సరిగడుపచని సప్తవర్ణముల పుహతి

పారిజా.

అంగ్లేయులు Harp వలె మన ప్రాచీనవాద్యముగు స్వరమండలమువలె తంత్రులే అయారాగములకు మేళవింప అనువై నడవిపించుకున్నది.

చిన్నగాలి రిపడుయైనను తీగకు సోకినచో రాగచ్ఛాయ అందులకే గోచరించును. ఇక దమయంతి అంతిపురము సంగీతరమునట స్థానకమైనట్లు హర్షాభిభాషణమునకు శ్రుతిగ శ్రీనాథుడిట్లనినాడు “వతోఽ రత్నవేదికా మధ్యాసీస సిద్ధగంధర్వంగనా వ్రవ ర్తిత సంగీతకంఠు” అట ప్రవృత్తమైనదట. అంతేగాక అక్కడి అరుగులవై ఆసీనులై సిద్ధగంధర్వదులు “అరుదగు గాంధార గ్రామ మూర్చనా నహితముగ సంగీతకమును గీతవాద్య స్పృత్యములను” నిర్వహింతురట. శ్రీనాథుడు విడనెడ సంగీతశాస్త్ర పారిభాషికరటుగు మూర్ఛస్సను తడవుచుండును. ఈవదము సంగీతశాస్త్ర సహకృతిలో ఇంతఃపూర్వము వివృతమె. దానినే సంగీత దామోదరతారుడు ఒకించుక స్పష్టముగ ఒకచోనిట్లనినాడు.

“స్వరః సమ్మూర్చితో యత్రరాగతాం ప్రతిపద్యతే

మూర్చనామితితామాహుః కవయో గ్రామసంభవామ్”*

ఒకచో దమయంతివిగూర్చి నవిశేషముగ ప్రస్తావించిన సందర్భమున శ్రీనాథుడు గానవాద్య ధ్వనమిట్లు కర్ణాటకముగ ధ్వనింపజేసినాడు.

“దీని కంతమునందు, వాగ్దేవి యుండి

వీణ మొలుయించుచున్నది వీనులలర

నదియ ముఖమున వాగ్మర మాశ్రయించి

యృతచారా ప్రవాహరూపముగా నిల్చె”**

* సంగీత దామోదరమ్ : మా.ప్రా.అం. 5. సం.ప్ర. Vol.1.పుట.

** శృం నై. III - 173.

“కవితా గానప్రియవా

గర్వరూపీమా విభాగవివిధ రేఖయినా

ధవళాక్షి రంతసీమం

బ్రవిమల రేఖాత్రయంబు ప్రస్ఫుటమయ్యెన్”*

ఈ రెండువద్యములలో ఇది రంతమునుండి వెలువడు చుండు ఛానముతో పాటు రంతసీమన ప్రవృత్తమై గోచరించు సాముద్రిక లక్షణానుసారి త్రిరేఖలకు ప్రవీరలుగ కవితాప్రియ వాగ్విపరణలతోపాటు గానముచూడ వ్రతపాదితమైంది.

చమయంతీ స్వయంపర వైభవ వర్ణనలలో సంగీతరముచూడ చోటుచేసి కొనుచు సుశేషము. స్వయంపరాగతులలో నోకరుగానేతెంచిన వానికి పజా వర్ణంత మాణిక్యమంజు మయాభాంభుర చంజుమండల సభస్కుండై భజగాంగనాసము దాయంబిరువంక యశస్సంగీతగాథా పటల్ దామమండగ”** స్వయంపరంబుననే తెంచినాడట.

ఆ పైచర్మి స్వయంపర వైభవమునుగాంచ “సముత్తంగ మంగళ బృదు బృదంగ వినాద భంగీ తరంగిత ప్రసంగంబై విబుధ వారాంగనాజంబు సభో రంగంబునఁ బ్రాపర్తిలచె”నట

ఇక ఈ ఆశ్వాసాంతమున కృతి భర్తనుద్దేశించి ప్రవర్తించిన సంబుద్ధిలో గూడ సంగీతమేధ్యవించి ఆశ్వాసమంతయు రాగరంజితమైంది.

“లాటీ చిత్తనలోమరాళకుకురీ లావణ్యలోలాత్మక

ద్దాటీ సృక్మకళావితోరన సమారంభ ప్రియంభావురా”***

ఇటు దొరచిన గీతవాద్యస్వత్రయ లయన సంగీతములో నొకటియైన నాట్యప్రసక్తి కర్ణాటీయను వదముతో సమాయుక్తమైనది. శ్రీనాథుని యధి

* శృం. వై. III - 786.

** " IV - 127.

*** శృం. వై. IV - 141.

ప్రేతార్థముగా భాషావరముగ విది కర్ణాటభాషయగుచే రాక సంగీతవరముగ కర్ణాటనృత్యకళా విలసనమనుట ప్రవృత్తము. ఇది ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీ కాంతముగారి కర్ణాటానురాగ భావసకౌత మూర్ఛన.

స్వయంవర నేపథ్యమంతగ రాగమయముగ సంతరించబడిన అసంతరము దమయంతి స్వయంవరస్థానమునకేతెంచిన తీరులో గూడ సంగీతకమే యిట్లు వెల్లి విరిసినది.

“చతురత్వంగాపుగా నవ్వరసలు పార్వ్యంబులన్ బాడుచున్” రాగ దమయంతి ఏతెంచగ ఆమె “పార్వ్యంబులందున్న శతవత్రాక్షికరా ధ్వోచ్చరిత ధవళయత్నామరాళి మరాళీర్పత రీలాలాస్యకేళి కిసలాయత రళాభేలసందోషు” మీరిగదట.* ఇట మరాళి అనుపదము హంసకు వర్షాయమగుటయేగాక దేశి భోమచారి ప్రక్రియలకు సంసూచిక మగుచున్నది.

నృత్తరత్నావళివారుచే మరాళిరీతిని తన నృత్తరత్నావళులలో విశద పరచినారు. నేడమువారి సర్వంకషవ్యాఖ్యలో నిద్రానిరీ మూలమున్నట్లు సంసూ చికముకాలేదు. కావునవిది శ్రీనాథోపణిషుకొనపలెను. అట్టిదే చుటియొక స్వకపోల కల్పనము శ్రీనాథకర్ణాటరీతికి దర్పణమై సలదమయతుల వివాహ వినోద సందర్భముననున్నది. కైశికవృత్తిని గురించి తిక్కనార్యుని గానాది రుచిలో వివరముగ వర్ణాలోచితమైనది. ఆలంకారిక శాసనానుసారము.

**“శృంగారే శ్రేణికి పీఠే సాత్వత్కార భటిపునః॥

రసే రాద్రేవ వీభత్సే వృత్తి సర్వత్ర భారతీ॥

వత్రసావృత్తయోహ్యేతాః సర్వేనాట్య ప్రమాత్మరాః॥” అని యను,

* నృత్తరత్నావళి - vi - 76. మరాళి రాలక్షణం (భా ఖండావ్రతి చూ.భా. సంధ్యావర్త....”

** “సంధ్యావర్తే ఫిత యగ్మస్తీతయుగ్మ పార్శ్వ పాదాశ్రయోరవి రేచితా చరణౌ యత్ర సర్వతస్యామరాళిరా”

నృత్తరత్నావళి - VI - 76.

*“స్మృత్యానాది వ్యాపార విశేషానాటకాదిపు
యాశ్చ నేవద్య విశేషచిత్రా త్రీ
సంకులా పుష్కల సృత్యగీతా
రామోపభోగ ప్రభవోపచారతాం కైకీ శృవత్తిముదామరన్తి”.

దీనిని బట్టి కైకీవృత్తి శృంగారరస సంబంధమని గమ్యమానము. ఇక
ద్రువయసునది ప్రబంధప్రక్రియలలో నొకటి. భరతాచార్యుడిద్దానినిట్లు వివ
రించినాడు.

“ద్రువాతుగతిభేదోఽయం బృంద సామానిబద్ధతే
తత్రప్రాచేశికా జ్ఞేయా ప్రవేశే గానయోగతః”

ఇంతేకాదు ద్రువాస్వారస్యము నీక్రింది బాలరామాయణ శ్లోకముగూడ
ఇట్లు చాటుచున్నది.

“ద్రువాహి నామ నాట్యస్య ప్రథమ | పాతాః
తథాహి ప్రధ్యయతి పాత్రవిశేషానపి
సామాజిక మనాంసి రంజయతి
అనుసంధదాతిచ రసాన్నాట్య విశేషాపే ద్రువాగీతిః”**

కాబట్టి ఇంతటి ప్రముఖములగు ప్రాచేశిక మంగళధ్రువలు పీనులకింపుగ
నంగనలు పాడిరని వానిని ఆనన్నివేశానుసారముగ అనాటి బయకారులు అనగా
వాగ్గేయకారులు రచించిరని మాత్రమే శ్రీనాథుడన్నాడని అనుకొనరాదు. ఆ
పాటలోని స్వారస్యముగూ శ్రీనాథాభిప్రేత కర్ణాటశబ్దార్థ వివేచనలోనే ఆచార్య
దేవులు పింగళివారి కర్ణాటశబ్ద వివేచనమాప్రేడితమైనది. ఆచార్యదేవులు
వలనాటి వీరచరిత్రా రంభమున ఒనర్చిన నాట్యవిషయ కర్ణాటశబ్ద ప్రస్తావనమే
ఇట గానవిశేషమునకుగూడ చక్కగానతికి పోవుచున్నది. అంగనలు ప్రాచేశిక
ధ్రువలు పీనుల కింపుగఁ పాడిరనగా కర్ణాటముగా పాడిరని ఇట అన్వయించు

* సాహిత్య దర్పణం - (బొకంబా ప్రతి)

** బాల రామాయణము (బేఖంబా ప్రతి)

కొనవలెను. అప్పుడట కర్ణాటకునుటకు “కర్ణే అటతీతి కర్ణాటకః” అను ప్యుత్పత్తిని అనుసందించుకొనక తప్పదు. ఇక ఆ ప్రావేశిక మంగళధ్రువలను ఆ యతివలు పాడిన బాణిలో దేవివిధమేగాక మార్గమునందలి తేటయున్నదని శ్రీనాథుడొక మెలికపెట్టినాడు. సామాన్యముగ మార్గమునందు క్లిష్టతయన్నదని పించును. కాని శ్రీనాథుని బాణిలో ఈ క్లిష్టత రాచిపడకొట్టబడి తేట తేర్చబడి నది. ఆపైన మార్గదేశ విధములు రెండునొక్కట సాళగింపబడినవికూడ. సాళగమనగ రాగసంబంధిగ సంగీతరాశ్రమున ఛాయాలగమునకు పర్యాయ పదముగ వివరింపబడినది. జనక రాగచ్ఛాయనేగార అస్యరాగచ్ఛాయనుగూడ ఛాయామాత్రముగ గల్గిన రాగమును ఛాయాలగమందురు. కావున మార్గిపద్ధతి యైన ప్రావేశికమంగళ ధ్రువలో దేవివిధంబు ఛాయామాత్రావతితమైనదనుటలోని విధము పర్యాయోచనమైయున్నది. అదిలా బాంగోపాల క్షితిపాలాదులచే నిజేచ్ఛాను సారముగ గాఢము చేయబడెడి రీతి దేశియని, బృహద్దేశియందు క్తమైన సారాంశము. కాని శ్రీనాథప్రోక్షకుడు కర్ణాటగీతి రీతిలో దేశిలోకూడ ఒక నిదిత మైన విధమున్నదని వ్యక్తము. ఇది కేవలనిజేచ్ఛానుసార ప్రపత్తితమురాదని చెప్పక చెప్పినట్లేనది. ఇక మార్గిరీతి సంగీతరాశ్రమున దృఢీభోద్విష్టమై ధరతో క్తమైన దనియును అది క్లిష్టమయ్యును శిష్టజననప్యతమనియును చెప్ప బడినది. ఇక శ్రీనాథాంతేవాసులగు బయరాదులు ఈ ప్రావేశిక మంగళధ్రువా గీతికలను వీనులకింపుగ సుగమములుగ రచించిరని భావించవలెను. అట్ల పెండ్లి పాటలుగ గానము చేయవలయునుగాన మార్గికితెందినను తేటనలవరచుకొనినవి. కావుననే దేవివిధంబు మార్గమున తేటనొక్కట సాళగింపబడినది. అది తిల తండుల న్యాయమున రాగమేళనము నొందినది. ఈ గీతికలలో శుద్ధరాగముల రీతి దేశిరాగముల భాతిచ్ఛాయాలగ రాగస్థితి యొక్కట గోచరమై ఒక వింతరీతి ప్రతిపాద్యమైనది. అందులకే అవి ఒక్కట దేశిగ పుటియొక్కట మార్గిగ విభానమావమైనది. అదియే శ్రీనాథుని కర్ణాటగాన ప్రతిపత్తియని ఆయన స్వీయ భాష్యముగ ఈపద్యము మనకు మూదలగ నిలుచుచున్నది. దీనిని “ఋషీకాం పునరాద్వానాం నాచమర్థోఽనుభావతి” యని ప్రమాణీకరించుకొనుట కను పున్నది.

ఇర నైషధము తరువాత వర్యాలోకించదగినది హరవిలాసము ఈ హరవిలాసకావ్యమున వస్తువైవిధ్యమున్నట్లే సంగీతమునగూడ వింధు వివిధభంగులు వివేచనమందినవి. శ్రీనాథరచిత పార్వతీపరిణయగాథ కాళిదాసీయ కుమారసంభవమునకు తీర్చినవిగ్గు. ఈ కావ్యరచనమున శ్రీనాథ కవిభరుడు ఒక్కొక్కచో మూలానుసరణము గావించినను గానవిషయమునందే మాత్రము మూలవిధేయతను చూపించలేదు. ఇట్టి పట్టులను స్వేచ్ఛగా మలచుకొని తన యిష్టానిష్టముల ననుసరించి గీతిరితి నిందను సందించుకొనినాడు, కాళిదాసీయమున తృతీయసర్గలో అకాలవసంతావిర్భావ పుట్టమున

“గీతాంతరేషు శ్రమ వారిలే తైః

కించిత్సముద్భాసిత వక్రవేణిమ్

పుష్పానవ మూర్ఛిత నేత్రశోభి

ప్రియాముఖం కింపురుషశ్చయంబై॥ *

అను దీనిని

శ్రీనాథుడు,

దేశికగాని (గాన) మార్గములఁదిన్నని రీతులఁబాడపాడ యా

శ్వానమునొంది సోలియర వాడిన యంగన మోముఁదమ్ముఁబు

ష్పానవ మూర్ఛితేక్షణములల్లన, జూబిన మాచరించియు

ల్లానమొనర్చె కిన్నర విలాసి హిమాచల కందరంబునన్” **

అనుసరించినాడు.

కాళిదాసీయమున సంగీత సంబంధిగ నిటు ప్రస్తావించబడినది “గీతాంతరేషు” అను పలుకుబడిమాత్రమే. కాని శ్రీనాథుడు దానిని తన స్వేచ్ఛాప్రవృత్త్యను సారము కర్ణాటక బాణిని ప్రతిపాదించినాడు. “కర్ణే అటతీతి కర్ణాటకః” అను ఏతత్పదార్థ వ్యుత్పత్తికిది ఆచార్యసింగళి ంక్షీకాంతముగారి భావనయగు దేశిమార్గరీతుల నడిమి వాట ప్రక్రియయగు కర్ణాటక మార్గరీతిని అను సందించు కొనవలెను. కావుననే కర్ణాటకముగా ఆ కిన్నెర విలాసి పాడిన పాటను కవి

* కుమారసంభవము —

యిట మలచినాడు. దేశిక గాన మార్గమునగాని, దేశికగాని మార్గమునగాని ఎటులై నను తిన్నవి రీతులలో బాడిపాడి ఆ శ్వాసము నొందవలసిన పాటయిది. దానికి బాటయినదియే. పాడినదే పాడినట్లయి విసుపుగొల్పగ చపులారించుచు అనగననగ నతికయిలిన రాగమయ్యిది. కిన్నెరవారి పాటిటికి నాదోపాసనాపధిగ అనంత తానముగ, ప్రణవద్వానముగ ప్రవర్తిలి ఆమెను అరవాడి సోలిపోవు సంతటి పారవశ్యస్థితికి తెచ్చిన దివ్యగానమిది. ఆ ప్రణవద్వానము కిన్నెర విలాసికి ప్రణయ ముప్పతిల జేసిగది. ఇదియే శ్రీనాథప్రోత్తమగు రణ రహస్యము అది శృత్యగాన వాద్య విలాసములలో ఏదియైనను రానిండు. కేవలము ఒక ప్రక్రియకు ఒకకోపపు ఒకేఒకరీతికి కట్టుబడియుండును నీరసమని పించునని శ్రీనాథుని భావన. *అందులకే సప్రక్రియలైన రణవిపాయువులకు సంగీత రసీకులకు కవితావిలాసులకు చపులారించు పై విధ్యమును తన కవనమున కాశీఖండమున గూడ ఇట్టిరీతినే ప్రదర్శించినాడు. అదియే ప్రాధి బరికింప సంస్కృతభాషగ, వలుతునుడికారమున నాంధ్రభాషగ శ్రవణవిష యా భావమును భజించి కర్ణాటకమైనది. అదియే శ్రీనాథ ముద్రగ గానమున నాట్యమున వాద్యమున కవనమున గూడ ఇమ్మహాకవి రావ్యప్రపంచమున ప్రత్యక్షమగుచున్నది.

ఇట్టి విపుల భాష్యాపేక్షిగ ఇంకొక పద్యమున్నది

“అచ్చరులపాడు హిందోళమాలింపి
యిందపేళి ప్రసంఖ్యాన్ మెడలడయ్యె
నిర్మితేంద్రియలయిన నియమపరుల
సంతరాయంబులేమి సేయంగ గలవు”

దీనికి కాళిదాసీయమున మూలశ్లోకమిటులున్నది.

* ముని చూడామణి యెల్ల సత్కళలకున్ మూర్ధాభిషిక్తుండు గా
పున, జారి కరణాంగ హారముల్ తావులేమించి కీర్తిండుచున్
శనివారోత్ప వమ్మేళి గగ్గోవియనా స్థానంబునన్ రాజ సం
దనుడుందానును దేశీమార్గమున గంధర్వావ్వరోద్భూతముల్

పాచీనాంధ్ర మహాకవుల సంగీత ప్రతివత్తి

“శ్రుతా స్వరోగీతిరపి క్షణేగ్నిష్టరః ప్రసంగ్యావరో బభూవ-
ఆత్మేశ్వరాణాం సహ జాతునిష్ఠాః సమాదిభేదప్రభవో భవంతి”

ఇందలి గీతము తన సూక్ష్మ శ్రవణశక్తిని పెచ్చించి అలకించి శ్రీనాథుడు అష్టరసలిద్దానిని హిందోళమున గాగము చేసిరని తేల్చుకొన్నాడు. శ్రీనాథుని మనోప్రవృత్తికి అనుపైః రాగము హిందోళము. అది సంగీత శాస్త్రోక్తముగ మార్గిసంబంధియగు శుద్ధరాగము. అయ్యది మార్గి ప్రక్రియలకు చెందిన ఇతర రాగములగు భైరవి నాట శ్రీరాగాదులవలె కేవల శాస్త్రీయ సంగీతముగ శోతలకు వినిపించదు. అట్లని కేవల లలితసంగీతమని దేశ్యగాగమని కూడ అనిపించదు. ఆ రాగము కేవలము దాక్షిణాత్య సంగీతపు నిధికాదు. అట్లని భాత్తరాహిక సంగీతపు పెన్నిదియుగాదు. ఇది కర్ణాట హిందూస్థానీ సంగీత బాణీం రెంటికి రాజాచి. ఉభయత్ర చీనికి ప్రయున్నది. రసికులకిద్దానిపై ఆదరమున్నది. అభిమానమున్నది.

* ఈ హిందోళరాగమే తొలి కవితలో ఆదికవి వాల్మీకి నోట నొలికిన మానిషాద శ్లోకమున స్వరాక్షర సంపుటిలో నిక్షిప్తమైనది.

స్వరములు ఈరాగము ప్రణయ సమావేశమున శృంగారరస, ప్రావీతమై ఆనందదాష్ట్యముల నొలకించును. శోకమయ సన్న్విషేషమున కటణ రసాత్మకమై కన్నీటిని చిలికించును. రావుననే ఈ రాగము శ్రీనాథుని కవనమున కాణాచియై కర్ణాట దాదీని పండించుమాగాణమైనది.

* “మా ని షా ద! ప్రతిష్ఠాం త్వమగమః శాశ్వతీస్సమాః

యత్కొంచమిథున దేకమవధీః రామమోహితమ్” ఇందలి “మానిషాద! ఘగమః సమాః” అది స్వరములు హిందోళరాగమున ప్రవృత్తములగు స్వరములు.

ఇవి శ్లోరాక్షరములేగాక స్వరాక్షరములగుట గమనార్హము. కావున వాల్మీకి హృదయాంధోళనమే హిందోళమున వ్యక్తమైనదని భావించుటకనువైనది.

“దేవభమున వాద్యమునకు అద్యమగు స్థానముచ్చి, హరిపలాసమున గానమునకు ప్రాధాన్యముచ్చి, వల్నాటి పీఠచరిత్రమున నాట్యమునకు అగ్రాసనాది వత్సముచ్చి శ్రీనాథుడు గీతవాద్య సృష్టిత్రయమైన నమగ్ర సంగీత తార్యత్రిక రూపమును తన రచితయందు సులభకొనినాడు. ఇట్టియెడల ఈ చురపాల రచిసార్వభౌముడగుటయే కాక సంగీతసార్వభౌముడుగాడ నెంపినాడు.

శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముడు కన్న రాష్ట్రసుతంగులచరిత్ర కడగొట్టు చెల్లెలు వలనాటి పీఠచరిత్రాపదాభ్యాసక. చివరి విద్వ యగుటవలన గోముగ శ్రీనాథ కవివరుడు ఉగ్గపాలతో ఈ రాష్ట్రకన్యకు సంగీతామృతమును రంగరించి పోసినాడు. అమె నడచిన నడక లయాత్మికమై, ద్విపదయైనది. అమె వలికిన వలుకు రాగాన్వితమై కథాభ్యాసక యైనది. ఈ పీఠకథారావ్యరవిగ శ్రీనాథ కవివరుడు కళాప్రదర్శకమును ప్రథమ విషయముగ నుంచుకొని సంగీతమునిందు విశేషముగ పరిపోషించినాడు. ఈ ద్వేయముతో నొక క్రొత్తపుంతను ద్రొక్కినాడు. అది అనుపున్నచోట ఆ పాదరంతదప్పుముగ సంగీతప్రసక్తిని గుప్పించుట. లేనిచోట ఆ పొంత పోతుండుట శ్రీనాథుని రంతువట్టిన కళా విదగ్ధత ఈ కావ్యమున దర్శకమిచ్చినది. ఇట్టి వైగ్యమునకు వలనాటి పీఠ చరిత్రము దర్పణమగుచున్నది.

ఈ వల్నాటి పీఠచరిత్ర సంగీతముసంతటిని అచికొని ఆ రచివరుని హృదయ గ్రంథి విచ్చుకొనగ న్రవించిన తేనెలసోస గావున సంగీతపు తియ్యద దనము అణువణువున ఇందు తొణికిసలాడినది. ఇందలి భందస్సు ద్విపద యగుటవలన తాత్విక విన్యాసమిందు పుట్టుకతోనే ఊపిరిపోసకొనినది. ద్విపద రచనమున పాల్కరికి సోమనాథుడు వట్టిన ఓంకారము శ్రీనాథుడు చుట్టిన శ్రీకారమైనది. అది ఘోరలు ద్విపద తాళవిధము, అక్షరము తంత్రీలయ నమన్వితమై గీతికి పొత్తికలిగియున్నది. సాహితికి పొత్తులపుట్టమైనది. ఆ బాంధవ్యమే ప్రగాఢమైనది ఈ ప్రబంధముగ రూపుదిద్దుకొనినది. అందులకే ఈ కావ్యము పండితపామరజన రంజకమైనది. పురాణకావ్యకవిగ కోటలో గౌరవాదిక్యతగన్న శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు ఈ ద్విపదకావ్యముచే పేటలో ప్రజాకవి గాయకసార్వభౌముడైనాడు. అందుచేతనే పండితపరిషత్తులందు జయోత్సవములు పామరుల రచ్చవట్టులందు ఈనీషదాభ్యాసగ గానములు

శ్రీనాథకవికి సమాససన్ధ్యాముగ నటకూటచున్నది. పాచురజనవాణిలో నీవదా ఖ్యాయర ఖాపావిషయమున అవద్రుంశమైనను సంగీతవిషయమున రాగరసస్థిత తాళలయాత్మికతయందు చెక్కుచెదరక చొక్కజేయుచునే యున్నది. అత్యంత పాపబలగు బవనీలు, పిచ్చకుంటలు, ఇంగమదేవరలు ఒగ్గువారలు పరంపరగ నీవల్పాటి నీరకత నాలాపించుచున్నారు. తరములు మారిసను తాళములు మార్చక లయాత్మికతకు తగ్గినట్లే తమ గుమ్మట్లను చిటితాళములను మొరయించుచున్నారు. లయతప్పక, శ్రుతివిఘోసీయకనే రాగములను నిర్వహించుచున్నారు. వీరినోట వలుకుచున్న వలనాటి పీరులపాటలోనువయు క్తములగుచున్న రాగములు మార్గి రాగములు రాకపోవచ్చును. శుద్ధరాగములై ప్థిరముగ నొకటాణిలో నిల్వక పోవచ్చును. సాళగసంక్లిప్తరీతులలో మార్గిదేశ్యరాగములుకూడ సాంకర్యమునంది వినిపింపవచ్చును. అయినను అట రణవ్యక్తికి రాగరక్తి తగినట్లు అతుకుచే అందలి ప్రత్యేకత. అయ్యది శ్రీనాథ సంగళ్యస్థితరాగో ద్విష్టవేదావిశేషమో! లేక ప్రప్రపంచముగ నధానిని ఆలపించిన గాయక గానప్రభావమో తెలియదు. ఏదియైతైనను దాని ప్రత్యేకతనది నిరూపకొనుచు కర్తాటమై ధ్వనించుచున్నది. ఇది కర్తాటమునకు ఆచార్య పింగళివారి మార్గదేశి ప్రక్రియల కలగలుపు నను సరించు కొనవలెననుట సహృదయ విమర్శకులకు పరిచితమే.

ఈరావ్యమందలి సంగీతాన్నితస్థితవలన గీతావాద్యసృత్యత్రయయైన తౌర్యత్రికరీతి ఇది ఒక్కచో పుండీభవించి వెల్లివిరియును. అందువలన ఈ రావ్యము ప్రయోగావస్థలో గీతవాద్యములకు సాధారణలక్ష్యమై సృత్యరీతికి ఏశేషస్థానమై విలసిల్లును. రథకుని రాగాత్మిరాఖ్యాసరము వలన గానమునకు, ఆతని సహాయకులగు పరితలవారు, గుమ్మట్లు చిత్రతాళములు మ్రోయించుట వలన వాద్యమునకు రథానుసారిగ వారొనరించు అభినయమువలన సృత్యమునకు ఇయ్యది ఆస్కారకమై తౌర్యత్రికరీతి ఇది ఒక్కసారిగ వెల్లివిరియును.

ఇక కావ్యప్రకరణాచిక్రితమంచితముగ నిందలి సంగీతకప్రస్తారము ననుసరించిన అయ్యది రాశీభూతముగ నలగాముని కొలుపులో నధిపనీచినది. ఈరాజు సభాస్థానమున కంజులోచన యను ఆస్థాన నర్తకి సృత్యము ప్రవర్తిత మైనది. అందునాట్యశాస్త్ర వద్దతి శతశాతనమగ్రమముగ ప్రవర్తితమైనది.

సంగీతకాఖాంతరితమైన భరతనాట్యశాస్త్ర ప్రక్రియాపై విధ్యమంతటికి అది లక్ష్య భూతమై లక్షణవిశేషభాష్యావేషియైనది.

నలగాముని *కాలుపుకూటపుటలంగృతిలోనే ప్రత్యేకతయున్నది. ఆ కళాభవనము తీర్చిదిద్దబడుటలోనే కళాత్మికత ఇట్లు వెల్లివిరిసినది.

ముత్తాంబోడుత ముగ్గులు దెట్టి
కప్పురముదకమ్ము కలిపియంతటను
జల్లిరి కలయంపి సత్వరమ్ముగను
....
కాంచన సవరత్న ఖచితమైనట్టి
పీతమొక్కటి దెచ్చి పెద్దకొల్వనను
నిలిపిరి కాంతులు నిండుగాదిశల”*

ఇట్టి సభాభవనాలంకృతికి తగిన వైభవములో నింగారిండుకొని నలగాము దేతెంచి నాడు సభకు. పాకకానను కొల్వినగిది నన్ను ఆసభలో సముచితాననము లోలబిందుగులు, ఉద్యోగులు, వేదకావ్యజ్ఞులు విద్వాంసులు ఆసీనులైరి. అప్పుడు ముందుగా

“వింతగా గాయకుల్ వీణలుపూని
తంతులు విగియించి తగ త్రుతిజేసి
నరిగ మేళగమై సప్తస్వరములు
ఆరోహణావరోహణ భేదములకు
బహురాగ సంస్కూర్తి వట్టగా, జేసి
సంచారి సంస్థాయి సరసభావములు
మృదుతర శబ్దార మిళితమైనట్టి
ఘనతరాలంకార గతి వరంపరలు
మూర్చనల్ మొదలైన ముఖ్యధర్మములు

* పల్నాటి వీరచరిత 660-675. (కల్ల ప్రతిష్ఠ)

జంత్ర గాత్రంబులు జంటగావించి
ఎండిన మాకులు ఇగిరించినట్లు
పాడిరి తమతమ ప్రౌఢ మీయంగ**

ఇదికవిసార్వభౌముడు వ్యక్తీకరించిన సంగీతసభా వినోదవిధానము అనాదే కాదు. ఏనాడైనను ప్రతి సంగీతసమావేశములో ఈ కార్యక్రమము సాగ వలసినదే. కాని అనాటి ప్రత్యేకరక ఒకటి ఈనాడతి సకృత్తుగా మారిపోయినది. అది ఈనాడనలు లుప్తమైనదన్నను తప్పకాబోదు. జంత్రగాత్రంబులు జంటగా చేసి ఎండినమాకులు ఇగిరించినట్లు పాడు ఆనాటి గాయకులలో కాననగు ప్రత్యేకత. అది ఈనాడు బొత్తుగా తానరానిగానమైనది. అనగా ఈనాడు సంగీత సభలలో వీణాదికములు వాయించువారు పాడరు. పాడెడివారు. వాయించరు. రెండింటిని ఒకే సమయమున నిర్వహించు సవ్యసామలు అతిసకృత్తుగ నుండు రేమో! నాటికి నేటికి సంగీతసభలలో కేవలగానము వాద్యసమాగతము కాకుండ మాత్రము ప్రవర్తిరములగు లేదు. కాని కేవల వాద్యములుగ వీణావేణు వాయిలీనాదికములు లయవాద్యమాత్రాసుగతములై వినిపించుచునేయున్నవి.

నేడేదేని సంగీత సమావేశమున గానసభ జగుగుచున్నప్పుడు ప్రధాన గాయకునకు ప్రక్క వాద్యగాండ్రు సహాయకులుగ నుండుట. అనగా గానమునకు వాద్యములు అనుగతములగుచుండుననుట స్పష్టము. కాని శ్రీనాథుని వర్ణనలలో వింతగా గాయకుల వీణనుపూని తంత్రులు దిగించి తగళుతిజేసినట్లు కలదు. నేడును సంగీత సభాకార్యక్రమ ప్రారంభమున శ్రుతి చూచుకొను 'రివాజు' మాత్రము కన్పట్టుచునేయున్నది. గాయకుడు శ్రుతిచూచుట ననుసరించి ప్రక్క వాద్యములవారు శ్రుతిసుంచుకొనుట నేటి వద్దతి పూర్తిగ నిర్దిష్టమగు శ్రుతి యుండవలెనను బట్టుదలగల గాయకుడు తన తంబురకు శ్రుతి సరిగాజేసికొనునే గాని ప్రక్కవాద్యగాండ్ర వాద్యములకు తాను శ్రుతిచేయడు. సామాన్యముగా లలితసంగీత కార్యక్రమములలో లేక జంత్రగాత్ర సమ్మేళనములందో (ఆర్కెస్ట్రా) మాత్రమే వీణలు గాయకునకు అనుగతవాద్యములు గానుండునే గాని "మామూలు" సంగీతసభలలో గానమునకు వీణ ప్రక్కవాద్యముగనుండుట

అతిసక్ష్మత్వగ గోచరమగును. అనాడు శ్రీనాథుని నాట్యగానములను గతవాద్యముగ నేటి వాయులీన స్థానమున పీఠియయిండి యుండనోపును. తన గానమున కనుగతములగు ఆపీఠియలను గూడ గాయులై పూని తంతులు బిగించి తగు శ్రుతి చేసెడివారు కాబోలు. అది అనాటి పద్ధతి ఏమో! ఇక సంగీతమేళనమైన సప్త స్వరములు ఆరోహణావరోహణ భేదములను బహురాగసంస్కృతి పట్టుగాఁజేసి అనుపాదములును విపరణ పేజులే. అనాటి పీఠాలు నేటి రఘునాథ మేళపీఠియల వలె ఇరువది నాలుగు మెట్లతో అన్ని రాగములను అలవోకగా అర్పించుట కను దైనవికావు. కావున వీణావాద్యముగల్గించుటకు ముందు పై పీఠాలు రాగానుసారిగ వీణియపై ఆయాస్వరప్రస్తారములను నునరించి సప్తస్వరములలో నానశ్వరములగు స్వరస్థానములను తంతులతోనే అనుసంధించుకొనెడివారు. దానినే మేళగించుట, మేళనములు అనియనుకొనవలెను. అద్దాని భావనయే ఇది “సంగీతమేళనమైన సప్తస్వరములు ఆరోహణావరోహణ భేదములుపట్టుగా చేసిరనుటలో ప్రవృత్త మైనది. శ్రీనాథుడీ మాటలను బదిట్టి ఈ కవివరునరు సంగీతలక్షణ వివేకమేగాక శ్రుతిజ్ఞానముతోపాటు లక్ష్యశుద్ధియునున్నట్లు విదితము. ఆ గాయకులు పై పాదములలో సప్తస్వరములకు బహురాగ సంస్కృతిని పట్టుగాఁజేసిరనుటయు జరిగినది. రాగానుసారిగ తత్ప్రస్తారము నాపైచికాయులు చూచికొనిరనుట ప్రధాన విషయము. ఆరాగానుసారిగ అటుగా అది సంపూర్ణరాగమో సాడవ రాగమో ఔడువరాగమో నిర్ణయించుకొని తదనుసారిగ పీఠియపై ఆయాస్వర స్థానములను ఏడుగ ఆరుగ, ఐదుగ నిలపిరని అవలంబించిన వ్యర్థము. ఇక తరువాతిది “సరసభావముల మృదుతరశబ్దార్థమిళితము గావింపుట అనుమాటలలోని అంతరార్థము. సరసభావములు సాహిత్యపరముగ రసవంతములైన భావములు. అద్దానికి సంగీతావరమైన అర్థముగ రసానుసారిగ విదితములైన రాగములలో ధాతుమాతువులను మేళగించి గానముచేయుటయని యనుకొనవలెను. సంగీత సాహిత్యములకు రాగరసపరమైన అన్యోన్యతయున్నది. బయరారుడు కూర్చిన గీతి శృంగార రససంబంధమైన దానిని గానము చేయవలసిన రాగము మోహన, కల్యాణి, ఖమావ్, కామవర్ధని మున్నగునవియేరాక శృంగార భావవ్యంజక రాగములను చుట్టికొన్నింటిని క్రమశః రాగమాలికగూడ కూర్చవచ్చును. అదియే పత్తు కరుణరసాన్వితమైన ముఖారి, వరాళి, సావేరి, నాదనాటక్రియ, భాగేశ్వరి మున్నగు ఘోకరాగములలోనుండును, లేక యది ఏప్రకంభశృంగా

రాత్రికమైన హిందోళమో, రాంతోడియో, కానడయో అయియుండవోవును. కావుననే శ్రీనాథుడిట సరసభావములని రాగరసవ్యక్తిని స్మరింపజేసినాడేమో! ఇక మృదుతర శబ్దార్థమిళితమైనట్టి అనుభావన ప్రయుక్తము కావలసిన భాషను గూర్చి శ్రీనాథుడిట ప్రస్తావించినాడను కొనవలెను. భాష మృదుతరశబ్దార్థ మిళితముగావలెనుటలో నయ్యదిఅలోచనాత్మికత్వమును పొడనికొనియుండటయే కాక అపాతమధురమునైయుండవలెనుట విధితము. ఇక “ఘనతరాలంకారగతి వరంపరలని వలుకుబడులలోని భావన వర్సాలోచించవలెను. సాహిత్యవిదులు ఈమాటలలో గొప్పవియగు శబ్దార్థాలంకారములకుఅనుపైస నైఘంటికార్థము మాత్రమే దర్శింతురు. కాని సంగీతశాస్త్రకోవిదులకి వదములలో ఘనరాగములగు నాట, గొళ, అరటి, వరాళి, శ్రీరాగములలో ప్రవృత్తములగు స్వరప్రస్తార సంబంధులగు స్వరాలంకారములు స్మరించును. ఈ అలంకారములను సామాన్యముగ సంగీతము నభ్యసించు విద్యార్థులు ప్రాథమికసాధనలో పాఠముచేయు సప్త తాళ దోధకములగు స్వరసంపుటులని భ్రమింపరాదు. వద్యరచనమునందలి శబ్దాలంకారములు శాబ్దికచండతాండవ జటిలవద గుంఫనాదిక సహకృతితో ప్రవర్తితమగును. అట్లే ఈ అలంకార స్వర స్తవకములు పుంఖాను పుంఖములుగా స్వర గుంఫనముతో ప్రవర్తితములగును. ఇదియే సంగీతశాస్త్రమున చెప్పబడిన స్వరాలంకారప్రక్రియ. కవిత్వమునందలిశబ్దాలంకారములకుప్రథమావధిపరమావధికూడ శ్రుతినిబి ప్రతిపాదకత్వమే. అపి డుండ్రాది, మధ్య డుండ్రాంత, ప్రసాద, వ్యావృత్తస్తలిత, అక్షేపాదికములనిసంగీతశాస్త్రములందు వర్ణాలంకారప్రకరణమున చెప్పబడినవి. ఈ స్వరాలంకారములకు కవిత్వమునందలి శబ్దాలంకారములగు భేకానుప్రాస, వృత్తానుప్రాస, ముక్తపద గ్రస్తాదులకునున్న సామ్యములను నన్నె చోడ పోతనాదుల రసనము నందలి గానరీతిని వర్యాలోచించు వట్టుల వివరించుట యైనది. ఈ స్వరాలంకారపు పొదిగులను శ్రీనాథుడు ఎలుగనివాడు కాదు. కావుననే దాని ప్రసక్తి ఈవలుకుబడులందు తెచ్చియుండవచ్చును. ఇక గతి వరంపరలు మూర్ఛన మొదలైన ముఖ్యధర్మములను పైమాటలలోని అంతర్యము. ఈగతి వరంపరలు, మూర్ఛనలు అనునవి సంగీతశాస్త్ర సంబంధు సాంకేతిక పదములు. సంగీతశాస్త్రపాండితి వరాకోటిని ముట్టిన మనోధర్మసంగీతపు మేరలి పదములు. గతివరంపరయను సీసాంకేతికపద సంపుటి తాళాన్నిత స్వరకల్పనా సంబంధి. మూర్ఛనయనునది శ్రోతృచిత్తనుభావహామగు పారవశ్యస్థితిని

గల్గించు రాగాలాపనావధికి పరాకాష్ఠ. “మూర్ఛర్యతేయత్ర శోభ్యచిత్రం సామూర్భనా” అని సంగీతశాస్త్రజ్ఞుల వక్కణ. ఈ మూర్భన సాహిత్యము నందలి రసానందస్థితికి సహోదరి. విగళిత వేద్యాంతరము అవశమునగు పార వశ్యస్థితి ప్రతిపాదకమగు రససాక్షాత్కృతికమూర్భనాస్థితికింగీచిన చిత్రమగును. యోగిజన యోగ్యమగు బ్రహ్మానందమునకు రసానందమేకాక మూర్భనోద్బుద్ధ మగు రాగానందముకూడ సబ్రహ్మదారియే. ఇట్టి మంజురీద్వీపద సావద్యయమున ఇంతటి రాగరస ప్రక్రియాప్రౌఢిని నిర్వహించి ఆప్రకరమునంతటిని “ఎండిన మ్రాకులిగిరించునట్లు” అను ఉపమానముతో గమ్యమానమొనర్చి శ్రీనాథకవి సార్వభౌముడిట రాగరస సామ్రాజ్యపుపేలికయగు మహాగాయక సార్వభౌముడును అయినాడు.

ఇంత దనుక గానపాండితిని ప్రవృత్తమొనరించిన గాయక సార్వభౌముడు ఆ తరువాతి పాదములలో తన నాట్యశాస్త్రాభిజ్ఞతను ప్రదర్శించి నటసార్వ భౌముడు కూడ అయినాడు. ఇటు శ్రీనాథ కవిసార్వభౌమ ప్రవర్తిత నాట్యవేద పాండితి ప్రాచీనులగు పాలకునికి సోమనాథనాచన సోమనాథాదుల నతికరించినది. కృష్ణరాయ రఘునాథాదులకును ఇది అందని మ్రానివందై నది. ఈ శ్రీనాథా విష్ణుక నాట్యలక్షణ ప్రదర్శనము, ‘నభూతోనభవిష్యతి’ యని గీతిసాహితీ వేత్త లిరువురిచే, వివాదాలంద దగినది. తనపెన్ని ధియైన కర్పూర వసంతరాయని సంగీతపాండితిని, ఆతని నన్ని ధినిందిన తన సహాధ్యోగినియగు లకుమారదేవి నాట్య ప్రతిపత్తిని ఈ సన్నివేశమున పుంజీభవింపజేసి శ్రీనాథ కవివరుడు పాతకుల మనోనేత్రములందీ సన్నివేశమును బొమ్మగట్టించినాడు. ఇటు శ్రీనాథుడనిన మాటలు ఉబుసుబోక కనిన పలుకులుకావు. నాట్యవేదంపు ఋక్కులను ములు కులుగా నొనరించి విరిసిన బాణప్రయోగపు కొలదులివి. అవియంతట నాడియైనవి గావుననే వానికంతటి లక్ష్యకర్త కుదరినది.

ముందుగా నలగాముని కొలువున గానసభా కార్యక్రమము నిర్వహింపబడి నది. దానికనంతర కృత్యముగ నాట్యప్రయోగము ప్రవర్తితమై నది.

“చెలగినాటక జనులుచేరి జోహారు గావించి నిలిచిన వెనుక” కామవిభుండు నవ్వుచు చెలవిచ్చినాడట కంజితోచనయను నాడ్యమందరికి నాట్యంబు చేయుటకు. అమెనాట్యము ఆమె యొక్కతె వలననే నిర్వహింపబడదగిన అర్హకార్యములేదు.

అమెవెనుక బరుప్రక్కల కావలసినంత నేవత్తము, హంగునున్నది. కావుననే వారందరు ముందుగ నాట్యశాస్త్రవిహిత స్థానములలోనే నిలచినట్లు శ్రీనాథుని వక్కాము వలననే వ్యక్తము.

“వరమృదంగము లెన్న వాయించుచేటి
కుడిభాగమందు కదురుగానిలచె
తాళమానజ్ఞుడు తగనెడమదిశను
నిలచెనుత్సాహంబు తగమదినిండ
ముఖవీణవాయించు ముఖ్యుడొకండు
రాగజాలము బాడు రమణులిద్దరును
నిండు వేడుకతోడనిలచిరి చెనుక”

* నృత్తరత్నావళ్యాది నాట్యశాస్త్రములలో విదితములైన బృందవిన్యాసాది లక్షణములలో విదితములైన వర్ణతులరీ పాదములు కుడియెడములుగ సంబాదులు. ప్రధానపాత్రమగు సర్తకి నైవధ్యము ప్రక్కవాద్యములవారు నిల్వడగిన స్థానములు నేవత్తగాన మొనరించు నట్లు వాంగము వారు పాటించవలసిన విధులు సహితము జాయపాఠ్యుడు వివరించినాడు. వాని కించుక ఎడమై నను సంబాదిగనే శ్రీనాథుడీ నన్నివేళమును గూర్చినాడు.

** జాయపాఠ్యసూచితములగు వాద్యబృందం విర్వాహకులు నిలువవలసిన స్థానములలో కొన్ని చిన్ని చిన్ని వ్యత్యాసములు శ్రీనాథ ప్రదర్శితాస్థాన నృత్య

ప్రధాన సర్తకి నైవధ్యము :

* రాజ్ఞః (జ్ఞా) పూర్వేద్యురావిష్టా పాత్రః స్నానవతీతతః

....

సజ్జాభూయ తతస్సర్వం బృందం రంగభువం విశేత్”

నృత్తరత్నావళి—viii 33-47.

** నృత్తరత్నావళి - VIII 48.54.

అథ బృంద విన్యాసః:

“పాత్రస్య దక్షిణే పూర్వే ముఖరీ స్యాన్ముఖేస్థితః।

....

రాజ్ఞాం (జ్ఞా?) విద్యావతాంబాగ్రే నైవధ్యపాదనాయక” 48.52.

సన్నివేశమున గోచరించు చున్నవి. మొత్తము మీద అన్నియును కాకపోయినను కొన్నిటిన్నైనను నాట్యశాస్త్ర లక్షణానుసారము ఈ కవివరుడు విదగ్ధతతో ప్రదర్శించుచు ముదావహమగునేకాని అన్యముకాదు.

* కంజలోచన రంగప్రవేశముగావించి సలగామున నాట్యమున మెప్పించి నిష్క్రమించుదనుక. శ్రీనాథకవిశేఖరుడు ప్రదర్శించిన నాట్యసంగీత పాండితి నాన్యతో దర్శనీయము. అందలి ప్రతిపదము నాట్యశాస్త్ర విషయక వ్యాఖ్యాపేక్షి యగు పారిభాషికమే. కావుననే ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారి విషయమున జరుగవలసిన పరిశోధనము శ్రీనాథుని నాట్యశాస్త్ర విషయకమగు వ్యుత్పత్తికి నికటోపలమగునని భావించినారు.

ప్రధాన పాత్రమగు కంజలోచన రంగప్రవేశము చేయునపుడు ఆమెను నాట్యశాస్త్ర విహితలక్షణలక్షితగా పరిచయముచేసే 'నాట్యకత్తియ' ప్రధాన లక్షణమువిట్లు సమన్వయపరచినాడు. శ్రీనాథకవివరుడు.

“కంజలోచన యను ఘనమైన పాత్ర
మదను పట్టపుదంతి మంజులవాణి
భరతకాస్త్రోచితప్రాణముర్ వదియు
కలిగిన యక్కాంత కంతుబాణంబు
వలె వచ్చి సభవారు వర్ణించిచూడ” విందినదట.

అథ ఆతోద్యమేళనమ్ :

భావిరాంగంశ భూతేన మధ్య సప్తక వర్తినా
ప్రయోగస్సుభగః సాంద్రః సమ్మతశ్చ సభాసదామ్ . 53-55.

శుష్కవాద్యం - పూర్వోక్తలక్షణాత్
గీత స్మృతవిహితత్వాత్ వాద్యం శుష్కమితిస్మృతమ్ . 56-64

కంజలోచనయను ఘనమైన పాత్ర
మదను పట్టపుదంతి మంజులవాణి

.....
మూచి రంభాదులు చోద్యంబునంపి

శిరసులు వంచయు సిగ్గును చెంచి” ప. పి. చ. కల్లుప్రతిష్ఠ

మానవకాంతలందరివలె ప్రాణములైదు కర్ణియుండక ఈ కంజలోచన ప్రాణములు పది కలిగియుండుటలోని అంతర్యము, అందలి పైలక్షణ్యము విచారణీయము. ఏద్యావత్తిక విద్య, గానమోహినికీ గానము జీవమైనట్లే ఈలాస్య సుందరికీ లాస్యమే ప్రాణమునుట నిర్వివాదాంశము. లాస్యమునకు ప్రధానాంగములను లాస్యాంగములని, అవి పదియని భరతాచార్యుడు నాట్యశాస్త్రమున చెప్పినాడు. జాయవసేననియు ఈలాస్యాంగములు దశసంఖ్యాకములనియే అనినాడు. కావుననే కవికావతుడుడైన శ్రీనాథుడు కేవల నాట్యశాస్త్రకారునివలె లాస్యాంగముల యెక్కుకెక్కుక రసావహాచమత్కృతీ పరిష్కావితముగ శాస్త్ర సత్యము కవికాసత్యమై ధ్వనించి స్ఫురించునట్లు “భరతశాస్త్రోచిత ప్రాణముల్ పదియు కలిగిన కాంతగ కంజలోచనసు సంతాపించినాడు. ఇంతకు ఆలాస్యాంగము లెట్టివి? అని ప్రశ్నించిన సమాధానమొసగుటకు జాయవసేన నియేయన్నాడు. ఆయన 1. గేయపదము 2. స్థితపాత్యము 3. లసనము 4. పుష్పగంధిక 5. ప్రచ్ఛేదకము 6. త్రిమూలకము 7. నైంభసము 8. ద్వీమూలకము 9. ఉత్తమోత్తమము 10. ఉత్తప్రభృత్యము అను ఈపదింటిని పేర్కొనినాడు. ఈ లాస్యాంగములగు పదింటియందు నాట్యకర్తీయలు విదగ్ధరై యుండవలెనని భరతశాయాపి నాట్యశాస్త్రవేత్తలందఱు నిర్దేశించినారు. తదను సారమే శ్రీనాథుడును ఈలాస్యాంగములు పదియని అవి ప్రాణతుల్యములని గ్రహించి వానిని పదియగు భరతశాస్త్రోచిత ప్రాణములుగ ప్రతిపాదించినాడు. జీవధాతువుల వంటి ముఖ్యాంగములను ప్రాణతుల్యములని సంతాపించుట సహజమేకదా! కాకమునకు ప్రాణతుల్యములైన దశాంగములను తాళదళ ప్రాణములని లాస్యమునకు ప్రాణభూతములైన ఈపదింటిని లాస్యాంగములని సంగీతశాస్త్రమందలి తాళాధ్యాయమున సృత్యాధ్యాయమున వ్యవహరించుట శాస్త్ర మర్యాదాన్వితమేకాని అన్యముకాదు. కావున ఇట్టి ప్రాణపదములైన ఈదళవిద లాస్యాంగముల విధానమును గుర్రెఱింగిన నాట్యసుందరిని భరతశాస్త్రోచిత ప్రాణముల్ పదియుగల్గిన కాంతగ వ్యవహరించుట శ్రీనాథుని నాట్యశాస్త్ర పాండితిక ప్రతీకయేయగును. అట్టి నాట్యప్రగల్భయైన ఆ నాట్యసుందరి సృత్య ప్రారంభమీ తెలుగున వర్ణితమైనది.

“నాట్యంబునందతి నేర్పరియైన
 వేత్రపాణికిదగ విషయంబుఁజూపి
 అతదొసంగిన గజలతి భక్తితోడ
 పదములగట్టుక వంచవన్నియల
 కాసె గట్టిగగట్టి కడు జపంబమర
 మదైల తాళంబు మధ్యనిలుచుండి
 ఓరజాపులఁబ్రదు నొయ్యనంబాచి”

కంజలోచన నాట్యమును చేయదొరకొనినదట. శ్రీనాథుఁడు వర్ణించిన ఈ బైవచారికవిధులు ప్రతినాట్యారంభమున నేడు సయితముగానవచ్చుచునేయుండును. పేముబెత్తమునో, చేతికట్టునో పట్టుకొని తీవిగ సూత్రధారికి ప్రతీకగ వేత్ర ధారియై ఈనాటి నాట్యశాస్త్రోపద్యాయుడగు నయ్యవారు నిలచియుండగ శిష్యు డాండ్రగు సట్టువరాండ్రు తమ అయ్యవారికి మొదటి మొక్కుగ గురునమ స్కారమును తెరలోవలే గావించురు. అప్పుడా సట్టువాంగుడగు గురువుగారు ఆశీర్వాద పురస్కరముగ నొసగిన గజైలను భక్తిభావముతో కనులకద్దుకొని ఆ నృత్యసుందరులు ధరింతురు. ఆ గజైలను ధరించుట పెంతునే అయ్యవారు సట్టు వాంగము వారందఱితో వచ్చి రంగస్థలముననొక ప్రక్కగ తమకు విహితమైన స్థానములలో ఆసీనులగుదురు. ఆ పదప జతికి కొనుగోలుగ పాటకు ఎత్తికొలుగ

* “తత్తై తాపీ త్రతాం తెహి ఇధాత్తాంత” అను శబ్దములు వినవచ్చును. తాళము కొట్టుచు జటలను వలుకు ప్రధానసట్టువాంగుడె మృదంగ వాద్యానుగతముగ ఈ పాటాక్షరములనుద్ధాతించును. దానికితగినట్లు నాట్యగత్తియే వేగాన్వితముగ నాట్యమునల్పుచు మెఱపుతీగవలె నాట్యరంగమును జ్ఞానకాలములో ప్రవేశించును. ఈ తతంగము నాడేకాదు నేటికిని పరిపాటియే. నాట్యప్రదర్శనమందలి ముఖ్యోద్దేశ్యము సభావతికి, సభకు మనోరంజనము గలిగించుట. ఆసభారంజనము

* ఇయ్యది సర్వత్ర విహితముకాదు సంప్రదాయమునుబట్టి ఈజతులు మారుచుండును. వృత్తరత్నావళి vii. 18, 19.

నాట్యసుందరి శాస్త్రప్రాగల్భ్యమునకె నొకపోవలము *రాజాస్థానమున నాట్యము చేసిన నాట్యసుందరికి చూడ మానసమున తిష్ఠవేసిన ఊహాసుందరుడో, జీవితమున రసవిష్ణును ప్రతిపాదించిన వాస్తవసుందరుడో జీవన సహచరుడుగ నుండకపోడు. ఒక్కొక్క తటి ఆ మనోహరుడు ఆమె నాట్యము చేయుచున్న ఆస్థానమునకే రాజుగా వచ్చును. కాకపోయిన అందొర సామాన్యనభ్యుదై న గావచ్చును. అట్టి తటి రంగస్థలమధిరోహించి నాట్యము చేయునట్టి ఆలాస్య సుందరి తన ప్రాణేశుని స్వమానసమున భావించుచు గీతార్థముచే గలుగు భావముల వెలాయించు సభావతిని మెప్పించి సభారంజనము నొనర్చవలెనని నాట్య శాస్త్రమున విదితము.

కావుననే మనకంజలోచన ఓరజాపుల ప్రధున నొయ్యని జూచినది. అందాల సుందరి ఓరజాపులతో ఆ సలకాములు నైతము అనురంజనమొందు చుండ ఆనలగాముడు రంజితుడు కాకుండునా? అస్తుఅందులచే శ్రీనాథుడు ఈ ప్రసక్తివితెచ్చి నాట్యశాస్త్రవ్యవదేశిత విధివిస్వాసుభవ పూర్వక, లకుమావసంత రాజీయ నాట్యహేవాకప్రతీకగ ఆమ్రేడించినాడు. అది పరితల మనోనేత్రములకు మానితమగు కర్పూర సీరాజనోపమమై మిలుమిట్లు గొలిపినది.

ఇట్టి శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముడు కంజలోచనా నాట్య సంరంభమున రంగ స్థల సార్వభౌముడై అమూలాగ్రముగ నాట్యశాస్త్రము నందలి యొడుపుల నెన్నింటినో లక్షణానుసారిగ లక్ష్యన్వికరముగ ప్రతిపాదించుచున్నాడు. ఆ కంజలోచన నిలచిన నిలుపులో చూచిన చూపులో తిరిగిన తిరుపులో, ఇదియది యసనేల ఆమె ప్రతి కదలికలో నాట్యశాస్త్రహేవాకములు వెల్లివిరిసినవి. మొదటిదిగ ఆకంజలోచన నిలచిన తీరుస్థానక స్థితికి లక్ష్యమైన నాట్యహేలగ నిట్లురూపొందినది.

ప్రాణేశం భవయంతీస్వం మానసే ససభావతిం

గీతార్థాన్ పతితాన్ భావాన్ వ్యంజయంత్యనురంజయేత్.

యేషుయేషు ప్రయోగేషు ప్రేక్షకాణాం బుచిర్భవేత్

సమ్యక్. జ్ఞాతేంగితా కామంభంగా భాంస్తాన్ ప్రదర్శయేత్"

* సమపాదయుతమైన స్థానరస్థితిని
అఖిల దేవతలకు అలరులతోడ
పుష్పాంజలి యొసంగి పూని నాట్యంబు
సమరట్టి వాద్యంబు నభయెల్లగ్రంథి

** “గైకోలు విడుదల బీజనకాగైలి” లో అరంజలోచన నాట్య ప్రారంభము సరిపెదడ. సమగ్రతల సంచారముచోట్లట్టితాడులు భరితముని సమృతములగు స్థానరస్థితులుగ సుర్తములైనవి.

ఇది రంజలోచన సమపాదయుతమైన స్థానరస్థితికి లక్ష్యభూతమౌ తీరులో నిందినది. ***సమస్తాసము నేలమీద చక్కగ సూనినయదుగుని ఇది స్వభావస్థితి యందు గానవచ్చునని పృథ్వరత్నావళియందు వ్యవస్థ. ఇట్లు అన్యత్యమిందరి

*పాదలక్షణమ్ :

“సమాగ్రతల సంచారముచిత్తోద్వర్జితాంచిదాః
ఇతి పాదభిదాః పంచభవేయుః మునిసమ్మతాః
సమస్తానే న్యభావేచ భూమిసంస్థః సమోఽపటః
యతోక్షిప్తోభవేత్ పార్శ్వీః అంగుష్ఠాంగులయోఽంచిదాః”

** ప. బి. చ. కల్పవృక్ష 964 - 969.

*** “స్వాదగ్రతల సంచారీ సవిక్షేపే నిరుట్టనే

....

అతిక్రాంతక్రమోదారగతుః ద్వ్యర్థిత వర్తితే

స్థిత్యా యత్రత తలాగ్రేఽపార్శ్వీతోఽభిక్షిప్తోఽక్షితిః

ఉద్వర్జితః తదాభిము కరణేషు సకీర్తకః

ప్రయోగానుకృతే చారీ ప్రపాదేచా వకృత సర్వత

ఉర్వమగ్రతలం భూమాపార్శ్వీ రంగులయోఽంచిదాః

యస్మిన్పాదేఽంచితః సస్యాత్ పావదాగ్రత చక్రమే

వర్తితే ద్వ్యర్థితే పాదామాతా భ్రమరకేఽపిచ”

సృష్టరత్నావళి - || 412 - 17.

సమపాదయంతమైన స్థానరస్థితిలోనించి అభిలషితలకు అలలులతోడ పుష్పాంజలి యొసగిపూని నాట్యముచేయుటలో కర్ణాటరీతియే వ్యక్తమైనది. సమపాదయంతమైన స్థానరస్థితిలోనిలుచుట భరతశాస్త్రోక్తమైన మూర్ధివద్దతిచెందినది. అభిలషితలకు అలలులతోడ పుష్పాంజలియొసగి నాట్యముచేయుటానుట దేశరీతిలో ప్రాచుర్యము నందినది. కావుననే ఆయలివేడ మూర్ధిదేశవద్దతుల తెలివిన సనుసరించిన శ్రీనాథుని హృదయ సంభవ ఆతని కర్ణాటకాణిని అలపలుచుకొనినది. భరతనాట్యదీర్ఘత శాస్త్రరీతిలో పుష్పాంజలి నొసగు పద్ధతియున్నను భరతనాట్యము కావించు వారికంటె దేశవద్దతిలో చూచిపూడి నాట్యమును గావించువారే నేటికిని ఈవద్దతిని నాట్యప్రారంభమున పాటించి పుష్పాంజలి పట్టుచున్నటు. అందులచే జాయ పాద్యుడు ప్రేరణాది చేతస్పృశ్యముల వివరించు వట్టున అలలులతోడ అరణిలించు రీతిని ప్రస్తావించినాడు. దేశవిద్యావిచారదులు చుట్టిలములతో పుష్పాంజలి గావించ వలెననిరిగాన పుష్పాంజలి యనుపేరు బొవచానినముగ నీపదిరి సంగ్రహించిన దనినాడు.

ఇటు కంజలోచనచే శ్రీనాథుడు కర్ణాటకాణిలో మూర్ధదేశరీతుల కలగలుపుగ నాట్యమాడించుటలోని అంతర్యము వితర్కార్హము. భరతాభినయము కేవల మూర్ధవద్దతిలో నిర్వహించిన అందు ఇంపుతగ్గును. అట్లని జాతరచిందువలె పూర్తిగ దేశ్యస్పృతరీతిలోనాడినది జాతరచిందువలె నుండి ఈలంగము త్రొక్కి నట్లే సొంపులేనికగును. ఇట్టికుక్కచృత్తము సభాస్థానస్థాయాది లగనట్టిదకాలేదు. కావుననే సభారంజకముగ మూర్ధిదేశ ప్రక్రియల సమపాదముగ నేతగించిన క్రొత్తపాతల మేలుకలయికను శ్రీనాథుడు నాడే తనతాతపముగ సంగతల్పించి దానిని కళాత్మికముగ నాట్యరీతిగా చూచినాడు. శ్రీనాథకవి పలుడే ఈ నాట్య ప్రయోగముగుటవలన అటు కవిదులమునరులు కళాకారులకుచూచా కర్ణాటకాణి అలవరుచుటలో ఆతడు ఆద్యుడై ఆరాద్యుడైనాడు. పుష్పాంజలి నొసంగు లొలిమెట్టుముగిసిన పిదప మలిమెట్టుగ * “తైముడి కట్టుముల్ కనిపింపజేసి కంజ లోచన యొక నాట్యహేవారమును ప్రదర్శించినది. ఇదిటాడ దేశరీతిచెందినదే. కంజలోచన పాదములకు గట్టెలకట్టుకొనిన పిదప వేగాన్వితముగ అంజలినిండుగ అలరులు వింపికొనివచ్చి రంగస్థలమున నిలిచిదేవతలకు పుష్పాంజలి నొసంగి

* సమపాదయుతమైన స్థానకస్థితిని
అఖిల దేవతలకు అలరులతోడ
పృష్ఠాంజలి యొసంగి పూని నాట్యంబు
సమకట్టి వాద్యంబు సభయెల్లగ్రమ్ము

** “గైకోలు విడుదల రీషనకళాశైలి” లో ఆకంజలోచన నాట్య ప్రారంభము నడిపినదట. సమగ్రతల సంచారకుంచితోద్వట్టితాదులు భరణముని నమ్మతములగు స్థానకస్థితులుగ ముక్తములైనవి.

ఇట కంజలోచన సమపాదయుతమైన స్థానకస్థితికి లక్ష్యభూతమూ తీయలో విలచినది. *** సమస్తానము నేలమీద చక్కగ నూనిన యడుగుని ఇది స్వభావస్థితి యందు గానవచ్చునని వృత్తరత్నావళియందు వ్యక్తము. ఇట్లు ఆనృత్యమందరి

* పాదలక్షణమ్ :

“సమాగ్రతల సంచారకుంచితోద్వట్టితాంచితాః
ఇతి పాదభిదాః పంచభిషేయః మునిసమ్మతాః
సమస్తానే నృభాషేష భూమిసంస్థః సమోచితః
యతోక్షిప్తోభవేత్ పార్శ్విః అంగుష్ఠాంగులియోఽంచితాః”

** ప. వీ. ప. కల్పవర్ణి 964 - 969.

*** “స్వాదగ్రతల సంచారీ సవిక్షేపే వికుటినే

....

అతిక్రాంతక్రమోదారగత్పు ద్వర్తిత వర్తితే

స్థిత్యా యత్రత తలాగ్రేణ పార్శ్వితో ఘట్ట్యోక్షితిః

ఉద్వట్టితః తదాభేష కరణేషు సక్తిర్రతః

ప్రయోగానుకృతే చారీ ప్రసారేచా సకృత్ సకృత్

ఉర్వపుగ్రతలం భూమాపార్శ్వి రంగులియోఽంచితాః

యస్మిన్పాదేఽంచితః సస్యాత్ పాపదాగ్రక్షత చక్రమే

వర్తితోద్వర్తితే పాదాహతా భ్రమరకేఽపిచ”

వృత్తరత్నావళి - 412 - 17.

సమపాదయుతమైన స్థానకస్థితిలోనించి అభిలషితవత్తలకు అలరుతోడ పుష్పాంజలి యొసగిపూని నాట్యంబుచేయుటలో కర్తావరీతియే వ్యక్తమైనది. సమపాదయుతమైన స్థానకస్థితిలోనించుట భరతశాస్త్రోక్తమైన మార్గిదేశవద్దతిచేసినది. అభిలషితవత్తలకు అలరుతోడ పుష్పాంజలియొసగి నాట్యముచేయబూనుట దేశరీతిలో ప్రాచుర్యము నందినది. కావుననే ఆయలివేణి మార్గిదేశవద్దతుల రెంటిని ననుసరించిన శ్రీనాథుని హృదయ సంభవ ఆతని కర్తావరణిని అలవరుచుకొనినది. భరతనాట్యదీపిక శాస్త్రరీతిలో పుష్పాంజలి నొసగు వద్దతియున్నను భరతనాట్యము కానించు వారికంటె దేశవద్దతిలో కూచిపూడి నాట్యమును గావించువారే నేటికిని ఈవద్దతిని నాట్యప్రారంభమున పాటించి పుష్పాంజలి వట్టుచున్నారు. అందులచే జాయ పారుడు ప్రేరణాది దేశస్మృతముల వివరించు వట్టున అందులతోడ అంజలించు రీతిని ప్రస్తావించినాడు. దేశవిద్యావిశారదులు కుటీలములతో పుష్పాంజలి గావింప వలెననిరిగాన పుష్పాంజలి యనుపేరు ఔపచారికముగ నీవిధికి సంక్రమించిన దనినాడు.

ఇటు కంజలోచనచే శ్రీనాథుడు కర్ణాటదాణిలో మార్గదేశరీతుల కలగలుపుగ నాట్యమాడించుటలోని అంతర్యము వితర్కార్హము. భరతాభినయము కేవల మార్గవద్దతిలో నిర్వహించిన అందు ఇంపుతగ్గును. అట్లని జాతరచిందువలె పూర్తిగ దేశ్యస్మృతరీతిలోనాడినది జాతరచిందువలె నుండి ఈరంగము త్రొక్కి నట్లే సొంపులేనిదగును. ఇట్టికుష్మన్మృతము సభాస్థానస్థాయకి భగినట్టిదేకలేదు. కావుననే సభారంజకముగ మార్గిదేశ ప్రక్రియల సమపాళముగ మేళగించిన క్రొత్తపాతల మేలుకలయికను శ్రీనాథుడు నాడే కవితారపముగ సంకల్పించి దానిని కళాత్మికముగ నాట్యరీతిగా చలచినాడు. శ్రీనాథకవి వరుడే ఈ నాట్య ప్రయోక్తమగుటవలన అటు కవికులమునకుఇటు కళాకారులకుకూడా కర్ణాటదాణి అలవరుచుటలో ఆతడు ఆద్యుడై ఆరాద్యుడైనాడు. పుష్పాంజలి నొసంగు కొలిమెట్టుముగిసిన పిదప మలిమెట్టుగ * “త్రేముడి కట్నముల్ కనిపింపజేసి కంజ లోచన యొక నాట్యహేవాకమును ప్రదర్శించినది. ఇదికూడ దేశరీతికిచెందినదే. కంజలోచన పాదములకు గజ్జెలుకట్టుకొనిన పిదప వేగాన్వితముగ అంజలినిండుగ అందులు వింపికొనివచ్చి రంగస్థలమున నిలిచిదేవతలకు పుష్పాంజలి నొసంగి

నది. అంతదనుక నిండుగఱున్న పూదోపిలనిషుడు రిక్తమైనది. ఇచ్చాపూర్వకముగ నెదానినైన సమర్పణమును గావించుటయే తైకోలు అందురు. అమెదోపిలి నిండుగఱున్న పుష్పములను కళాహృదయముతో సర్వసమర్పణముగావించుటకు ప్రతీకగ సర్వదేవతల కంజలిండుటతో ఎదజల్లినది. ఇప్పడామె హస్తములు రిక్తములైనవి. ఆరిక్తహస్తములను అతిరిక్తముగ ద్రవ్యించిన అందగించదు. చావుననే ఆ నాట్యమందరి చాతుర్యముతో తనయాట మెచ్చినవారు కట్టములుగ ఘంటా కంకణాదికములు యాహుకరింపగ వానితోఁ బడన తన ముండేతులను తైముడియను నాట్యహేలతో ప్రదర్శించినది. ఈబొవచారికవిధిని ఇట్లన్వయించుకొనవచ్చును. ఆమె గాఢాలను గలగలనాడించిన యుళం యుళచ్చని ప్రయుక్తముగ మజేదింధనరేఖాయుళములగు తనహస్త ప్రకోష్ఠముల నొకదానితో మఱియొకదాని నానించి మెలిత్రిప్పిచేతులనాడించినది. ఈ ఆంగికానుభవమే తైముడిగ అన్వితమగుచున్నది. కయయనగ చేయి అని ముడియఁ గా తూర్పు అని అర్థము చెప్పి కొనవలెను. అప్పుడు ఈ రెండువదముల సమాహారముతో ఈ నాట్య హేలకము గట్టుమానము గావించుకొనుట చూహన్వయముగాబోదు.

అటు తరువాతి పాదములలో కంజలోపన నాట్యభిరయమును వ్యక్తముగావించిన రీతిలో శ్రీనాథుడు ఈ భరతకాత్యపాండితియైన నిగ్గును తేర్చి మూసలో పోసిజూపినాడు. ఈ పాదములలో పారాదీన నాట్య శాస్త్రోదీరిత వదనంపుటి అపారము. ఈనాట్యరాత్రుపరిజ్ఞాము ప్రప్రళమమున పాల్కురికి వరమై తదనంతరము శ్రీనాథునకు వరమై దానించినది.

“వెలయంగ కొమ్మిది విధములైట్టి

దూచారినాట్యంబు పొందుగానల్చి

వదహుట విదములఁ బరిగిన యట్టి

ఆకాశచారియు నమరంగనాడి

అంగహార్యాఖ్యచే నమరు నాట్యంబు

విదితమే తొమ్మిది విధములనాడి

గతిభావిభేదముల్ గఱువడునట్లు

భ్రమణ సంయుక్తదీప్తి పటిమమీలంగ

పాద భేదంబులు పదభేదములును

స్థానక సంచయసంయుక్తులమర" * నాడి ఆకంజలోచన తట అపార నాట్య జేడపాండితీని ప్రదర్శించినది. ఇట్ల శ్రీనాథుడు నాట్యాచార్యుడై కంజ లోచనా నాట్యయోగమున తచ్చాత్రపారంగతుడై అందలి హేహకములకు లక్ష్యలక్షణ వివేచననల్పినాడు ఆనాట్యము నల్పిన తీరులో బొమ్మకాళాది చారి దేదములెన్నియో పెల్లివిరిసినవి. ** భరతముని చుతానుపారముగ జాయసాహ్యుడు ఆ సిద్ధాంతపు మేరగచారి, కరణ, భ్రమణ; మండలాదులను నృత్యరత్నావళియందు వివరించినాడు. ఒక కాలితో చేయుపని చారియనియు; రెండుపాదముల కార్యము కరణమనియు, మూడుకరణముల చారము ఖండమనియు తెలియచున్నది. ఈ ఖండములు మూడో నాలుగో చేర్చిచేయునది మండలమగునట. నడకయందు యుద్ధమున, బాహుయుద్ధమున చక్రము మున్నగువానిని ప్రయోగించుటయందు ఈ చారిప్రచారము లేక నాట్యమేసాగదట. ఇట్టిచారిభేదములలో ఆకాశచారులు పదనారని భూచారులు పదనారనియు భరతజ్ఞాయపాది నాట్యశాస్త్రజ్ఞులన్నారు. కానిశ్రీనాథుడు మాత్రము పెరియంగ తొమ్మిదివిధములైనట్టి భూచారి నాట్యంబు లను పొందుగ నాకంజలోచన సలిపినదనినాడు. బహుశః ఆ సుందరి నాట్య ప్రదర్శమున పొందుగకొమ్మిదింటిని మాత్రమే ప్రదర్శించినదనుట శ్రీనాథాభి ప్రేరితార్థము గావచ్చును. అంతేగాని భూచారి నాట్యములు నవసంఖ్యకములుగ శ్రీనాథుడు చెప్పినాడనుటకు మూదంబదమిత్రముగ గోచరించుటలేదు. తరువాతి

* ప. వీ. చ. 769-779

** "కేతితో ద్విత్రివతుః.....ఖండ సంమాతకాభిధాన్
కరణానాంయథా కామం షట్కం నప్తకమష్టకమ్
నవకం యావ దేతేషామంగ హారోఽపత్తస్తదా"

నృత్యరత్నావళి IV-246-47.)

నృత్యరత్నావళి 10-1

" 3-1; 6-7

" 10-1, 2, 3, 4,

పాదములలో నీ కపళేఖరుడనిన అంగహారాఖ్యచేసమరు నాట్టంబు విడితముగా తొమ్మిదివిధముల నాడినదనుటలోని వరహస్తము వర్ణాలోచనార్హము. పాదముల చేతనేగాక తదితరావయవముల సంఘాతముచేతగూడ కరణవై విభ్యమును ప్రదర్శింపవచ్చును. కావుననే కరణములు రెండు, మూడు; నాల్గుగాని లేక ఇచ్చానుసారముగ అంగహారముల సంఖ్యనే గాక నేతత్పదార్థమును గూడ వర్ణాలోచించుట అవశ్యకము. దీనికి వృత్తరత్నావళియందు వివరణయున్నది. అంగములను అర్హస్థానములకాహారణముగావించు ప్రక్రియగాన ఇది అంగహార మొకదా. అంతేగాక ఇది హరణకవయు క్తమైతి. హారసంబంధియగునది కావున నిద్దానిని అంగహారమని తద్వాప్రజ్ఞలు వ్యవహరించుచున్నారట. *అంగములను హారముగ గూర్చి ఇదియొక ఆరాధనావిశేషముగా ఆత్మ సమర్పణముగా నాట్టమున సకరాటాను సమర్పించుచున్నాడుగాన నాట్టకోవిదులు ఇద్దానిని అంగహారమని పిలుచుచున్నారట. కావుననే ఈశ్వరార్చన కళాశాలి యగు శ్రీనాథ సకపార్శ్వభౌముడు ఇద్దానిని ప్రత్యేకించి చెప్పినాడు. **అంతేగాక ఆకంజలోచన ఇట్టి అంగహారములను పాదభేదంబులు, వద భేదంబులు నమరునట్లాడినదనుటలోపాదరేచక వదరేచకస్థితులుంపురించుచున్నవి ఈ పాదరేచకములను గూఢాజ్ఞాయవనేనానియే వివరించినాడు. ఆ పదవ “గీతాచారి భేదముల్ గనవడునట్లు భ్రుజ సంయుతదీప్తి వటిమ మీరంగ” ఆ కంజలోచన అడివదనియు అనినాడు. అంగహారములు తాళానుసారమగు రీతి ననుసరించి చతురస్ర త్ర్యస్ర గతులమార్పుతో రెండువదునాటులుగ వింగడింపవలెను. అప్పుడవి ముప్పదిరెండు అగును.

* అంజానా యోగ్యచేక్షు హరణేన నిరుచ్యతే

అంగహారోఽథవా హరః ప్రయోగో హరయోగతః

అంగవిర్వర్తవీయత్వాత్ అంగహరః ప్రకీర్తితః

సృత్తరత్నావళి-iV-248.

** పాదహస్తకటిగ్రీవారేచకాంశ్చతురోబ్రువే

ఉభయోరథవైకస్య పాదస్యధరణీకవే

సృత్తరత్నావళి-iV-358.

దానిని ఆ కంజలోచన సమగ్రముగ నిర్వహించి ప్రత్యేకపటిమ మీటు నట్లు భ్రమణసంయుత దీప్తిని ప్రదర్శించినదని నాదీ కవివచనం. చతురస్రగతిలో నడుచు సంగహారములలో స్థిరహస్త పరిచ్ఛిన్న పార్శ్వభేద అవరాణిజ పర్యస్త భ్రమరాదికములగు ఒక ప్రభేదము భ్రమరము. ఈ భ్రమరమే భ్రమణమని వ్యవహృతమై యుండనోపును.

ఇకపాతే భేదములు, పదభేదములు స్థానకసంచయముర నా కంజలోచన నాదీనదని శ్రీనాథుడునుటలోని లక్ష్యలక్షణ వివేచన మిగిలియున్నది. అందును ముందుగ పాణిభేదంబులు, పదభేదంబులన నేమియో విచారించుము. నాట్యకారులు పాణిభేదములు అనంతములనినారు. “అనంతావైరసాః” * “అనంతావైరాగాః” అను ఆఖాణికములున్న స ఆయాశాస్త్రకారులు ముఖ్యరసములను ప్రధానములగు రాగములను పేర్కొని ఏవరించియున్నారు. అట్లే ఈపాణిభేదములలోముఖ్యములగు వానిని కొన్నిటిని సంయుతహస్తములని, అసంయుతహస్తములని వింగడించి ఆయాజాతులను విభజించిరి. ఇక పదభేదముల గుఱించి భరతునినుండి జాయపసేనాని వజ్రకునున్న నృత్యతత్త్వలక్షణజ్ఞులందరు చెప్పియున్నారు అవి పదివిధములుగ చెప్పబడియున్నవి. ** పీనినన్నింటిని ఆ కంజలోచన ప్రదర్శించినదని శ్రీనాథుడిట కాస్త్రోక్తముగ ఆశ్రయించినాడు.

స్థానక సంచయ సంయోగమమర నానుందరి యాదీనదనియు శ్రీనాథుడన్నాడు. స్థానకములకే స్థానములనియు వ్యవహారమున్నది. ***ఆ నలగాము

* “అభినేయంజగత్పర్యమసంతో లభినయోఽవ్యయం
యవేవ యుజ్యతే హస్తో.... తత్తేషామవ్యసంతతా”

నృత్యరత్నావళి ii - 287

** “సమాగ్రతల సంచార కుంచితోద్వర్ణితాంచితాః
ఇతి పాదభిదాః పంచ భవేయర్థుని సమ్మతాః”

*** తాడితోద్వర్ణితో తేదోః పుట్టితోః పుట్టితోః లగ్నగః - పార్శ్వగః
సూచినంజుకోంగులి వృష్టగః
తలాహతిరితి ప్రాహరస్యభేదాన్ పరేదశ”

నృ.ర. ii - 418-19.

“శరీరస్యాంగ విన్యాస విశేషో భావ (యోగవత్) - నేత్రయోః
సహగఃకోఽపి నిశ్చలః స్థానముచ్యతే” నృ.ర. iii - 72

నాస్థాననర్తకి స్థానకపుసౌందర్యము ప్రదర్శించులోని హాయిలును శ్రీనాథుడి ప్రవృత్తముగావించినాడు అని ఈపాదములందలి భావవివేచనచేత సువ్యక్తమగును. చేయబోవు చారికనుకూలమగు రీతిలోనే దీనిభావమును జూపుటకై కసుచూపులు శరీరాంగములు సైతము ఒక నిశ్చలస్థానమున నిలిపియుంచుటయే స్థానకము. ఇవి పురుషస్థానకములు, స్త్రీస్థానకములు, శుభ్యస్థానకములు అని వానివాని అవాంతరభేదన్యాయాదికములతో నాచ్యుతాశ్రయములందు నిర్వచింపబడినవి. ఇవికాక దేశస్థానకములని పేరుగ ఇంకొక ప్రభేదముకూడ చెప్పబడినది. అవి సమపాద పరావృత్త స్వప్తిక వృషభాధికములగు ఇవి ఇంకవది మూడుగ చెక్కింపబడినవి. ** పీఠినిన్నింటిని స్థానకసంచయ సంయోగమమర ఆకంజలోచన నిర్వహించినదని శ్రీనాథుడు పలికినాడు. ఆ తరువాత ఆలాస్య సుందరి నృత్యరీతిని మజలదేశికి తరలించినదనుచు శ్రీనాథుడు మజల కర్ణాట బాణిని అందుకొనినాడు. కేవల మార్గివర్ణతినిగాని పూర్తిగ దేశప్రక్రియనుగాని అనుసరింపక కవిత్వలో సంగీతసామగ్రిమను గీతవాద్య సృత్వత్రయగ తౌర్యత్రిక రీతి సంయుక్తముగ శ్రీనాథుడు సముపాదించుట ఇట్లగోచరించుచున్నది.

చారికను శ్రుతిగ ముందు మార్గి ప్రక్రియానుసారమా కంజలోచన ప్రదర్శించిన నాచ్యుతాశ్రయము ఏతచ్ఛాస్త్రపారిభాషిక పదజాలముచే సువ్యక్తముగావించబడినది. పదప పాతకులకు వినువుగొల్పుకుండ వర్ణతినిమార్చి దేశి సృత్వములను ఆకంజలోచనచే కర్ణాటబాణి వికారదుడగు శ్రీనాథకవివరుడు ఈ రీతిగ ఆడించినాడు.

త్రయోవింశతి దేశిస్థానకాని

** సమపాదం పరావృత్తం స్వప్తికం వృషభాననం - బ్రాహ్మవైష్ణవ
తైవాని గారుడం సంహతాభిదమ్
వృష్టితాన తలం వర్ణమానం కూర్మాసనాహ్వానం - ఏకపార్శ్వ
గతం నంద్యావర్తాహ్వా చతురస్రకే
పాణిపార్శ్వగతాభిఖ్య మేకజానుగ (న?) తాహ్వాయమ్ - పార్శ్వ
(ప్రార్థి) విదైకపాదాభ్యే నాగ బంధంబదంతకః
సపే పుష్పమేనాతఖండే నోపవదేనన - యుక్తం సూచిత్రయేణేతి
వింశతిప్రతిరుక్తరా - వృ.ర. v - 12 - 15.

“పేరణి దేని పేంఱణకుద్ద
దండికామండలతగ చహుచారి
సప్తతాండవములు నల్ప, పిత్రముగ
సభవార లాశ్చర్యసంయుక్తులయిరి”

ఈ దేశసృత్యప్రక్రియలు ‘ప్రాచీనాంధ్ర కవుల సంగీత ప్రతిపత్తి’ ప్రథమభాగమున వివరింపబడినవి. * ఇట్లు చేరినిమార్చి మార్గిని, మార్గిని జార్చి దేని ననత్యతత్త్వరీతులలో ప్రతిపాదించుచున్న శ్రీనాథుని అంతర్యము జాయపాద్యుల భావనలో వ్యంజితమైనది. ** అనాటి కవివంశిత కళాకారులు నృపాలుని అనుమాయులు గాన ఆస్పపాల మనోరంజనార్థము క్రొత్త క్రొత్త రీతులు దేశనాట్యవద్దతిలో ప్రకల్పించుటకు అవకాశముండును. మార్గిలో మార్పునకు తావుండదు. కావుననే ఆనాట్యసుందరి చేరినృత్యములను సరవి ప్రదర్శించి సభారంజనియైనది. మార్గిప్రక్రియాను సారియగు లాస్యమున సౌకు మార్యము ప్రకటితము. దేశవద్దతి సంయుక్తముగు నృత్తమున భేదత్యము ప్రస్ఫుటము. ఈదేశ సృత్తములో కొక్కచో పురుషప్రయుక్తములు గాదగి నంత ఉద్దతములుగ తాండవ సమములుగ నుండును. అయినను కంజలోచన నలగామ ధరణిపాలునకు క్రొత్త చవులూరింప భేదత్యము నలవరచుకొని అబల యయ్యు తాండవసమములగు ఆ సృత్తములన్నింటిని సరవి ప్రదర్శించినదని శ్రీనాథ సూత్రధారుడికి ప్రకటించినాడు. ఈరీతిగ దేశసృత్త ప్రదర్శనము ముగియగ అభినవ ప్రియుడగు నృపాలునలరింప అభిరవవిధాతయగు శ్రీనాథుడు సృత్తప్రక్రియను మరల మార్గికిట్లు మరలించినాడు.

* నాచన సోమన — ప్రా.ఆం.క.నం. ప్రతిపత్తి పుట. 156-62.

** భవంతి ధరణిపాలాః ప్రాయేజాభినవప్రియాః
అతస్తప్రీతయేఽద్యాపి యద్యదుత్పాద్యతే నవమ్
సృత్తంతతః స్మృతం దేశీ తత్తద్దే కానుసారతః” - స్మ.ర. v.3.

“తరువాత నిరుమేల తగు చెలులమర
 సంయుతానయుత చలన సంపదిత
 నానాకరములు నాట్యహస్తములు
 శరమును జూపులు చెక్కిచ్చిబొడులు
 చంతోష్ఠకంఠములే తగుచుబుకంబు
 ముఖమును వక్షము మొదలుగా నెన్ను
 అంగంబు లాఱు ఉపాంగములాఱు
 ప్రత్యంగ సముదాయంబాచనకు కూడ
 ఎనిమిది వదియగు నెనగునంగంబు
 రమరంగ సఖినయం బాభ్యర్థముగను
 మార్చెల్ల చెన్నుడు మహిమంబు తెలుపు
 అంధ్ర సంస్కృతభాష సమరుగీతముల
 భావంబునెన్నగా ప్రకటనచేయ
 చూచి రంభాదులు చోద్యంబునొంది
 శరణులు వంచయు సిగ్గునుచెంచి
 రప్పడా ఖూషితురడాదరగబొప్ప
 వస్త్రభూషణములు వారలకిచ్చె” నట *

ఈపాదములలో కవిసార్వభౌముడు సటసార్వభౌముడై హస్తప్రభేద
 ములను, అఖినయ వద్దతులనన్నింటిని తన మానసనందినియగు కంజలోచనచే
 పాతక హృదయరంగమున పఖినయింపజేసినాడు. ఇందుమున్నుగా అకంజలోచన
 తానొక్కతేయ కాక నాట్యప్రింద సహకృతితో తగు చెలులమర నాట్యము
 చేసినదని, తెల్పినాడు. పిదప ఆనాట్యనుందరి సంయుతానయుత నాట్య
 హస్తాదిక విన్యాసము ప్రకటించినదనినాడు. ఈహస్తప్రభేదములు నాట్య
 శాస్త్రములన్నింటియందు వివరింపబడినవి.

* నృత్యరత్నావళియందు జాయపాఠ్యదుహాద హస్తప్రభేద పద్ధతుల నన్నిటిని వివరించి హస్తవలక్షణమును జలదితోబోల్చి అందరి ఉత్తుంగతరంగి తవ్యజలజంతు సంకులరీతిని హస్తచంగ చాలనాదికముల కన్వయించి బొమ్మ కట్టించినట్టి ప్రక్రియను పాఠకహృదయముల హత్తుకొనజేసినాడు. ఇట్టి నాట్య లక్ష్యలక్షణానుసారమా కంజలోచన హస్తాభియనము ముగించి చతుర్విధాభినయన

* నృత్యరత్నావళి - పుట 72.

హస్తలక్షణాని

చతురమకరరాతి ప్రోల్లసత్పద్మకోశం - భ్రమరలలితలీలం హంసపక్షరామయై
ప్రవిచలదలవద్మం కర్కటాద్యై నరుపేతం - జలధి జలమివేంద్రబామహే
హస్తలక్షణాః

అనంయుతహస్తాః

వతాకాత్రివతాకాభ్యే భుజంగ మృగశీర్షికే - కర్తరీకటకాసూచీకుక హంస
ముఖాభిదాః
కపిద్ధళిఖరే పద్మకోశకాంగుల ముష్టయః - చతురభ్రమరారాల హంసపక్షైర్థ
చంద్రకాః
సందంశముటలాభిభ్యే ఊర్జనాభాల వల్లవే - తామ్రమాడశ్చవియుతాః చతుర్వింశతి
రిత్యమీ

సంయుతహస్తాః

అంజలిః కటకావర్ధమాన స్వస్తిక్ కర్కటాః - కపోతవిషదోత్పంగ గజదంతా
వహిక్తకాః
దోలః పుష్పపుటో వర్ధమానో మకర ఇత్యమీ - త్రయోదశవిధాః యుగ్మహస్తాః
మ్యుర్ముచి సమృతాః

నృత్యహస్తాః

చతురశ్రావదోద్వృత్త తతాతలముఖాభిరే - స్వస్తికా ప్రివక్తిర్దాభ్యే అరాల
కటకాముఖే
అవిద్దవక్త్రే సూర్యాస్పారేచితా పర్వచాతితా - ఉత్తాన పంచితాభిభ్యే వల్లవే
సవితంద్రాః నృ.చ. 164 - 171.

భేదముల ప్రకటింప దొరకొనినది. ఆకంజలోచన గావించిన అభినయము సామాన్యము. అది అట్టి ఆశ్చర్యమువృత్తి జేయునంతటిది. ఇంతటి మహత సంభరితమగు నభినయరీతిని అందలిప్రభేదములగు ఆంగిక, ఆహార్య, వాచిక, సాత్వికములనుగూర్చి ముందుగా ననుశీలనముజేయుట నిట అవశ్యకము. శ్రీనాథప్రయుక్తమగు నభినయ సంబంధియైన నాట్యసంరంభమునకు మొదటిదిగా ఆంగికాభినయముట్టకంతము. ఈ ఆంగికాభినయనమునుగూర్చి నాట్యమేర ప్రాతికాఖ్యమున జమ్మలమడక మాధవరామశర్మగారి అభిభాషణసారము సంయుతా సంయుత నాట్యహస్తలక్షణములు.

కేళిబంధే లలితాసంజ్ఞే కరిహస్తాభిధేతతః
 వక్షసంనితతే వక్షప్రద్యోతే తార్ద్యవక్షకా
 చండివక్ష చ్చాయా పూర్వమండలే పార్శ్వమండలే
 ఉరౌ మండల వాహనౌ ఉపః పార్శ్వార్ద్రమండలే
 ముష్టిక స్వప్తికావన్ద్యా నలినీ వద్మకోశకా
 అలవల్లవ నిష్పన్నా వున్నజౌ లలితౌతథా
 వలిలే చకరాః స్మృతేః పింశతిః స్మృన్నవాధికాః
 యద్యేవం మెలితాస్సర్వే షట్షష్టి త్రివిధా అపి
 చతుష్టష్టి కరాహారే నామతోఽభిహితాః మయా
 ఇత్యుక్తం బ్రహ్మపుత్రేణ భరణేనాపి తత్కథమ్
 అయుక్తేషుచ సూచ్యాస్యః స్వప్తిక స్సంయుతేష్యపి
 తావేవ్రత సమానాఖ్యా స్మృతహస్తౌ ప్రకీర్తితౌ
 యత్తు 'నామత' ఇత్వాహమునిః సత్యం నవాస్యధా
 వల్లవావేవ లలితే లతాఖ్యా వలితావితి
 విశ్వత్య వృత్తహస్తేషు హిత్యా తద్వివరయం పునః
 షోషేశ్వరాదయః కేచిత్ సప్రవింశతి ముచిరే.

వివరణమునకు రాళ్లవల్లివారి నృత్తరత్నావళి వ్యాఖ్యను 2వ అధ్యాయమున అనుకీలించునది.

శ్రీరాళ్లవల్లివారి నృత్తరత్నావళి వ్యాఖ్యాంతరితమగు 'అభినయ' వివరణానుసారము ఈ సన్నివేశమునకు గచ్చద్వాఖ్యను ప్రకల్పింపనగును. అనుభావ

విశేషములచే రసభావములు అభినయములు కాగా అభినయము సర్వార్థ భావములకు సహృదయ సహాస్వాదనము సందించుచు రసాత్మకసంపేదనము దిల్ల పిల్లజేయును. కాథాంగోపాంగ సంయుక్తమైన అభినయము నార్యముల విభావించ జేయునది ఆయును మహార్థమును నిరూపించును. కావున సాంగోపాంగముగ శిరోహస్త కటీవక్ష పార్శ్వపాదములగు షడంగములలో నాట్యసంగ్రహమున్నది. ఆంగకాభినయము, ఛారిరము, ముఖజము, చేష్టాకృతమనియు మువ్విధములు. కాథాంగోపాంగ ప్రత్యంగములచే దర్శనీయమగునది ఛారిరము, ఉపాంగములచే మాత్రము నిర్మితమగునది ముఖజము. గతిచారి భేదములచే స్థానక సంపయముల వలన వ్యక్తమగునది చేష్టాకృతము. ఛారిరాభినయమందు శిరస్సు, హస్తములు, వక్షము, పార్శ్వము, కటి పాదాదికములు సంయుతాది నాట్యహస్తాదిక ప్రభేదములు దర్శనీయములు. ముఖకాభినయమున దృష్టులు “దోమలు, నాసిక, ఓన్య, చురుక, కపోలాదికములు ప్రదర్శితములగును. ఈ ఆవాంతర ప్రభేద సంయుతాంగికాభినయ వద్దతి సంతటిని శ్రీనాథ సూత్రచారుడు ‘శిరము’ను చూపులు, చెక్కిళ్ళు, దోమలు మున్నగు నెనిమిది వదియుగా నెనగు సంగంబులనురంగ కంజలోచనచే ప్రదర్శింప జేసినాడు. అనాట్య సుందరి రంగప్రవేశ సందర్భమున ప్రవృత్తమైన నేవధ్య విశేషములచే అహర్వము రూపుదిద్దుకొనినది. ఇక మిగిలినవి వాచిక సాత్వికాభినయములు. ఈ వాచికాభినయము ద్వివిధ భాషాసంయుత గీతికా గానముచే నిర్వహింపబడినచెనవి ఆ ద్వివిధభాషలు సంస్కృత ప్రాకృతములై యుండవలెనని జాయపాత్యుడనినాడు. కాని శ్రీనాథుని కవనరాజ్యాంగ కంఠమెప్పుడు సర్వతంత్రస్వతంత్రము పూర్తిగా ఏ కావ్యకారుని ఆశాసనము నాతడు పాటించడు. అట్లని విశ్వంఖలముగా వ్యవహరించడు. కొంత అటు విట్లుగ తిలకండుల న్యాయముగా ఏతచ్చాస్త్రోపదేశమును గమనించి దానికి ఒక వింతస్వతంత్ర ప్రవృత్తిని గమింపజేసి ఒక చెంతకర్ణాజి భావమును నినదించ జేయును. కావుననే సంస్కృత ప్రాకృతములనుబడులు అంప్రసంస్కృతభాషనమరు గీతములనిది వాచికాభినయమున ప్రయోగించినాడు. అగీతములందంతర్గమగమన్న సంగీతభావంబు సభయెల్ల క్రమ్మ ఆకంజలోచనతోపాటు శ్రీనాథుని ఘంటము కూడా విట నాట్యమాడినది. ఇంతటి మహర్నాకావ్యకైలికి వోచుకొన్న అభినయమున కేవలనృత్యమే ప్రవృత్తమైన అది భావాత్మకమైన. నృత్యస్థాయికిగాని,

రసస్థాపితమైన నాట్యరీతికిగాని ఎదుగదు. కేవలము లయాత్మికమై జాతరచిందు పరె నుండిన నృత్తము కలకాలము సాగదు. కనుకలిలో అందగించదు. అందులకై నాట్యమైన అత్యున్నతరసస్థాయిని అది అందుకొనవలెననిన దానికి తగిన గవసహకృతి అవశ్యకమగును. గానామగతమైనపుడే గదా నృత్తము భావర సాశ్రయమై నృత్యముగ నాట్యముగ పరిణతమగును. అట్టియెడ నది వచేళిమమై రసద్రవ్యమునకు చేరువ చేరుపై ఆనంతత్వము నాచికొనును. కావుననే తన మౌదయ సంభవయగు కంజలోచన ప్రదర్శించిన నృత్యమునకు నట్టువాంగము వెరపుచు సూత్రధారుడై నిలచినది జాలక వాగ్గేయకారకుడు కూడ తానేఅయి గీతి ప్రతిపత్తిని ప్రకల్పించినాడు. అగీతకలు సుసాంస్కృతికములగు మార్గి ప్రక్రి యలుగావు. అట్లని కేవల దేశ్యములగు జానపదగీతకలు కావని. మాచర్ల చెన్నుని మహిమను తెల్పుఅంధ్ర సంస్కృతభాషనమరు గీతికలది అయ్యి. పురందరదాసుని కాలమునకు కొంచెముటునిటుగ హరిదానవద్దతిలో ఆంధ్రదేశము కావలనున్న ప్రదేశములలో భగవన్నుతులను భజనగీతీకలుగ గావముచేయు వద్దతి ప్రాచుర్యమునంది ప్రబలినది. శ్రీనాథకవి సార్వభౌముడును వీవక్కికలో మాచర్ల చెన్నుని మహిమను తెల్పుగీతకలు రచించి వానినే ఇట ప్రస్తావించియుండవచ్చును.

ఇట్లు ఈవల్లనాటి వీరవర్ణితము సందలి సలగామ కొలుపు కూటమున ప్రవృత్తమైన కంజలోచన నృత్యమున నాట్యకౌశ్మ ప్రావిణ్యము సంతటిని విరియింపజేసినాడు కవిసార్వభౌముడు. ఇట ఆస్థాన నేపథ్యమున అహార్యమును రూపించి గీతరసయితయై వాచికము వెఱపి నాట్యప్రయోక్తయై సూత్రధారత్వము విర్యపించి కంజలోచనా నాట్యహేలలో అంగికము ప్రదర్శించి కవిసార్వ భౌముడై పాకకులకిక సాత్వికానుభూతిని అనుభవైకవేద్యముగ సందించు చున్నాడు. నాట్యప్రయోగము వలన గలిగెడు రసానుభూతిని అనందవర్య పపాయిగ అందుకొనెడివారు ద్రవ్వలు నటించుపాత్రము సాత్వికము నభినయించి నను చోద్యముగ సత్స్వప్తినుందుకొని రసానందము సంచెడువారు మాత్రము ప్రేక్షకులే. కావుననే శ్రీనాథమానసపుత్రికయగు నాకంజలోచన నాట్యాంతరిక భావమును లెప్పగా ప్రకటనచేయగా చూచి రంభాదులే చోద్యమందిరట. భతుర్బిదాభివయములలో సాత్వికాభినయ పరిపూర్తిని వదివ్యముగ ప్రకటించు

సామర్థ్యము అందజేతుండదు. అది అభ్యాసమువలన లభ్యముకాని సహజగుణము శ్రీనాథహృదయనందినియగు కంజలోచన ఈ సాత్వికాభినయమున గూడ విష్ణుత్వత్వమును ప్రకటింపియుండును. కావుననే ఆ అభిదయవరాకాష్ఠను దర్శించి రంభాదులే చోద్యముపందిరి. ఆ అవ్వరసలు తవభినయమునకు తురీయ మైన వరాకోటి ముట్టిన దగునట్టి సాత్వికాభినయమును తాము గావించలే మైతి యేయని భిరస్సు పంచి సిగ్గిరించి శ్రీనాథుడిది ధ్వనింపజేసినాడు. అమరపురి కరుగు నన్నాహముననున్న సహస్రమానజీపియై అలరారిన శ్రీనాథుడు తన ప్రస్తాన భేరిఖాంక్యరిని తుదికృతియగు వల్నాటిపీఠచరిత్ర కావ్యముననే కర్ణాట ముగ నినదించజేసి ఉండవచ్చును. దివిజకవివరు గుండియర్ దిగ్గురనగ అమర పురి కరుగుటకు ముందుగ ప్రస్తానపాదేయముగ నీపీఠపదా కథాభ్యాసము సంతరించి రంభాదులు తన మానస సుతయగు కంజలోచనకు తీసి కట్టవిసింది వారిని నాట్యహేవాకమున సిగ్గిలజేసినాడు. కవరాజు అప్పటినుండియే దివిజకవి వరుగుండియలు రిగ్గురసట ప్రాసంభవమైయుండును. కావుననే శ్రీనాథుడు మనవంతకాలము నిర్భయముగ సాహితీరాజ్యమునకు అరికవిపీఠభయంకరుడై కవిరాజేంద్రుడైనాడు. గీతి సామ్రాజ్యమునకు సార్వభౌమము రాగమయముగ నెఱపినాడు అతని సహచరులగు వల్లభామాత్మపినపీఠద్రురీ ప్రాజ్ఞకవన రాజ్యమును శ్రీనాథముద్రాసనాథముగ విస్తరింపజేసినారు. ఇమ్మహా కవరాజు రాజ్యాంగము గావించ రాజభాషగ తీర్చిదిద్దికొనిన ఆంధ్రసంస్కృత భాషనమరు కర్ణాటవాణి కర్ణాటబాణి. సహృదయహృదయశాల్ల భ్యముంకొనినది.

వల్లభామాత్యుని సంగీతవల్లభ్యము

కవిసార్వభౌముని కర్ణాటకావ్యవజీతికి అను శ్రుతియందగుకృతి వల్లభుని శ్రీరాధిరామము. శ్రీనాథముద్రాననాథమైన కర్ణాటవాణి వల్లభుని వాణిలోనే గాక సంగీతప్రవక్తయై ప్రజలను సమృద్ధిమైనది. ఎత్తికోయ నుండి ముక్తాయంపువలకు వల్లభునిగాన వల్లభ్యము ఉల్లము ద్రవించి వెల్లుబికినది.

“గతి రపికుండగాన కళామనీయయో మధు
ప్రళ వికటారపించ వనవాటికనేమిటికింబరిత్యజిం
చితివలచి ప్రదేశమునఁజెట్టులఁజేమల నేమిగల్గినన్
రతినిటు సంపరించెదవు ప్రాణిడి పోయెనె నీ వివేకమున్” *

ఇందు వచ్చుదుని గానకళాకమనీయుని వల్లభుడు సంగళావించి తన కళావల్లభ్యమును గోచరింపజేసినాడు. తరువాతిదియగు శతసవివక్షలో వృద్ధము ఘోరభాషితమును సంగీతలక్షణమునకు లక్ష్యమునిట్లు భాషింపజేసినాడు.

“మాగిలి ఘాగిలి వృక్షము
భాగోచ్చున నుండి వృద్ధము ప్రకాశింపన్
బేగొదమ నెమలి వల్కెడు
గేగోయవివైశ్య మనకుఁ గెలువగుఁజామీ” **

సంపంగమనానె అమ్మకొను ఇతికంఠస్వరము మాడ వల్లభుని కర్ణాటకహరమలో నిట్లు కర్ణాటముగనే ధ్వనించినది; అది శతానందగోపానీ తరరుహ ప్రరోహణముఖర విభాక్యాణి పాణింధమంబై మధుర స్వరంబున గాననవారమై కోకిల వందచు శ్రుతిని గొనరినట్లు శ్రీనాథవాణిని జ్ఞప్తికెరియించి వలికినపుడు తేవియలొంకించినది.

ఇంకొకచో నొకవధతి. పల్నాటిపీఠుల పాడిపుడు అమె అద్దావివి అరిపించి, లదినియించిన తీరులో సంగీతకావ్యపునిగ్గు వెల్లివిరిసినది. అది

* శ్రీరాధిరామము-కథాప్రస్తావన-39

** శకునము-51

చీక్షించునపుడు ప్రేక్షకులలో సాంగోపాంగముగ అభిప్రాయస్ఫూర్తి పెల్లి విరిసింది. “ద్రుతతాళంబున వీరగుంభిత తకధుం ధుం ధుం కిటత్కారసం” అను సంగతి వ్యవించినతీరులో లయాత్మికత వాద్యప్రవృత్తిలో పెల్లబడినది. ఈ యొక్క పద్ధియములోనే వల్లభుడు గీతవాద్య నృత్యత్రయమైన సంగీతనచుగ్ర స్వరూపము నిట్లు ఇమిడించినాడు.

“ద్రుతతాళంబున వీరగుంభిత తకధుం ధుం ధుం కిటత్కారసం
గీతి వాయింపుచు నాంతరాళిక యతిగ్రామాఖిరామంబుగా
యతిగూడం ద్విపద ప్రబంధమున వీరానీకముండాడె నొ
క్కత ప్రత్యక్షముంగుమారకులు ఫిట్కారంబునందూలఁగన్” *

ఇందుతాళము ద్రుతగతిలో నడచినదని ఇట్ల ప్రయుక్తమైన “తకధుం ధుం కిట” యను జాతిలో ప్రవృత్తమైనది. ఒక చెబ్బి యొక ఉసిగ దీని నడక వింగడింపబడినది. ఇక నిందు సంగీతపారిభాషిక పదమును అంతరాళిక యతి గ్రామాఖిరామము అనునవి వివరణార్హములు. ప్రోతోవహ, గోపుచ్చ, డమరుక, పృథంగ, పిపీలికాయతులు సంగీతశాస్త్రమున స్పష్టవి. కాని ప్రత్యేకించి అంతరాళిక యతియను నామము మాత్రమే శాస్త్రమునందు పృగ్యము. అంతరాళిక మనగా అంతరాళనివాసియగు పిపీలిక యని అన్వయించుకొనినచో దానిని పిపీలికాయతిగ పేర్కొనవచ్చును. అంతేగాక నాట్యశాస్త్రమున అంతరాళమును నాట్యహేవాక మొకటి కన్పట్టుచున్నది. ఈ అంతరాళగహేవతో గూడిన యతి గ్రామాఖిరామత్వమియ్యది కావచ్చు సనుకొనుట కనువున్నది. ఇక గ్రామాఖిరామంబుగ యతిగూడంబాడుట యనుపలుకుబడిలో శ్రుతియ సమాహితత్వము వ్యక్తమగుచున్నది. యతిప్రభేదము తాళసంబంధియగు అక్షర కాలముల వ! గణమునకు జెందింది. గ్రామమునందె స్వరకల్పనావధియగు మనోధర్మ సంగీ! వద్దతి సంబంధియగు ఒడుపు. ఇందు స్వరాత్మికత, యాత్మికతలో వర్ణవసించుచున్నది.

“శ్రుతివ్యక్తుః స్వరాస్వర్యే

స్వరేభ్యో గాతు సంభవః

గ్రామేభ్యో జాతయో జాతః

జాతిభ్యో రాగసంభవః” అనునీ సంగీతశాస్త్రపద్ధతిని బట్టి శ్రుతి నుండి స్వరములు, స్వరములనుండి గ్రామములు, గ్రామములవలన జాతులు, జాతులనుండి రాగములు ప్రవర్తకములైనట్లు తెలియుచున్నది. “గ్రామః స్వర సమూహః” అని సంగీతశాస్త్రము గ్రామమున కర్థము చెప్పుచున్నది. * ఈ గ్రామ ములు మూడని అందలి రెండు భూలోకమున విశ్రుతములని ఒక్కటిమాత్రము స్వర్గాకమునకు పరిమితమని తెలియుచున్నది. ఈపద్ధతిలో అంతరాళిక యను యిది గ్రామాభిరామంబుగ యతిగూఢను ద్విపద ప్రబంధముగా నాయవతి పాడుటలో వల్లదుని కవికలో సంగీతశాస్త్ర పద్ధతియేగాక శ్రీనాథుని కవిక యొడరబడవగు కర్ణాటరీతిగూడ ప్రవృత్తమైనది. మొదటిపాదములో దేశరీతిలో సర్వద్రుకముగ తాళము విర్వహించుచు పలనాటి గాధను పాడుట ప్రారంభించిన ఆ సంత కేవలము దేశీజాతీకో ఆగలేదు. మార్గిరీతికి కూడ తనపాటను మార్చి నది. అంతేకాదు ఏకస్వార్గరీతికి పతాకమనదగిన అంతరాళిక యతి గ్రామాభి రామంబుగా వర్ణానిని స్వరసంయుతముగ విర్వహించుచు గానము చేయనారం భించినది ఇది ఒక్కటి మార్గప్రతేతి మణియొక్కటి దేశీ తెలితేవియ యూట ప్రవర్తింజేసి వల్లభుడు శ్రీనాథుని అనుయాయినని చెప్పక చెప్పుచున్నాడు.

ఏదవ కథామపారముగ ఒక బవనీడు ఎకవీరమహాదేవి ఎదుటనిలచి వరకురాముని గాతలనెల్ల ప్రీతి పాదిన సందర్భమునుగూడ వల్లభుడు రాగమయమే కావించినాడు.

ద్వౌ గ్రామౌ విశ్రుతౌలోకే షడ్ మధ్యమ సంజ్ఞకౌ

గాధార గ్రామమావష్ట తదాకం నారదో మునిః

ప్రవర్తతే స్వర్గలోకే గ్రామావసా నమహీకలే”

సంగీతరత్నాకరము. కల్లినాదవ్యాఖ్య- స్వరగతావ్యాయః.

“కక్ష విక్షిప్త వికస్వరవిలాస శ్రీనివాసంబు జవనికందుఁ
గట్టిప తండ్రికిఁ గంతశ్రుతికిఁ గూడఁజొక్కంబుగా నావి సొంగుమీఁ
నాలాపముల శుద్ధసాళగ సంకీర్ణ వివిధరాగంబుల చవులచూపి
డమ డమ ధ్వనులఁబోహరించి యెడనెడఁ గత్తెరమార్గంబు బిత్తరిల్ల
వాద్యవైఖరిఁగడు నెఱవాదియనఁగ నేకపీఠాచూడేవి యొడుట నిర్వి
వరశురాముని కథలెల్లఁ బ్రోడిఁబాడెఁ జారుతర కీర్తి బవనీలవక్రవర్తి”*

ఈ వద్యమునందు వల్లభుడు బవనీని స్వరూపసాక్షాత్కృతితోపాటు ఆతని సంగీత విద్యావైశారద్యమును ప్రవ్యక్తమొనరించెను. వావిల్లవారి క్రీడాభిరామ ప్రతిలో జవనికందు గట్టిప తండ్రియనియున్నది. ఇది బవనీనిగూర్చిన ప్రసక్తి. కాన నాతడు వట్టిసాధారణ జవనికగాక బవనికయైయుండనోపునని తోచుచున్నది. ఇకనాబవనిక తండ్రివాద్యముని అయ్యది కక్షవిక్షిప్త వికస్వర స్వర విలాస శ్రీనివాసంబుని వల్లభుడే అనినాడు. ఆవాద్యమునందు ఒకే ఒక తండ్రి కట్టిబడియుండునని ఆ తండ్రిశ్రుతికి కంతశ్రుతికి పొంకంబు కుదిరిన అగానము సౌబగు మీఱునని వల్లభుని మాటలవల్లనే వ్యక్తమైనది. కావున ఈబవనిక శ్రుతికు పయం క్రమగు ఏకతండ్రి వాద్యముని అయొక్కతండ్రి ఆచారషడ్జమునకో మధ్యమ శ్రుతితో పాడవలయునన్న పుధ్యమమునకో శ్రుతిచేయుటకు అనువుగానేయున్నదని పించుచున్నది. బవనికవంటి ఏక తండ్రివాద్యమును జోగులు, సాధులు ఏకతార యను పేరుతో తత్త్వముల పాడునపుడు మీటుచుందురు. బవనికయందు గట్టిప నారి ప్రసక్తి ఈవద్యమునందున్నది. ** ఈనాటియను వదమునుబట్టి ఈవాద్యము

* బవనీడు — 130.

** Villupathi : The Leader sits in formt of a long bow (Villan) about six feet long and provides a shythmeie accompaniment by str.iking the cord of the bow with a pair of sticks. The bow is made to rest on a pot. A fews bells are suspended from the bow and their rythmic jingling adds interest to the general effect. The prose discaurse is interspersed wine sngs.

A Diction ary of South Indian Music and Musicians
Vol. II, By P. Sambamoorthy.

విల్లవం నుండేనాయని అనుమానించుటకు అనువున్నది. ఆచార్యసాంజమూర్తి గారు లేచి విజయలుపున విల్లవట్టు అనునొక వాద్యమునుగూర్చి తెలిపినాడు. అదియే నిట్టిదియా? ఇదియే అదియో యను విచిత్రీకృతును ఆస్కారముగన్నది.

ఈదశనిక స్వరూప స్వభావములనటులుంచి అదవనీడు కథనడిపిన వివాదమునుగూడీ వర్తాలోచింపవలసియున్నది. జానపదుడైన బవనీడు కథ నడపిన వ్యవహారములోనూడ వల్లభుడు శ్రీనాథుని కల్పాటవాణిని విశిష్టమొనరించి నాడు. ఈబవనీడు కేవలచేరికిలో గాదిపాట పాడక మార్గిసంగీత పద్ధతిలో రాగములు మార్చుట ప్రారంభించినాడు. అతడు మార్చిన రాగములలో శాస్త్రీయ ముడైన మార్గివ్రక్రియా సందంభులగు శుద్ధరాగములున్నవి. చేరీపద్ధతికిచెందిన చాయారాగములగు కూడామన్నవి. ఈత్రివిధరాగములను కేవలము పాడుచేగాక అతడు ఆరావ ములు చవుచారించి నిర్వహించినాడు. ఆరావన లేక ఆలప్తి లక్షణము ప్రభువు సంపుటమున వివృతము.

ఇంచుకూ బవనీని గానవల్లభుమును ప్రదర్శించి వల్లభుడా పిదప అతని వాద్య పైరాచిట్టమును గూడ ప్రస్ఫుక్త మొనరించినాడు. అదవనీడు

“థమ థమ ధ్వనులబోటారించి

ఎదనెడ! గత్తై మార్గంబు చిత్తరిల్ల

వాద్యపైఠరి గడు నెఱవాది” యై భేష్ అనిపించుకొనినాడు.

తంత్రవాద్యమునుబట్టిన బవనీడు థమథమవాద్య ధ్వనులనెట్లు పోటారించియుండు నని విశదీకరించినట్లతడు అభినయించు వైఖరిలో రసానువాదిగ నన్నివేశమును ప్రవర్తించి యెత్తించుచు ఆనర్థ వాద్యమునుకూడ షెడకోభుజమునకో కట్టుకొని యుండి అద్భావిని మ్రోగించియుండును. తన అడుగులను గట్టిగానూనివైచుచు వాళ్లకుగట్టిన గత్తెలను గంగలాడించి యుండును. ఇక తరనువాదిగ తనచేత నున్న తంత్రవాద్యముపై గూడ థమథమ ధ్వనులకు సంవాదియగు ధ్వజమును ప్రకల్పించుటకు కత్తైమార్గమును చిత్తరించేసియుండి యుండవచ్చును. తంత్ర వాద్యములను మీటు రీతిలో ‘మామూలు మీటు’ ‘కత్తైమీటు’ అని రెండు విధములగు వద్దతులున్నవి. తీగను గోటితోగాని, లోహనిర్మితముగు గోటితోగాని పైనుండి క్రిందకు మీటుట మామూలుమీటు. వీణపై ఈ కత్తైరమీటు పేయ

పరచెన్న కుడిచేతితో కంఠిని మీటుచు ఎడమచేతి తర్జనిని, మార్మమికను ప్రక్క ప్రక్కయున్న రెండుమెట్లువైనుంచి మీటువేసి తర్జనితో ముందు మెట్లుపై తట్టి రెండవమెట్లుపైకి వచ్చిన తర్జనిని, మార్మమిక ప్రక్కనజేర్చవలెను. ఈయెడుపు సమగ్రముగ ప్రారంభదశలోనున్న విద్యార్థులకు అనువుపడదు. కత్తెర మార్గంబు బిత్తిరింజేయుటకు వల్లభుడన్నట్లు వాద్యవైఖరి కరునెఱవాది యగుచు తీవ్రసాధన సల్పినవారికే ఇదియనువగును. ఈవాద్యవైఖరి ప్రవ్యక్తము గావించినతీరునుబట్టి వల్లభుడుకూడ వాద్యవైఖరిలో గరునెఱవాదియై సంగీత రాత్రుమున అభ్యస్తపాండిత్యేకాక దానికి లక్ష్యశుద్ధినొడగూచ్చు సాధన సంతతిని సమకూర్చుకొనిన వాడనిపించుచున్నది.

అటు పిదప వల్లభుడు జనంగమ ప్రమద మధ్యానర్థమంటాధ్వనున్ చెలంగదాడె సమస్తలోక జననిన్ శ్రామేక పీఠాంబికన్

“అలరుఁ టోడి జనంగమ ప్రమద మధ్యానర్థమంటాధ్వనున్

చెలంగదాడె సమస్తలోక జననిన్ శ్రామేక పీఠాంబికన్

పరిరాజొక్కొక మూర్చనా న్వరమున్ బ్రాణంబు గల్పింపఁగా

కలకంఠీ కలకంఠ కోమల కుహరాకారంబు తోరంబుగన్” *

ఇది జనంగమ ప్రమద మధ్యానర్థ మంటాధ్వనుల్ చెల్వఁగ సమస్తలోక జననిని శ్రీ ఏకపీఠాంబికను స్తుతించుచు బాడినది. ఆపాట కనుగతముగ లయాత్మికత వెలియింప మంటాధ్వనులు అనర్థవాద్యధ్వనులు కూడ చెలగినవి. తళ, ఘన, కుషిర, అనర్థములు నాబడు పశుర్విధవాద్యములలో ఘనానర్థములిట ప్రయుక్తములైనవి. ఘనములగు మంటాడికముల ఛాతునిర్మితి లోహసంబంధి. అనర్థవాద్యముల ఛాతునిర్మితి చర్మసంబంధి. మర్తకాడికములు అనర్థములే కావు; నే ఆమాలత మధ్యమున లోహనిర్మితమగు జుద్రుమంటికలతో గూర్చిన యొడ్డాబము వంటి మెలనూలును ధరించియుండును. అందలిమధ్యలు తాను గావించు భావప్రకటనానుసారి రాస్యమునకనుగతముగ మ్రోగుచుండగా ఇంకను లయాత్మికతను ప్రతిపాదించనెచ్చి మెడకు తగిలించుకొనిన దోలకువంటి

చుక్కమును మొరయించియుండును. అంతటి అయాత్మికతా నిర్వహణము గావించుచు భావము చెల్లిపిరియగా ఆమెపాడిన పాటలో వలరాజు ఒక్కొక్క మూర్ఖునా స్వరముతో నొక్కొక్క ప్రాణమును ప్రతిష్ఠించెననిపించును. శ్రోతృ చిత్తమునకు సుఖావహమగు తన్మయీభవనయెగ్గతను గల్పించి యద్ధానికి మూర్ఖతప్పితిని పోలిన సమ్మోహనావస్థను ప్రకల్పించుచు స్వరప్రరోచనయే మూర్ఖనయని సంగీతరత్నాకరాది గ్రంథకారులున్నారు. అట్టి అవశస్థితికి ప్రాణ ప్రతిష్ఠనిజ వలరాజుగావించినాడు. సన్నివేశానుతతముగ అవగతమగు నీ అర్థమునే గాక రాగవివేచనా పద్ధతిలోగూడ ఈపద్ధతిని పర్యాలోచింపవచ్చును. ఒక్కొక్క రాగమునకు ఒక్కొక్క స్వరము వాదిగ మణియొకటి సంవాదిగ, యింకొకటి అనువాదిగ, యేకొక్కటి వివాదిగ నుండును. ప్రభువునకు మంత్రి, సామంత్, దండనాథ, శత్రునృపులతోనుండుననుబంధము ఆయాస్వరములతో నాయారాగముల కుండును, సంవాది, నాది, అనువాది స్వరములు ఒక్కొక్కచో ఆరాగచ్ఛాయను గమ్యమానమొనర్చి వ్యావకత్వమును గూర్చి రంజకత్వమునొన గూర్చును. అదియే వివాది స్వరమైన దాటు స్వరము. గ, *కణ పృర్భనము ప్రవృత్తమైన ఒక్కొక్కచో క్వాచిత్కముగ రక్తిదమగును. అట్లని వివాదిస్వరము ప్రత్యేకించి స్పృహముగ నుచ్చరించిన అయ్యది ఆరాగప్రవంత్తికి భంజకమగును. కావుననే సంవాది స్వరప్రయోగమున రాగము ప్రాణితమగును గాన ఆసంవాది స్వరమును జీవస్వరమని, అంశస్వరమని వ్యవహరించుచున్నారు. ఉదాహరణమునకు భైరవి రాగము నాలపించినపుడు 'నీపదమవగ్రాస' అనుస్వరస్తబ్ధకమును గాయకుడు గాగముచేసినను వాద్యముపై వలికించినను అందలి విషాద గాంధారముల అను వాద సంవాదమున ఆరాగమున ఆ జీవస్వరములు గమ్యమానములై ఆరాగచ్ఛాయ ప్రాణితమగును. కావుననే వల్లభుడు సంగీతశాస్త్రాన్నితరాగ వివేకస్వాంతుడై జీవస్వర ప్రతిష్ఠను మూర్ఖునా ప్రకోచనమును ప్రాణితము గావించుచు మూర్ఖునా స్వరమున ప్రాణులు గల్పింపగా అవి ప్రస్తావించియుండును. ఇంతవఱకు వల్లభుడు అవివదానిలో మార్గి సంగీతశాస్త్రరీతియగున నాహతనాదపద్ధతియున్నది. కేవలము మార్గిగాక అట్లవి అవి పూర్తిగ దేశికి చెందక నడిమివాదముగ నడిచెడి రీతి శ్రీవాళ వల్లభుల రచనాంతరిక జీవసరాగమువకు జీవస్వరమగును. కావుననే

పద్యమునందతట మార్గి ప్రక్రియను ప్రచర్శించి అఖరి పాదమున మాత్రము “కలకంఠీ కలకంఠకోమల కుచూకారంబుతోరంబుగాన్” అని పూరించినాడు. ముందటి పాదములలో సంగీతశాస్త్రసిద్ధప్రక్రియంగు మూర్ఛనాదులజెప్పి అంతమున సహజసిద్ధమగు కోకిల కుచూకారము ననాహతనాదము వినిపించుటలో ఆహత, అనాహత నాదరీతులకు మార్గి, దేశి, ప్రక్రియలకువలె ఒక్కొక్క కర్ణాటనాదతైలి ప్రతి భాసించినది. ఇట్లు కర్ణాటభాణిని శ్రీనాథునినుండి పుణికిపుచ్చుకొని వల్లభుడు కవీరాజు సంగీత పాండితికి తన గానవైద్యమునకు నెయ్యమును దీయగగూర్చు కొనినాడు.

* అకలంకస్థితిగోరి కాల్పెదరు బ్రహ్మానందభావంబునన్
సకలానందమయైక మాతలనుచున్ సంతోష చిత్తంబునన్
తక దుందుమ్ములు తాళముల్ జవవికల్ తందానలమ్మయ్యకున్
ఏక వీరమ్మకు మాహారమ్మకు నభోప్రీంకారమధ్యాత్మకున్”

అనునీ పద్ధియమున అకలంకస్థితిగోరి బ్రహ్మానందభావంబులో “ఏక వీరమ్మను మాహారమ్మను భక్తజనులు వివిధవాద్యములు మెరయించి అనేకవిధ ధ్వనములు ప్రచలితములగు చుండగ కొలుతురని వల్లభుడు చెప్పెను. ఈ సకలానందమగు హృదయగ్రంథి విచ్చేదనమున దహరాకాశావరణమున నాదో పాసనాత్మకసాధనవలన సులభసాధ్యము. కావుననే ముముక్షులీనాదోపాసనారీతి నెన్నుకొనిరి. ఇందు వల్లభుడు వినిపించినది కుష్కగానముగాదు. అదితకధమ్మలగు జితి విన్యాసములతోను, ఏకతాళాదిక తాళప్రభేదములతోను బవవికలు మున్నగు వాద్యములలో ననుగతమై తందాన వదవల్లవి నూతగా గొనినవి. ఇట వల్లభునిగానవల్లభ్యము కేవలచేశ్యమై బెల్లివిరిపియు అకలంకస్థితిగోరి బ్రహ్మానంద భావాత్మకమై అసత్తునుండి సత్తునకు, తమస్సునుండి జ్యోతికి, మృత్యువునుండి అమృతత్వస్థితికి నెగట్రాకినది. ఇట్లు ఏకవీరమ్మల మాహారమ్మల మువ్వట్లును ముగించి వల్లభుడు అపిదవ జక్కుల పురంధ్రినికొనివచ్చి పతికలమనోరంగమున నిలపినాడు. ఈ జక్కుల మందరీ వర్ణనమునందీ కవిగీతవాద్య సృత్యత్రయమైన

సంగీత చతురగ్ర చౌర్యత్రికరీతిని ప్రదర్శించినాడు. అంతేగాక ఈపద్యమునందు శ్రుతి, స్వర, తాళ, రాగ విన్యాసభరిత సంగీతచాత్ర పారిభాషికములన్నిటిని ఒక్కచో ప్రవృత్తము గావించినాడు.

కోణాగ్ర సుషర్ష ఘట ఘమధ్వనితార
కంక న్నరంబుతో గారవింప
సుపిటొట్టుటో నానదనద కొల్పిన కన్ను
కొడుపు చేదాచించు నెడవదనవ
శ్రుతికి సుక్కర్నంబుఁజూపంగ వలయుదోఁ
తెలివ్రాచు దిగియించు డీవగణ్ణ
గిల్చగిల్చిన మ్రోయు కింకిణీ గుచ్చంబు
తాళమానంబుతో మేళవింప
రాగమనసుండి లంఘించు రాగమునకు
సురు చుయూచు ద్వయంబుపై నొత్తిగిల్ల
కాడువల్లి సుహృత్కి తెల్లభారి
వలపు వాడుచువచ్చె జక్కులపురంద్రి**

ఇది జక్కుల పురంద్రి ఉరుమయము నానందవాద్యమును ధరించి అది తన పాదకనుకతమగునట్లు మ్రోయింపుచున్నది. ఈ ఉరుమను కొడుపుతో దాటించి మొరయింపవలయును. డీనిని ఆచార్య పి. సాంబమూర్తిగారు ఉరిమ యనుపేరుతో వివరించినారు. ఆనందవాద్యములగు మృదంగాదికములు సులభముగ నొందించుటకు ఒకవైపున చరమభ్యమున బోనమునుంతురు. ఈ బోనమును మెత్తగా ఉడికించిన అన్నమును చిదిపి పునితో గూడిన బూడిదతో కలపిచేయుదురు. అద్దావి ఉరుము కొకవైపు చరమమునకు మధ్యగా నలికించుటచే వల్లభుడు అద్దావి పుపిటొట్టు బోనమునినాడు. దానిని కొడుపులేక కోణాగ్రముచే దాటించుచు ఆవ్రమదధ్యవిచేయుచున్నది. అంతేగాక శ్రుతికిసుక్కర్నా ప్రతిపాదనము గావింప వలవినపుడు అనగా హెచ్చుస్థాయిలో తానుపాటనందుకొని నడుమఖిగియించియుంచి

చెవిత్రాడును చర్మపువటకానులాగును బిగిని గల్గించుచున్నది. అంతేకాక ఆమె ధరించిన కింకిణీగుచ్ఛము వంటి కింకిణీయను వాద్యవిశేషము సంగీతరత్నాకరమున నుట్టంకితమైనది. అంతేకాక కింకిణీగుచ్ఛమునకు సమానార్థకముగ ఆచార్య సాంబమూర్తిగారు కింకిణీ జాలచునుపేరుతో వివరించినారు. ఇట్లామె ఉరుమును దాటించుచు కింకిణీగచ్ఛమును గిల్చుగిల్చుమని మొరయించుచు సుకుమారమును సుత్కర్షాద్విత్తమునునగు తన గానమునకప్పీతమగునట్లు అభివయించుచున్నది కూడను. ఇట్లు సృత్యవాద్యానుగతముగ ఆమె అందుకొన్న గానము కేవలమైన గాలిపాటకాదు. అది రాగ విశేక సమన్వితమై ఒక రాగము నుండి అలవోకగ వేరొక రాగమునకు లంఘించు రసభరి. అనగానామె రజోత్కర్షానుసారిగ రాగముల మార్పుచు రాగమాలికలగుర్పుచు కళాకథనము గావించుచున్నదని గమ్యమానమగుచున్నది. ఆకళాకథనమున నడచిన ఇతివృత్తము ఉదాత్తము అది కామవల్లీ మహాలక్ష్మీ కైటభారల వలపుపాట. ఇట్లా మహాలక్ష్మీ స్వయంవర సన్నివేశమును వల్లభుడు తన గానవల్లభ్యసంయత చాకచక్యముతో అద్దానిని విరూపించినాడు.

ఇట్లు జిక్కుల పురంధ్రుని దర్శించిన పిదప టిట్టిభుడు గోవింద మంచన శర్మ అటనుండి కదలి ముందుకు సాగినాడు. అప్పుడొకానొక చోట వెలివిరిసిన వాద్యసమ్మేళనాత్మిక ఉద్ధతినిగాంచి టిట్టిభుడు మంచననిట్లు వ్రల్నించినాడు.

“మంద్రమధ్యతార మానత్రయాభిన్న
మహిమ శృంగ నాదలహరిఃకూడి
డమరు డిండిమంబు డమడమ ధ్వనిమ్రోపె
నద్యుతంబదేమి యార్పటంబు” *

ఈ పద్యమున వల్లభామాత్యుడు ప్రరభవముగ మెరయించిన వాద్య ప్రహేషమును తన మనోశ్రవణములలో తానువిని మన చెవులలో నద్దానిని వ్రతి ధ్వనింపజేసినాడు. అది వివిధ వాద్యముల సమ్మేళనము. అందు మెరయించిన పద్యములలో మహిషశృంగ విర్మితమగు శృంగవాదములు, డమరుకములు,

డిండిమములు మొదలగు సుషిరానదములగు వాద్యములున్నవి. అందు ఉద్భూతమైన ఛానము పుండ్ర, చుట్ట, తార, మానత్రయాభిన్నము. అట్లాగ నీవాద్య ప్రహేషమునొకటి మధ్యస్థాయిలో, మఱియొకటి పుండ్రస్థాయిలో, వేరొక్కటి తారాస్థాయిలో మరికొన్ని పుండ్రమధ్యతార అనుమందర అతితారస్థాయిలోకూడ ఒక్కవరి మొదలుచున్నది. ఇవి కష్ట సాధ్యమగు వాద్య సమ్మేళనము. ఇట్టిది అత్యంత సాధనామూలకమునగాని నిర్దుష్టముగ నిర్వహింపవలెను పడదు. నేడిది చునవాద్యసమ్మేళనములందు దాత్రమై దౌత్రరాహుల ద్విందమేళనమున నక్కత్తుగ విడిచియున్నది. ఆంగ్ల సంగీతరీతిలో క్లైస్తవ క్వైర్ గానమున నీ రీతినివారి ఆలయగీతాల నాలపించువట్టుల విననగును. ద్విందగానమున 'మెలోడీ' యును వాద్యద్విందమున 'హార్మోని' యును పరిహేషితము గావలయుననుట ప్రాచ్యపాశ్చాత్య సంగీత విదులందఱు ఒప్పుకొనినమాటయే.

ఇట్లా నన్నివేళమున పుండ్ర చుట్టతార మానత్రయాభిన్నమై అనుమందర అతి తారస్థాయి నమవ్వికమై మొదలిన వాద్యప్రహేషమున వల్లభుని గాన వల్లభ్యుడేగాక శ్రీనాథుని కర్ణాట ఛానముకూడ ఇమిడియున్నది. అది శాస్త్ర వ్యవధేశితముగాదు. శ్రుతి సుఖప్రతిపాదితము.

ఆ పదవ మైలారథటుడు గొండ్లి యాడించుచున్న నన్నివేళము వర్ణితమై నది. ఈ గొండ్లి 'నాదన సోమన నాట్యవిసోదము'న* వర్ణింపబడినది. సృష్ట రత్నావళ్యాది నాట్య, శాస్త్రగ్రంథములలో చెప్పబడిన లక్షణమునకు వల్లభుని క్రీడాభిరామమున లక్షణుడ్డి కుదిరినది.

ఈవద్యమున ప్రస్తావించబడిన గొండ్లిని పేటక తై సృత్యమనియునందురు. ఇందు గోరగవడుచు గొండ్లియాడుచు మూర్ధాభినయనము గావించుచున్నది. ఆమె చురుమారలముదేహమై యుండును. కావుననే వల్లభుడు గోమృగ ఆమెనునెట్టిక శీలంతుగాని లేదనుచు మురిపిచోయినాడు.

* ప్రాచీనాంధ్ర కవుల సంగీత ప్రతిపత్తి. ప్రథమ భాగము.

“వీరు మైలాదేవర వీరభటులు
గొండ్లి యాడించుచున్నారు గౌరగవడుచు
నాడుచున్నది చూడు మూర్ఖాభినయనము
తానునెట్టిక శీలంతగాని లేదు” *

ఈపద్యము తరువాత కొంత గ్రంథపాతమై యుండును. తరువాతిదిగ ప్రచురింపబడిన పద్యమునకొల్లాట నృత్యము వర్ణితమైంది. కాని యది కొల్లాటమని ఉక్తముకాలేదు. ఈ కోల్లాట నర్తనమునే ‘దొమ్మరించూట’ యనియు నందురు. దీని లక్షణమునుగూడ నాచనసోముని నాట్యవినోదమున వివరించితిని. దానికి లక్ష్యసిద్ధిగ సీపద్యము నిలుచును.

“వెనుకకు మొగ్గ వ్రాలికడు విన్నను బొప్పంగ దొడ్డె పీళ్లలో
మునిగి తదంతరస్థమగు ముంగర ముక్కున గ్రుచ్చికొంచువే
చెను రసనావ్రవాళమున శ్రీఘ్రముగ్రుచ్చెను నల్లపూసవే
రనువమలీల విప్పడుచు పాయములిట్టివి యెట్టునేర్చెనో?”**

సృత్తవశీకారుడు వివరించిన భావము సంతటిని ఈ సంగీతరత్నాకర కారుడు ఒక్క శ్లోకములోనే ఇమిడించినాడు.

“భార స్వభూయసో ఓథా ప్రాధాభ్రమరి కాదిభు
రజ్జు సంచార చతురాశ్చురికానర్తనే కృత
శత్రు సంకట సంపాతఫటుకోల్లాటినోమతః”***

* మైలారభటులు - 142.

గరగ నృతముపేరిట ఇటీవల ఆకాశవాణివారి సౌజన్యముతో ప్రదర్శితమగుచున్న గీతానుగతలయాత్మికము (ధవ్వలతో మ్రోగించునది) నగు సృత్తమున వాద్యకారులు మూర్ఖామున కుండికలను ధరింతురు గానవిది మూర్ఖాభినయనమైనది.

** మైలార భటులు - 144.

*** సంగీతరత్నాకరము - iv భాగము.

ఇది మొత్తము మిదనీబొబ్బరియూ నాడెను తాజలు గదరెక్కిన ర్తిండును అదినుండి మమికి క్రిందనున్న నేళ్లకొద్దెరో మునిగిలేచెడివారు. ఆ పిదప పెనుకకు మొగ్గవారి అందరి ముంగర ముక్కునకు గ్రుమికొనెడివారు. ఆ పిదప నావికతో నల్లబాసలు గ్రుచ్చెడివారిని ఈవద్యమువలన చెలియుచున్నది. ఇంతకుముందొకటి రెండు వద్యములుండి తీరవలెను. అందీ చొట్టరిపానె గదరెక్కి అడుగు వగ్గములపైని నడుచుట ప్రాజనందేహజనకములగు శస్త్రాస్త్రచాలనములనుండి తనుదాను రక్షించుకొనుట వర్తితమైయుండనోపును. ఈ కోల్తాటనృత్యరంభమున వాద్యవ్రహ్మేశముతో లయమోయవలయునని జాయపాద్యుడవిన “కాహలై ర్నాగ్గవలై”.... ఇర్నాది ధ్వేతార్థము నిరూపించుచున్నది. ఇట్టికోల్తాటనృత్యమునకు వద్యము ఒకటి మైలారభటులాడించు గొండ్లికి ముందున్నది. అట్టిదే చురియెకటి ఆర్నాటనంచూచకమైనది ఈ కోల్తాట నృత్య రంభముననున్నట్లయిన వాగుగా అరికిపోయెడిది. పల్లమిట్టి సన్నేవేళమును రక్తిగట్టించునట్లు చిహ్నవ్రహ్మేశవర్ణనము చేయుటలోదిట్ట. కాని నాతడు అట్టి వర్ణియుమును వ్రాసియుండినను గ్రంథిపాత్యమున ఇవ్వమైయుండనోపును.

ఇట్లు గొండ్లివి, కోల్తాటమును పిక్షించిన పిదప సోమన దిట్టములు ముందుకు పొగి యాదా(పా)ది వారొనరించు నృత్యముసారి వాద్యనమ్మేళమును దరిసిరి. అది ఈవద్యమున వర్తితము.

“అకలంకస్థితి శీఘ్రపానరుచులై యసాదులు ప్సొంగి యో
యకరోయమ్మకరో యమక్కరోయదీ యట్టిట్టకోయంచుఁజా
యకతప్పెట్లునుఁదల్లె తాళములు నింపై సొంపురంజిల్లఁగాఁ
జకజంజంజక జంజాజమ్ము ముచుచున్ సాగుంగడున్
వాద్యాముల్” *

ఇటు పల్లభుడు ఆప్రాకృతుల పామరభాషజములతోపాటు వారొనరించు తప్పెట్లు, అనద్దవాద్యములను, తళియ తాళములను (వల్లరములవంటి వానిని) సువాద్యములను మ్రోయించునపుడు ఉద్బుధమగు జకజం జంజకజం

జాన్మను ఛానమునకుకూడ కావ్యోపన్యసితికి కల్గించినాడు. ఇందు యసాదులను కన్న యానాదులను తగునేమో! నేటికిని యానాదులు తదితరానాని జాతులకంటె సంగీత ప్రియులుగ శీఘ్రపానావస్థితిలోకూడ తప్పెట్లను మ్రోయించుచు నృత్తము నల్పుచు గోచరింతురు.

ఇంకొకచో వల్లభుడు లక్ష్మణవర్షుల యింటిబోసముకంటె వారింపనున్న వితంతురత్నంపు రాగమాధురిని గొనియాడి చవుబూరించినాడు. ఇది వల్లభుడు వ్యాఖ్యాతగానేగాక సంగీత సహృదయుడైన శోత్రగాకూడ దర్శనీయుడైనాడు.

“కోయిల పంచమస్వరము క్రోల్చిన భంగిని గంతమెత్తి రా
మాయణ మాటుకొండములు నత్యుతజాగరవేళఁబాడెనా
రాయ వితంతు రత్నమును రాగముతోడ “సమశ్శివాయ శాం
తాయ సమస్త దోషహరణాయ” సమానమెదావికెవ్వరున్” *

ఇందారాయవితంతురత్నము, అనురాగముతోడ బాడినదను సామాన్యస్వరము నేగాక ఆరాయవితంతు+రత్నమును+రాగముతో పాడినదను సంగీతసవిశేషార్థమును గూడ విలుపుతో సాధించుచునున్నది. ఈరత్నమునురాగము అచ్యుత జాగరీ వేళ బాడినదనుటలో నారాగప్రవృత్తికి అనువైన వేళ సంసూచితమైనది. రాగ వేళావేళల నెఱుంగంగగల సంగీతసమయసారాన్విత ప్రజ్ఞ వల్లభునికి కలదని రాగరసోత్కర్షా సంసూచితములగు మఱికొన్ని సన్నివేశములుకూడ ధృవపచ్చు చున్నవి. మంచన, టిట్టిభులు ఒక్కచో పాములాటలోని ‘నాగసౌరము’ల మ్రోతలు సంగీతము వినినారు.

“కేలి నఖుఁడును దానాలకించి చనియె
నాగసౌరముల మ్రోత యన్నాగరికుఁడు” అపుడు,
“నాగస్వర సుషిరసర
న్నాగ వరాశ్యాదివివిధ నానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకట పఠా
భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్” **

* పూటకూటి యిల్లు — 170.

** పాములాట — 220.

ఇది మొట్టమొదటనే వచ్చినది. నాదెను తాళము గలవచ్చిన రీతియందు అది నాదెను ప్రవచనము నీళ్లకొద్దరే ముడిగిలేదెనవారు. ఆ పదవ వెనుకకు మొగ్గవారి చందరి ముంగిట ముక్కునకు గ్రునుకొనెడివారు. ఆ పదవ నాదెనుతో వచ్చుచున్నది గ్రుచ్చెడివారిని ఈవచ్చమువలన చెరియుచున్నది. ఇంతకుముందొకటి రెండు వచ్చములుంటే తీరవలెను. అంటే చొప్పురిసాన గడచి అయి, వగ్గములపై వి నడుచు ప్రాణసందేహజనకములగు శస్త్రాస్త్రచాలనములకుండు తమదాసు పక్షింపుకొనుట వర్తితమైయుండనోపును. ఈ కోల్లాపిస్త్యారంభమున వాచ్యవ్రహ్మేశముతో యుగమాయవలయునని తాదాపాద్యులవని “రాహురైర్వాగ్గవలమై”.... ఇక్కడి స్లోకార్థము విరూపింపు చున్నది. ఇట్టికోల్లాపిస్త్యారంభమున వచ్చము ఒకటి మైలారథదులాడించు గొండ్లికి ముందున్నది. అట్టిదే మిరియెడి అర్థాచరంబువలమైను ఈ కోల్లాపి స్త్యారంభమువనుగొట్టును. దాగుగా అతికిపోయెడిది. వల్లమచిట్టి సన్నేవేళమును రక్తిగట్టించువట్టుం బుహవ్రహ్మేశవచ్చనము చేయుచున్నది. కాని నాతడు అట్టి వర్తియమును వ్రాసియుండినను గ్రంథిపాత్యమున ఇప్తమైయుండనోపును.

ఇట్లు గొండ్లివి, కోల్లాపమును పీక్షించిన పదవ సోమన దిట్టిభులు ముందుట పొగి యాన(పా)వి వారొనరించు నృత్తానుపారి వాచ్యపద్మేశమును దరివీరి. అది ఈవచ్చమున వర్తితము.

“అకలంకఫీతి కీతుపానదుచులై యపాదులు ప్రింగి యో
యకరోయమ్మకరో యమక్కరోయదీ యట్టిట్టికోయంచుఁబా
యకతప్పెట్లునుఁదగ్గై తాళములు వింపై పొంపురంజిల్లఁగాఁ
జకజంజంజక జంజాజమ్మ మసెచున్ పాగుంగడున్
‘వాద్యామూర్తి’ *

పామరభావజనులకింపాటు వారొనరించు
కోల్లాపము, వాచ్యవాచ్యములను, తళియి తాళములను (వల్లరములవంటి వానివి)
తేజవాచ్యములను మ్రొలుండునపుడు ఉత్పూర్ణముగు జాకజం జంజకజం

జాంఘము ధ్వనిమునకుకూడ కావ్యోపస్థితికి కల్గించినాడు. ఇందు యసాదులను కన్న యానాదులను కనుగొనేమో! నేటికిని యానాదులు తదితరానాది జాతులకంటె సంగీత ప్రియులుగ శీఘ్రపానావస్థితిలోకూడ తప్పెట్లను మ్రోయించుచు నృత్తము నల్పము గోచరింతురు.

ఇంకొకచో వల్లభుడు లక్ష్మణవర్ణుల యింటిదోనముకంటె వారిండున్న ఎతంతురత్నంపు రాగమాధురిని గొనియాడి వపులూరించినాడు. ఇది వల్లభుడు వ్యాఖ్యాతగానేగాక సంగీత సహృదయుడైన శోత్రగాగూడ యర్హునియైనాడు.

“కోయిల పంచమస్వరము క్రొల్పిన భంగిని గంతమెత్తి రా
మాయణ మాటుకాండములు నత్తుతజాగరవేళబాడెనా
రాయ వితంతు రత్నమును రాగముతోడ “సమశ్చివాయ శాం
తాయ సమస్త దోషహరణాయ” సమానమెదానికెవ్వరున్” *

ఇందారాయవితంతురత్నము, అనురాగముతోడ బాడినదను సామాన్యస్వరము నేగాక ఆరాయవితంతురత్నమును+రాగముతో పాడినదను సంగీతసవిశేషార్థమును గూడ విలుపుతో సాధించుటకనువున్నది. ఈరత్నమునురాగము అచ్యుత జాగరి వేళ బాడినదనుటలో నారాగప్రవృత్తికి అనువైన వేళ సంసూచితమైనది. రాగ వేళావేళల నెఱుంగంగల సంగీతసమయసారాన్విత ప్రజ్ఞ వల్లభునికి కలదని రాగరసోత్కర్షా సంసూచితములగు మఱికొన్ని సన్నివేశములుకూడ ధృవపఱచుచున్నవి. మంచన, టిట్టిభులు ఒక్కచో పాములాటలోని ‘నాగసౌరము’ల మోతలు సంగీతము వినినారు.

“కేలి సఖుడును దానాలకించి చవియె
నాగసౌరముల మోత యన్నాగరికుడు” అప్పుడు,
“నాగస్వర సుషిరసర
న్నాగ వరాళ్యాదివివిధ నానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకట పఠా
భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్” **

* పూటకూటి యిల్లు - 170.

** పాములాట - 220.

ఇటు మొత్తము మిదసిదొమ్మరియూట నాడెడు తానలు గడకెక్కిన ర్తిండుచు అటనుండి దుమికి క్రిందనున్న నీళ్లవాటైలో మునిగిలేచెడివారు. ఆ పిదప వెనుకకు మొగ్గవ్రాలి అందలి ముంగర ముట్కునకు గ్రుచుకొనెడివారు. ఆ పిదప నాలికతో నల్లపూసలు గ్రుచ్చెడివారని ఈవద్యమువలన తెలియుచున్నది. ఇంతకుముందొకటి రెండు వద్యములుండి తీరవలెను. అందీ దొమ్మరిసానె గడకెక్కి ఆడుట, వగ్గములపైని నడుచుట ప్రాణసందేహజనకములగు శస్త్రాస్త్రచాలనములనుండి తనుదాను రక్షించుకొనుట పర్వతమైయుండనోవును. ఈ కోల్లాటసృత్యారంభమున వాద్యప్రహేషముతో లయమోయవలయునని జాయసార్యుడవిన “కాహలైర్నాగ్గపపై”.... ఇత్యాది శ్లోకార్థము నిరూపించుచున్నది. ఇట్టి కోల్లాటవ్యంజనముగు వద్యము ఒకటి మైలారభటులాడించు గొండ్లికి ముందున్నది. అట్టిదే మరియొకటి అర్పాటసంచూపకమైంది ఈ కోల్లాట సృత్యారంభముననున్నట్లయిన బాగుగా అతికిపోయేడివి. పల్లభుడిట్టి సన్నేవేశమును రక్తిగట్టించువట్టుల మహాప్రహేషవర్ణనము చేయుటలోదిట్ట. కాని నాకడు అట్టి వద్దియమును వ్రాసియుండినను గ్రంథపాఠ్యమున లుప్తమైయుండనోవును.

ఇట్లు గొండ్లివి, కోల్లాటమును వీక్షించిన పిదప సోమస దిట్టినులు ముందుకు పొగి యానా(సా)ది వారొనరించు నృత్తానుసారి వాద్యసమ్మేళమును దరిపిరి, అది ఈవద్యమున వర్తితము.

“అకలంకస్థితి శీఘ్రసానదుభయైయసాదులు ప్సొంగి యో
యకరోయమ్మకరో యచుక్కరోయదీ యట్టిట్టకోయంచుటా
యకకప్పెట్టుమదల్లె తాళములు నింపై పొంపురంజిల్లంగాఁ
జకజంజంజక జంజాజమ్ము మనుచున్ సాగుంగడున్
‘వాద్యామర’” *

ఇట్లు పల్లభుడు ఆప్రాకృతుల సామరభాషణములతోపాటు వారొనరించు తప్పెట్టు, అనర్థవాద్యములను, ఈయ తాళములను (వల్లరములవంటి వానిని) మహావద్యములను మ్రోయించునపుడు ఉత్పూర్ణమగు జకజం జంజకజం

జంమ్మను ధ్వానమునకుకూడ కావ్యోపస్థితికి కల్గించినాడు. ఇందు యసాదులనుట కన్న యానాదులనుట తగునేమో! నేటికిని యానాదులు తదితరానాది జాతులకంటె సంగీత ప్రియులుగ శీఘ్రపానావస్థితిలోకూడ తప్పెట్లను మ్రోయించుచు నృత్తము నల్పుచు గోచరింతురు.

ఇంకొకచో వల్లభుడు లక్ష్మణవర్యుల యింటిబోనముకంటె వారింటనున్న వితంతురత్నంపు రాగమాదురిని గొనియాడి చవులూరించినాడు. ఇట వల్లభుడు వ్యాఖ్యాతగానేగాక సంగీత సహృదయుడైన శోత్రగాగూడ దర్శనీయుడైనాడు.

“కోయిల పంచమస్వరము క్రొల్పిన భంగిని గంతమెత్తి రా
మాయణ మాటుకాండములు నత్యుతజాగరవేళబాడెనా
రాయ వితంతు రత్నమును రాగముతోడ “సమశ్శివాయ శాం
తాయ సమస్త దోషహరణాయ” సమానమెదానికెవ్వరున్” *

ఇందరాయవితంతురత్నము, అనురాగముతోడ బాడినదను సామాన్యస్వర్యము నేగాక ఆరాయవితంతురత్నమును+రాగముతో పాడినదను సంగీతసవిశేషార్థమును గూడ విఱుపుతో సాధించుటకనువున్నది. ఈరత్నమునురాగము అచ్యుత జాగరీ వేళ బాడినదనుటలో నారాగప్రవృత్తికి అనువైన వేళ సంసూచితమైనది. రాగ వేళావేళల నెఱుంగంగల సంగీతసమయసారాన్విత ప్రజ్ఞ వల్లభునికి కలదని రాగరసోక్తర్నా సంసూచితములగు మఱికొన్ని సన్నివేశములుకూడ ధృవపర్యుచున్నవి. మంచన, టిట్టిభులు ఒక్కచో పాములాటలోని ‘నాగసౌరము’ల మోతలు సంగీతము వినినారు.

“కేలి సఖుడును దానాలకించి చవియె
నాగసౌరముల మోత యన్నాగరికుడు” అప్పుడు,
“నాగస్వర సుషిరసర
న్నాగ వరాళ్యాదివివిధ నానారాగ
ప్రాగల్భ్యప్రకట ఫణా
భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్” **

* పూటకూటి యిల్లు - 170.

** పాములాట - 220.

ఇట్లు పాములాటయందలి నాగస్వరముల మాతలో నాగవరాళి రాగా లాపన విసవచ్చుటలో మార్గిదేశీ వద్దతుల కలగావులగముగా శ్రీనాథకర్ణాట మున్నది. శ్రీనాథసఖుడగు వల్లభుడు ప్రయోక్తగానాలపించిన దేశీరీతియగు పాము లాటలో మార్గిప్రక్రియకు చెందిన నాగవరాళి రాగము శ్రుతిసుఖ ప్రతిపాదనమై కర్ణాటమై చెలగినది. అది చక్షుశ్రవణములచేగాక కథానాయకులగు వేశ్యాభుజంగుల వలరించి చెవులవండుగ నొనరించినది. పై వద్యమునందలి నాగస్వరము. తత ఘనసుషిరానద్ధవాద్య ప్రభేదములలో సుషిరజాతికి చెందిన వాద్యమగుచున్నది. అద్దానిని మ్రోయించు విధానము ఆ తరువాతి వద్యమున ప్రవ్యక్తిక్రముగావించి వల్లభుడు తన వివిధ వాద్యవాదన పరిచితిని వెల్లడించినాడు.

“పూత్కారవననంబు పూరించు పుక్కిళ్లు
ముసీడి పండులతోడ ముద్దుఁగురియ
నందిబి సంకుపూసల పద్మకట తుంబీ
నాద స్వరోజ్జ్వలంభణముల నడవ
నేడు రంధ్రములు నిరుఁగెల్వేళ్లు
వివృతి సంవృతి లీల విస్తరింప
నాలాప తాళం తరాంతరంబులయందు
విక్రమ శబ్దముల్ చొక్కటముగ

నాగపింధుప్రభేద నానావరాట
రాగ గంధర్వల హరికారాంభణముల
మిహివదంబుగఁ బాముల వెంగఁడూడె
భోగిరాజులు వర్తింప నాగపౌరము”*

ఈవద్యమునందు నాగస్వరవాద్య సంబంధియగు నాదోత్పత్తిక్రమము ప్రవ్యక్తమైవది. అందలి సప్తస్వరస్థానములగు సప్తరంధ్రములతీరు వివిధరాగ సంబంధులగు నాలాపములరీతి, తాళాంతరితములగు వద్దతులు మావనామాత్రము గవ్యమానములైనవి. ఇందునాగపింధు ప్రభేద నానా(ట) వరాట, రాగ,

గంధర్వలహరి కారంభములు పాముల మెంగడూదుటవలన జానవదరీతికి లభ్యము లైనవి. పాములాటయనునీ దేశ్యప్రక్రియలో మార్గిరాగతాళ వద్దతి ప్రసక్తమౌట వలన కర్ణాటరీతి వెల్లివిరిసినది. ఇటు తరువాత కొంత గ్రంథమున్నది. కాని అందంతగా సంగీత ప్రసక్తిలేదు. చిట్టచివరగ మంగళాచరణమువలె నాగస్వర మూదించి వల్లభుడుసంగీతప్రస్తావననుముగించినాడు. “ఓకురేస్తి పకురేస్తి వేత్తి గానరసంఘణీ కోవేత్తి కవితారసం ఈశ్వరో వేత్తివానవా” అను ఆఖాణకమునకు ఈపాములాట లక్ష్యమై ఖాసించినది. సంగీతము సర్వప్రాణులకు సామాన్యము. సాత్వికగుణ సంజాతులగు శిశువులకు, రజోగుణసంభరితములైన సర్పములకు తమోగుణసమన్వితములైన వశువులటకూడ గానము ఆనందజనకమై ఖాసించు చున్నది. గానాభినందనమునకు జాతితో, భాషతో సంబంధములేదు. అట్టి మహత్వము సంగీతమునకున్నది. కావుననే కవితాకళ ఈ ధర్మమున సంగీతమునకు తీసికట్టగుచున్నది. అందులకే “కోవేత్తి కవితారసం, ఈశ్వరో వేత్తి వానవా” అనుచు సమారానవరచుకొని గానరసాస్వాదనతో చతుర్విధ పురుషార్థార్థనగావించిన యోగులు, జోగులుకూడ ఉన్నారు. శ్రీనాథ వల్లభులు ఇట్టి కోవకు చెందినవారు కనుకనే భోగమున యోగమును, యోగమునభోగమును కవనమున గానమును సాదించి కృతార్థులైనారు, ఇట్లు వల్లభుని కవితలో సంగీతము అటు మార్గిగాక ఇటు దేశిగాక మార్గిదేశి ప్రక్రియల మేలుకలయికయై కర్ణాటముగ ధ్వనించి కృతార్థతనొందినది. సాహితీయేగాక గీతికూడ శ్రీనాథానుగ్రహమున వల్లభుని వాల్లభ్యముపొంది మురిపెములు, ముచ్చటలు తీర్చుకొని సర్వతో భద్రతనందుకొన్నది.

పిల్లలమణి పినవీరభద్రుని సంగీత భద్రత

“పేరు మూత్రమే పిల్లలమణిగాని పేరువలెగాదు కాదారపితకంబు” అని తమ పిల్లలమణి వారిలోగిలినే నలువరాణి కొలువుకూటముగావించి అందు సాహితీతోబాటు గీతికికూడ సర్వతోభద్రతను ప్రతిపాదించిన చతురాననచతురుడు పినవీరనార్యుడు. వాణి అతని ఆరాధ్యదేవత. అతనిని ఏలికొను రాణి. అంతే కాదు అతని జిహ్వగ్రీర్వాణికూడ. అందువలననే ఆమె అతని మధురకవనమునకు తన వీణావ్రక్కాణి వినదములతో నేవధ్యమును సంతరించినది.

ఈ కవి వనికట్టుకొని సంగీతశాస్త్ర పారిభాషికములను తన కవనమున వల్లించేవడు. అయినను నన్నయ, తిక్కనల కవితయందువలె నీతనికవితలో సంగీతాంతర్గత ప్రభావము వన్నివేళగతముగా గోచరించుచునే యుండును. ఇమ్మహా కవిమౌని కవితాలక్ష్మితోపాటు గీతిలక్ష్మిని నన్నపార్యప్రౌఢరచనా సంపత్తితో తిక్కయజ్ఞు వాక్సక్తికామోదమును సంతరించుకొనుటముదావహము. కావుననే ఈ కవి సంగీతాభిమానమిట భంగ్యంతరముగ వ్యంగ్యరీతిలో తిక్కనార్యుని కవితయందున్నవై అశ్వాసాది వద్యములయందుకూడ దర్శన మొనగినది.

“శ్రీవత్సాంకుడు భక్తవత్సలుడు లక్ష్మీప్రాణనాథుండు”* అను మంగళాచరణాదిలో శ్రీరాగము ధ్వనించినది.

“శ్రీవదన సదారాధిత

వాసుకి కేయూరవంశవర్ధన”** అను ద్వితీయాశ్వాసాది వద్యమున వర్ధనరాగము వినిపించినది. ఇట్లే

“శ్రీకరవతి హితకార్యని

కాకర సౌందర్యబంధు సత్కవిజన ప

ద్భాకర సూర్యవయోర

త్పాకర గాంధీర వెన్నయప్రభువర్య!”***

* i - i.

** ii - i.

*** iii - i.

ఇక, “శ్రీహస్తముకుర లీలా

మోహన ముఖవంకరుహ....”* అనునీ చతుర్థాశ్వాసాదిలో కూడ శ్రీరాగమే వినవచ్చినది. ఇట్లు క్కక్క రాగనామము ఒక్కొక్కచో గోచరించుటయేకాక రాగమాలికయందు పల్లవితో ప్రారంభింపబడిన రాగము అను పల్లవచరణములందు పునరుక్తమౌనటుల శ్రీరాగనామము అన్నిట ఆప్రేమిడితమైనది. ఇట్లే రాగనామ నిక్షేపణ సాధిప్రాయమేనని అప్రయత్న నిర్దముగ దొరలిన మామూలు మాటలుకావని తిక్కనాద్యుని సంతతీరీతియందు వివరించితిని. ప్రాచీనకవులు సంగీతకావ్యజ్ఞులు కాకపోయినను తదనుభవకూన్యులు మాత్రముకారు. వారు తమ కవితను కర్ణాటముగా శ్రుతిసుఖావహముగ పఠితలుగానముచేయవలయునని ఆశింపనంతటి అరసికులని మనమీనాడు భావింపబూనుట అవచారమే యగును.

కేవలము ఆశ్వాసాదులకాక కథాగానముతోపాటు సాగిపోవు పర్వనములందు కొన్ని రాగరామములను క్లేషాలంకారఫణితోలో ధ్వనింపజేయుట నన్నెచోడుని నుండి పురాణప్రబంధకవులు గ్రహించినారు. ఆ బాణిలోనే వినవీరనాద్యుడు కొన్ని పద్యములలో రాగనామములు వ్యంజింపజేసినాడు.

“మునిమనోమోహనయు క్రితనటీ నాట్య

రంగంబులగు హేమశృంగములును

కనకాబ్జైరవ కల్పార సౌరభో....

....మరాళిక మంజుల మంజరీ పుంజంబులగులకా

కుంజములును....”**

“సౌధాగ్ర రత్నపంజరముల రంజిల్లు

రాజకీరమనోహరవము కంటె

భోగ్యవఖరాగ్రముల మోహనంబైన వలి

మానవీణారవరము కంటె

కల కంఠ కంఠుల కలఘరంబులఁగొల్పు

రమణీయ సంగీతరవము కంటె”

* iv -

** ii - 101.

“వామర గ్రాహణీజనముల కరరత్న
 వలయమంజరీ రావంబుకంటె
 అంచితోధ్వానకాపార మధువ భవ్య
 వాక కలహంస మధుర రవంబులకంటె
 సుత్తమ శ్రీకృతులజాలు చిత్తగించి యాచ
 రింతురు కరుణతో నార్తరసము” *

ఈ పద్యపాదములందలి కొన్నిపలుకుబళ్లలో రాగనామములు కొన్ని వ్యంజితములు మఱికొన్ని నిర్దేశితములు. అవి హేమ, కల్హర, కలహంస అనునవి. వీనిలో కొన్ని వ్యంగ్యరీతిలో గోచరములు. మఱికొన్ని వాచ్యములుగ అభిప్రేరితార్థసంయుతములు.

కేవలమిట్లున్నవేకాక ఇమ్మహాకవి సంగీతాభిరుచిని రాగాభిమానమును సూటిగ వ్యక్తముగావించిన పట్టులును కొన్నియున్నవి. అట్టి విమచ్చునకు కొన్ని

“ఏతెంచెన్నదుమానలక్ష్మీ తరుణీ హిందోళ రాగధ్వను
 లేస్తెంచెన్నటు మీసకేతనములతో నిల్లంది పూదేవిపై,
 దోతెంచెనలిరాకు గైదువులు దోదోదాత్మిచేరీగల
 స్వీతెంచెనగదేక విక్రమ కళావీరుండు మారుందొగిన్” **

ఈ పద్యమునందలి రాగప్రసక్తివలన వీరనార్యునికి శ్రీనాథునివలెనే హిందోళము ఇష్టరాగముని వ్యక్తమైనది. అంతేకాక ప్రకరణాంశిత సంయుతమై ఇయ్యది “శిశిరస్య వసంతస్య వందో హిందోళరాగక”మ్యను సంగీతసంప్రదాయమును జ్ఞప్తి తెలియించి వీరనార్యుని సంగీతసమయ సారాన్విత పరిచితిని ప్రదర్శించినది.

“మానముదప్పకుండ నమానదరీముఖ ధాయమాన హే
 లానిల పూర్ణరంధ్ర నివయంబులు కీచకరాజిమోయగా
 వాగరాజా కిన్నరుల యంచిత గానవిసోదవేశంన్
 దానొక వాసికాడువలెఁదక్కిన మూర్ఖానఁజేయు తానముర్” ***

* iii - 97

** ii - 101

*** ii - 105.

అనునీ పద్యమునందు పినవీరన హిమవన్నగ శేఖరుని సంగీతాభిజ్ఞతను తన సంగీతాభిరుచికొలది వెలయించినాడు. మానముదప్పకుండ అనుటలో “శ్రుతిః మాతాలయఃపితా” అను నాట్యశాస్త్రన్యాయానుసారిగ శ్రుతిలయమానము దప్పని గానరీతి ద్యోతకమగును. అంతేకాక అనాహతనాదరీతిలో అక్కడ వాద్యవిన్యాస నిర్వహణము. అది “అనమానదరీముఖతాయమాన హేలాన్విత మౌటలో సంసూచితము. వాయువు కీచకరాజిలో సాజముగనేర్పడిన రంధ్రములలో ప్రసరించినపుడు సత్తస్వరములు వేణునాదాన్వితములై ధ్వనించి ప్రవ్యాప్తములై నవి. దానిని ఆనిలుడు గావించిన తాయములుగ నుపమించినాడుకవి. అంతేకాక అట కిన్నరులు ఆయాహే వేశలలో గానవి నోదము గావించురనియు అనినాడు. ఇక హిమవంతుని గానమున వాసికాడుగ మలచుటలో పినవీరనార్యుని సంగీతప్రజ్ఞయే వెల్లివిరిసి ఇట ద్యోతకమైనది. హిమవంతుడు అటనున్న కీచక రాజికన్న అటునిటు సంచరించుచున్న కిన్నరులకన్న అనమానదరీముఖతాయ మాహేలా విలసితుడైన అనిలునికన్న గానమున తానొక వాసికాడు కావలెనని కవి ఆశయము. కావుననే అనిలునిచే అనాహతనాదాన్వితముగ కీచకరంధ్రోద్ధిత నాద సహకృతితో రాగాలాపనమును చేయించినాడు. దేవయోని విశేషాన్వితలు గాన కిన్నెరులచే గాంధారగ్రామ ప్రకల్పనాయతముగ పల్లవిని పాడించి యుండును. ఇక వీరందరిని మించిన వాసికాడగు హిమవంతుని రాగవల్లవుల నతకరించు తానమునందుకొనుచునినాడు గాబోలు. రాగాలాపనము పల్లవిగానము ఐహికపరిధిలో సాధించు ఇవతపానుష్ఠానాదికములగు ప్రాథమిక సాధనముల వంటివి. వీనిని అతిగమించిన ధ్యానాను సంధానమున పరబ్రహ్మ సాక్షాత్కారము నందుకొన్న స్థితియందలి మాటలకందలి మైచురపును ముముక్షువుపొందిన స్థితి వంటిది తానము. అనంతానంతయనుచు ఆయనంతుని తనమును అనుభవైక వేద్యముగ భావమున భద్రవరచుకొనిన అనిర్వచనీయగానోపస్థితికి బీభాక్షరయుత మంత్రజప సంయుత ఘోరతపమునకీ తానము సహృదరము. దీనికి సంగీత శాస్త్రమున తనువిసగ్గరణే అను భూతార్థావహకృతిలో వివరణము లభ్యము. కాని శాస్త్రమునతికరించిన అనుభూతి సాక్షికముగ నీతానము ఉపాసనావరాత్తాష్టగ ఉపాశ్య దైవసాక్షికకృతి పరామృష్టగ ముముక్షువులచే భావితమైనవి.

శ్రుతియజ్ఞులగు గానవిశారదులు నాదోపాసనా మార్గమున అనాయాసముగ పయనించి మోక్షగాములై పరంధామమున పరమాత్మునితో సాయుజ్యమునంపానమునందుదురుని వేదవేదాంగములన్నియు ఏకగ్రీవముగ ఉద్ఘోషించినవి ఇందువల్లనే. కావుననే ఇట్టి నాదోపాసనాపిఠ్ఠియగు పరబ్రహ్మసాక్షాత్కృతిని సంగీతశాస్త్ర సహకృతితో పినపీఠభద్రుడు సర్వతోభద్రముగ వ్యక్తీకరించినాడు. బ్రహ్మణీయే రాణియై ఆతని కవనమున రాజ్యమునకు ఏకలిసానిదైనది కావున అంతటి పరబ్రహ్మను సంధానము ఆతనికి అనుభవగమ్యమైనదేమో!

ఇట్టి అలౌకిక పరిధికిచెందిన వానిని తానొక వాసికాడై వ్యక్తీకరించుచు లౌకికపరిధికి అందిన వానినికూడ పీఠనార్యుడొక వన్నెకాడై వివరించినాడు. “సవ్యగీతులబ్రేంబిజమును వికపింపజేసి”, “సమదరాగస్థితి సంపెంగను విరియింపజేసి” గీతిసాహితీవనమున ఉద్యానవృక్షదోహద క్రియల వచరించినాడు. **

“గాజులై వచ్చు కోకిల గాయకులకు నాఁతి

కంతంబు దలప సంగీతశాలంగ” గూర్చినాడు ***

“పూర్వమునందార్యయైరింగిన తెరంగును ఆగిరికన్యచేత బాణువుత్తి నేర్చినరీతిని ఆరక్షారాజనందనచేత ద్వారపతిగోపికాపిక వాణులభ్యసించిన తీరును అట్టి కుద్దదేశీ నృత్తంబుల విశేషంబులను.... భిత్తిభాగంబులు చిత్తరువులుగ చిత్తరంజనముగ ప్రత్యక్షభంగి సంగీకరింపజేసి విరిసిల్లు నాట్యశాలల” ప్రసక్తులను గూడ తెచ్చినాడు.

మొత్తముమీద పిల్లలమట్టి పినపీఠభద్రుని శకుంతలా పరిణయమును శృంగారశాకుంతలమున సంగీత సరస్వతీ వాణీవిజాత్వణగపఱిమను సంతరించుకొనివదమలో అతిశయోక్తిలేదు.

* శృంగార శాకుంతలము - ii - 138.

** ” - ii - 182.

*** పీఠాధాన తత్వజ్ఞ శ్రుతిజాతి విశారద:

“తాతజ్ఞా ప్రయోగేన మోక్షమార్గం వియవృత్తి”

సంగీతప్రారిణాశము . i - 15.

ఇదికాక వీరనార్యుని మరియొక రచన జైమిని భారతమున్నది. ఇది వీర రసప్రధానము. అందువలననే సుకుమారమై లలితలలితమై భావభరితమైనరీతిలో సంగీతక ధ్వనంనందు వినరాలేదు. సందీతమందలి లాలన ప్రచోదనములను వివిధశక్తులలో లాలన శాకుంతలమున శృంగారరసాత్మకమున పరిష్కావితమైనది. ప్రచోదన జైమిని భారతమున వీరరసాన్వితమై పరిధవిల్ల ప్రవర్తిల్లినది. అందుచే యుద్ధనన్ని వేశములనుసరించి వాద్యసముజ్జ్వలభణము జైమినియమున ధ్వనించినది.

ఉపాన్యదేవి ఇమ్మహాకవి మనోమందిరమును నలువరాణి కొలువు కూటముగ తీర్చిదిద్దికొనినతీరు ఈ కావ్యావతారికయందలి వాణీస్తుతలో నిట్లు ప్రవ్యక్తమైనది.

“ప్రణవపీఠమున మంత్రవరంపర గొల్వ్వండు

నేదేవి పేరోలగంబు

భానజ్జలకు పరావశ్యంతి మధ్యమావై ఖ

రులు ఏదేవివర్ణ సరణి

జవహరకీర పుస్తకవివంచి సమంచితంబు

నేదేవి హస్తాంబుజములు

కుందేందు మందార కందళీ బృందంబు

చందమే దేవియానందమూర్తి

కాంచనేదేవి కాంచన గర్భచతురపూ

ర్వదంతీ కవాట విస్ఫుటమనోజ్ఞ

చంద్రకాంత శిరోగృహస్థల విహార

మమ్మహాదేవి వాగ్దేవి నభినుతించు” *

ఓంకారరూపమగు ప్రణవము సంగీతమునకు సాహిత్యమునకు కూడ బీజము. ఆనందము, ఆగీతిసాహితుల రెంటికీ కలుగు ఫలస్వరూపమగు పరాకాష్ఠ. కావుననే ప్రణవస్వరూపిణి ఆనందమయియగు ఆవాగ్దేవిని సాహిత్య సంగీత

* జైమిని భారతము - అవతారిక,

ప్రతీకలగు పుస్తక వివంచికలను హస్తాంబుజముల ఘటించిన దానిగ నుతించి నాడు కవి. కాబట్టి అతని కవిత్వలో ఆపాతమాధుర్య, ఆలోచనామృత త్వములు సురుచిరసుషధురములై వెల్లివిరిసినవి.

వీరరస సంయుతమైన ఈ గ్రంథప్రారంభమందలి మొదటి సంగీతప్రసక్తి కూడ వీరరసపరిష్లాపితమే అయినది. కిన్నరీజన విద్యాలాప పరివతిత దిగ్భ్రమ శాసనగీతి ప్రబంధ సంబంధుడుగ కృతిభర్త సాకువనరసింహరాయుడు అభి నందితుడైనాడు. ఆయభినందనమందలి గీతప్రబంధములు రెండు సంగీత సంబంధులే.*

కథసాగినపిదప వీరుద్రావ నేతెంచిన హరుంగందడి ద్వితీయాశ్వాసమున భీమకర్ణసుతుల “కల్పాంత రుద్రధక్కారావాదికారి నముద్ర వాద్యఘోషముగనే వివచ్చినది.** అక్కడే ప్రవర్తిలిన పేనాఘోషము బహువాద్యనినాదభీషణ మైనది. అట్లే పవనాశ్శుండు భీమాదులతో పురంబున కరిగిన సందర్భమున ధ్వనించిన వివిధ వాద్యములు హృద్యములు సుకుమారనినదయు క్తములుగాన భీషణ ప్రఘోషణయు క్తములు*** అందంద ముందటంగండుకొని చెలంగు మృదంగ ధక్కాహుడుక్కానక రుల్లరీ మురజకాహళారవంబులు భైరవంబులై మొరయసాగినవనినాడు కవి. ఇందు సుషిరానద్య వాద్యములు భైరవములగుటయే కాక భైరవీరాగానుగతములై నవని యనుమానించుటకనువున్నది.

మొట్టమొదట ప్రమీలార్జునులు రణరంగమున కలపికొనినపుడు వాద్య గంకృతులు వివచ్చినట్లే వారి దాంపత్యఫలమగు బ్రతువాహనుడు రణరంగ మనకు బయలుదేరినపుడు అతడు తండ్రిని కలపికొనినపుడు వాద్యఘోషణమే ప్రవర్తిలినది. పాణముగ సుమతలల్లకొనవలసిన భార్యభర్తల, తండ్రికొడుకుల సమాగమములలో నేవథ్యమున వాటకీయముగ వాద్యఘోషము ప్రకల్పించిన అది

* శుద్ధి: వాయలగైర్యద్వారాగైరాలప్తి సంయుతాః - ప్రబంధాయత్ర

గాయంతే గీతాదిదభి ధీయతే.

** శ్లో. భా. II - 14.

*** ” ii - 97.

ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి

లాలనా సంయుతమగును. కానీ ఈ కావ్యముననది ~~అంత~~ ^{అంత} ప్రతిపత్తిగా నున్నది. సంభరితమై ప్రపంచభేరి మృదంగ శంఖుబిరుద కాహళాసంయుతమై మొరసిగ్గిది. కథాగమనమట్టిది. కావ్యానుగత వీరరసస్థితి దానికి సంవాదికావలెను. కాన సంగీత మిందు భీషణమై వాద్యానుగతమై ధ్వనించినది. వాద్యమేగాక నృత్యముకూడ ఇందు వీరరసాన్నితమై దేశీయనత్యరీతులలో చిందులు ద్రోక్కినవి.

* “నృపకేశేబరంబు మింటికివైచి కందుకక్రీడ న ర్తించుదాకివి యొకర్లు
దంతి దంతమ్ము లాతమ్ముగఁద్రిప్పచునాడు జౌవదమ్ములకుఁబిశాచ
మొకటి

యజనంబు చెఱఁగుగానభినయించుచు నీవపాత్రమైయొక ప్రేతపాత్రలాదు
భుజమునఁగూచిరంబుధరించుకొని సోలుదరిచేసియగుచు భేతాకుదొకడు
భూతగణములు కరతాళములు పుటింపఁచిత్రగతిన్ ర్తు చకచకయుం
కృతులకు
దోచు దువాగులు నఖిలదిక్కులు చలింపఁదాండవంబాడు నటబై రవుండు
బోలు”

* జై. భా. v - 196.

కందుక నృత్తాదికములు జాయపార్యునిచే నృత్తరత్నావళియందు నిర్దేశితము లైనవి. దీనికి విపుల వ్యాఖ్యానయుతమగు శ్రీజమ్మలమడక మాధవరామశర్మ గారి నృత్తరత్నాకరవ్యాఖ్యనులి శ్రీ కీ.శే. రాళ్లపల్లివారి వ్యాఖ్యనుగాని అను శీలించినగును.

అథకందుక నృత్తం :

పద్మగోమూత్రికా నాగవక్ర ప్రభృతిషు స్ఫుటమ్ - వాద్యమానేషు ప్రబంధేషు
నానాపాదేషు వాదకైః
దేశీయనర్తన ఖోక్తప్రబంధేష్యథకాక్రమాత్ - సర్తకీపేషధారిణ్యః సుమధ్యాః
దీర్ఘతానాః
పీవరోదుకటిభారాః పీనోన్నతవయోధరాః - స్పర్థమానాఃమిథః కాంతిరూప
యోవనవిభ్రమై
హేమ్నా రూపేణ కాంష్యేన రచితాన్ దారుణాఽథవా - అంతశ్చలదయోగోల
నికావణ ముఖరీకృతాన్
దత్వాఽన్యసాం నిజాన్ (తద్యత్) గృహ్లాత్యః పరత్యపరాన్ - మిథో వినిమయే
నైతాన్ స్వీకుర్యకదాచన
కుచ వక్త్రకృతానక్తాన్ శకుంతానివ కందుకాన్ - కరైరుద్ధావయంత్యస్తాన్
కౌతుకోత్కృల కుంచితాః

ఇతః పూర్వము పినపీరనార్యుని గీతవాద్యపరిజ్ఞానము ప్రదర్శితము కాగా ఈవద్యమున నాతని నాట్యశాస్త్రప్రజ్ఞ దర్శనీయమైనది. మొదటిపాదమున డాకిని గావించిన నృత్తమున కందుకనృత్తము ప్రస్తావించబడినది. కందుకనృత్త లక్షణము జాయపాఠ్యుడు నృత్తరత్నావళియందు ఇట్లు వివరించినాడు. దీనిని ప్రమదలు లోహాదిక నిర్మితములగు కందుకములను (గుండ్లను) ఒకరికొకరు వినరికొనుచు నేపథ్యమున వాద్యానుగతముగ గానముచేయబడుచున్న ప్రబంధముల వనుసరించి నర్తించురు. కావుననే డాకినీపీఠాచి కందుకముగా నృపకళేబరమును ముద్దగావించి మింటకి వినరుచు నర్తించినదనినాడు కవి.

ఉర్లలక్కుండుక ప్రాప్తిధావల్లోలాక్షి లీలయా
రచయంత్యవాకాశం సరోమీనాఞ్జనంకులమ్
చారీభిర్గతిభిః పాదైర్లాస్యాంగైరపి కోమలైః
నృత్యంతి వచితా తత్ర తత్సృత్ కందుకనర్తనమ్

vii - 118 - 125.

అథ దండరాసకమ్ :

“పాత్రాణ్యుష్టా సమారభ్యవర్తంతే దండరాసకే
క్రమాత్ చత్వారి చత్వారి నాయకేచ్ఛానుసారకః
చతుష్పదిర్నవేద్యావత్ యావత్సృష్టి గుణావరైః
ఆరత్ని సమ్యక్తా దైర్ఘ్యత్ అంగుష్ఠపరిణామినా
దండో కనకబద్ధోతౌ మదనాద్విద్రుమోద్భవౌ
సువృత్తౌ మవృత్తౌ నానావర్తకేచ్ఛారు చిత్రితౌ
దధీరన్ పాణిపద్మాభ్యాం అభవాదండచామరే
క్షురితా దండకాయద్యా తత్తదేశీయభంగిభిః
ఉక్తేషు వాద్యమానేషు చిత్రబిందేషు వాదకైః
లాస్యాంగ ప్రసారే పాదచారీభిశ్చారు చంక్రమమ్
సవ్యావసవ్యతత్కృత్రాంత్యా ఖండప్రయోగజైః
సకలం నౌచతిరాతైః ఘర్షిరన్ దండప్రేళనమ్
నర్తకే నర్తనేప్రోక్తా ప్రబంధాస్సకలా అపి
కావ్యాంగుసారావాహనా వాద్యతేత్రయథా నర్తకశిరమ్”

vii - 101 - 107,

ఇక రెండవ పాదమున దంతి దంతమ్ములాతమ్ముగ ద్రిప్పుచు చౌవ దమ్ములకు నాడు పిశాచినీ సృత్తము వర్ణితమైనది. అది నాట్యకాత్మలక్షణానుసారిగ వర్యాలోచించిన దండరాసకమగును. దండరాసకలక్షణమును జాయపార్యుడు సృత్తరత్నావళియందు వివరించినాడు. పైని చెప్పిన 'చెలదాట దండరాసకములు వలువురుగూడి చేయవలసిన సృత్తములు. కాని వీరనార్యుడు వీనిని పిశాచిని, డాకిణియును ఒక్కొక్క పాత్రముచే ఆడించినాడు. అట్లు చేయుటకు కారణము విచారణార్హము. వీరనార్యుడీ సృత్తరీతులలో అభిజ్ఞాదైయుండకపోయినచో వాని పేర్లనుకూడ తడివి ఉండెడివాడుకాదు. అట్టియెడల ఏతన్నుత్తరీతిజ్ఞుడైన వీర నార్యుడు బృందనాట్యమును ఏకైక పాత్రముతో నెండులకాడించినాడు అను ప్రశ్నముదయించక తప్పదు. దానికి సమాధానముగ నాకిదితోచుచున్నది. ఇట వీరనార్యుడు వర్ణించినది ప్రకృష్టమైన నాట్యప్రదర్శనముగాదు. అది కేవలము నాట్యాభాసము మాత్రమే. అట్లునుటకు మూడల అద్దానిని నిర్వహించిన పాత్రములు కాకినీ డాకిన్యాది భూతగణములగుటయే. అభూతప్రేతములైనను ఏతన్నాట్యమును సంపూర్ణముగ నిర్వహింపక వాని వాలకములనుగట్టి ఆడినారు. అంతమాత్రమే బృందము నందైనను విదగ్ధులైన పాత్రములు ఒక్కొక్కరే ముందుండి ఆడుచుండినపుడు తదితరపాత్రములు వారిననుకరింతురు. ప్రాధాన్యత

అధఘటినఃసృత్తం

“హుడుక్కాం స్కంధసంసక్తాం వాదయంతీనఖిమి వ-గాయనైర్గాయనీభిశ్చవాంశి
తైశ్చనమన్వితా
శండాం సర్తకీ వేషా(న్) ధ్వనికారీరపేళలా - చర్యాప్రభృతిభిర్గీతైః సూడఫి
తైరపి
గాయంతీ ధన్వినం క్రీడాకిరాతం పార్యతీవతిం - కాహవైర్మధ్యలైః కాంస్యతాలైః
కరట యాంచితైః
వాద్యేషు వాద్యమానేషు యతిప్రహరణాదిషు - గతిభిస్సుకుమారాభిః తాలచ్ఛంద
మనోహరమ్
యత్ర స్మత్యేదిదం భ్యాతం సృత్తం మఠినఱివిదిః - ఏవం విదగుణేనైకత్
ప్రయోజం మరుషేణవాః సృత్తరత్నావళి 130-134.

ఎదైనను ప్రధానపాత్రమునకే యుండును. ఆ తరువాతిపాదమున అజనంబు చెరగుగాధరించి ఒక ప్రేతము చేళియరీతిలో పాత్రలాడిన లక్షణమునుబట్టి అది భామాకలావమని అనుమానించుటకు అనువగుచున్నది. వసుచరిత్రమున భట్టుమూర్తి “హరిదంభోరుహలోచనల”ను వద్యమున ఇట్టి తెరగాబిట్టిన నేషద్యమును ఒయ్యనొయ్యన నడలించుటనే సూచించినాడు.

ఆ తరువాతి పాదమున ఖుజమున కూబరము ధరించుకొని సోలుభేతాళుని నటనము ప్రస్తావనమైనది. *ఇది ఘటినతీగృత్రమని పోల్చుకొనవచ్చును. దీనిని కూడ జాయపార్వ్యుడు వివరించినాడు. ఇందు హుడుక్కావద్యముఖజముపై మోచికొని పాత్ర నాట్యమాడవలయును. కావుననే హుడుక్కా వద్యమునకు బదులు కూబరమును ధరించుకొని భేతాళుడు ఆడినాడు. ఈనటనమును ప్రీ పురుషులెవరైనను చేయవచ్చును. కావున భేతాళుని నాట్యమాడించినాడు కవి

**ఇక తరువాతి పాదములలో భూతగణములతో నోర్తు కరతాళములు. ఘటించుచుండగ చిత్రగతి చకచక యుంకృతులతో నఖిలదిక్కులు చలింపగ నటించినదనినాడు. ఇందలి కరతాళములు మున్నగు అట్టహాసములనుబట్టి ఇది భాండిక నృత్రమని వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ నృత్రలక్షణమును కూడ జాయ పార్వ్యుడు వివరించినాడు. ఇందు పాత్రము నటభైరవునిపోలి నర్తించినరీతి

అథ భాండిక నృత్రం

“వక్త్రోద్భవేషు వాద్యేషు వాద్యానుకరణేషు చ . వర్తమానేషు తాలేన హస్త
తాలయుతేన చ
ఖంబ వామన పోగండ వానరాద్యనుకారిణః . శిఖిపారసహేమాక్ష(?) కుకాదిరుతు
కారిణః
ఖరోష్ఠ్రపారమేయాది వాళితాను విధాయినః . తై వైర్యచోధిః అక్లిలైః చేష్టితైశ్చ
తథావిధైః
శిత్పారజాయ జాడ్యన్యహాసయతో విరంతరం . అత్యంతం వామనీభూతః పాదై
రత్యంత దుష్కరః
యత్ర నృత్యంతి భండాస్తక్ భాండికం నర్తనం చుతమ్” .

నృత్రరత్నావళి 126-129.

ఘటినతీగృత్ర విర్యచనమునకై 77వ పుటను వీక్షింపవలయును.
హేమాక్షుడే గ్రామీణులెరిగిన పైడికంటి పక్షి కానొప్పును.

ప్రోక్షమైనది. ఈ పలుకుబడివిబిట్టి ఈనృత్తమున నటభైరవరాగము ప్రయుక్తమగునేమో యనిపించుచున్నది. కొన్ని దేశీయనృత్తములలో నేటికిని ఆనందభైరవిరాగము వినిపించునేమో!

మొత్తముమీద పినపీరనార్యుడి పద్మమున ప్రకృష్టమైన నాట్య ప్రదర్శనమును ప్రవర్తిలజేయకపోయినను ఏతన్నాట్యరీతుల ఆభాసములగు నాలకములగట్టించి యైనను కృతకృత్యుడైనాడు. ఆతని నాట్యాభిజ్ఞత పరితలకవగతమైనది.

ఆ పదవ ప్రసక్తానుగతముగ లవకుశ వృత్తాంతము ప్రవృత్తమైనది. అందు సీతా గర్భరక్షణార్థము గావించబడిన పుంసవనము వర్ణితము. అట్టియెడ చెలరేగిన వాద్యధ్వనములో భవిష్యత్కథా సంసూచనముగావించబడి సంగీతక నేపథ్యము ప్రాముఖ్యతనందుకొన్నది. ఆపుంసవనమున మొరయించిన వాద్యరవము మోహనమై సుకుమారమై చెలగలేదు. అది భేరి, కాహళ, యుల్లరీ, మురజ గంభీరధ్వనులు దిక్కులందోరమై చెలగినట్లైనది. అది రాబోవు సీతారాములను భవించవలసిన వియోగభీషణత్వమును సంసూచితముగావించినది.

సీత కుశలపులగన్నపుడు పుష్పవృష్టి మురిసికొని మురజధ్వని పెల్లెగయ వినరినది. కుశలపులు పెరిగి పెద్దవారై వాల్మీకి నన్నిదివి విద్యాభ్యాసముగావించి సంగీత శాస్త్రాన్నితముగ రామాయణగానము గావించిరని తెలుపుచు కవి యిట్లనినాడు.

*“మౌని జల్పితంబైన రామాయణంబు స్వరలయగ్రామమూర్చనలసంతు
తెలిసి

పాడిరాలాపములన్ ద్రిశక్తకములమెరసి కుకుడు వీణయుతాళంబుగొని
లవుండు”

ఇందు ప్రసక్తములైన స్వర, లయ, గ్రామ, మూర్చనలు సంగీత సాంకేతిక పదములు ఇతః పూర్వము వివృతములే.

రామాశ్వమేధయాగమున అశ్వరక్షడుగ శత్రుఘ్నుడు చనునపుడు ఘన వాచ్యనినాదములు దిశలు వీధ్యడి మ్రోయన్విసు వీధులబరచెనని వర్ణితము. చతుర్విధవాద్యములలో ఘనములో హాదిక నిర్మితము.

యుద్ధానంతరము తండ్రికొడుకులుగు రాఘవ లవకుళులు కలిసికొనునపుడు పొగిన వర్ణనలో సంగీతమునకిట్లు ప్రాధాన్యమీయబడినది.

“సంతసమునొంది మునిశిష్యసమితియనువ
నతుల కోదండవల్లకి హస్తలగుచు
జానకీ సుతులరుగుదెంచిరి సమయమెఱిగి
కౌతుకంబున గురుసమక్షమున నిలచి”*

**“ఘోర దురితాపహంబగు శ్రీరామాయణము చదివిరి వివిధమగునా
నా రాగరచనఁడుంబురు నారదులన నశ్చిలజనమనః ప్రమదముగన్”

జానకీసుతులు సమయమెఱిగి కౌతకమున గురుసమక్షమున నిలిచి ఘోర దురితాపహరమగు వివిధమగు నానారాగరచన తుంబురునారదులవలె చదివెరనుట లోనే పినవీరనార్యుని సంగీతసమయసారాన్వితప్రజ్ఞ ప్రవృత్తము.

ఇది తిక్కనార్యుని నిర్వచనోత్తర రామాయణాంతర్గతమగు “ఏమిథంగి యైనను బాడుడు తగుసమయమెఱిగి”యను పలుకుబడికి సంవాది.

ఆ సమయ కథాభూమిగ పొగిన పాతాళవర్ణనమున గానరీతి “హాటకేశ్వర భీషణ దోలాధిరూఢగూడ పాత్కన్యకా గానగుంభమాన తాళకోలాహలముగ మనస్సుచేరి”.

* తె. భా. vi - 248.

** తె. భా. vi - 249.

*** ” li - 70.

అది నాగాధివాసమైనను అట ప్రవర్తిలిన రాగములు దిక్కుములుక్కు లించిన శంఖభేరిమృదంగ విక్యాణభయదరావములైనవేగాని నాదస్వర సుషిర సుకుమారనాదములు కాలేదు. దీనికి కారణము కావ్యగతి వీరరసాన్నితప్రచోదనా శక్తిభరిత సంగీతప్రవర్తనమే.

కావ్యము అదినుండి వీరరసాన్నిత ప్రచోదనాశక్తిసంయుత సంగీతము నాలపించినను అంతమున మాత్రము ఏతత్సంగీతజాణిని హర్షిలాలనాసంయుత గానమును ఎత్తుకొన్నది. గీత్యంతమున ప్రవర్తిల్లు మూడు ముక్తాయంపులతోడి మృదంగనాదమువలె కవిశ్రయపద్ధతియైన ఆశ్వాసాంత వద్యంతరిత రాగనామ నిశేషణ ధ్వనిమిట్లు ఎనవచ్చినది.

“గౌళీమానస రాజహంసకు రరీకందర్ప చోళీకప్రో
లాలంకార శశీకరాన్నిత విలాసా కల్పలాటా కళా
తేజీ కౌతుక మాళవి మధుర సంగీతాదరస్వాంతనే
పాణి కుంకుమపంకలిప్త కుచకుంభవ్యస్త హస్తాంబుజా” *

ఇట్లు పినవీరనార్యుని రెండుగ్రంథములలో ఒకటి సంగీతకమందలి ప్రథమ శక్తియగు లాలనయును, రెండవది ద్వితీయశక్తియగు ప్రచోదనముతోను విందానినది.

ఈ గ్రంథ ద్వయంతరితమున విరించిరాజి సీతాకృతినము లలిత లలితముగ భీషణఘోషణముగకూడ ధ్వనించి వీనులకు ఓందొనర్పినది. పినవీర భద్రుని కవితయందలి సంగీతభద్రతను సర్వతోభద్రముగా వినినది.

—o—

దగ్గుపల్లి దుగ్గన సంగీతపర చిత్రి

శ్రీనాథునకు బావమఱది దుగ్గుపల్లి దుగ్గన. కవిసార్వభౌమ సకలవిద్యా సనాథ శ్రీనాథమహాకవీంద్ర ప్రసాదలబ్ధి కవిశావిశేషుడితడు. కాని శ్రీనాథకవి నాథుని అభిమాన శాస్త్రమైన సంగీతముందు ఏమాత్రము అభిజ్ఞతను ప్రదర్శింప లేదు దుగ్గనార్యుడు.

మామూలు మాటలతో కవిసమయములతో పటనట సంగీతప్రసక్తులు కొన్ని మాత్రమీ గ్రంథమున దొరలినవి.

కృతిభర్తయైన గంగనామాత్యుని సంగీతజ్ఞుడు సకలసాహిత్యకళాసంగత మతియని నుతించియు * తన గ్రంథమున ఎక్కడ సంగీతపాండితిని ప్రదర్శింపకయే ఆతని మెప్పించినాడు.

ఉద్ధారక మహర్షి మోటక బ్రహ్మచర్యవ్రతోద్యాపనము చేయింపవలెనని పిప్పలాదబ్రహ్మదేవులు ప్రయత్నించినారు. ఆపట్టిన చతుర్ముఖుడదిరోహించి ఏతెంచిన విమానవర్ణనమిట్లున్నది ** “అవ్వీమానంబు క్రమక్రమంబున వ్రత్యానన్నంబగుటయు దన్మధ్యంబున అప్పరోన్మత్యంబులు గిన్నరగానంబులు దివ్యదుందుభి నిర్ఘోషంబులుదుంబురు నారదవిపంచి స్వన కిలకించితంబులు..... గలిసి వింగియంతయు శబ్దమయంబైయుండెనట. ఇంతగ తౌర్యత్రిక్మునెఱపిన పిదపనది శబ్దమయంబై యుండెననుటకు బదులు నాదమయంబై యుండెననవచ్చును. కాని దుగ్గనార్యుని కంతటి సంగీత హృదయత్వములేదు.

* “శృంగారచారుమూర్తికి

సంగీతజ్ఞునకు సకలసాహిత్య కళా

సంగీతమతికి ననంతయు

గంగామాత్యునకు రూపకందర్పశకున్” - నా.కే. i-79.

** నా. కే. పా. - i.

గర్భవతియైన పిదప చంద్రవతి తండ్రియాజ్ఞచే వివినాంతరమున.... పరిత్యక్తయైన పట్టుననాకిన్నర కంఠి విముక్తకంఠియై తెరలెడు దుఃఖభావమున నేడ్వజొచ్చినది. అట మాటవరుసకు ఆమెను కిన్నరకంఠి యనినాడుకవి. అంత మాత్రమేగాని విశేషములేదు.

చంద్రవతికి తృణబిందుడను రాజర్షిండ్రుని ఆశ్రమములో 'ఉభయవంస తారకుండగు దారకుండు అవతరించిన సమయంబున

“అఖిల భూజనములు నానందమునుపొంది

రమరులు కుసుమవర్షము గురిపి

రవ్వర ప్రీతిసోయగ మొవ్వనాడిరి

క్రమమునఁ గిన్నరాంగనలు పాడి

రురుకుభద్రవల నిర్జరదుందుభులు మ్రోసె”* నని వ్రస్తావించుటలో గీత వాద్య వృత్త్యత్రయిగా సంగీతసమగ్ర వ్రసక్తి వినవచ్చినది. శాస్త్రపాండితి మాత్రము ఎక్కడనులేదు. ఇక్కడనులేదు.

ఇక చంద్రవత్కుడిలకుల వివాహసమయమున రఘు మహారాజు రాజధాని నలంకరించినతీరులో సంగీతకము కొంతచోటు చేసికొన్నది. అన్నిటితోపాటు నాట్యమందిరములను, గాయకాగారములనుగూడ తారమాత్రి హారతోరణాదులతో నలంకరించిరట.

“దేవగేహముల భూదేవ సద్యమముల

.....సభా

.....వందిమగధ

గాయకాగారమాటు శృంగాటకముల”** అని విట నాట్యమందిరములు వేలుగ, వందిమాగధ గాయనీగాయకాగారములు వేలుగ చెప్పబడినవి. అటు సరస సంగీత మురళీరవములు ఘనమర్జిత స్ఫూర్తిసమకరింపబడినవట. ***

* నా. కే. పా. i - 234.

** " ii - 159.

*** " ii - 164.

ఇక సరస్వతీ చతుర్ముఖుల త్తమామలై చంద్రవతీ వధూరత్నమునకు అఖరణప్రసాదన ద్రవ్యంబులొనగిరట. అవుడామెను సరస్వతీపావిత్వాదులుకై పేసిరి.

“వారును నట్టులపేయగ

భోరన సురమద్యదుందుభులు మొరపెను పొం

పాడెడు బర్హిర్ముఖ సర

నారీ మాంగల్యగీతనాదము నెలమిన్” * అని చెప్పబడినది.

ఇక తల్లిదండ్రుల పెండ్లిలోపచికేతుడు ఒనర్చిన ముచ్చటలు ముద్దుగా ప్రస్తావించబడినపుడు నాడు పెండ్లిళ్లలో పాడెడు దేశ్యగీతులు ప్రస్తావన ఇటుల వివరించినది.

“వరిజయద్రవ్య సంపాదనపరులైన వృద్ధపురంద్రులు నేగుతెంచు.....

తురుణీ జనులు పెండ్లి ధవళంబులు వాడంగ నాగీతములు దానుననువదించు”

ధవళములు, శోభనములు, మంగళములు అనేడివి వివాహాదికుభకార్యముల నారీజనములు గానముచేయు గీతిరీతులు. అది ఆనాటికి పాలకురికి కాలమునుండి యున్నవియే. బ్రహ్మ్యమగు వివాహమున జాడిన దేశ్యగీతికలలో శ్రీనాథుని కర్ణాటరీతి గోచరించుచున్నది.

వివాహానంతరము పితామహుడు కొడుకును కోడలిని సంబంధిని అభినందించివాడట. అప్పుడు

దివ్యదుందుభులగు వాచిత్రంబులు విచిత్రధ్వనులంజెలంగి గంధర్వ గావంబులు సప్సరోస్పృత్యంబులు నుల్లసిల్లెనట.

ఇంతకన్న, నెక్కుడగు సంగీతప్రసక్తులీ నాసికేతోపాఖ్యానమున మృగ్యములు. దగ్గుపల్లి దుగ్గనాధుడు కష్టిప్రముఖుడైనను ఆకదానర్చిన సంగీత ప్రస్తావనమాత్రము ఆప్రముఖమి. కావున ఇకమీదట కవిప్రముఖతనుబట్టిగాక సంగీత ప్రతిపత్తియందలి ప్రముఖతనుబట్టి ప్రాధాన్యత వొనగుట సమంజసమగువేయె.

కౌఁ అవిగోపన సంగీతాలాపన

అసాధారణ ప్రతిభాశాలియై బహుశా త్రప్రజ్ఞాధురంధరుడై! ఒప్పు గోప రాజు సంగీతమునగూడ అందెవేసిన చేతితో తన సింహాసనద్వ్యాత్రింశకలో దర్శన మిచ్చుచున్నాడు. ఎడనెడ శాస్త్రసాండితికి గీతివ్రసత్తులను జోడించుటలో నీకవి ప్రజ్ఞ ప్రదర్శితము.

“మంత్రములేని సంద్యయును మౌనములేని తపంబు వేదవి
త్తంత్రములేని యాగముఁబడజ్జతలేని కవిత్వము వృధా
తంత్రులులేని వీణయును దానకరాగములేని గీతమున్
మంత్రులులేని రాజ్యము సమానములన్నియు వ్యర్థకార్యముల్” *

“సంగీతంబు కవిత్వతత్త్వము పాజన్యంబు భావంబు న
త్సాంగత్యంబు నెఱుంగడేని భువినాశ్చర్యంబుగా వాలమున్
శృంగద్వంద్వములేని యెద్దతండనఁజెల్లుందృఙంబాతఁడ
య్యాంగీకంబునమేయఁడా పనుల భాగ్యంబువృట్టఁగల్గుటన్” **

ఈ పద్యములలో మొదటిదానిలో “తంత్రులులేని వీణయు” రాగతాన రహితమగు గీతమును మంత్రులులేని రాజ్యము నిరర్థకమనినాడు. తానకరాగ యుతముగా గీతముండవలెనని గోపనార్యుడనుటలో అంతరార్థమున్నది. గీతము సంగీత ప్రక్రియా విశేషములలోనొకటి. అయ్యది నాడేగాక నేడును ప్రచారములో భంగ్యంతరముగ నిలచియేయున్నది. ఈగీతములలో భగవద్భక్తి గీతములకున్న విలువ మిగిలిన ప్రేమగీతికలకు, విరహవిషాదగీతికలకు ఉండదు. అయినను ఆ గీతము భక్తిభావయుతమగుటయేగాక అయ్యది సంగీత ప్రక్రియా విశేషరాగ స్వరూపము నావిష్కరించు రాగగీతమో, లక్ష్యజ్ఞ గీతమో అయివుండవలయునని గోపనార్యుని భావన. ఈర్థాగ గీతములను సక్రమమైన సంప్రదాయవద్ధతిలో గురుముఖతః అభ్యసించిన సంగీత విద్యార్థికి ఆగీతములోనే ఆరాగలక్షణము అద్దాని ఆలాపన అందలి తానప్రకల్పనావకాశము ఆవగతమగును. తానమనునది

* పి. ద్వా. త్రి. i - 101.

** " i - 172.

సంగీతక సాంకేతికము. ఇది ఇతః పూర్వము వివృతమే. తానకరాగయుతముగా గీతియుండవలయునని యుద్దేశించుటలో గోవనార్యుని సంగీతశాస్త్రాభిజ్ఞత వ్యక్తము. ఇక రెండవ వద్దియును “సంగీత సాహిత్య కళానభిజ్ఞః సాక్షాత్పఞ్ః పుష్పవిషాణహీనః” అను సంస్కృతాభాణకము మఱింత చమత్కృతినమంచిత మైనది.

తేవలమిట్టి సూక్తిముక్తావళుల గీతనహకృతితో గూర్చుచేకాక గోవనార్యుడు కళాగతిలో సాగిపోవు సంగీతప్రస్తావననుకూడ సంతరించినాడు. కమలాకరుడను విప్రపుత్రుడు సకలవిద్యల నేర్చి వివేకినైగాని జనకుని వక్త్రముగాంచనని ప్రతిజ్ఞగావించి ఇల్లువెడలి ఎందేవిజనినాడు. ఆ పిదపనాతడు సకలవిద్యలనేర్చి గృహోన్ముఖుడై చనుదెంచుచు మధ్యేమార్గమున నరమోహినియను సందరిని గాంచి మోహించినాడు. కాని ఆమెను కామించినవాడు ఆమెను ఆశించిన రాక్షసునిచే మడియునని ఎఱిగి ఏమియుచేయలేక తనయింటికే మఱిలివాడు. సకల విద్యాపారంగతుడైన తనయునిగాంచి తండియానందించి ఆతనిని వరీక్షించుడని రాజకడకుగొంటోయినాడు. రాజనభాస్థానమున అతడు అకంపితుడై శాస్త్రపురాణ కావ్యనిగమస్మృత్యర్థములను, సంగీత సంగతిమర్మములను ప్రసంగించినాడు. ఇట్టి శాస్త్రపరిజ్ఞాన విషయములనుగూర్చి ప్రస్తావించినపుడు గోవనార్యుడు శాస్త్రము లన్నిటితోపాటు సంగీతశాస్త్రమునుగూడఁదడవక మానదు. ఈతనికి జ్యోతిస్సంద సంగీతశాస్త్రములు కరతలామలకములు.

ఈ కావ్యమందలి ప్రథమభాగమున రంభా, ఊర్వశుల నాట్యప్రావీణ్య విర్ణయము విక్రమార్కుడు గావించిన ఘట్టమున్నది. అనంతామాత్యుడు, జక్కనార్యుడుకూడ తమ విక్రమార్క కళాకావ్యములలో ఈ సందర్భమును ప్రస్తావించిరి. కాని గోవరాజ మాత్రము వీరిద్దఱిని మించిపోయి గీతవాద్య సృత్య క్రయిణ్ణైః సంగీతపరిజ్ఞానము పొందిపోవ ఈ సన్నివేశమును వెలయించినాడు. ఈ నాట్యారంభమునకు ముందుగ ఇంద్రుడు “సాంగ సంగీత విద్యాది కృత్యములను అనువుమెఱుంగదగి చిలుపుడనుచు గంధర్వులకుజెప్పి”* ముందు రంభను ఆడుమనివాడట.

“గంధర్వుల్పదు నాల్గదోషములు దక్కండాళమానంబులన్
గాంధర్వంబు ద్రువాప్రబంధసరణిన్ గావింపఁగా వాద్యముల్
ధిం ధిం ధిక్క ధిమిక్క తక్కధికతోం ధిక్కత్తకోజ కిఱం
ధింఛాయంకతుయుక్క దిగ్దాగూడ ధాధీయంచుం మ్రోసెన్ పెసన్” *

“జంఘారి యెదుట నాట్వారంభమున నూర్వశీపరాజయృక్మతనం
రంభము నూరుద్యయజిత రంభయునై రంభనిలచె రంగస్థలిపై” **

“సురపతి పంపునఁగూడిన మురజధ్వనుల త్రళజ్జిములుగా శృంగ
రరసముగురియే నాడెను దిరువుల మురిపెముల యొఱపుఁదీగయుబోలె” ***

ఇవి నాట్యసంరంభమును వర్ణించు పద్యములు. ఇందలి మృదంగ
ధ్వనులను పల్కించిన తీరులో కొరవి గోపరాజు గానము నందెవేసిన చేతితో
పృథంగముపై గూడ జతులను పల్కించగల్గిన మహామార్దంగికుడని వ్యక్తమగు
చున్నది. ఈ పద్యములకు ముందున్న ప్రస్తావనలో గంధర్వులను సాంగ
సంగీతవాద్యాది కృత్యములననువు మెఱపినిలుపుడని ఆదేశించియున్నది. సంగీత
సమగ్రసాంగో పాంగస్వరూపము గీతవాద్య నృత్యత్రయ విశేషము. కాన
గీతముల గానముచేయువారిని వాద్యముల మెఱయించువారినికలిపి బృందమందురు.
అందు వాద్యబృందమందలి వారికుండవలసిన ప్రతిజ్ఞానము, వాద్యమేళనము,
దక్షత, అన్యోన్యత, ముఖరియను వాద్యప్రధానిని ముఖ్యాంగకుని తదితరుల
ననుసరించుట మున్నగులక్షణములిందు వ్యక్తములు. ఈ బృంద లక్షణములను
జాయపార్థ్యుడు నిర్దేశించినాడు. ఇందు ప్రత్యేకముగ ముఖ్యగాయకునిలక్షణములను
గూడ జాయపార్థ్యుడు వివరించినాడు. ముఖ్యగాయకునకు సర్వగీతప్రబంధముల
బాడగల్గిన దక్షత, తాళధారితదక్షత, ధీరత సమంచితారావస్థితి ముఖ్య
లక్షణములు అవశ్యకములు. తదనుసారమే గోపరాజు ఈపద్యమునందు లక్షణ

* పిం. ద్వా. త్రి I - i - 129.

** " i - 130.

*** " i - 131.

నిర్దేశముగావించినాడు. ఇది రంభానాట్యానుగీతముగ వాద్యముల వాయించువారే గాక పాడెడు గంధర్వులన్నారు. “వారు వదునాలుగుదోషము దక్కంబాడినార” నుచు మొదటి అంశము.

సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రగ్రంథానుసారి గుణనందన్లు, ఉద్దష్టసూక్ష్మారూపులు గాయనదోషములని అవి యిరువదిబదని ఉట్టింకితములైనవి. కానిగురికి బెత్తెడు దూరమన్నట్లు గోపరాజు ఏలనో వీనిని వదునాల్గనినాడు. సంగీతశాస్త్రకోవిదులదృష్టిలో ఇరువదియైదుగ కన్నట్టివ దోషములు సాహిత్యవిదులకు పదునాల్గగా తోచియుండవచ్చును. వదునాలుగు మాత్రమే పరమదోషములని మిగిలినవి అంతముఖ్యముగావని గోపరాజు భావన ఏమో!

ఇక “తాళయానంబులన్ గాంధర్వంబు ధ్రువాప్రబంధసరణిన్” గావించుట లోనే ఔచిత్యము. జాయపాది సంగీతశాస్త్రకోవిదులు ముఖ్యగాయకునకు సర్వగీతప్రబంధగాతృత్వము, తాళధారిక ముఖ్యార్హత అనినారు. గోపనార్యుడు గంధర్వులు తాళమానజ్ఞులై ధ్రువాప్రబంధసరణిన్ గాంధర్వము నెరవేరనుట తల్లక్షణానుసారియే. ప్రబంధములలో ఉద్వాహ, మేళావక, అభోగ, ధ్రువాదికములని ప్రభేదములన్నవని సంగీతశాస్త్రమున చెప్పబడినవి. వీనిలో ధ్రువాప్రబంధమును శార్గదేవుడు ప్రబంధములన్నిటికన్న ఖ్యాతిగాంచి అన్వర్థనామత్వమునందినదనినాడు. ఈ ధ్రువాప్రబంధమున కనుగతముగ ఒక జతి ప్రయుక్తమైనది. అద్భావియుండు వినవచ్చిన దిం దిం దిక్కదిమిక్క తక్క-ఇత్యాది మృదంగకర్కారధ్వనులు వాద్యబృందమునందలి మనానర్థవాద్యకారులు ధ్రువాప్రబంధసరణిలో పాగినపాటకు ఎత్తికోలుగ తాళమునకు కొనుగోలుగ గావించిన

1. అధవాద్య బృందలక్షణమ్ :

“కృతానాం వాద్యకవిభిః వాద్యానామాకుశిక్షణం

క్రతుతత్వం చ న్యవద్యో గ్రహమోక్షయోః”

“తాలానుగత్వ వికాగ్రముభయో (గ్యంపుటయో) ర్మేలనజ్ఞతా

వామదక్షిణ దక్షత్వమన్యోన్యస్తుతికారితా

ముఖానువృత్తి (వర్తి) కాదేత్ వాద్యబృంద గుణామతాః”

వృత్తరత్నావళి - vii - 180 - 81.

లయవిన్యాసమైయుండును. ఇక అద్దానికి ముక్తాయంపు ధిది గూడ ధాధియంచు మ్రోసెన అనుటలో సంపన్నమైనది. గోపనార్యుని తాళమానజ్ఞత నాట్యవిద్యా నైశారద్యము ఇందు ప్రతిధ్వనించినది. తరువాత పద్యములలో రంభయాడు నపుడు మొరసిన మురజధ్వనులు అభ్రశబ్దములగు సురుములవలె ధ్వనించినవని వర్ణితమైనది. వానలేని వరద, చినుకువడవి ఉరుము ఉండదుకదా! కాన అభ్ర శబ్దములై ధ్వనించిన మురజధ్వనుల కనుగతముగ శృంగారమురసమై వర్షింప నారంభింప తిరువుల మురిసెములు మెఱుపులుకాగ మెఱువ్పతీగయై రంభ నర్తించినదట. ఈ తిరుపు తిరువస్మృతిలాదులగు దళవిధగమకములలో ఒకటి యగుటయేగాక నాట్యశాస్త్ర సాంకేతికమగు నొకనృత్య హేవాకముగూడ.

ఇంతదనుక మన శ్రవణకుహరములలో వాద్యవిశ్వాసమును ప్రతిధ్వనించి దానికనుగతముగ గాంధర్వఃఖనెఱపి కొరవి గోపరాజు వినుకలిని నమగ్రముగ విర్వహింపజేసినాడు. లోకమున వినుకలికన్న కనుకలికి ప్రాధాన్యముమిచ్చి. కావున రంభానాట్యమున వినుకలికి ప్రాధాన్యమిచ్చి ఊర్వశీగృత్యమున కను కలికి అగ్రాసనమొసగి కథానసారిగ అట నటించిన ఆనాట్య పాత్రము న్యూన తాఢిక్కతల చెప్పక చెప్పినాడు.

2. అధ ముఖ్యగాయక లక్షణం :

బృందమేలన చాతుర్యం రానిక్యమనురంజనం

త్రిపుస్థానేషు గమకప్రాణగీతి ప్రవీణతా

గంభీర మధుర స్నిగ్ధశ్రావక ధ్వనికాలితా

తాదృక్పారీర సంపత్తి వివిధాలప్తి నైపుణమ్

వర్వగీత ప్రబంధానాం గాతృత్వం తాలధారికా

విజితశ్రమతాఽయత్త కంఠతా సావధానతా

నర్తకీ సుకలా.... సేన సమతా (వమిత) స్థాయకారికా

శుద్ధసాలగ రాగేషు భాషాంగదోష కౌళం

గ్రహమోక్షేచ దక్షత్వం ధీరతాఽపాస్త

సర్వరీతిషు వెదగ్ద్యా వశ్యమత్వం సురేణితా

సృత్తరత్నావళి - vii - 182 -86.

3. ప్రా. అం. క. సం. ప్ర: పుట 40.

సంగీతమున నేవత్సమునకన్న స్వయంపారథ్యమువకు మన్ననమిన్న రంభానాట్యసంరంభమున మెచ్చతగినది గంధర్వులు నెఱవిన వాద్యవిజ్ఞానము. తదనుగతముగ ప్రయుక్తమైన గంధర్వగానము మాత్రమే. కావి ఊర్వశీ నాట్య విజ్ఞానమున నేవత్సమునకన్న ఆమె స్వకీయాభినయ వైశారద్యము వ్యక్తము.

కాపురము జేయుతీరు కాళ్లగోళ్లనాడే వ్యక్తమగునను జాతీయమువలె నాకలోక భూలోకనాయకులు అవసరమిచ్చి సభకేతెంచి సంగీతశాస్త్రానుసారముగ విలచి విలక్షించుచు నాట్యప్రారంభము గావించుటలోక ఊర్వశీనాట్య శాస్త్రప్రావీణ్యత విట్లు వ్యక్తమయినది. ఆమె,

“తనువున గీతాలంబనమును జేతులనర్థ పృషితమును నేత్రయుగంబున భావముంబదములందాళ నిర్ణయమును మెఱయంగ లాస్యమునెఱపెన్.

సురకామిని తన నయనములరుదుగఁదలచుట్టి వచ్చుననుట నిజముగ దిరుగుచు పరిమండలితాంబర వల్లవియై నటించె మరుగొడుగుక్రియన్. ఇది అభినయదర్శన ప్రతిబింబము.

ఇందు ఊర్వశీ నాట్యముచేసినతీరు సభివర్ణించుటలో గోపనార్యుని నాట్య శాస్త్రపరిజ్ఞానము ప్రదర్శితము. ఊర్వశీ సుళరీరముతో స్వయముగ గీతాలంబనముగావించినది. చేతులతో అర్థపుష్టిని ప్రకటించినది. అనగా నిందు సంయుతం సంయుతా హస్తప్రభేదములతో వతాక త్రివతాకాది ముద్రలతో అర్థ పృషితము పత్యక్షీకృతము గావించినదనుట స్పష్టము. ఇక నేత్రయుగమున భావముచూడ ఆమె ప్రకటించినధనుటవలన ముప్పదియాలు దృష్టులనుబట్టి సాత్వికాది భావములను ప్రకటించుచు ఆయారసములనట ఆమె ఉప్పల్లి చేసినదని తెలిసికొనదగును. ఇక పదములందాళ నిర్ణయము గావించినదనుటబట్టి

“ప్రబంధేషు ద్రువత్వేన ద్రువ ఇత్యభిధీయతే”

సం. ర. ప్రబంధాధ్యాయము.

తాళగతిననుసరించి ఆమె నడకలను, అడుగులను సాగించినదను కొనవలెను. * ఆ పదప తననయనములరుదుగ తలచుట్టి వచ్చుననుట విజముగఁదిరుగుచు పరిమండలిలాంబర వల్లవయై మరు గొడుగుక్రియ నటించినదనుటవలన నాట్య శాస్త్రోక్త శిరోభ్రమరీతి ప్రవృత్తము గావింపబడినది. మరుగొడుగుక్రియ నర్తించుటలో ఛత్రభ్రమరి లక్షణముకూడ వ్యక్తమైనది. ఏతల్లక్షణములకు సంవాదిగ అయ్యప్పర తననయనములరుదుగ తలచుట్టి వచ్చుననుట విజముగ పరిమండితాంబరవల్లవయై పరిభ్రమించుట గోపనార్యుడు ప్రస్తావించినాడు. అది గాక ఊర్వశి ఆహ్వానమున ప్రవృత్తమైన కాపెపోపికట్టిన అంబరవిన్యాసయుత పరిభ్రమణమున వ్యక్తమైన విలాసమున ఛత్రభ్రమరికాలక్షణము సమ్యక్సంపేదితము. ఈ క్రియ ఊర్వశి ఆడిన విక్రమపరుడిదియ వెఱవరి అనినాడు. దానికి శక్రుడు ఇది నీవెల్లెఱింగితివని ప్రశ్నించినాడు. అందులకు విక్రముని సమాధానమిది.

* “తదాశిరోభ్రమరికా కథితా నృత్తకోవిదైః - అథవా నిశ్చల తిష్ఠన్
భ్రమయేత్ కేవలం శిరః v - 99

త్వరితం పాణియుగ్మంభ్రమితోత్పల్లవదృవతీ - ఏషాపి కాథితాత
త్తైః కిరోభ్రమంకిత్యా”

విష్టుక్రాంతవదుతోక్షిప్య వామాంఘ్రిః కుంచితః పునః - పతనోత్ప
తనైః నర్త్యైః పాదస్య భ్రమణంజ
యత్రాత్రదక్షిణం కుర్యాత్ సాఛత్రభ్రమరీమతా— v - 87

నేలమీద తలమోపినిలిచి ఆపైకొట్ల రెండును మీదకెక్కి అర్థముగత్తిప్పుట కదలక నిలిచి శిరస్సుమాత్రము నిండుగవికసించిన తామర పూలను తిరుగుచున్న చేతులతో వేగముగ త్రిప్పుట శిరోభ్రమరి అందురు. విష్టుక్రాంతము నందువలె. ఎడదుకాలు కుంచితమైయుండగ ఇంకొకపాదము పతనోత్పతనములతో వేగముగ అప్రదక్షిణముగ తిరుగుట ఛత్రభ్రమరి అగును.

“ఇద్దరును నాట్యమును సరివత్తురిందుకా
 స్త్రావగక ప్రసంగముల సాంగముగానిది యాదెగాననే
 నల్ల వీవరించి యూర్వశియ యెక్కుడుగ
 గైకొంటినన్న నద్దేవుడు మెచ్చె” * ఇందు విక్రముని ముఖతః
 గోపరాజు సంగీతకావ్యమరిజ్ఞానమే ఇట ప్రవ్యక్తము.

తదుపరి జీమాతవాహనుని కథనుగూడ సంగీతభంగి తరంగిణుగనె
 నడపినాడు గోపనార్యుడు. నాయకుడగు జీమాతవాహనుడు “సంగీతార్జునమున
 జరియింపక వేడ్కంగనవుమేయకున్న కురంగముల” గాంచినాడు. అతడు
 ఏకత్వంగీత ప్రసంగసాంగత్య కారణముగనుగొనదలచి ఆలయమున ప్రవేశించి
 నాడు. ఇందు హరిణములు సంగీతశక్తిచే మంత్రముగ్ధముల భంగినుండుటలో

“శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తిగానరసంపజ్ఞీ

కోవేత్తి కివితారసం ఈశ్వరోవేత్తివానవా” అను సంగీతరత్నాకరకారుని
 ఆభాషకమునకు లక్ష్యము కుదిరినది. ఈశ్వరునికికూడ అగమ్యగోచరముగా
 నున్న కవితారసముకన్న శిశువులకు, పశువులకు, పాముకుకూడ అనుభవైక
 వేద్యమైన గానరసప్రభావమిట మరుచితమై నాయకునకు ప్రరోచనమైనది.
 అదియే నాయకార్హనాదక శృంగారరసాత్మక ప్రవోదనకు కారణమైంది. ఎత్తు
 గడలోనే నాయకయగు మలయవతిని సంగీతసర్వస్వస్వరూపిణిగ తీర్చిదిద్ది
 ప్రదర్శించి గోపన అర్వాచీనులగు పెద్దన రామరాజభూషణులకు నాయకలకు
 ఇట్లు పేరుబొందినాడ గూర్చినాడు. **

* - పి. డాక్ట. త్రి. i - 136.

*** పదూరిపే వృత్తాంతము - “తలచివంటిభోగ భవకాంతుకములోని..”

గిరికావ్యక్తాంతము : “పేరుదగ్గుబ్బలు ప్రసేవకవృత్తిదగు గుబ్బి

కాదులఃకవరంజిఃచాయభానగ” ii - 30.

“చిన్న చనులమీదఁ జేర్చిన వీణయ
చేదోడుగా శ్రుతిస్థితులందీర్చు
సరిగమపదనుల స్పృహస్వరంబుల
గమకంబులయ విభేదములనెఱపి
నాఁపుతంబు ననచినక్రియన్ దంత్రిఁ
బెనగానె సఖికాంతి గొనలుసాగ
రాగకదంబకంబు రంజిల్లజేయుచు
నాలప్తి పీనులకమ్మత మొనఁగ
గానరసవళమునఁగనుగవ మోడ్చుచుఁ

బోటిఁగూడవాణి బోటిఁబోలి” * గౌరిబాదుచున్న కన్యకా
రత్నమును చూచెనట బాలభేదరుండు. ఇది మలయవతి రూపదర్శనముతోపాటు
పొగిన సంగీతపాండితి ప్రదర్శనము. ఆమె తన యుత్సంగకాయనియైన వీణ
యను వక్షస్థలమున హత్తుకొని శ్రుతులందీర్చుచున్నది. ‘సరిగమపదవి’యను
సప్తస్వరముల ప్రస్తారమున.... స్ఫురితాది దళవిధగమకంబుల నెఱపుచు లయ
విస్ఫూర్తిని నిర్వహించుచున్నది. అపుడామె కొనగోరుమీదిన వీణాతంత్రినుండి
ప్రవ్యాప్తమైన నాదము ప్రతిధ్వనించి అమృతము గురియుచున్నది. సూడాది
ప్రబంధ విశేషములు సంగీతకావ్యములందు ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకములుగ చెప్పబడి
నవి. అందులో గజలిల, తురగలిల, కలహంసలిల గాత, క్రాంచవదాదికముల
రాగ కదంబకమొక్కటి. అమలయనతి రాగకదంబకమును రంజిల్లజేయుచు
రాగాలపులను చేయుచున్నది. ఈ ఆలప్తిలేక ఆరావనము ఇతఃపూర్వము
వివృతము. ఆగానము పీనులకమ్మతోవచ్చి పండువు చేయునున్నది. స్వక్రియ
గాన మాహాత్మ్యమున ఆమెయే కనుగవమోడ్చుచున్నది. ఇందు సంగీతమొదలి
వివిధకత్తులగు లాలన ప్రచోదనలలో లాలన పరివ్యాప్తము. ఈమలయవతి
గానపాండితి ప్రదర్శనమున గోపనార్యుడు సంగీతకావ్యవిష్టాతుడుగనేగాక సంగీత
సరసహృదయుడుగగూడ దర్శనీయుడగుచున్నాడు. మలయవతీజీమాతవాహనుల
వివాహమును సంఘటితము గావించిన సంగీతము వివాహమంది రీతిగా ప్రవృత్త
మైనది.

“అప్పరత్రీయ కల్యాణగానంబుల

తెఱఁగొనఁబాడగా....

× × × × × ×

సురలువరిణమింప సురదుందుభులు మ్రోయ

నారదుండున్ దీవెనలుగఁబాడ

విశ్వమెల్లఁబొగడ విశ్వావసుని కూతుఁ

బరిణయించె ఖచరవరసుతుండు” *

మఱియొకచో గ్రహియని కథలో సంగీతకమే ఇట్లు చోటుచేసికొన్నది. మంత్రీకుమారుడగు వీగ్రహియడు తండ్రిమీద అలిగి దేశద్రిమ్మరియైనవి ఎట్టికేలకు సకలకళాప్రవీణుడై శ్రీశైలమునకేగి మడిగివచ్చుచు ఒక్కచో ఉష్ణ కుండమునుగాంచి అందుజనుటకువెరచి తెలనంగల శిశిరవారిలో స్నాతుండై యొక్క గుడికేగి అందారాత్రి గడువవిళ్ళయించి అట విశ్రమించెను. అంత అర్ధరాత్రమున ఆయుష్షకుండమునుండి సాంగోపాంగసంగీతలై ఎనమండు కన్నియలేతెంచి శశిమౌళివర్పించిరి. అప్పుడు వారు నాట్యసన్నాహము చేయుచో ముందుగానొకతె “నాదవిశోధన (నాదవినోదము) చేయుచుండెనాఁగాహాళవట్టి గానగమకశ్రుతి తానవిధానమానఁగన్” ** అపిదప “గానఖిక్షవేద హీన సర్వంబున పదరుకాయలనంది వచ్చినట్టి వీణీయలకు లయలు విప్పిచెప్పెడు తంగినందు ముగురు వాడిరందముగను. ***

ఇంకు వీణానాదానుగతముగ గానము ప్రస ర్తితమైనది. అపిదప మఱియొక పవిత కాహళమును సుషిరవాద్యవిశేషమునుబట్టి గానగమక శ్రుతి తానవిధాన మానగ సన్నాహముగావింపగా ఇంకొక పవిత నాట్యసన్నాహము గావింప గీత వాద్యస్వత్యక్రయయైన సంగీత సమగ్రతౌర్యత్రికరీతి యిట్లు వెల్లివిరిసినది.

* పిం. ద్వ్య. శ్రి. i - iv - 183.

** " ii - viii - 167.

*** " iii - viii - 168.

“కూళాది గీతములును సుతాళము ధ్రువ
గురులము యుతంబులుఁదమలో
మేళనమునఁజెడ కుండఁగఁదాళము
వాయించెనొకతె తద్గతి కొలది” *

“గళరవంబులమర గమకంబులోఁ జేర్చు
రాగమున మనంబు రంజిలంగఁ
బ్రీయుఁడువోలె నధరబింబంబు చుంబించు
నాళగ్రోలునట్టి వనితయోర్తు” **

“మూడునై నబట్టి ముఖరునిఁజేయుదు
ననినభంగి సతిమృదంగమంది
కంకణములు తాళగీతి మ్రోయవాయించెఁ
దొయ్యలులకునెద్ది దుష్కరంబు” ***

“తత ఘనమర్దకాదినినదంబులు నర్వదీనాల్గు హస్త....
గతులును దృగ్విలాసములుఁగన్నుల పండుగగాఁగ దాళసరి
గతులు చెలంగఁబాదకటకంబులు మ్రోయఁగఁబాడియాడెనొ
క్కతె తొలుకాటు క్రొమ్మెఱుఁగుకైవడి దద్రనభావపుష్టిగన్” ****

“ఎలనాగలు మతీతమలోవరి నృత్తాంగములు రీడువడనాడుచున్
క్రొన్నెలకాల్పు నీకియఁగొల్చి” రని ఈపద్యములలో సంగీతసమగ్ర స్వరూపము
విట్లు ప్రదర్శించినాడు గోవన. మొదటిగా ప్రస్తావించిన సూళాదిగీతములో
సుతాళమున ధ్రువగురు లఘుయుతంబుగ తమలో మేళనము చెడకుండ తాళము
నొకతె తద్గతి కొలది వాయించుటలో శ్రుతిలయల సమ్మేళనము వానిప్రధాన్యము

* సి. ద్వ్య. త్రి. II - viii - 170.

** ” 171.

*** ” 172.

**** ” 173.

వ్యక్తము. ఇందు గోపనార్యుడు ప్రస్తావించిన సూళాదిగీతములనుగూర్చి ఇంచుక విచారింపవలెను. సూడ ప్రబంధమును సంగీతరత్నాకరకారుడు చెప్పినాడుగాని అది వివరణార్థముగలేదు.

ఇక స్మృత్యరత్నావళికారుడు చెప్పినది మాత్రము కొంతవరకు అర్థమగుచున్నది. * సర్వసమునచూడ కుద్ధమని సాళగమని రెండువిధములు. ఏలా కరణము, వర్ణసరము, తైవారము యూంబడము, త్రిభంగి, వర్తని, ప్రాంత రాసకము, ఏకతాళియనునవి తొమ్మిది కుద్ధసూడ ప్రబంధములు. వీనిని స్వరాక్షరములతో సమముక ధాతుకాకువురు తగినట్లు నిర్మించిన వాద్యములకు సరిగ స్మృత్యము చేయవలెను. శ్రువము, మంతమవి, ప్రతిమంతము, నిస్సారువు, అట తాళము, రాసకము ఏకతాళి. ఇవియేడ్లు సాళగసూడాదిప్రక్రియలు. ఇట్టి సూడాది గీతములను ధ్రువానహితముగ తాళయంతముగ వాద్యమేళనము చెడకుండ నొక యువతి గీతాంతరిత గీతిభేదములగు విలంబితద్రుతగతుల ననుసరించి తాళము వాయించిదానిని లయాత్మికము గావించినది. మఱియొక యువతి గళరవములమరి యున్నట్లు రాగాలాపమును గమకాన్వితముగ గానము చేసినది. ఈగమకములు తిరువస్సూరితాదికములగు దళవిధములని ఇతఃపూర్వము వివృతము. ఆసైన

ద్వీవిధః చూడః

“కుద్ధశ్చసాలగశ్చేతి చూడః స్యాన్నర్తనే ద్వీధా

ప్రాగేలా శరణం వర్ణసరః తైవార యూంబడౌ

త్రిభంగిర్వర్తనీ ప్రాంతే (?) రాసకోఽరైక తాలికా

ఇత్యేతే కుద్ధచూడేఽస్మిన్ ప్రబంధాః కీర్తితాఃసవ.

ఏషాం స్వరాక్షరైస్తుయం సదృశం ధాతుకాకుభిః

వినిర్మితస్య వాద్యస్య సమానం స్మృత్యమాచరేత్

సంగీతస్య యదస్మాత్తం కదా సంగీతముచ్యతే

ధ్రువోమట్టః ప్రతిమట్టః - విస్సారుః హేటతాళకః

రాస కత్తైకతాళస్థ చూడేస్యః సప్తసాదిగే”

మరియొక ముదిత వాసెగ్రోలు అనగా వేణువు అను సుషిరవాద్యమునుబట్టి అద్దానివి ప్రియునివలె అధరబింబము చుంబించురీతిగా ధ్వనింపజేసినది. మరియొక సతిమూడునై న ముఖరునిజేయుదుననిన భంగి కంకణములనే తాళగతిగ మ్రోయునొక వాద్యవిశేషముగ మార్చివాయించినది ఇట్టి పదస్త్రవికములలో గోప నార్యుడు రాగాలాపనాయత గమకావ్యత విశేషసంయుతగానమును అద్దాని కను గతముగ ఒక మహావాద్య సమ్మేళనమును నిర్వహింపజేసినాడు.

ఆ తరువాతి పద్యములలో తతఘన సుషిరానద్దాతి వాద్యనినాదములు పర్వగ అరువదినాలుగు సంయుతా సంయుత హస్తములు దృగ్విలాసములు కన్నుల పండువుగాగ తాళసంగతులుగ పాదకటకంబులు మ్రోయ ఒక్కతె పాడియాడుట వర్ణితమగుటలో గీతవాద్యములకు తగిన నాట్య సన్నాహము సమ కూరినది. అపుడాపాటలో, ఆటలోకూడ రసపుష్టి తొణికినలాడినది. ఆ నృత్త గానముల సమాచారమును గ్రహించు విక్రమునకు నివేదించినాడు. విక్రముడది విని స్వయముగ అద్దానిని గాంచనేగినాడు. అపుడుకూడ ఆ సుందరీమణులు ఆరీతిగ నేతెంచి నృత్యగానముల గావించిరి. అట్టియెడ

“పంచమాది స్వరంబుల క్రతులయాది తాళగతుల వతుల

నాగగేయ గీతగాంధర్వ భేదంబులలవరించి పాడియాడునపుడు” *

విక్రముని దృష్టికి ఆ సుందరులు నోచరులైనారు. ఇందు పంచమాది స్వరములు, క్రతులు, రయిలు, తాళములు, యతులు పరిస్ఫూర్తివొంది పరిజప మొందుట ప్రస్తావితము. సంగీతమున ప్రతియేలకు కుటుంబమున కట్టి దండ్రులకున్నంత ప్రతిపత్తి యున్నది. “క్రతిర్నాతా, రయో పిదే” అనుభి సంగీతమున ప్రథమ సిద్ధాంతము. ఇక ఆసుదతులు నాగగేయ గీతగాంధర్వ భేద ముల లవరించి ఆడిపాడిరనుటలోని పరమాత్మము, పదపార్థక్యము ప్థూలముగ గావించిన వీకార్థ తోధకములుగ గానవచ్చును. కాని, ఈ నాగగేయ గీతగాంధర్వ

మలకు సూక్ష్మేర వివేచన గావించిన విస్తృతార్థ వివరణమున్నది. గానము విబద్ధమని, అవిబద్ధమని ద్వివిధము. విబద్ధము శాస్త్రకార లక్షణాంచితము వాగ్గేయకార లక్ష్యవిస్తృతము, అవిబద్ధము గాన కాళాకార మనోధర్మ సంయుతము, అది పౌరుషేయమై దేశిరాగములలో కూర్చుబడి జనరంజకమగును. గేయము గానానుకూలము. అది ప్రబంధ ప్రక్రియకు చెందిన భాతువును గానార్హవా ప్రక్రియ, “గేయం నామ సకల ప్రబంధాను గీతోధర్మః” అని సంగీతరత్నాకర వ్యాఖ్య. అది విబద్ధమైన రాగతాళములలో నుండక ఇష్టానుసారముగ అబలాబాలగోపాలరచే గానముచేయబడును. ఇక గీతమనగ విబద్ధమైన గాన ప్రక్రియ. “రంజక సర్వసందర్శో గీతమిత్యభిధీయతే” అని సంగీత రత్నాకరకారుడనగ శృత్త రత్నావళికారు డదావివి.

“కుద్దైః బాల్యాలగైః యద్వా రాగైరాలపి సంయుతాః

ప్రబంధాయత్ర గాయంతే గీతం తదభిధీయతే” అనినాడు. *

ఇక గాంధర్వము అనాది సంప్రదాయమని గంధర్వ ప్రకల్పితమని తెలియుచున్నది. దానికి శృత్తరత్నావళి యంతరితమగు మూమూడలయిది.

“అనాది సంప్రదాయః యద్గంధర్వః సంప్రయుజ్యతే

వియతం శ్రేయసో హేతు స్తద్గాంధర్వం జగుర్బుధాః” **

ఇక యతి అనునది తాళసరబింది. తాళదళ ప్రాణములగు తాళమాగ్గక్రియ అంగ గ్రహ జాతి కళయతి లయయతులలోనిది యొకటి. అంగముల వ్యత్యాసితమైన వేరిక యతియైనది. అది సమీ (ఏపీలిక) శ్రోతోవాహ, గోపుర్య, తమర్కు, మృదంగ, విసమక్షణగా వివిధములు. ఇట్టి సంగీత శాస్త్రాధిష్ఠితు రితిలో గీతమను ఆలపన సలయభక్తుగ తాళగతుల కన్వితముగ నానుందరులు గానము చేసెదని ప్రస్తుతించబడితో శ్రోతవార్యుని సంగీతశాస్త్ర వైదుష్యమే ప్రదర్శితము.”

* వృ. ర.

** a. vii - 58

ఇట్లు మహాత్మర సంగీత శాస్త్రరీతిలోనేగాక సంగీత ప్రస్తావనలను గోపనాచ్యుడు కథాగతి ననుసరించి సామాన్య రీతిలోగూడ కొన్ని వట్టుల గావించినాడు.

“దుంధుభిమర్దక ప్రముఖ తూర్యరవంబులు విండ వేర్చున
స్పృందరులాటపాటల వినోదము సూపిరి తీపులంకగవ్” *

ఇది పవితల పనవిహార సంర్భమున ప్రయుక్తమైన ఛాద్యానుకూల గాన ప్రసక్తి.

తెల్లవారిసయట్టి తెలుగున నావేళఁ
దనమేళనంబెల్ల జనులు వొగడ
హంసనాదములు కాహులుగఁ దత్పత్త
లఘుతాడనములు తాళములు గాఁగ
మదములఁగ్రాలు తుమ్మెదల యుంకారము
లమరిన వీణాస్వరములో యనంగ
యోగవిద్ర తెందియున్న విష్టువి మేలు
కొలువఁగఁ ధగు గాయకుండన
బంధు జీవహర్ష ఫరమౌచుఁ దద్రాగమ
మయముగా శరత్పమయ మొనర్చె” **

ఇది కథాను గీతముగ సాగిన శరత్కాలిక వర్ణనాంశధిక్త సంగీత ప్రస్తావన, హంసనాద రాగములో హంసల తూతతము తాహళి ర్వనిగా, తత్పత్త లఘుతాడనములు తాళములుగ తుమ్మెదల యుంకారము వీణాస్వరముగ వినగల్గిన రాగహృదయుడు సంగీత వహృదయుఁడు గోపనాచ్యుడు, అందు పలననే తన అమావ సంగీతి శాస్త్ర వైదుష్యముతో సాఫాతికోసాటు గీతని తన ద్వాత్రింశత గాథలలో పంహాననా దిష్టతమ గావించినాడు.

* పిం. భిస్. ప్ర. I - vii - 26.

** పిం. ద్వా. ప్ర. viii, 87.

జక్కనార్యుని చక్కని కవనమున చిక్కని సంగీతము

విక్రమార్క చరిత్ర రచయితయగు జక్కనార్యుడుకూడ కథామసారిగ 'సంగీతవక్కణ' గావించినాడు. అవతారికనుబట్టి కృతికర్తకేగాక కృతి భర్తకుకూడ సంగీతాభిరుచి కలదని ఆతని సభాస్థాన వర్ణన బాటుచున్నది.

“దత్తలి భరత, మతంగ, కోహళ ప్రము

ఖసంగీత పారంగతులును

మహిమఁ గొలువగ నాస్థాన మండపమున

జనితమౌ సాహిత్య సరసగోష్ఠిఁ

జిత్తంమగుర్నాత్త జన్మయ సిద్ధమంత్రి కొలువు

కూర్పుండి ననువేడ్కఁ బిలువఁబించి”

“సంగీత విద్యాప్రసంగ పారంగత గాయకేంద్రులు సముఖమున మెలయ” *. జక్కనార్యుని విక్రమార్క చరితమును తనకు కృతి ఇమ్మని ఆభ్యర్థించినాడట కృత్రిభర్త. అట్టి కృత్రిభర్తకు తగిన కృతికర్తగాన కథోపక్రమజమున గాయక గుణవర్ణనమునందే విక్రమార్కుని విద్యాభ్యాసమును సంగీతమయముగ ముద్దించినాడు.

‘దర్బార్థ కామశాస్త్ర ప్రపంచములు

పల్లవిపాటగా వరిచయించి **

స్మృత గీతవిద్యాప్రీతి విర్వహించి” **. విక్రముడు మించివాడట; అంతేకాక తన సమగ్ర తౌర్యక్రిక ప్రజ్ఞను విక్రమార్కుడు రంభా, శిర్యకుణ వాటి శాస్త్ర వరిజ్ఞాన స్వర్ణలోచకర్కుగ వ్యక్తీకరించినాడు.

* వి. మా. చ. I.19

** అ. I.106

“అమోఘపతి మనువున నమ్మదవతీమణుల రప్పించి తన నర్తన ప్రవర్తన
ముల నియోగించినం నంక్కాలంగోర్వీర్థ కాద్యవయవముల చతుర్విధవాద్యముల
కమలుగాను, గానంబున కనుతానంబుగ నిట్లు ప్రకమించి

“కలికి కన్నుల సోయగము మించుఁ దళుకులు

చెలగెడు మగమీల చెలువునొంద

సఖినవస్ఫురణమై నఖినయించు కరంబు

లలరుఁగెం దమ్ముల ననుకరింప

నిటలంబున సటించు కుటిలకుంతల కాంతి

కొదమ తుమ్మెదల యొప్పిదముదూప

వలవ కంచెలలోని వలచనుంగ నమించి

జక్కనకవభంగి సంభ్రమింప

మంజుమంజీర కంకణ శింజితమున

మదకలహంస నినాదములు దొరయ

సరసగతింబూచి సరసులు సరియన

రంభ సురరాజు మ్రోలనర్తనమొనర్చె” * ననుటలో
జక్కనార్యుడు చతుర్విధాభి నయనములలోని అంగి కాహార్యములకు ప్రాధాన్య
మొనగినాడు. ఇందు రంభానాట్యములో ఆమె సన్నద్ధమై వచ్చిన తీరులో
అహార్యపుటింపు అంగికపుసొంపు గోరించినదేగాని నోరెత్తి పలికెడి వాచకపు
పెంపగు గానముగాని తదీతాను గతాభినయనముగాని వెలయింపలేదు. నాట్యము
వందలి ఉత్తరోత్తరోత్కర్షణ భావము వ్యక్తము చేయుటలోనే తుది నిర్ణయము
ముడిపడి యుండును. కావున ఊర్వశీ నాట్య సంరంభమును ఈ తీరున
ప్రదర్శింప జేసినాడు జక్కనార్యుడు.

శృంగారమేపార సంగవల్లికయందు

గీతసామాగ్రి యంగీకరించి

కరతలామలకంబుగాఁ గరాంబుజముల
 సర్వమాద్యం తంబు నభినయించి
 భావింపనరుదైన భావ మర్కంబులు
 మెఱుగుచూపులలోన మేళవించి
 తానమానములలో తాళనిర్ణయలీలఁ
 జరణవల్లవముల సంగ్రహించి
 యభిలముమెచ్చ ప్రత్యక్షమైన యన్వర్థనా
 ట్య విద్యాదేవత నాదవర్చి
 భరతకాత్ర మర్కజ్ఞతా ప్రౌఢి మెఱుపెనుర్వ

శీకాంత వేల్పుజేరోలగమున" * ఊర్వశీ నాట్య సంరంభ వర్ణనమగు నీ వద్యపుతెత్తు కోలులోనే నాచికాభినయము శృంగార మేపార అంగవల్లికయందు గీతసామాగ్రి యంగీకరించి యనువలుకు బడిలో ప్రస్తావించబడినది. తరువాతిమూడు పాదములలో ఆంగికాభినయనముతోపాటు సాత్వికాభినయనపు నిగ్గు తీర్చబడినది. ఊర్వశీకాంత కరాంబుజములలో సమలకమట్లు సంయుతా సంయుత హస్త చాలనాత్మిక ముద్రాధారణమున గీతానుగతార్థము ఆద్యంతమభినయింపబడినది. ఇక తరువాతి పాదమున సాత్వికాభినయహేళి ఆమె నిలచి చూచిన చూపులోని హేవాకములో నిట్లు "భావింప నరుదైన భావమర్కంబులు మెఱుగు చూపులలోన మేళవించుట"లో ప్రవృత్తము. చతుర్విభాభినయనములను వేర్వేరుగా విదగ్ధులుగాని నర్తకులుకూడ నిర్వహింపగలరు. కాని పండిత పాత్రములాడు తీరులోనే ప్రతి చలనచాలనములో ఈ చతుర్విభాభినయములు ఏకత్ర గోచరించును.

తానమానములలో దాళనిర్ణయలీలఁ

జరణవల్లవముల సంగ్రహించిన" రీతిలో ఊర్వశీకాంత హిందర్యోక్త్యర్థానయుతముగ పరిభోషితమైనది. సంగీతకాత్ర పాండితిలో మరాకోటి ముట్టిన పండితులు తానమును రాగాలప్ర్యనంతరము నిర్వహించి

తదనంతరము స్వరకల్పనమగు స్వరమాసముతో కూడిన వల్లవిని నిర్వహింతురు. ఇది స్వరముల వింగడింపులోని లెక్కసరి సనువరించి యుండును. అయ్యది త్రిశ్రవ, చతుశ్రవ, ఖండ, మిశ్ర సంక్షిప్తగీతులలో స్వరస్తబిధములు మూడుగ, నాలుగుగ, ఐదుగ, ఏడుగ, తొమ్మిదిగ సాగును. స్వరస్తబిధములను ఆకుకవిత్వమునందువలె వడివడిగ కల్పించుచు దానికనుగతముగ తాళవిద్వయలీల ప్రకల్పించుట గానమునందు సాగును. ఇట ఊర్వశీ గానముతో పాటు నృత్యముకూడ నిర్వహింపఁబడునని తాను ఆ తాళలీలా విద్వయమును చరణ వల్లవముల సంగ్రహించినది. అది కేవల గానమైన అట తాళము మాస్తవల్లవములతో అమరియుండెడిది. చరణవల్లవములతో అది సంగ్రహింపబడుట వలన ఊర్వశీ తాళమును అడుగులతో, నడకలతో నిర్వహించినదనుట గమ్యమానమైనది. ఆ పదవ భావింప నరుదైన భావపుర్యంబులు మెఱుగుచూపులలోన మేళవించినదని ప్రస్తావించి రాగాలాపనా సంయుత రాగ భావమునుగూడ జక్కన చక్కగ వ్యక్తము గావించెను. అటుపిమ్మట తానమానచును వలుకులలో రాగాలపి పదవ తానము గావించుటతోపాటు తాళవిద్వయలీల చరణవల్లవముల సంగ్రహించి అను వలుకుబడులలో చరణ వల్లవములతో నృత్యవిషయిక తాళమాన నిర్వహణమునే గావించుచేకాక వల్లవియను గాన ప్రక్రియకుగూడ విస్ఫూర్తి నందించినాడు. అంతేగాక ఈ చరణ వల్లవమును మాటలో చరణములకు పాదములను అర్థములుగాక గీతమందలి వల్లవి ప్రతి చరణాంతమున ప్రవృత్తమగుట గమ్యమానము. కావుననే ఇంతటి గీత నృత్య ప్రాధిని ఊర్వశీ ప్రదర్శించినదనుటకు ప్రతీకగా “అఖిలములను మెచ్చ ప్రత్యక్షమైన నాట్యవిద్యా దేవతగ నాదనర్చినది.” భరతశాస్త్ర చుర్యజ్ఞత ప్రాధి మెఱువె నూర్వశీకాంత వేల్పుపేరోలగమున”నని కథానుగతముగ తన తౌర్య త్రిక ప్రతిభాస్వాంతముతో ప్రస్తావించినాడు జక్కన. అది విక్రముని తుది తీర్పుగ నిట్లు రూపు దిద్దుకొనుటకు మూడలయైనది.

“స్వర్యజగంబులన్ నటనచాతురీదాఁగదు బ్రోడనంచు దు
ర్గర్యముపూని శాస్త్రనీతిగైకొననొల్లక రంభయాడె నీ
యూర్వశీ శాస్త్రసమ్మతసముజ్వల మార్గము దప్పకుండగాఁ
బర్వమొనర్చె నిచ్చటి సుపర్యుల తెల్లఁ గళాప్రవీణన్” *

ఈ ఒక్క సన్నివేశమేగాక ఎదనెడ కొన్ని సంగీత ప్రసక్తులనుగూడ కవి కథానుగతముగ గూర్చినాడు. ఒక చోవర్నర్లు పర్జనమును నాట్యరంగోపమానముతో మనోజ్ఞముగ తౌర్యత్రికరీతి నిట్లు సంతరించినాడు.

“లలిత గీతిన్మయూరికలు లాన్యమొనర్పగ భేక జంపతుల్
 కలకలనాచముప్పైలగ గర్జన వాద్యములులుల్ల నిల్లంగం
 దళకుసుమాంజులిల్ పెరియ సర్తనశాల యనందనర్పసి
 తలము విచిత్రవారిద వితాన తిరస్కరణీ సమేతమై” **

ఇట్లు చక్కని కవనమున చిక్కని ‘సంగీత వక్కణ’ము గావించి జక్కనాచ్యుడు, తన విక్రమార్క చరిత కావ్యమును తౌర్యత్రిక సంయుక్తముగావించి చరితార్థుడైనాడు.

అనంతుని కవితలో కొంతగ సాగిన సంగీత

సాంకేతిక ప్రసక్తి

గోపన జక్కనవలెనే అనంతుడు తన భోజరాజీయమున విక్రమ కథా వంధానమును సాగించినాడు. ఈ కవి కథాకథనమందు జరిపిన ఆసక్తి కళా పోషణమున జూపలేదు. అట్లని సంగీతమున నాతడు పూర్తిగ అనాసక్తుడనుటకు వీలు కాకుండ ఒక్కచో ఒక్కొక్కటిగా మౌలికములైన నాలుగు సంగీతకాత్ర సాంకేతికములను రెండు రాగనామములను ప్రయుక్తము గావించినాడు. కాంభుడనువాడు

* “వదూ మృదుగీతనాదముల్విని”** “ఇవ్విదంబుగ రాగపోషణచేసెడి కీరవాణి యెవ్వరి తీయని ప్రశ్నించినాడు”

“ఈ రాయముల్ సేయులతాంగి యాంగిరస”యని యొక యవ్వ సమాధానమొసగినది. ఇట సంభాషణములో విప్పించిన గీతము, నాదము, రాగపోషణము, తాయము అనునవి న్యచ్చములగు సంగీతకాత్ర పారిభాషికములు, కీరవాణి లతాంగి యనునవి రాగనామములు. ఈ సాంకేతిక పదములు ఇతః పూర్వము వివృతములు, రాగనామములు ప్రసిద్ధములు. ఇంతకు మింగిన సంగీత ప్రస్తావన ఈతని కృతిలో నా పరిశీలనమునకు అగోచరమైన అయినను ఈ కవికి సంగీతమునగల ప్రజ్ఞ చిలుక పలుకులవలె శ్రుత పాండిత్య మనుట సాహసమే యగునుగాని సత్యము కాజాలదు.

* భో. రా. v-222

** ,, v-223

*** ,, v-224

ఎఱ్ఱయ నృత్యగానపరిచితి

కొఱవి గోపన సమకాలికుడగు ఎఱ్ఱయామాత్యుడు “సకల సీతికథా విధానము”ను పేరుతో విక్రమార్క కథలనే రచించినాడు. కవి ద్వేయము కథా గానము. కావుననే కళావిషయ మునంతగా దృష్టిమంచలేదు. ఈతని తోటి కవు లగు గోపబిక్కునలు ద్వాత్రింశత్పుత్రికా సింహాసన ప్రాప్తి విక్రమార్కునకు గల్గిన పట్టున కథాఖ్యానము గావించినపుడు సమగ్ర సంగీత తౌర్యత్రిక రీతిని వెలివిరియింప జేసినారు. ఎఱ్ఱయ ఈ పట్టున సంగ్రహముగ నాట్యరీతిని మాత్ర మిట్లుటంకించినాడు.

“భరతాచార్య మతంబున

నార వట్టగరాచి నృత్య మూర్వళి చూపెన్

వరునన్ ద త్తికమతమున

సరసముగ నాడె రంభ శక్రుడుచూడన్” *

“అప్పుడు ఇంద్రుడు విక్రమార్కుని చూచి ఈ యిద్దరిలోన శాస్త్ర సిద్ధంబయిన నృత్యం బెవ్వరిదనిన నతండ్రిట్లనియె”

“అంగములు ప్రధానమ్ములు

పాంగప్రత్యంగములు రసాస్పద భావం

బింగిరెంపవని యిది

సంగతి గాదవిరి భరతశాస్త్రవిద్విజ్ఞార్” **

“అంగప్రత్యంగములే

యంగీకరణంబుగాగ నాడెమరంభా

భంగులు శాస్త్రక్రియలను

భంగంబగునంద్రుచూడ భరతవిద్విజ్ఞార్” ***

* ప. పీ. క. వి. i.333

** ,, i.335

*** ,, i.336

మఱియు రంభశుద్ధాంగ విధాంగ దేశిమార్గ సృత్యముల నిపుణత చూపినది. “ఊర్వశీ మత్తల్లి, హల్లీనక, ప్రేక్షణీ, ఫేరణీ కుండలి దండలాసకాది సృత్యములచూపినది. విధాంగ లక్షణంబగుటకు శుద్ధాంగములు ఉత్తమములగుట ఊర్వశీ మేలనిరి.

ద్వాత్రింశత్సుత్రికాయుక్తంబైన సింహాసనమిచ్చి అనిపిన విక్రమార్కుడు పురమునకు వచ్చి తత్సింహాసనారూఢుండై రాజ్యముచేయుచుండెను.

ఇగదు ఎఱ్ఱయామాత్యుడు భరతాచార్య మతము వేఱని, దత్తిక మతము వేఱని నాట్యమున రెండు తీరులున్నవను విషయమును ఎవరు చెప్పనిరీతిలో చెప్పినాడు. అదిగాక అంగ ప్రత్యంగోపాంగములు అంగీకరణంబగుట అట్లాడుటలోని గుణవిశేషములోని న్యూనాధికతలను ప్రత్యేకముగ చెప్పినాడు. మఱియు శుద్ధాంగ, విధాంగ దేశిమార్గ సృత్యములని సృత్య రీతులలోని విశేషములనుగూడ చెప్పెను. ఈతనికి గీతవాద్యముల మీదకన్న సృత్యముమీదనే మక్కువ ఎక్కుయనిపించెడిని. ఇంతకుమించి ఈ కావ్యమున సంగీత ప్రసక్తులు మృగ్యములు. □

కవిగాయక సారస్వతామయుగము పోతనాభ్యాంధ్రీకృత నాదాంతర్వాణి

“పలికెడిది భాగవతంబున పలికించెడి నాడు రామభద్రుండవి
వలికిన ప్రతిపలుకున రసయురులొలకించి నింపిన
శబ్ద స్వరాలంకార రస శిల్పిశ్రీరామవామ నాదోపాసకా !
మధుర భక్తకవి గాయకా ! పోతనార్యా ! నమస్కృతులు నీకు”

పోతనార్యయుగాంతరితులగు మహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి

1. పోతనాది మహాకవుల నాదోపాసనారీతి.
2. వెన్నెలకంటి సూరనార్యుని విమల సంగీత విజ్ఞత.
3. పద్మసూరికర్త మడికి పింగన పంగీత పరిచితి.
4. ప్రథమాంధ్ర యుగశత్రుని పంగీత ప్రితి.
5. గౌరన గాన గౌరవము.
6. కదిలైరవ రాగరమ్యత.
7. వెన్నెలకంటి అన్నయ్య గానాభిరుచి
8. కాళ్ళపాక తిరువేంగళ వాడుని పంగీతపరీషాఢము.

పోతనాది భాగవతకవుల నాదోపాసనారీతి

భక్తిజ్ఞాన-వైరాగ్యములను సీత్రవిధ మోక్షపాదన మార్గములలో భక్తి అద్యము. ఇది ముముక్షువును పరందామమునకు చేర్చు చుక్కాని. రాజ మార్గము. ఏతన్నిర్వాణ ప్రస్థానమున పాథేయము నాదోపాసనయైన దాని కుపాదేయము -సంగీతము. భక్తి భావ భరిత నిర్మలస్వాంతుడై పోతనార్యుడును అతని యనుయాయులును భాగవత రచనమును నారాయణ భజనకు ప్రతీకగ నిర్వహించిరి. కావుననే యిందు సంగీత ప్రభావము అంతర్గతమై భగవద్గుణ గానయుతమై పలుకునుడికారమున పదసంయోజనమున రాగరస సమం చితమై ధ్వనించినది. అట్టి భావన భాగవతమందెల్లెడఁ గాననగును. ఈ భావన కాకరము మొదట నారద చరిత్రమందే గోచరము.

“వారల్ కృష్ణచరిత్రముల్ చదువఁగాఁబాడఁగా
నారావంబు సుధారసప్రతిమమై యశ్రాంతమున్ వీనులం
దోరంబై పరిపూర్ణమైన మది సంతోషించి నేనంతటం
బ్రారంభించితి విష్ణు సేవకితరప్రారంభ దూరుండనై” *

ఇట్లు విష్ణు గుణగానమున నారదుడు “మహావిష్ణుని యనుగ్రహంబున నడ్డంబులేక ఈశ్వరదత్తమై బ్రహ్మాభి వ్యంజకమైన సప్తస్వరంబులు దమ యంతన మ్రోయుచున్న యీ వీణాలాపనజేసి నారాయణ కథాగానంబు పేయుచుఁ జరియించుచుండ”నట.

“శిర్థపాదుడేఘ్రువ దేవుండు విష్ణుండు
తన చరిత్రమేన దవిలిపాడఁ
జీరఁబడ్డ వాని చెలువున నేతెంచి
మనుడు నామనమునఁ గానవచ్చు” ***

* భాగ. i. 197

** ,, i. 129

*** ,, i. 130

ఇది కేవలము నారదుని స్వానుభవమగుటయేకాక పోతనార్యునకుగూడ స్వానుభూతి యగునేమో యనుపించుచున్నది. ఇందు సంగీతము సాహితీ సహకృతమగునపుడు వ్యక్తమగు ప్రత్యక్ష ప్రభావయు వ్యక్తము. ఇంతటి సంగీత సమంచిత భక్తిభావ భరిత స్వాంతుడగుటచే నారదుడు సూతునిచే గొనియాడబడినాడని చెప్పుచు పోతనార్యుడు సాహితీవిదులగు సంగీత కోవిదు లందరికి సన్న్వయించు రీతిలో నుతించి తన గానాభిమానమును ఇట్లు వ్యక్తము చేసెను.

“వాయించు వీణనెపుడు

మ్రోయించు ముకుంద గీతములు జగములకుం

జేయించు జెవుల పండుపు

మాయించు నఘాళి నిట్టి మతి మఱిగలఁదే” *

వీదేవి యొకకాత్ర ప్రభావము కళాప్రభావముగాని మఱియొకదానిపై నాల్గు రీతులలో ప్రసరించును. అవి ప్రత్యక్ష, పరోక్ష, అతి పరోక్షంతర్గత ప్రభావములనుట పరిశోధకులందరు ఎఱిగినదే. ఈ చతుర్విధ రీతులలో పోతనార్యుని కవిత్వపై సంగీతము ప్రత్యక్ష ప్రభావము నెఱపి నాదోపాసనా రీతియై సాక్షాత్కరించినది. పరోక్ష, అతి పరోక్ష ప్రభావములు రాగనామముల రాగ ముద్రాలంకార ప్రతీకలతో నిక్షేపించుటలతోను పాఠకేతిక పదజాలముల సార్థకతను నిర్వహించుటలతోను నియంత్రితములైనవి. ఇక సంతర్గత ప్రభావము పోతనార్యుని కవిత్వలో నన్నపార్యుని కవిత్వయందున్నవై అత్యంత నాచరమ్యమైనది. అది పదసంయోజనములో శబ్దాలంకారములను, స్వరసంయోజనమున స్వరాలంకారములను దలపించుటలో సార్థకమైనది. ఈ కవిపద్యని కవిత్వలో శబ్దాలంకారములగు చేకానుప్రాస; స్మృత్యనుపాస, ముక్తపదగ్రస్తాలంకారముల ఛాయలలో సంగీతమందలి స్వరాలంకారముల యొడుపులు ధ్వనించినవి. సహజముగ కవిత్వమునందు అనుప్రాసాది శబ్దాలంకారములు ప్రయుక్తములైన కవులకు మోదము, అలంకారికుల కామోదము మిన్నగా ముందును. వీనియందు సాజమగు

శాబ్దికచండ బాండవమేక శ్రుతి సుఖ ప్రతిపాదకమగు సుకుమార పదలాలి
త్యముగూడ లయానిత్యమై ప్రర్పితమగుట యొకవిశేషము భగవద్గుణ గాన
మున కనుగతముగ తంబుర ధ్వనించుచుండగ చిటితాళములు మొరయించుచు
ధక్తి భావాపేళములో సుతులమ స్తుతులను కీర్తనలుగ కూర్చి పాడుటకు
అనువగు శబ్దాలకారశ్రుతి పోతనార్యుని కవితయందు శ్రుతితోడి లయవలె.
అంతర్గతమై అనవరతము భావించును. ఇట్టి శబ్దాలంకారములలో ప్రసిద్ధములగు
చేకాసుప్రాస, వృత్త్యనుప్రాస, ముక్తపదగ్రస్తాదికములన్నియు స్వరాలంకారము
లకు దగ్గరిచుట్టములై పోతనార్యుని కవితలో ప్రతిభావించినవి. అట్టివి కొన్ని
మచ్చునకు.

“డరనెడలేక రెండు రెండక్షరంబు

వెనయ వియమంబు చేకమౌనెట్లటన్న” * అను లక్షణము కలిగిన
చేకమునకు లక్ష్యము పోతనకవితలో నిట్లమరియున్నది.

“పల్లవ వైభవాన్నదములు పదములు

కనక రంభాతిస్కారులారు.

ఆలరుణ ప్రభామనోహరములు గరములు

గంబు సౌందర్యమంగళము గళము

మహితా భావాభావ మధ్యంబు మధ్యంబు

చక్షురుత్పయివదాయి చన్నుదోయి

పరిహాపితార్థేందు పటుంబు నిటలంబు

జితమక్తమధుకరశ్రేణి వేణి

భావజాతుగముల ప్రాపులు చూపులు

కుసుమ శరువివిరుల కొమలు బొమలు

చిత్తతౌషణములు చెలువ భాషణములు

జలజనయన ముఖము చంద్రనభిము” **

ఈ చేకాలంకారమునకు సంగీతమందు “ఊర్మి”యను అలంకారమునకు

* క్షాం. సం. iv - 75.

** భాగ. x - 1711.

పోలికయున్నది. ఈ ఊర్మి లక్షణము సంగీతరత్నాకరమున వివృతము. ఇద్దాని స్వరావృత్తి “సమః సమరివః గద్యః గదమనిః” అని యిట్లు సాగిపోవు సమః సమరివః రివలరెవలరెవలలో చేకమందలి ఊరలూరులు మంగళము గళము అను నక్షరవృత్తి పైని నుదాహృతమైన పద్యమున గోచరించును. అట్టిదే ఆక్షేపమున నది మఱియొక స్వరాలంకారమగును. దాని లక్షణముకూడ సంగీతరత్నాకరము నందేయున్నది. దానికుదాహృతమగు స్వరవల్లరియిది. “సరిగ,రిగమ-గమప-మపద-పదని-ధనిస” అనుచు నిద్దాని స్వరప్రస్తారము సాగిపోవుచుండును. ఈ స్వర స్తబ్దకములలోని సరిగలోరిగము క్తమై గమలో రిగగమజల గ్రస్తమైనది. ఈ ముక్త స్వరగ్రస్తరీతిలో కవిత్వమందలి ముక్తపదగ్రస్తాలంకారము స్ఫురించును. ప్రసిద్ధమగు నీ అలంకారమునకు పోతనార్యుని కవనమందుదాహరణములసంఖ్యా కములు అయినను మచ్చునకొకటి రెండు.

“పున్నాగ కానవే పున్నాగవందితు
 బంధూక కానవే బంధుమిత్రు
 మన్మథ కానవే మన్మథాకారుని
 వంశంబ కానవే వంశధరునిఁ
 జందన కానవే చందనశీతలుఁ
 గుందంబ కానవే కుందరదను”
 “మానినీ మన్మథు మాధవుఁగానరే
 సలలితోదార వత్సకము లార
 సలలితోదారవత్సక పైరిఁగానరే
 సుందరోన్నత లతార్జునములారఁ
 సుందరోన్నత తతార్జునభంజుఁగానరే
 ఘనతరలనద శోకంబులార
 ఘనతరలనదశోక మ్మూర్తిఁగానరే
 నవ్యరు చిరకాంచనంబులార”*

ఈపద్యములలో స్థలితమను స్వరాలంకారము గోచరించును. దానిలక్షణము కూడ సంగీతరత్నాకరమందున్నది. ఇద్దాని స్వరావృత్తి “నగరిమమగరివ రిమగ వవగమరి - గమమదభవవగ - మవగవవగమగ” ఇట్లు సాగిపోవు స్వరావృత్తిలో పలుమారు గాంధార స్వరమొక్కటే పునరావృత్తి నొందినది. దీనిని పోలిస ఒక్క అక్షరావృత్తికే ప్రాధాన్యమిచ్చెడి వృత్తనుప్రాసమను నలంకారము కవిత్వమునందున్నది. దాని లక్షణమిది.

“ఒక్క వర్ణంబు కడదాక బరగుజ్జంభణ వృత్తనుపాసమయ్యె” * ఈ లక్షణమునకు లక్ష్యములుగ పోతనార్యుని కవఃమునుందుండి మచ్చునకు ఒకటి రెండు—

“బాలరసాల సాలసన వల్లవ కోమల కావ్యకన్యకం

• గూకుంకిచ్చి యెప్పుడుపుగూడు ఘటించుటకంటె నత్కపుర
హాళికులైననేమి గహనాంతర సీమలగందమూలకా
ద్దాళికులైననేమి విజదారసుతోదర పోషణార్థమై”**

“మందార మకరంద మాధుర్యమునఁదేలు

మధువంబు వోవునే మదనములకు

విర్మల మందాకినీ వీచికలఁదూఁగు

రాయంచవననె తరంగిణులకు

లలితరసాల వల్ల వణాడియై చొక్కు

కొయిల చేరునే కుటణములకుఁ

బూరేందు చంద్రికా స్ఫుటిత శకోరకం

జరుగునే హేంద్రసీహారములకు”***

ఇందలి ప్రథమ పద్యమందలి లకారావృత్తి, ద్వితీయ పద్యమందలి మకారావృత్తి స్థలిత స్వరాలంకార లక్ష్యమందలి గాంధార స్వరావృత్తికి సంవాది.

* కా. పం. - iv.

** భాగ. 4 పు. (వావిళ్ళప్రతి).

*** ,, vii - 150.

పరిపాకమును నిర్ణయించుటకు అన్నమునంతటిని వట్టిచూడవలసి అక్కర యుండదు. కావున పోతనాచ్యుని కవనమందలి శబ్దాలంకారములు, సంగీతమందలి స్వరాలంకారములకాత్త బంధువులని ఇంతకన్న మిన్నగ సాహితీవిదులకు, సంగీతకోవిదులకు మనవి చేయనక్కఱలేదు.

ముముక్షువులైన పోతరాజు త్యాగరాజాదుల కవనమునందలి శబ్దాలంకారములలో మంత్రజపములోని ఒడుపులు సిద్ధించినవి. అదికూడ వారి నాదోపాసనారీతికి సహకృతములైనవి. అలవోకగ సిద్ధించిన సంగీతగుణమేకాక పోతనాచ్యుని కవనములో నాతని సంగీతకాత్రపాండితికూడ ఎడనెడ వ్యక్తమైనది. శ్రీకృష్ణుని రాసకేళి వర్ణనముగావించు సందర్భమున ప్రదర్శితమైన ఏతచ్ఛాత్ర పాండితి పరిశీలనార్హము.

“సాంద్ర శరచ్చంద్ర చంద్రీకా ధవళిత
విమల బృందావన వీధియందు
రాసకేళి మహోల్లాసుడై యుత్పల్ల
జలజాజ్ఞానాక నిశా సమయమునను
దనరారు మంద్రమధ్యమతారములనింపు
దళు కొత్త రాగభేదములఁజెలఁగి
దైవత ఋషభగాంధార విషాదవం
చమషడ్జ మధ్యమ స్వరముతోవిఁ

గళలు జాతులు మూర్ఛనల్ గలుగ వేజు
నాళ వివరాంగునిన్యాసలాలనమున
మహితగీతిఁబాడెనవ్యక్త మధురముగను
బంకజాజ్ఞుండు దాచుపులంకురింప?”

ఈ పద్యమునందు సంగీతకాత్రపాండితీక పదజాలములెన్నో ఉట్టింకితములైనవి. పల్లవిగా పాడుకొనుటకు ప్రథమపాదములో చంద్రికారాగనామము “చంద్రికా ధవళిత విమల బృందావన” మను పలుకుబడిలో సంసూచితమైనది.

ప్రాచీన కవులకు తమ పద్యములను గానము చేయవలసిన రాగములను తామే సంసూచనముచేయు అలవాటున్నది. అదినన్న పార్శ్వని సారమతినుండియునున్న వద్దతే. ఈ పద్యమునందు వల్లవిగా చంద్రికారాగము ప్రారంభమైనను పాడెడు వాడు బ్రహ్మగాంధర్వకోవిదుడగు జలజాక్షిడుగాన దానిని రాగమాలికగాగూర్చిన గాని ఆయితని స్థాయికి సరిపోదు. అందులకే ఆ జలజాక్షిడు మంద్రమధ్యమ తారస్థాయిలతో నింపు తకుకొత్త త్రిస్థాయి సంచారముచేయుచు, రాగభేదముల జెరిగి మ్రోయించినాడనినాడు. అప్పుడు దైవత, ఋషభ, గాంధార, విషాద పంచమ షడ్జ మధ్యమ స్వరములు వ్యత్యస్తములుగ నుండుటగాక ఓలిగ అనగా ఆరుగ ప్రస్తారము ననుగరించి క్రమానుసారము వలికినవట! అనగ ఈ స్వరములగోలి వలికించుటలోనే ఆరోహోపరోహణములేర్పడి కీ వివిధరాగములు పొరుటకు అవకాశము కలుగును. అప్పుడాయా రాగములలో కళలు, జాతులు, మూర్ఖనలుగల్గవేవేణువృత్తి దారువులంకురింపబూరించినాడట అనాదమహాయుడు గోపాలదాలకుడు. ఈ వలుతుబడులలో నుక్తములైన కళ, జాతి, మూర్ఖనయను సాంకేతిక పదములవెనుక నెంతయో వివరణము దాగియున్నది. సామాన్యముగ జనసామాన్య వ్యవహారమున కళలను వైచుటయనగ సంగతులు వేయుటయే. కాని సంగీతశాస్త్రమున కళయనునది తాళాంగముగ తాళదళ ప్రాణములలో నొక్కటిగ విహితమైయున్నది. అది అత్యంత సునిశితమైన తాళాక్షరకాలమును సంసూచించును. ఈ కళలు ఏకకళ, ద్వికళ, చతుష్కళలని ఒకటి రెండు వాలుగుగ అక్షరకాలముల భాగములను తెలుపును. దీనినిబట్టి గోపాలస్వామివారు ఆ సృత్యమును లమాత్మికముగ నిర్వహించిరని అటమ్రోగిన మురళీరవము తాళలయాత్మికమై అందలి లవలేఖభాగముకూడ సమగ్ర నిర్వహణమున కృతార్థమైనదని అనుకొనవలయును.

ఇక జాతి. దీనికి సంగీతశాస్త్రమున శ్రుతి రాగ తాళ విషయకము త్రిభంగుల వివరణములున్నది. ప్రప్రథమమున శ్రుతి విషయకముగ వివరింపదొరకొనిన సంగీతశాస్త్రమున ద్వివింశతి శ్రుతులకు సంపజాతులలో రీతులు క్తములైనవి. అవి దీప్త, ఆయత్త, కరుణ, మృదు, మధ్యమములనునవి. ఇక తాళానుగతమను జాతి లక్షణము. తాళదళ ప్రాణములగు కాలమార్గ క్రియాంగగ్రహజాతి కళాలయ యితి ప్రస్తారములలో జాతి అజనది. ఇధ్ని యిస్తువులతో గూర్చిన తాళమానముల

మాత్రము తెలుపును. ఈ లఘువులు ఐదుజాతులుగ విభజింపఁబడియున్నవి. అవి యివి.

1. చతురస్రజాతి లఘువు : నాలుగు అక్షరకాలములుగ 'తకధిన' అని పలుకబడునది.
2. త్రిస్రజాతి లఘువు : మూడక్షరకాలములలో 'తకిట' అని పలుకబడునది.
3. ఖండజాతి లఘువు : ఐదక్షరకాలములలో 'తకతకిట' అని పలుకబడునది.
4. మిశ్రజాతి లఘువు : ఏడక్షరకాలములలో 'తకిటతకదిమి' అని పలుకబడునది.
3. సంకీర్ణజాతి లఘువు : తొమ్మిదక్షరముల కాలములలో 'తకధినతకతకిట' అని పలుకబడును. ఇవి లయవిన్యాసమునకు అద్యమును ఆధారమునుకూడ. చివరి జాతిని ప్రాచీన సంగీతవద్దతియందలి రాగాత్మకరీతికి లక్షణముగ చెప్పవలయును. ప్రథమ రాగవద్దతిలో జాతిరాగమునకు పర్యాయముగ చెప్పబడినది. అవి సప్తజాతులుగ ఉత్తములైనవి. అవి పాడ్లి, నిపాది, దైవతి, ఆర్షభి అనునవి. అది షడ్జగ్రామమునకు చెందినవి. గాంధారి మధ్యమ పంచమము మధ్యమ గ్రామనకు చెందినవి. ఇవి రాగోత్పత్తికి మూలములైనవి. ఇంతటి సంగీతకాత్ర విహిత ప్రక్రియను అలవోకగ జెప్పగలిగిన పోతనార్యుడు కవనమునేగాక గానమునఁగూడ సహజ పాండిత్యుడను బిరుదమున కర్హుడనవలె. కాని, ఆతడీ కాత్రపాండితిని ప్రకర్షించుటకైకడ ప్రయత్నింపక దానినిగూడ నాదోపాసనారీతి కువకర్షముగ వినియోగించుకొనినాడు. తృతీయ స్కంధమథదలి స్వాయంభువ చరిత్రమున ఆతడు ఒకర్చిన హరిసంసేవనారీతిని వర్ణించు సందర్భమున పోతనార్యుడు తన ద్యేయమును నాదోపాసనారీతినే ఇట్లు సంసూచికము గావించెను.

“అతి భక్తింబతి నాసరంబును హరివ్యసంగుడై మాధవాంకిత గంధర్వ వివంచికాకలిత సంగీత ప్రబంభానుమోదితుడై యిష్టవిభూతులందు ననురక్తింబొందలే ప్రొద్దన చ్యుతసేవైక పరాయణుండగుచు నసోక ప్రభావోన్నతిన్”*

“వెండయునమ్మేటి విష్ణుమంగళ కదాకర్ణన ధ్యానానుగాననుతులు
నలుపుచు
ఏక సత్తతియుగముల స్తోత్రచరితుడగుచు వర్తించె నమ్మోదమతి
శయిల్ల” *

కేవలము సంగీతము పోతనార్యుని కవనమున అలౌకిక పరిధిలోనే
ధ్వనించునని లౌకికపరిధిలో నదాదేదని అనుకొననక్కరలేదు. పోతనార్యుడు
కవనమును విర్వహించిన కర్షకుడుగదా! కావుననే లౌకికపాసన ఆకవి కవిక
యందు జీవనవిధాన వర్ణనయందు నెడనెడ గోచరించినట్లే సంగీతముకూడ విన
పచ్చివది. శాగవతమునందక్కడక్కడ ప్రయాణ సన్నివేశములందు ప్రస్తాన
ప్రహేషయగ సంగీతము ధ్వనించినది. వతీదేవి తన తండ్రిచేయు యజ్ఞమును
కాలచనేగ్గుపపుడు.

“మాచిని చనుచుండ మణిమన్నదాదిన హాసనంశ్చాక రుద్రానుచరులు ...
శర్వాణిగతి

శంఖ, దుందుభి, వేణునిస్యవములొప్ప
మాచితంజైన వృషభేంద్రయానజేపి
యజ్ఞభూమార్గులైయర్థి నరిగియరిగి” ** రట.

అట్లే భ్రువుడు శ్రీహరి పుత్తైంచిన విమాన శ్రేష్ఠంబు నదిరోహించి నిజ
జనని తోడంగూడి పోవునపుడుగూడ

“మతఃపుంధుభి షణ్మణానన్

మూరజారులు మొరపె విరుల మునురుగురిపెన్

షర్ష కంఠర్వుల పాటలు

భరితఃపై తెలిగెభవుతు భవ్యచరిత్రా!” ***

* తా. iii - 781.

** ,, iv - 79.

*** ,, iv - 375.

మద్రవతిసుతను వివాహమాడ హరిగైకొని చనునపుడు ఆ వివాహ ప్రస్తావనలో సంగీతమిట్లుల చోటుచేసికొన్నది.

“కాలదికి మీటగాడమరు, గోముఖ, దిండిమ, మడ్డు, శంఖకా
హళమురళీ మృదంగ వణవానక దుందుభి డక్క కాంస్యమ
ర్దళ మురజాది వివిధ ధ్వనులేవున తూనభోంతరం
బులఁ జెలఁగెన్ నటీనటనముల్ దనరారె మనోహరాకృతిన్” *

రుద్రుడు ప్రచేతనులకు యోగాదేశమను స్తోత్రమును దెలిసిన సందర్భమున ఒక సరసి యందాప్రచేతనులు ఒక దివ్య పురుషునింగవరట. అతడు

“సమధశ్రీక మృదంగ వేణుముఖ భాస్వన్నాదమై దివ్యమా
ర్గ మనోరంజకమై తనర్చు విలసద్గాంధర్వగానంబునె
య్యము సంధిల్ల గ వింబుఁదన్మహిమల కత్యాశ్చర్యముం బొంది వే
గమునందక్కమలా కరంబు వెడలెం గొతూహలోల్లాసియై” **

ఇందు భగవంతుని దర్శనమున ప్రత్యుత్థావముగూడ సంగీతమందెంత ఆవశ్యకమో విరూపించి భగవంతుడు నాదమయుడని చాటివాడు పోతనార్యుడు

షష్ఠస్కందమున చిత్రకేతు వృత్తాంతమున సాతరు నారాయణార్చన కీలి యనుటకు పాటించిన నాదోపాసనారీతి ఇట్లు వ్యక్తమైనది.

“అడించున్ హరిదివ్య నాటక గుణవ్యాపార నృత్యంబులం
బాడించున్ జలజాత నేత్రవిరుద ప్రఖ్యాత గీతంబులం
గూడించున్ సతతంబు జిహ్వలతుడిన్ గోవింద నామావళర్
క్రీడంగిన్నర యక్షకామిమలచేఁగృష్టార్చిత ప్వాంతుఁడై” ***

* భాగ. x - 1100.

** „ iv - 693.

*** „ vi - 484.

“వాపించునాత్మలో నైష్ఠవ జ్ఞానంబు
 నాశించు భాగవతార్చనంబు
 భూషించునే ప్రొద్దుఁబుండరీకాక్షని
 భాషించు హరికథా ప్రాధిమెరసి
 ఘోషించు హరినామ గుణవికాయంబులు
 పోషించుఁబరతత్వ బోధమరసి
 “సేవించు శ్రీకృష్ణదేవకనికరంబు
 సుఖమునఁజేయునీయనకు బలులు” *

ఇది ఏర్పూరి సింగయ కవిత్వగూర్చిన స్కందము. ఆతడును పోత
 నార్యుని అనుయాయుడేగాన నాదోపాసనసారీత్యనుసారమే భగవద్భజనమును
 నిర్వహించెను.

“ఘన యమువానదీ కల్లోల ఘోషంబు
 సరసమృదంగ ఘోషంబుగాఁగఁ
 సాధుబృందావన చరచంపరీకగా
 సంబుగాయక సుగానంబుగాఁగఁ
 గలహంస సారసకమనీయ మంజుళ
 బింబులు దాళకబిమ్ములుగాఁగఁ
 దివినుండి వీక్షించు దివిజగంధర్వాది
 జనులు సభాసేనజనులుగాఁగఁ
 బద్మరాగాదీరత్నప్రభాసమాన
 మహిత కాళీయ పటేపటాచుండపమున
 నళినలోచన వృక్షాక నర్తకుండు
 విశ్వేంద్రవృజమునఁజేర్చి నృత్యమాడె” **

ఇందు నాట్యము గ్రహించినవాడు నళినలోచనమథులు, నాట్యరంగము కాళీయ

* భాగ. iv - 485.

** ,, x - 664.

ఫణిఫణాళియట. ఇక నాట్యానుగతము కావలసిన గానము చంచరీకచయము నిర్వహించగ నద్దానికి కలహంస సారసములు తాళములు వేసిసవట. దీనికి నామనయముననాదీ కల్లోలఘోషమే సరసమృదంగ ఘోషము నిర్వహించినదట. ఇంతటి గీతవాద్య నృత్యక్రయ అయిన తౌర్యత్రిక కోభను ఆభయదకల్లోలస్థితికి ప్రకల్పించి ఆ సన్నివేశమును రౌద్రమంజులావహముగ తీర్చినదీ సంగీతమే.

పోతనార్యుడు ద్వితీయ స్కంధమున ఒకవరి శ్రీకృష్ణవరమాత్ముని రాసకేళి నృత్యలీలను వర్ణించియు తనివి జనక ముల దళమస్కంధ పూర్వభాగమున ఆ రాసకేళి వర్ణనావిధికి నిట్లు దొరకొనినాడు. ఇందు సంగీతకరీతి తచ్చాత్ర పాండితీ విలసితమై గీతవాద్య నృత్య సమగ్ర స్వరూపమై ఇట్లు వెల్లివిరిసినది.

“కర్ణావతంసిత కర్ణికారవ్రభ

గండభాగద్యుతిఃగడులు కొలవ

భువన మోహనమైన ట్రావిలాసంబుతో

వామభాగానత వదనమొప్పు

నవ సవ్యకరమృదులాంగుళి చాతురి

షడ్జధ్వనికి మర్మసరణిఃశోఢ

దాకాతిమీద నద్దముపాఁచి నిల్పిన

వదనభద్యుతి భూమిఁబ్రబ్ధికానఁగ

మోళింపముఁగంతదామమును మెఱయ

విలసిత గ్రామముగనొక్క వేణువందు

బ్రహ్మగాంధర్వగీతంబు వరఁగఁజేసె

జతుర వటమూర్తి గోపాలశక్రవర్తా *

“ఇట్లు హరి వేణునాదంబు పూరించిన మారవికారహేతువగు తద్గీతం పొతించి సిగ్గులు సాలించి మక్కువలు నెక్కులాత్త గోపికలోపికలులేళ్.... జిలివిని ముచ్చటలకుఁజొచ్చి తమలోన” **

* భాగ. X - 769.

** ,, X - 770.

“భూవిన్యాసములంగఁగి క్రమములుంబొల్పార వృద్ధంబుగాఁ
గావించెన్ నటుభంగి బ్రహ్మమగు తద్గాంధర్వ సంగీతమున్” *

“సవగోష్ఠానక రంగమందుఁబరమానందంబుతోఁజూతవ
ల్లవ నీలోత్పల పింఛవద్యదళమాలా వత్తసంపన్నులై
కవలై వేణువులూఁడుచున్ బహునటాకారంబులం గేళితాం
డవముర్ సేసెదరీకుమారకులు వేడ్కంగామినుల్ గంటిరా” **

“ముదితాయేతటిసీవయః కణములన్మున్ వేణువితయ్యేనా
నది నత్పుత్రుని గన్నతల్లి వగిదిన్ నందంబుతో నేఁడు న
మ్మద హంసధ్వని పాటగావికచ పద్యశ్రేణి రోమాంచమై
యొదవం దుంగతరంగ హస్తనటనోద్యగంబు గావించె” ***

ఈ పై పద్యములలో గీతావాద్యనృత్యసమంచిత సమగ్ర సంగీత
స్వరూపము ప్రవృత్తము గావించుచున్నట్లుగాక పోతనార్యుడు వానియందు గొన్ని
రాగముద్రాంతార....నుంచి వానిని గానము సేయవలసిన తీరును సంసూచితము
గావించినాడు. ఇందలి మొదటిపద్యమున భువనమోహనమైన భూవిలాసంబును
వలుకుబడిలో భువనమోహిని రాగనాగమము ఉద్భవితము. ఏకద్రాగభావనకు
తరువాతిదానిలో వివరణయు నందుకొన్నది. మారవికారహేతువగు తదీతం
భాలించి యనుమాటలతో శ్లోకాగ్రభావన వ్యక్తమైనది. ఈ భువనమోహిని రాగము
అలౌకికపరిధిలోనేగాక లౌకికపరిధిలోఁగూడ ప్రేయస్వీపియగును నమోహన
మొనర్చుతీరులో మార్పువికారహేతువై శక్తింగారసోదీప్తనమును గల్గించు రాగమని
ఏకద్రాగనామమునుబట్టికూడ గమ్యమానమగుచున్నది. తరువాతిదియగు “సవ
గోష్ఠానకరంభ”మపు పద్యమున ముక్కుమారవల్లవ (వల్లవీ) కలితముగ నీలోత్పల్లి
రాగము సంసూచితము.

*** భాగ. I - 772.

** ,, I - 776.

*** ,, I - 780.

అపదవ “ముదితాయేకటిన్” అను పద్యమున హంసరాగముఖరి ధ్వనిగ గమ్యమానము. అటుపిమ్మటిదియగు “మొరళీనాదాభినందనసంయుత....” మొదలగు పద్యములలో సంగీతమునకున్న సర్వప్రాణీనమోహజనకము ‘లాలన’ యను గుణము వ్యక్తమై “శిశుఃవేత్తి పశుఃవేత్తి వేత్తిగానరసం ఫణి” అను అభాణకమున కిది సంవాదియైనది. ఇక చివరిదియగు వేణునాదలోయని బ్రహ్మగాంధర్వ గానమునకు సర్వప్రకృతి పరవశించిన రీతిని పోతనార్యుడొక చిన్న పద్యమున చెప్పి గానమహాత్మ్యమునకు పరాకాష్ఠ చేకూర్చినాడు.

“గిరులెల్ల జలములయ్యెన్
దరులెల్లను బల్లవించె ధరణి గగన భూ
చరులెల్లను జొక్కిరి హరి
మొరళీరవామృతముసోక ముద్దియ కంఠే”*

ఈ పూర్వభాగమునందే రాసక్రీడాభినందనమున గానమును వాద్యమును మించిన నాట్యమొక్కచో ఉత్తరోత్తరోత్కర్షణను గమించినది. ఇట పోతనార్యుడు నృత్యవిద్యార్థవత్తరుకాములగు నావికులపాలిటికి శర్ణధర్మియై సాక్షాత్కరించినాడు. ముందు గానవిద్యావినోదము ప్రవర్తితమైనది.

“కళంకరహిత చంద్రవదన లిద్దరు ముద్దియబుద్ధుకొని

వీణలందుకొని ప్రవీణులై సొంపుమెఱసి ఇంపుగ హాయిచి” రట. దానికి తగినట్లు మొరళీవాయించులో నృత్యవిద్యామహోర్ధ్వవేదావలయితంబయిన రాసమండలంబు గల్పించినాడట సందగోపాలుడు. అ నెన్నివేళమున ప్రత్యాక నాట్యకాస్త్రాదికములంజెప్పబడిన శంఖ, పద్మ, వజ్ర, కంధర్వ, చతుర్ముఖ, చక్రనాళ, చతుర్భుద్ర, సౌభద్ర, నాగనంద్యవద్ర, కుండలీకరణ, ఖరరీబింద ప్రముఖంబులైన విశేషవానపంధంటులన్నియును ఉక్తంబులైనన్ని తానకంబులు, ఖేదంబులు, వ్యోమచారి, పార్థివచారిభేదంబులు, కరాళావంబులగు హస్త వైభవంబులు, ముద్రలు, కుండలభేదంబులు, చూర్మకాండ, ముఖభాగంబులు అవి యెవనియె, నాట్యకాస్త్రంపు విరేళికములన్నియు తీర్చెనట. పోతనార్యుడు.**

* భాగ ‘x’ 792

** భాగ. ‘x’ . 1082 . 1088

“నడుములు వీణియాడఁ జేయుమువ్వలు నివ్వటిలంగ హారముల్
మడిపడ మేఖలల్ వదలఁజూడ్కి మెఱుంగులు వర్వఘర్మముల్
యొడఁగురుల్ శలింప క్రుతిఘోషముల్ మొఱయన్ సకృష్టలై
పడఁతుక లాడువుం జెలఁగి పాడిరి మేఘ తటిల్లతా ప్రభన్”*

“అంకరహితేందు వదనలు

పంకజలోచనునిగూడి వరఁగ నటంపం

గింకిజుల నూపురంబుల

కంకణముల మ్రోతలెనఁగిగర్జితృవమై”**

ఇట గోపాంగనలు కృష్ణమేఘరంజనులగు తటిల్లతలై గానము చేపిరట. ఇందు వాద్యముగ మేఘరాగము గమ్యమానము. కాగా వ్యంగ్యముగా మేఘరంజన రాగముగూడ స్ఫురించుచున్నది. మేఘరాగము శ్రీకృష్ణప్రతీకమై పురుషరాగముగాగ మేఘరంజని రాగిణి యగుట ఇట గమనార్హము.

అంతేకాక అట ప్రవర్తిల్లిన నాట్యము గానానుగతమేగాక ఆ గానము వాద్యానుగతముగకూడ గావించుటవలన సంగీత సమగ్ర స్వరూపమును తార్కానిక రీతి ఇట సకామ్రీయముగ ఘోషింపఁగినది.

“ప్రహర యొకత్తు పాద విపంచి ధరించి కేల నం

క్రమభాసాంధ్రంజలిఁబుచ్చిదిరంబుగ తాయముచేసి యొక్క తా

గముదగఁజాలిపించి సుభగస్వరజాతులు వేఱక వేఱక

శ్చైత్యురగఁజూడెదన్ రమణుడొనన దాదువులంకురింపగన్”

ఇట మౌఢపురు వేణువూదలోలుదేగాక గాయకుడుగకూడ దర్శనమిచ్చుచున్నారు. అవ్వత్తొక ప్రహర విపంచి మీటుచు తిరంబుగ తాయముచేసినదట. ఇందును సంగీతమున స్థానిమితకు ప్రతీకగ వ్యవహరించుచున్నారు. ఈ తాయము రాగాలముక్త ప్రవృత్తికడుగును. దీనినిబట్టి ఆ ప్రహర రాగాతాపనము గోపించి, స్వరజాతులకు వేఱవేఱక వల్లపుంసుగూర్చుచు రాగమును, తానమును,

* భాగ. 'x' - 1083

** భాగ. 'x' - 1084

వల్లవినికూడ నిర్వహించినదని గమ్యమానమగుచున్నది. గోపసుందరి ఎడ సంగీతశాస్త్రాధీశికి పరాకాష్ఠయగు మనోధర్మ సంగీతమును అలవోకగ నాలపించుట ఎక్కడ? బ్రహ్మయంతటి కవి తలచుకొనిన తిమ్మిని బిమ్మిని గావించుచుగాన ఇది ప్రేతల సంగీతనిద్యగాదని పోతనార్యుని సమగ్ర సంగీత పాండితియని అనుకొనవలెను. ఇట్టివి మనమునుకొనగలమేకాని పోతనార్యుడు మాత్రము తన గీతిసాహితీపాండితీభవమును బనిగట్టుకొని ప్రదర్శింప దొరకొననే లేదు. కస్తూరిని మూటగట్టి మూలదాచుకొన్నను పరిమళము దాగనట్లు ఆ మహానుభావుని జగ్మజన్మాంతర వాసన దాగక నహజపాండిత్యమై అభివ్యక్తినిందినది.

“పోతరాజు పలికెడిది భాగవతమట పలికించెడువాడు రామభద్రుండట” యని అనుకొని నిమిత్తమాత్రుడై సాహితీవిదుడైనాడు. నిర్లప్తడై ఆ నిరంజనుని భజించుచు గానమునే తత్పాధనముగా గైకొని సంగీతవిదుడైనాడు. ఇట్టి భాగవత కవుల నాదోపాసనాధ్యేయము వారి మూలలోనే ఇట్లు వ్యక్తమైనది.

సతతంబును గృష్ణసంకీర్తనంబులు
 వీనులకింపుగా వినఁగ వలయు
 హర్షంబు తోడుత హరినామ కదసంబు
 పాటలనాటలఁబరఁగ వలయు
 నారాయణుని దివ్యనామాక్షరంబులు
 హృద్యీధి సతతంబు నిలువవలయు
 గంజాక్షులీలలు కాంశారములనైవ
 భక్తియు క్తంబుగాఁబాడవలయు
 వెట్టిమాడ్కిని. లీలతో విశ్వమయువి
 నొడుపుచును లోకబాహ్యత నొందవలయు
 విరాళయును విష్ణుమయమవి యెఱుఁగవలయు
 భేదమొనరింపవలదు....”**

ఇట్టి సాదోపాపనాయకమగు భాగవతము సాహితీవిదులకు, సంగీత కోవిదులకివి ఉభయభారకమై భక్తిముక్తిదాయకమై ఇహవర సుఖసాధకమైన మార్గమును జూపించుననుట అతిశయోక్తిగానేరదు.

పోతనార్యుడును అతని యనుయాయులును గలసి భగవన్నామభజనము నకు ప్రతీకగ విర్వహించిన భాగవతమేకాక పోతనార్యుడొక్కడే రచించిన వీర భద్రవిజయమును కావ్యమొకటి లభ్యమగుచున్నది. అందు కొన్ని సంగీత వ్రనక్తులున్నవి. ప్రథమాశ్వాసమున పుట్టినింటికిపోయి సంగరంభమున దాడెయిడి వీణనుకూడ కొంచుబోనెంచినపుడు “వీణియ నీవు దేవీణా సుభాషిణి”* అని ఆశాపించినదట. అట్లే అమరావతిఁ విభవవర్ణనముఁజేయుచు కవి అది “బహు వాద్యములచేఁ బరగునట్టిది” యనినాడు.

మఢమని శివునిపైని బాణప్రయోగము చేయుమని ఇంద్రుడు అర్ధించుటలో కూడ సంగీతకము చోటుచేసికొని నాదస్వరూపము ప్రముఖమగునట్లు ఈరీతిగ ద్వసించినది.

కలకంఠ గణముల కలనాదములతోడఁ
గలహంస నాదంబులు గడలుకొనగ
అరయదాకాలి పెండెరము నాదముతోయుం
కారనాదంబు జరణి కొనగ
భూరిసుందర రాజ కీరనాదములతో
వెడలెంటినాదంబు సుడికొనంగ
వందందుఁ జెలరేగి యార్చు నాదములతో
శరవేగ నాదంబు జడలుకొనగ? **

మఢమడు దండెత్తితోపుటకు ఆయత్తముచేసిన అశిబరముల అలజడిలో కూడ సంగీతధ్వనమే విసవచ్చినది.

‘భేరీమ్మదంగాది చాచాదంబులు నెనయిదుమ్మెదల మ్రోయింపఁబంపె’*

ఇక మదన విజృంభణములోకూడ సంగీతకవిజృంభణము ఇట్లు కాన వచ్చినది. “ఆ త్రిభువనసుందరుడు కాముడు సోమజూటువిపై రంగభృంగ మంగళ సంగీతపాఠానేక విర్మలమహనీయ వినదమోదితమానసుండై కలహంస నాదగణ పరివృతుండై విజృంభించినా”డట.*

పార్వతీ పరిణయ సందర్భమున ప్రవర్తించిన వేడుకలలో సంగీతమే ప్రముఖపాత్ర వహించినది.

“కమనీయగతుల వాద్యముల మ్రోయించిరి”***

“పుణ్యకాహకులును పుణ్యదుందుభులును

బుణ్యశంఖంబులు పొలచిమ్రోయ

మంగళపాతక మాగధ వంది జ

నంబులు కుభకీర్తనములు నేయ

కదిసి పేరంటాండ్రు కల్యాణములఁబాడ

పరిజనంబులు తన్ను వలసి కొలువ”****

హిమవంతుడు వరమేకువి నెదుర్కుకొలనేతెంచిన ముచ్చటలో లగ్నవేళలో గూడ దుందుభి, కాహళ, ధ్వనులు తూర్వరపంబులతో గణాదివృత్తుల సందడిచేయ మునిపుణ్య వదూజనకోటి గ్రంథలుకొని పాడుచుండ జరిగినదట.*****

వీరభద్రుఁడ ఇంద్రాదులలో పోరువందర్శమునకూడ పీతృన విజృంభణ మునకై సంగీతమందలి ప్రదోదనక క్రియ ఇట్లు ప్రవేశించినది.

* వీ. వి. ii - 91

** వీ. వి. ii - 95

*** వీ. వి. iii -

**** వీ. వి. iii - 128

***** వీ. వి. iii - 169

“అందంద వీరకాహళ

దుందుభినిస్సాన శంఖతూర్వకవంబు

క్రందిలై వీరపారధి

బృందారక బృందమెల్ల బొరిబొరి వణకెన్”*

ఇట్లు పోతనార్యుని గ్రంథములలో ఆతని సహజపాండితిరీతికి సరిపోయి వచ్చే సంగీత ప్రవక్తులున్నవి. పోతనార్యుడు గ్రహించిన భాగవతకథనేగైకొని అర్వాచేదగు దోమరి కోనేరునాథకవి బాలభాగవతమును పేరులో రచించినాడు. ఈ బాలభాగవత రచనమున కోనేరునాథుడు అగస్త్యుడై మహాభాగవత పారావారమును కుడిపెడుగచేసి ఆపొళనమువట్టి జూచినాడు. కళావిశేషముల సుప్రసిద్ధిచుటలో శబ్దాలంకారాదులతో కైలికి మెరుగులు దిద్దుటలో పోతనాథుల కవనమున సంగీతము చోటుచేసికొన్నది. కాని యీ కోనేరునాథుని కావ్యము కోనేరుమాత్రముగ వరిమితమైనది. పోతనార్యుని కవనసముద్రమునందువలె అనర్థరత్నములు వెలికితీయుటకు అందనువులేదు. పోతనయేగాక ఎఱ్ఱన, వెన్నెలగంటి మారన, శాశ్వతాక తిరువెంగళనాథులు కూడ కృష్ణచరిత్రము నేకరువుపెట్టినపుడు కాశీయమర్దన, రాసన్నత్యాది సన్నివేశములలో సంగీతము వకు విశేషప్రధాన్యము విచ్చియున్నారు. కాని యీ కోనేరునాథుడు ఆయా వట్టులలో సంగీతకముకెట్టి ప్రాధాన్యమునీక కథాగమనముమీదనే దృష్టిని కేంద్రీకరించినాడు. పామాన్యరీతితో సంగీతమునుజేర్చి ఇట్లు ప్రస్తావించినాడు.

“ఒకనాడు శౌరిచంద్రోదయవేళ చి

క్రమముగ నేణుతూతముపేయ”**

“వేణువంజువముచే నెడనునురాగము పేయుచు”***

“రాసమండలమమవమముగ నింపి”****

* పీ. వి. iv . 162

** భా. భాగ. v . 146

*** భా. భాగ. v . 147

**** భా. భాగ. v . 148

“అడిరి పాటల్ మట్టున నాడుచు నతిసంఘట్టిత బహువిధ విలాస
కమనీయముగన్”*

“అడెన్ దాండవమయ్యహింద్రుతలలందానక్తులై కిన్నరుల్
పాడన్”**

ఇట్లు అత్యంత సామాన్యముగనున్న సంగీతప్రసక్తులేగాని ఈ గ్రంథమున మచ్చునకైనను సంగీతశాస్త్రాన్నిత పాండితీప్రకర్ష గోచరముగాకపోవుటచే ఈ కవి సంగీతశాస్త్రాభిజ్ఞుడనుట సాజమేగాని సాహసము కానేరదు. మొత్తముమీద భాగవత రచనమున సంగీతకము పోతనాదుల సంగీతాభిరుచినిబట్టి చోటుచేసికొని అదియొక నాదోపాసనాత్మకరీతియై భాసిలి గీతిసాహితీరంగములో రెంటియందు ఇహపరసాధనకేలక్ష్యమై ఆలరారినది. □

* భా. భాగ. v - 149

** భా. భాగ. v - 116

పెన్నెలకంటి సూరనార్యుని విమలసంగీతవిజ్ఞత

“శ్రీకాంతాకుచహేమకుంభములపైఁ జెల్వారు కాశ్మీర పు
స్తాకంబై తన పేరురంజనగడుశోభిల్ల దీప్తిచ్చటా
వ్యాకోచంబుగఁగొస్తుభంబునకు జోడైయున్న మోదించు సు
క్లృకుండబ్బినవేంద్ర రాఘవునికిచ్చున్ సుష్టిరైశ్వర్యమున్”*

ఇది పెన్నెలకంటి సూరనార్యుని కావ్యాదిమంగళశాసనము. ఇందు
సంప్రదాయవిధముగ వినిపించెడి శ్రీరాగముతోపాటు ‘కాంతాహేమ’ రాగ
నామములును స్ఫురించుటచే రాగమాలిక అల్లకొన్నది.

అవతారికలో ఇష్టదేవతాసమస్కృతులలో వినాయకునికి నాట్యాభిరుచి
ప్రకల్పితము. పద్మపురాణమునందును ఇట్టి పద్ధతి గలదు.

“జననీస్తన్యముగ్రోలు ప్రాయమున నందుత్సాహంబుతో దేవతా
పవితర్ వేడుకపుట్టఁదాళగతులన్ వాయించుచున్ బాడఁగాఁ
గనదుల్లాసముతోడ బొజ్జగదలంగానాడు లంఘోదరుం
డమరాగంబున రాఘవప్రభుని విత్యశ్రీయుతుంజేయుతన్”**

కృతిభర్త వంశవర్ణన సందర్భమున ఆతని వంశస్తులైన సంగీతజ్ఞుల
నెందఱివో ప్రస్తుతించెను. కృతిపతి ఆస్థానమే సంగీతసాహిత్య కళానిలయమని
పేర్కొనినాడు.

“లింగభూమిభర్త సంగీతసాహిత్య నరసవిద్యలందు చతురుడయ్యె”***

“సంగీత సాహిత్య నర్వజ్ఞులొకవంకఁ

జొక్కపు భరతజ్ఞులొక్కవంక”****

* విష్ణుపురాణము పీఠిక - 1

కాకా ,, ,, - 41

*** ,, ,, - 45

**** ,, ,, - 17

“చూడనేర్చిననాడె చూడంగనేర్చినుగిలి .

గాయకుల యింద్లగలిమిగలుగ”*

“సంగీతసాహిత్య సరసత చిత్రమే

తలపోయ రాయపితామహనకు”

“వారుచూపులచే నివాళించి యొక సీమ

కాళింజిపూని చెంగటనటింప

పంచమస్వరమున వద్మాక్షియొక్కెతె

యవధారు చిత్రేళయనుచు బలుక”***

శ్రీదేవి జన్మించిన కుభసందర్భమున విశ్వావసు వ్రభృతులైన అప్పరో గణంబు నృత్యమును అలవోకగా పల్కినాడు. అట్లని సంగీతశాస్త్రపు నిగ్గు నెఱుంగనివాడని వలుకరాదు. సునిశితముగ పరిశీలించిన ఈతడు సంగీతాభిజ్ఞుడను కొనుటకనువున్నది.

అవసరమైన వట్టులందు ఎఱ్ఱనార్యుని మించు సంగీతాభిరుచిని వ్రదర్శించెను. ఇతడు వర్ణించిన కృష్ణుని వేణుగానరీతిచే ఈతడు కాకలుదీరిన సంగీతజ్ఞుడనవలయుననిపించును.

అది యమునాతటి. అనాడు పోడకకళాపూర్ణచంద్రికాసాంద్ర సమస్తమై భువనతలమెల్ల పరవళమైపోవుచున్నది. అట్టి శరత్కాలమున కృష్ణుడు గోవికా జనమనోహర్యంబైన పౌకుమార్యంబుతోడ వివోదించుచుండి ఒక్కనాడు నిశా సమయమున

“తన సంగీతవచోవిలాసము సుధాధారావ్రహ్మరంబుగా

వనజాతాక్షుడు సర్వమోహనకళావర్జిష్టువై పెంపుతోన్”***

* విష్ణుపురాణము పీఠిక - 62

** ,, - 18

*** ,, iii - 275

“పరగవడ్డాది స్వరంబులు మంద్రమధ్యతారక మార్గములును
పుష్పాంగనా రాగములు ముప్పదిరెండు నాని మొత్తంబులు వరుసనెఱిగి
కాలక్రమామానగతులతోఁదాళంబులెఱిగి మూర్చనవృత్తు లేర్పరచి
గీతంబు దరువు జిక్కి జిందు మొదలుగ నొక్కొక్క వర్ణంబునుగ్గడించి
కుద్దసాళగ సంకీర్ణకోభితములు శ్రుతులుజెడకుండ చెవులకు సౌగసుగలుగ
వేణునాదంబు మొరయించె రాణమెరయ మదనగోపాలమూర్తి
యమ్మాదవుండు*

ఇప్పట్లున సూరనార్యుని గానపాండితి నిగ్గులుపారెను. ఇట సంగీతము సర్వమోహనకళావర్ధిష్ఠుడైన వనజాక్షుని పరముగా పెంపొందెను. ప్రథమ పాదమున కవివచసి సంగీతమగు పరిజ్ఞానము ప్రవృత్తము. షడ్జాది సప్త స్వరంబులు మంద్రమధ్యతారక మార్గముల ధ్వనించి, మోహనరాగమాలపించి అనందతానముగ పరిణమించెనట. ఒక్క రాగమే కాదు పుష్పాంగనా రాగ ములను రాగరాగిణులు ముప్పదిరెండు మిత్రరాగముల వరుసక్రమంబు లెఱిగిన రీతిలో నాల్గవించబడినవని తెలియనగును. స్వరములో వాది, వివాది, సంవాది, అనువాది స్వరములున్నవి. రాగానుసారిగ దాని ఆరోహణావరోహములనుబట్టి రాగాలపై నొనరింపవలెను. అట్టికఠి అందలి స్వరములలో కొన్నిటికి కొన్ని వివాదులగును, కొన్ని సంవాదులగును, కొన్ని అనువాదులు వాదులగును. అనగా రాగముపైబట్టి కొన్ని స్వరములకు మిత్రశ్వశత్రుత్వములు, కటస్థములుండును. కాత దాని విమిత్రములను వరుసనెఱిగి ఆ గాయకసార్వభౌముడు గానము చేసినాడనుకోవలెను. ఇట్లేను సూరనార్యుని రాగవివేకము వ్యక్తము. ఇట తాళపరిజ్ఞానమును వెల్లివిరిపినది.

తాళమునకు కాలపూర్ణక్రియాంగదులు ప్రాణములు. వీని ననుసరించియే తాళగణముల వియ్యతి ఏర్పడినది. తాళవేగము ముఖ్యముగా నాల్గు రీతులుగ వింగడించబడెను. అదిత్యస్ర, చతురస్ర, ఖంధ మిత్రములు తాళక్రమమునందు గతులాపింపదగును. మూర్చనాదికముల స్పృశ్యుల గురించికూడ చెప్పబడెను.

శ్రోతృచిత్త సుఖావహత్వము ననుసరించి సమ్మోహనజనకమైన మూర్ఛితస్థితిని శ్రోతకు కల్పించు రాగపు 'రసవట్టు' మూర్ఛనమగును. దానినెరిగి మోహన పంగీగామును కృష్ణుడు గావించినాడని యిందు వర్ణితము.

నాల్గవ పాదమునందు గానప్రక్రియలగు మార్గదేశిభేదములన్నియు చెప్పబడెను. మార్గప్రక్రియలుగా గీతములు వ్యక్తములు, దేశిప్రక్రియలుగా దరువులు, జక్కిణులు, చిందులు మున్నగు నాట్యోపయోగి గానప్రక్రియలుగూడ ఆ అనంతనాదబ్రహ్మస్వరూపుడు తన వేణువుపై వలికించి రాసలీలకాహ్వనించి నాడని భావింపనగును.

అతదొనరించిన రాగాలాపములలో కుద్దరాగములు, సాళగ (ఛాయాలగ) రాగములు, సంకీర్ణరాగములుగూడ శోభించెను. వాని శ్రుతులు చెడకుండ చెవులకు పొగసుగులుక కర్ణాటముగ (కర్ణాటబీజీ కర్ణాటః శ్రవణ సుఖ వ్రతి పాదితముగ సాగెననిపించునట్లు కవి ఆభివర్ణించెను.

ఆ మధుర నాదమున పశుపక్షిమృగాదులతోపాటు వృక్షలతాగుల్మదులు గూడ పరవశించినవి. చిత్రరూపముల చందముననుండినవి. అప్పుడు

“ప్రాణేశ్వరుని శయ్యపై నుండి యొక యింతి

కృష్ణలీలలు సాళగించి పాడె

నత్తమామలు చూడ నలివేణి యొక్కతె

తతకారములుచేసి తాళమెత్తె

కల్లిదండ్రుల మ్రోలఁదమకించి యొక లేమ

లీలాగతుల సమాళించి పాడెఁ

జొట్టంబులెల్లనుజూడ నొక్క మృగాక్షి

మెల్లనఁదలయాచి మెచ్చెనతని”*

ఇందు సాగళించి పాడుట, తతకారములుచేసి తాళమెత్తి లీలాగతుల సమాళించి పాడుట సంగీతవర్ధకులకు సంబంధించినవి. ఛాయాలగములగు

రాగములలో రాగమాలికలగూడి పాడుట పాళగించి పాడుటలో వ్యక్తము. తతకారములుచేసి తాళమెత్తుటలో తత, ఘన, సుషిరానద్ధాదికములగు వాద్య విశేషముల వాద్యాధ్యాయవద్దతి వెలువరింపబడినది.

1. తతము : వీణలోనగు తంత్రవాద్య విశేషములను వాయించుట
2. ఘనము : కంచుతాళములు లోనగు లోహవాద్య విశేషముల మొరయించుట
3. సుషిరము : వేణువు మున్నగు గాలిసూది వాయించెడి వాద్యముల మ్రోయించుట
4. అనెద్దములు : మృదంగాది చర్మమర్దన వాద్యముల ధ్వనించుట

ఇటు వంశీధరుడు పూరించిన సుషిరవాద్య సన్నాహమునకొక వల్ల వాధర తంత్రీవాద్యముల మీటి తాళక్రమమును చూపించినదనుకొనవలెను. ఒక లేమ వీలాగతుంతో వాద్యము నిర్వహించి సుమాళించి పాడుట గమ్యమానము. ఇట్లు మురళీనాదముచే మోహముపుట్టించుచు తన సంగీతపాండితిని ప్రదర్శించి రాస క్రీడా సంగీతమును ఆ బృందారకచక్రవర్తిచే తాళమానముగ నిర్వహింపజేసెను. ఇంతటి గీతవాద్యనృత్యక్రయయైన కార్యక్రమ సంగీత ప్రతిభను ప్రదర్శించిన మారనార్యుడు ప్రశంసార్హుడు. □

పద్మపురాణకర్త మడికి సింగన సంగీతపరిచితి

“శ్రీరఘ్యంబగు దుగ్ధవార్ధినడుమన్ శేషాహితల్పంబుపై
నారూఢంబుగ నిందిరాసహతుడై యానందలీలం గుణా
దారుండై వరసంయమీంద్రులకు నాత్మజ్ఞానరూపంబు దా
నై రంజిల్లెడు వేడ్కప్రోచుగృహ గుండామాత్యునెల్లప్పుడున్”*

ఇది మంగళాశాసన రూపమగు ప్రథమపద్యము పురాణసంప్రదాయ రీతిలో
శ్రీరాగాంచితముగనే ప్రారంభింపబడినది.

తొడము మీదికెత్తుకొని దోర్మగళంబునఁదాళగించుచు
గ్గండ మదాంబుధారలంకుంగ్రమ్మెడు తుమ్మెదలొత్తుకాఁబుగఁ
గొండలతేవి కూర్మిసుతకుం బ్రియమందగ నాడుచున్న వే

దండములుండు నవ్యకవిశారస సూక్తులు మీకు నీవుతన్”** ఇది యిందలి
గణేశస్తుతి. ఇందు గణనాయకుని పరముగ సంగీత సమగ్రస్వరూపము గమ్య
మానమైనది. తుమ్మెదల యుంక్యతి ఒత్తుకాఁబుగ శ్రుతియుతముగ నాలపించు
చుండుటలో గానమున్నది. దానికి తగిన తాళమును వేయుచు వేదండములుండు
స్పృత్యమునొనరించినాడు. కాననిట అటపాటలు రెండును ప్రదర్శితములు.

ప్రథమాశ్వాసమున భృగువిద్యాధద సమాగయన విద్యాధరుడు హృద్య
తరమగు గానమున అనవద్యుండగు వాదనియు ఆతని మనోహరి నవ్యవీణానాద
దివ్యగానంబుల మృదును నారాదించి మైప్పువడపినదనియు కథానుసారిగ చెప్ప
బడినది.

సుందోపసుందుల చరితమున తిలోత్తమ **వీణక మీటుచున్ వట్టిమాకులు
ఇగురులు పెట్టబాడిన్”దని చెప్పినాడు. పెక్కు రాగములు గైకొని పాడుచున్న
ఆ దివ్యగానంబు మధురంబుగా నేతెంచిిన సుందోపసుందుల సహవర్తులగు
అసురులనుకూడ ఆకర్షించినదని చెప్పినాడు.

* ప. పు.

** ప. పు.

గంధర్వకన్యకల వృత్తాంతమున ఈ కవి తన సంగీతవరిచితిని ఏతచ్ఛాస్త్ర సాంకేతిక పదజాలముల నడుపుటలో వ్యక్తీకరించెను. ఇట్లు ఆ పనికలకు షవ్వంబగు జవ్వనంబులు వివ్వటిల్ల స్వరగ్రామతాన మూర్ఖావిశేషంబుల వీణా వాదన నైపుణములు మెరయ మధురగానము చేయుచు చతుర్విధ నృత్తముల ప్రగల్భుడై సమస్త విద్యాకళాభిజ్ఞులగుచు పితృలాలనంబున పెరిగిరని కథాను సారిగ వ్యక్తీకరించెను.

నవమాశ్వాసమున కాళియమర్దనమున కటిసూత్రమంటికా ఘణఘణ నాదముల్ మెరయగా వెన పల్లవాగ్రణి “తాండవమాదె”నని పలికెను. మఱిల గోపాలదేవుడు వేణుగానము చేయుటనుకూడ నిట్లు వర్ణించెను.

“మధన శశికోటి లావణ్యమహిమనొప్పి కృష్ణుడు”

“పలపలిపాదమద్దమిడి వామపాదంబు ధరిత్రిమోపి మలచి త్రిభంగిమై నిలచి మానుగనర్దనిమీలితాక్షుడై ఆలనతదోపనంగుళములార్పుచు నింపెనెలార వేణువున్ వెలయగ నొత్తెను కృష్ణుడు అరవిందదళాయతాక్షుడు సౌమ్యమూర్తియై” అని నాట్యగానహేవాకమును ప్రధర్మించెను. ఆ గానమహాకృష్ణమునిట్లభి వర్ణించినాడు.

“వట్టి మ్రాకులు చిగురులుపెట్టె నచటి

ఘనశిలావళి మడుగులుగట్టగరిగె

మృగనమూహంబు వినుచు మెలగ మఱచి

మించి కృష్ణుడు మురళిః పూరించునపుడు”** అంతేకాక

“ఘూర్ణులు ఛాచి కమ్మగవమోడ్చి చెవుల్వెనలించైచి.... వ్రాసిన చిత్ర రూపులట్టి మేకలు మాచి గోవులు పైకము ఆ దివ్యగానమునకు వరవళించినట్లు” వివరింపుటలో “శుభర్యోత్తి పుటర్యోత్తి వేత్తిగానరసంపణి” యను సంగీతాను శాసనము జ్ఞప్తికెలయించును.

* వ. ప.

** వ. ప. ix - 200-210 మధ్య

బలరామకృష్ణుల వివాహనందర్థమున తననాడు వాడుకలోనున్న రీతిగా పేరంటాండు పాటలు పాడిరని దేశిగానరీతినిగూడ తెల్పెను.

మొత్తముమీద పర్యాలోచించి చూడగ సింగనార్యునికి సంగీత పరిచయమే గాని ప్రాగల్భ్యము లేనట్లు, అభిమానమేగాని అభిజ్ఞత లేనట్లు పద్మపురాణము వలన సువ్యక్తము. □

మడికి సింగన ద్వీపద భాగవతము

పద్మపురాణ కర్తయైన మడికి సింగన రచనముగ ద్వీపదభాగవత దశమ స్కంధము మఱియొకటి యున్నది. పద్మపురాణమున ప్రదర్శించినంతటి సంగీతోపజ్ఞత సింగనార్యుడేలనో ఈ గ్రంథమున చూపలేదు. మామూలు మాటలలో ఎడనెడ గీతవాద్యముల పేర్కొనినాడు.

రుక్మిణీ వివాహమిట్లమున “పందిసన్నల గీతవాద్యముల్ మోసినవ”ని నాడు*

“పటహకాహళశంఖపణవాదులొలసిన”వనినాడు.**

రుక్మిణీ వర్ణనమున

“కనకకాహళకాంతిగడచి చూపరకుఁ

గనువట్టు కాంతజంఘలు ధన్యమగుచు”*** అని వర్ణించినాడు.

ఆమె వివాహసమయమున

“ఘంటామృదంగ మంగళతూర్యరవములంతట మ్రోసిన”వని**** నాడు.

“రవికతమేర పేరటాండ్రు పాడిరవి”*****నాడు

జగదధిరజైకాండమున వనంతర్తు వర్ణనమున నీమాటలున్నవి

“పాటలు చెవివిని పాటలీతరులు

పాటిల్లె నతులయాపాటలనలరి”*****

* ద్వీ. భాగ. కల్యా. కాం. - 63

** ,, - 63

*** ,, - 87

**** ,, - 247

***** ,, - 257

***** ద్వీ. భాగ. జగ. ర. 73-74

గుంపులై యలరెడు గొదనుతుమ్మెదలు
పానాభిరతిఁజొక్క వతులును నతులు
గానంబులొనరించు గతిని జూపట్టి”*

అదే కాండమున శ్రీకృష్ణుడు “వటహశంఖకాహళారావములు”** విని
మేల్కొంచెనన్నాడు.

ఇంతకన్న నెక్కుడుగ సంగీతశాస్త్ర ప్రసక్తులీగ్రంథమున లేవు. □

* ద్వీ. భాగ. జగ. ర. 76.77

** ౨౭ ౨౭ ౨౭ 427.

ప్రథమాంధ్ర యుగళకవుల సంగీతప్రీతి

నంది మల్ల య ఘంట సింగయలు ప్రథమాంధ్ర యుగళకవులేగాక సంగీత సప్రవాహము నెఱిగిన కుటుంబములయందు జనించిన మేనమామ మేనయల్లుండ్రగుట ఒక విశేషము. నంది మల్ల య తండ్రియైన నంది సింగయామాత్యుడు “సారస్వతాభినంది”గా “సంగీతనంది”గా మన్ననలనందినాడట. దీనినిబట్టి నందివారి యింటి అడబ్బడుచునకు పుత్రుడైన ఘంట మల్లయకుకూడ మాతృ వంశాయతమైన సంగీతాభిరుచి యుండుననుట స్పష్టము. ఈ వరాహపురాణమున తొలి పద్యమగు మంగళాశాసనమున “శ్రీ, లీల, కాంతి” రాగములు ధ్వనితము లగుటయు*, మరి పద్యమైన ఈశ్వరనమస్కృతియందు వరమశివుడు సంత్యా నటుడుగ ప్రస్తుతింపబడుట** గాంచిన ఈ కవులు సంగీతప్రియులని తెలియు చున్నది.

అవతారిక పదవ ప్రథమాశ్వాసమంతటికి చెప్పకొనదగిన సంగీతకవు ముచ్చట యియ్యది.

“అచ్చోటందవమాచరింపఁగఁదరికైయత్త చిత్తంబునన్
విచ్చేపెన్ సురమౌచి నారదుఁడు పాణిస్వీణ తంతుల్నుభ

* “శ్రీలీలాస్పదమైన కొమ్మున, ధరిత్రీకాంతఁగారుణ్య ల
క్షి లోలాత్మకనెత్తి లీల బలదాశ్లేషైక శృంగోన్న ము
త్కైలాసంబునుబోలెనున్న జగదేకస్వామి వారాహదే
హాంకారుఁడు ప్రోచునీశ్వర నృసింహాక్షౌవదూవల్లభున్”

** తానానందముతోడఁ గుంకుమ వసంతంబాడెనో నాఁగ సంత
ధ్యానాట్యాకుసరప్రమీగళిత మస్తన్యస్తనాకస్రవం
తీ వీరేరుహరేణువుల్ తనువువై వింధగ, దీపించు గౌ
రీనాథుండొనఁగున్ గృవన్నరసదాశ్రీ భర్తృత్వశ్వర్యముల్

స్వచ్ఛారంబున మూర్చనాస్వర విశేషంబుల్ వెదజల్లుగా

నిచ్చన్ మెచ్చుచు దేహచంద్రికలు రాకేందువృత్తిరగాన్”* ఇట్లు నానదుని స్వరూపచిత్రణముతోపాటు ప్రవృత్తమైన ఆతని నాదస్వరూపము నానదుని చేతిమహతి ప్రకృతిప్రకృతి ధ్వనుల నించుచు మూర్చనాస్వర విశేషము లను వెదజల్లినదట. ఇందలి ఈ పలుకుబళ్ళనుబట్టి నారదుడే రాగమునో, తానమునో, పల్లవిలో వీణపై పల్కించినాడనుకొనవలెను. ఆ దివ్యగానమున స్వరము సుగీతశాస్త్రోక్తమైన రీతిలో స్వరోరంజితమై భాసిల్లినదనుకొనవలెను. అందు మూర్చనావిశేషములుకూడ వెదజల్లబడెను. ఏదేని ఒక రాగమును ఆలపించునపుడు రాగానుసారిగనున్న రాగరంజక ప్రయోగములను గాయకుడు గాని వాద్యమును వలికించువాడుగాని శ్రోతృచిత్తనుభావహమగునటల సకృత్తుగ వలికించును. అద్దానిని వినినపుడు శ్రోతృ చిత్తము సమ్మోహితమై ఒక విధమగు మూర్చితస్థితిని పొంది అవశమైన ఒక వివశస్థితిని పొందును. ఎంతటి మహా సంగీతశాస్త్రవేత్త అయినను అతిసకృత్తుగ నిర్వహించెడిది మూర్చన, అట్టి మూర్చనలను వెదజల్లి నాదనుటలో భంగ్యతరముగ జూటకవుల సంగీతప్రీతియే వ్యక్తమైనది.

* ద్విత్వీయాశ్వాసమున బ్రహ్మ కొలువుతీర్చియుండగా వాటిని దర్శింప

* వ. పు. i. 89

మూర్చన యనునది ప్రాచీన గ్రంథములందు “మూర్చర్యకేయధా శ్రోతృ చిత్తం సా మూర్చనా” యని చెప్పబడగా కాలక్రమమున అది స్వర భారమునకు పర్యాయముగా రూఢినొందినది.

** నడిచె నింద్రుడు కిన్నరకాహనులు మ్రోయ

గమకించె శిఖిడిండిమములు మ్రోయఁ

జనియె దండధరుండు జయధుండుభులు మ్రోయ

వెళ్ళె దైత్యుండు గిడిగిళ్ళు మ్రోయఁ

బోయె సంబుధిరాజు బూరగొమ్ములు మ్రోయఁ

జరగె వాయువు మురజములు మ్రోయ

నరిగె యక్షుండు కిన్నెరభీజీయులు మ్రోయఁ

గదలె రుద్రుండు శ్రుంగములు మ్రోయ ii. 8

సుధాంధసులేగుడెంచినది తెల్పుచు అటకేతెంచిన దిక్పాలర విభవానుసారి వాద్య ద్వానమును ఈ యుగళకవులు మనకు విప్పించినారు. *ఈ గ్రంథమునకు పీఠికను సంతరించుచు గురువర్యులు శ్రీ పుట్టవర్తి కళాప్రపూర్ణులు “ఇంద్రునిలో మురజములెందుకు రాలేదు. అంబుది రాజునకు కాహులెందుకు లేవు. దండ ధరునకు జయమందుభులెందుకు లేవ”నుచు ప్రశ్నవర్షమును కురిపించి వానికి జవాబులు కవులే చెప్పవలయుననిరి. చమత్కరించుటకు సరస్వతీ పుత్రులట్లనిరే గావి లేవిచో సమాధానములను వారే చెప్పియుండెడివారు. నాకు తోచిన రీతిలో అద్దానికి సమాధానమియ్యది ** మన సంగీతనృత్య గ్రంథములలో బృంద మేళన చతుర్యము ప్రశంసించబడినది.

సుకవివంటి ఉత్తమ వాగ్గేయకారుడు బృందమేళన చతుర్యగుట హర్షించదగినట్టిది. కావుననే సంగీతసంప్రదాయమును జన్మతః ఎఱిగిన ఈ యుగళకవులిట్ల బృందవాద్యద్వాన కాహులను, డిండిమములను, జయ దుందుభులను, గిడిగిళ్ళును, బూరగొమ్ములను, మురజములను, కిన్నెర వీణీయలను శంఖములను ఒకవరి తరఫుననుషిరాసర్పములను చతుర్విధ వాద్య సంఘాతమగు ‘నతోద్యమేళనము’గ మొరయింపజేసిరి. ఇంద్రుడు కిన్నెర కాహులు ధ్వనించుచుండగనేతెంచిన యక్షుడు కిన్నెరవీణీయలు మ్రోయగ తరలి వచ్చినాడట. చెప్పిన వాద్యనామమును చెప్పక చెప్పిన ఈ కవులు రెండుచోట్ల ఒకేవిధమగు కిన్నెరవాద్య విశేషమును దడవియుండిరని మొదట చెప్పినది మార్గివాద్య ప్రభేదమగు కాహళయవి అద్దానివి మొరయించినవారు కిన్నెరులని చివరిదిగా చెప్పినది కిన్నెరయను దేశ్యవాద్యమని యెఱుగనగును. ఇవియేకాక ఈ వాద్యములందు కొన్ని అనూచానముగానున్న మార్గివాద్యములున్నవి. మఱి కొన్ని జానపదులుకూడ మొరయించెడి గిడిగిళ్ళు, బూరగొమ్ములు, కిన్నెరులు వంటి వగునవికూడ కలవు. ఈ యుగళకర్తయగు శ్రీనాథుడు కర్ణాటబాణిని వరిపోషించినాడు. మార్గిదేశ ప్రక్రియలకు నడిమివాటముగ నడచు శ్రవణసుఖ

* వ. పు. పీఠిక ‘x’ ‘x’

** “గాత్మవాదకసంఘాతో బృందమిత్యభిధీయతే
ఉత్తమం మేధ్యమమహో కవిస్థమితో కత్తిర్దా”

ప్రతిపాదితమగు శ్రీనాథకర్ణాటబాణిని యీ యుగళకవులు బృందవాద్యమేళనము నందుకూడ ప్రతిపాదించి తమ తౌర్యత్రిక వ్రజ్జను వెలయించినారు.

“గీతం వాద్యం తదానృత్తం త్రయం సంగీతమువ్యతే” అనునటుల ఈ యుగళకవుల సమగ్రసంగీత పరిజ్ఞానము మఱల చతుర్థాశ్వాసమున గౌరముఖుని కథలో పొడగట్టినది. అట ఆ మనుజేంద్రశేఖరుడు మణిపీఠమీద యధివసించిన తఱి ఆతనిని వినోదపరచుటకు ఒక సమగ్రసంగీత సభాకార్యక్రమము సంఘటితమైనది* ఇట ఒక వద్యమున నట్టువరాంధ్ర ఆహార్యవిశేషములు వ్యక్తముకాగా

* “సరసిజద్వయముపై మొరయు తుమ్మెదపిండు

వలెఁగాళ్ళగజ్జలు గురికరింప

కంతుని బాణంబు గరి చందమునఁ బింతె

లిడుచుఁగట్టిన చీర గుడుసుపడగ

హేమముగప్పిన రథాంగముల చందమున గం

చెలలోని మెఱుఁగుఁ జన్నులు చలింప

చదలఁబ్రాకిన మెఱనంజిభావమునఁ గ్రొ

మ్ముడి మీదఁజెంగాని ముసుగు నిలువ”

సంగముల గీతమర్థంబు హస్తముల దృ

గంచలంబుల నాకూతమంఘ్రి పల్ల

వములఁదాళంబు దెలియ మార్గమున దెలిసి

ముద్దయిలు గొందరాడిరి మోహనముగ

iv - 128

హరిజీనయనలు గొందఱు

మొరయించిరి కాలమానమునత్తున్ వీణా

మరజవణపథక్కా యు

ల్లరికా యుద్ధరులు ద్రుతవిలంబిత గతులన్ iv - 129

నాకముఖులు గొందఱు

పాళగసంకీర్త శుద్ధపరణి మెఱయగా

నాకతులు నేసి పాడిరి

కాళగతులు మంద్రమధ్యకార శ్రుతులన్ iv - 130

మఱి మూడు పద్యములలో నృత్యవాద్యగీతరీతులు వ్యక్తములైనవి. నాట్యగతియొక్కట్లు, బొట్టు, కాళ్ళగజ్జలు మేలిముసుగులో సహితముగ సంపూర్ణ ఆహార్యరీతిని విశేషముగా వర్ణించిన ఈ కవుల నాట్యవైశారద్యమభినందనీయుము.

అందానాట్యనుందరి అంగముల గీతము అర్థము హస్తముల, దృగం చలములాకాశమును అంఘ్రివల్లవముల తాళమును మార్గీరీతినంగీకరించి గావించిన నాట్యరీతి భరతప్రోక్షమగు సిద్ధాంతరీతికి సంవాది* ఆ పదవ నున్న పద్యమున ఆ నాట్యప్రదర్శనమునకు వలసిన నేపథ్యవాద్యరీతియందలి ద్రుత విలంబితగతులలో సాగిన ఆతోద్యమేశనారీతి వ్యక్తమైనది. నాట్యమునకు వాద్యము అమగతముకాగా ఏతద్వాద్యపహకారము నందుకొనిన గానపద్ధతి కూడ అత్యంతశాస్త్రరీతియందే యిది ప్రతిపాదికమగుట ముదావహమగు విషయము. ఆ గానము రసమయమగు నాట్యమునకనుగతమగుట వలన వివిధ రాగరీతులిది వెల్లివిరిసినవి. అంతేకాక ఆ నాట్యము లయాత్మకము శ్రుతిసుఖ ప్రతిపాదకమగుట వలన అందు వివిధ తాళగతులు మండ్రమధ్యతార శ్రుతులలో ధ్వనించి ఆనందబ్రహ్మ సాక్షాత్కారమును కల్గించినది. ఇట్టి ఈ ప్రథమాంధ్ర యుగకవుల అపార తార్యత్రికపాండితి తదనంతర యుగమునందలి సంగీతజ్ఞులగు రామరాజభూషణ, రఘునాథాదుల కారాధ్యమైనదనుట తథ్యము.

దశమాశ్వాసమునందొకచో రుద్రస్థానమిటుల పర్ణితమైన నృత్యగానములకది పభాస్థానమై విలసిల్లినది.

“రహిగల రుద్రకన్యకల రాగము వినుడున్
సహపితలీల భృంగిరుతి నాట్యమణిగనుచున్
ద్రుపాణకపాలపాలితో గ్రుచ్చిన గద్దియపై
మహిమ సుపర్వకోటి....మూకాలుపై విలువన్”

వారదుని వర్ణనమున విరిసిన సంగీతప్రపత్తిలో నాతవిమహతీస్వరూపము

* కళేశాలంబయేర్గీతం - హస్తేనాథం ప్రతిభ్యమేతో
సతిర్నాథం దర్శయేద్భావం - పాదాభ్యాం తాళమాచరేత్
ప. పులివీడుకవి. అ. ప్రతిపత్తి

సుస్పష్టమై భాసించెను. నారదుని మహతీనాదమును వర్ణించినవారు ఎందఱున్నను ఆతని మహతిలోని ప్రత్యేకతను గూర్చి సుస్పష్టముగా చెప్పినవారు వీరు ఇరువురే అనవచ్చును.

“ప్రౌఢమై నూరుతంత్రులవీణ వాయించు

నరిలేని జగజెట్టి జంత్రగాఁడు

గానప్రభవాధ్యులైన తుంబురు వర్ష

తులతోడీ కూరిమి చెలిమికాఁడు” * గ నారదుఁడు వర్ణింప

బడెను. దానితోపాటు నారదునిది నూఱు తంత్రుల వీణయని మనకు తెలియు చున్నది.

ఏకాదశాశ్వాసమున వైష్ణవిసఖాస్థానము నలువరాణి కొలువుకూటమునకు దీరై భాసించి గానప్రభావాధ్యమైనది.

“శ్రుతులాకృతులుదాల్చి సుతులు గావింపంగ

నానానిలింపులు సుతులునేయ

మునులాగను రహస్యములఁబూరనలునల్ప

నవ్వరశ్రీలు నాట్యంబు చూప”

ఇట్లు తవశ్చర్యనొనరించుటకేతెంచిన నారదుడు కథానుసారిగ ఒకచో కాఁజూచిన కొన్ని వైచిత్రులను గూర్చి చెప్పుచు శ్వేతదీపమును గూర్చి ఇట్లు చెప్పెను.** విశ్వమోహనకృత్కిన్నర కామిసీమధుర నానలావములు విరంతరము వినవచ్చుచున్నవనినాడు. ఇట్టి నాదాత్మికమైన వర్ణన చేయుటకు కవులకు నాదోపాసనారింస ఉండితీరవలెను. నారదునిగాంచి సావిత్రిదేవి వరిహసించినది. దానితో నారదుని వివేకముతోపాటు ఆతని గానవిద్యానైపుణ్యము గూడ చెడిపోయినదని తలంచుటలో కవులదైన గానాభిమానమే వ్యక్తము.

* ప. పు. x - 9

**

బ్రహ్మహత్యాపాతక దోషమున విరక్తుడైన నృపతి ఒకచో ప్రకృతులచే సామభూతిపూర్వకముగా నిట్లు వృచ్చింపఁబడెను. ఆస్థయందేగాక నిరాస్థయందు గూడ సంగీతము చోటుచేసికొనుట యొక ప్రత్యేకత.

“ఉబుసుబోకకునైన నొల్లవు చెవిఁజేర్చ వైణికవల్లకి వాదనములు”

మఱియొకచో వనంతవర్ణనముద అభిబ్బిందము పాటలు పాడినట్లు వర్ణిక మైనది. వనితల మంజుభాషణములును వర్ణింపబడినవి.

“కమలగర్భగేహినీహస్త మణివల్లకి వినాదబాంధవములైన మంజు భాషణములతో బోల్పబడినవి.

ఈ కవులు ప్రబోధచంద్రోదయమున ఈమాత్రముకూడ సంగీతాభిరుచిని ప్రదర్శించలేదు. ఈ గ్రంథము సాహిత్యరీతిలోనే కథాకథనవిషయమున “కల తిరిగి మాచారమునకు పొమ్మనుచున్న”ట్లున్నది. అందువలన కవులు సంగీత స్మరయమలయ్యును తమ పాండిత్యమును అంతగా ప్రదర్శించలేదు.

గౌరనార్యుని గాన గౌరవము

ఈ కవి కృతులుగ హరిశ్చంద్రోపాఖ్యాన నవనాథచరిత్రములు లభ్యములు. గానానుకూలమగు ద్విపదమునందు కావ్యరచనము చేయుటయందీ కవి సిద్ధహస్తుడగుటచే ఈతని రచనము ఆపాతమధురమై గానామృతదిగ్గమైనది.

నవనాథ చరిత్రము ప్రథమమునుండి సంగీత తరంగితమైయున్నది. ప్రథమాశ్వాసమునందే కథితమైన ముక్తకాంతభిజ్జవృత్తి రాముని వైభవమున సంగీతవిదుల విభవము ప్రత్యేకించి ఇట్లు పరిపొషితము—

“అలరాగదోషంబులు ఆఱునెనిమిదియు

తొలగించు గుణము లైదును రెండు నెలమి

దలకొని గాత్రజంత్రములనేర్పు

గలగి వాసికనెక్కు గాయకోత్తములు

ననువమందిగు సరసాంతరంగ కవిత

వినుతాభినయ చతుర్విధ నాట్యములందు

సరిలేని నటనటులు” * అభిజ్జవృత్తిరాముని పరివేష్టించియున్నారని నాడు. ఇందు ప్రథమముగా గాయనదోషములు గుణములు ఉట్టంకితములైనవి. ఈ గాయనదోషములు ఇతఃపూర్వవివృతములే. ఈ గాయనదోషములు సంగీత శాస్త్రకోవిదులు పాతికవఱకు నుట్టంకించినను పాహితీవిదులు వానిని తగ్గించి చతుర్దశసంఖ్యాకములుగ విరూపించిరి. ఇక ఆ దోషములనపాస్త్రములు గావించు గుణములు ఐదును రెండని నెలమిన ఏడని అన్నాడేమో గౌరనార్యుడు. గాయన గుణములను సంగీతశాస్త్రజ్ఞులు

“హృద్యశబ్దః సుశారీరో గ్రహమౌక్ష విచక్షణః

రాగరాగాజ్ఞా ఖాషాజ్ఞా క్రియాజ్ఞా ప్రాజ్ఞాకోవిదః

ప్రబంధ గాననిష్ఠాతో వివిధాల ప్రికత్స్వవిక్” ** ఇత్యాది ఏడుగు

* న.నా.చ. i -

** గాయనదోషములు చూ. ప్రా. ఆం. శ. సరి. ప్ర. పుట

మించి చెప్పియున్నారు. ఈ గౌరనార్యునకా దోషములలో ముఖ్యములుగ పదునాలుగు కన్పించినట్లే గుణములు ఏడుగ దోచియుండవచ్చును. సంఖ్యను బట్టిగాక చెప్పిన లక్షణములనుబట్టి చూడవలయును. ఈ కవిగాయకునకు జంక్ర గాత్రములలో నేర్పును గుణము ముఖ్యమును భావనతో అద్దానినే యుట్టంకించి నాడు. సంగీతరత్నకళకారుడుకూడ ఇద్దానికే ప్రాముఖ్య మొనగి ఇట్లు గడించినాడు.

“తార్యత్రితయ చాతుర్యం హృద్యశారీర శాలితా” వాగ్గేయకారునకు ముఖ్యగుణమనినాడు. తార్యత్రితయములనగా గీతవాద్య స్పృత్యములు.

ఇక నాట్యాభిజ్ఞులు అంగికాహార్యవాచిక సాత్వికాభినయములందు ప్రోడలై యుండవలెననుట సాజమేగదా! అందులకే వినుతాభినయ చతుర్విధ నాట్యముల పరిలేవి నటనటులనుగూర్చి ప్రత్యేకించి ప్రస్తావించినాడు గౌరనార్యుడు.

ఇక తరువాతి సంగీతప్రసక్తి శివుని కొలువునుగూర్చిన వర్ణనము విట్లు గానవచ్చినది. పరమశివుడు గంధర్వ కిన్నరచారణ కింపురుషప్రమథులు వరమ యోగింద్రులు కొలువగా చింతామణి భద్రపీఠమునఁజరికొండ కూతును వామాంకముపైనుంచి కొలువున్నాడట.

“భరతకళా ప్రౌఢిఁబరగ వృషేంద్రు
కరమునఁబరిపరి గతులను మొరయ
మురజనాదంటు తుంటురు గీతరసము
నారడరణిత వీణానినాదమును
బలహారు పీనుల పండువు సేయు
పొసెల్లు నశ్వరో విశ్రమగతులు
దలకొని లోచనోత్సవము సేయ” *

భేవర విద్యాధర కాశ్మీరీ రణిత వారువీణారవశ్రవణము సేయుచున్నాడు. అప్పుడు మురజనాదములు తుంటురుగతులమొరయుచున్నది. అది కేవల మురజ కాశ్మీరీవైకో వధివర్ణనకూడా. మొరయింపవలసిన అవసరముండదు. కాని అది వ్యవర్థింపబడి కరమున భరతకళాప్రౌఢిని పరగుచున్నదిగావున తాండవమొన

రేఖచు నందికేకుడట భరతమును పట్టుచున్నాడనుకొనుటకు నందికేశ భరత సాక్ష్యాశాస్త్రము మూదలయగును. కావుననే నందికేకుడట లక్ష్మ్యలక్షణ సంయుత ముగ తాండవించుచున్నాడనుట కభ్యంతరముండదు. ఆ మురజనాదము తాళ లయాస్వితమై తాళదళ ప్రాణములలో ఒకటియగు “గతి” యను తాళాంగముతో నూపిరిపోసికొనుచున్నది. ఈ గీతియను తాళాంగమునకు త్రిస్ర, చతురస్ర, ఖండ, మిశ్ర సంకీర్ణములను ప్రభేదములున్నవి. అవి స్వరాక్షరకాలముల వింగ డింపునకు సంబంధించియుండును. ఇక ఈ తాళానుగతముగ గీతవాద్యములు ఆవశ్యకములు గాన ఆతుంబురు గీతరవమున లభ్యమైనది. దాని కనుగతవాద్య రవము నారదరణిత వీణానినాదముగాగ అద్భావి ననుసరించిన తాండవలాస్యములు నందికేకుడును అప్పరోగణములును నిర్వహించినారు పురుషప్రయుక్తమగు తాండవమునకు లలనాప్రయుక్త లాస్యమనుగతమైనట్లే నారదప్రయుక్త మహాతీ మహన్నాదమునకు ఖచర విద్వాధర కామినీరణితచారు వీణారవము సహకారమై నది. ఈ విధముగ శివుని కొలువున సంగీత సమగ్ర స్వరూపములుగ తౌర్య త్రితయమును ప్రతిపాదించి గౌరనలోచనోత్సవముతోపాటు వీనులవిందు గావించెను. అవియేగాక ఆహతానాహత నాదములను ఆ నాదమయుని కొలుపులో ఉపాసనారీతిగా ఏకత్రా ప్రతిపాదించెనోయన పంచాభేరీ శంఖపణవ మృదంగ పటుఘంటికా ముఖ్య వాద్యరవముతోపాటు పంచమ శ్రుతిచేయు పరభృతముల అనాహతనాద మాధురినిగూడ సముపాదించినాడు గౌరనార్యుడు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము మఱియొక ద్వీపద కృతి. నాదాత్మకుడగు పరమశివుని ఉపాసించు గౌరన కావ్యరచనమునుగూడ నాదోపాసనా రీతియుత లయాత్మికతలో ఉరకలువేయు ద్వీపదికాచ్చందమున సాగించినాడు. దానికి మూదలగ కావ్యాదిలో ఈ కవిగావించిన పరమేశ్వర స్తుతి.

“శ్రీగిరిజాదీకు శ్రీగిరినాథు

గంధర్వ కిన్నర గాంధర్వలోలుఁ

గంధర కామల కంధరోదారు” *

ఈ ద్విపద పాదములలోనే కావ్యాదిలో చుట్టిన శ్రీకారములో 'శ్రీ' రాగము ధ్వనితమై కంధరశ్యామలోదారు అను పలుకుబడిలో 'శ్యామ' కంధర రాగములు వినవచ్చినవి. కావ్యాదిలో ఉద్దేశ్యపూర్వకముగ ఒకటికిమించిన రాగ నామముల సంఘాతముగావించిన కవి ఉత్తరోత్తర కావ్యరచనలో గానకళా చతురుడుగా గోచరించుట సవిశేషము. ఈ పద్ధతి కవిత్వయము వారినుండి అను శ్రుతముగా సాగుచున్న విశేషమని ఇతఃపూర్వము వివరించితిని.

గౌరనార్యునికి సభావర్ణనమున విజవిభవానుసారముగ సంగీతకమును ప్రతిపాదించుట అలవాటు. నవనాథచరితమున శివుడు కొలువును తీర్చినట్లే హరిశ్చంద్రమున ఇంద్రుడు భద్రపీఠాసీనుడై సంగీతమునిట్లు వినుచున్నాడు.

“వరమ సమ్మదమునఁబాక కాననుఁడు

.... ..

విరువమనిజ సభావిలయంబునందుఁ

వరగు చింతామణి భద్రపీఠమునఁ

దనరనాసీనుడై తగు ప్రియంబెనఁగ

నారదరణిత వీణానినాదాను

కారియై తుంబురు గానమింపెనఁగ

వినుక రంభానృత్య విభ్రమగతులు

వికాసంబునెరవ నొనరంగ గొలుపుండి” *

సంగీత సమగ్ర తౌర్యత్రితయమును తుంబురుగానమున నారద రణిత వీణానివాదమున తదనుగత రంభానృత్యమున సమగ్రముగ ననుభవించుచున్నాడు. ఇట్టి కావ్యమున తౌర్యత్రితీతి అనేకత్ర గమ్యమాసము గావించుటతో గౌర వార్యుని గానగౌరవము ప్రదర్శితమగును.

విశ్వామిత్ర ప్రేషితలైన మతంగ కన్యలు హరిశ్చంద్ర మోహింప వేతెంచి అడి పాడుదురు. వారు గావించిన సంగీతకమునగూడ గౌరనార్యుని సంగీతాభిజ్ఞతయే యట్లు వ్యక్తము.

ఆ మతంగకన్యలు నడిచివచ్చిన తీరులోనే ఒకలయాత్మికతను వ్యంజకము గావించి వారి వీణానుగత గానమున సంగీతావృతమును ఒలికించినారు గౌరవార్యుడు.

“మదహంస గతులను మఱపించునడలఁ

దడలు మఱ్ఱలు తాళగతులకుఁదాఁక

గతినంపియలు గల్లు గల్లునఁమోయ

మొలనూళ్ల గణ్ణల మ్రోతకు రత్న

కలిత కంఠములు గమకంబు సూప” * ఆ కన్యలు కళావేదియైన

నృపుని చేరవచ్చి,

తివిరి మీకృప నేర్పితిమి వీణె మీఁట

నవధారు నృపచిత్తమవధారు దేవ

యని నన్నుతించుచు నాకళావేది

మనసు వేడుకఁగని మాతంగ నతులు

వనదంబుగల మంచి పసిడి వీణయి

గవునెనర్ వెడలించి కాంతిరాఁదుడిచి

బాగుగా కుచములపై మోపిదగిన

రాగసంగతులకుఁదా సారెల్తోత్తి

తుదగోటి కోనలఁదంతులగూడ మీటి

ముదమున జీవాఁ మొరయఁబట్టించి

నవరత్నకాంతులు ననలోత్తక్రాత్త

రవల కంఠకములు రవరవలెనఁగ

నలరునంగుళల నల్లార్పుచు వీణె

వెలయు వ్రాయించి వ్రవీణతఁజొపి

మఱి మాయారాదులు మహినెలుగింప

బరగు షడ్జాది సప్తస్వరంబులును

గ్రామత్రయంబును మూర్చనలు ముయ్యేడు

నా ముప్పదియు రెండునైన రాగములు

పావి మిత్రంబులు వాని భేదములు
 వానికి వేళలు వరుసతోఁదెలిసి
 తగమంద్ర మధ్యమ తారమానముల
 మొగియు గాయక దోషములు దొలఁగించి
 యాలాపములునేసి యారాజామీఁది
 సూళాదులింపులు పొగయఁబాడుటయు
 నానవ్యమై గీతామృతలహరి
 నూని మహాశ్చర్య మొదవెనవ్వేళ
 మొరయు వీణాదండమును జిగురొత్తి
 విరువమమహామాణిక్యముల్ గరఁగె
 వలఁకుల వ్రాసినవన్నె చిత్రములు
 దలలు గదల్చె చైతన్యమంబొరపి
 క్షోణీవిభవుండును జుదదీరినట్లు
 రాణించుటకు నసురాగమునొంది
 వేయుభంగుల రసావేశంబుదాల్చి
 మాయురేయని పలుకూలును మెచ్చి" *

ఈ పాదములలో గౌరవార్థము వీణావాద్యమందలి ఆనాటి మేళకువుల
 నెన్నిటితో తెలిపినాడు. వీణీయ మెఱుగుపోకుండ గవునైన విగించికట్టి
 యుండెడివారని అవసరమగు పట్టున ఆగొసిన తీసి తుడిచి వాయించెడివారని
 ప్రథమముగ తెలిపినవారు కవి. ఈనాటి ఇరువదినాఱు మెట్ల వీణెవలెగాక
 పారెండు (మెట్లు) రాగానుసారిగ షాడవ, ఔడవ, సంపూర్ణముల ననుసరించి
 అమర్చుకొనెడి వారనియు ప్రస్తావించినాడు. అరణేకాక యుమ్మసు నాడ
 ప్రాదుర్భావముగూడ వచ్చుటకు ఆనాడు వీణీతుకు నైకము నేటి తంబురాకువలె
 జీవామంచెడివారని గౌరవ పలుకులవలన తెలియుచున్నది. ఈ సామాన్య
 ప్రస్తావనలేకాక ఈ కవి వీణావాదనమున కొన్ని మేళకువల నెఱిగినవాడిని
 “కడగోడి కానందంబ్రతులగూడ మీటుటలోనెరు నంగుకుల నల్లార్పుచు వీణె

వెలయగాయించి ప్రవీణత జూపుట" లోను తెలియుచున్నది. తుదగోటి కానతో అనగా చిటికెన వ్రేలిగోటితో మూడు తంత్రులఁగూడ మీటుట అనునీ వీణా వాదనమందలి ఒడుపు బాగుగా వీణవాయించుటయో, లేక వీణవాయించుచుండగా అవధానతతో కాంచుటయో ఎఱిగినవాడు మాత్రమే అనగల్గును. నేటికికూడ వీణా వాదన ప్రక్రియలో తాళలయ్యాత్మికతను ఈ మీటుతోనే వైణికులు నిర్వహింతురు.

ఆ పదవ "మయూరాదులు మహినెఱిగింపఁబరగు పద్మాది సప్త స్వరములనుగూర్చి" * ప్రస్తావించుట సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రగ్రంథ సంవాది. అట్లే "గ్రామత్రయములు, మూర్చనలు ముయేడ, ముప్పది రెండునైన రాగములు" అనునీ ఈ కవి పలుకుబడులన్నియు సంగీతశాస్త్ర విదితములే. గ్రామములు ప్లక్షమధ్యగాంధారములు మూడు ప్రసిద్ధములు. అందు గాంధార గ్రామము మాత్రము దేవలోక విశ్రుతము. ఒక్కొక్క గ్రామమునకు ఏడు మూర్చనల చొప్పున ఇవి ముయ్యేడగుట సంగీతశాస్త్ర వివృతము. ఇక రాగ సంఖ్యా విచారమున ముప్పదిరెండు ముఖ్యరాగములని రాగ రాగిణీవివక్ష విషయమున సూచితమైనది. అదియే గౌరనార్యుడును వ్యక్తము గావించినాడు. రాగములకు మక్రామిత్రములు, వేగావేళలు సంగీతశాస్త్రమున చర్చింపబడినవి. శుద్ధసాళగ సంక్లిష్టములని, రాగాంగ ఉపాంగభాషాంగములని మార్గిదేశి విధానము లని రాగప్రభేదములెన్నియో గలవు. అవియన్నియు గమ్యమానమగునట్లు గౌరనార్యుడు రాగభేదములన్ని ఒక్క కాలికితో పదిపూసలు గుచ్చినాడు. నానికి మంద్రమధ్యమ తారస్థాయిలున్నవని ప్రస్తావించి గాయకదోషములను ఆలాప లక్షణములనుగూడ తదవినాడు. ఈ గాయక దోషములు, ఆలాపలక్షణములు ఇతఃపూర్వము వివృతములే.

సంగీత శాస్త్రసాంకేతికముల తల్లిక్షణములు దెలిసినపుడు ఏతత్సంగీత శాస్త్రమహాత్యమునుగూడ ఉగ్గడించనిదే తచ్చాస్త్రపాండితి సామగ్ధ్యమందడుగన

* "మయూరశ్చాతకచ్చాగక్రౌంచ కోకిల దర్దురాః

గజశ్చ సప్తపద్మాదీన్ క్రమాత్ ఉచ్చారయంత్యహి"

సం.ర. స్వరగళాధ్యాయము . 46.

గౌరనార్యుడు సంగీతమాహాత్మ్యమును కొన్ని ప్రస్తావనల ద్వారమున గమ్యమావ మొనర్చినాడు. ఆ గీతామృతలహరియందు తేలియాడుటవలననే వీణాదండమిగుర్పొత్తినది. హారమాణిక్యములు గరగినవి. వలకుల వ్రాసిన వన్నె చిత్రములు చైతన్యవంతములైనవి.

కడకు కాశీపురమునందు విన్పించిన వటహభేరీశంఖ వణవ మృదంగవటు మంటికా వాద్యప్రభేదికా ప్రహేషమును ప్రతిపాదించుటలో గౌరనార్యుని వాద్యానుగత గానగౌరవము శతధా ప్రహేషింపబడినది.

గౌరనార్యుని గానగౌరవమునకు ఆకరములైన ఈ హరిశ్చందోపాఖ్యాన నవనాటకరీతిములు సహృదయ హృదయ వీణాతంత్రులను మీటుచున్నవనుట ఆనుభవైక సేద్యమగు నిజమేకాని అన్యము గాకాలదు.

కవి భైరవ రాగరమ్యత

ఈ భైరవకవి సకలకళాచణుడు. విశేషించి సంగీతకళాప్రముఖ అమూల్యగ్రామముగా, నెఱిగినవాడు. కావుననే కవులందఱివలె శ్రీకారముతో పద్యము నారంభించుచేగాక అద్దానిని శ్రీరాగమయంబుగా నిర్వహించినాడు.

“శ్రీమన్నూర్తిరుచుల్ తతద్యుతిమన శ్రీనామతింపన్
సీమన్ వామకరంబు సాచివలచే శీర్షోపదానంబుగా
రామంబైన వణేంద్ర తల్పమున శ్రీరంగంబునంద్రాశ
క్షేమస్థేమమతిన్ సుఖించు హరిఁబూజింతున్ దయాంభోధిన్”*

శ్రీరాగము ఘనపంచకములలో ఒకటి. ఇది శుభప్రదమైన రాగము. విష్ణుపీఠికరమైనది గావున ఈ లక్షణములను ఉపక్రమింప బైరవార్యుడు శ్రీరంగ నాథుని వర్ణనము నిందుగూర్చినాడు. దానికి మూదలగా ఈ పద్యమందలి “ఘన శ్రీనామతింపన్”, “క్షేమస్థేమమతిన్ సుఖించు హరిన్” అని పలుకుబళ్లలో శ్రీరాగము, ఘనరాగమనుట భంగ్యంతరముగ ధ్వనితమైనది. కృతినాయకుని అన్వయక్రమ ప్రస్తావనలో ఆతని పంశమువదైన బావాజీని గూర్చి ఇట్లనినాడు.

“వినుత సత్యవ్రథావిభవ సత్కాంతుల
భీమురుగ్ధాము సుత్రాము సోము

....

....

సౌందర్య సంగీత చాతుర్య జయముల

మరుని దుంబురుని వాగ్వరుని భువని”** పోయనట ఆ
బావాజీ భవ్యలక్షణవిరాజి.

* i - 1.

** * i,

అఖిల కళ్యాణ మోక్షలపాలమగు శ్రీరంగావిర్భావ సంరంభవేళ ప్రజన
స్వయావంబును ప్రభుత్వ వైభవాభిరామంబుననగు శ్రీరంగధామంబున
దృగ్గోపరంభిగు సందంభంబున,

“రావించే విరవద్యరావ నారద వాద్య
కలికే తుంబురు హృద్య గానవిద్య
మొరనెఁగింకిణిరావ మిళితమై దితిదేవ
సుతుల న ర్తసి భావగతులు లేవ” *

అనునీ వద్యమున సంగీతకమునందలి తౌర్యప్రతికరీతి చోటు చేసికొన్నది.

ఇక ద్వితీయాశ్వాసమున ఇజ్జెతుని కథలో ఉగ్రత్వవర్తియగు మార్తాంధ
కుల మండను తేజోనుభావంబు భావంబులుగలంప నిలుంపు లాత్మవద్రభంశనాశంక
వందరుపురందరు సాలికింజని య తైరంగెఱింగించి శతమఘండుతద్రవ్యతభంగంబు
నేయనుపాయంబు జెవారించి మదనుని అప్పరోబ్బిందమును అటకంపినాడు.

అప్పుడా యశ్వరాంగనలు

“సహవరాగంబుల చంపకంబులు

ననపా సమగీతముల హరిఃప్రియాశములను” ** రాగయుక్తముగ
నాదరంభారవంశబోధి చేసిరట. ఆ పదవ సంగీతకమును విర్వహించి ఆముని
రాయని చిత్తంబునాకర్షింప విట్లు కోలాహలము గావించిరట.

“సరిలేని బంగారు జలపోననము వీడె

మెఱుగుదాచుగుబ్బమీద నిల్చి

తులలేని వజ్రకాంతల పెల్లువెడజల్లిఁ

గొనగోళ్ల తంతులుగూడ మీటి

నిగ్గులు దులకించు నిడువారుఁగన్నులు

తటకు సోలెఁ మీదఁదడఁబడంగఁ

శరణియింతులుఁ పుల్లపెల్లుగఁ బహుతాళ

గతులు వాయించు సంగతులు నెఱవఁ

గ్రమముతో మంద్రమధ్య తారకలకుద్ధ
మిశ్రసాళగముల రాణమీఱరాగ
వితతిఁదగు పాత్రములు మేళవించి పాదెఁ
దెరవయొక్కతె సంగీత దేవియనఁగ" *

“నిరువమ వీణావాద్య -

త్వరనితర కుచంబుగదలెదరుణీ మంచం
తరితోన్నత వామవయో

ధర సందర్శనములేమిఁదావడఁకు గతిన్” **

“క్రీడా మయూరంబు నాడించెఁగంకణ

కృణ చారుకరతాళగతుల నొకతె” ***

ఈ వద్యములలో సంగీతశాస్త్రామోదిత ప్రసక్తులెన్ని యోగంపు. ఇందు భైరవార్యుని సంగీతాభిజ్ఞత బహువిధముల వ్యక్తమైనది. వాద్యములన్నిటిలో గీతముతోపాటు తాళమును తప్పనిసరిగా నిర్వహింపవలసిన వాద్యము వీణ యొక్కటియే కావున కంకణములు ఘల్లుఘల్లున బహుతాళగతులలో సంగతులు నెఱువనొక తెరవ వాయించిదనినాడు. ఇక ఎత్తుగీతిలో తనదైన రాగ వివేకమును ప్రవ్యక్తమొనర్చి రాగనామయతముగా సార్థకనామధేయైదైనాడు ఈ కవి భైరవకవి. క్రమముగా మంద్ర మధ్యతారములలో అనుబలో రాగ విబోధనమునందలిస్థాయిస్థితులు వ్యక్తములైనవి. కుద్ధమిశ్రచ్ఛాయాలగ రాగముల ప్రసక్తియునిట ఉట్టింకింతమైనది. రాగవితతిలో తగు మిశ్రమముల మేళవించి పాడుటలో ఆయతిన సంగీతదేవియగుటయేకాక భైరవార్యుడు సంగీతదేవుడై నాడనుటలో అతిశయోక్తిలేదు.

ద్వితీయా శ్వాసమున విభీషణుడు శ్రీరంగశాస్త్రికి శ్రీరంగమున ఉత్సవ మాచరించిన ప్రసక్తికలదు. ఆ వైభవమున దొరలిన మాటలలో సంగీత ప్రసక్తులన్నివి.

* ii - 20.

** ii - 23.

“భేరిమృదంగ శంఖారావముల మించి

చారణస్తోత్ర నిస్సవములెనఁగ

....

....

ధ్వజరజస్కంకిణీ తాళసంగతి నింపు

దనరు నచ్చరలనృత్యములు మొఱయి” *

ఈ పద్యపాదములలో గీతవాద్యనృత్యక్రయియై సంగీతకము సాక్షాత్కరించి తాళసంగతి నింపులుగులికినది.

ఇక తృతీయాశ్వాసమున చిత్రసేనుని కథలో భైరవార్యుని సంగీతాభిజ్ఞత విరాట్పూర్వమును దాల్చి ఇట విశ్వరూప ప్రదర్శనమునే గావించినది. కథానుసారముగా సంగీతమునకిది మహాన్నత స్థానమున్నది. చిత్రసేనుడు శ్రీరంగ విమానవ్యాధును మదిరాపానమత్తుడై దాటి శాపివహతుడై నట్లు నేలగులినాడు. ఏ తదవరాధమునకు నిష్క్రమించి కాళ్యణమహామన్యువదేశమును పొంది చంద్ర పుష్కరిణిలో అవగాహనముచేసి విష్ణువిరుదాయతములైన గానములుపాడి విష్ణుని కృపకుపాత్రుడై పూర్వక క్రివి పొందినాడు. ఈ గానమునాతడు గావించుటను గూర్చి ప్రస్తావించుటలో భైరవార్యుడు తన సంగీతకాస్త్రాభిజ్ఞతను ఒక్కపుటలో వెల్లడిపెరియించినాడు.

“చిత్రరథుండు అభంగ సంగీత ప్రసంగమున నారమామనోహర చిత్తంబు ప్రసన్నతాయత్తంబు చేయబాని.... సముద్యవంబులై మంద్రమధ్యమ తాళభేదంబులందనువలన.... ద్వివిధంబులైన శ్రుతులకు ఆధారంబులై మయూరాది రుక్మంబులచేత సంతకంబగు షడ్జది సప్తస్వరంబుల వరస్పరమేళనంబు, నఖి యామంబగు వ్రాహ్మతయంబు నవలంబించి మతంగ తుంబురు నారద కోలాహలీది తంబగు మతంబులననేక ప్రకారములైన మూర్ఖనల నింపుగడలొత్తు చతురుత్తరాశీతి తానంబులననూనంబులై సంపూర్ణషాడవ సమేతంబులగు చతుర్వర్ణంబులు ఆశ్రయంబుగఁజెప్పంబడిన ప్రసన్నాది ప్రభృతి కాలంకారికంబులు పదమూడును

బరిస్ఫురింపఁగంపిత స్ఫురితాహత తాందోళితంబులలోనుగాగల సప్తగమకములు మొదలు అష్టాదశ జాతిప్రభుతములై శుద్ధభిన్నగో? దేసరి సాధారితోపరాగ సంజ్ఞల ప్రసిద్ధంబులైన శుద్ధరాగంబులు ముప్పదియాయును రాగాంగములు ఇరువదియును. భాషాంగములు నలువదియేడును ఉపాంగములు ముప్పదియొకటి క్రియాంగములు మూడునుగా వది తెఱంగుల నూటముప్పదియేడగు రాగంబులు వేళావిభాగంబులతో నాలాపంబుచేసి సమతాళ, పదక్రమ బంధరంబులగు నాసింధువరదు బిరుదాంకితములైన ప్రబంధములు పాడఁదొడగనెనపుడు కర్ణా మృతాయమానంబగు గంధర్వ రాగము నాకర్షించి*.

ఇందు శ్రుతుల లక్షణము “షడ్జం మయూరోవదలి” ఇత్యాదిగా చెప్ప బడిన సప్తస్వరసంకేతకములు షడ్జ, మధ్యమ, గాంధార గ్రామశ్రయంబులు ఎనుబది నాలుగు తానంబులు సంపూర్ణ పాదవ ఔడవాదికములైన జాతులు అద్యములగు రాగస్వరూపములు మంద్రాది ప్రసన్నాది నామంబులతో ప్రసిద్ధులైన స్వరాలంకారంబులగుర్చి కంపితస్ఫురితాహతాదికంబులగు శ్రోతృచిత్త సుఖా వహంబులగు స్వరకంపనాయాతములగు గమకములనుగూర్చి రాగములలోని అనంతరప్రభేదములైన శుద్ధరాగాంగ, భాషాంగ, ఉపాంగ, క్రియాంగాదిక రాగలక్షణములగుర్చి వావిని గానము చేయదగు వేళావిభాగంబులగుర్చి ఇట ప్రస్తావితమైనది. ఇవియన్నియు ఒక్కొక్కటి కొక్కొక్క ప్రధానశీర్షికగా సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రగ్రంథములందు చర్చింపబడియున్నది. వానినన్నిటిని ఒక్కపుటలో విమిర్చి ఏకథాటిగ నేకరువుపెట్టిన భైరవుని సంగీతపాండితి విరువమానము. కేవలము సంగీతశాస్త్రమునేకాక సంగీతమహాత్మ్యమునుగూడ భైరవుడు అభినందనాయుతముగా నిట్లు వ్యక్తమొనరించినాడు.

“వెలవులంబులు రాలఁజెవులొగ్గి మృగములు

తరలక మేపులు దలఁగి నిలచె

గగనవీధులఁబారు భగములు పాంతభూ

జములపైవ్రాలి విశ్చలకనొండె

మంజుప్రాసాదమణి కుట్టి మంబలు
గణగి నీరై జాలుగట్టిపాటెఁ
దరులతావంతులు మరలఁబ్రాయము వచ్చి
చిగురు....జెలుపుమిగిలె

నవటి జమలెల్ల వితరకార్యములు దక్కి
సంతతానంద పరవళ ప్వాంతులగుచుఁ
జిత్రధాపులకైవడి చేష్టలుడిగి
యున్నవారున్న చోటనే యుండిరపుడు”*

చతుర్థాశ్వాసమున ఒక్కచో శశిపుష్కరిణి వర్ణనా సందర్భమున అటగల ఆలాప వర్ణనమున.

“సామంబులంచిత స్వరముగ మునికుమా
రులఁజది వింఛు కోకిల కులంబు
హరిబండు కిన్నర వరులకు నాలాప
విధములానించెడి మధుకరములు
నమరవిలాపిసీ సముదయంబునకు లా
స్యగతుతోజగరపు శిఖావళములు”

ఇట్లు తిర్యగ్వీలాసములలోగూడ ఈ భైరవకవి స్వర, ఆలాప, లాస్య గతుల విభాసముల మెరుగునుద్దిష్టించి మరువలేదు. మొత్తముమీద ఈ భైరవవార్యుని శ్రీరంగమహాత్మ్యము సంగీతకర్తవ్యమునుగూడ వెలయించుచు మహా మహత్వ పూర్ణమై భాసించుచున్నదనుట వికల్పము.

వెన్నెలకంటి అన్నయ గానాభిరుచి

వెన్నెలకంటి అన్నయ రచించిన ఖోడశకుమారచరితమున కథాకథనమే ముఖ్యమైయున్నది. కళావిలాసములకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యము లేదు. కావి, ఎడనెడ ప్రసక్తానుప్రసక్తముగ ఇంచుక సంగీతకరీతి ప్రస్తావితమైనది.

ప్రథమమున కమలాకరుని జన్మసందర్భమున ప్రవర్తించిన శుభశకునములలో సంగీతకమిట్లు చోటుచేసికొనినది.

“మంగళతూర్య సమాజంబునకు మున్న
సభమున సౌరదుండుభులు మ్రోసె
నర్తకి మోహన నాట్యంబునకు మున్న
నిర్దురీ నృత్యంబునింగిజలగె” *

తరువాత ద్వితీయాశ్వాసాద్యంతములనున్న కృతిభర్తసంబుద్ధిలో నాద్యానుగతమైన సంగీతప్రసక్తి ఇట్లు వినవచ్చినది.

“శ్రీమద్విరించి తరుణీ
కోమల వీణావినాదకూలంకష నా
గ్నూమాభిరామ సుకవి
స్తోమ కృతాన్నత్యయన్న సూరామాత్య” **

“శరదమృత మయూఖిశామ తేజోమయాంగా
హరిహర వద్య ధ్యానధన్యాంతరంగా
సరవతి హృద్యనర్తన - నాట్యరంగా
వరదల తిమిరాశి దన్యనోజ్యవతంగా” ***

ఇక షష్ఠాశ్వాసమున ఒకశ్లోకము సరిజలకీతమని చెప్పి పదు అద్దానికి మధురాకుచిన్తర చిత్రకవికలు చెప్పు వేద్యుతోపాటు

* ఖో.కు చ. i - 30.

** „ ii - 1.

*** „ ii - 186.

“నూతన రీతుల ధాతువిభ్రమముల

రసములు మెఱయవర్ణకముల్పారు” * నేర్పరికనము కలదని వలికినాడు. ఇందు సంగీత రచనావిధానమున ప్రధానమైన ధాతుమాత్ర ప్రవృత్తి వివరించినది. స్వరరచనయగు ధాతువునకు విభ్రమముగూర్చుకొనితే రసములు మెరయ ఆకుకము వర్ణకము పొందునని యిది తెలిసికొనవచ్చును. ఈ నాటికిని సంగీతశిక్షణమున గీతములను, వర్ణములను గురువరంపరా వద్దతిలోనే నేర్చు సంప్రదాయము నిలచియున్నది. ఈ ఆశ్వాసమునందే కృతిపతి సంబుద్ధికై కూర్చిన మందారదామములో సంగీతము ఒకసుమమై వాసింది

“సంగీత సాహిత్యసారస్వలోల” అను సంబుద్ధిగా భావించినది. అట్లే సప్తమాశ్వాసమందున్న సంబుద్ధిలో

“వీణానాదన చలదలి

పాణి వీణాప్రసూన విహరన్మధువ

క్రేణిగానా కర్ణన

పాణి కృతనేత్ర హరిక గోత్రపవిత్రా” ** అనుచు కృతిభర్త అన్నయాచార్యుని రసితన, సంగీతాభిరుచిని వ్యక్తపరచెను.

ఇక అష్టమాశ్వాసమున ప్రవర్తరిన పెండ్లి వేడుకలో పెండ్లికొడుకు తరలి పప్పు ముచ్చటలో

“నాంసిగ్గ మైత్రువునొచ్చి బృందానక

వేణు వీణాస్తుతి క్వాణములును

లాపిక మోహన లాస్యభిలోభిత

పూర్వక ముగ్ధాది మహితరవము” *** అని వినవచ్చుటలో

సంగీత తార్కతికరీతి స్పష్టమై మెఱవినది. ఆశ్వాసాంతమున కృతిభర్త సంబుద్ధితో అతని కళాభివృద్ధి వ్యక్తమై కృతికర్తకన్న కృతిభర్తకే సంగీతాత్మ పాండితి మిన్నయని పించుచున్నది.

* పో.మ.చ. vi . 13.

** పో.మ.చ vii - 129.

*** ,, viii - 91.

నాటక ముఖిక హాళి నాట్యరహస్యా

ధాటన నిపుణ ప్రజ్ఞా

పాటవ చాతుర్యమాత్మ భరతాచార్యా!" * ఇట్టి 'పోడశకుమార
చరిత' కృతిభర్త కృతికర్త లిరువురు సంగీతాధిరుచికి విధానమైరి. కథావ్రదాన
మగువలన కవికి సంగీతకాత్ర ప్రసంగములనెక్కువగ గావించునవకాశము
కలుగకయుండి యుండవచ్చును.

తాళ్లపాక తిరువేంగళనాథుని సంగీతపరిపాకము

తాళ్లపాక అన్నమాచార్యుని చిన్ని మనుమడు ఈ తిరువేంగళ నాథుడు. ఈతని రచనలలో ఉపాకల్యాణమొకటి. ఇందీతడు ఉపాకన్యారచిత వీణావాదన ప్రస్తారము, రాగనమ్మేశన రచనాది ప్రకారమనునొక ప్రకరణమున ప్రశ్నోక్తిచి తన సంగీతపాండితిని ప్రవ్యక్తమొనర్చినాడు.

ఉపాకన్య సౌదారోహణముగావించి వెన్నెలరేయిలో రమణీయ శయ్యపై ఉపవసించి వీణావాదనమిట్లు గావించినది.

“గవిసెనయాడ్చి చక్కని నవ్వుమోము
నువిదోర్తు కిన్నెరయొనగ నావేళ
వలకల గీలించి వలుద జక్కనల
బలుమాను దెగడు గుచ్చిలమీద మోపి
మొనవ్రేళ్ల శ్రుతి తంత్రముట్టి జీవా
పనువడ జీతనబలుకంగబెట్టి
సరిగమపదనిన - సనిధపమనుచు
బహువిధాలంకృతుల్వాడు కానంగ
రహిమించి మెయి గ్రామ సంతతులలర
మేళముల్పేసి సమ్మేళముల్గాగ
యాలాప మార్గంబులలర జోపుచును
సంకీర్తనము చిందు జిక్కిణిగీత
మంబెంచి కుద్దంబులలర మీటుచును” *

ఉపకు చక్కని నవ్వుమోముగల యువిదయోర్తు గవిసెనయాడిచి కిన్నెర అందించినది. దానిని అందుకొని ఉపానుందరి వలకేలగీలించి వలుదజక్కనల వలుమాను దెగడు గుచ్చిలమీద మోపినది. ఈ వర్ణననుబట్టి చూచిన - కిన్నెర నేటి వీణకన్న ఆకారమున చిన్నదని, దానిని అనాటివారు పలికించునపుడు వక్ష స్థలమున కీరించుట కమరునని విదితము. ఇక దానిని మునివ్రేళ్ల ముద్దెడివారని,

మందు శ్రుతితంత్రిని పలికించి పిదప మిగిలిన తంత్రులను జీవాపనుషద జీజనబలుకంగ ముద్దెడివారని తెలియుచున్నది. ఈ కిన్నెర 'తంబుర'వలె కేవలము శ్రుతి వాద్యముగాక స్వరప్రస్తారము ననుసరించి వాయించుటకనువగు వాద్యమని తరువాతి ఈ పాదములనుబట్టి ప్రవ్యక్తము.

“సరిగమపదనిస - సనిదపమగరి

,సరిగమ రిగమప - సనిదప” మనుచు

బహువిధాలంకృతుల్పాదు కొనగ రహిమించి వాయించుటలోని ఆరోహణా వరోహణములలో శంకరాభరణ రాగసంచారము వినవచ్చుచున్నది. ఈ సంపూర్ణ రాగమును వివిధాలంకృతుల్పాదు కొనంగ ఉషాకన్య రహిమించి వాయించినది. ఈ రాగము శంకరాభరణమగుట దానిని వాయించుటతో ఉషాసుందరికి ఆమె ఇలవేల్పు ఉమాసుందరి వరప్రాప్తి గల్గించుట సవిశేష సంభరితము. బహువిధాలంకృతులు పాడుకొనఁగ సంగీతకాస్త్రాంతరితమగు అలంకారప్రక్రియావిశేషము లన్నియు ఆ ఉషాసుందరి వీణావాదనమునఁ బలికించినదనుటయు గమ్యమానము. సాహిత్యమున శబ్దాలంకారములకున్నంతటి ప్రతిపత్తి సంగీతమున స్వరాలంకారములకున్నది. సంగీతరత్నాకరకారుడు అలంకారమును.

“విశిష్టం వర్ణనందర్శం అలంకారం ప్రపక్షతే”* అని నిర్వచించినాడు. అంతేకాక ఈ సంగీతరత్నాకర వ్యాఖ్యాకారుడు ఈ అలంకార విశిష్టతను ఇట్లు గ్రహించినాడు.

“శశినా రహితేవ విశా విజలేవనదీ లతావి పుష్పేన

అవి భూషితేవకాంతా గీతిరలంకారహీనా....”**

ఈ అలంకారములు ప్రసన్నాది ప్రసన్నాంతాదికములుగ వివిధములుగ ఉక్తములైనవి. ఇవి స్వరకల్పనమందలి యొదుపులుగ మనోధర్మ సంగీతోపకారులుగ చెప్పవచ్చును. ఇవియేగాక

* సం.ర. వర్ణాలంకారప్రకరణం - 3.

**

“....గ్రామ సంతతులు
మేళముల్పేసి సమేళముల్గాగ
యాలాప మార్గంబులలరజాపుచును
సంకీర్తనము చిందు జక్కణి గీత

మంకించి కుద్ధంబులలర మీటుచు” గూడ పాడినదనినాడు. గానము చేసి స్వరకల్పనము గావించుట పాండితీప్రకర్షకు పరాకాష్ఠ. సంగీతరత్నాకర కారుడు “గ్రామః స్వరసమూహః” అనినాడు. అద్దానిని వ్యాఖ్యాకారుడు.

“గ్రామవద్ధామః యథా లోకే జనసమూహో
గ్రామ ఇత్యుచ్యతే ఏవ యత్రస్వరసమూహః
గ్రామ ఇతి వివక్షితః స్వాగ్రామో

విశ్రుతే లోకే షడ్జ మధ్యమ సంజ్ఞికా”* అని వ్యాఖ్యానించినాడు. దీనినే చుటియొక వ్యాఖ్య అయిన సుధాకరమున తద్వ్యాఖ్యాత ఈ గ్రామమును గూర్చి—

“లోకాశ్రయభూతోహి గ్రామ ఇత్యుచ్యతే. తదు క్తం మతంగేన. యథా కుటుంబినః. సర్వ ఏకీభూతా వసంతి హి సర్వలోకస్య సగామోయత్రనిత్యం శ్శృణోన్తిః” అని వివరించినాడు. ఇట్టి వ్యాఖ్యల పిండితార్థముగ గ్రామము స్వర తమూహామవి భూలోకమున ద్వివిధములైన షడ్జమధ్యమ గ్రామములే విశ్రుతములని తెలియుచున్నది. ఈ గ్రామములను మేళములుచేసి సమేళములుగాగ అలాప మార్గములు చూపుచు ఉపాకన్య కిన్నెర వాద్యానుగతముగ గానముచేసినది. ఆమె గానము కేవలము స్వరకల్పనముతో ఆగలేదు. మేళకర్తలలో ప్రచురమగు శంకరాభరణ రాగాలాపముగూడ సాగినది. అయాలాపలక్షణము ఇతఃపూర్వము చెప్పినట్లు. ఇంతేగాక అఘోషాకన్య “గ్రామభరితముగ వివిధ మేళముల్పేసి” అట్లుగా వివిధ మేళకర్త రాగములతో సంకీర్తనము జక్కణిచిందు”మున్నగు వివిధ గీతప్రక్రియలనుగూడ గానముచేసినది. ఇందలి సంకీర్తనములు తాళ్లపాక వంశము వారి నాపాండితికి వీరుదావతుల వంటివి. జక్కణివదములు జక్కలపురంధ్రుల

స్వంతములుగ ప్రారంభింపబడి సామాన్యులకందరికి మాన్యములైనవి. చిందు
నృత్తానుగతమగు గీతిరీతి. దీనిని జాయవసెనాని,

“శ్రవ్యైః ద్రవిడదేశీయై కృతైః సత్కాకు రీతిభిః

గీతాస్థాన మోపేతైః ద్వివదైః చిందుఃసంజ్ఞతైః” * అని నిర్వ

చించినాడు.

ఈ చిందు సంజ్ఞకగీతములు ద్రవిడదేశీయాగతములు. ఇట్టి గీతములన్నిటిని
శుద్ధరాగములలో అలరునట్లుగా కిన్నెరమీటుచు ఉపాకన్య గానముచేసినది. ఈ
ప్రకరణానంతరము సంగీతప్రస్తావన ఉపాకన్య కల్పాణ ఘట్టముననే గోచ
రించినది.

“పాడరే ధవళంబు పాడవేయవిన

కవగూడి యిద్దరు....

ధవళంబువాడి నిలువ

బొమ్మిపేరంటాడు తోడనే వేడ్క

ఘమ్మున వల్లపుల్ గూడి పాడంగ” **

ఇందు దేశరీతిగనప్రక్రియయైన ధవళము గానముచేయబడుటయేగాక
మార్గి సంగీతవద్దతియైన వల్లపగూడ ఘమ్మనికూడి పాడబడినది. ఈ ఉపా
పరిణయము మార్గిదేశప్రక్రియల సమపాకములో ప్రవర్తిల్లి తాళ్లపాకవారి గాన
పరిపాకపు రుచులలో పాతకులకు చవులారించుననుట నిత్య సత్యము.

ఉపాపరిణయమేకాక తాళ్లపాక చిన్నన్న రచనలే చుఱిరెండు ద్వివద
కాన్యములున్నవి. అవి పదమయోగి విలాస, అష్టమహిషే కల్పాణ ద్వివదలు.
పీవిలో పదమయోగి విలాసమున సంగీతము అవకాశమున్నట్లు అమర్చియే
సవిలాసముగ దర్శనమొనగినది. కావుననే మొదటి రెండాశ్వాసములలో
తానంతర్ధావమొందిన సంగీత సరస్వతి తృతీయాశ్వాసమున ప్రత్యుత్థానమునంది

నిచుకానగరస్థుడగు తిరుపాణయోగి సంగీతోపాసనమున ప్రత్యక్షమైనది. ఈతనివి కవియే గాయకమునియని వ్యవహరించి ఆతని సంగీత చణత్వమును ప్రవృత్తము గావించినాడు. ఆతడు గాయకుడేగాక వైణికుడగుట సవిశేషము. అది ఆతని వీణావాదానుగతముగ శ్రీరంగనాథ కల్యాణ గుణకీర్తనమున నిట్లతిశయిల్లినది.

“ఉదయమొందిన నాటమండి రంగేళు

పదచింతనామృతపానంబు సేసి

....

లాలిత సకల కళావేత్తయ్యు

నాళికకుక్షి గానవిలోలుడగుచు

వేణువాదనము నల్పు వెన్నుదోయనఁగ

వీణాప్రవీణుడై వీణచేబూని

యరుదెంచి నిప్పుట నాగరికభూమి

హరి దివ్యమూర్తిగా నాత్మ భావించి

....

అలరంగ విభునకు నభిముఖంబుగను

నిలచి తత్పదభక్తి నిరతిఁబెంపొంది

తలంపు నెత్తమ్మిలోఁదద్దివ్యమూర్తిఁ

బలుకుఁదగ్గుణ దివ్యభవ్య కీర్తనము

నిలసి హస్తముల వీణియైగీలుకొలిపి

కలయంగఁదంఁత్రులొక్కటఁజిందు పజచి

కౌవవేలు శ్రుతి తంత్రుఁగూడంగ మీటి

మును మంద్రమధ్యమములు దారకమును

నిరవంధజాపి యాయత మొనరించి

వ్యభిచారి గ్రామమూర్ఖుల సంచలెఱిగి

మృదీత కంపిత ముఖముల బాగులెసఁగ

వర రసరీల భావములు చొప్పుడఁగ

సుపకుద్ధమును పాగళమును సంగీర్ష

మునుదేలువడగ జగన్మోహనంబొదప

వీనుల విందు గావించగా సామ
 గానలోలునకెంత కర్ణామృతముగ
 సతతంబు నీగతి నవరేయి దనుకఁ
 బ్రతిలేని కూర్మివిపంచి మీటుచును
 ఎడవడకుండఁబెక్కిడురీగీతిని
 గడివోని కూర్మికైంకర్యంబు సేయ
 నామహాయోగి గానామృతంబునకు
 శ్రీమానిని యెరిగి శ్రీరంగవిభుని
 చిత్తంబులోన రంజిలి వడ్డమోము
 నెత్తమ్మి మిగుల నూనిన ప్రేమఁజూచి
 నటులయ్యోగి నాథుగానంబు
 వింటిరే వీనుల విందులయ్యెడిని
 అమితమై నాకు నయ్యమరులు గ్రోలు
 నమ్మతంబుకంటె మోహనమును చూపెడును" అని నాడట.

దానికా వడ్డవానిని

*దేవతావక దయాదృష్టిఁజెన్నొంది
 భావింప నీ ప్రాణప్రదమైన వానిఁ
 బరిపూర్ణమైన నీ వడవడ్డ భక్తిఁ
 బెరసి దేవరకెంత ప్రయమైన వానిఁ
 బరుని సంగతి వెలువలనుంపఁదగునె
 వరమాప్తుఁగాఁగఁ జేపట్టి నీ కరుణఁ
 దిలకింప వికటవర్తినిజేపికొనఁగ--"వలయును" అనినదట.

దానసారంగవిభుఁడు మోదించి లోకసారంగాఖ్యునితో

**"నా సద్గుణములు వీణను దెల్పికొనుచు
 నానేస్తుడైన గాయకసార్వభౌము

* ప. యో. వి. కాకినాడ ముద్రాక్షరశాల (వరి 1928) III-251-253

**

నలవాని వేగవీయసంబునందు

నెలమియై విడికొని యిటకుఁదెమ్ము" * అనెను.

ఇట్లు నాదోపాసనాకైంకర్యముతో శ్రీరంగకాయని మెప్పించి ఆ ప్రభునిచే గాయకసార్వభౌముడని వ్యవహరింపబడినాడు శ్రీ తిరుపాణడు. ఈ గాయకమౌని గావించిన వీణావాదనానుగత గానకైంకర్యము కేవల భక్తి సంభరితమేగాక సంగీతకాత్ర సిద్ధమైనట్లున్నదనుట వలన తిరువేంగళనాథుని సంగీతాభిమానము వ్యక్తమగును. ప్రభుమమున ఆ గాయకమౌని హస్తముల వీణీయఁబాడు కొలిపి కలియంగ తంతులొక్కట నెలకొల్పినాడట. అతడు వీణీయను శ్రుతిచేపి కొనుటయేగాక ఆ విదవ కొనవ్రేళ్ళ శ్రుతితండ్రి కూడంగ మీటినాడనుట తాళమును నిర్వహించుటకు సూచన నేటికిని వీణీయలో లయానుసారిగ ఒక్కట మీటు మూడు తంతులను శ్రుతితంతులనుటకద్దు. ఇవి శ్రుతిచూచుకొనునపుడు వయకు పాపాసాలకు అనగా మంద్రమందలి షడ్జమునకు మధ్యస్థాయిలో పంచమమునకు తారాస్థాయిలోని షష్ఠమునకు శ్రుతిచేయబడియుండును, కావున పీనివి శ్రుతి తంతులను వ్యవహారము తగిపోయినది. ఈ మూడు తంతుల నొక్కపరి కొనవ్రేలి గోటితో గూడంగ పలికించుటనే మీటువేయుట యందురు. ఈ మీటులో శ్రుతిలయలు రెండు ఇమిడియున్నవి. ఈ వద్దతి నంక్షణిని తిరువేంగళనాథుడు "మును మంద్రమధ్యములు దాళకమును నిరవొందఁజూపి యాధుత మొనరించుటలో" సంసూచితమొనరించినాడు. వీణావాదన చతుర్దిమను కరువాతి పాదములలోని "స్వరలయగ్రామమూశ్చవల పంచలెఱింగి స్ఫురితకంపితముల బాగులెనఁగ వరరసలీల భావములు చొప్పెనగ మనకుద్దమును సాళగమును పంకీర్ణము దేబబడట జగత్పొహనంబొదవ పీఠువిందుగా గానముచేయుటలో అతిశయిల్లవడి. స్వతః రంజిల్లనది స్వరము. భావకు అక్షరము మూలధాతు వైనట్లు గానమునకిది మూలాధారము.

ఇక లయయనుషధి కవికకు చందమువలె గీతికి ఆందమునుగూర్చు ప్రాణము. ఇది కాలప్రమాణమును తాళదళ ప్రాణములతో స్థాపించును. ఇక శువోదత్త సంగీతప్రక్రయబోధి స్వరకల్పన రాగాలాపనములందలిది.

గ్రామమూర్ఖునలు. సంగీతశాస్త్ర సాంకేతికములు. ఒకే స్వరమును పానః పున్యము నొనరించి ఆమ్రేడించుట గ్రామమనబడును. అది గాగ రిగరిసరిగాగ దవగరి గాగదవ గరిగాగ ఇత్యాదిగా స్వరస్తబిరచనములో స్వరకల్పనమును సాగించుట గ్రామమగావించుట యందురు. ఇక మూర్ఖున యనునది “మూర్ఖుర్యతే యత్ర శ్రోతృచిత్తః సామూర్ఖనా” యని విర్వచింప బడినది. వినువారలకు సమ్రోహస్థితిని బోలిన పారవశ్యమును మఱియు రాగ రంజక ప్రయోగమియ్యది. ఇక పాడునపుడు సాహిత్యమునందలి సభంగాభంగ శ్లేషంబలె రాతుమాతువుల విఱుపులో రాగభావమును తదంతరితార్థమును ప్రవ్యక్తముగావించి ప్రక్రియను గమకమందురు. ఈ గమకము దశవిధములుగ పింగడింపబడినది. అవియే స్థిరకంపితకాదికములు. తిరువేంగళుడు ఈ గాయకముని “స్ఫురితకంపిత ముఖ్యముల బాగులెనఁగ వరరసరీతి భావములు బొప్పడగ గానము చేసినాడనుటలో ఈ వద్దతిసంతటిని పనిగట్టుకొని చెప్పి తన గానాభిమానమును వెల్లార్చినాడు. ఇక ఆ గాయకమౌని విష్ణుగానసంకీర్తనమును కేవల సంకీర్తనమువలె గానభాగమాలికగ నిర్వహించినాడను విశేషము “ఘన శుద్ధమును సాళగమును సంకీర్ణమును తేటపడ జగన్మోహనంబొదవ గానము గావించినాడనుటలో ప్రవ్యక్తము. ఇందు ఘనరాగములు సాళగ లేక ఛాయాంగ రాగములు సంకీర్ణరాగములు, అనురాగవిశేషములు సవిశేషములై భాసించినవి. ఈ రాగప్రభేదములు ఇతఃపూర్వము వివృతములు. ఈ రాగము ఫణితి జగన్మోహనముగ నున్నదనుటయేగాక ఇందు జగన్మోహినీ మోహనరాగముల సామములు వివరచ్ఛుట సవిశేషము. అంతేకాక ఆ మహాయోగి గానామృతములో అమృతవర్షిణి శ్రీరాగసామములు వినవచ్చి అది మోహనము చూపెడుననుటలో మోహనరాగము ఆమ్రేడితమైనది. ఇంతటి శాస్త్రసిద్ధఫణితిలో గానకైంకర్యము గావించిన గాయకమౌనిని రంగళాయి గాయకసార్వభౌముడని వ్యవహరించుట పార్థకము. ఆతని మూపుపై వెక్కిరింపుకొనిరమ్మవి లోకసారంగాఖ్యుని ఆదేశించుటలో గీతికి ఘనసన్మానము గావించుటయైనది.

ఆ తరువాత సంగీతప్రసక్తి విప్రనారాయణచరిత్రమున దేవదేవి విచిత్రేంద్రు కొలువున పితాదివిద్యాప్రపీఠక జూపివచ్చున ఇట్లు చోటుచేసికొనెనట్లు,

“నిచుకకునరిగి యాన్వపకులోత్తంసు
 విచుకేంద్రుఁబొడగాంచి నేర్పునపుడు
 రాజించు రాగవర్ణములలోఁగూడ
 వీణానువిద్యాప్రవీణతఁజూపి
 తక్కిన కళలయందలి నేర్పునెఱపె”*

ఇది దేవదేవి రాగవర్ణాదికముల గానముచేసి తదనుగతముగ వీణావాదనము గావించి ప్రదర్శించిన సంగీతపాండితిని ప్రవృత్తము గావించినదను విషయమును దెలిపినవట్లు. త్యాగయాది సంగీతత్రిమూర్తులు అవతరింపకముందు సంగీత పాండితీ ప్రదర్శనమగు సంగీతసభా కార్యక్రమమున ప్రధానాంశములు గీత వర్ణనములుగనే యుండెడిది. సంగీతత్రిమూర్తులు కృతులు రచించిన తరువాత సంగీతసభలలో కీర్తనలను గానముచేయు పద్ధతి ప్రాచుర్యమునందినది.

ఇక తదనంతర సంగీతప్రసక్తి అష్టమాశ్వాసమున నాదమునిపై గావించిన విద్యత్పరీక్షణమున గోచరించినది. ఇందు విచిత్రమగు తాళధ్వనిగణనపరీక్షణ మిట్లు ప్రస్తావితము. మానవగానరీతిని గానముచేయు వారలరుపురు చోళనాధుని ధరికేతేంచి తమ గానవిద్యులతాంతములు క్రమమేర్పడ అవధరింపుడనినారట. ఆపుడు సభవారెల్లరు విబుధగానంబు నెఱుంగక మెచ్చకుండీరట. అట్టిసమయమున ఆ మానవగాయకుడు “తన విద్య ధరలోన నాథముని దక్కఁగా..... నెఱుగరమమ” అపుడా భూజాని ఆ నాదమునిని వినయమేర్పడంగ రావించి “అమవమ పింహానవాసీనుఁజేసి వీరి పాటలందలి మేలు దేవర విని వాడుదీర్చుర్చుగ వలయుననుమ” అందులకామోవి గాయకుడు

“వెలయ వారల పాట విని దేవగీతి
 సలిపెడివాని మెచ్చఁగఁజేయునపుడు
 పామాణికుడు కొంత సందేహపడిన
 నా మాటలన్నిని యానాధమోవి
 యామోడ వర్ణపదోహంబైన యట్టి

వేయి తాళములు వేవేగఁ దెప్పించి
యా యెడ నొక్కమాటన్ని తాళములు
వాయించుమనుచు నానాదమాలించి
తలకొని యొక్కొక్క తాళమున్నేసి
వలములటంచుఁ జొప్పడగఁ జెప్పుటయు
సరియైన ముదమంది నభ్యులతోడ

ధరణీవిభుండు పాదములను 'నెటింగె'* నట. ఆ పదప ఈ
సన్నివేశమున నాదముని అనువమసింహాననాసీను గావించుటలో గీతియును
సింహాననాసీనమైనంతటి ప్రహుజ్యుత సందుకొన్నది.

ఇక ఈ గ్రంథమున ముగింపులోనున్న రామానుజాచార్యచరితమున గూడ
సంగీతమునకవతాళము లభించినది. లక్ష్మణగురుడను గాయకుడు

వరదుడు పరిజన వైభవస్ఫూర్తి
యరుచారల గొలుపున్న యత్తరి వచ్చె
ఘనమైన తన దివ్యగానంబు పొగసు
వినిపించి యానాదవేడిఁ బొక్కింప
వలనుగా మెచ్చనా వరదుడు....
ఫలదు వేడుము నీకు వలయుగర్థమ్ము
లన విని రామానుజాచార్యుని నాకు

వనమాలి వరద....."*** అని ప్రార్థించి ఔననిపించు
కొనెను.

ఈ గానానునశక్తి భగవంతునికి, భక్తులకు, మహారాజులకు, పరమ
యోగులకు పామాన్యమై మెచ్చుగొలిపించి.. పరమయోగివిలాసమేగాక పరమ
గానయోగవిలాసమై తాహ్వమైనది.

* వి. నా. చ.

ఈ తిరువేంగళార్యుని రచనయే అష్టమహిషీకల్యాణముకూడ. ఇది కల్యాణాత్మకమగు విష్ణుగాధగాన అయ్యవతారమూర్తియైన వేణుగోపాలదేవుని మురళీనినాదము సమయోచితముగ వీకావ్యకథానుగమనమున నేవభ్యుగానమై ప్రతిధ్వనించును. కవి, కాను, తన వంశస్థులందఱు సంగీత శాస్త్రవేత్తలేయని సగర్వముగ కావ్యాదిలో చెప్పికొని ఇందు సంగీతము ప్రాముఖ్యతను వహించునని చెప్పక చెప్పికొనినాడు. తన వంశకర్తలలో ఆద్యుడు పదసంకీర్తనాదికర్తయగు అన్నమాచార్యుని ఇట్లు ప్రశంసించినాడు.

“పరమ విద్యాసింధు పారంగతుండు
....వనజాత సర్వసురేంద్రముఖులు
గనలేని వేంకటశ్రీనాథనాథు
....వదములు శోభనాన్వదములౌ తనదు
వదములు బహుదేశవదముల జనులఁ
గనఁజేసి వంచమాగమపార్వభౌముఁ
డనఁ బ్రసిద్ధికినెక్కుడఖిల విద్యులను
నన్నయాచార్యుండె యనఁదాళ్ళపాక
యన్నమాచార్యుండె యతికిరీఁజెలఁగె”*

అన్నయాచార్యునికి పుత్రుడగు సరసింహగురుని గూర్చి ఇట్లు ప్రస్తావించినాడు.

“అరయఁదిమ్మొందికు నాత్మసంభవుఁడు
పాడఁజెప్పగ వర్ణవద్ధతి నీడు
జోడు లేడని సభజొచ్చి పొంది
వరిగిన ధీశాలి ప్రతివాది దైత్య
సరసింహుఁడనఁగల్గె సరసింహుఁడు”**

* అ. మ. క. i - 58 - 66

** ,, i - 70 - 75

ఇక ఆతని పుత్రుడగు తిరుమలాచార్యవర్యునిగూర్చి చెప్పికొనుచు ఆతడు

“సంగీత సాహిత్య సార్వజ్ఞగత్వ
మంగళసామ్రాజ్య మహితుడై యలరె”* ననినాడు.

తుదకు తననుగూర్చి చెప్పికొనుచు తాను పంగీతసత్కళాధిక్యుడనని పరికినాడు.

“అన్ని విద్యలయందు నరయ మిన్నంటి
యన్నయాచార్యుఁడోయ నన్నయాచార్యు
సాత్విక శుభమూర్తి సంగీత సత్క
విత్వాధికుని తిరువేంగళాహ్వాయుని
జయయుత శ్రీలబ్ధి సహజకవిత్వ
నయు తిరువేంగళనాథుని నన్ను”**

ఈ ప్రథమాశ్వాసాంతరితమగు పంశగుణగానాంతరము కథాగమనమున
కాళియమర్దనాది సన్నివేశములన్నియు పంగీతప్రధానములే.

“ఒక శుక చక్రకాటక వికల్పముల
ప్రకటన రక్త తాళపద్ధతులొగ
సంచదా సంచార చంచరీకములు
యంచితరవము గానామై వరగఁ
..... పక్షి పక్షేగ
రటనముల్పుటహ సంగ్రాముల్లాగ
విషపాషకావృత విపులాంతరిక్ష
కవణ పణాళి రంగశ్ఠలిగాఁ
జుండ పద్మతి భోగనత్యంబు బెదర
చండమరీచి చండక్కుండలములు
మండిత నిజగళిత మండలియుగాళి

తాండవంబాడంగఁ బాండవంబాక్షి*** నాడట కాళియపణి

శ్లాఘి పైగోపాదేవుడు.

* అ.మ.క. i - 97 - 98.

** ,, i - 111 - 116.

*** ,, ii - 1630 - 1641.

ఇక యమునానదీ తరంగములలోకూడ సంగీతద్వానమునే ప్రతిపాదించి తన సర్వజ్ఞతను తిరువేంగళనాథుడీ పాదములలో మలచికొనినాడు.

“సంగీత పంచమ వృక్షల్పాడు
లంగీకరించెనోయనఁ జెంతఁబల్కు
కలకంఠముల భుజంగ గ్రాస నిరత
కలకంఠములతోడఁగడు నొప్పుదాని” *

ఈ ద్వితీయాశ్వాసముననే గోవర్ధనోద్ధరణ ఘట్టమున్నది. జడివానకు జడియక గోవర్ధనమును కొనగోటితో ధరియించి గోవగోపికాజనముల రక్షించి ఇంద్ర గర్వభంజనము గావించినాడు గోపాలదేవుడు. పురుషోత్తముని చేత రక్షణనందిన ప్రకృతి పులికించి రాగమయియై భ్రమరరూపకృతి ఆలాపిసీధ్వనిరాగయుతముగ.

“అలరు విల్లుమామయగు చందమామ

కళలలోఁబూర్వవగంబుపై విలచె

....

ఉరురాజుగాంచి వయోధిమిన్నంట

వడిఁబొందెనో యవివఱచెఁజంద్రకలు

పొదలఁబూపొదల నింపుదలర్పఁజిలగి

మొదలు తుమ్మెదలెల్ల మొఱువినా దించె”**

ఇట్లు అనురాగమయియై భ్రమరరూపకృతిని ఆలాపిసీధ్వనమును గావించు కొని చంద్రికాలావనము గావించుచున్న ప్రకృతికాంత పాటవిని వరవళించి గోపపురుషుడు పురుషోత్తముడై తన వేణుగానామృతమును వర్షింపజేసి సర్వ జగత్తును వరవళింపజేసినాడు. పామాన్య మానవుడు సహితము ఏదేని ఒక చిన్నకార్యమును విర్వహించిన ఒక కూనిరాగమునుదీయును. అదియాతవి జిత్సాహమునకు ప్రరోచితుడగును. ఇట్లు గోపాలదేవుడు కొండంత ఘన కార్యమును కొండనే ఎత్తి విర్వహించినాడు కావుననే ఆ విజయోత్సాహ ప్రరోచన గావముగ బ్రహ్మగాంధర్వముగ వర్ణించినాడు.

* అను.క. ii . 1792 . 96.

** ,, ii . 2235 . 41.

“.....గోవిందు

దమిత జగన్మోహనాకారుఁడనుచు

మోదించి కల్పకములేందు కాంత

వేదియై సత్కళావేదియై నిలచె

....

చరణంబుపై నొక్క చరణంబు నిలిపి

మరుని నవ్వెడు భంగి మలఁగి త్రిభంగి

సంగీకరించి మోహనభావ మొదవు

గాంగేయ మురళిఁ జక్కగ మోవిఁజేర్చి

వివరంబుగా వేణువివరంబులందు

సవరగా వరకరకాఖిలల్లార్చి

ఘనరత్న కంకణాంగణ కాంతివదన

వనజాతమునకు నివాళియై వరఁగఁ

....

మాయారేయన మంద్రమధ్యతారములు

నాయతంబొనరించి యజకువమీఱ

రంగురక్తియు మధురము లుట్టి వడఁగఁ

బొందెడి రసముల పొలుపుదీపింప

వివిధంబులగునేకవింశతి శ్రుతుల

జవకట్టినట్టి యా సప్త స్వరముల

కులమేర్పరించి తద్గోపికా శ్రవణ

ముల కలంకృతులుగా మొగినలంకృతులు

రూపించి గ్రామరాగారోహావరోహ

నైపుణ్య వివిధ వర్ణములు చూపుచును

సమకుద్దపాళగ సంకీర్ణగతులు

క్రమమున నెదుట రాగములు నర్తించ

నాణమై మిగుల విన్నాణమై యొప్పు

వేణునాదము గావించెనవ్వేళ

గానంబు విమలగానంబు పేయ
 తానంబులమృత సంతానంబులొవంగ
 జగతివర్షిసపూరినగమేనిమేసి
 మొగి మృగంబులు మోదంబులు మీదికెత్తి
 యరగన్నులిడి మేకలాత్మలో ముచి
 సురభులు మోదించి చూపంగదొడంగె
 నురగనాటడు చొక్కుచుండె నీరసపు
 దరువులిగెద్యె శిలాతలములు గరంగె
 రాగమోహనమంత రాజంబు సకల
 భోగ కన్యకలనాగభోగి కన్నెకల
 నరిది నాదరించి హర్షింపజేసి
 సరనాధ భువనమంతయుఁజొక్కజేసి
 భువనమోహన రసస్ఫూర్తి చే సకల
 భువనములృఙ్మను బొందుచేమరుదు
 హరియుఁదన్మయుఁడయ్యెనయ్యెడ నాద
 గరిమనేమని చెప్పగావచ్చు?*"

ఇంతగా శ్రోతలకేగాక జగత్కర్తయైన స్థితికర్తకు కూడ మైమఱపు గల్పించిన ఆ మహత్తర గానమహాత్మ్యము అంతరిత శాస్త్రవద్ధతి విచుకనను శీలించును.

ఆ సంకీమోహనుడు గాంగేయమరళిని మూతిపై నిలిపి త్రిభంగి భంగిమతో వ్యక్తస్త పాదారవిందుడై విలచినాడట. ఆతని మరళిలో మోహనభావ మొదవుచున్నది అనగా భంగ్యంతరమున ఆ గానమున మోహనరాగచ్ఛాయ గమ్యమానమగుచున్నదనుకొనవచ్చును. ఆ మరళీమోహనుడు ఎత్తుగడలో ఆ రాగాలాపనయందు మంద్రమధ్యస్థాయిలుగూడ వలికించినాడు. ఆ పదవ రక్తిని కలిగించునట్లు రసోద్ధీపకముగ ఏకవింశతి శ్రుతులలో జతకట్టినట్టి సప్తస్వర విన్యాసముమకూడ నిర్వహించినాడు. సంగీతశాస్త్రమున శ్రుతులు ద్వావింశతిగ

చెప్పబడగ ఈ తిరువేంగళుడు ఈ శ్రుతులు ఏకవింశతి సంఖ్యాకములనినాడు. ఇక ఆ గానలోలుడు గావించిన వేణుగానమున తద్గోపికా శ్రవణములకు అలంకృతులుగ స్వరాలంకారములు రూపింపబడినవి. ఈ స్వరాలంకారముల గూర్చి మరల వివరింపబనిలేదు. ఇది ఇతఃపూర్వము వివృతములే. స్వరకల్ప నాయక గానము వివిధాలంకారయుతముగ గానము చేయబడిన తదనంతరము అరోహణావరోహణాయుత క్రమపద్ధతిలో వివిధ వర్ణముల గానము కూడ వేణు గాన సహకృతిలో ఆ గోపబాలుడు గావించినాడు. ఆ పదప శుద్ధరాగములు, సాళగ రాగములు, సంకీర్ణరాగములు కూడ మూర్తిమంతములై ఎదుట నర్తించునట్లు ఆనృతము మిగుల విన్నాజము నొందినది.

వివిధ రాగప్రభేదయుతముగ రాగాలాపనము సాగి అలంకార విశేష సంయుతముగ స్వరకల్పనారీతిలో పల్లవి సాగిన పదప మిగిలినది తానము. తానమును గూర్చి వివరించుట జరిగినది గాన నిపుడు మరల దానిని వివరింప వనిలేదు. ఆ బ్రహ్మగాంధర్వవిదుడొనర్చిన తానములు అమృత సంతానములను ఒనగినవి. ఇంతవఱకు వేణుగానసహకృత బ్రహ్మగాంధర్వ మహాత్మ్యమును పర్ణించిన తిరువేంగళనాథుడు అది శ్రోతృగతముగ నెట్లు భావించినదో ఇట్లు వర్ణాలోచించినాడు. సంగీతమునకు లాలనప్రచోదనలను ద్వీవిధ శక్తులున్నవి. ఆ శక్తులతో సంగీతము నత్వగుణమును, తమోగుణమును, రజోగుణమును క్రమముగ గల్గిన శిశువులను, పశువులను, ఫణులను గూడ ఆకర్షించి పరవశింప జేయును. అంతేకాక చైతన్యరహితములగు స్థాణువులను సహితము కరిగించును. ఈశ్వరునకు గూడ ఏమాత్రము అంతుబట్టని కవితారసమును గానరసము ఈ విశిష్ట గుణముచే సర్వోపభోగ్యమై మించిపోయినది. సంగీతాశ్రు ప్రతిపాదితమగు వీ త్రిగుణాత్మక మహాత్మ్యమును ఆ తిరువేంగళుడు వేణుగోపాలుని మురళీగాన మహిమన్వికరీతిలో ఇట్లు వివరించినాడు. తమోగుణాత్మకములగు మృగములు, నత్యసంభరితములగు సురభులు రజోగుణోపేతములగు ఉరగములు ఆ వేణుగాన మహిమలో పరవశించినవనినాడు. భోక్తకేగాక గానము కర్తకు గూడ తుష్టి నొనగి పారవశ్యమును ఘటించునను అంశము ఈ వర్ణనమున ప్రతిపాదితము.

భువనమోహన రసస్ఫూర్తిచే నకల

భువనముల్బులుపును బొందుచేమరుదు

హరియుఁదన్మయుఁడయ్యెనయ్యెడ నాద

గరిమనేమని చెప్పగా వచ్చు* ఇట్లు నాదగరిమను ఏమని చెప్పగావచ్చు నని కవి ప్రశ్నించిన తీరులోనే ఏతన్మాహాత్మ్యమును ప్రస్తుతించి సమాధాన మొసగినాడు.

ఆ పదవ మురళీరవళితో తనివితీరనట్లు ఈ ఆశ్వాసముననే తిరువేంగళార్కురు రాసకేళినిదోదవర్ణనమున ఇంకొకవరి గోపాలదేవుని వేణుగానమునట్లు వినిపింపజేసినాడు.

“రాసమండల మహారంగ మధ్యమునఁ
బలుమాటుఁజెలఁగి త్రిభంగిగా మెలఁగి
నిలచి యొయ్యారి వన్నియ వేణువంది
లీల నాలోలాంగుళీ వల్ల వముల
మేళముల్లేపి సమేళంబుఁగాగ”**

మురళీరవళిని మొరయింపగా ఆ వేణుగానలోలునితోఁ గలిపి రాధ వివంచి మీటి జోడుగానమిట్లు గావించినది.

“శౌరినిచ్చలు విలాస ప్రసూనముల
నారాధనము సేయు నారాతాగదిసి
యంచితగతిఁ బట్టినట్టి వివంచి
పంచివై చిన రీతిఁ బలికించి తోడ
జోడుగానముగా సొగసుగాఁగూడి”*** పాడినది.

ఆ పదవ రాధ

పాడగా నాబాలగోపాలబాలకుఁడు
చంద్రికర్ పొలపిన జాతిగా వెలదలి
మంద్రమధ్య స్వరమార్గమూల్కాపి

* అ. మ. క.

** ” ii-2751-56

*** ” ii-2785-95

పరుసలేర్పడి విజావళియు భజావళియు
సరసి సాగళము తాయము లేర్పరించి
మార్గదేశిక తాళమానముల్వంత
మార్గంబులై యొప్ప మధురతలలు
వేళలు జాతులు వేర్వేరఁదెలిసి
దాలుగా గాణ దొడరు మల్లు డిట్లు
వేణునాదంబు గావించె నవ్వేళ

....

బారునాదముల సంచారభేదములు
నీరీతి నటించి రెంతయు వేడ్క
సరసిజన్ముఁడు విలాసమున రాసమున
సరసనాట్యముఁజూపఁజరఁదె వెండియును
త్వరితాంగ సంగబంధుర రాగబంధ
ములఁ బ్రవర్తిల తానములు నిల్చి నిల్చి

....

అంగహారములుయ్యెల లూగుచుండ
సంగహారములనలపు చూపుచును
నీరీతి నటించె నెంతయుఁబ్రీతి*

ఆ రాసస్వత్వమునకనుగతముగ గోపాలదేవుడు సంగీతకాత్రప్రసిద్ధ....
రీతులలో వేణుగానము గావించుచు అంగహారాదిక నాట్యహేవాకములతో నటించి
మించినాడు. సకాశ్రీయచ్ఛాయాలగాది (సాళగ) రాగములలో తాయములేసి
మార్గదేశిక తాళమానముల ననుసరించి లయాన్నిత రీతిలో ఒక్కొక్క రాగమును
గానము చేయవలసిన వేళలు జాతులు వేర్వేరఁదెలిసి తద్రాగ సంచారానుసారముగ
మొరళిగానము గావించినాడు. గోపాలబాలుడు అప్పుడా మొరళినాదానుగత వాద్యాను
సారిగ ఒక సుందరి కిన్నర మీటుచు తన వాద్యప్రతిభను ప్రదర్శించినది. ఈ
సన్నివేశములో తిరువేంగళనాథుడు గీతవాద్యసృజకృతరీతినిట్లు ప్రదర్శించినాడు.

వనజాక్షనెదుట జీ వనజాక్షియొకతె
 యనువుగానవ్వుడు మోహనముగా నిలిచి
 మధ్యమాది గ్రామ మండితంబుగను
 మధ్యమేశము సింహమధ్య మేశముగఁ
 గీలించి యెనఁగెడు గిన్నర సమయ
 వాని చేతుల నేఁవలుగాఁబూని
 గురుమంజుల తేటగుంపునైకొనిన
 సరలి కిన్నెరకాయ వనుదోయిరాయ
 మేలిమియగు తంత్రి మీటి చొక్కముగ
 మాళవి యొనరించె యవగడంబుగను
 బెళుకు తాళముతోఁ బెరయ సౌంపరయ
 నలసోదయని మీని పదజక్కిణియు
 వన్నెగా వరుసగా వలువగా మిగులఁ
 దిన్నగా సున్నగా తేటగా మించ
 మిన్నగాఁ జల్లగా మీటుగా సొలసి
 వెన్నుని హృదయంబు వికసింపఁబాడ
 “అలరుచు భళి భళి యనుచు నానాతిఁ
 బురికింపఁదొడఁగెఁ గప్పురపు వీడియము”

ఈ పాదములలో ప్రజనుందరుడే గాక ప్రజనుందరులు కూడ సంగీతజ్ఞులుగ
 తిరువేంగళనాడు చిత్రించినాడు. కావుననే ఒక గోపసుందరి రాగమాలికలుగ
 గూర్చి మోహనసింహాంధ్రమధ్యమ, మాళవి మున్నగు రాగములలో బెళుకు
 తాళము గూర్చి లయాద్వికముగ బలసోదయనిపైని పదములు పాడినదని వర్ణించి
 నాడు. ఆ సుందరి గీతిరీతికి మెచ్చి ప్రజనుందరుడా భామినికి కప్పురంపు
 వీడియము బహూకరించెనట.

ప్రజవనితలే కాక శ్రీకృష్ణదేవుని చెంత చేరిన కుబ్జ కూడ యమునాసుందరి
 ద్వానమునకు ప్రతిధ్వనిగ “సంగీత పంచమష్టమూల్కార్తు లంగీకరించెనో
 యనఁ జెంత వలికెడిదేయైనది.

ఇక శ్రీకృష్ణదేవుని వివాహసన్నివేశములలో ముత్తైదువలు, శోభనములు, మంగళములు, ధవళములు మున్నగు పెండ్లిపాటల నెన్నిటితో దేశికగానరీతుల పెరియించి గానము చేసిరనినాడు ముఖ్యముగా సత్కథామాకృష్టల వివాహ పుట్టమున చిత్రరేఖ, చిత్రఘోష, రంభ, తిలోత్తమ మున్నగు అప్పరోమణులు ఆడిపాడిరనినాడు. వాద్యముల గూర్చి తెలుపునపుడు వీణా వేణువులలోఁ దమరు డిండిమ ముర్లురాడి రావములు మిన్నంది మార్దించినవనినాడు. మొత్తముమీద ఈ తిరువేంగళాడ్యుడు సంగీతసహృదయుడే గాక ఏతచ్ఛాస్త్ర పారంగతుడు కూడనని ఆతడు తన కావ్యములందెల్ల గావించిన సంగీతప్రస్తావనలే నిదర్శనములు. శాశ్వపాకవారి సంగీతవిద్యావరిపాక రుచులు ఈ తిరువేంగళనాథుని కృతులలో వచేళిమములై తరతరముల పాఠకులకు చవుగొరించుచునే యుండుననుట నిత్యసత్యము.

గీతి సాహితీ సారవృణ్మ యుగము
అష్టదిగ్గజ కవి బృంహిత గానానురంజితవాణి

మధుర ఖక్తియుత గానామృత వర్షిణిగా
అముక్తమాల్యదను వెల్లార్చి
అష్ట కళా దిగ్గజ బృంహిత గీతిసాహితీ రాగ
ప్రబంధమాలికల ధ్వనించి
ఏకశిలారథమ్ము నధిష్ఠించి విద్యానగర
సీమల విహరించిన
శ్రీకృష్ణరాయ మధుర గానానురంజిత
వాణి సమస్కృతులు నీకు

శ్రీకృష్ణదేవరాయ యుగాంతరితులగు మహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి

1. సాహితీసార్వభౌముని సంగీత రసజ్ఞత
2. అల్లసాని పెద్దనార్యుని జిలిబిలి పాటయందలి జిగిబిగి
3. ముక్కు తిమ్మనార్యుని ముద్దుపలుకులలో నొదిగిన సంగీతము
4. కాకమావి మూర్తికవి, మాదయగారి మల్లనల సంగీతప్రీతి
5. రాధామాధవ కవి సంగీతారాధన
6. అయ్యలరాజు రామభద్ర కవి తౌర్యత్రిక ప్రబుద్ధత
7. ధూర్జటి కవుల సంగీతార్పణి
8. రామాయణ కవుల సంగీతకము
9. కందుకూరి రుద్రకవి అందుకొనిన సంగీతకము
10. తెనాలి కవుల తెలితేనియ పాట
11. అద్దంకి గంగాధరుని కవితలో అందగించిన గానరిరంప

సాహితీ సార్వభౌముని సంగీత రసజ్ఞత

రాయలనాడు రసికతాజీవనము పాదప్రభుము నందుకొన్నది ఆ విద్యానగర సీమలో బాలకవి నుండి బ్రహ్మకవి వఱకు ప్రతి అక్షరాస్యుడు కవిత్వ రసజ్ఞతలో సంగీతరసజ్ఞతను రంగరించుకొని ఆస్వాదించినాడు. అంతదనుక నేవత్కమును సంతరించుచున్న గీతీ తెరవెడలి సాహితీతో పాటు విజయభువన రంగస్థలిపై సాక్షాత్కరించి గజ్జికట్టినది. అట్టి శుభసమయమున గీర్వాణియే వీణను చేతబాని ప్రక్కాఞ్ఞప్రక్కాఞ్ఞ విశదములతో శ్రుతి కల్పకొని గొంతెత్తి నట్టువాంగమును విర్వహించినది. ఆ మధుర గృత్యగానములతో పరవశించి కృష్ణరాయలు రాజకవి యగుటయే కాక కవిరాజై తన అముక్తమాల్యదను ముక్తకంఠనౌషధి సంగీత రసజ్ఞును గావించినాడు. గురుదేవుడును సంగీత మార్కొదయకర్తయు నైన బండారు లక్ష్మీనారాయణాచ్యుని ఆశీస్సులతో సంగీతశాస్త్ర పారము ముట్టి కృష్ణరాయలు ముసుధుర గానముతో మధురభక్తిని వచేళిమ మొనర్చినాడు. అప్పుడది కేవల గానమే గాక నాదోపాసనయైవది.

“గీతేన ప్రియకే దేవ సర్వజ్ఞః సార్వత్రివతిః
గోపీవతి రసంతోఽపి గీతధ్వని వశం గీతః”*

“విష్ణునామాని పుణ్యాని సుస్వరైరన్వితాని చేత
భవన్తి సామతుల్యాని కీర్తితాని మనీషిభిః”**

“నాహంవసాపి వైకుంఠే యోగినాం హృదయేనచ

మధ్యక్తా యత్ర గాయంతి తత్ర తిస్థామి నారద”*** ఇత్యాది సంగీత శాస్త్ర వ్యవదేశితా శాసనముల ప్రమోషమును ఆకళింపుచేసికొని కృష్ణరాయలు సాహితీసమరాంగణ సార్వభౌముడును సంగీత సామ్రాజ్యాధిపతియై ముక్తి కాంతాకరావలంబిషమును గూడి పొందినాడు. అనన్య సంగీత వైదుష్య సమ్మిళిత సాహితీసర్వస్వము అముక్తమాల్యద యుడగును. కావుననే గీతవాద్యనృత్య

* వ్య. మే. క. హోధరసి సంగీత కార్యాలయ ప్రతి

** పం. పా. ”

*** పం. పా. పు. 11 ప్లో 16 ”

క్రయమైన తౌర్యత్రిక విశ్వరూపమిందు సాక్షాత్కరించినది. అట్టియేక మున్నగా శ్రీ విల్లువుత్తురి విలాపిసీజన చేష్టలో రాయలవారి వీణావాదనచరిత్రమే ఇట్లు వ్యక్తమైనది.

“వేచిన మేడపై వలఖివేణికఁ జుటవహించ విప్పుగా,
బావుల గోటమీటు తఱిఁబోయెడు తేఱుల మ్రోత కామికం
కావహమో కృతాభ్యననలొటను దంతపు మెట్లు వెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కెడవిరుటలు స్పరింబడన్”*

ఈ పద్యమునందలలనలు తెల్లవారిన చెనుక వీణవలె విరుపైన వేణివి ఎడమభుజము పైనుండి క్రిందికి జారవైచి నిలచిన తీరులో వీణయను పైకెత్తి వాయించు ఒడుపు గానవచ్చినది. ఆ పదప వాచకుచోవరి భాగమున ధరియించిన వేణియందలి వాదన పూలను గోటితో విదిలించ నారంభించిరి. అప్పుడా నుందరులు కృతాభ్యననలొట వలన వీణ వాయించుట వలనే కొనగోళ్ళను వడివడిగా నాడించుచు పుష్పములను బారమీటిరి. చేతులనాడించెడి ఒడుపును బట్టియే కృష్ణరాయలవారు సోదరహితముగ నాచేష్టను వర్ణించిన అది మూగవోయిన వీణయమే ప్రయుక్తమయ్యెడిది. వీణయభూ నచుగ్రతనాదమును బట్టియే ప్రాప్తించును. ఇట్ల శ్రీకృష్ణరాయలు వర్ణించిన వీణయలో నాదమెట్లు దృఢమగును? రాయలవారు ఆ నాదోద్ఘాతికి తగిన అనువునే వర్ణిస్తారు. రేయంతయు విలాపిసీ జనులు ధరించుటచే పూవులు రూపులుడిగినవి. కావి తావులికిపోలేదు. కావున పౌరభక్తృష్టచే భ్రమరములకు మూగి ధూంకృతులొనర్చుచునేయున్నవి. ఆ బోగిసీజనుల వేణికల నుండి వికీర్యమాణములగుచున్న సుకుములున్నవి. ఆ కుసుమములు మళ్ళీతములు. కావున అవి మల్లెలో జాజులో ఆయురారణవలెను. అవి యావితుపాటి వేణికలలో నటనకు చిక్కిదంతపు మెట్లవలె భాసించినవి. అప్పుడా పెన్నెటివేణి వీణాదండమువలె తోచినది. అప్పుడా దారిన పోవు రవికులు ఆ వింతనుగాంచి అలరిరి. ఇట్లు కుదోపరిభాగ విన్యస్త వీణతో వేణిని బోల్చుట తోను తెల్లని పూలను దంతపు నరకట్లతో జీవమించుటలోను వాదన పూలను బారమీటు ఒడుపులో వడివడిగా తానప్రకల్పనముగా విధించుటల వీణావాదన

ప్రకర్షను దర్శించుటలోను రాయలవారి స్వీయ వీణావాదనాచణత్వమే ప్రచురమై సంగీతసూక్ష్మదయ కర్తలగు తమ గురుదేవులొద్ద తామభ్యసించిన సంగీతకావ్య రీతి వ్యక్తమైనది.

రాయలవారికి వాద్యమందేగాక గీతనృత్యములందును అభినివేశమున్నది. ద్రష్టగా నృత్యము నభినందించుచు శ్రోతగా రాయలవారి కావ్యమున పెక్కు కావుల రాగవివేకమును ప్రదర్శించినారు. అనంతరాగములలో రాయలవారికి మేఘరంజని వనంత మంగళ వైశిఖము లిష్టరాగములు. సశ్యశ్యామలముగ తన పాలితవృద్ధిని శోభింప నిష్కరించెడి ధరణీవతిగ ఆలపింపగనే వర్ణము నందించెడి ఈ మేఘరంజని రాగమును, వరమ వైష్ణవాగ్రేసరుడుగ నద్యోముక్తి ప్రదమగు మంగళవైశిఖి రాగమును - రసికావతంసుడుగ వనంతర్తు శోభాదాయకమగు వనంతరాగమును రాయలవారు ఆభిమానించిరి. మేఘరంజని రాగమును గూర్చి రాయలవారు మున్నుగా గావించిన యీ వర్ణన విగుల హృద్యమై వారి సంగీత హృదయమునిట్లు చాటుచున్నది.

“ఆ పురసౌధవీధి నధరాధర భూముల గర్జ మున్నుగా
నావయికి వ్యసంబడవియట్లు గ్రగ్ర(వ్రా)లుమనాని చాల్చి లీ
లావరతన మటించుదురు లాస్యముసేయఁగ మేఘరంజని నా
లావముసేసి భోషితకలాపిఁగలాపి కలాపకుంకలర్”*

మేఘమండలి వధకరించిన ఆ విల్లిపుత్తూరు పురమందలి సౌధవీధిలో వసించెడు కలాపకుంకలలు మేఘరంజని తాగాలాపము గావించి మేఘముల రప్పించి ఆ మేఘ దర్శనోత్సుకలైన కలాపికలనాడింతురట. అట్లే జీవేశ్వరైక్య సందాయక మధురభక్తి విశేషసంయుతమగు అముక్తమాల్యదా చరిత్రమున ఈ మేఘరంజనిరాగముక విప్రలంభ సన్నివేశమున నేవభ్యగానమై ఇట్లు భాసిల్లినది.

“తానిని మేఘరంజని మధుగర్వమడంతు నటించులోనిజ

జేమము గోధి పాడి మణిచిత్ర మరుత్త్రజితైచితద్యుతి”** ఇంధు

విరహానహమైన కామినియోర్తు వసంతసంతాపమును నైరింపజేక వర్షోదయము గావించనెంచి మేఘరంజనీరాగాలాపమున మేఘమండలిని సృష్టించినదట. అంతట కదంబకేతకులు వికసించినవి. తత్పరిమళ మిళితవాయు సంసర్పనము వసంతతాపము కన్న మిన్నకాగా ఆమె మూర్ఛిలినదట. ఇంతటి విరహవృత్తాంతమునకు మేఘరంజనీ రాగాలాపము కారణమగుట కృష్ణరాయలవారి సంగీతాభిరుచులే కారణమై భాసించినది.

ఇంకొక్కచో వసంతరాగ విషయికముగ పవత్నిస్పర్శ యిట్లు వెలయింప బడినది.

“అలరెఁ బ్రియాకునోర్తు ప్రియమౌట వసంతముఁ బాదనపుడ
వ్వెలఁది నవత్ని భక్తికిని వేల్పులు మెత్తురుగాన రాగమన్
భలమునఁదన్నుఁ బాడఁగ వసంతుడు దయచేసెఁగాక యా
యెలె విజళక్తి నా యనుచు నీవనకుంగొదవెట్టె నీసునన్”*

ఈ పద్యమున నన్ని వేళగతమగు చమత్కృతియే గాక వసంతరాగ వివేచనము గూడ ప్రదర్శితమగుట ముదావహము. “గీత్వాప్రియాకుః” అను దోహదక్రియ వలన ఆమె గావించిన వసంతరాగాలాపనమున నిట ప్రియాకు వృక్షము పుష్పించినది.

“వసంతస్య సహాయస్తు వసంతరౌ ప్రగీయతే” అని వసంతరాగమును వసంతముతువున బాడవలెనను ఆ కాననానుసారమే గాక ఒక సుందరి ఆ రాగ మామెకు ప్రియమౌట ఆ వసంతరాగాలాపనము గావించినది. అని సద్యోపల ప్రదమై ప్రియాకు వృక్షమునకే గాక నవత్ని ఈర్ష్యకును దోహదక్రియయై రాగ వివేచన కాటవట్టెనది. ఇంకొక్కచో ఋతువర్ణనాద్వారమున రాయలవారు రాగ మాలికను ఒక్క వద్దియమున ఇట్లమిడించినారు.

మరుదూడ మలయాహి గరభూమ్మలను గళ

న్యనసిజ రధవదంజన కళికలు

త్రాసదావచ్చిరత్యక్త బాష్పముల్
 పికవంచమన్వరోద్భేద వీణ
 లద్దాగమన్మరందాసార జంబువుల్.
 హిందోళసాక్షిన్ముకుందరోచు
 లభిసారికాంతుకోద్యస్మిల గుళికలు
 జాత్యన్దుల సనాత్త శాపకతులు
 చైత్ర సంజీవనోషధీజాత చేత
 నాత్మజనిహేతు తరువునర్యాలు యువతి
 కరవిధూత హసంతి కేంగాలచయము
 లకులవంతులు వనుల నణ్ణాడఁదొడఁగె*

ఈ వద్దియమంత్రుల మరుదూడ మలయాహియను పలుకుబడిలో ఈ భంగ్యంతరమున మలయాహుత రాగముద్ర గమ్యమానమగుచున్నది. పికవంచమన్వరోద్భేద వీణలను వదగుచ్చమున వంచమశ్రుతి కన్వితమైన వీణారీతి “పికాకూజితి వంచమ”హ్మను సంగీతాభాణకమునకనుసారి యైనది. “అద్దాగమాసార జంబువుల్ హిందోళసాక్షిన్ముకుందరోచులన్” అనుపాదము “శిశిరస్య వసంతస్య సందౌ హిందోళరాగ”హ్మను హిందోళరాగాలాపన విధికనుసంధానమైనది. హిందోళము మూడవ ప్రియమైన రాగము. దానిని మా(లక్ష్మికి)దవుడని విష్ణుమూర్తి పరముగ మూడవుడని వసంతునికి గమ్యమానమగునట్లు ఆశ్లేషించి ఉభయశ్రుత చమత్కృతిని రాయలవారు సాధించినారు. ఇట్టి పద్యమునందు రాగ మాలికను గూర్చి చుట్టియొక వద్దియమన “కోకిల వంచమ”మను రాగలక్షణము నిట్లు ధ్వనింపజేసినారు.

“ద్విజితః గాంచియు మధుసేవ విడువలేక
 జాతిఁబాపిన తేంట్ల నిస్సనముఁ గూడు
 కొనుటవోయవఁగోకిల స్వనము వెలఁగెఁ
 దనకు మఱి వంచమత్సరము తప్పుకుండ”**

* అ. మా. v - 118

** అ. మా. v - 119

ఈ కోకిల పంచమము పంచమస్వర ప్రధానమగు నుపాంగరాగము దీని లక్షణము సంగీతరత్నాకరమున విరచింపబడినది.

“పంచమే మధ్యమాజాత్యోః కోకిల పంచమో భవేత్

పంచమాంశగ్రహః పూర్ణో మధ్యమన్యాస సంయుతః”*

ఇది పంచమాంశగ్రహ పూర్ణత్వమగుట వలన నిందు పంచమము ముఖ్య ప్రాణము వంటిది, మధ్యమన్యాససంయుత మగుట వలన నిందు మధ్యమము కూడ ప్రధాన స్వరమే. మధువునకు మధ్యమను నామాంతరమున్నది. ఆ మధ్యమను విడువలేని లేంట్లను తడవుటలో మధ్యమము గమ్యమానమై పంచమ స్వరోదీరిత కోకిలస్వరమున సంపూర్ణముగా కోకిల పంచమరాగ లక్షణము వ్యంజితమై కృష్ణరాయని రాగవివేకమును వెలయించుచున్నది.

ఇక మంగళకైశికి రాగలక్షణము మఱియొకచో కీలకపాత్రయైన చోట నెగడి ఏకద్రాగ మాహాత్యము నుగ్గడించుచున్నది.

“కలఁదొకరుండు పేరు కొనఁగాని కుల్లంబు మదీయ భక్తుఁడి
య్యల మును వాఁడు వామనతనే పసియించిన పుణ్యభూమి యు
దుల కొక యోజనక్రయపు దూరపుటూర వసించి, బ్రాహ్మనే
కలఁ జనుదెంచి పాడుమము లాలన మంగళనామకైశిన్”**

ఈ పద్యమున మాలదాసరి గానము చేసిన మంగళకైశికి రాగము బ్రహ్మ మహార్ణమున గానము చేయదగినదని, కృష్ణరాయని మాటల వలన దెలియు చున్నది. ఈ రాగమంతగా మోక్షప్రధమగుటకువిది శ్రీమహావిష్ణు ప్రీతిపాత్ర మైనదిగ కైశికి పురాణమున విల్లున్నది.

శ్రీభగవానువాచ :

“యన్మయావచిహం గీతం స్వరంతైశిక సంజ్ఞితం
వలేన తస్య భద్రంకే మోక్షఇష్టామి కిల్బిషాత్

* రాగవివేకాధ్యాయః - ఉపరాగాంగాని

** ఆ. మా. vi - 3

యస్తు గాయతి సంయుక్తం కైశికం విష్ణునన్నిదా
స తారయతి దుర్గాణి శ్వపాక్ రాక్షసం యథా”*

భక్తిభావావేశమున గానముచేసిన పారవశ్యము కల్గించినను రాయలవారి వక్కణ యిది

“గండాభోగములన్నదశ్రులహరుల్గవ్వున్నుతుల్పాడి యా
దండన్ వేగులుడించి భక్తిజనితోద్యతాండవంబాదు నా
చండాలేతర శీలుడుత్పలకియై చాండాలిక్ మీటుచున్
గుండుల్పీరుగ నెండగాలి వసితాకుంజూడ కాప్రాహ్లామున్”**

కృష్ణరాయనికి గానమందేగాక వాద్యమందును నృత్యమునందును ఆనమాన పరిజ్ఞానమున్నది. ఎన్నియో వాద్యవిశేషముల నాతడెఱుగును.

“ఆతఁడు తదల్ప పావలమందుట సుంకము దీటిపోయి త
చ్చతడవత్రనేత్రునకు జాగిలిమొక్కి రణద్విపంచయై
స్తుతికవిత ప్రబంధముల జొక్కఁగఁజాడి యనత్యపీఠర
ద్రుతగతి వచ్చి రాత్రివరుణ ప్రతపూర్తి గళార్తి విల్లనున్”*** ఇందీ
వివంచయిన నొక వీణావాద్య ప్రభేదమును గూర్చిన ప్రస్తావన. అట్లే

“చమురైన తోల్కబుసంబు తెంకియును వి

త్తః శంఖచక్రకుండలమలనుర

మక్పొదరక్షయు మావు పెన్వెఱకఁగు

ట్టిన యోటి తిపిరి దండెయును మెఱయఁ

జిటి తాళములు సంకపుటిక నొక్కొక్కమాటు

గతిరయంబునఁదాది కలసి మొరయ”**** అను వద్యపాదమున

పౌరకాయబుట్టతో మన్న చిన్ని వీణాప్రభేదము వ్యక్తము.

* అ. మా. vi - 3.

** ,, vi - 7

*** ,, vi - 44

**** ,, vi - 5

గోదావిరహ వృత్తాంతమున మైనముతో మెట్లను అమర్చిన వివంచకను గూర్చి ఆలాపిని గూర్చి ప్రస్తావితము.

“శ్రీవతిమీడి గీతముల ప్రేమ వివంచకనంటబాడి సం
తాపమునోకి మెట్లమయినంబు కరంగినడించి పాడునా
లాపినిదాల్చి పెన్వెనుటలన్నడి తంత్రులు జజ్జుకోగలా
లాపిని దానపాడును గళంబును గద్గదమైన మ్రాన్పదునా”*

ఇంకొకచో విష్ణుచిత్తుడు వాదమునగెలచి నగరమునకేతించుచుండగా పుర జనులు గావించిన ఎదురుకోల సన్నాహముననెన్నెన్నో తతఘనశుషిరానద్ద వాద్యములు వేర్వేలు వరుసన రాయలవారు పేర్కొన్నారు.

** అభ్యాగవత వతంసము సునిచికొనుపోవు సమయంబున వరస్పర సమేతములగు పౌరజానపద జనములు గలపిమెలసి నడుచునెడ “మృదంగము, డిపాంగము, అవజము, దండె, తంబుర, కిన్నెర, సన్నగాళె, వీణ, ముఖవీణె వానెక్రొలు, దోలు.... జారుగుమ్మెట, తమ్మెటము, డక్క, డక్కి, చక్కి, చుట్టంకిలోనగు అసంఖ్యాకవాదిత్రితయ వరంవరలు మొరయునెడ.

ఇంకొకచో మురళీగానమునుగూర్చిన ప్రస్తావన గోదావృత్తాంతమువిట్లు గోచరించును.

“అభినవ కువలయశ్యామకోసుల మైన
దామూపుమకర కుండలముదాల్చి
విస్తులాన్యశ్రీ వయః స్తంభనిక్షిప్త
వింబవృద క్రువల్పంబు నిక్కఁ
బరువంపు మంకెన విరిదంపు నరవంపు
వాతెర భండ్రంపువానఁగియు
నందంపు మెఱుఁగు వాలారు కన్గవచూడ్కి
శ్రవణకుండల కాంతి సవతుగాఁగ

* ఆ. మా. v - 153

** ,, v - 35

సప్తమవనాంగ నానురంజనకు సప్త
విధపరీవాహకముగ గాననుధ వెలార్చు
మాడ్కివేణులపై వ్రేళ్లు మార్చిమార్చి
మరులు కొలిపితె గోవిందమంద సతుల!''* ఇది గోపాలదేవుని భువన
మోహన స్వరూపమును దలచికొని ఆముక్తమాల్యద విరాళిగొను సందర్భమున
వర్ణితము. ఈపద్యమున వేణుగానాభినందముతోపాటు శ్యామశ్రీరాగములు రాగ
ముద్రాలంకారములై భావించినవి. సప్తమవనాంగనా స్వరూపమున ప్రవృత్త
మైన ప్రకృతిని సమ్మోహితను గావించుటకు ఆ పురుషోత్తముడు సప్తస్వర
ప్రవాహముల చెలార్చి రాగనుధ నొలికించుచు వేణువుపై వ్రేళ్లు మార్చిమార్చి
ప్రకృతిపురుషతాదత్మకావకస్థితిని సంగీతామృత పరిణిగా వెలయించినాడని
ఈ పరమ వైష్ణవుడిట ప్రస్తావించును. ఇట్లు సంగీతోపస్థితమగు నాదోపాసన
గావించి ఆముక్తమాల్యదాకర్తగా చరితార్థుడగుటయేకాక భక్తిభరిత సంగీతో
పాసనగావించిన ఆముక్తమాల్యదను ఏకన్యాహాత్యమున లోకమాన్యను గావించి
నాడు. గొదాదేవిసంగీతరసజ్ఞులుగుట గోదాదేవి స్వరూప స్వభావావిష్కృతియందీ
రాగమయముగ గావించినాడు. సంగీతకళావికేతనయగు ఆమె కంఠమున ప్రవృత్త
మగు రేఖాత్రయమును గూర్చి ఇట్లు ప్రస్తావించి ఆమె తనుపెత్తుకుూడ తనివి
తీరునట్లు రంగభర్త గుణగానము చేయుటకేయననునట్లు ఉద్ఘోషించినాడు.

“తమలదశేక్షణ సంగీ

తమున నిగుడు మంద్రమధ్యతారత్రిస్తా

నములకుఁదీర్చిన లేఖల

క్రమనుగు రేఖాత్రయమున గంతంబమరున్!''**

ఇంకాకచో

“విడువక మీగానము సౌగ

గపిడుటయు మఱిపాడుఁడనుటయగ్గే! పాపెం

బడిగినవారే పేదలె?

కొడిమెలుగట్టుఁడి యతనిఁగొవిపనియేలా!''***అని గోపాలదేవిముఖతః

* ఆ మా. V - 67

** ,, V - 18

*** ,, V - 58

ప్రశ్నించి అప్రశ్నితోనే సమాధానము విడువక సౌగవిడవలయునని మాధుర్యము ఈ నవీనగానానుభూతికి తావలముగావలయునని సంగీతమర్మములను రాయలి మిడించినాడు.

గుడిలోని పూజారికి గుడివెలువలి మాలదాసరికి ఇలువెడలని ఇంతులకు ఇలనేలెడి రాజులకుకూడ సంగీతము నిత్యనైమిత్తికానుష్ఠానములలో ఒకటైనది. సంజజ్ఞామున గాయకగోష్ఠి రాజునకు విహితకృత్యములలో ఒకటి గావించినాడు రాయలు. మాలదాసరివృత్తాంతమున నాదోపాసన ముముక్షుజనుల కునద్యఃఫల ప్రదమని రాయలుదెల్పినాడు. ఆనాదోపసనాత్మకరుణాలవలేక ప్రసరణమున ఘోర పాపములు నైతము సమయమని బ్రహ్మరాక్షసుని వృత్తాంతమున రాయలుతెల్పి, సంగీతమాహాత్మ్యమును ఉద్ఘోషించినాడు. అందులకే బ్రహ్మరాక్షసుడు తనపాప ఫలము సమసిపోవుటకు.

“సంగీత ఫలంబునఁగో

సంగీ వగమైన దయపొనఁగనీవే”* యని మాలదాసరిని బలిమాలినాడు. ఇది అబ్రహ్మరాక్షసుడు సంగీతఫలమనుటకుబదులు పుణ్యఫలమిచ్చున వచ్చును. అట్లనిన ఆతడు కేవలము బ్రహ్మరాక్షసుడేయగును. కాని, సంగీతజ్ఞుడగు కృష్ణ రాయలు మలచిన సంగీతమాహాత్మ్యమెఱిగిన పాత్రకాలేడు. కావున ఆతడు సంగీతఫలమిచ్చుని సౌగసుగ అడిగినాడు. అందులకే ఆతడు స్వస్వరూపము నందిన పిదప వరబ్రహ్మజ్యమూర్తియై మాలదాసరిని వలగొని “జయ జయ భక్తి సామ్రాజ్య సార్వభౌమ” అనినుతించినాడు. ఇది ఉత్తమైనభక్తి సామ్రాజ్య సార్వభౌమ అను బిరుదము సంగీర్తనా ఫలసమన్వితమగుటవలన ఇది కృష్ణ రాయలి గానాభిమానమే వ్యక్తమైనది. రాగద్వేషముల మాటలలోగాక చేతలలో వ్యక్తముచేసి తనయనుయాయులచే చెప్పించురాచపుట్టుక పుట్టిన రాయలుతనదగు గానాభిమానమును తనమాటలలో చెప్పక తనకావ్యాంకరిత పావ్రాత్యచే చెప్పించినాడు.

“వహన సమయమున మహామహిళ మదీయ పూజోపవిత్రోపచారంబుల విశేషవలంబు గానంబయినవిని వైష్ణవిందాఁగావున”** గోదాదేవిగ జన్మించి గావో

* అ. మా. v . 64

** ,, vi . 90

పాననామూలమునందనకు ప్రియయైనదని చెప్పించినాడు. గానముమూలముననే ఉపాధిగ్రస్తజీవునకు నద్యోముక్తి సంప్రాప్తబగునని ముక్తకంఠముగ కృష్ణ రాయాదులు చాటుటవలనగీతిసాహితీని ఈయుగమున అతిశయించినది.

ఈ కావ్యాంతమందు సంపన్నమైన గోదారంగేశుల వివాహమంగళమున మానవసంగీతమునుగాక దివ్యసంగీతనిర్వహణ దేవుడేవులచే గావించి అద్దానిని సర్వోత్కృష్టము గావించినాడు అందు, 'విధినందన ననందనాదులు సంగీత మాంగల్యంబున అంతరంగమున కిఁబొసగినారట'

“శర్వాణి వాణీముఖ

గీర్వాణీ జానకీరఘుకులరా

ఝర్వాచరిత వివాహ

ఖర్వ సుగీతములు పాదగ్రావిభవమునన్”*

ఇక వివాహాంతరమున ఆశ్వాసాంతముగ ఆశ్చర్యమొక్కులు మ్రొక్కి నవుడుకూడ ఈ భాగవతవతంతము తనస్వాటని “షేఖలవంశీమదనా!” అని ఆవేణుగానమును తన చెవులార విన్నట్లు వరవళించి సంబోధించి తాను గీతి సాహితీ సారస్వభౌముడుగ సంభావితుడైనాడు.

గీతవాద్యములందింతటి ప్రజ్ఞాభిజ్ఞుల ప్రదర్శించిన కృష్ణరాయలు నాట్య విషయమున కేవలము అభిమానిగ, ద్రష్టగ మాత్రమేవిలించినాడు. కృష్ణరాయాభి సందితమై ఈకావ్యమున అనాహతరీతిలో మాత్రమే నాట్యము ప్రయుక్తమైనది. కృష్ణరాయలీ విషయమున విశేషప్రజ్ఞనుగాని, ఏకచ్ఛాస్త్రోదీరిత సాంకేతిక పద జాలమునుగాని ఎక్కడ తడవలేదు. ప్రదర్శించినంతమట్టు గీతవాద్యముల విషయ మునగూడ ఈకవి సంగీతకాస్త్రాంతరిత సాంకేతిక పదజాలమును ఎక్కడ ఏకరువుపెట్టలేదు. లక్షణముకన్న లక్ష్యమువల్లనే ఈతనికి లక్ష్యముమిన్న. మార్గిరీతులకన్న మార్గిరీమార్గముచూపెట్టిన దేశరీతులకే, ఈకవిరాజు ప్రాముఖ్యత వొసగినాడు. ఇంతటి మహాగ్రంథమును రచించికూడ నెక్కడ సంప్రదాయబద్ధ రాజాస్థాన సృత్యరీత్యభినందనమగు గాననభా ప్రకల్పనమును రాయలవారిందు

గావింపలేదు. కృష్ణరాయనికి పూర్వులగు శ్రీనాథ, గోవన, జక్కనాదులు ఆర్వాచీనులగు రఘునాథాదులు రాజసభాస్థాన నృత్యముల వర్ణించినారు. కృష్ణరాయలు వర్ణించినంతవఱకు నృత్యరీతులను జానపదనృత్యములుగ మలచి వానిని ప్రకృతి వర్ణనమున వెలయించినాడు. ఒక్కచోవర్షర్తు సందర్భమున వర్ణితమైన నృత్యరీతి యిది.

“అలవర్షన్యఁడు కేకిపాత్రముల గుంపాడించుచో మేఘమం
దలపున్ మద్దెలగుంగలేవను మరున్మార్దంగికుండరినా
త్రలినేలకు వ్రాలుచున్నెగయుచుందారాడు నత్తెల్ల జ
ల్లులఁగెంగుచ్చులు నయ్యెధారలునుదల్లోలేంద్ర గోవంబులున్”

వర్షర్తువ్యాజమున వర్షన్యని మార్దంగికునిగ నువమించి కేకులను పాత్రములుగ నిలిపి మేఘములను మద్దలములుగ మలచి లయానుసారిగ క్రిందికి వంగుచులేచుచు చేయు నృత్యపు పౌరుష ఇట రాయలవారు వ్యక్తము గావించినారు. ఇందు నృత్యానుసారిగ మార్దంగికుడుకూడ ప్రదర్శించిన లయానుసారి ఆంగవిన్యాసము రాయలవారి మర్దకావాదనాభినివేశమును గమ్యమానమొనర్చి ఈ కళావేది వైణికుడేగాక మహామార్దంగికుడుఁ గూడనను జనశ్రుతిలో నున్నగాథలకిది యువశ్రుతి, అద్దానికుపస్కారకముగ వింకొక వర్ణియముకూడ ఇట్లోప్పుచున్నది.

“నటనవరకేకి పాత్ర
స్ఫుట యవనికలన మొగుళ్లు పొదిలెన్ భూభృ
త్తులు నవియాకు దినుచిట
వటరవము పెలంగెఁదాళముల చప్పుడునై”**

ఇంకొకచో ఋతువర్ణనపు వ్యాజమున కాళిపాత్రముగావించిన నృత్యమును రాయలవారు రక్తిగట్టించినారు. ఇందుప్రయోగమున సుసాధముగాని రంగస్థలసాంకేతిక పరిచాలనాయు తమగు సన్నివేశ ప్రకల్పనమున్నది. కాళిదేవి

* అ. మా. iv - 92

** ,, iv - 115

స్వరూపస్వభావా విష్కరణతోపాటు ఆమెనోటినుండి విప్పులు రాల్చవలసిన సందర్భమిట్లున్నది. కాళికాయను రాగమునామముకూడ ఇట గమ్యమానమైనది.

*“గగనరంగస్థలంబున మిగుల బ్రేడి
మమూనఁగాళిక నిల్చికోలము నటించఁ
బొరి మొగంబున రాయనివృకలనంగ
గుంపులైరాలె మహినింద్ర గోపతతులు”

ఆకసమును నాట్యభూమియందు మిగుల నైపుణ్యముతో కుంజులగుంపును కాళికాశక్తి నల్లనిరంగు పులుముకొనిన వేషమును ధరించి నాట్యము గావించినది అదియును కోలమును నృత్యమట.** (నృత్తరత్నావళియందు క్తమైన కోల్లాట నృత్తమునిది పోలియున్నది.) అప్పుడాశక్తియొక్క వికృతకరాళమునుండి రాలిననిప్పుకలేమో అనినట్లు ఇంద్రగోపముల గుంపులు భూమిపైని విక్రీర్ణము లైనవి ఇందు రాయలవారు ప్రదర్శించిన కాళికానృత్తభంగిమను నేటి కూచిపూడి భాగవతులు దేవీనవరాశ్ర వేషములలో నిర్వహింతురు. కాని నోటినుండి విప్పులు రాల్చుచు చేయు ఒడుపునుమాత్రము వారెవ్వరు నిర్వహింపజాలరు. ఇది విద్యుత్పరికర పరిచాలనావస్థితోకూడ అధునిక రంగస్థలముపై సుసాధము కాజాలదు. చనలచిత్ర గ్రాహకులు యంత్రపరిచాలనా సహకారమున నిర్వహింప గలరు. అట్టి దుర్గమమగు పాదనాప్రక్రియను కృష్ణరాయలు, నాడే తన ఊహా బలముతో దర్శించి ప్రదర్శించినాడా? లేక అంతటి అద్భుతముల నాటినటులు నిర్వహింపగలిగిరా అని ఆలోచించిన రెండును ఆహాయనిపించుచునేయున్నవి.

మొత్తముమీద కృష్ణరాయలీ ఆముక్తమూల్యుడా ప్రబంధమున ప్రదర్శించిన గీతవాద్యనృత్యక్రయయగు ప్రతిభరాయలవంటి విశిష్టపరిశీలక చక్రవర్తికి మాత్రమే పాధ్యము. ఇందు ప్రదర్శితమైన సంగీతకరీతినిబట్టి కృష్ణరాయలు గీతిపాహితీసమరాంగణ సార్వభౌముడుగను పాక్షాత్కరించుచున్నాడు.

* ఆ. మా. vi - 93

** నృ.ర.అ. vii - 169. 52. చూ. పా. ఆం. క. సం. 1వ, 'నాచనసోమన' పుట - 159. ప్ర.భాగము.

అల్లసాని పెద్దనార్యుని జిలివిలి పాటయందలి జిగివిగి

గీతిసాహితీ సారస్వభామము నెఱవిన కృష్ణరాయని విజయభువనము నయన రాజికి కొలువుకూటమైనది అ గీర్వాణివారాదుం గొనగోళ్లవేళ్లలనతిన్ వాయించుచో నాటకునీ మేళంబైన వివంచినుండి వివిర్గమించిన ప్రకృతి ప్రవృత్తాత్మక నాందీనినాదము ఆంధ్రకవిశాపితామహుని జిలివిలిపాటకు అనుగతమై జిగివిగితో మించినది. అల్లసానివారికి సంగీతపాండితి వెన్నతోపెట్టిన విద్యయని కవి గండిపెందర వృత్తాంతమున తొలిసారిగా కృష్ణరాయ సమ్మతమున ప్రవర్తించిన చాటుమాలిక పాటించినది.

ఒకనాడు కృష్ణరాయలు కవిమండలిని “ముద్దుగ గండపెండియర మొక్కరుఁ గోరగలేరు లేరోకో” అని ప్రశ్నించెరట. దానికి కవివరులు కిమ్మనకయుండిన పెద్దనార్యుడు లేచి

“పెద్దన బోలవండితులు వృద్ధిని లేరని నీవెరుంగనే

పెద్దనకీడలంచితను పేరిమినాకిడు కృష్ణరాజునిపా” అని సమాధాన మొసగి తననుగతముగ ఒకసీసమాలికను ఆకువుగవలిగి కృష్ణరాయమనిమెప్పించి ఆగండపెందరాము నందుకొన్నారట. ఈ ఉత్సంహాలికలో కవిక గాననూన నహకృతితోవణేమిమై పరాకోటినందుకొన్నది. ఇందు పెద్దనగాని పెద్దరికము లేవనమందేకాక గానమందుమ చెల్లబడియగునన్నట్లు మృదంగ ద్వానాత్మకములగు ముక్తాయంపులతో నెఱానవదగియున్నది. ఈవద్యమాలికలో పెద్దనార్యుడు సాహితీకిచ్చినంత ప్రాధాన్యత గీతవాద్యముకిచ్చి

“కిన్నెర మెల్లబంతి సంగీతపు వన్నతంత్రి, బయకారపు కన్నడ గొళ వంతు

రాగా తత తాన తానలవనందిపుటాడెడు గోటమీటు ప్రతిమోతలన్

బలె హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్న లీరితిగ” అను పలుకుబడులలో కిన్నెర సంగీతపు వన్నతీగ అందించిన కన్నడ గొళివంతు రాగాతత తాన తానలను, అనగా తానములతో మిళితమైన గీతకలను బయకారులు రచించ వలయునని వానిబొబగు అర్థతెల్లతో నమతి చవులూకించవలయునను భావము

ప్రయుక్తము గావించినాడు. ఈ బాటుమాలికలందు పెద్దనాట్యుడు సంగీత సాహిత్యములకు ననుప్రాధాన్యమునొసగినాడు, ఇందలిదే “గిరికశేఖర శీతమ యూఖమౌఖికాపాత విధాప్రవూర బహుభంగ ఘనాంగమూర్ఛవీ జాతకతాళ యుగ్మలయ సంతతిచుంచు వివంచికా మృదంగాతీత తేహీ త త్తహిత హృదిత ధందణుధాణు దిందిమింప్రాదాంతరిత” జతి స్వరూప మొక్కటియున్నది. ఇందు లయబ్రహ్మ విరాట్స్వరూపము సాహితీకరావలంబనమంది సాక్షాత్కరించినది, దావికనుగతమై నేవధ్యమున వాదిత్రద్వానముగ లయానుకూల వరవార కుహూద్వహహరి కింకిణీ నూతన ఘల్లలాచరణ సూపురరూపమున వినాదము తమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలిచేతి కిన్నెర మేలుబంతి సంగీతపు సన్నతంతి గొలిపంతుకారవము మూర్ఛోగినది.

పురాణ వక్రియాంతరిత దీర్వాణివాణీగర్భమునుండి అప్పుడే వెల్వడి రేఖా మాత్రేతివృత్తజీవముతో చిన్నారి నిసువుగ మనలుచున్న ప్రబంధశిఖవును ఈ యాకువద్యాంతరిత గానరసావ్విత మధువునందించి పెంచి పెద్దవానిని జేసినాడు. ఆంధ్ర కవిత్వాపితామహుడు. నాటినుండి తెలుగునాట వెల్వడిన ప్రబంధకవిక గానమోహిచ్చి విబుధులకు ఆపాత మధురిమతో ఆలోచనామృతమునుగూడ వంచి యిచ్చినది. అప్పటినుండియే పెద్దనాట్యుని రాగహృదయమును అర్థముచేసికొనిన గీతిసాహితీ వికారదులు అందు భంగ్యంతరమున ధ్వనించిన రాగనామములను రాగభావావ్వితముగ మలచుకొని ఆయావిధిత రాగములతో వానిని గానము చేయు సంప్రదాయమును అలవరచుకొనినారు. మొన్నటిమొన్నటివఱకు గురుముఖత సంగీతాభ్యసనము గావించి ఆరీతియందు నిష్ణాతృత్వమునందు ఆచరణమును సంగీతసాధనతో సాగించి ప్రవారమునగూడ తృతార్థత్వము సాధింపనెంచిన సంగీతవిదులు సంగీతసభాకార్యక్రమములో చివరిమెట్టున మనుషువనువరిత్రాంతరిత ములగు వద్యములను గానము చేసేడివారట. ఇప్పుడా గురువద్దత్వ సుసారముగ మనుషువనువరిత్రమొందలి వత్సములను గానమచేయుటయేగాక నేర్పికొనుటకూడ ముటుమయమైపోయినది. పంతుకతాల్పరిక్రిందట సంగీతాభ్యాసముగాంచిన మా అమ్మగారు సంగీతవిద్యార్థినేవఱలోనే ఈమనుషువనువరిత్ర వద్యములను ప్రత్యేకించి ఒకరిద్దరు సంగీతవిదులు మాత్రమే నేర్పెడివారట. అవద్యవతనసాతనము ఆనాటికే పాహితీపాపములగు గురుశిష్యులకు మాత్రమే పరిమితమైపోయినదట.

అట్టియెడ ఈనాడు అవద్యపాతము కామేనేర్పక పోవుటవలన సంగీత గురువు రెవ్వరు తమ శిష్యులకావద్దతిని దెల్పుటలేదు. ఒకసారి రెండు దశాబ్దాలక్రిందట మూలముగారితో నేను అకాశవాణీకేంద్రమునకేగి ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతము గారిని చూచితిని అప్పుడు సంభాషణవశమున మాతమ్మగారియొద్ద కళాశాలయందు గూడ సంగీతభ్యాసనము గావించిన నేను నాసాహిత్యపరిజ్ఞానముతో ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యాంతరిక సంగీతరీతిని పరిశోధనాశ్రమముగగైకొని పరిశోధన సాగింప నెంచితిని తెల్పితిని. దానికి ప్రాచార్యదేవులు సంతసించి ఈపరిశోధనమున మనుషుచరిత్రముల పర్యాయములను అందలి పద్యములను విధితరీతిలో గురుకుల పద్ధతిలో, విధితరాగములతో గానము చేయవలసిన పద్ధతినెఱిగిన మజ్జనయిత్రి సహకారము ననుసందింపుమని ఆదేశించిరి. ఆ సందర్భముననేవారు మనుషుచరిత్రములందలి పద్యములను కేవలము మనకిష్టరాగములనుసరించికాక అంతరిక రాగముద్రాసుసాధముగ వానిని గానము చేయవలయునను విషయము గూడ నాకు ఉపదేశించివారు. ఏకత్రాచార్యవదేశానుసారము కొన్నిపద్యము లందలి రాగముద్రాలంతరముల గ్రహింపుకొని మూలమును గురుకులపద్ధతిలో గానముచేయుమనినాను నాభావము మాయమై గానమునకు పరిపూరితయినది. అమె తన గురువులు గీతసాహితీవిదులు కీ. శే. ఆకులకోటయ్యగారు (బావల్ల) గానముచేయగా, అమె వీణాగురువులు ఈ కడకం సుబ్రహ్మణ్యసాయదుగారు (మద్రాసు) వీణాను గతముగఘనము వస్తువురీతిములందలి పద్యములను గానముచేయుచు వీణపై వర్జించుటతనకు నేర్పినరీతిలో కొన్నిపద్యములను స్వరపరిచినది. వానిని నేను నాపరిశోధన వ్యాసమున కనుబంధముగా చేర్చినాను.

సంస్కృత మార్కండేయ పురాణమున రేఖామూత్రముగనున్న వరూధిని ప్రవరాత్తిమును పెద్దనార్యుల పాద్యారోచనమునంతవమహాప్రబంధముగ తీర్చిదిద్దుటకు గీతవాద్యసహకృతి ప్రధానవిషయమైనది.

సంస్కృత మార్కండేయ పురాణమున—

“ఇదం పరం ఇదంరమ్యమేకస్మిన్ పరవర్వేతే....” ఇత్యాదిగ పాగిన

* పంపరాలవారి వ్యాఖ్య. సంస్కృత మార్కండేయపురాణ ప్రవక్తి. పుట - 12

కీ. శే. కడకం సుబ్రహ్మణ్యసాయదుగారు మద్రాసు. వీణాధనముగారను సుప్రసిద్ధ వైశికవిదునికళిము.

సంస్కృత కైలవర్ణనమునకు మారన మార్కండేయ పురాణమున అనువాద మిట్లున్నది.

“సురసిద్ధసాధ్య కిన్నర మనోహరకేళి విరివికకందర విభ్రమములు”
ఇచ్చానిని పెద్దనాధ్యుడు

“కాపుర్ క్రేవలఁజల్లు చెంగలువ కేదాంబు తీరంబునన్
మాపుర్ కోపులు నల్లితిల్లగొను కాంతారంబునందెందవ
గ్రావాకల్పిత కాయమాన జటిల బ్రాజగుళువృంబులం
బూపుందీచెల నొప్పునొక్క భవనంబున్ గారుదోర్కిరమున్”

ఈ పెద్దనాధ్యుని వర్ణమున గానవచ్చిన మృదంగవిన్యసాత్మకమణిని మురైయింపుల అందము వ్యామని రచనమున మారన కవనమున గానరాము శ్రీనాథ కవిత్వాంతరిక కర్ణాటగానవణితి ప్రాకకొత్తల పేరుకలయినకా పొంపులతో చెవికింపై వినవచ్చి విత్పరనమునరె పెద్దనాధ్యుని కళచావిల్లి సమున నాస్యమై ఇట్టి వట్టులలో వీరితి గోచరించినది.

అట్లే వ్యామని రచనలో మూలపత్రైతిలో కన్పించని పొలియనిదికొన్ని పర్యావీని ప్రవరాణ్యమట్టుమిట్లు కావించినది. ఇంతకుక మార్కండేయ పురాణమున

“సప్తవం చింతయన్ విపాకవిభ్రామపహిమావృతే
ప్రథమపాదావధిజితోన్మేక్షణ్యం చక్షమంగళమి”

“కం దదర్శ భ్రమంకం-క”

మార్కండేయ పురాణపు తెనుగుసేక యిది.

* మా.పు. (తెలుగు) వెంకటాచార్య వ్యాఖ్య పుట. 28. (రాగముద్ధర)
గృహముననుచు - 22.

* * * మా.పు. (సం) వెంకటాచార్య వ్యాఖ్య పుట. 28.

“అచికడు దండకానూరును హేమాద్రితటంబున నంచరించు వి
ప్రుణీ మకరాంతకవన్నిభు వరూధిని నాఁజను”*:

ఈపట్టమున ప్రవేశించు చింతాకులుడైనను

“నిలుసేర్చును సాయంబొనరింపగఁజాలు ముక్కుతి యొకఁడొదవ
దొకో”*** యని విచారించి క్రముకపున్నగనారంగ నారికేళాది విటపికాంతర
వీధిఁగెరలు పికకుకాది ద్వవిందనతోని చంద్రకాంతదరులు ప్రతిశబ్దమీను
గంధర్వయక్షగాన మూర్ఛితమగు ఒకకోనగవియొనట. ఇందు వంచషడ్
వ్వరములను కూజితములుగ వెలార్చు పికకేకుల ఛానములలోపాటు దరులుప్రతి
శబ్దమీను గంధర్వయక్షగానరీతియందు గంధర్వయక్షగానరీతికూడ మూర్ఛితమగు
వేదర్యముగగూర్చుకొని పెద్దనార్యుడు వాతావరణమునుకూడ రాగరంజితముగా
మలచుకొనినాడు. అపిదవ “మృగమద సారథవ ద్వీగుజిత సునసారసాంద్ర
వీటిగంధస్థగితేరతర వరిమకపై మగువ పొలుపుబెలుపునొక్క మారుత
మొలసె”*** నని మలయమారుత పర్వమమును బావించినాడు. ఈవర్ణనమున
“అలవోకగ నామలయమారుత ప్రసరణమునఁ దేలివచ్చుచు” మలయ
మారుతరాగచ్ఛాయకూడ గవ్యమనమగును. శుశ్రూషయము మలయమారుత
రాగమున తాళలయాస్థితముగ విజృంభణముగ జాపము చేయవచ్చును.
శ్రీదశాంతరము—

“అతడానాక వరంపరా వరిమకన్యాపారతిలన జనా

బ్జితమిచ్చొటపి చేకఁజోయి కవయన విద్మల్లతో విగ్రహాన్

కతవశ్రేష్ఠ చంచరీక చికురం బంద్రావ్యఃకక్రవ్రచిన్

వతనాభిన నవలనాకానాక మరున్నారీ శరీరత్నమున్”*** అను
వద్యమున్నది. ఇందలి వరూధిని ప్రదేమదర్శనమందే చక్రవాకరాగచ్ఛాయ

* మా.పు. II - 18, మారీచ. వెంశరాలవారి వ్యాఖ్య. 28

** మా.పు II - 18

*** ,, II - 24

**** “అలవోక.... కుటల ముహూర్తముల్లతదరణ శరీరంగ మృదంగ
విద్య....చాతక్రమున్” II - 3

* గు. చ. II , 25

నేపథ్యమునందు అనుభూతమైనది, చక్రస్థాని చక్రవాకములవంటి జీవములు కలది అను నాభిదేయార్థమును తెప్పికొనిన. చక్రవాకరాగముద్రః గోచరమగును. ఈ చక్రవాకరాగమును గానముచేసిన విఘ్నవారికి ముగ్ధచక్రవాకము, విద్రివాకచే దూరమైనపుడు విలపించు చక్రవాకి (పెట్టి) విరహవందా భరితేవిషాదభావము అనుభూతమగును.

తదనంతరము వరూధినిస్వరూపము,

“తతనితంవివాభోగ ధవళాంకుకేములొని

యంగదత్తువుగోవిరంగు పల్లన

కళికాంతమణిపీఠ జాజాభగగాయ

లత్తుంగ కువపాళి పత్తమిల్ల

దరుణాంగుళిదూళ కంత్రిస్వనంబుతో

జిలిజిలిపాడు ముద్దులు నటించ

వాలాపగతిజొక్కి యురమొడ్డు గణదోలు

రత్తిపాతవక్త్ర విభ్రమములెల్లెలువ

బ్రోధిబలికించు దీక్షవబందములకు

గ్నమకత పంకటహ రత్నకటక యుజయు

జధ్వనిస్ఫూర్తి కాళమానములు గొలువ

వింపుదత్తు కొత్త వీణవాయింపుచ్చుందీ” ఆస్థానీ నేపథ్యమున

దృగ్గోచరమగును. దీన్ని ఆమబుంధమున శ్వరపరచివర్చితిలో వాల్లరాగమున గానముచేసిన ముచ్చటైన యెదుపుతో లయాన్నికరీతిలో ‘జీకకకట్ట, కకకకట్ట’ యని న్నధును శుద్ధపాపు కాళమున న్నధును. వర్ణాద్వి వారాయం దోనగో శవేళ అలవకన వాయించునో శాటకునో వివంచని మేళంబు గావించినది.

ఈ జిలిజిలిపాడు ముద్దులు నటించబాడుటకేనని తదనంతరము ప్రవక్త మైన చెల్వికత్తియే మోలవలెన గెమ్మమానమగును. ఈ వర్ణమువల్ల గానము చేయవలసిన రాగాన్నికరీతియేగాక అనాది వీణావాద్యాలుగర్భగానరీతిక్రూడ ప్రస్తావికము. అనాది పీఠాంతములేనీ వీణలవంటివికాదు. నేటి వీణలకు అదివేరియొద్దు.

చున్నది. తదనుసారిగ ఈ వరూధిని ఆలప్తియొనర్చి చొక్కియు ఆరాగమును ముగింపక గీతములతోపాటు ప్రబంధములనుకూడ గానముచేసినది. ఈ గీత ప్రబంధములనుగూర్చిన లక్ష్యవివేచన ఇతఃపూర్వము చేయబడినది. ఇంతవఱకు వరూధినీగానము ననుసరించి పెద్దనార్యుడు శ్రుతిసుఖత్వమును ప్రతిపాదించి తదనుగతముగ లయాన్వితస్థితిని సముపాదించి అపాటకు సామగ్ర్యమును ఆమె కమ్రకరవంకరుహ రుణరుణ ద్వనిస్ఫూర్తితో చేకూర్చుచున్నాడు. గానమున శ్రుతి మాతృస్థానమునదిష్టించును. అందులకే వరూధిని తనగానమునకు తానే పరవశమగుచు శ్రుతితప్పక తాళము విర్వహించుచున్నదని పెద్దనార్యుడు ప్రత్యేకించి

“కమ్రకరవంకరుహరత్నకటక రుణరుణద్వనిస్ఫూర్తి
తాళమానములు గొల్పునింపుదకు కొత్తవిజవాయింపు”* చుండినదని వల్కినాడు.

కేవల గానరీతియేగాక సంగీతశాస్త్రాన్వితరీతిలో వివేచన చేయవలసిన వద్యముగ గోచరించుచున్నది.

“వారూంగానవేళ గోళనీవలనతన్ వాయించుచో నాటకున్
మేళగజైన వివంచి నిన్న మొదలున్ నీవంటిమింజెపియా
యాలావంటె యవేళఁబల్కెడుఁ బ్రభాతాయాత వాతాహతా
లోలత్తంతుల మేళవింపఁగదవే లోలాక్షి దేశాక్షిన్”**

ఇందు విరహాననయైన వరూధినికి ఆమెచెల్మికత్తియలు ఏదేవిమిషతో మనోవికాసము కల్గింప బిజానాదనము గావింపుచుని యుద్వోధించిరి. నేడు కర్ణాట సంగీతరీతిలో రాగములకు మేళాభేదననుసరించి గానముచేయువద్దతి అంతగా

లేదు. *కాని, బౌత్తరాహికరీతిలో అవదృతిమీరరాచి విధిగ నిలచియున్నది. అట్టి రాగసమయన్విత సప్రదాయమును ఈవద్దియమున సూచించి పెద్ద నార్యుడు సంగీతాభిజ్ఞుడుగ అభినందితుడగుచున్నాడు. ప్రవరుడు పాదలేపము కఱిగిపోవగ దారిపెడకికొనుచు వీణవాయించుచున్న వరూధినిని గాంచునప్పటికి మిట్టమధ్యాహ్నము దాటిపోయి యుండవచ్చును. కావుననది పగటివేళలోనంతిమ ప్రహరమునుట నిర్వివాదము. ప్రవరుడు అటకేతెంచుచే వరూధినిప్రవరాఖ్య మిట్టమునకు నాందియగును అట్టినాందికి విహితమగురాగమునాట. అనాట రాగ లక్షణానుసారము దానికి విధితసమయము అంతిమప్రహరమని స్వరమేళ కళానిధి కారుడుట్టంకించినాడు. ఈ స్వరమేళకళానిధిక ర్తయగు రామయామాత్యుడు రాయల యుగాంతరితుడు. ఇట వివరించిన వరూధిని నాటరాగమునకు మేళముగావించి తథాసారి స్వరములను వివరించుచుండను సందించినది. నేడు అన్నరాగముల వర్ణవోకగ వర్ణించుటకనువుగ రమునాథమేళవీణయున్నది. అనాటికి అట్టి పౌలత్యములేదు. రాగానుసారిగ మెట్లననుసంధించు వాద్యముగ వీణియగోచ రించును. అట్లే యందు మెట్లనుమైనముతో గూర్చియో లేక తంతులనే నేటి స్వర పుండలములవలె ఆరాగమునకనువర్ధించి మేళనముచేసి వివరించినాడముగావించుట రాక్షసానాటి ప్రతిబంధములలో గోచరించుచున్నది. గోదాదేవి వివరించుచుండలి మెట్లమైనము కఱిగిపోగా ఆలాపినిదాల్చి పాడివట్లు అముక్తమాల్యదయందు ప్రస్తావితము.

అంగేయుల హర్షవలె బౌత్తరాహికుల స్వరమండలమువలె వరూధిని

* "శంపూర్ణ స్వరసంయుక్తః పద్ధన్యాన గ్రహాంకకః

యోదీయః పక్షిమో యామే నాటరాగ్యేన ఉచ్యతే"

స్వ.మే.క. రాగప్రకరణః

"కాండకన్యాన గ్రహాభిజ్ఞః తోషాత్తు గతమనిరుదుః దేశాక్షి

వాక్య క్షయః ప్రవర్తేషేషాంకనాన్యగ్రహా తూరః

సోమనాదకృతధాగవిబోధః

"కాంతోర్ధ్వ శీర్షాకాయితాకాభిలాషిణి మదన్మధ్యాపిత్యైక సంగమోచ్చుకాని

కతోర పక్షిజనతి క్షృణారకాదేశాఖ్యకా సామద మ్మూర్తిలేక్షణ"

ంగీత పారిజాతదేశాఖ్యకాలక్షణ వివక్ష

విపంచియందలి తంతులనే నాటరాగమునకు మేళముగావించుకొని అవ్యాహత ముగ ధ్వనించు నానాదమునకనుగతముగ కమ్రకర కంకణధిక లయను ప్రకల్పించుకొనుచు నాటయందలి గీతప్రబంధములను గానముచేసి యుండ వచ్చును. పశ్చిమయాచుమున ఆమె ఈ ప్రవరునిగాంచి ఆకమకమునబడి మేళము గావించిన విపంచిల్లే పదలివైచినది. ఆమెయో, ఆమె చెలులో ఎల్లెట్లో ఆ విపంచిని ఇలుచేర్చియుండురు. ఆవిపంచిక అనాటరాగమునకుమేళమై అవేళ కూడ ప్రభాతాయాతావాతాహతయై నాటరాగమును పల్కియుండును. అపుడామె చెలి ఆమెను ఇక నాటరాగము నువసంహరించి ప్రభాతమైనది గాన విపంచికను దేశాక్షికి మేళనము చేయుమని ప్రబోధించినది.* దేశాక్షి ప్రథమ ప్రహరమున గానముచేయవలసిన రాగము. ఇందు దేశాక్షిరాగవిహిత మేళమేగాక తద్ధ్యావద్దతికూడ అనుసంధానితముగావలెను. దేశాక్షిరాగస్వరూపావిష్కృతిలో భంగ్యంతరముగ వరూధిసీమనస్థితి ద్యోతకమగును. ప్రవరునిగాంచిన ప్రథమ వీక్షణమాత్రముననే వరూధిని రాగరంజితయైనది. తనంతతావలించివచ్చిన పనికయై చుల్కపయైకూడ ఆమె ప్రవరోత్సంగకాయని కావలెనను కాంక్షను విడలేదు. ఇట్ల ఆమె మనస్థితికి దేశాక్షిరాగోపస్థితి పూర్తిగ అతికిపోయినది. "ఎందేదెండము కండళించురహించేనేకాగ్రతన్ అయింపే పరబ్రహ్మము. అనందో బ్రహ్మయటన్న ప్రాచదుపు అనుచు మంజుభాషిణియై వరూధిని ప్రవరునితో

* "సన్యాసః సగ్రహః పూర్ణో దేశాక్షిరాగ ఉచ్యతే

ఆరోహే మనివర్ణోఽస్యో పూర్వయామేచ గీయతే" స్వ. మె. క. రాగ

ప్రకతణమ.

దేశాక్షిధ్యానపద్ధతి : విపంచియందలి తంతులనే నాటరాగమునకు మేళగించియుత్తవచ్చునను భావన నాకేకాక V.R. కళాళం నెల్లూరు అంగ్లీవత్సావకులగు శ్రీకృమారస్వామిగారికిని కల్గినది. వారివిషయమును నాతో ప్రస్తావించిరి. ఈభావనకు శ్రీమంచాక జగన్నాథకావ్యగారుకూడ అంగీకరించినందు నేను హైదరాబాదులో కలివికొనినపుడు ప్రస్తావించినారు.

విభాతి సామీకమతాపిచాద్రయేణ యాక్రిడితి మనుజభాషిణీ మతోజుగోప విశంకమానసానుదీగ హరి ప్రమదోన్నతఃసన"

సంగీతపారిజాతము - అహో బంకృతము

వాదించినది. దేశాక్షిరాగధ్యానానుసంధానమున ఆ రాగస్వరూపమున మంజు భాషితత్వమున్నది. ఆయచ్చర ప్రాంచద్యౌషణవాహములరుచితో పాలిండ్లు పొంగర ప్రవరుని ఆక్రమింపజూచినదని అల్లసాని కవివరుడనినాడు. తదను సారిగ దేశాక్షి రాగస్వరూపమున మనోజవేగ విశంకమాననత్వము చామీకరవేష భూషితరీతి ప్రమదోన్నత స్తనస్థితికూడ నున్నది. వరూధినిప్రవరునిపై సుంకించు నన్నివేళము సంతనంతలనుండి ఆమె చెలికత్తై చూచియేయుండును. కావుననే ఆ మనోజవేగవిశంకమాననత్వము ఆవరూధినియందు వసిగట్టిన ఆమె చెలి ఆమె శున్నతికతికిపోవు దేశాక్షిరాగధ్యానము ననుసందించుకొని ఆదేశాక్షిరాగమునకే ఊలోలాక్షిని తనలోల త్తంత్రుల మేళగింపుమని కోరినది.

ఈనన్నివేళమున పెద్దనార్యుడు దేశాక్షిరాగలక్షణమెఱిగిన వాడగుటవలన పాల్గొనఁగలవాడు. “లోలాక్షి దేశాక్షికిన్ లోల త్తంత్రుల మేళగించుమని చెల్మి కత్తియై అదేశముననుసందించి సరిగీతకాస్త్రాభిజ్ఞుడుగ దర్శనమొనగుచున్నాడు”. ఈనన్నివేళమున మారనసంగీతవిరుడయ్యును పెద్దనార్యునివలె ఇట్టి రాగ వివేకమును ప్రదర్శింపులేదు. మూలవిధేయుడుగ మారనార్యుని వరూధిని ఒక్కతే విధిపించినది. చెలులప్రవక్తలేదు. కాని పెద్దనార్యుడే సంచుటనయందు నాట్య దేశాక్షిరాగముల ప్రస్తావించి తన రాగవివేకమునిందను సందించినాడు.

ఇక చివరగ వర్ణచమపస్తాకానుములలోనే సరిగీతకము ప్రస్తావితము. అది యను సంగీతకాస్త్రభంగీతరంగితముకాదు.

“చిలుకలకొల్కి కల్కియొక చేడియ నాటకకాలమేడపై
విలుపుననాడు చుండి ధరణీపతిఁజూడఁడలంచి యంచునన్
నించి రహంగనుంగొనుచు నెయ్యమునందనువల్లి యుచ్చికం
చెల తెగివడ్డఁగొతనము చీరచెరంగున మూపెఁజున్నలన్”** అనుటలో
అనబడి నాట్యకాలస్థితి ప్రస్తావితము.

* శ్రీ డా. పినాకపాణిగారు సంగీతవిదులు. సాహిత్యాభిమానులు. లోలాక్షియను మాటకు సరిపోవునుగాన దేశాక్షియనుపదమును పెద్ద నార్యుడు ప్రయోగించినాడను అభిప్రాయము నాతో వెలిబుచ్చిరి. అప్పుడు నేను ఈ సంగీత పారిజాలాంతరిక లక్షణమును వివరింపగా వారు అది పాల్గొనఁగలవాడనుగనువి అంగీకరించిరి.

** మ. చ. v - 63

ఇక శాష్టిశ్వాసమున వసంతర్తు వర్ణనమున

“హిందోళంబునఁబాడిరి

బృందారకవతులు విరహబృందార్తిగఁజే

చెందేటులు వాసంతిక

విందుమతి శిశువుదాది నెరులిదోచెన్”

ఈపద్యమునందు హిందోళరాగము ప్రసక్తము. “శిశురస్య వసంతస్య సంధౌ హిందోళరాగకః” అను సంగీతాభాణికమేకాక భావముకూడ విట ప్రస్తావితము. హిందోళము సంభోగశృంగారమున విలాసమునొలకించినట్లే విశ్రాంతిమున కన్నీటినికూడ చిలికించినంతటి రక్తిగలిగిన రాగము. కావుననే పెద్దవార్యుడిది శృంగార్తిగా బృందారకవతులు శిశురాంతమున దీనిని గానముచేపరచి వాసంతికలిందున తేటులు ఆనందమునొంది త్రేవ్విసవనినాడు. మొత్తముమీద ఈ స్వారోచిషము పంభవమున చంగీతసాహిత్యములేక త్రోవస్థితి నంది అశి నందితములై ధాతుమాతావుంతో ఇందలిపద్యముల గానముచేయు సంప్రదాయమునకు తావలమేర్పడినది. గానానుకూలత పెద్దవార్యునికవనమునందే యున్నది. అందువలననే ఆల్లసానివారి మమవర్తితము రాగకావ్యమై తరతరముల వరసుల అశురాగమునకు వోచుకొన్నది. అందలి జిలిదిలిపాట వచేళుమై జిగిదిగిలాచి కొన్నది.

రాగకావ్యాంతరిత రాగానుబంధము

రాగాత్మిక స్థితినిబట్టి మనుచరిత్రమును అలంకారికులు రాగకావ్యముని నాడు. అవతారికయందలి ఇష్టదేవతాస్తుత్యాకములగు ఆయిదువద్యములను ఘన రాగపంచమమున గానముచేయు సంప్రదాయమున్నది. “శ్రీవక్షోజకురంగనాథా” నును వద్దియమందలి రాగముద్రాలంకారోపక్రమిగ ఇద్దానిని శ్రీగానమున గానము చేయనగును. “ఉల్లమునందక్కటిమూనుట” అను వద్యమునందు ప్రవృత్తిమైన కారుణ్యాతికయరాగ భావతిరేకమునుబట్టి ఇద్దానిని కరుణరసస్థాయియగు శోక రీతిలో వరాళిరాగమున గానముచేయవచ్చును. “నాలుగుమోములన్ విగమనాద” అను వద్యమందలి గంభీరభావాత్మక కద్వానమునుబట్టి ఇద్దానిని ఆరభియందు పాదవచ్చును. “అంకముచేరి కైలతనయా....” అను వద్యమందలి గజేశ్వరస్థి సంప్రదాయమునుబట్టి అద్దానిని గోళరాగముగా గానము చేయవచ్చును*.

“చేర్చుక్కావిడ్డిచిచ్చి జాబ్బిలిచే” అను వద్యమును సరస్వతీస్తుత్యనుపారము వాటయందు గానము గావింపవచ్చును**. ‘గీతి’కి నాటప్రథమమైనట్లు సాహితీకి శ్రీరాగము అద్యముగా గోచరించుచున్నది. కావున సాహిత్యరీతి ననుసరించి ప్రతి కావ్యము శ్రీరాగాదిగ శ్రీరాగముతో ప్రారంభమనొందుచున్నట్లు ఇతః పూర్వము విదితము.***

“కలకపాథోరాకీ” అను చంద్రవర్ణనాత్మక వద్యమును అందలి “కల వెంపగువాడు” అను పలుకుబడినిబట్టి ఇది కళానిధి రాగముద్రాన్వితమని ఎఱుగ వగును.

“అబ్బురపాటు తోడ” నను వద్యమున వికపితోక్త్యలంకరలు పలుకు బడిలోకాననగు రాగముద్రాలంకారము ననుసరించి దానిని వీరోశ్వర రాగములి వన్వయింపవచ్చును. అట్లే “మునుపురై జక్కాగిరు” అను వద్యమునందలి

* శ్రీమహాగణపతిరవతుమార - గణపతిస్తుతి గోళరాగము

** సరసిరుహాదనప్రియే - సరస్వతీస్తుతి వాఙ్మూలము

*** వన్నపాద్యుని అనాహతభాధమాధ్య

“ఓయ్యారంబునన్ జంద్రదికల్” అను పలుకుబడియందలి చంద్రదికనుబట్టి ఇద్దానియందు చంద్రదికా రాగమును గమనింపవచ్చును.

“దొంగలిరెప్పలన్ గొంగగజేయుచు” అను పద్యమునందలి “సారంగ యుతము” అను మాటనుబట్టి దీనిని సారంగరాగమున గానముచేయవచ్చును. “అనిమేషస్థితిమాన్వి” అను పద్యముందలి “జోధనలమాన్వె మోహవిభ్రాంతి” అను పలుకులపొందికలో మోహనరాగము వ్యక్తమగుచున్నది.

“ఎక్కడివాడో యక్షతనయేందు జయంత వనంతకంతులన్” అను పద్య రచనతో సాగిన ఈ పద్యమును కమలామనోహరిరాగమున గానముచేయవచ్చును. “ఇంతలు కన్నులుండ....”, “ఏకాంతమునందునున్న జవరాండ్ర” అను పలుకుబడిలో కాంతారాగనామము గమ్యమానము. “చిన్న వెన్నెలకందు” అను పద్యమునందలి గాంభీర్యాతిశయ భావమునుబట్టి ఇద్దానిన ఆరాజరాగమునగానము చేసెడి సంప్రదాయమున్నది. అట్లే “నద్యోవినిర్భిన్న సారంగనాళికా” అను పద్యమును సారంగ రాగావ్యక్తముగ పలుకుదురు. ఇక “ఎందేడెందు కందళించు” అను పద్యమునందు ద్యోతకమగు “కుంభీగీత ప్రదీపకళికాగ్ర” అను పదరచనమునుబట్టి ఇద్దానియందు దీపకరాగముద్రను గమనింపవచ్చును. మొత్తముమీద ఈ ద్వితీయాశ్వాసమున కాననగు పద్యములలో దరిదాపుల యన్నిటియందు రాగముద్రాలంకారములు భాసించుటబట్టి ఈ నన్నివేళమును రాగహృదయముతో పెద్దనార్యుడుకూర్చి మమచరిత్రమును రాధకావ్యముద మలనినాడని తోచుచున్నది. ఇట్లే తదనంతరాశ్వాసములోను కొన్ని పద్యములున్నవి.

పెద్దనార్యుని రాగామృబంధము : మమచరిత్రమున కొన్ని పద్యములు రాగముద్రాలంకార యుతములుగనున్నవి. మఱికొన్ని రాధముద్రాలంకార విరహకములు, అయినను వీనియంతటి భావార్థమునుబద్ధ సంగీతవిదులు గానము చేసెడివారు.

“పెరిపెట్టియేకామింద” అను పద్యమునందలి రాగభావాలి శయ గాంభీర్యమునుబట్టి ఆరాజలో భావముచేయవచ్చును.

“అక్కడవాడు....” అను పద్యమునందలి “దరిచేరగరాని వియోగసాగత మగ్నతాభావ వీచికను” బట్టి అద్దానిని “కానడ” యందు గానము చేయనగును. “ఎంత తపంబుచేసి....” అను పద్యమునంలి “శూన్యదేహమున నెత్తిన దీప కళిక” యను పలుకుబడినిబట్టి దీనిని దీపకమునగాని, భాగేశ్వరియందుగాని విన వగును. “తరుణి న నన్యకాంతను” అను పద్యమునందలి నిగ్గుదేల్చిన మిగడ చంటి వియోగవ్యధనుబట్టి దానిని బేగడయందు గానముచేతురట. “ఏపహంగము గన్న నెలుగించుచు” అను పద్యమునందలి చక్రవాకి వియోగవ్యధను పుర స్కరించుకొని అద్దానిని చక్రవాకరాగమున గానముచేయనగును. ఈపద్యములనీ రాగములందే గానము చేయవలయునని రాగముద్రాణంకారములలో భాపించినచో కన్యభిషేతార్థనమంచిత రాగభావవిధి గోచరించును. ఇందలి పద్యములను గాయకులు తమ అభిరుచ్యనుసారము గానము చేసికొనవచ్చును. నేను మాత్రము గానముచేయు పద్ధతినిబట్టి ఆచార్య పింగళివారి అను శాసనమునుబట్టి రాగాను శీలనము గావించినాను. అది సహృదయ హృదయ సంవేద్యమై రాగాంచిత మగుటయే నావరశీలనపధి.

ముక్కు తీమ్మనార్యుని ముద్దుపలుకులలో నొదిగిన సంగీతిము

గీతిసాహితీ పాఠ్యభాముడగు కృష్ణరాయనివి తన అనాహత స్వక
బృంహితాత్మకానాహత నాదమాదురితో మరిపించి అష్టదిగ్గజములలో తన
ప్రత్యేకక విల్పుకొనిన కవీంద్రుడు నంది తిమ్మనార్యుడు. ఘంటమల్లయ, నంది
పింగనలను 'ప్రథమాండ్ర జంటకవుల'లో మలయమారుక కవీంద్రుడని
దిరుదమునందిన సంగీతవిదుడగు ఘంట మల్లనార్యునకు మేనల్లుడగుటవలన ఈ
కవికి సంగీతాభిరుచి సహజసిద్ధదము.* అయినను ఈ కవివరుడు లోతునకుదిగి
సంగీత శాస్త్రపారిభాషికముల వల్లించక కేవలము అనాహతరీతియందే అభివందన
మొనరించినాడు.

ఈకవిదైన సంగీతాభిరుచికి తొలిపద్యమగు మంగళాశాసనమునందు
పార్వతీస్తుతియందు నీతడు ఉద్ఘాటించిన శ్రీవైజయంతి, కౌస్తుభపాతములందలి
రాగనామములు అద్యవిదర్శనములు.**

ఆ విదవ చెప్పికొనదగినది. ఈతడు గావించిన వాణీస్తుతియందలి సంగీత
ప్రస్తావన.*** ఇందు సరస్వతీదేవి స్వీయగానానుగతమున నభాంకురముల
నయంబున కంఠ్రులు మీటుచు ఇంపొనరంజేయుచున్న గానము చేతివీణియకు,
తెక్కులు గీటుచు నేర్పుచున్న వైనముగానువమితము. ఇందు నంది తిమ్మ
నార్యుడు సంగీతకాస్త్రాభ్యసనమునందలి పైకము ఆదీతి, బోధ, ఆచరణ,
ప్రచారములయవశ్యకత ఎంతయున్నదో వివరించినాడు.

ఇక కథానుగతముగ నాతడు చిత్రించిన నారదపాత్రవలన కనుగవికన్న
విసుకలిగలిగించి 'సతిగమనధవి' స్వరములు నభోవాయువిహతిగ మహాతీవిర్గత
ములుగ మొరయించి వీణామేవి గగనారోహణము గావించి పయవించిన తీరును
ద్యవించినాడు.***

* "కాళిక గోత్రుచిత్తాతు.... నాదివాకర తారాసుధాకరముగ" పా. జా.
అ. v - 108

** "శ్రీమదికిన్.... కృష్ణరాయనిన్" పా.జా అ. i - 1

**** తన మృదంగీతికా.... జేయుక కృష్ణరాణ్యపున్
సదిగమనధవి సంజన్మనంబుల...., కడికుతు 1 - 44

సత్యాదేవి అంతఃపురాంగనలుసంగీతప్రవీణులని శ్రీకృష్ణునివికర్కణమున సంసాచించదలచినాడు.* ఆమెనెచ్చెలులే వాద్యనృత్యముల నందెవేసినవారై వీణ, బలికింప, నెమకులనాడింప నేర్చినపుడు అసలు కథానాయిక గీతమునందాద్యయై యుండవలయునని భావించినాడు తిమ్మనార్యుడు. అందుచేతనే ఆమెచేత వాద్య సన్నాహముతోపాటు కచ్చేరీ చేయింపక అనాహతనాదమాధురివి శోకరాగ రసాన్వితముగ “వంజకశ్రీసహమైన మోమున చేలచెరంగిడి బాలవల్లవ గ్రాస కషాయ కంఠ కలకంఠవదూకలకాకలీధ్వనిలో” ఆమెను ఏడ్పించినాడు. ముక్కు తిమ్మనార్యుని ముద్దుకూసయైన సత్య ముచ్చటగా నేర్చిన ఆయెడ్డు నాటికినేటికి గూడ మురివములనొలకించుచు సరసులనలరించుచునేయున్నది. కావుననే కృష్ణ రాయయుగాంతరితుడైన సంగీతకళారహస్యనిధియై తేజరిల్లిన రామరాజభూషణుడు తన వసుచరిత్రమున కథానాయికయగు గిరిజాదేవి విరహానయై రోడించినతీరులో సత్యభామా శోకము నెనదించి దానికనాహతమార్గమును ప్రకల్పించి కాంభోజీ రాగాన్వితముగావించినాడు.** అంభోజశ్రీసఖమైన శోభాన్విత్యము కాంభోజీ రాగమను కొనినయెడల అందలి జీవన్మరము వంచమమని విధారింపుకొనిన యెడల రామరాజభూషణుడు అంతర్గతముగ ధ్వనికమైన తిమ్మనార్యుని సత్యా రోదనమున కాంభోజీరాగమును పసికట్టి అద్దానిని తనవద్యమున బాహుము గావించినాడనిపించుచున్నది.

తిమ్మనార్యునకు మాతృవంశక్రమాగతమైన సంగీతజ్ఞానము వినికిడి యున్నది. అతడు పనిగట్టుకొని సంగీతకాస్త్రాభ్యాసము గావించియుండకపో వచ్చును. అందులకే ఈతడుచక్కని శ్రోతగా సంగీతసహృదయుడుగా సంగీతాభినందనము గావించుచు. ఈకవిప్రదుడు సంగీతమందలి అద్యములగు విషయములైన సప్తస్వరసంజ్ఞలు, ఉత్తయణాగణులు, గీతగీతికాప్రబంధాదిక ప్రక్రియలు ఎఱిగినవాడు. అట్లని వానిని లోతునకుదిగి అవాంతరప్రభేదములతో

* “కరుణకగతుల మంధిర ముదిరమయితమ్ముల. అడింపకాలకో అతివ లిషువుక్రొద్వాడి. దోళ్లడంతులుమీటి. వీణలుబ్బలికింపరేలకో భామ లిషుడు” i - 106

** “అ జాబిలి వెలుంగు....” వ.చ.

చర్చించారు. సాహిత్య ప్రధానముగ తన ప్రబంధమును విర్మింపదలచినారు గావున సంగీతమునకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమొనగలేదు.

శ్రీకృష్ణస్వామికి సత్యాపరిచారికలు కంకణమ్మదుర్వసి తాళగతింజెలగగా సంపెగనూనెయింటిరనుచు సేవ్యకృత్యాములందు పైకము సంగీతద్వానమున కవి వ్యక్తపర్చినాడు.

*ఒకచో శ్రీకృష్ణునిమేల్కొలుప నేతెంచిన వైతాళికులు ప్రాతాతిక రమణీయ రాగపఱుతులలో మృదుగీతామృత వాదనలు గీల్కొలిపిరవినాడు. ఆ ఉదయరాగముల పట్టికనుడువలేదు.

**ఆ పదపనతడు గావించిన శ్రీకృష్ణనామ గానమునందు ఆయ, చక్రధర, కొస్తుభ, చంద్రికాదులైన రాగానామములు ఉట్టంకితములు.

అటుపదప ఆతడుగావించిన.... వర్ణనమున అలవోకగా గీతవాద్యనృత్య క్రయయైః తార్యత్రికరీతిని ప్రస్తావించినాడు.

*కరువాక సత్యాకృష్ణులు ఆమరావతికేగు నన్నాహమున మార్గమర్థ మమున కొన్ని సంగీతప్రసక్తులను గీతిరీతియందే ... గావించుటయందు కవి వరుని సంగీతాభిమానమేవ్యక్తము. "వల్లకియంటోరె లలితప్రవాళకకుభంబును" అనుటలో వీణాదండమునకు ప్రవాళమని, వీణాముఖమునకు కకుభమని నామము లున్నవని కవి ధృష్టించినాడు.

అట్లే "సంగీతంబునుంటోరె విషాదభరితంబును" అలో సంగీతమునంతలి విషాదము గలుపుంపాకనమరుదొదాని ప్రాముఖ్యమును తెల్పినాడు. వీణారావ విలవికమై మనోహర్యధ్వన ప్రాముఖ్యత తెల్పినాడు.

* వైతాళికుండ్లు ... పఱుకలు పెరిగెన్ - ii - 55

* శ్రీకృష్ణునిసేవకు మూలకీచోవికావల్లభం ii - 56

* కరువాకృష్ణునిగొని... ఇముదకోర్చి మంళపువేక చంద్రికాచక్ర వితనముడుచుక్రమవగ ii - 59

అట్లే కిన్నరులగురించి శ్రీకృష్ణునిచేత సత్యకు చెప్పించు సందర్భమున
ఆ కిన్నరుల గానప్రావీణ్యమునిట్లు ఉగ్గడించినాడు.* ఇట్లే విద్యాధరులు,
గంధర్వులు, యక్షులుగూడ సంగీతవేత్తలుగానే ప్రళంపితులైనారు** ***

అట్లే పుణ్యకప్రతానంతరము పరమాత్మునిబంటుగానేలిన నారదముని
మేళవించినవి సుమదీనిమెట్లుని మాంసలాంసమున మహాతిజేర్చినాడని తెల్పి
వైణికులకు వీణాపాద్య విషయముననుండు భక్తిక్రద్ధలను వెలార్చినాడు.

మొత్తముమీద కావ్యాంతరితముగ విశేషసంగీతశాస్త్ర వైదుష్యము చూపక
జోయినను నందితిమ్మనార్యుడు సంగీతాభిజ్ఞుడేయని నొక్కివక్కాణింపవచ్చును.

* “ఉత్పల గంధులుఁదాము.... ఇంద్రునిమీద గీతముల్—

. కిన్నరులొయ్య నొయ్యఁబలికించుచుఁదారతరస్వరంబులన్” పా.శా.ఆ.

11 - 89

* ఏణిశాబదిలోలనేత్ర.... విష్ణుపరుల్ 2 - 91 పా.ఆ.

*** కనుగొంచే! అకలేందునించు.... గ్రామవాస్తవ్యులన్

*** “యక్షుల్ వీరలోయరివ మేళముగూడి పాడుచుందురు 2-92

దిక్కాలసభల్” 2 - 93, పా.ఆ

కాకమానిమూర్తికవి మాదయగారి మల్లనార్యుల సంగీతప్రీతి

కాకమాని మూర్తికవి రాజవాహన చరిత్రము :

“అల్లసానివాని అల్లిక విగిసొంపు
ముక్కు తిమ్మనార్యుని ముద్దుపలుకుఁ
బాండురంగనుకవి పద్యంబువరువును

గాకమానిరాయవీకే కలదు” అని ప్రఖ్యాతిగాంచిన ఈ మూర్తికవి రాజవాహనచరిత్రము రచించినాడు. ఈతడు సంగీతాభిజ్ఞుకను, వీణావాదనమునందు అభిమానమును గలిగినాడనుటకు ప్రథమాశ్వాసపీఠికయందు గావించిన పరస్పరీస్తుతియే తార్కాణము.

“కాయలాయా చమ్మదోయి జోడనిపాద
ములవైచె నావీణ చెలియనిల్చి
నిలుగరంబుల మొక్కి యెత్తిమీఁటిన మీఁదఁ
జేప్రేయ నన్నుతుల్ చేపెననఁగ
వల్లరి వల్కుల్లపిల్ల నిర్వుర మొక్క
చైయున్న జోడెవ్వరన్న జాడ
తాగత్ర లాలనాభోగంబుఁగావింపఁ
దాన మానంబునఁదేని గురియ

దాలునకుదాలుచెల్లుగాఁ కంపితమునఁ
గంపితమయ్యె విధాతృకిరము
రాగమున రాగమప్పెఁగాన్రవ్దకనఁగ

వీణవాయించు కల్యాణి వాణిగొల్తు”* ఈపద్యమున మూర్తికవి వీణావాదనవైఖరితోపాటు కల్యాణి రాగనామమును లక్షణమునుగూడ రాగముద్రాంతారోపస్థితముగ తద్రాగాంచిత్తగమకావ్యకస్థితియుతముగ వ్యక్తీకరించినాడు. రాగాలాపనమనునది మనోధర్మసంగీతమునకు చెందినదై యున్నది. ఈమనోధర్మ

సంగీతావధి తానము. తానముతోపాటు రాగాలాపనముగావించి వల్లవిని నిర్వహించు వద్దతియున్నది. ఇట వాణి కల్యాణీరాగమును గమకాన్నికముగ ఆలాపనముగావించి తానమునుగూడ నిర్వహించినదని వల్లవిని తాళమాన సమేతముగ పలికించినదని “తానమానంబులదేనే గురియ” డాలునకు డాలుచెల్లుగా చాలు కంపితమునకు కంపితమయ్యెనను పలుకుబడులు విశదీకరించుచున్నవి. రాగాలాపనమున స్వరకల్పనమున ప్రయుక్తమగు గమకములు దళవిధములని, పంచదళవిధములని ప్రఖ్యాతములైయున్నవి. అందు

“ఆరోహణమరోహంచడాలు స్ఫురిత కంపితాః

అహతః ప్రత్యాహతశ్చత్రిపుశ్చాందోళ మూర్చనా” అను దళవిధగమకములు ప్రచురములు. వానిని సంగీతజ్ఞులిట్లు వివరించియున్నారు.

1. ఆరోహణము : సరిగమ పదనిస
2. అవరోహణము : సవిదప మగరిస
3. డాలు : సప సమ సగ సరి సప
4. స్ఫురితము : ససరిరి గగమమ
5. కంపితము : పావపవప ఒక్క స్థానమందునెల్లి తంత్ర నల్లార్పుట.
6. అహతము : సరిరిగగమ
7. ప్రత్యాహతము : సనిదిదదప /
8. త్రిపుచ్చుడు : సపస రిరిరి-గగగ మమమ
9. ఆందోళము : సరిసపాప-రిగరిమామ
10. మూర్చన : సరిగమపదని, రిగమపదనిస

తరువాత రంగతక్తమతితోకూడ కవి సంగీతప్రీతియే వ్యవృత్త్యాజమున విట్లు వ్యక్తమైనది.

“తలగడ గనమర్చుకొని దక్షిణపాణిని జానువంటగా
 నలవడఁ జొపుకొన్న పెఱహస్తముచే.... దెనన
 బలువిడిఁబాట మెచ్చుచును వారదుఁదెల్పెడు వేల్పుబొల్పుగన్
 కలలోనంగరుణించి నన్నుఁబలికు.... వాగ్వైఖరిన్”*

శ్రీలంకవర్జనమున ఆపురము “మృదంగ కళానటికి” అనిన తీరులో కూడ
 ఆతని వాద్యత్రితయియే వ్యక్తమైనది.

ఇక ద్వితీయాశ్వాసమున ద్రౌపది స్వయంవరమండపమునకు “కాంచి
 కాఘండికల్ కళవళింపనేతెంచిన” దనుచు ఆమెకు “కంకణ పక్వనికృణము
 జక్కిణిఁద్రొక్కఁగఱటియానయొక్కర్లు సురటి వీసరిన”దనినాడు. ఇది ప్రయుక్త
 మైన ప్రతి కదలికలోను ఘనవాద్యనినదమును విని జక్కిణి నృత్తమునుగాంచి
 మూర్తికవి తన సంగీత సరసహృదయముచే ప్రకటించినాడు.

ఇది ద్రౌపదీవివాహసమయమునసాగిన పెండ్లివేడుకలో కూడ సంగీతమునకే
 ఎనలేని పెత్తనము లభించినది.

“జోడుగఁగూడి ప్రోడఁగమిచొక్కివడన్ ధవళంబు భైరవిం
 బాడితిబాడిరిద్దఱు జపాకుసుమాధరలా ధరాధినా
 దోరు కళత్రనేత్ర యుగళోక్కుల్ల ముల్వికపిల్లవల్లకే
 గొడవరా? వైఖరి కలకంఠగళోద్యదనర్గళధ్వనిన్”** ఈవర్ణనమున కవి
 కవి అముత్తైదువలు భైరవిరాగముతో గొడవరా? రాగములో కూడ ధవళములను
 పాడినట్లు ప్రస్థావించుటనుబట్టి ఆతని రాగవివేకస్వాంతత ప్రవృత్తమగుచున్నది.
 అంతేకాక వారు గౌరీకల్యాణము ధవళంబు పాడరాదా లతాంగీయని నతిదడి
 చేయుచు రాగవిషయకస్పర్థమగుగాడ వహించినారని కల్యాణి లతాంగి భాగ
 వాచుముల తనవి వ్యక్తీకరించినాడు.

“సీతే వచ్చు సువలయుం ధవళమింతి యల్లోనేరేళ్లు గా
రీ కల్యాణములంచునింటికడ నీరీతిన్ విజృంభింతువే
వాకివిచ్చటనంచు నిద్దఱునతులు వాక్యోపవాక్యంబులన్

గాత్రైముందలవట్లకుందొడగిరా కల్యాణవేదిస్థలిన” * ఇందు అతివలిద్దరు
తలవట్లకుందొడగిరది కల్యాణవేదిస్థలియందు పొగిన గానమున ప్రవర్తించిన స్పర్థ
వలననే అనుటనుబట్టి కవికి గానమునందున్న ప్రత్యేకశ్రద్ధ ప్రవృత్తమగు
చున్నది.

మొత్తముమీద కాకమాని మూర్తికవికి సంగీతము అభిమాన విద్యయని
తన కవనమునందు సంగీతమునకాద్యమగు స్థానమొనగినాడని ఘంటావధముగా
నాతని రాజవాహచరిత్ర ప్రబంధము చాటుచున్నది.

మాదయగారి మల్లన రాజశేఖర చరిత్రము :

కృష్ణరాయల ఆస్థానకవివరులలో మాదయగారి మల్లనయుల ఒక్కడనుట
సుప్రసిద్ధము. ఈతడు రాజశేఖర చరిత్రమును రచించినాడు. కాని అంకితము
మాత్రము కృష్ణరాయునికి గావింపలేదు. ఈ మల్లనార్యునకు రాయలనాటి రసికతా
జీవనమును రాగమయముగావించిన సంగీతమునందు ఆనాటివారి అందరివలె
అభిమానమున్నదనుటకు ఆతని ప్రబంధాల తరితములగు కొన్ని సంగీతప్రస్తా
వనలు తార్కాణములగుచున్నవి. ఆద్యముగ ఆతడుగావించిన వాణీస్తుతి ఇందుల
కొక విదర్శనము.

“ఏదేనొక్క పురంధ్రి గానసుధచే హేలాకరాంభోజి వీ
జాదండం బిగించెనా నఖరుచుల్ నర్తింప మోయించున
య్యాడి బ్రహ్మముఖాగ్రంగనటి విద్యాబుద్ధి సంసిద్ధిన్
మాదింద్లవ్వవికిచ్చుగాత హృదయానందంబు సందిల్లగాన్” **

ఆ పదవసాగిన అవంతికాఖ్యపురీ వర్ణనమునకూడ సంగీతమునకే ఆద్య
మగు స్థానము లభించినది.

* రా. మా. ప. iv - 35

** రా. శే. ప. i - 7

“బహువిధామోద మోదితభసల కలభ
 వినర విస్మయర యుంకార వేణునినద
 సరసగాయక గానప్రసంగ పౌఖ్య
 కరుణకరమగు నావంబ కాఖ్యపురము”

తదనంతరము హేమధన్వన్మవతి సంతానహీనుడై పుత్రోద్భవాకాంక్షియై
 శివునినాథాధింపుచు

“కించిన్మర్దక నృత్యగీతవరస క్రీడావిధమ్ముల్ కుకీ
 చంచూ చంచదనూనరత్న బిచిత స్తంభంబులు....
 విలసిల్లగా మారూరన్ భూవతి కట్టించెన్....
 దేవతా నిలయకోటిన్ జాహ్నువీజాటికన్”

ఇక తృతీయాశ్వాసమున కాంతిమతీ విరహవర్ణనమున చెలులామెను—

“పసిడి పీణియగూర్చి వంచమ శ్రుతిమించ

మోయింపవేమిటికి మోహనాంగి” అని ప్రశ్నించినతీరులోకూడ
 వీణాధ్వానము వంచమశ్రుతి కన్పితమగుతీరు కవికి పరిచితమైన విషయ
 తెలియుచున్నది. ఇక కాంతిమతీ వివాహసందర్భమున—

“ఏ వీధిఁజూచిన నిందుబింబానల, లారికలాస్య కోలాహలంబు

....

ఏచక్కఱఁజూచిన నిర్దపుఞ్చాంగనా, కల్పిత కల్యాణగానఫణుకు”లు
 మొరసినవని వలుకుటలో కవి సంగీతప్రితియే వ్యక్తమైనది.

ఈ మాదయగారి మల్లనార్యునకు సంగీత ప్రీతియున్నదిగాని ఆశాస్త్రము
 నందు ప్రాతిపదికగా మొత్తముమీద ఇది రాయలయుగ సంబంధియైన
 ప్రతిభామూలకము ఈమాత్రపు సంగీతప్రస్తావనయైన నిందున్నది.

రాధామాధవకవి సంగీతారాధన

సాహితీసార్వభౌముడై సంగీతసామ్రాజ్యము నేలుకొనిన కృష్ణరాయవి విజయభువనస్థానమున వీణాపుస్తపాణియై నలువరాణి కొలువుదీర్చినది. కవులు, గాయకులు కవిగాయకులై గాయకకవులై తమ ప్రభువుమెచ్చిన తమకునచ్చిన సంగీతారాధనాత్మకరీతిలో ఆసాహితీ సమర్పనముగావించి ధన్యులైరి.

అట్టి గీతిసాహితీసార్వభౌమునిచే సత్కృతుడై రాధామాధవి విరుదాంచి తుడైన ఎల్లనాద్యుడు సంగీతసాహిత్యములకు సమపాద్రాన్యమొనగి తన రాధామాధవ కావ్యరచనమును గావించెను. తన కావ్యమున బ్రహ్మగంధర్వకళాకోవిదుడైన కృష్ణస్వామినే గాయకునిచేసి నిలిపినాడు. ఆశ్రీకృష్ణమూర్తికి కావ్యనాయకయగు రాధాదేవికి వైవాహికాభిరాషమును కల్గించు మాధ్యస్థము వహించుటకు సంగీతకళాసర్వస్వ స్వరూపిణియగు గీవ్వణినే నియమించును.

ఇక కావ్యరచనారీతిలో సంగీతకమును నేవత్వమున మొరయించుచు తాను సూత్రధారుడై రాధామాధవుల ప్రణయైకజీవులజేసి పాతకమనోరంగమున ఆడించి తన నాటకీయచతురతను ప్రదర్శించినాడు. కావ్యాదిన దేవతానమస్కృతులలో కావ్యాంతరిత ముఖ్యపాత్రయగు వాణిని ఆమె విర్వహించిన రాధామాధవుల వైవాహికమును తన వీణాక్వణనచతురిమతో సంభాషణాచటత్వముతో విర్వహించిన తీరుగన్యుమానమగునట్లుల.

“నల నశాంకువులఁ ధరిత్రుల జాజుచేసిన
కిన్నరమీటి పాడువాణి దయజేయునాకు శాస్త్రిభవములు”* అని నుతించి ఆశకటితో ఆగక పూర్వకవి స్తుతిలోఁకూడ ఆవాణివీణాకలక్యాణమును మంజుమంజీరద్వానమునువిని పాతకులకు వినిపించి ఇట్లు మురియుచున్నాడు.

“వాణివధూపాణి వీణాకలక్యాణ
కలితభవస్ఫూర్తి కాశిదాసు
భారతీ మంజుమంజీర యులంయుల
శబ్దవాఙ్మధుర సార్వభౌము”** అనుచు కావ్యప్రారంభమున
కృతవిశ్వయుముగ, పునఃప్రమాణము గావింపుచు

“మాణిక్యవీణా ప్రకలోష్ఠీలితపక్ష్యములతో బ్రత్యక్షమై భారతీ తోడగు మమ్మ” అని అవాగ్దేవిని మఱలమఱల స్థర్థించి ఆమెవలననే తనకావ్యకథ సాగ వలయునను భావమును ప్రదర్శించినాడు.

తన కావ్యనాయకుడైన మదనగోపాలమూర్తి తన కలలో కన్పించినప్పుడు కూడ మురళికాలనాదములు చెలగగా ఏతెంచినాడు. ఆశ్వాసాంతనకూడ ఆ గోపాలదేవుని “నమగ్రశ్రీబ్రహ్మ గానమాదురి మావిధి” యని మఱిమఱి కొనియాడినాడు. కథోపక్రమణమున పురవర్ణనమునగూడ సంగీతధ్వనము విట్లు ప్రకల్పించినాడు.

“లీలాకిన్నరులప్పురిన్ వికటమల్లీ నికుంజ మధ్యంబులన్

తేజైలరవ గృహంగణములన్ గృష్ణప్రబంధావళుర్

వీణాజాతులెఱిగి నెన్నెండ్రగన్ వీణాశ్రుతుర్ సాగ

న్నాలాపంబులో జేసిపాడు హరితల్పాహేంద్ర....”*

అప్పురమున లీలాకిన్నరులు కృష్ణుని సంగీతకావ్ర పంబం!
విశేషములైన ప్రబంధములను వీణాజాతులెఱిగి వీణావాద్యానుగతముగ బాల్చు తురచినాడు. జాతులను వీణావిశేషమెఱిగివారు గానముచేసెరని ఎల్లనాద్యుత్సాహు లోనే ఆతని సంగీతకావ్రోవేదిత పాండితివ్యక్తమగును.

ప్రాచీన సంగీతకావ్రములలో ఆద్యములగు రాగములను జాతులని వ్యవహరించుటకద్దు. నానిని విహితవేళలలో మాత్రమే గానముచేయుట అనుమతి మొఱచి సంగీతకావ్రవిహితవిధి. నేడును ఔత్తరాహిత సంగీతజ్ఞులు వేళావేళ విచారించుకొని పేరాగములనాలపించు వియమమును ఔదంధరియింతురు. కర్ణాట సంగీతమున మాత్రమీవద్దతిని అంతగా పాటించుటలేదు.

ఈకవికి దేవతామూర్తులగుగూర్చి ప్రసంగించు వట్టులవారి అగమనాధిక సంతోషమును ప్రబంధముల సంగీతధ్వనమును ప్రకల్పించుట వరిపాటి. కావుననే అట్టి రీతిగనే శ్రీహరి దర్శనకుతూహలమున ఏతెంచిన శివుని అగమనమును

పంపించుచు దైవదుందుభి ధ్యానములు చెలరేగగ నందితాండవగతులకు జతులను పల్కించినాడు. అట్లే మఱియొకచో “నిరవద్యుడైన హరివిజౌఠ నారదుడు నిరంతరము నారాయణబిందులువలుకుచు వీజాదండ ధ్వనులు ఏపారగా ఏతెంచినాడనును. ఇంకొకచో శేషతల్పశాయని సంగీతశ్రుతి విశేషధ్వాన నేవథ్యమును మొరయించుచు వర్ణించి అతని బొడ్డుదామదలోన వీడలుచు అళి వోలె యుంకృతి నల్పుచు నలువశ్రుతి ధ్వనులు కలుకుచుండగ నున్నాడనుచు ప్రస్తావించును. ఇంకొకచో బాలగోపాలుని తల్లికి ముద్దులుచూపుచు “వల్లవ కామినులకు వలపులుచూపుచు గొల్లలకు కూర్మిచూపుచు బాహ్యనటనవైఖరి మెరయ నటసూత్రధారియై ఉగ్రకాళియభతేమండలాగ రంగభూమిని తాండవము పూర్వమహిమతో ఆడినాడనును.

అన్యచూర్గగాములగు ముముక్షువులు అతికష్టముమీద భగవంతుని అధిగ మించగా భగవంతుడే సంగీతోపాసకుల ఆగాన ధ్వానముచే ఆకృష్టుడై ఏతెంచి వాటి హృదయపీఠముల నధిష్టించునను విశేషమును ఈ రాధామాధవకవినమ్మెను కావుననే భగవదారాధనాయత్తులై ఏతెంచెడి వారివెనుక సంగీతమయముగావించి నాడు. తదనుసారిగ పాతాళమున నాగకామినులు శ్రీకృష్ణారాధనమును వెల యించిన రీతివిట్లు వెల్లడించినాడు.

ఇట నాగస్వామి నాగకామినుల గానమునకు వేడ్కతో శిరోప్రాంతములు కదలించెనట. “శిశుర్వేత్తి వశుర్వేత్తి పేత్తిగానరసం ఫణి” అను సంగీత ప్రాశస్త్యము వెల్లడియైనది. కిన్నెరలు మీటుచు అనంత! చక్రి! అనుచు నాగాంగనలుపాడుటలో భగవన్నామనమరణమేగాక అద్భావికువస్కారకముగు నాదో పసనా విధానముగు తానవ్రతల్పనము అందావృత్తియగు “అనంత! అనంత! అనంత!” యను అనంతుని తనముమగొనియాడు నాదాత్మికమహామయత్ర జనము ధ్వనితము.

“నాహం నసామివైకుంఠే యోగినాం హద్భయేన చ

మద్భక్తా యత్ర గాయంతి తత్ర తిష్ఠామి వాతద” అను భగవదాశాసనము ఇట అనుసంధానార్హము.

నాగంగనలేకాక గరుడగంధర్వ కిన్నరాంగనలు సహితము “కేళి సహతుల నాత్మవల్లభులపాపి వల్ల పీవల్లభుని వలచి తత్కిరి పొడిరి వర్ణసరణి” అని ప్రస్తావించినాడీ కవి.

ఇట కృష్ణారాధనమును రాధామాధవ ప్రణయవర్ణనారీతిలో గావించుటయే కాక అయ్యారాధనమును తన కావ్యనాయకయగు రాధచేతనేకాక గరుడగంధర్వ కిన్నర నాగంగనలందఱిచేతను గావించజేసి ఈ రాధామాధవ కవి జగమే నాద మయమని అయ్యుంది ఆరాధనప్రపూర్ణమని ఎలుగెత్తి చాటినాడు. వరమాత్మ యొక్కదే పురుషోత్తముడనియు ఎల్లజీవులు జీవాత్మలనియు జీవాత్మ, వరమాత్మాను సంధానమందుటకు సంగీతారాధనాసంయుతమగు నాదోపాసనమే ఏతైకపథమని తెలుపుటలో పోతనాదుల సంగీత భజనానందరీతి ఈకవి కవిత్వకు సంవాది అయినది. ఏకప్రీతిలో సంగీతము జీవాత్మవయస్విను రాజబాటకాగా గమ్యస్థానము సధిపసించిన వరమాత్మవయస్సు సాగించుచు జన్మజన్మల అవధితో తనను చేత కొనును. ఆ జీవాత్మ క్రుతిసుభగాన్నికవిరాసముతోను, లయాత్మికవిన్యాసముతోను నర్తకివలె రాగభరితలాస్యము జరుపుచు తనయొద్దకు రావలయునని నిరీక్షించునను అపూర్వతావమును రాధామాధవకవి ఈవద్యమున వ్యక్తీకరించి ధన్యుడైనాడు.

“తనియని కాంక్ష నర్తకి విధంబున లేనగుమోముతో ఘన

ప్రసమణిహార మర్మరీ.... శబ్దములు కరకంజ కంకణ

ధ్వనులు నితంబికాంచినదవారిజ హంసకరావమ్మున”

..... మల్లు మల్లుమనగ.....* తనత్రే ఏతలఘ

చున్న రాధను కనఠలయునకు కృష్ణస్వామి ఉప్పిళ్లారుచున్నాడనుచు కతి ముముక్షువులనుకూడ ఉప్పిళ్లారింపినాడు. ప్రపంచమున రాధాకృష్ణుల శృంగారమునకు వచ్చి శృంగారార్థమును చెప్పికొని వరసకించు కాముకులతోపాటు జన్మవిమోక్షార్థమును బాధ్యముగ వేనోళ్లవలికి తరించి క్రోధల తరించజేసిన మోక్షగామును ఉన్నాడు. జయదేవుని గీతగోవిందము నాహ్వానముగ తామోవతోడ

విషయాన్నితము. అంతరమునది జీవాత్మ పరమాత్మల సందాయక మోక్షస్థితి మయము. అట్టి ఆ పరంధామమును చేరుకొను నుపాయమును భన కావ్యనిర్మితితో తెలిపి తెలుగునాట వెలుగుబాటను నిర్మించినాడు గనుకనే ఈకవి కృష్ణరాయ సార్వభౌమునిచే రాధామాధవకవిగ వ్యవహృతుడై నన్మానితుడైనాడు.

జీవాత్మయగు రాధ శ్రీకృష్ణపరమాత్మను చేరుకొనుటకు అక్రమ శృంగారమును ఉపస్కారకము గావించుట ఎల్లనార్యుని అభిమతముగాదు. కావుననే ఆత్మానుసంధానమే పరమార్థముగావలసిన దాంవత్కబంధము నా జీవాత్మపరమాత్మల సందానమున రాధామాధవకవి కల్పించినాడు. ఈ మహా సాయుజ్యస్థితికి విశిష్టాద్వైతరీతి సంపాది. కావుననే రాధాకృష్ణుల ఆఖిలాషా శృంగారపారమ్యముగ స్వయంవరవ్యాజమున సాలోక్యసామీప్యాయల ఉపస్థితిని కల్పించినాడు కవి. భక్తుని భగవంతుని కలుపుటకు మధ్యవర్తిగ రాయబారిగ వివశ్చీద్యరేణ్ముడైన గురువరుని ఉపదేశమావశ్యకము. హస్తమస్తక సం యోగమున గురుశిష్యయుగళసాధన శైషమతావధి. శంఖపక్షధారణాక్రతు పురస్కృత సమాశ్రయణాత్మక నారాయణమంత్ర స్వీకరణము విశిష్టాద్వైత మత పరమావధి. కావుననే రాధారూపమగు జీవాత్మపరమాత్మాను సందానమునందుటకు రాయబారము నడుపుటకు వారిని వీరినికాక గీర్వాణినే దినినుండి భువికిట ఎల్లనార్యుడు దింపినాడు. ఆపుడు దినినుండి భువికివతరించిన ఆవలకుబడతి సంగీతవాద్య సన్నాహముతో “వలచన్నుగల వీణియే నలవరింపును వచ్చి విలచినదని” నాడు కవి. అట్లువచ్చిన పిదప వలుకుల తల్లివలుకులలోకూడ గీతి సాహితీకువస్కారకమై భగవదారాధనోపాయ క్రముగావలెనను నిత్యవత్కము అట్లు తాపించినది.

నీ మోహవలీలలు నర్జింపనోసిన షటువాచాలురు విక్లవాడస్మక్కరమణి వీణావినద లలితకవితల రచియింతురని గీర్వాణికృష్ణునితో వలికిన వలుకులతో వీణావమే ప్రస్తావికము. కృష్ణునియోజితయై రాధాద్వైతి వసేషమువకు ఆశారద మధురవాణి నామకయై “క్రాంతముత్యాలకెంబట్టు కుచ్చలమరు వనీదీపీణకరంబున బట్టి అందెలోలి మ్రోయగ పాటకురాంవగ నేగినదట.” తరించు ప్రాప్తియొన్న తరి భక్తునకు భగవంతుడే రాయబారమని భరింపువేంతునను ఈ శిష్యమును

ముముక్షువులకి సన్నివేశమున రాధామాధవ కవి సంగీతారాధనా సహకృతితో అందించుచున్నాడు.

ఈ సన్నివేశమున వాణివీణాపాణియై రాధమ్రమాలచేరి కేవలము మాటలతో కాక పాటలతో ఆమె మనస్సును రంజింపచేసి కార్యసాధనమును గావింపనిట్లు దొరకొనును.

“పుండరీకాక్షనకు ఈవిలాసవతి పత్నియగునని తలచి తనవచ్చిన కార్యంబునకు నిదియవసరంబిని పద్మాననబంధవంబునఁజక్కనై వీణయందలి పట్టుగానెన వాయందట్టి చేలాంతలములఁగాయలుతుడిచి దేవీ ఆకర్షింపుమని పలికి”*

“కొండెగ రాగభేదములకుందగు సారెలు సారెనొత్తి తం
క్రులు కొనగోళ్లమీటుచుఁజనుంగవదండె యమర్చి కృష్ణరీ
లలు ప్రకటించి వంచమకలక్రుతి మాక్రులిగుర్పరాధకున్
వలపులు చిల్కఁగన్మధురవాణి ప్రవీణతఁబాడె వీణతోన్”**

“సరసమృదుగాన కళలం
గరగిన తచ్చంద్రళాలికాస్తంభ సము
త్కరమణి పుత్రికలమరెన్
బురుసుల కౌగిళ్లలోని నెలతులవోలెన్”***

వికసిత వంచమక్రుతి సవీనరసస్థితిలో ఎండిన వీణెమాక్రు చిగురొత్తగో
రాధాప్రాణ వలలాంకితమగు గీతంబులను క్రుతిభూషణంబులు గావించి ఆగీర్వాణి
పాదగ ఆశీర్వాదములను పొందినది. “అతివ! మధురవాణి యనుపేరు సార్థకము

* రా. మా. ii - 62

** రా. మా. ii - 63

*** రా. మా. ii - 64

నీకు, విన్నుటోల నీవనేర్తుగాక. ఒరులసాటిగా చెప్పవచ్చునే" అనిగూడ కారదను రాధకొనియాడినదట. ఇట వీణలోని పారెలను మార్చుట వీణకు సాజమైనను ఇట పంచమశ్రుతి వర్ణితమగుట సంగీతకాస్త్రోతియే. శ్రీగళమునకు వీణ స్వరమునకు పంచమశ్రుతి అమరియుండుట ఇట ప్రవ్యక్తము. ఇక ఎండిన వీణైముకు చిగురెత్తుట, చంద్రకాలికాస్తంభములు సరసమృదుగాన కళలతో కలుగుట అనునవి సంగీతమహత్వస్ఫోరకములగు కించిదతికయోక్తి అన్నిత కవికానత్యములు. ఇట్లు కథాగతముగ సరస్వతిరాయభారమును గీతవాద్యాన్నిత ముగసాగించి ఎల్లనార్యుడు జీవాత్మకు పరమాత్మకు మాధ్యస్తము వహించు అనూనశక్తి గాముననున్నట్లు అనుభవైక పేద్యముగా నివేదించెననిపించును.

సంగీతారాధనా సమాయత్తచిత్తుడైన ఈకవి తన ప్రబంధమును కవసము చేకనేకాక గానముచేతకూడ మధురమొర్పినాడు. అందుచేతనే ప్రబంధో చిత్తృష్టాదశ వర్ణనములుకూడ ఇట సంగీతమయములే అయినవి. ప్రబంధోచితముగ రాధాదేవి విరహమును వర్ణించి ఆయమ విరహాననయై నస్థితిలో కామునివోమించి నాడు. రాయలనాటి ప్రబంధములన్నిటిలో ఈమూర్తారాధనాదీకముల వృక్ష దోహదక్రియాసంబంధి వర్ణనలున్నవి. కాని, ఎల్లనార్యుడు సర్వము రాగమయ ముగ సంగీతమహత్వస్ఫోరకముగ విందు తీర్చిదిద్దుటకు బద్ధకంకణుడైనాడు గావున అద్దావినిగూడ సంగీతమహత్వస్ఫోరకముగ కావించి మదనోత్సవ సంగీత సంచికగ ఈనన్నివేళమును అవిష్కరించి నాట్యకాస్త్రాన్నిత హస్తవిన్యాసాత్మక కర్పణాదికరీతుల నిటమేళవించినాడు.

అష్టాదశవర్ణనలలో మధుపేవగమొకటి. ఇందును ఎల్లనార్యుడు సంగీతమును విడువలేదు. అనవపానవివశలైన పనికలలో నొక పనికజారుడు త్రొక్కిన దనియు ఒకలలన నటనకేళి యొనర్చినదనియు, మఱికొందఱు సుందరులు మండనదీప్తి చంద్రికలు మల్లడిగొల్పు పసిండి వీణియై, కొందొకమీటుచును శ్రుతులకూడగ పాడిరి సందసూనుని అనుచు కవి ప్రస్తావించినాడు. జారుడు త్రొక్కుచు నటనకేళియొనర్చుచు మండనరీతిలో భ్రమించుచు పసిడివీణియై కొందొకమీటుచుకూడ ఆయంతులు అనవపాన వివశాత్మకులు గాగ్రుతులుగూడక పాడిరని ప్రస్తావించుటలోనే ఎల్లనార్యుని శ్రుతిజ్ఞానిమర్మజ్ఞత వెల్లడియ్యెను. ఈ

శ్రుతిజ్ఞానమునది ఎంతటి కళాకారుడైన క్రమస్థితిలోనున్నప్పుడు సవ్యముగ నుండుచుగాని మదిరాసానాదిక వివశాత్మకులైనప్పుడుండదు. కావుననే ఎల్ల వార్యుడిది ఉచితజ్ఞుడై సంగీతకావ్యసమయాభిజ్ఞతను ప్రదర్శించినాడు.

వివశస్థితిలో నుండుకూడ శ్రుతులకూడక పాడిరని పలికిన నోటితోనే స్వవశస్థితిలోనున్న కొందఱి లలనల సంగీత వైదుష్యమునభవర్థించి తవి తన రాగాభిజ్ఞతనుగూడ ఇట్లు ప్రవ్యక్తము గావించుకొనినాడు. ఇందు కవి అభివర్ణించిన రాగములోగుండ క్రియకు రాలగించు పరిమళక క్రియన్నట్లు వసంతమునకు ఎండినమాకులు సయితము చిగిరింపజేయు మహత్వమున్నట్లు సంగీతసమయములున్నవి. అట్లే మేఘరంజినికి. మేఘవృజనాత్మకక క్రియన్నట్లు క్షుష్ణరాయాదులన్నట్లే ఈకవియునిట్లుభవర్థించినాడు.

“కలవాణియొకతె చెవికిం

బలరింపుచు మేఘరంజియని జగద్రుతి

నెలకొలిపి సౌధపీఠుల

పరిరవాదించెఁబ్రోది నెమలి కొదమలన్”*

అట్లే పురవర్ణనమున ఒకమాత్మ వినిర్మిత వగరమునుగూర్చి ప్రస్తావించుచు అది నానావిధవాద్యరూప విరాజమని యిచ్చునినాడు.

“నానావిధదేవార్చన సమయసమాహిత గంభీరభేరి మృదంగశంఖకాళాళ వటహడిండిమాది వాద్యతూర్వనాదమేదురంబై లక్ష్మీలీలాభిరామంబును సముజ్జ్వల బాదవిలేజో విరాజితంబును అనేక భూభృతకృతంబు సమాకీర్ణంబై” విరాజిల్లుననున్న.

అదితేకాక క్రితాచలంబులగ్రేటెంచు గంధర్వకిన్నరసకుల సంగీత

“లా.. పోత్తమచంద్రకాలల నటించు
నర్తకుల పాదకింకిణీ నాదగతుల,
జైత్యసంవిష్టవాగరస వరస వాగ్వి
రచనముల నొప్పెనప్పుడా రాజధాని” * యనుచు అందలి చంద్రకాలల
నర్తకుల పాదకింకిణీ నాదగతుల కాలవాలమయిన రీతిని వర్ణించును.

ఇక చివరగ రాధామాధవుల అఖిలాపాశ్చంగారము పరిజకమై పరిజయి
శ్చంగారముగ సుసంపన్నమైనపుడుకూడ కవి ఆనైవాహిక వైభవమున సంగీతక
మునకే అగ్రతాంబూల మొనగినాడు. రాధామాధవుల వివాహానంతర విహారమున
తదితర ప్రబంధములందువలె సమాగమకేళివిహారములకు ప్రాధాన్యమీక ఈకవి
సంగీతమునకే ఈసన్నివేశమునగూడ వట్టముగట్టినాడు.

ఐహికరీతిలోగాక ఆధ్యాత్మికసంవిధానముతో వర్యాలోచించిన రాధామాధవ
సంగమము జీవాత్మ పరమాత్మల పాయుజ్యసంధానమునకు ప్రతీకయగును.
తావుననే పరమాత్మ జీవాత్మను తనలో లీనమొనర్చుటకుమున్ను ఆధ్యా
శంచేంద్రియములను పరవశమొనర్చును. అట్టి స్థితియందు జీవాత్మను తన
సామీప్యమునకు ఆహ్వానించుకొని తన వశమునందుంచుకొని సాలోక్యమొనగును.
చేడవచేరునై కడువచేళిమైన స్థిమితస్థితిని ఆ జీవాత్మకనుభూతము గావించును.
అప్పుడా జీవాత్మస్థిరముగ కాళ్ళతముగ. పరమాత్మలో పాయుజ్యసంధానమునందు
కొనవచ్చును. ఇట్టి సన్నాహమంతటిని సమగ్రముగ విర్వహించి జీవాత్మ
పరమాత్మల సరధాసంస్థితితో సరిపుటితము గావించుకొని పరిశోధనమునకు మిన్న.
తావుననే ఆత్మహృదయభవనమున మురసినవారమున.

* రా. మా. iv - 120

“సరి గుండక్కియో వి ప్రరించెగరగనే పోదాగ్ర రత్నవళిత
తడుణ్ణి రత్న మొకయొక్కతె ననంతశ్రీవహించి భా
స్వరసేహారగణ దాటుతోరణ లతా స్తంభరమితర బల్లవో
త్కర శంకోభుతజేసే నుల్లసలె రాగజాతి ప్రళయనందగమో

“అమృత రసోపమాన జలజాక్షమనోహర వేణుగానం
దముననన్ బ్రహ్మ త్తద్విర్భజ కదంబమము నాట్యము సల్పి....

....

సుమధుర వడ్డన్వరము చూపుచుఁదన్నయనాఖిరామమై” నదట.

అప్పుడు సర్వప్రకృతి ఆ పురుషోత్తముని మురళీరవమున పరవశింపగ వృక్షములు నయితము కలమురళినముల్లసిత గానకళను వికసించి హరిపుష్ప మంజురులు పూజచేసినవి. మృగీమృగావళులు సులలితధీరనేత్రముల సొంపులు దేల్పినవి. సురభులు రయిప్రోవలిత కర్ణములతో పరువులై తీసినవి. తన్నికల మహీధరరత్నజాలములు కటిగి నిర్హరములగతి పారినది. ఇది సంగీతసమారాధ నమున జడప్రకృతులగు వక్షిమృగసంతతులకుగూడ కవి కల్పించిన అవకాశము ఇట్టి యానళినాయతాక్ష మధురాధరవేణురవామృతమున పీనులునిండినది ఒక్క రాధకేకాదు ఆ మాధవరాధనావకాశము సహస్రసంఖ్యాకమగు వల్లవ త్రీ వికర మంతటికి లభించినది. అప్పుడు వేణుస్వననవ్యక్తావ్యనినాద మధుర కథానంద జగన్మానసుడై కృష్ణుడందరి నలయించుటలో కావ్యకథ ముగిసినది. ఆ ముగింపులో తరుణీకంకణస్ఫురన్నినదలు మధుకరోత్కరశ్రుతి విరాళములు వేణునాదసంవాదులై యమునలో కావ్యగతముగ ధ్వనించి పతితృప్త్యాదయమున ప్రతిధ్వనించుచున్నవి. ఆమహాధ్వనము రాధామాధవకవి సంగీతారాధనమున నేవత్యగానమై ఈవ్రబంధమున నిండి నిబిడికృతమైనది.

ఈ రాధామాధవకవిదే ముత్యమౌక రచన విష్ణుమాయానాటకము ముద్రితమై లభ్యమగుచున్నది. ఇంకొకటి తారకబ్రహ్మరాజీయమనునది ఉన్నదట. ఇది కావ్యము ఏలనో ఈనాటికి ఆమార్యంవశ్యమై కావప్రతాంతరములలోదాగి ప్రాచ్య రిభికళాండాగారములందే నిలిచియున్నది.

రాజాధ్యక్ష ప్రబంధరచనమును సంగీతరసప్రావికముగ విర్మించిన ఎల్లనార్యుడు పుష్పభూషణనాటకమున తన సంగీతాభిరుచినే మాత్రము ప్రవృత్తము కావించలేదు. సంగీతాభిజ్ఞుడగు పీకప్రయిందు తరితర ప్రముఖకవులవలన ఏలనో అనాన కితో సంగీతవిషయమున ప్రవర్తించినాడు. కొన్నియెడల మాత్రము సంగీతములో సంగీత విషయములను ప్రస్తావించినాడు.

ఒక్కచో మలయానిల ప్రసరణమున పాగిన సంగీతప్రసక్తి అది.

*“గంధర్వ మధురగానము

బంధుర దుంధుభిరవంబుఁబైపై....

సంధుల మొరయఁగ దక్షిణ

గంధవము వీచె దివ్యగంధంబుతోన్”

మఱియొకచో పైకుంతవట్టణ పిలాసమునుచూచి ఆశ్చర్యపడి అదిలక్ష్మి యొచించు సందర్భమున దొరలిన సంగీతప్రసక్తి ఇట్లున్నది.

**“చారుమృదంగభేరి జయశంఖ విరావము లాసికాంఘ్రి మం

జీర యుశంయుశం ధ్వనివిశేషము గానకళా మనోజ్ఞ పి

తారవముందురంగ భట నాగ చరద్రదపౌరలోక గం

భీర రవంబునుంజెవికిఁబెక్కువఁజూపెఁబయోధి కన్యకున్”

ఇందు ప్రత్యేకించి సంగీత విశేషకముగా వివరింపవలసినదేమియు కన్పట్టలేదు. నాగచరద్రదపౌరలోక గంభీరరవంబులన్నిటితోపాటు మృదంగ భేరి జయశంఖవీతారవములుకూడ ఏట నుట్టంకితములు. అంతమాత్రమే.

రాధామూధవ ప్రబంధమున రాధకు కృష్ణునిపై వివాహాభిలాషను కల్పించ సంగీతమును పాధనముగఁగొని వీణయమీటుచు సంగీతపైదువ్యయును స్రవర్పించి మెచ్చులుకొనిన వాణి ఇట విష్ణుమాయా నాటకమునఁగూడ ఒక పాత్రమైనది. కాని యీకావ్యమున ఆమెవర్ణనముగ జూపినంతమాత్రపు సంగీతరీతిని స్వీయము భవమునుచూచి విజేతుని ప్రేరేప ప్రయత్నించలేదు. వీణమీటినది మాత్రమేగాని తాగవయ్యై గొంతువిప్పలేదను విషయమీ వద్యమున వ్యక్తము.

“అంగజ్జాడై వెల్లిగొల్పంగ సంగకముల

నెల్లగళజార దైర్యంబు....

బ్రహ్మదేవునిపై బ్రేమపాః పడిచి

పీజియనుమీటి పాడుచు విడుమోషి”

చతుర్థాశ్వాసమున తన ఆరాధ్యదైవమును సుతించు సందర్భమున ఒకచో నాదేవుని—

“నారదపీఠా మధురధ్వని ముదితహృదయా” అని సంబోధించును. ఇంకొకచో ఒక దండిక మధ్యమమున.

ఇంద్రాదీ దిక్పాలనాశీకనేత్రక సురశ్రీలు గాంధర్వకాంతామణుల్ నాగ కన్యల్ మహానిర్ద విద్యాధరాజ్ఞానసల్ దేవవరాంగసల్ వేణువీణా మృదంగాది వాద్యధ్వనుల్ తాళమానంబులన్ మ్రోయంగాదావకీన స్మరద్వంశ సంపూర్ణ సంగీత జాతస్మరస్మేతలేతో వికారంబులన్ పాడుచుందురవియు సుతించినాడు. అంతకుమించి ఈ విష్ణుమాయానాటకమున తన నహజ సంగీతాభిజ్ఞతను ఈకవి వరుడు వెల్లడింపకుండుట విచారణీయము.

అయ్యలరాజు రామభద్రకవి

రామాయణేతిహాసమును ప్రబంధరీతిలోమంచి అందు ప్రబంధోచిత వర్ణననైచిత్రితోపాటు సంగీతకరీతినికూడ కొందరు ప్రబంధకవులు ప్రస్తావించిరి.

అట్టి ప్రబంధమండలిలో అయ్యలరాజు రామభద్రుని రామాభ్యుదయము అతని సంగీతాభిరుచినమన్వితమై తేజరిల్లినది. ఈ కవికి సంగీతమున విశేషాభిరుచికలదనుట సత్యసముచితము. సంగీతప్రస్తావన ఉన్నంతమట్టుకు పరిశీలించిన ఇక్కవివరుసకు అపాత సంగీతకరీతికంటే అనాపాతము మార్గి సంగీతప్రక్రియ కంటే దేశివద్ధతియందభిరుచి యున్నట్లు గన్పించుచున్నది.

కథానుగతముగ నవకాళము కల్పించుకొని ఈకవివరుడు ఒకటిరెండువట్ల మాత్రమే గావించిన సంగీతకప్రస్తావనలో ఆద్యముగ దళరథమ్మగయా వినోద సందర్భమున నీకాంతాకవర్ణన ప్రవర్తిల్లినది.

“సింహానఖాంకురచ్చిన్న వారణకుంభ

జనితము క్తఫల శర్కరదిలము

దవ గంధవహబిందు దహ్యమానేక

కాళికాగరుధూపగంధిలంబు

వృదులషడ్ స్వరోదీతభిల్ల పల్ల

వాధర గీతికావరనాతిభీతి

పరవకాత్మవటీరనోవర కుటీర

రీప ఫణియగునక్కాన కానవమై”*

ఈపద్యమున రామభద్రకవి “షడ్వహంచయూరో వదతి” అను స్వర సంతేతమును చమత్కరించినాడు. దళరథుడు వేటాడేటోయిన కోసరిలోనున్న భిల్లపల్లవాధరలు షడ్స్వరోదితముగ గీతికా గావముచేయుగా అది మయూర

కూడితమను బ్రాంతినంది కోటరకుటీరములందు పలులు లీనములైనవని చమత్కరించుట కవి యభిమతము. కాని యిది “శకుర్వేత్తి పకుర్వేత్తి గాన రసంఫణి” యను ప్రఖ్యాత సంగీతాభిమానమునకు విప్రవత్తియై గీతికార్ణవాతి భీతితో పలులు కోటరాంతరితములు కన్వయమును కుదురుటలేదని కొందరు విమర్శించిరి.

పలులు గానాస్వాదనాలోలవములగుట సాజమే. కాని ఆ భుజంగము లైనను నాదస్వర వాద్యానుగతముగ ప్రత్యేకించి ప్రవర్తితమగు స్వరస్తబిఠములతో గూర్చిన గీతనాగరాజి, పున్నాగ వరాళ్యాది రాగముల వినినపుడు పరవశించునేగాని ప్రతిస్వరమును ప్రతిరాగమును వినినపుడు వితస్మయతనందఁ జాలవు. ఇది కవి చెప్పినది. ఆ భిల్లవల్లవాధరలు గావించినది పృథులష్ఠ స్వరాన్నితమైన గీతికనాలపించిరని. అనగా వారాలపించిన గీతికలలో షడ్జము న్యాసస్వరముగనో, అంశస్వరముగనోయూడి ఆప్రేమేడితమైయుండును. వారు పలికిన ఆషడ్జస్వరము అనాహతనాదయంతమై నెమలికూతవలె నిగదించియుండును. అందుచే సర్పములు జాతివైరమువలన మయూరములకు చరించుచున్నవను బ్రాంతినంది కోటరలీనములైనవి. ఇందు కవి షడ్జస్వరమును మయూరోదితమను న్యాయమును గడించుటతోపాటు భిల్లాంగనలు వెలార్చిన అనాహతనాదమాధురివి కూడ ప్రవృత్తముగావించుట మోదానమమగునేగాని గర్హణీయముగాదు.

ఇట్లు ఒక్కచో సందేహస్పదముగానున్న సంగీతప్రస్తావన గావించిన మాత్రమున కవిపూర్తిగా సంగీతానభిజ్ఞుడనుట సాహసమేయగును.

ఋష్యశృంగుని దోడేర వయనమైన వేళ్ళలు గొంచువచ్చిన పితైలే మలహరులను మ్రోయుచున్నవని చెప్పి కవితనదైన వాద్యానుగతమగు మలహాగీ రాగాభిమానమును వ్యక్తీకరించినాడు.*

“అట్టి బిరుదులు గలదియొకటెట్లుబిరుదు

తానవడిరంచుడముఁ తోరులాడ వీణ

మలహరులు మ్రోయ నాందోకలన వచ్చి

డిగిపోడగన్న వెలయాంబరీఁజాచి”

“అనుమతిగాంచి దండియలుపాంగ మునుద్దెల కాశమావజం
బునుఁగొనిపేళమై మునితపోవనికింజని నిల్చిరాక్కెడన్”*

వాద్యబృందముతో తరలిరనుచు నాట్యసన్నాహమునకు వలసిన వాద్య
విన్యాసమును పేర్కొనుటలో కవివరుని సంగీతపరిచితి వ్యక్తము.**

ఈకవికి కేవల సంగీతాభిరుచియేకాక కొలదిపాటి శాస్త్రపరిచితికూడ
కలదనుటకు తార్కాణముగా ఒక్కచో గాయకవేశాది దోషములగూర్చి
యుగ్గడించినాడు. సంగీతశాస్త్రములందు గాయనదోషములును, రాగవేశావేశాలను
గూర్చి నియమములున్నవి. అట్టి మేరలనుమీఱుట సంగీతశాస్త్రకారులదృష్టిలో
దోషము.***

“హరి హయాయుధరేఖలను గడల్పేయించి

యల ముధారారజువుల బిగించి

జలదంబులను నీలివలరెల్లడల నిల్చి

వివిధ గర్వావాద్యరవముగొల్చి

దేవమీఱఁదట్టిన్నటి పంక్తిఁజేరించి

నోవుగా మెఱుమలు గొనఁగఁజేసి

సరసులనొక సొంపు నంధిల్లఁగావించి

పెక్కుదిక్కుల వారిఁబెంపుచేసి

యలరెఁదొలకంతటి పేర్చి మాటవారు

మీటువాటిల్లవలరావ మెచ్చువడసి”****

ఈవద్యమున రామభద్రకవి

* రామా. ii - 89

** “అకళంకేందు ముఖీఖామణి యొకర్తాలాపమున్ చేసెగా

న కళాదేవతనోలెఁబల్లవిక వీణాదండ కాండంబుఁదో

దకితస్థాణువుగాఁజగత్తికయమున్ వాగబ్ధినోలాడగా

యకవేశాది నను ప్రదోషపరిహారాకుంక కంఠధ్వనిన్” రామా.ii.129

*** గాయన దోషములు రాగవేశములు “ప్రా.అం.క.సంక్షిప్త.” ౪-1

**** రామా. vi - 18

తొలకరితటి పేరియాటవారు ఆడిన దేశీనృత్త విశేషమునుగూర్చి వివరించినాడు. వేళియాట యనుటవలన మొదట యిది పేరిణీనృత్తమేమో అనిపించును. కాని ఇందలి నృత్తవిశేష రీతిననుశీలించినచో ఇది కోల్లాట నృత్తరీతియని విధ్ధారింప ననువువడును.*

ఈ కోల్లాట నర్తనమున కోల్లాటమాడువారు అంచితము మొదలగు కరణములతో వింతవింతగా తోలువగ్గములమీద వడచుచు పొడవైన పెదురుగడల మీద చాలదుష్కరములైన భ్రమరులు చేయుచు ప్రాణసందేహము గలిగించు నట్లు అయుదములనుండి తప్పించుకొనుచు కాపాలలు మార్గపటహములు మున్నగు వివిధ గర్జావాద్యరవములు లయమోయించు అడుదురు. ఈ కోల్లాట నర్తనమును తొలకరివేళలో వర్షములువడిన ఆనందసమయములో గ్రామీణులు ఆడించుకొని ఆనందించెడి వారేమో! అందువలననే రామభద్రార్యుడిద్దానిని వర్షతువుననుసంధించి తొలకరిపేరియాటగా మట్టంకించి యుందునని తోచుచున్నది.

ఇట్లు కావ్యాంతరిత ప్రసక్తులలో గన్నట్టిన గీతవాద్య నృత్తప్రసక్తుల ననుశీలించిన అయ్యలార్యుడు సంగీతాభిజ్ఞుడేయని విధ్ధారింపవచ్చును.

*కోల్లాట నృత్తరీతి చూ. పాపనసోమనాథుడు ప్రొ. అం.క.సం.ప్ర.

ధూర్జటి కవుల సంగీతార్పణి

కవిధూర్జటి కవికయందలి అతులిత మూదురీ మహిమాన్వితరీతిలో వెల్లి విరియని గానరీతి;

స్తుతమతియై చెలంగిన కవిధూర్జటి పల్కులకేం గల్గెనో అతులితమూదురీ మహిమయని ప్రశంసార్ధుడైన ఈకవి ఏలనో గానమహిమను తనకవనమున జూపలేదు. అట్లని యాతడు ఘోరిగ సంగీతానభిజ్ఞుడనుటకు వీలువదని అతని ముత్యమాలవంటి పలుకులు కొన్ని కాళహస్తిమహాశ్యమున నిక్షిప్తములై యున్నవి. అందు మొదటిమాట కాళహస్తిల నృర్థము ప్రవృత్తము చేయువట్టి సర్పరాజు మనోగతిని వర్ణించునపుడు ఇట్లు ప్రవృత్తమైనది.

“బహువిధ తాననంపన్న గానంబుల

నిక్కిచొక్కెడు తననేర్పు పదలి”

ఇందు ధూర్జటికవి బహుసంఖ్యాకములైన తానములను, కూటతానంబులును గూర్చిన సంగీతకాత్మరీతిని ఎఱిగినవారనుట నిర్వివాదము.

ఇంకొకచో నేకకూతుల కథలో గానమాహాశ్యమునుగాని నాట్యవద్దతిని గాని చొప్పించుటకెంతయో అనువున్నది. కాని కవి ఒకవైపు కథాకథన శారమును మఱియొకవైపు తక్కితావాచకము సహించియున్నాడుగాన మాటలతోనే అద్దానిని పోనిచ్చి

“రవికులు మీగానరసమాన వచ్చితి

పాదరే కివభక్తి పాడుగాను” అనిపించివారు. అట్లే అంతకు ముందు అనేకమాత

“కోకిల వాణిపాడు తన కూరిమి బిడ్డలదొట్ల పెట్టికొ

క్కొక కళానిలాసములంగలయ్యభ్రముజోల పాటగా

అట్లే తనకూతుల సంగీతవిశారదలజేయగోరి

“విరువమకలనాద పరివాది సపీణ

లాదిగాఁగల గానయంత్రములును

దత్తిణ భరతమాత నాంజనేయనోహళ

మతంగప్రముఖ లాస్యోగములు” సంతరించినదట.

ఆవేశ్యబాలికలుకూడ లోకసామాన్య వివాహగానములు ఉమాగిరిశస్త్రుతిగాగ పాడుచుందురట.

వాణీచతురాననుల కథలో వాణి యుళంయుళం నాదంబులనీను వజ్రవిరిక్కిత తులాకోటి ద్వయంబునుగై నేనివదేగాని వీణాది విద్యావినోదముల నలరించలేదు. ఇంతకుమించి ఈ గ్రంథమున సంగీతప్రసక్తులు చెప్పుకొనదగినంతగాలేవు. సహజసరస సహృదయుడగు వీకవి ఆతులిత మాదురీమహిమాన్విత పవిత్రాగాన వినోదముల విని ఆనందించి తనకవనమున అద్దావిని ప్రతిజేపించినాడేమోకాని గానరీతిగా స్థానము ప్రకల్పింపలేదు.

కుమార ధూర్జటి సంగీతార్పణి

కుమార ధూర్జటికవి ధూర్జటి వంశాంకురము. తన వంశకర్త కవిత యందున్న అతులిత మాధురీమహిమ ఈతవి యిందుమతీ పరిణయకావ్యమున సంగీతసుధామాధురీమిశితమై సంగీతార్పణిగ పరిణమించినది.

కృత్యాదిశ కృతిభర్త అభ్యర్థనలో కూడ

ఇది నవ్యతరసుధయే సుమీ కాకున్న

విబుధాళి 'గణేయించు విధముగనునె

....

ఇది వింత విరిదీగయే సుమీకాకున్న

మధురసాధిక విజృంభణము గనునె

ఇది పల్కెఁజెలిగుణాన్నద పీఠయేసుమా

కాకున్న సద్యర్థగరిమ గనునె

యనఁగ.... మెచ్చనగు ప్రబంధమమర నొనరింపు** మవి సంగీతకర్తా నాంబితముగనే సంభాషణము సాగినది. ఇది గీతిసాహిత్యంబు ఏకత్ర పీఠా నాదమై సద్యర్థగరిమయై, సంగమము లభించినది.

ఇక కథోపక్రమణము జరిగినతరువాత రఘుమహాదీరుడు తనకడుకేగుదెంచిన కైత్తుని ఆతని గురువగు నారదుని క్షేమమడుగునవుడు వరకంతుమునీశ్వరుడవి స్యవహరించివాడు. నారదుడు వీణామునిగ ప్రసిద్ధుడగుటయే ఇది ద్వనించినది.

ద్వితీయాశ్వాసమున ఇందుమతికథలో అజాచిగాంచి విరహసహాయైవ పందర్పమున చెలరామెస్థితిని ఎఱుగదోరి కురిపించిన ప్రశ్నావళిలో అశ్లే శార్వత్రికరీతియే ఇది వ్యక్తమైనది.

“పాటలాధర పాటవీటుఁడొగఁజాడి

గోట వీతయకంతి మీటవేమి?

మమ్మురమ్మనమని గారవము గ్రమ్ముకరమ్ము

నెమ్మినెమ్మికి అట నేర్పవేమి?***

* ఇం. ప. i. 33

** ,, ii - 83

కుండిన పురప్రముఖుడైన శివశర్మ తమ రాకుమారి సందేశమును అజాని కడకు గొంపోయి రాయబారియగు యేకాక తన వర్జనానైపుణ్యమును వ్యక్తమగు తీరులో ఆమె అందభందముతోపాటు ఆమె విద్యానైపుణ్యము వ్యక్తము చేయుచు సంగీతముకాద్యుచు స్థానమొసంగినాడు. ఆమె కంఠవ కోకిలపీఠా కంఠవముల గెల్పులనుపెల్చి ఆమె సంగీతపాండితిని వ్యక్తముచేయుచు

“పాణి ప్రవాళ సంభరిత ప్రవాళమై

నఖరుచుల్ తంతుల నాట్యమాడ

కనుదోయి చూపులక్కచు శ్రుతులనంటి

....

తాళగతుల నేర్పుతల జూపుటయేగాక

తాళవృత్తత కుచదవ్యముదాల్చి

వాణి చందన నానట్యాణి కడుకచటుల

కంకణ గణఘనస్వన మెనంగ

వివిధ మృదుతాన తానప్రవీణులుగుచు

వీణ వాయింపు నెరనాగ వేడుకలర!!*

అనురాగాభావమును గనుదోయి చూపుల ;

శ్రుతులనొసరించుటయందును, తాళగతుల నేర్పుచూపుటయందును వివిధ మృదు తాన తాన ప్రవీణులుగుచు వీణవాయింపుటయందును మున్నగుగల వేడ్కులలో అయిలవాగ సంగీతకాత్ర ప్రాధియే వ్యక్తమైనది. “అతులిత శ్రీవిలాసంబు శ్రుతులదాల్చు”నను పలుకుబడిలో శ్రీరాగాభావము వ్యక్తముకాగా కాహళములో “అన్నువలమిన్న జంఘికలంచు” అనిన మరియొక పదవల్లరిలో కాహళావద్య స్వరూపము బొమ్మకట్టినది.

ఇందుకుఁ జిహ్నాక-విశహవేదననందిన అజకుమారిని అంతరాంతరముల తోలి అలలుడి పసిగట్టిన రీతిలో సంగీతకమే ఇట్లుచోట్లు చేసికొనినది.

“ఇదియేమీ ధరణీతిలేంద్ర తనయుండినాళ్ల రీతిన్ సఖా
సదులాహ్లాదముతోడ మ్రొక్కులిడగా సాహిత్య సాహిత్యనం
వదల నీగానవి నోదవై ఖరుల కుంభత్పైధి వర్తించడం
చుడారల్ వంకర మందహాసకలసన్ జూచున్ తదీయాస్వమున్”

ఇందుమతిని వనవిహారమున వి నోదపెట్టి విరహమును మరపింపయత్నించి నపుడు.

“పాటలగంధులు పాటలఁబాడుచు

.....

రాగమనిఁగద రాగముడంటక

కిన్నరగైకొనఁగ కిన్నెర చేపెడు”* ఇత్యాదిగ గీతవాద్యములు ప్రస్థా వికములైనవి.

చతుర్థాశ్వాసమున రాయబారిగానేగిన పాడుడు తిరిగి పురమునకేతెంచి కామ గాంచిన అజమహారాజు నగరమును వర్ణించు సందర్భమున

“అమిత కల్యాణ మణితోరణాభిరామ

మతుల హృద్యానవద్య వాద్య స్వనంబు

ధరణీ సురవేదశాస్త్ర బంధురరవంబుత

తత్పురీ వరమత్యద్భుత ప్రదంబు”** అనుచు వేదశాస్త్రబంధురవంబులో కల్యాణమయ సంగీతద్వానమునే మేళించి వినిపించినాడు. సూర్యోదయమునకు ముందరి వేకువ తేకువలోకూడ “మాగదవల్ల మధురగీతస్వనంబులు, వల్లవీవి తానములు, తానమానంబులననూనంబగు గానంబుల జాణలగు వారల కీక్షణమున ప్రతిక్షణమునున సవిరళగతిఁజలగి పాడు గానరీతియు, విప్రవీరుల హరికీర్తన ధ్వనులును కలగి మెలవి ఒక్కుమ్మడిగా ధ్వనించిన సంగీతమునకే అవకాశ మొసంగినది.***

పంచమాశ్వాసమున పెండ్లివేడుకలో సంగీతమునకే ప్రముఖస్థానము లభించినది. ౭ముస్థపాదడు అజకుమారుని పెండ్లికొడుకు గావించు వేడుకలో—

“కలకంఠీతతి పాటనీటియఁ గాంధర్వమేళంబు గుం
పులు పొంపులీ వెలయింపు వాద్యరవమంభోరాశి జృంభద్యిరా
వలనత్వోధీఁజెలంగ నయ్యజుఁడు రేవఁ బెండ్లిపీటన్ వనించె” నట*

ఇటు అజుని పెండ్లిపీటపై కూర్చుండబెట్టి ముచ్చటలనచ్చటల తీర్పు కొన్నది గీతయే

“బ్రహ్మజాశీర్వచః ప్రీధితో జోడుగఁ

బాట లాభరసన్ పాటలమర

పంధిమాగధ హృద్యవాక్యారవమ్ము

శంఖభేరీ ధ్వనుల్....”**

అజుడు పెండ్లికొడుకై కాబోవు అత్తవారింటి స్వయంవరమున పాల్గొనుటకు తరలివచ్చునప్పుడు ఆతనికి వేగు నడచినదిట సంగీతకము.

“వచ్చునెడన్ నృపాలసుతవర్యుని మ్రోల సుపాంగ నిస్సవో
ద్యచ్చరణాంగదారవ మృదంగజతాశ జధింధిం మధ్వనుల్
మేచ్చు మటించ మీరమణీగజముల్ నటియించె వేడ్కన
య్యేబ్బిర ముద్దుగుమ్మల క్రియల్ నయనాభినయ ప్రవీణతన్”***

కావున ఇటుగీతిలో వాద్యవృత్తములగూడ జతగల్పి వేడుకలువవరించినది.

* ఇం. మ.

** ౨౨ వ. ౩2

*** ౨౨ వ. ౩3

“.... అయ్యజువి శంఖారావ
 గంభీర జయభేరి కావిధాన
 గజ ఘంటికా ఘణంఘణనాద బృంహిత
 హయహేపిత స్వనహరిహయాది
 వర్ణిత సుమబ్బంద వాననాగత భృంగ
 రవ దివ్య కామినీ రచితగీత
 వివిధ జనస్తోత్ర వితతధ్వ స్ఫూర్తులే
 కీర్తించి....”*

ఋషభార్జున జలధిరవము చందాన వెలసినప్పుడేమి చెప్పననుచు
 కవియే అనాహత నాదమాధురీ ప్రహేషణమును ప్రతిధ్వనింపజేసినాడు.

స్వయంవరమును చూడగోరి అరుదెంచినవారుకూడ “మర్దళ విరావతాళ
 పమ్మర్దనినదమలర నేతెంచినా”రట. అంతఃపురమునందుగల కాంతామణులు
 పెండ్లిపాట.

“పెండ్లిపాటలు తనరంగ ప్రియమెనంగ నొందొరుల సందడింపుచు
 పుచితలీల” పెండ్లికుమార్తెను స్వయంవరమండపమునకు కొనితెచ్చినారు.
 స్వయావరాంతరము,

“ఉరుతర ణోభసప్తవములుల్లసిల్లన్ పటుహృద్యవాద్యమూర్ మొరయగ”
 పెండ్లిపీటపై వధువనధివళింపజేసినారు. అప్పుడు భేరిమ్మదంగగంభీరనాదంబులు
 పందిమాగధకీర్తనలు గ్రంధుకొనగ వివిధ మర్దళ తాళీనవీరరవము మెరయ
 వారాంగనాతకులు స్మృత్యుమాడ పెండ్లివేడుకలో సంగీతార్పణి గ్రంథుకొనినది.
 అప్పుడు దళదిశాపటల వాద్యధ్వనులు కడుమించినవని సంగీతమేళంబు సందడించె
 నని తెల్పుచు కవి మొరసినాడు. ఇట్లు సంగీతము ఆర్పాటము నెఱవ

* ఇం. వ. v - 54

**

సాహిత్యము పౌరోహిత్యము వహించి ఇందుమతి అజమహారాజుల వివాహము నిర్వహించి కావ్యము మంగళాంతమై ముగిసింది. కుమారధూర్జటి సాహిత్య సాహిత్యములో సంగీతాకృతితో కవనమునునడిపి అతులితమాధురీ మహిమార్జితముగ ఇందుమతి పరిణయగాథను ప్రకల్పించినాడు ఈకవికి అమేయసంగీత శాస్త్రపాండితియున్నను లేకున్నను ఆతడు కల్పించిన కథాప్రకల్పనము సమాశ్రయ సంగీతార్పణిని అందించి ఈతని సంగీత ప్రేమిని వెలయించినది.

ఈకవి రచనచే కృష్ణరాయవిజయమును మహాక ప్రబంధమున్నది ఇందు ఈతడు సంగీతప్రసంగము నెక్కుడుగా చేయలేదు. కతిభర్త ఆర్వేటి చిన పేకటాడిగారి సభాస్థానముననున్న “సరసమృదుల సంగీతనికారదా పరాజిత నారదముని నాయకులగు గాయకుల ప్రసక్తి” చెప్పినాడు. ద్వితీయశ్వాసమున కృష్ణరాయని పట్టాభిషేక సందర్భమున “శంఖ కాహళభేరిప్రచండ వాద్య రవములు నిండినవనినాడు. అనవధ్య చిత్రవాద్య స్వనంబు తోడ భేరివిరావము ఖోరుగలుగ రణరంగము మించినదనినాడు. ఇంతకంటె మించిన సంగీత ప్రసక్తులందేమియులేవు.

రామాయణ ప్రబంధకీవుల సంగీతప్రస్తావన

ప్రబంధయుగమున సంగీతకము కవనసహకృతియై రామాయణకథా కావ్యములందుగూడ శాస్త్రోద్గీరితప్రతిపత్తితో తేజరిల్లినదనుటకు కంకంటి పావ రాజకవి ప్రణీతమగు రామాయణము మూదలయగుచున్నది. ఈతడు విష్ణుమాయా విలాసయక్షగాన కర్తయగుటంజేసి ఈతనికి సంగీతకము వెన్నతోపెట్టిన విద్య యగుననుట నిర్వివాదము. యక్షగానము సంగీతకప్రధానమగుట ఆవశ్యకము. కావి కథానుగతముగ రామాయణమునందు సంగీతకము శ్రుతిమించి రాగమున బడుట కవకాశముండదు. అయినను కవి సంగీతవతుడుగుటవలన కథా క్రమానుసారమే బొచితి సహకృతముగ సంగీతనభా సన్నివేశమును ప్రకల్పనము గావించి తనదైన సంగీతప్రతిపత్తిని ప్రదర్శించినాడు. కథానుగతముగనేకాక అంకితసమయమునగూడ కవిదైన సంగీతారాధనమే ప్రవృత్తము.

తన కావ్యముసంగీతముగ గైకొననేతెంచిన బ్రహ్మగాంధర్వ విద్యా విదుడగు మదనగోపాలమూర్తి మురళిదాచేతగల జగన్మోహనుడై కవివరుని స్వప్నసీమలో నేలుకొనినాడు * అంతేకాక కవివరుడు ఇతః పూర్వము అంకిత మొసగిన విష్ణుమాయా విలాసయక్షగానమునందుగల సుధానుసారి వాక్కులఁ జొక్కియున్నారమనినాడు మదనగోపాలుడు.**

* "తలను వలగొన్నపించెంపు దండవారు

విమల శతవత్ర జైత్రనేత్రములవారు

మురళిదాచేతగల జగన్మోహనుండో

కండు నాస్వప్నమునను సాక్షాత్కరించె"

ఉ. రా. పీఠిక - 19

* "శ్రీవెలయమున్న విష్ణుమయ్య చలాని

యక్షగానంబు మాతె సమర్పణముగ్గుఁ

జేసికది యాదిగా మేమునీసుదాన

సారి వాక్కులఁజొక్కియున్నార మనమే!"

ఉ. రా. పీఠిక - 22

అవతారికయందేకాక కథానుగతముగగూడ కొన్ని పట్టుల పాపయాదులకు సంగీతప్రస్తావనను గావించియున్నాడు. సీతారాములు రావణవధానంతరము తిరిగి స్వస్థావాయాతులై, అయోధ్యాస్థితులై సుఖముగానున్నప్పుడు కవి తీరికగా సంగీతక వినోదమును గల్పించినాడు. అది విలాపార్థము గల్పించినదయ్యును సంగీతకావిన్యాసముగా నద్దానివి తీర్చిదిద్దుటలో పాపరాయుని సంగీతకాస్త్రార్పణ వెల్లివిరిపినది. ఇందు గీతవాద్య నృత్యత్రయయైన తౌర్యత్రిక విధానము ప్రస్తావితము.

రామచంద్రుడు సఖాభవనమునధివసించగ వందిమాగధులు అమృతా మహుని కైవారమొనర్చిరి. తదనంతరము వాద్యానుగతమైన గానము వినిపించినది. ఆ పిదప నాట్యాభినయము ప్రదర్శితము. సఖాంతరమున ప్రదర్శితమైన నాట్యభంగులలో దేశ్యనృత్యహేవాకము వెల్లిపరియుటచే దేశప్రక్రియందు క్షుచికున్న అభిరుచి ప్రవ్యక్తమైనది.*

*“గవి వినదీసి హౌసున్ జిగికాయలు చన్నులఁదాకఁ తంఁత్రు
క్కపరునదీటి మెట్టులొడికంబుగ నొత్త న్వరంబులన్నియున్
పరువుపహించఁదాళలయ సంగీతి గీతములున్....

ప్రవణత నొక్కలేదు నరపాలునకున్ వినిపించె పీణియన్”

ఉ. రా. vi - 134

“స్వరములయారెమేలు శ్రుతిబాగురె మూర్చన కంపితంబు బా
పురె బిళిరయ్యుడార్ మెఱవెఁబో నెరమీటు కులంబు తాయను
ద్దిర స్ఫురికంబులమ్మయని తేవియలొక్కడి జిల్లుపాటలోఁ
దరుణి వివంచిమీపె వసుధావతి మెచ్చుకొనన్ రసజ్ఞతన్”

ఉ. రా. vi - 135

“తంబురమీటి వేతావతి తానములెంతయు విస్తరించి రా
గంబురక్తి రాలుగరగన్ చిలుమొడులు వల్లవింప న
య్యంబులు మనోహర కుల్కగ్రణి మీదివదంబు పాదీనన్
క్రొంబులకల్ జనించె నభకున్ తలవంచిరి వైణికాగ్రవణర్”

ఉ. రా. vi - 136, ఉ. రా. vi - 137, 138.

ఈవద్యములందెన్నో సంగీతసాంకేతికములు దొరలినవి. కథానుగతముగ గూడ ఇట్టి పారిభాషికములు* కేవల శ్రుతిపాండిత్యముగాక పాపరాజుతనదైన బహునిర్మల శ్రుతమునకు ప్రతీకగా ప్రయోగించుట గమనార్హము.

తదనంతరము లవకుళుల రామాయణగానమున తన సంగీత కళా ప్రవణత్యమును ప్రదర్శించినాడు. వాల్మీకి గురువరుడు శిష్యులు లవకుళులను—

“ప్రవణతమీట మీరు తవపాయక రామకథాప్రపంచమీ

....

.... చదువఁగా వలయు నీజనులందఱున్ వివన్”**

“స్వరములుఁదాళముల్ లయలు సారపుమీటు కొలంబులేర్పడన్

జీరముగ మీకు నారదుఁడు నేసిన శిక్ష ఫలింప వింక మీ

రిరుపురు వీణెలూని దినమివ్వది నర్గలలెక్క రాఘవే

శ్వరు సఖఁబాడుఁడప్పిటుని చారుచరిత్రమునఘ్నైవనన్”***

“అన్యోన్య హస్తదాదావృత్తులైసఁగనాం ... దొరుల

యీవలా వలవచ్చి....

కంకణమంజీర కాంచికల్మషాయన - వ్యావసన్య స్ఫూర్తిఁజూపి చూపి

తాళవాద్య రవానుకూలముగామంద - ద్రుత మృదుగతులను దిరిగిదిరిగి

యనువను రసోదయంబున నభినవాతి చిత్రవర్తనభంగులఁజెలఁగి చెలఁగి

విడివడిన మన్మథోన్మద ద్విరదములన సఖులు హల్లీసకము నల్పిసంతపిల్ల”

ఉ. రా. vi . 140

* స్వరము, శుక్రి, మూర్ఖ, కంపితము, డాల్, తాయి, స్ఫురితము;

తానము, పుష్పాంజలి, పదచాళిక, జక్కణి; కొరవంజి, పీరణ,

హల్లీసకము, మంద, ద్రుత, మృదుగతులు.

** ఉ. రా. viii . 46

*** ,, viii . 46

“సమయముఁజూచి యొక్క దివసంబున రాముని యజ్ఞశాలన
క్రామచలుబోయి యందుఁగవఁగూడి విపంచికలూని తానమా
న మానములును రాగముల్ విసవిసన్ జెలువై చెవులానసండ్లున్
ప్రమదవయోధిలోమునఁగఁ బాడిరి రామచరిత్ర మింపునన్”*

“శ్రుతులు బెరయుట స్వరములచొప్పు విడక
చాలకుద్ధతగనుట దోషములఁబాసి
పున విధముగాన షడ్గంబుఁగలసిమెలసి
అక్కవలవారి గానంబు సౌక్యానర్యె”**

“జనక కుమారి కాత్యజాలు సారెలు చక్కగఁబెట్టి మేళవిం
చిన కవవీణియల్ మొరయఁజేయుచుఁబాడిరి రంగురక్తులన్”***

“స్వరములయారె మేలుశ్రుతి బాగురె మూర్చన కంపితంబు బా
పురె బళిరయ్యదార్ నెఱపెఁబోనెఱమీటు కులంబు తాయచు
ద్దిర స్ఫురితంబులమ్మయని తేనియెక్కెడి వారిపాట లా
దరణము మీఱఁగా వినిముదంబొదవన్ బతిమెచ్చెనెమ్మదిన్”****

మొత్తముమీద కంకంటి పాపనాయ్కుడు కళాయుగంధరుడై ఈరామాయణ ప్రబంధనిర్వాణమును గావించినాడనుట దబ్బరగాదు.

మొల్లరామాయణము : కంకంటి పాపరాజువలె రామాయణ గానమును గావించిన కవయిత్రిమొల్ల తన కావ్యాంతరితముగ సంగీతకప్రస్తావనను గావించుట అంత అవశ్యముగ నెంచలేదు. ఆమె లాలానప్రబోధసములను సంగీత శక్తులలో ప్రబోధవమునకే కొంత ప్రాధాన్యమిచ్చినది అదియును రావజానురుదు

* శ్లో. రా. viii - 51

** శ్లో. ,, viii - 52

*** శ్లో. ,, viii - 60

**** శ్లో. ,, viii - 62

రాముని ఏడుర్కొన నేగునపుడు వాద్యప్రహేషణములను మెదయించినది. అట్టి యెడ ఆమె వక్కాణించిన వాద్యనామములు కొన్ని కనవివి వినవివి కూడనున్నవి.

“భేరుల్ తమ్మటల్ పెల్లవిస్సాణముల్
 బూరగొమ్ములు కంచువీరణములు
 సుకిలనోవులు వీరమద్దెలన్ గిడుగిళ్లు
 పైవైన తమ్మటల్ పిల్లగ్రోళ్లు
 తారలు చమ్మటతారలు శంఖముల్
 కాహళల్ పనిఁడిదక్కులును బిరుదులు
 గాలిగొమ్ములు దోళ్లు కైవళ్లు రంజలు
 చక్రసంఘంబులు చామరములు

బోయకలఁగంగ దిక్కులు బూరటిల్ల
 దనుజ వర్గంబులిటవంక యెదిలి కొలువ
 పెడలె నన్నాహమడరంగ వీరరరవము
 కరువుగట్టిన చందంబు గానఁబడఁగ”

ఇంతకుమించి సంగీతప్రస్తావనకు సమగ్రముగ గావించుటకు అవకాశమును ఆమెకు రామాయణగ్రంథమున కలుగలేదను కొనవచ్చును.

కందుకూరి రుద్రకవి యందుకొనిన లయవిన్యాసము

రుద్రకవి కృతములగు జనార్దనాష్టక నిరంకురోపాఖ్యాన సుగ్రీవ విజయ కావ్యసక్రయమున గానపణితి అందగించినది. రాయలనాటి సంగీతరసిత ఈతని సుగ్రీవవిజయమున రూపుదిద్దుకొన్నది. కోటలోని రాజుగారికి సంస్కృత నాటకములతోపాటు ప్రజలివచ్చగించు వీధినాటకములుగూడ సచ్చుబాటగుచున్న రోజులివి. కావున కేవలము గ్రామ్యభాషలో పామరజనులు అర్థవ్యస్తముగానాడు కొనెడి వీధినాటకములీతిని కొంచెము సంస్కరించి ఈ కందుకూరి రుద్రకవి సుగ్రీవవిజయమును యక్షగానమును రచించియుండవచ్చును. అందువలన సుగ్రీవ విజయమే తొలియక్షగానమని సాహితీవరులు అభిప్రాయపడుచున్నారు. యక్ష గానమునది గీతికి సాహితీకి, వేళికిమార్గికి సుద్యేమార్గమున వడుచు మధురరచన. ఇందు రుద్రకవి రాగన్యాసమును ప్రదర్శించుటకు వచ్చివైచి లయవిన్యాసమును చందోనైవిధ్యములచికొని రచనను సాగించినాడు.

ఈ యక్షగానమున నీకవి శ్రీపులి, యుంపె, అటకురుచటంపె ఏకతా దికములకు అర్థచంద్రికలు, ద్విపదలు, లగడలు మున్నగు లయాత్మిక చందో విన్యాసముల ప్రతిపాదించినాడు. ఇవి ఒక్క తెలుగునడకగలవిగాక భిన్న గతులలోనున్నవి. మృదంగజతి విన్యాసముననుసరించి పీనిని వింగడింప వచ్చును.

రగడలను తాళలయమానవద్దతులకు లాక్షణికాగ్రేసరైన అప్పకవి అనంతరకాలమందిట్లు అను శాసించినాడు.

కుదనేడు లఘువులు తొలగించి చదివిఁ

ద్రీవులకు వ్యవభగతి పదయుగము

లలిగడపలనొక్క లఘువుమానిన యుంపె

యగు ద్విరదగతి సమపదయుగము

గురుకగు రచ్చెరకుఁదురగ వల్లనాహ్వాయ

మేకతాళమో మధుర గతికి

నంఘ్రికిర్వడినాడుగట తాళమున మాత్ర
 లోలి విశ్రాంతి పద్మాలుగింటఁ
 దెలియ వర్ణంబు నర్థచంద్రికలు వీలు
 యక్షగాన ప్రబంధంబులతుకవచ్చు
 రగడ భేదంబు లవియంద్రుఁడగి కపింద్రు
 లలిత నిజసేవకస్తోమ యబ్ధిధామ"*

ఇందురచ్చెరయని అప్పకవి అనిన ప్రక్రియ విదప రగడయని వ్యవ
 హృతమైనట్లు భావింపవచ్చును. ఈ రగడాలోనికను అనేక విధములైన
 జానపద కవిత్వరీతులును జేరినవి. అవి, ఏలలు, జోలలు, సువ్వాలలు, ఆరతులు,
 ధవళములు, చందమామసుద్దులు, వెన్నెలపదములు, నివాళిపదములు, విరాళి
 పదములు, తుమ్మెదపదములు, గొప్పిపదములు, కోకిలపదములు, చిలుక
 పదములు, అల్లోనేరేళ్లు, సీసకందార్దములు, త్రిభంగులు, ద్విపదలు, త్రిపదలు,
 చోపదులు, షట్పదులు, మంజులు, జక్కులరేకులు మున్నగునవి.

ప్రప్రథమమున రుద్రకవి కందుకూరి జనార్దనస్వామిని కొనియాడు
 సందర్భమున త్రిపుటతాళములో ఒకగీతినిట్లు గూర్చినాడు.

“లలితగాత్రుడు శుభచరిత్రుడు

దలితశత్రుడు సుజనమిత్రుడు

నలిననేత్రుడు కందుకూరి జనార్దనుండతఁడు”** ఇది “తకిట, తకతక,
 తకిట తకతక” అను మృదంగ విన్యాసము కనువుగ సాగిపోవును. అట్టిదే
 యుంపెతాళముతో గూర్చినది మఱొకటి.

“జనవంశతిలక నేనిభతసూభవు మృత్రి

నవిలజఁడు నాపేరు హనుమంతుఁడంద్రు

కపులకెల్లను రాజా కౌర్యబద్ధములు

నివుణుడు సుగ్రీవుడ పరిమితబలుఁడు”***

* సు. వి. i - 2

** ,, i - 2

*** ,, i - 7

దీనికి మృదంగ విన్యాసము—

“తకతకిట తకతకిట తకతకిట తకిట” అనిన తగియుండును. కరుచ యుంపెలో వింకొకటి యిట్లున్నది.

“వనశరోత్తములెల్ల వచ్చి
మంచిదినముచేకొని నన్ను దెచ్చి
కపరాజ్య వట్టంబుగట్టి” *

దీనికి తగిన మృదంద విన్యాసమియ్యడి.

“తకతకిట తకతకిట తకిట
తకిటతక తకిటతక తకిట”

ఆ పదవ ఏకతాళములో గూర్చినరచనలు చకచకసాగి తకతకమవి మృదంగము పలికించినట్లేయున్నది.

“ముక్కులు చెక్కులు మూపులు పీపుల్

....

గళములు శిరములు జానులు పీనుల్

కరములు నురములు కాళ్లును పేళ్లున్” **

“తకధిమి తకధిమి తకధిమి” యని సాగిపోవి నడకయిది.

ఇక ఒకే ప్రక్రియకు చెందిన అర్థచంద్రికలను వివిధవిన్యాసములలో వేర్వేరు నడకలతో విచిత్రముగా గూర్చి రుద్రకవి బ్రహ్మాణినేగాక లయబ్రహ్మపు గూడమపాపించి ఛాడవివించుకొనినాడు. వానికుదాహరణములు కొన్ని

* మ. ప.

** మ. ప. 4 పు. ప. 1

“చదువులు దెచ్చిన జీలచరవతికిన్
కుధరము మోసిన కూర్మంబునకున్
మేదినదాల్చిన యాదిమ కిటికిన్”*

దీనికి మృదంగ విన్యాసమిది.

“తకతక తకతక తకతక తక్కిట్”

ఇట్లే వివిధ మృదంగ జతివిన్యాసములలో సాగిపోవు మఱికొన్ని యర్థ చంద్రికలున్నవి.

“కన్నులసక్రూర్ గ్రమ్మగ వగచున్
బౌరా విధివళమని తలయూచున్”***

“అంత నెత్తురుచేరులంతటనె వచ్చెన్
రక్కసుని హేషములు నెక్కనము లాయెన్”***

“స్వర్ణకుంభములందు గంగాజలము దెచ్చి
అంబుజావ్ర తనూజుకభిషేకమును జేసి”***

ఇట్టి యర్థచంద్రికలేకాక కొన్నిధవళములుకూడ ఇట్లు కూర్చబడినవి.

“శ్రీరాముఁడు గుణధాముఁడు వారిజదళలోచనుఁడు
కూరత రావణుఁగూలిచే నారీమణిఁదేవలయున్”****

ఈనాడు జానవదుల పాటలలోగూడ సరిగవినించని విలలముగూడ కొన్నింటిని కందుకూరి కవి సుగ్రీవవిజయమున విక్షేపించినాడు.

* సు. వి. 1 - 1

** సు. వి. పు. 12 - 2

*** ,, 14 - 2

**** ,, 40 - 1

***** ,, 40 - 4

అట్టి ఏలకిదియొక మచ్చుతునక.

“భానువంశమునుబుట్టి

దానవ కామినిగొట్టి

పూనిముఖము నిర్వహించవా!! ఓ రామచంద్రా!!

మౌనివరులు సన్నుతింపగా

రాతి నాతిజేసి పురా

రాతి చేతివిల్లు విజిచి

భూకలేంద్రు వెల్లమెచ్చగా

సీతను వివాహమాడవా!! ఓ రామచంద్రా!!”*

భరత నాక్యమునుగూడ లయాత్మికతో గూడిన నీడ్వివదలతోమలచి
కందుకూరి రుద్రకవి తనకావ్యమిట్లు మంగళాంతము గావించినాడు.

“మనుజేశ్వరుడు సోయే మూల్యవంకదమునకు

కినకనూతువుడు కిష్కింధకేతెంచె

తారాసమేతుడై తరుణీకృతోప

చాచంద్రై వేడ్కలు నలుపుచునుండె”**

మొత్తముమీద ఈసుగ్రీవవిజయ యక్షగానమున కందుకూరి రుద్రకవి
లయకెక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చి చందోరీతికే అందమును విసూత్పరీతిలో సంత
రించినాడు

ఈకవిదే విరంకుళోపాఖ్యానమును గ్రంథమింకాకటి యున్నది. ఇందు
విగమశర్మవలె ద్రితికిచెడిన విరంకుళునకు తరద్రీచేయించిన విద్యాభ్యాసమున
సంగీతాభ్యాసముకూడ మున్నదిట్లు.

“చదివించెన్ ద్రయినాచ్యముల్ గజపెశాస్త్రముల్ వఠింపించెన్

... .. గానక్రియా విదులింగా నొనరించెన్”***

* మ. వి. 41 - 2

** మ. వి. పు. - 43

*** వి. కు. పా. 1 - 94

ఇక నిరంకుశుని యౌవనప్రాచుర్యావర్ణనలో నృత్తరీతియే యిట్లు సౌఖ్యమీటినది.

“పాల్యనంపూర్ణ భావంబుపాయఃబాధ
దబుణ యౌవన లక్ష్మీనర్తనముసూపె
బిత్తరము జూపు పాతరకత్తెవోలె”*

అట్లే నారదుని స్వరూప స్వభావావిష్కృతిలో ఆతనికోపాటు ఆశవిమహతీధ్వానమిట్లు

“అనంద జలధి ఘూర్ణిలు మాడ్కి మారుతా
హతచేత మహతి మ్రోయుంగగా”** వర్ణితమై వాద్యరీతి ప్రతిద్యవించినది.

ఇంకొకచో

నిపుణత దీపించు నృత్యవైఖరి చేత
పెంపానహించిన పెద్దటికము
సరస సంగీతసాహిత్య వరిచయమునఁ
బ్రాదు చెందిన బహుమాన పాటవము”

ఇంకొకచో పైశాచిక చేష్టలోగూడ సంగీతకమునకే స్థానము గల్పించినాడు కవి.

“సంగీతమాధురిఃజవిదేల్పు నొకవేళ”

ఇట్లు నిరంకుశోపాఖ్యానరచనను సాగించిన రుద్రకవి గానామకూలముగ తదనుగత నాట్యాభినయమునకు సరిపోవునట్లు జనార్దనాష్టకమునుగూడ రచించినాడు. ఈతని రచనలలో లయవిన్యాస సంగీతకావ్యమునకు విగ్గుదేలిన న్యాసమై సౌగుది అమరినది.

* ని. కు. పా. ii - 8

** ని. కు. పా.

తెనాలి కవుల తెలితేనియ పాట

తెనాలి రామలింగకవిగా ఉద్భూతారాధ్యచరిత్రము రచించి తెనాలి రామ కృష్ణుడై ఘటికాచలమహాత్మ్య, పాండురంగమహాత్మ్యములను రచించిన ఈ కవి వరుడు సంగీతమున గొప్ప ప్రజ్ఞను చూపించలేదు. అలవోకగ, ప్రసక్తాను ప్రసక్తముగమాత్రమే కొంత సంగీతప్రస్తావన ఈతని కవనమున క్వాచిత్కముగ గోచరించును.

ఈతని వంశస్థులలోని రామభద్రకవి తన యిందుమతీ పరిణయమున సంగీతప్రజ్ఞను చూపించినాడు. ఈ వంశస్థుడేయగు తెనాలి అన్నయ్య కవి తన సుదక్షిణపరిణయమున రామకృష్ణునివలె సంగీతవిషయమున చెప్పకొనదగినంత ప్రజ్ఞను చూపించలేదు. ఈవంశమున ఒక్కకవియందైన సంగీతప్రజ్ఞ కన్పించు చున్నది గావున ఈవంశస్థులందరు సంగీతవిముఖులనిగాని, విరమలవిగాని చెప్పలేము.

ఉద్భూతారాధ్య చరిత్రము : ఈ గ్రంథము 1925వ సంవత్సరముననే ముత్యాలవారిచే ముహూర్తము ద్రాక్షాళయందు ముద్రింపబడినది. ప్రతి బహు పురాతనమైనది కావున పదునెనిమిది పుటలు ఉత్పన్నములైనవి. మిగిలినప్రతియే లభించుచున్నది.

ఈవంశమున రాక్షసత్వముగొందిన, భేదరుల వర్ణించువట్టున వారి దుర వస్థనుగని కవి సానుభూతి చూపించునెవమునవారు సంగీతమునకు దూరమైనవియే చెప్పి విచారించుట ఈతని నలగితాభిరుచికి తార్కాణము.

“అలకా చైత్రతికద్రాంతికస్థితమణి వ్యాకీర్ణ రేఖిణగం

బులు.... .. చే

దులపై తూర్పుండి మీటారిగత్తెలగు నింతుల్యాద మోదించు వా

రలకా యీ దురవస్థదై వగతిఁదీర్చన్ శక్తమే....”*

“వీణా వినాదంబు వీనుల నాలించు

వనిభూత కహకహధ్వనుల ముఱచి”*

“అల కైలాసమునందు హేమమయ కూటాగ్రరీరత్న వి
ర్మల పీఠంబు నిల్చి పార్వ్యమలఁజ్రేయన్ వల్లభుఁ తోడుగాఁ
గల రాగంబుగ మేళవించి కడువేడ్కన్ పిదగఁతామణుల్
శిలతెల్లన్ గరగంగఁబాడుదురు వరికిలించి తక్కిర్తులన్”**

ద్వితీయా శ్వాసమున మదాలనుని వృత్తాంతమున వేళబాలికను వర్ణించు
సంతర్పమున ఆ సుందరి

చదివెన్ గమకళారహస్యములు శిక్షన్ గాంచె వీణాదురన్

బ దిలంబయ్యె నమస్త నాట్యకలనా పాండిత్యహేలన్ మదిన్”***

ఇట్లామె లలితకళావిలాసములు వివరించి ఒకనాడామె బాలేందుచూడుని
గుడికేతెంచి.

ప్రీతిన్ కన్నులు మ్రోడ్చుచున్ విలసన శ్రీయొప్పనాదేవుడై

గీతంబుల్ పొబగొందఁబాడె రసముల్ తానంబులన్”****

“కల మృదు స్వరంబుగల కంజదళాక్షులగూడి పాడనక్కలికి పాటకు

శిలలు గరంగెడద్యులను జేకురు పల్లవలక్ష్మి”***** అని తద్గనాధి
నందనము గావించినాడు కవి.

అటుపిదప గ్రంథము జీర్ణమైనది. దొరికినంతమట్టుకు సంగీతప్రసక్తి ఈ
గ్రంథమున ఇంతమాత్రమే.

ఘటికాచలి మహాత్మ్యము : ఈగ్రంథమున మూససరోవర వర్ణన
సందర్భమున సంగీతప్రస్తావన గోచరించినది.

* ఉ. చ. i - 135

** ,, i - 172

*** ,, ii - 42

**** ,, ii - 151

***** ఉ. చ. ii - 153

“తేట పూజోడుల పాట ముత్తయిదువల్
వచరించు సోబాన పాటగాఁగ”*

ఇట సోభనమను దేశగానరీతి సోబానమని వరివర్తితమగుట గమనార్హము.

“ఘణిఘణిల్లని పాదకటక నిక్వణముల్

వ్రతుల దైర్యములొ కాలోకలొనర్చ”** అని లలిత రూపభాష
నందిగు వారణానాసీజనంబుల నడలలోని యాత్మికత వర్ణితమైనది.

ఘటికాచల తేత్రముల అంబుజాశునకు కల్యాణమహాత్మ్యవంబాచరించు
సందర్భముననే ఏతెంచిన అననీనాయకుల వైభవవర్ణనమున వారలకు

“చామరంబులువీచు చామకరంబున

హేమకంకణరసంబింపు గులుక

వటహా భేరీశంఖ ఫణవముర్డక ముఖ్య

వాద్యధ్వనుల్ దిశావలయ ముద్రువ”*** అట వాద్యరము చెలగిన
దనినాడు.

“హోమపూర్వకముగ నుత్తుంగ గరుడకే

తన వలంబులనెత్తి తాళమాన

విధియు దవ్వకనుండ వివిధ వాద్యంబులు

మొరయఁజేయు తడవనరమునందు”****

ఇందిరాదేవి మంగళాష్టకముల మలపుసెలగ హరికి తలఁబ్రాలు ప్రోసిన
దట. ఇరితకుమించి వాద్యాధికముల ముచ్చటలైనను ఇకలేవు.

* ఘ. మా. i - 5

** ,, ii - 217

*** ,, iii - 59

**** ,, iii - 62

పాండురంగ మహాత్మ్యము : ప్రథమా శ్వాసాది మంగళాశాసన వద్యమున ఈకవి 'శ్రీ, కాంతామణి' అను రాగనామములను విశేషించినాడు. ఇది ఆ ప్రయత్న సిద్ధమని అనుకొనుటకన్న అభిప్రేతార్థసంయుతమని అనుకొనుటమిగిల్చి. కవి వల్లమాలినంతగ పాండురంగమాహాత్మ్య స్ఫోరకములగు వైష్ణవగాదల వర్ణించు సందర్భమునను ఈగ్రంథమున తదితరములగు గ్రంథములలోనున్న పాటదైన సంగీతప్రసక్తిని తడువలేదు. ఉన్నంతమట్టుకు నిగమశర్మ కథలోనే కొలదిగ సంగీతసును గూర్చిన ప్రస్తావనము వ్లవకన్యావర్ణనమున** అమె వంచత్వమునొందిన పిదప నిగమశర్మగావించిన పరిదేవనమున గోచరించినది.

ఈ ఆశ్వాసాంతమున కృతివతి సంబుద్ధిలో ఆకనిని "సారసంగీతపోషా!" అనినుతించుట గమనార్హము. ఇంతకుమించి సంగీతప్రసక్తియే యిందులేదు.

* "శ్రీకాంతామణిఁగస్మోఽంగి దాత్రిన మంచినన్ దక్షతి
శ్రీకాందవి మీది కుబ్జెనఁగ శ్రీవత్సముందాల్చి ము
ల్లో కంబుల్పొదలించు కృష్ణుడు దయాకుండేలు శ్రీవైష్ణవ
స్వీకారార్హు విరూరి వట్లజవతిన్ వేదాద్రి మంత్రీశ్వరున్"

** "కాపుంగెఁటిగురాకుఁబోడి పరలోకంబంత ప్రాపింపుచున్
వ్యాపాదంబున నాతఁడొండు గడ రూపాజీవరాజాననం
దాపించచ్చుడుగుచ్చ సచ్చవి మదాంధన్ బంధుర్రోణి పీ
తా పాణింధమపాణి నొక్క వ్లవకన్యఁగూడి క్రిడింపఁగన్

పాం. మా. iii - 88

"సన్నపు పిబ్బెముల్ గలుగు చన్నులఁబయ్యెదకొంగ నాలఁగాఁ
గిన్నెర వీణెమోపి క్రుతిగీల్కొన సారెలు చక్కనొత్తియు
ద్యన్నులిర ప్రమాణములఁదంక్రులు మీటుచు నాలపించునీ
తిన్ననియెల్ల నాచెవులఁదేవియలొక్కచవుల్ దలంచెదన్"

పాం. మా. iii - 64

కవియేకాక పాలచూరి కృష్ణదాత్రీవిభుండుకూడ సంగీతాభిమానియైనట్లు అతని కొలువులో హృదయానంద సందాయక బృందమున్నదనుటలోను వీణా వాదన ప్రవీణతా తృణీకృత వాణికులగు వైణుకులున్నారనుటలోనే తెలుతెల్లమగు చున్నది. కృతికర్తకు కృతిభర్తకుకూడ సంగీతము హృదయానందకరమే అయినది. ఇది కేవలము ఊహాగానముగ పోషికదానికి మూదలగనొక వద్యమున నుట్టించినాడు.

“.....
.....

గాయకాభిల కవినాయకాస్త సుధీని
కాయకాంక్షి ప్రదాయకుఁడు

ససినమాన్య ప్రభాసదవన రాజి
గేశహి శంఖమర్దక కాహశీధ
రవ హరిద్దంతి నిభగజ నివహహాయుఁడు
విష్ణునిభవుండు పాల్చురి కృష్ణనిమఁడు”*

ఇక శాలిగోప్యోఘముల గాలిపాటలలోగూడ రాయములను ప్రకల్పించిన దిట్ట ఈతడు.

“తాయిన పాటలవాడ నన్యకలకంత శ్రాంతిచేగోయిలర్
దాయల్బూని యదల్ప హస్తములు లీలన్ జూచుతోబిల్లవ
శ్రీయంచున్ గడుఁజేరఁజెంత,దఱచై చెల్విందు చెంగల్వంన్
ప్రేయంబాయవి ముగ్ధభావమున వాచిన్ శాలిగోప్యోఘముల్”**

ఇక కథలోవడిన పిదవకూడ అటమహారాజు వెడలిన స్వయంవర ప్రస్తావనలో కవి సంగీతసాహిత్యములరేంటివి ఒక్కొక్కటిగానే రవళించినాడు.

* ఇం. ప. i - 61

** ,, i - 110

“భాసురామ్నాయ విద్యాసురాశీర్వాద
 వారముల్ బిరుదుకై వారములను
 శోభన గాయక స్తోమ నవీన స
 ద్దేయముల్ స్తుతి వాఙ్మికాయములును
 భేరికా మర్దక భూరికాహళ్యాది
 వాద్యములనవద్య పద్యములును”*

ఆ పదవ భూనాయకుడు వృక్షవన్నామక గిరివి కనుగొన్నాడట. అద్దాని
 వర్ణనమునగూడ సంగీతమునకు స్థానమిట్లు లభించినది.

“పౌదలు కిన్నర వహుష్యదుగాన సరణిలో
 మధుపాంగసల పాట మాటుమలయ
 ఆవృరసల

రిసలలిత తతమణితభరము గముల
 గలసి విలసిల్లు శుకపిక కలకలముల
 కలవరములను శుక్రిసుఖగరిమ వినుచు
 ధరణి ధరమౌ? యాయ్ద్రితట వనా?***

“అతుల వనమాలికా సం
 యుత ముఖ్యతబీనటన్మయూర కలాపాం
 కితము నవవేణూ నాదాం

చితమిగ్గిరి కృష్ణమూర్తి జెలగెడు గంపే”*** అని అనుకొనినాడిట.
 అంతేకాక అగిరి మహాత్యాభినందకముగాగూడ సంగీతకమే యిట్లు జాలువారినది.

గంధర్వ గానసంగతులకు నవిలపూ
 రితకీచకములు శ్రుతులు గూర్చు
 ధివ్యలోక మృదంగ ధింధిమిధ్వనికిలం
 ధీరవిర్భర ధ్వనుల్ తోడుసూప

* ఇం. ప. ii - 87

** ,, ii - 100

*** ,, iii - 130

నటదప్ప రోజున నయనావళికి దృష్టి
పాత్రములై శిఖిపకతులొలయ
బంధుర గీతప్రబంధ సద్భావంబు
ననిలకంపిత కాళాలభియంప

స్నిగ్ధ శశికాంతమణి కాంత శిఖిరసీమ
రచ్చనేయుచుఁజూచు సురప్రభులకు
నాట్యసాహాయ సామగ్రి ననువుకొల్పు
నరవరోక్షైత్తమ యీధరాధర వరంబు"*

ఈకవి వతంసునకు నాయక ఏడ్పుతోగూడ కలకంఠీ రాగవివ్యాసమే
ఓక్కాచో నిటుల వినిపించినదట.

"అలావణ్యవతీ వతంసము చునోజాఖిల వహ్నిజ్వల
జ్వాలా జ్వాలముమెచ్చ నేద్యైగను ప్రేకర్దొట్టి బాష్పాంబువుర్
దాయంగు బిలఁబోర్లి పారఁగలకంత శ్రీకలారావ పీ
తాలోల స్వరమాధురీరసము శ్రవ్యంబై విరాజిల్లగన్"**.

తుమ్మెదరొద నహింవలేక విరహానహయైన నాయక ఉపాలంభించుటలో
కూడ గీతికయే యిట్లు చోటుచేసికొన్నిది.

"నెమ్మిప్రియమాడ రావళి
రుమ్మను రావమున గీతబాతురి మెరయన్
గొమ్మచివుడ్డగిరమక
తమ్మెదని గేలిసేయ దోసముగాదే"***.

* ఇం. వ. iii - 132

** ,, iii - 136

*** ,, iii - 137

నాయక వలపు వండులిరులిటులుండగ అటనాయకుని తలపు తందనాలును
కొంతగ గానమయములే అయినవి.

“అత్మహంకారమునఁదేటి యుంకార మొనరింప బ్రమయుఁగోకిల వాణి
పాటలనుచు” * నిటుల చెప్పమార్చినాడట నాయకుడు. ఇట్లు రాగనామముగ
అనురాగరీతిని వెల్లాయుటయందీ రామభద్రకవి దిట్టయనుటకు ఈతనివ్రబింధమున
ప్రస్తావనలు మఱికొన్నియున్నవి.

ఈతడు పెండ్లిలో తలయంటుట పెండ్లికి తరలివచ్చుట మున్నగు
ముచ్చటలలోకూడ రాగతాళరీతిని వాడ్యనహక్యతని వినినాడు.

“జడవిన్న తావి నూనియఁ

దడఁబడ హారములో యైవఁదలయంఁచెన్

గడగడ వడక వలగ్నము

కడియమ్ముల రవము తాళగతులకు మెరయన్” ***

ఇందు పెండ్లికొడుకునకు తలయంటిన ముచ్చటలో కడియముల రవము
వాడ్యనహక్యత నివదించి తాళగతులకు మెరయుట గమనార్హము.

“అజుడు సురేంద్ర గౌరవంబు....

దాల్చి గరభీర భేరీమృదంగ శంఖ

వేణు వీణాదిరవములు వేడ్క సేయఁ

బ్రకటతరవంది బృందపావశ్యమాన

నిజ జయోన్నిద్ర విరుదాంక నికరమడల” ***

ఇటు పెండ్లికి తరలునపుడు అజుడుదాల్చిన సురేంద్రగౌరవము అజువేడ్క
సేవిన భేరీమృదంగ శంఖ వేణువీణాదిరవములతో గమ్యమానమైనది.

* ఇం. మ. iii - 140

** ,, iv - 180

*** ,, iv - 109

“కాకల్యంధిత కోకిలారవముజోకన్ పీకలన్నీటి వీ
జా కంతుల్ మునుమున్నుగ వరుస పెంటంబాడ వ్రేణావతుల్
డాకల్ దీరెడి బెక్కు చూపుగమినంతమర్మి కోధింప గా
రీ కల్యాణ పుటాటబాడిరి ధరిత్రీబేణి రేణావతుల్”*

ఇందు గౌరీకల్యాణమును గౌరీరాగమున పాడిరనియును, కాకబ్రొయినచో
కాకలీస్వరాంచితముగ కోకిలారవ రాగమున పాడిరనికూడ ఊహించుట కను
వున్నది.

ఇట్ల వేడుకలు ఘోషానితో రఘువు వియ్యమందుట ఇతర రాజ
కులమునకు కన్నెఱ్ఱయై కయ్యమునకు కాలద్రువ్వరి. వియ్యముతోపాటు కయ్య
మునుగూడ నిర్వహించికొనిన పదవ అజుడు ఇందుమతితో బయలుదేరి కమ
రాజధాని చేరినాడు. అటు పురజనులు, ఇటు రాజబంధువులు గీతిసాహితుల జంట
వోరె ఎదురుకొలు దీర్చినారు. అందు సాహితీతోపాటు సంగీతకముకూడ ఇట్లు
వివవచ్చినది.

“బిరుదులును ఛత్రచామర బృందములును
బాణవిద్యలు నాట్యముల్ పాఠకాః
గద్యవద్యస్తవంజులు గానములును
సానికూతులగని పురస్థలిని దనర”**

*“శ్రవణానందన రీతినగ్రనరజీన్ సంగీతమేళంబుతో
గవగఁబోటులు పాఠకుల్గవళముల్ కాంభోజీరాగమునన్
పూదండల్ సైవైదుచుం జరువగుంపుల్ గాజులున్ గొల్పిరా
చివురుంబోడుల మిన్న యిందిమతి వచ్చెఁబచ్చతావల్లకిన్”

ఈ వద్యమున అత్తింటి గృహప్రవేశమునకు తరలివచ్చుటకు పెండ్లి
కూతురు దుఃఖించుటతోపాటు సంగీతకరీతులలో విస్మృతమైపోవుచున్న భవళ

మను ప్రక్రియ ఇట రాగాన్నికమై కాంతిల్లినది. ధవళములు, శోభనములు మున్నగు జానపద గేయరీతుల ప్రసక్తులు అటునటు ప్రబంధములలో గోచరించును. కాని వానిని ఏరాగమున ఎట్లు చదివెడివారో యథా తడముగ వినిపించిన కవి ఈ రామభద్రుడగుట సవిశేషము. ఈ తెనాలి కవీంద్రుడిట ధవళము కాంభోజీరాగమున పాడెడివారనితెల్పు ఆప్రక్రియకు జీవముపోసి వెదికి తెచ్చినట్టివాడైనాడు.

మొత్తము మీద 'ఇందుమతీ పరిణయము' సాహిత్యావాప్తిగక సంగీత ప్రాప్తికూడ నోచుకొనినదై అంరారుచు సంగీతస్థానమే తెనాలిగడ్డపై సంగీత ద్వానమును ఆనాడే దళదిశలకు ప్రతిధ్వనించినదనుట దబ్బరకాదు.

తెనాలి అన్నయ్య సుదక్షిణాపరిణయము

ఇందు ప్రథమమున వాణిస్తుతిలో కిన్నర వాద్యప్రసక్తి ఇట్లున్నది!

“ఉదురు గుబ్బలమీదిగదియించి సరకట్ల
కిన్నెర వలికించు కిసలయోషి”*

ద్వితీయాశ్వాసమున దిలీపవట్టాభిశేక సంరంభమున—

“ఎట నాలకించిన హిమశైల కన్యకా
కమనీయ కల్యాణ గానరవము

ఎచ్చోటఁదెలిసిన హృద్యద్వాద్య
గంభీర నిర్దోష కలకలంబు

లెచటనిలచిన గాయక ప్రచుర విచల

దచల వీణా సముత్కర్ష హర్షవేళ”** అని సంగీతమునకు
ముచితస్థాన మొనగినాడు.

మఱల చతుర్థాశ్వాసమున ఒకయింతి తననుగూర్చికాను పరిచయము చేసి
“ను సందర్శమున నిట్లనినది.

“నేర్తునొక కొంత గానవిద్య”*** అనుచు ఆమె గానవిద్య ప్రదర్శనా
నములగూర్చి ప్రసంగించినది.

“వాణీసభ గౌరీసభ హరిరాణీసభన సంచరింతు రాజిత వీణా

క్వాణోల్లాస విలాస ధురీణ కళాకలిత మాధురీ సాధురీతివ్”***

ఆ రోజులలో మానవులేకాక చదువగఁబాడగ నేర్చిన రాచిలుకలుండెడివని
వి యనినాడు.****

మామూలు మాటలతో అభిమానముతో సంగీతమునుగూర్చి ప్రస్తా
వించుటయేకవ్వు ఈకవి సంగీతకావ్య ప్రజ్ఞయున్నట్లువిపించదు.

* ఇ. ప. i - 5

** ఇం. ప. ii - 117

*** ఇం. ప.

**** ఇం. ప. iv - 64, 65. పు 67

***** ఇం. ప. iv - 10

అద్దంకి గంగాధరుని కవితలో అందగించిన గానరిరంస

ఈ గంగాధర కవి తపతీనంవరణ ప్రబంధమును రచించి మర్మిభ రాముడను మహమ్మదీయ ప్రభువునకు అంకితమిచ్చెను. కృతిభర్త మహమ్మదీయుడైనను హైందవసంస్కృతిని అందున ఆంధ్రసాహితీని ఆదరించి గీతరీతిని ఆరాధించినవాడుగుటకు ప్రథమాశ్వాసాంతమందలి పద్యమొకటి ప్రబలతార్కణమై తాపించుచున్నది.

“శృంగారవతీ మన్మథ
సంగీత రవైకలోల సాహిత్యకళా
రంగస్థల జిహ్వరణ
రంగస్థలనిహత శత్రురాధజనింహ”*

ఆకడేగాక ఆతని అంతఃపురముకూడ సంగీతరసితా సంవృద్ధిమని ఈ క్రింది పద్యము వ్యక్తము గావించుచున్నది.

“కాళాంజి ధరియించెఁగాళింగ పుత్రిక
యడవంబుదాల్చెనంగాన తాంగి
వీణసంబులు వీచె భోజేంద్రనందన
వనీడి పావలు వట్టెబాండ్యతనయ
కేరళేంద్ర కుమారి గిండికేల ధర్మదే
గేకయతనయ

“.....
.....

నాంద్రో తామిని వీణియనాలపించె
గానమొనరించె కర్ణాటకమలగంధి
పాండ్రవిభవంబుతోడ బేవేంద్రుడనంగ
సరసుదైయున్న మలకేంద్ర సమ్మృథమున”**

* క. నం. 1. 99

** క. నం. 1. 13

ఇవికాక రాగనామములను విశేషించి చుట్టియొక పద్యమును ఇభరామ ప్రభువుని ఇల్లాండ్రను సూచించి ఆతని సంగీతరసకదను ఇట్లాలపించినాడు.

“కాంభోజ రాజన్య కన్యకా రత్నంబు

చేరె వీక్షింపు చిత్రేళ దేవ

కుంతల నీలాళికుంతల కొలుపున

కరుదెంచెవిప్పుడే పురకుమయ్య

ఘూర్జర మదవతీ కులతింకంటె

ప్రజఘల్లదొడగె పరాకుస్వామి”*

ఇందలి కాంభోజ, రత్న, కుంతల, ఘూర్జరి, తిలకములను పలుకుబడులు రాగనామములు. వీనిని కవి అభిప్రేరితార్థ సమ్మతముగనే ఇవి విశేషించినాడనుట విరివైనదము.** ఇంతటి సంగీతసహృదయుడు కృతిభర్త యగుటవలననే కవి సంగీతధీవిభవమును ఎత్తుగడనుండి చూపించు శ్రీరాగనామమును ఘంగళాచరణ పద్యాదిలో విశేషించి అది పునరాగమగుట సూచించినాడు.

కవి తాను సంగీతజ్ఞుడనని ఆసంగతి కృతిభర్త ఎఱుగునని వ్యంగ్య రీతిలో మనకిట్లు సంతూచించినాడు.

* త. సం. i - 12

** “శ్రీనతి మించుగాగఁడులసి దళమాలిక కొమ్మభోజ్యులం
బై సురిచావలీంజెలువందఁగఁ మేలుకవంబు గరితం
బై పొదిగొంద శౌరిమనుడై శరుణానన కృష్ణచే విలా
యానతఁబ్రోచు గావుత నృపుగణి మర్రిభరామ భాషిపుడ”

శ్రీరాగము శుభప్రదమైన సంపదద్దామమై చేలువొంతురీతి ఉట్టంకిరమైనది. అంతియేకాక ఈ శ్రీరాగము విష్ణుప్రీతికరమగు రాగమగుట శాస్త్రమువలన సుతింపబడుచున్నట్టి ఈ రాగము పునవంపక రాగమనించొక్క భేదములు సంతూచితమగుచున్నది యిందు.

“గంగాధర ను కపింద్రయ

భంగుర భవదీయ వాక్యవద గుంభనముల్

గంగాధర మోశీనట

ద్వంగాతటిసీతరంగ గంభీరంబుల్”*

ఇక కథారంభముగావించిన పదవసంవరుణుని గుణోద్ధత్యము తెలుపుటకు గూడ సంగీతమునే సాధనముగాగైకొనుటలో ఈతడు సంగీత సరసహృదయుడని చెప్పక చెప్పినట్లే కాళిదాసుని రఘుగుణ గానముజ్ఞుప్తి తెలియించి ఇట్లెచ్చాయా విషాదిన్యః అను రఘువంశ శ్లోకమిట ఆలపింపబడినట్లే నది.

“కాలివసంబులందిరుగు కాలికలన్ రొడ జేసిరొప్పుచున్

జేలఁజిడింజరించి నను జేలచెరంగున నానాన శ్రీయాం

భోలవముల హరించుచు నృపుంగవు నాతనిఁబాడు చుండురా

బాలవయః కదానుగుణవద్ధతిఁబామర భామిసీ జనుల్”***

కవి యేదేవి ప్రస్తావించవలసినప్పుడు దానిని కేవలము సాహితీవరము గానేకాక సంగీత సహకృతితోడ నెడనెడగావించుట ఈ కావ్యమునందు గాననగును. తనతీదేవి పెంపుడు రాచిలుక సంవరుణుని దిరిజేరినపుడు అద్దానిని గాంచిన సంవరుణుని భావనలో సంగీతరీతికూడ ఇట్లు చోటు చేసికొనినది.

“కలిగెఁబో మనకేళి కనకవంజరికారి

కలనెల్లఁజరివింపఁగడుఁగునాజ్ఞ

....

.....

చేరెఁబో మనఁబోది విలుక వేడియలకు

కాచివైఁజర్చి నేర్చు బాయకుండు

“కలిగెఁబో మనకేళి కనకవంజరికారి

నాట్యంబు కిషింపు నటవిభుండు”***

* ఆంధ్ర సంగీతము 10

** ఆంధ్ర సంగీతము 10

*** 5

అట్టిదే తృతీయాశ్వాసమునందలి ఆంధకారవర్ణన. ఇంటి నోట్లముగూడ చోటుచేసికొనుట యొకవిశేషము.

“చటుల తాండవనటన్నిటల నేత్రునియందె

వలుకుల గతిమించెఁ బక్షిరవము

భ్రమణలాస్య వికీర్ణభవజటా వటలంబు

తతి సంజకెంజాయ గానుపించె

సుతాన సమయ సముద్యదీశ్వర గంగ

జలకణబ్బాయఁజుక్కలు చెలంగె

నట నటేకోదీర్ణవటు గర్భనేత్రాన్ని

కణములోయన దీపకళిక లెనగె

గహకహారాగ భిన్నదిక్తటము గాఁగ

నటహానంబుతో నాట్యమాడు హరుని

కంతకాకోల రుచులుపైగప్పినట్లు

బెట్టిదంబుగఁజీఁకటి పిక్కిటిల్లె”

ఇక వనంతర్లు వర్ణనమున కవి తన రాగవివేకాన్విత మహత్వమిట్లు ప్రవృత్తము గావించుకొనినాడు. ఇట “శిశిరస్య వనంతస్య సందో హందోశ రాగక”మ్యను ఆఖాణకము వద్యభావము నందిమిడి పోయినది.

“శేఖనాంతరాళమునఁ గేవలనూవన్మరన్మరందముల్

గ్రోలి విటీవిటుల్ శిశిరకుంజములందు వనంతవేరశకున్

బాకెమెటిలగి కిన్నెరత (కిన్నరులు) బంగరు వీణ మేళవించి హం

దోళ మొనర్చి పాడిరి మనోభవు దిగ్విజయాంక గీతముల్”**

ఒకవచనమున కవి కొన్నిరాగములు ముట్టడించి హృదయము రాగ మయమైయున్నపుడు మాటలుగూడ రాగభావిప్లావికములై వ్యక్తమగుచు భంగ్యతరముగ ఇట్లు ప్రవృత్తమైనది.

* త. సం. iii - 18

** ,, iv - 18

“అయ్యవసరంబున రసాలకిసలయ గ్రసనోత్కంఠ కషాయ కంఠ కలకంఠికాకుంఠ మహాకార కుహకాకలీ కోలాహలధ్వాన బధిరిత పధిక జప నహస్రంబులగు వసంత ఘుస్రంబులేతెంచిన మలయమారుత వ్యాజంబున వస దేవతలు వసంతంబులాడందలంచి వెదజల్లిన తత్ప్రతికారంబుగ మకరంద రసంబులు చిందుచు సరవిరి నెత్తపునెత్తమ్మి చిమ్మంగ్రోవింబూదేన సోనలు చిమ్మందలంచిన”

ఇందు రాగనామములగు కలకంఠ, కోలాహల, వసంత, మలయ మారుతములు గమనార్హములు. చిమ్మంగ్రోవితో పూదేనసోనలు విరజిమ్ము తీరుతో రాగరస భావన ప్లావితమగుతీరునుగూడ గమనింపవచ్చును.

ఇక శబ్దాలంకారములలో స్వరాలంకారముల విశేషించురీతి నన్నెచోడ పోతనార్యులనుండి ఉన్నదియే. అదియును గంగాధరుడు తనకవనమున తప్పి పోసియులేదు.

“హరి నీలములచాలు నలకాలములదాలు

కడుదేలునడగవ్వు బడఁతి కొవ్వు

పగడంబుల మెరుంగు జిగితెంపుల హారంగు

గెలువంబరగుతీవి చెలువమోవి

....

....

చిలుక వలుకుల నమ్మకంబు చిలుకుఁబలుకు

మరులు కల్లుపులు మరువి మరులుకొలుపు

దలివేయఁగు కళలను మాపు వెలదిరూపు

అపకృష్టవివాసవలసిన పొంతిమేను”*

కొన్నిచోట్ల గంగాధర క్షని విశ్లేషణమును సంగీతకావ్యవిహితరీతితో గానించి తమకావ్యభావనామధునట్లు ఈరీతిగా వచుర్పించును.

“భాస్వరంబైన మదకోకిల స్వరంబు
పంచమంబని పెద్దలు వల్కవిందు
నీమధురభాషితీ మధ్యనీమదెల్ల
మధ్యమంబౌట యాశ్చర్యమహిమయెపుడు”**

మఱికొన్ని చోట్లం గంగాధరకవి సంగీతకమందలి దేశ్యగానరీతినిగూడ
మట్టంకించినాడు.

“గౌరీ కల్యాణంబట
నారీమణువెల్లఁబాడ నవ పృణ్యకా
పారీణుండైన వశిష్ఠం
దూరీకృత నియతిధారవోపెన్ దవతిన.

ఈ అద్దంకి గంగాధర కవి వసుచరిత్రకారునకు ప్రాచీనుడమచున్నాడు
గావున గీతినరస్వతి తెరవెడలకముందు కైసేసికొవిన తీరు ఇట కవి విర్వ
చించిన నేపథ్యపుసౌరులో గోచరించుచు సంగీతసంప్రదాయ ప్రకటనాపూర్వక
నాట్యాతిశయ ప్రదర్శనమునకు ఇది పూర్వరంగమై భాసించుచున్నదనుట
అతిశయోక్తి కానేరదు.

రాగరస సార్వభౌమ యుగము రామరాజ భూషణకృత గీతికాశ్రేణి

మోహనాంగి నర్తనపుటందియల్ ఘల్లు
ఘల్లుమనగ ధారుణి షిగ్గురనినట్లు
కల్యాణికప్రమ వీణానుగత గానమ్మున దశ
దిశల్ పరవశించి ప్రతిధ్వనించినట్లు
గిరికాహృదయ కందరమ్ము వనుమయమ్మై
కమలాలయమ్ముగా రూపొందినట్లు
విలసిల్లిన రామనృపభూషణయుగ రాగరస
మంజు వాణి నీకు నానమన్సు

రామరాజ భూషణయుగానువర్తులగు మహాకవుల సంగీతప్రతిపత్తి

1. రామరాజభూషణుని సంగీత కళారహస్య నిధిత్వము.
2. చంద్రికా పరిణయగానరిరంస.
3. చరికొండ ధర్మన్న సంగీతాభిజ్ఞత.
4. తరిగొప్పల మల్లనార్యుని ఒప్పారిన వీణాసాధన.
5. పింగళి సూరనార్యుని కళాప్రహర్షత్వము.
6. ఏడపాటి ఎల్లనార్యుని నృత్యసంగీత భావన.
7. దామెల్ల వేంగళభూపాలుని తౌర్యత్రికప్రజ్ఞ.
8. మట్ల అనంతభూపాలుని సంగీతపరిచితి.
9. కాచవిభుని మల్లారెడ్డి సంగీతరీతి.
10. ప్రౌఢకవి మల్లన సుదృఢ గానసాధన.
11. బాణాల శంభుదాసుని సారంగ కావ్యరాగవైచిత్రి.
12. ఆప్పప్పకవి, బొడ్డుచర్లతమ్మయ్య, మట్టుప్రభువుల సంగీతాభిమానము.
13. సారంగ తమ్మయ్యామాత్యుని వైజయంతీ గానము.
14. చదులవాడ మల్లయ గానాభిమానము.
15. ఆయ్యలరాజు నారాయణమాత్యుని తౌర్యత్రికప్రీతి.

రామరాజ భూషణుని సంగీత కళారహస్యనిధిత్వము

శ్రీనాథకవిసార్వభౌముడు స్థాపించిన ప్రాజ్యగాన సామాజ్యమహానీయ స్థితికి రాయమార్తాండుడు మూలమై నిలచినాడు. అప్పుడు ఆంధ్రకవితా పితామహుడు అద్దానినిప్రోవ తదస్థానస్థ కవిప్రముఖులాయాన్నత్యమును వెలయింప ఆగీతసాహితీ సామాజ్యము తెలుగునాట విస్తరిల్లినది. కావి విధివశమున నారాయణస్కంద'స్తమించిన పిదప ఆప్రాజ్య గానసామాజ్యమున చీకటులలముకొన్నవి. అట్టియెడ గీతసాహితీ రహస్యకళానిధియై తేజరిల్లి రామరాజభూషణకవి చంద్రదాయంధకారముల తొలగించి వెన్నెలలు కురిపించినాడు. అమృహాగాయక కవిచంద్రోదయ ప్రముదిత స్వాంతముతో సంగీతార్జవము ఉప్పొంగినది. సాహిత్యాంబరము జ్యోత్స్నావికాసముతో తేజరిల్లినది. అట్టియెడ,

“....శ్రీరామ పదారవింద భజనానందున్ జగత్ప్రాణనం
దనకారుణ్య కటాక్షలబ్ధి కవితాధారా సుధారాశి సం
జనితైకై నదిన ప్రబంధ ఘటికానద్యశ్శత గ్రంథక
ల్పసు సంగీతకళారహస్య నిధి”* యైన

రామనృపభూషణ కవీంద్రుని బిల్వంబించి వసుచరిత్రమును రచింపుమని అత్యర్థించి కర్ణాటరాజ్యపునరుజ్జీవకుడగు తిరుమలయశాశ్రీవాథప్రోక్త కర్నాటకవన గానరీతికిగూడ పునర్వనస్థాపనము గావించినాడు.

సాహితీవిదులచే మహోత్కృష్ట ప్రౌఢప్రబంధమని ప్రశంసించబడునీ వసుచరిత్రము గీతికోవిదులచే రాగకావ్యముగ కొనియాడబడుచున్నది. ఇందలి ప్రతిపద్యము రాగరసవివ్యంధియగుతే విశేషము అయ్యదినాన్యతో దర్శనీయము. ఇందలి ధారాకుద్ది శ్రుతిలయాన్నితము. ఇతివృత్తము సంగీతరసోపపన్నము ఈకవి కోలాహలుడు తనకావ్యకన్యకు గానరసమును రంగరించిన తెలితేనెలుగ్గులిడి గీతసాహితీ విజయాంక గేయసుధారసమున నలరించివాడు. తన కావ్యమందరిని

* వ చ. i - 16. ఇట ప్రబంధమునకు సాహితీవరమైన అర్థమేకాక సంగీత ప్రక్రియావ్యతార్థముకూడ గమ్యమౌనమి.

గేయవికారదనుచేసి కిన్నరమీట వీణవలికింపగ గీతములు ప్రబంధములు వన్నియు పాడచెప్ప అని వారితచాతురి గలుగెనట్లుగ విద్వలుమప్పి పెద్దదానిని గావించినాడు. అంతేకాదు.

“వీణావాదనవేళలన్ ఘుమఘుమవిరూపి నింపన్ జగ

త్పాణాచంచల తైలభూవ్య నవదీప్తజీ కాపాదియై

రాణింపన్ ముఖిలక్ష్యకన్ ముకురమై రంజిల్ల”* తనలేబట్టికై ఒక మాణిక్యాయతనమును స్వీయకవన గానసామాజ్యమున విర్మించియిచ్చినాడు. నాటి నుండి నేటివఱకు ఆకావ్యకన్యక గానమోహినియై వాద్యసుందరియై వసుచరిత్రాంతరిక ప్రాజ్యమాణిక్య భవనరాజోపరితలమున నిలిచి తరతరాల సంగీతరసజ్ఞులను యుగయుగాల పాహిత్యాభిజ్ఞులను అలంబుచునేయున్నది.

సంగీత కళారహస్యనివేదనాత్మక రచనాప్రణాళిక :

ఇట్టి గీతిసాహితీ సమంచితభవ్యగుణోపేతమగు వసుచరిత్రా మహాప్రబంధ విరూణ ధురంధరుడైన రామరాజభూషణ కపింద్రుడు కవనకళా రహస్యవిధియే గాక ప్రత్యేకించి తాను సంగీతకళారహస్యనిధిని అవతారికాంతంతముగ స్వేయాత్మానుభవసంవేదము గావించుకొనినాడు. ఇద్దాని సార్థక్యానుకీలనమే ఇన్యుహాతని సంగీతప్రతిపత్తి నవగాహనము చేసికొనుట.

ఈతని అనన్య సంగీతకాత్రపాండితీ ప్రకర్షణ వరమావిధిగ దర్శనీయమగు ప్రథమ పరిశోధనావధి రాగవివేకము. రెండవది తచ్చాస్త్రింతర్గత ప్రక్రయా పరిశీలనాత్మకమగు గీతప్రబంధాదికనామాదిక క్షేపణము. మూడవది సంగీతమహాత్మ్యాభినందనము.

ఈ మహాకవిభయ్యుడు సంగీతకళావేదియై తేజరిల్లుచు రాగవివేకాన్విత భాగ్యవ్యక్తిక్షేపణమును గూర్చితిలో ప్రబంధాంతరికముగ ప్రస్తావించిన తీరు ప్రథమముగ అనుకీలనార్హమగును. అద్దానిని గుర్తింపవలయుననిన ఈకవికి

సహజవిద్వదుగు ద్వ్యర్థముటనా చమత్కృతిని అద్యముగనవగతము గావించుకొనవలెను. ఈతని రాగవిశేషణము సామాన్యదృష్టికి సాహిత్యవరముగ, సన్నివేశగతముగ ప్రస్తుతార్థమువలెనే గోచరించును. వనిగట్టుకొనియందలి సంగీతభావన నరయవలెనని రాగహృదయములో సూక్ష్మక్షికతో దర్శించి తరింపవలెను. ఇందలి రాగవిశేషజాత్యుక గూఢరీతి నెఱిగి నెమకిన సంగీతహృదయులకు సాహితీసరసాంతఃకరణులకు మాత్రమే. ఈ సంగీతవరమార్గము అప్రస్తుతార్థ సంయుతద్వనియై మనోహరమగురీతిలో గోచరించును. రామరాజభూషణార్థ కృతములగు ఈరాగ రహస్యచమత్కృతులన్నియు ఇట వివరించి ఈ పరిశోధనవ్యాసము అపారమగు గ్రంథవిస్తరమగునను భీతివలన, ఇద్దానినిముగించిన పిదప ఈకపింద్రుని సంగీతరహస్యవిదిత్వమును ప్రత్యేక గ్రంథముగ వెలయింపవలెనను ఉద్దేశ్యముతోడను నేనిందుకొన్ని రాగరహస్యముల మాత్రమే సంపేదించుచున్నాను.

కాపురము చేయుతీరు కన్యా ముఖావలోకన సన్నివేశముననే కాన్పించు నటుల అవతారికయందే మంగళాచరణమున ఇమ్మహాగాయక కవివరుని సంగీత పాండితి పరిపూర్ణమైన రాగవివేరాన్నికస్వాంతము బహిర్గతమైనది. ఇట్టి దేవతాస్తుతులలో మొదటి రెండుపద్యములయందు ఈతని రాగవివేకము, తరువాతి రెండు పద్యములయందు సంగీతశాస్త్ర సాంకేతిక పదజాల ప్రక్షేపణ నైపుణ్యము వ్యక్తమగుచున్నది. తరువాతి పద్యములలో తద్గానానున మాహాత్మ్యాభివందనముతోపాటు మహాగాయకాభినందనతజ్జుల, పురస్కృతి, గాయకాధమకుట్టికారాదుల గూర్చిన తిరస్కృతి గోచరించును. తదనంతరములగు కృతిపతి వంశావళి లక్షణాన్యకములగు పద్యములకూడ కేవల మీయొక్క ప్రయోజనమునకే ఉద్దిష్టములు గాకుండునట్లు కవివరుండిందు కొన్ని ప్రబంధ నామాదికముల నిక్షేపించుట సవిశేషము. అనితర సాధ్యము.

ఈరీతిగా నీసంగీత కళారహస్యవిదిత్వమును, తన ప్రబంధ ప్రణాళికను అవతారికయందే నిక్షేపించి తనరచనా విధానమంతయు ఈతీరులోయుండునని తజ్జులకు ఎఱిగించినటుల దోచుచున్నది.

రాగవివేకము : భంగ్యంతరముగ, వ్యంగ్యరీతిలో అప్రకృతార్థసంయుతముగ వెలయించినను వెల్లడిఅయిన ఈతని రాగవివేకమునకు మూడలగ మంగళాచరణ గీతికయే నిలుచుచున్నది. ఈవద్యమున శ్రీరాగము రాగముద్రాలంకారోపప్లితినిండి ధ్వనించుచున్నది. శ్రీరాగము శుభాస్పదము సంవత్సారకమగుటవలన కృతి కర్తకు కృతిభర్తకుకూడ శ్రేయోప్రతిపాదకమై కావ్యాదిలో మంగళాచరణ సంయుతమై నిలుచునర్హతకు నోచుకొన్నది.

“శ్రీభూషణ్రి వివాహపేళ నిజమంజీరాగ రత్నస్వరీ
లాభివ్యక్తివరాంధ్రు రేణుభవకన్యారీల యంచున్ మదిం
దా భావింప శుభక్రమాకలసచేదద్రత్నముంగవ్వు నీ
తా భామావతి ప్రోపుతందిరుపలేంద్ర శ్రీమహారాయనిన్”*

నాట, గోళ, పరాళి, ఆరభి, శ్రీరాగములతోగూర్చిన ముగ్ధ రాగమౌళికమున శ్రీరాగము చివరిది. ఈ ఘనరాగస్తబ్దకమున ఆద్యముగు నాటరాగము దృశ్య కావ్యప్రపంచమున తత్ప్రయోగమున నాందియై ధ్వనించిన చివరిదయైన శ్రీరాగము శ్రవ్యకావ్యజగత్తులో మంగళాచరణమున విసవచ్చుననుట నన్న పాద్యుని కవనాంతరిత గానరీత్యనుకీలనమునందే వివృతము. రామరాజభూషణుడు తనకు సహజసిద్ధమైన ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషాన్విత చమత్కృతితో శ్రీరాగ స్వరూపము ఇది వెలయించినాడు. ఆద్యములగు పురుషరాగములలో శ్రీరాగ మొకటియనుట ప్రాచీన సంగీతశాస్త్రకారులగు హనుమదాదుల మతమని సంగీత దర్పణమున పురుషరాగములగూర్చి రామరాజభూషణుడు ఈ వద్యమును

* ప. ప. 1 - i

చూ.పా ఆం.క.సం.ప్ర.ప్రభా. 'నన్నయ' - పుట

** “భైరవో వైకిత్యై హిందోళో దీపకస్తభా
శ్రీరాగో మేఘరాగశ్చభధేరే పురుషాహ్వయాః”

“అష్టాదశాబ్జః స్వర చాక్షుమూర్తిః - దీరోల్ల సత్పల్లవకర్ణపూరః

షడ్జాది సేవోఽరుణవత్ప్రచారి శ్రీరాగరాజః క్షితిపాలమూర్తిః”

సం ద. రాగాధ్యాయము - 243 - 244

అప్రకృతార్థ సంయుతముగ శ్రీరాగస్వరూప స్వభావావిష్కరణము గావింపబడుచున్నది. కల్పాణివేళలో ప్రకృతమైన సీతాభామాపతిదగు ధీరోల్లాసమూర్తి అష్టావధాన్ మాత్రమగు శ్రీరామరాజశీతిపాలమూర్తికి సంవాది. ఇది సంపదద్దామము శుభాస్పదము, ఇందు వర్ణితమైన కల్పాణిశుభసవయ మద్దానికి అనువాది. ఈవద్యమందు శ్రీరామచంద్రుని పరముగ ప్రయుక్తమైన స్వలీలాభివ్యక్తియను గుణవిశేషము షరదరాగమునకు సహజలక్షణమగుట స్వభావికము. ఇట్లు రామరాజభూషణ కవీంద్రుడు అధ్యయన మంగళాచరణ పద్యమున రాగద్వానలక్షణమును పద్యాంతరికముగ అవిష్కరించిన తనఉపాస్య దైవము శ్రీరామచంద్రుని రూపమునద్దానికి సముపాదించి ఆ కల్పాణిరాముని పతికృపృథ్వయంగమున ప్రతిష్ఠాపించి కృతకృత్యుడైనాడు.

ఈ రాగద్వానములనునవి నాదోపనా విషయికముగ అంతర్ముఖత్వము వహించిన ఋషితుల్యులగు గాయకమౌనులచే దర్శింపబడును. భగవద్ద్యానాను సంధానమునుబోలిన అనంతస్వరణాద్యకమగు తానమును విర్వహించుచునో రాగమును ఆలాపనము గావించుచునో లేక మంత్రభజనమువలె పల్లవి ననుసంధించుచునో యుండినపుడు ఆరాగమూర్తివారి అంతర్బుష్టికి గోచరించినతీరు ఆరాగస్వరూప స్వభావావిష్కృతిగ ద్యానశ్లోకరూపముగ బహర్గతమగును. అట్టి రాగద్వానానుసంధానమును తన కవనవిధానమున మొట్టమొదటగా అవిష్కరించిన ఘనకీర్తి పెద్దనార్యునకు దక్కినది.* అన్నిట పెద్దనకు అనుమాయయై సంగీత సమారాధనమున వారసుడై నిలిచిన రామరాజభూషణుడు ద్యానానుసంధాన విషయ మునగూడ గ్రహించి తన కవనమునందు పలుకాపుల ఈరీతిని విశేషించినాడు. ఎకగ్రీతికి మనోహరమగు చుట్టియొక ఉదాహరణముగ విలుచునది రెండవ పద్యమునదోచు జగత్కాల్పసీమ నవతరించిన పిరియగు సీతాభామా స్వరూపా విష్కరణము.

సకల లోకాభివంద్యకలా కలావంబు

దొరయు నెమ్మోము చందురునితోడ

* “వాద్యునిగానగోళ్లపేళ్ల...” పుట.

బహుదివ్యఫలపరిపాక సౌభాగ్యంబు
 నెరవు కెమ్మోవి మానికముతోడ
 నవయవక్ష్మినిధానంబునై తగు నురో
 భవ సుధా పూర్ణకుంభములతోడ
 నమ్మన సుమమాలి కాభిరూప్యము దాల్చు
 లలిత భుజాకల్పలతలతోడ

నడరి జనతాబిసీమ రామాభిధాన
 హరి కపీనగుణప్రీత హరశరాస
 గిరిమథన యత్నమునఁదోచు సిరియశేష
 రాజ్యము లొసంగుచిరుమల రాయమణికి**

ఈవద్యమున ఈ సంగీతకళారహస్యనిధి లలితారాగధ్యానాను సంధాన
 రూపకముగ భూషుత్రి పెండ్లికూతురై నిలచినప్పటి సుకుమార సుందర నలలిత
 స్వరూపమును మన కనులకు వంటగ మనోరంగమున ప్రతిష్ఠింప దొరకొను
 చున్నాడు.

లలితము శ్రీరాగములలో ఒక్కటి. ఇట్టిదానిని ఔత్తరాహు సంగీతశాస్త్ర
 విదులు రాగిణియందును. ఇది హిందోళమును పురుషరాగమునకు వరాంగన
 యిది.*** ఇద్దాని స్వరూపము.

“ప్రపల్ల సప్తస్వరమాల్యయుక్త గౌరీకృతాంగీ వచణేచలాక్షీ
 వినిశ్య సత్పాదపకాత్పూర్ణారే విలాసవేషా లలితోపదిష్టా”** అను
 శ్లోకమున ఉల్లంకితము. పెండ్లి కుమార్తెగన్ను సీతాభామామణి విలాస
 వికాసాన్నితో స్వరూపమును ఈ సంగీతకళాచణ్డిట మలచినాడు. సిరికి ఆపరావ
 తారయగు సీత గౌరవర్ణభాసితోజ్జ్వలయగుట స్పష్టము. ఆమె స్వయంవర మండప

* వ. భ. i - 2

** వం. ద. రా. అ. 233

*** “వేదావళిరామకరి దేశాభ్యా వచమంజరి

లలితా సహితా ఏతాః హిందోళస్వరరాంగనాః” వం.ద.రా.అ. 263

స్థితయగుటవలన హరశరాసన గిరిమథన యద్వనదోచు సిరిగనువమింపబడినది. కావున ఆతరుణి సిగ్గుదొంతరలమధ్యన భాసించుట ఇది “తరణీవలాక్షీ” యను లలితరాగ ధ్యానమున ప్రయుక్తములైన విశేషణములకు ప్రతీకయగుచున్నది. ఇది లలితాధ్యానమునదోచిన సప్తవృదమాల్మయ్యుక్తయగు గౌరవర్ణభాసితోజ్జ్వలాంగి స్వరూపము స్వయంవర పదుపుత్రుల వరమాల చేతదరించి నిలచియున్న సీతాభామామణికి సంపాదియగుటకు అభ్యంతరములేదు. కావున సీతాస్వరూపమున అమరినంతవరకు లలితారాగలక్షి రూపమును ప్రత్యక్షము గావించి రామరాజ భూషణుడిని రాగవివేకమును ప్రదర్శించి తన సంగీత కళారహస్యవిధిత్యమును సార్థకము గావించుకొనినాడు.

“అరిగాఁబించమ మేవగించి నవలాలవ్వేళ హిందోళ వై
ఖరి సూపంబికజాత మాత్మరవభంగ వ్యాకులంబై వసి
ధర నాలంబిత వల్లవ ప్రతవిధుల్ తాల్పందడియధ్వనిన్
సరిగాఁగై కొనియెన్ వసంతమ మహాసంపూర్ణభావోన్నతిన్”*

“చిపురుంగై దువువేల్పు చైత్రమున నక్షిణద్వజోత్తేప వై
భవుడై తెమ్మెర తేరిపై గదలిరాఁబ్రత్యంగ సాలాగ్రహ
ర్యక్తి విటంకంబులు ప్రాకి వల్లివనజాన్యల్ నల్లిరుక్మల్ల వ
ల్ల వ హస్తంబుల భావిభావుక ఫలోల్లాసంబుతోఁ గ్రొవ్విరుల్”**.

ఇది రామరాజభూషణుని రాగవివేకమునకు తానకమగువట్టు. ఈపద్యమున వసంతావిర్భూతి సంసాదితము. శరస్వ వసంతస్య సంధౌ హిందోళకమ్మని సంగీతముతువేళావిధి. ఈ హిందోళవసంతముల ప్రసక్తిని శ్రీనాథుడు ఆయోకు అర్వాచీనులగు కవులు పెక్కురు గావించిరి. కాని సర్వాతిశయిగ రామరాజ భూషణుడు రాగనామమును రాగవేళనుదడవి యూరుకొనక రాగలక్షణ వివేచన మునుగూడ చేసియున్నాడు. ఇది సంగీతశాస్త్ర పారంగతుడగుట ఈతనికే తగినది. హిందోళ రాగలక్షణము రామరాజభూషణునికి పూర్వులగు సంగీత

* ప. చ. i - 130

** ,, i - 132

శాస్త్రజ్ఞుడే నిర్వహించబడినదీ సు వేఱు. అతని కర్వాచీనులగునాడు మాత్రమే రామరాజభూషణుని ఈరాగసిద్ధాంతమున కనుగుణముఁజెల్పిరి. సంగీతరత్నాకరమున హిందోళ రాగలక్షణము

“దైవతార్షభికావర్ణః స్వరనామజ జాతిజః

హిందోళకోరిధత్యక్తః షడ్జన్యాసగ్రహాంశకః

ఆరోహణీ ప్రసన్నాద్యే శుద్ధమధ్యాఖ్య మూర్చనః

కాకలీ కలితో గేయోపీరసాద్రాద్భుతేరసే

వసంతే ప్రహరీమధ్యే మకరద్వజవల్లభః

సంభోగే వినియోక్తవోక్త వసంత స్తత్సముద్భవః”* ఈ రీతిగ చెప్పబడినది.

రామరాజ భూషణుని సమకాలికుడగు రామయామాత్పుడు సైతము—

“హిందోళవో రిధత్యంతః బౌడవః సంగ్రహాంశకః

సన్యాసః శుభయోగేపి సరాగః సర్వకాలికః”** అనినాడు.

సంగీతరాజమను ఉద్గ్రంథమును రచించిన శృవతి పంథకట్టుడును—

“దైవతార్షభికా వర్ణ్యశ్శుద్ధజాతి సముద్భవః

గ్రహాంశన్యాస షడ్జన్య దైవతార్షభి వర్ణితః

....

వీరస్యాద్భుతరసో వియోజ్యో వాసరాంతిమే

యామేవ సంకతారేన శంబరారి ప్రసియంకరః

సంభోగేభ విశేషేణ హిందోలః స్వాధిహాదువః

కేచిత్ భృషభభోవేన హిందోలం షడ్జ సంగ్రీతం”*** రాగలక్షణము ఇట్లేయన్నాడు.

* శుం. క. (బా. వి.) 93, 94, 95

** స్వ. చ. క. వి. రాగవివేచము (బొకంభాప్రతి)

*** సం. రా. 499 - 502

ఇక సంగీతదర్పణకారుడును దరిదాపుల రామరాజభూషణునికి సమకాలికుడగు చతుర దామోదరుడు కూడ హిందోళమును,

“హిందోళవిత్త్యక్తః సక్రయః కథితో బుధైః
మూర్ఖనా శుద్ధచంద్వాస్యాత్ బోధవః కాకలియుతః”*

ఇతః పూర్వసిద్ధాంతానుసారము నిర్వచించినాడు. ఇక కవిచక్రవర్తియగు జగదేకమల్లాడః సంగీతచూడామణియందు ఈ హిందోళమును సంగీతసమయ సారోద్ధరణముగా నిట్లనినాడు.

“మూర్ఖ హిందోళరాగాంగ హిందోళోవేతి సంజ్ఞకః
అంశే న్యాసేగ్రహే షడ్జః తస్య తారేతి మధ్యమః
షడ్జ స్వరోజ్జవేత్కంధ్రే తాడితోరిత వర్ణికః
స వయోఃకపితశ్చైవ శృంగారే వివియుజ్జితః”**

చతుర్నాదీ ప్రకాశితాచడగు వేంకట మఠి రామరాజభూషణునకు అర్పించినాడు. అతడు హిందోళరాగక్షణమును రామరాజభూషణు మతానుసారముగ నిట్లు నిర్వచించినాడు.

“హిందోళస్త్రోత్రవో రాగః పంచమర్షభవర్ణికః
షడ్జగ్రహేణ సంయుక్తో గాలవ్య స్పర్శేణ బుధైః”***

ఏవం విదోక్తముగ సంగీత గ్రంథములన్నిటియందు హిందోళము ఋషభదైవత స్వరవర్ణ్యమగు బొడువ రాగమని వ్యక్తము. కాని మూర్తికవి ఈహిందోళ రాగలక్షణమును అరిగా పంచమ మేవగించి హిందోళవైఖరి అవ్వేళ నవలామణులు చూపిరనినాడు. ఇందరుపూర్వులు సమకాలికులగు సంగీతకారులు హిందోళమును ఋషభదైవత స్వరవిరహితమనుచుండగ రామరాజభూషణుడు ఈ హిందోళమును ఋషభత్యక్తమగుచు పంచమస్వర్యమనిగూడ ఎందులకనినాడను

* సం. ద. 222

** సంగీత చూడామణి రా 4. (భౌకంభావక్తి)

*** సం. సం. ప్ర. హిందోళమువివేచనా.

నిచికిత్స ఉదయించుట సాజము. నేడు హిందోళమును అనాడు మూర్తికవి అనినట్లే ఋషభవంచమ వర్ణ్యరాగముగానే సంగీతవిధులు గానము చేయుచున్నారు. ఈ తనికించుక అర్వాచీనులగు సంగీతపారిజాత, సంగీతచూడామణి కారులును, తదితరులును ఈ హిందోళనమును ఋషభవంచమ వర్ణ్యమనియే నిర్వచించినారు. కావున ఈరాగమునుగూర్చిన అభిప్రాయద్వైవిధ్యము సంగీతకారులలో రామరాజ భూషణుని కాలమునకే యుండయుండును కావున సంగీతకళానిధియగు ఈకవి స్వానుభవపురస్కృతముగ వివేచనావించుకొని తనకునచ్చిన లోకముమెచ్చిన రీతిలో ఇద్దాని రాగరంజకస్థితిని అనుశీలించి ఈ హిందోళనమును ఋషభవంచమ వర్ణ్యముగానే తన గ్రంథమున విశేషించియుండును. ఇట్టి రాగలక్షణములను శ్రేష్ఠానుప్రాణిత ధ్వనియుతముగ మంత్రమువలె మహారహస్యముగ తమ వద్యములలో ఇమిడించుట వలకనే వసుచరిత్రము మహాప్రౌఢ ప్రబంధమైనది లేనియెడల ఇదియు తదితర సంగీతగ్రంథములందొకటై పరిగణింపబడి గీతి సాహితీ సమంచితమై ఉభయతారకమైన మహారాగప్రబంధమును ప్రవసంధెడిది గాదు. రామరాజభూషణ మతానుసారముగ సంగీతపారిజాతకారుడగు అహోబిల వండితుడును సంగ్రహ చూడామణికారుడగు గోవిందాచార్యుడును హిందోళ రాగ లక్షణమును నిర్వచించినారు. ఈ అహోబిలుడే హిందోళమును మార్గహిందోళ మును వేర్పరచి హిందోళము 'రిష' త్యక్తమని మార్గహిందోళనము 'రిష' యుక్తమని నిర్దేశించినాడు.** రామరాజభూషణుని, "అరిగావంచమమేవగించిన" హిందోళము అహోబిలుడు సంగీతపారిజాతమున తదనంతర కాలమున వ్యక్తీక రించిన హిందోళమునకు సంవాదిగానున్నది. ఇట్టి ఏకాభిప్రాయము రామరాజ

* "సదితైరపి మేళాచ జాతో హిందోళనామకః

నవ్యావం సాంస్కృత్యైవ షడ్జగ్రహముచ్యతే

వక్త్రాఽరోహేఽవరోహేచ 'రిష' వద్యం విదుః బుధాః

సరిగేమ దనిస సనిదమ గరిస"

... "హిందోళేఽథ 'రిషా'చ ద్వై కోమలా దైవతోద్భవేత్"

సం.పా.రా.ప్ర. 6 - 420

** "హిందోళో 'రిష'యోగేన మార్గహిందోళకో భవేత్"

సం.పా. రాగ. 422

భూషణాహోబలులకు ఏర్పడుటకు కారణము నాదిద్రుట ఒకే కోవకుచెందిన హనుమన్మతానుయాయులగుటయే.

హిందోళ రాగవిషయమున ఈనిద్రాంతమిటులుండ వసంత రాగలక్షణమున ఇంకొక రాద్ధాంతమున్నది. భూషణునకు పూర్వము సమకాలికముగగూడ వసంతము సంపూర్ణరాగము. నేడది టెడవ పొడవమనుటకద్దు. మాయామాళవ గోళజన్యమని కొందఱు, సూర్యకాంత రాగజన్యమని మరికొందఱు భావించుచున్నారు. దీని ఆరోహణావరోహణములు.

“సగమదనిసా

సనిదమగరిస”

సంగీతరత్నాకరమున దీని లక్షణమిట్లున్నది.

“వసంతే ప్రహరేతుర్యే మకరధ్వజవల్లభః
సంభోగే వినియోక్తవ్యో వసంతః తత్పముద్భవ,
పూర్వః తల్లక్షణో దేశీహిందోళో² పేక్ష్యకధ్యతే
వసంతం లక్షయతి వసంత ఇతి పూర్వః సప్తస్వరః
ఏతావతా కారణాదభూత్ పూర్వహిందోళాత్ భేదః”*

ఈ వసంతమునే నృపతి కుంభకర్ణుడు.

“సాంశన్యారగహః పూర్ణోమన్దవిః స ఏకమ్యుతః
భూయిష్ఠ రిససౌదైమే వల్గిమే ప్రహరే బుధైః”**

“రాగః శుద్ధః వసంతాఖ్యః సన్యాసః సగ్రహావ చ

గీయతే సర్వయామేషు సర్వదామంగళ ప్రదః”*** అవి భూషణుని సమకాలికుడగు రామయామాత్యుడు స్వరమేళకళావిధి యందవినాడు. ఈమూర్తి

* సం. ర. 96. రా.వి.ఆ.

** సం. రా. జ. 78. రాగంగము.

*** స. మే. క శుద్ధరాగవివేచన బొకండా(వతి).

కవికి సహద్యోగియైన చెరుకూరు లక్ష్మీంద్రుని పుత్రుడగు చతుర దామోదరుడు ఈవసంత లక్షణమునిట్లు నిర్వచించినాడు.

“వసంతా స్యాత్ సంపూర్ణా సత్రయా కథితాబుధైః

శ్రీరాగ మూర్ఖనైవాత్ర గేయరాగ వికారభైః”*

తదితరములగు ఆర్వాచీనలక్షణ గ్రంథములైన సంగీతపారిజాత సంగీత చూడామణులయందు.

“అంతర గాంధార కాక స్వరేతర శుద్ధారోహ ‘రిష’ పర్జితావరోహ‘ప’ వర్జిత సంగ్రహన్యాసాంశము”గా ను క్తమైనది.

సంగీత పారిజాతమున నీవసంతము—

“షడ్జావి మూర్ఖనే మాన్యేగనీ తీవ్రౌ వసంతకే” అని నిర్వచింపబడినది ఇద్దాని వివేచనమున సంగీతసమయ సారోద్ధరణముగ.

“శ్రీరాగసంభవః సోఽయం వసంత సముదీరితాః
మన్యంతే రాగిణీ కేచిత్ వాసంతీస్తచ్చ శ్రియప్రితా
స్యాత్తంత్ర కృత్రిమత్వంవై ఋషభే మధ్యమధ్వయోః
వంచమేవ సుహీనా సాయురై స్సాధ్వక్ర పాదవౌ
ఆరోహే ఋషభస్యస్తా వాదీస్యాత్ మధ్యమస్తథా
సంవాదీ షడ్జ ఏవాతాఽఽరోహణే క్లిష్టమధ్యమా
స్పృశాం త్వారోహేవ దివసే ప్రభుమేదశే”** ఇట్లు ఇద్దానిని సుప్తం
కించి మఱి తన మాటలుగ నీపారిజాతకారుడు ఈ రాగలక్షణమును
ఇట్లవివాదు

*-సం. పు. 240

** “కళాస్ఫురే ద్రుతే యుక్తో రక్తిమృశ్చ నవర్జితః” అని భరతాను
కావనము.

“వివాదీ తానక్రియాత్మకః ద్రుతగీతో నరక్తిమృః” అని కీ. శే. విఘ్నాదిగం.
బిరుల వక్కాణ్ణి దీప్తినిబట్టి వివాదిస్వరమును క్వాచిత్కముగ వ్రయోగింప
వచ్చుననుట స్పష్టము.

“పూర్వః మేళేతు వాసంతి సంపూర్ణా ... కోమలా

మధ్యమే చాపి క్లిష్టత్వం గాంచారేణ చవాదిసి

సంవాదిసి మధ్యమేన వివాదీ వంచమస్వరః

చతుర్థే వ్రహారే రాత్రౌ గీయతే గీతకోవిదైః”

ఇద్దాని వ్యాఖ్యానమున మతాంతరముగ రాగచంద్రికయందు

“మృదు రీరిత రేతీవ్రా వః ర్ద్యేశ్చ ద్విమధ్యమః

షడ్జవాదీ సంవాదీ వసంతర్తౌ వసంతకః” * శ్లోకము నుదాహరించినాడు.

ఈ మతాంతరములన్నిటిని పరిశీలించి పిండితార్థముగ వసంతముమున్నుగా సంపూర్ణరాగమై భాసించినదని అనాటికే ఈరాగమునఋషభము మృదుతరము వంచమము స్వర్ణముగను లేక చ్యుతముగనోయున్నట్లు భాసించునను మతము గమ్యమానము. రావున సీసంగీత కళారహస్యవిధి ఈవాదములన్నిటిని పరిష్కరించి నడిమివాటముగ పికజాతమాత్మరేవ భంగవ్యాకులంబై వల్లవప్రత విధిఁ దాల్చెననినరిగా ఇద్దానిని ప్రస్తారమున సంపూర్ణభావోన్నతిని చూపినాడు. వంచమ మిందు వివాదియగుటవలన ఈవంచమస్వరమును దృఢముగ వల్కరాదు ** పలికినట్లు వలకనట్లుగా కణస్పర్శమాత్రమున వివాదిస్వరమును అనవచ్చునవి, అది రక్తిష్ణముకాదని కాన వంచమమును లవలేశమాత్రముగనని తదనంతర స్వరమగు మధ్యమమున నూనిక చూపవలయునను సంగీతరహస్యమున గానకళా విధి (వల్లవ=వత్+లవ) వల్లవ విధియందు గమ్యమాన మొనర్చివార్డు. ఈ రాగభావావిష్కృతిలో పికజాతమునకు అగ్రతాంభాలమీబడినది. హిందోళమును గానముచేసినవారు సవలామణులుకాగా వసంతమును పికజాతము సంపూర్ణ భావోన్నతి గర్భిచురీతిలో గానముచేయ బద్ధకంకణత్వము దాల్చినది. ఇందీ పికములకంతటి ప్రాధాన్యత నొనగ్గుటకు ఆరాగద్యానముల ప్రయత్నములైన శ్లోకార్థము మూడలయగుచున్నది. ఇది సంగీత పారిజాతముననున్న వసంత రాగ ద్యానము.

“శిఖండి బహ్మోచ్చయబద్ధ చూడః పుష్పాచికం చూతలతాంకురేణ
 భ్రమృత్వా వాసమనంగ మూర్తిర్మతో మతంగస్థ వసంరాగః
 మయూర వక్షోచ్చకిరీట భూషితః సమావృతాశ్చాశ్శులైః సమంతతః
 కరే ధృతం యేనరసాల మంజరీం సువేషవాసోరసికో వసంతః”*

రాగవిబోధమున వసంతధ్యాన మీరితిగనున్నది.

“కేశగ కింకుక ఏష ప్రమేతంతామ్రాంకురపికన్య ముఖే
 అరుణ వసనో వసంతో గౌరసువేషో రసాలగతః”**

సంగీతరత్నాకరమున ఈ వసంత రాగధ్యానమిట్లు ఉపస్థితము.

“శిఖండ బహ్మోచ్చయబద్ధ చూడా కర్ణావతంసాస్ఫురదామ్రవత్రా
 ఇందీవరశ్యామ తనుః మనోజ్ఞా వసంతికాస్వానం మంజులక్రీః”***

సంగీతరాజమున ఈవసంత రాగధ్యానమిట్లున్నది.

“షర్వదనో దళకరో వశంతో విద్రుసువ్రభః
 సుతాలశంఖ ఖట్వాంగః ఫలచక్రాబ్జ భృత్కరః
 సవీణేచ కరో యశ్యవరదా భయదౌతధా
 వాహనం కోకిలా చైత్రవైశాఖే గీయతే స చ”****

ఈధ్యాన శ్లోకములన్నిటియందు వసంతరాగమూర్తితోపాటు ఏక స్వరణ మున్నది. వికజాత వ్రసక్తిలేనియెడల కోకిలకులమునకు ప్రధానకవితమగు చూతలతాంకురములను, రసాలమంజరులను, తామ్రాంకురములను గూర్చివ స్వరణమైన ఉన్నది. కావున వసంతరాగాధిష్ఠాన దైవతమునకు ఏకమువాహనమవి అర్చనార్హుడు ధోషించి పాలించునని గమ్యమానము. అందువలననే ఈ సంగీత

* శా. పి. రా. ప్ర. 943

** పం. డ. రా. ప్ర. 462

*** పం. రా. రాగోలాసః 643

కళారహస్యవిది పికజాతమునకంతటికి ప్రాధాన్యతనిచ్చి అయ్యవి ఆత్మరవభంగ వ్యాకులంబులై వనీస్థలి నాలంబిత వల్లవప్రత విధుల దాల్చినవనినాడు. “ఈ అరిగా పంచమమేవ” అను వద్దియమునందలి పూర్వార్థమున హిందోళమున ఉత్తరార్థమును వసంతమున గానముచేసెడి వద్దతి సంగీతగురుకుల క్రమాయాత మగు సంప్రదాయముననున్నది.

ఈ గానరసజ్ఞశేఖరుడు వసంతరాగలక్షణమును సమగ్రముగ గమ్య మానము గావించిన తదనందరము అవసంత రాగధ్యానమును తదుపాస్యమూర్తి స్వరూప స్వభావావిష్కృతినిట్లు గావించినాడు.

“చివురుంగైదుపు వేల్పు చైత్రమున నక్షిణ ద్వజోత్థేవవై
భవుడై తెమ్మెర తేరిపైగదలిరా బ్రత్యగ్రసాలాగ్ర హ
ర్యు విటంకంబులు ప్రాకి వల్లవనజాన్యర్ సర్వరుక్మల్ల వ
ల్లవ హస్తంబుల భావిభావుకపరోల్లాసంబుతోఁ గ్రొవ్విరుద్”*

ఇంతదనుక వసంతరాగ పౌభాగ్యానుశీలనము గావించిన వసంతధ్యానమున ఆ రాగమూర్తి అనంగమూర్తిగ అధ్యవసితము. కొండలు ఆ అనంగమూర్తికి వాహనముకొకిల అన్నారు. కాని ఆతని తేరునుగూర్చి ఎవ్వరును ప్రస్తావించ లేదు. కానైన మన కళావిది ఆ వసంతరాగమూర్తికి రథోత్సవమును వసంత రాగవేశనుబట్టి చైత్రమున గావించనెంచినాడు. ఏతకుత్సవ వైభవమునకు తగిన రథముగ తెమ్మెరను ప్రకల్పించినాడు. తెమ్మెరను సంస్కృతీకరించినది అచోత మగును. అనిలమునకు సంగీతమునకు సన్నిహిత సంబంధమున్నది.

“సకారం ప్రాణనామానం దకారం అశలం పిడుః

జాతః ప్రాణాగ్ని సంయోగాత్ తేన నాచోభియతే” అనునది చతుర షామోదరోక్త విషయము. ఇట్లే గాయకకుల గురువైష్ణవ జ్ఞానరాజస్వామి ప్రాణా నిలసంయోగమున ప్రణవనాదము సప్తస్వరములై వర్తగుణవిస్తారమతి రాగాన్విత మగు మోక్షముగలదాయను కృతిలో ఆవినాడు. వాయువు జగత్పాలకము.

తద్వాయు ప్రేరకములగు సుషిరవాద్యవిశేషములు సంగీతవాద్యములందు ప్రధానములగుటచుట్టి సంగీతమున ప్రాణావలమునకున్న ప్రాధాన్యత గమనీయము అట్టి జగత్ ప్రాణానంభూతుడగు అంజనేయుడు నాదోపాసకులతో అద్భుతము. ఆ జగత్ప్రాణసందన కారుణ్యకటాక్షలద్ది కవితాసుధారాశ్రియైగవాడు గనుకనే రామరాజ భూషణుడు వసంత రాగోపాన్యమూర్తికి తెమ్మెరనుతేరు గావించి రథోత్సవముగావించి ఆరాగధ్యానముకొక కొత్త అందమును ప్రతిపాదించినాడు.

ఇక తరువాతి పాదములలో “వల్లవ వనజాస్యలు ఉత్పన్న వల్లవముల నల్లరవి” నాడు. ఈవల్లవమునచ్యుత వంచమము వసంతమున ప్రయుక్తమగు ననుట దూరాన్వయముగాక తజ్జాలకు సమీరస్థితమై భావుకోల్లాసంబగునేగాని సుదూరము గాబోదు.

ఈరీతిగ సంగీతకళారహస్యవిధి హ్రీందోళవసంతరాగముల రెంటిని అనుశీలించి భావిభావుకపథోల్లాసంబులైన ఈరాగములు రెండు భాసించుతీరును ప్రతిపాదించి క్రాంతదర్శనమైన కవిగాయకుడై నిలచినాడు.

అనంతర పద్యమందలి—

“పుహితామంధల బ్రహ్మరకా మర్తంబు శ్యామాముహు
య్యమూడున్మీలిత వశ్రభేద నిపుణంబు”* అను పలుకుబడిలో శ్యామా
భాగతామయ ప్రసక్తము. ఈ శ్యామరాగమునే పూర్వసంగీతశాస్త్ర గ్రంథములలో
పూర్వరాగమనిభింభించుచున్నది.

ఆ పదవ—

“కలకంఠార్కటి న్నందోరుంబిలుచును గాఢచ్చదాచ్ఛాదికల్”** ఇత్యాదిగ
శాత్రుజ వర్ణనమును బొత్తవర్ణనను రాగనామముట్టంకితము.

“అక బోయననపాయుపికగేయసముదాయ

మొకసేను నానామయార నిర్ద

* ప. చ. i. 132

** „ i. 133

మొకవంక నకలంక మకరాంతహయహేష

లోకక్రేవ వనదేవయువతి గీత

మొకచెంత సురకాంతలకరాంత తతనాద

మొకదారి నవళారి కోదితంబు

లోకయోరఁబడుచారణ కుమార పణితంబు

లోకదండ నలిమండకల గాన

మొక్క మొగ్గిమోయఁగదశీ గృహోవవన్న

క్నీరీ బృంద బృంద సంగీతరీతి

సమయ నతివేల కోలోహలాముల కలిపి

నభివ యాయద్రి కోలాహలాఖ్యమొక్కొ* అనునీ పద్యమును
అతోద్య నమ్మేకనాత్మకమగు కోలాహల విజృంభణమున ద్వనితమైన కోలాహల
రాగలక్షణానుసారి కోలాహలముగూడ వినిపించును. అపిదప వరిశిష్టమగు రాగ
లక్షణమైన కలహరీతిని తరువాతి పద్యములో పసురాజు కొలాహల గర్వావ
నోదముగావించిన ప్రస్తావనలో గమ్యమాన మొనర్చి తదనంతరము కోలా
హలవి మాటలలో ఈ రాగలక్షణమునిట్లమర్చినాడు.

“సను సువ్వెత్తుగఁబాట మీటితిని నానాదైర్యసామగ్రి మ

జ్జనకున్ మున్నె తృణీకరించి తృపా స్వాంతంబునఁబ్రోవు మిం

కనరేంద్రాయవి గట్టువేడెడి నినుంగంచే తృణగ్రాహి మా

తన నీలాశ్మదరీముఖాగ్ర నిచలద్వాతాల మంద్రధ్వనిన్** అనునీ
పద్యమున కోలాహలరాగమునందుఁబ్రవర్తింప స్వరసమూహోపయమును అనూప
రాగ వివేకస్వాంతుడై వివరింపఁదొరకొను మున్నాడు.

సంగీతరత్నాకరమున ఈకోలాహల రాగలక్షణముట్లుబ్బంకతము.

“కోలాహలాటక్కు భాషా ప్రగహంకావ వర్జితా

స ధనుంద్రామభాయిష్ఠా కలహే గమకాన్వితా***

* ప. చ. ii - 7

** ప. చ.

*** సం.ర.రా.వి.ఆ. 242

“కోలాహలస్వక్రభవస్తదంగం సాంకగ్రహ మధ్యమ మంద్రహీనం;
 విపాదతారః సకలైః స్వరైశ్చ తారైర్యుతః షడ్జగనారభ్యః
 వర్షాసుగేయః స్వనినాదవచ్చ విరూప్యతే వర్తనికాస్య సమ్యక్”*
 ఇది సంగీతరాజ లక్షణము.

ఇక సంగీతపారిజాతమున—

“మోషీభూతో కోల్లహాసం స్యాద్ధాంధారాదిక మూర్చనః
 అవరోహే దవర్ణ్యః స్యాద్దౌడవః పరికీర్తితః”**

ఈ కోలాహలరాగము వివాదవిశేషమున ప్రయుక్తమగుటకు తగినట్లే
 ఇందలి స్వరప్రస్తారము పైతము వివాదగ్రస్తము. ఈ కోలాహలమే కోల్లాస
 మనియు వ్యవహృతమగుచున్నట్లు పారిజాతకారుడనినాడు. ఒకచో ఈరాగము
 ‘ప’ పరికమనియున్నది. వేరొకచో ధవర్ణ్యమని యున్నది

అట్లే సంగీతరత్నాకరపాఠమున ఒకచో ‘రిమ’ మంద్ర యని యున్నది.
 వాటిని విడిచి వర్యాలోచించిన రామతాజభూషణు మతము నిర్ధారితమగును; స్వర
 సంగీతరహస్యముగ సప్తవిధరత్నములు సప్తస్వరప్రతీకలుగ నిర్దేశితములు;
 అందు ముక్తావళియు షడ్జమునకు నీలము ఋషభమునకు సంకేతములనుట
 పుష్టము. కావున నీ సంగీతకారహస్యవిది సప్తరత్న సంకేతమున గూఢముగ
 నీకోలోహం రాగలక్షణమును వ్యంజితము గావించెను. ఏవం విధ గూఢరాగ
 రత్నాన్వేషణమే ఈపనుచరిత్రమున సాగక రాగలక్షణములు వాచ్యములు
 గావించినవైతాళి వియ్యది ప్రాథమబంధము గాక ఏసంగీతకావ్యగ్రంథమైన
 ఆయెడిది. కావ్యాంతరిత కాంతా సమ్మితియందలి ఇష్టార్థోపగూహనము
 రమణీయమై స్పష్టమై యుండదు. కావుననే ఈమహాకవి గాన
 కాలేదిమై అభిప్రేరితార్థమును గూఢముగనేయుంచి అవశ్యకతయున్న వారధానిని
 అవ్యేషణకై యత్నింపుదురనున్నట్లున్నది. కావుననే ఇందలి సంగీతరహస్య
 రత్నవిధితై గవేషణము శాసితమగునాదు. ఈఅపార ప్రబంధపారావారమున

* సం. రా. ని. ఆ.

** సం. సా. రా. ఆ. 242

తలముక్కులుగ మునిగితేలి వీలైనంతవఱకు ఆ రాగరత్నాన్వేషణము గావించిరి. అట్టి ఓకలుగు పరిశోధకులకు తదంతర్గత సంగీతాధిక శాస్త్రవిషయకరత్నములు కొంతదనుక లభ్యమైనవి. ఇట్లుగాఁ ఈశాస్త్రగవేషణము ఈతకుమించినలోతు అనుకొనెడి వారి ప్రబంధపారావార తీరమున విహరించి తృప్తినందిరి. అట్టి వారికిందలి గూఢశాస్త్ర విషయములవగతముకాలేదు ఏవంవిధశాస్త్రవిషయకరీతిలో గరిష్ఠమైన పద్యములలో కోలాహల రాగలక్షణ సంఘటనగు “నను నువ్వెత్తుగ” అను పద్యము ముఖ్యము. ప్రాచీన సంగీతశాస్త్రగ్రంథములగు సంగీతరత్నా కరారులందుఁగూడ ఈకోలోహల రాగలక్షణము నిర్దేశితము. ఇయ్యది పంచమ వర్ణ్యరాగము కావుననే ఈపంచమ స్వరలోపము “ఉవ్వెత్తుగాఁ బాటేటితివి” అను పలుకుబడిలో “పా” (పంచమము) పాటేటిటుటలో నిర్దేశితమైనది. వీణావాదన రీతిలో పాటేటిటుట యనగా దాటు స్వరముగ స్వరచంక్రమణము గావించుటయే. ‘అతోద్యమేశనమున నందగించు కదన కుతూహల రాగ విన్యాసము స్వరసంయుత గాఁముగ తదనుగత వాద్యసమ్మేళనములో వినినయెడల సేనావాహిని కదనకుతూహలముతో సమరాంగణమున కురుతుచ్చుట్టి భావన కలుగును. అట్లే కోలాహల రాగముకూడ “కలహే గమకాన్వితా” యను తల్లక్షణానుసారము ప్రచోదనా శక్తియుతమనిపించుచున్నది. ఇది రామరాజ భూషణుని కాలమున గానవ్యవహారము ప్రచలితమైయుండి యుండును. కాని ఈనాడీ రాగము అపూర్వరాగముగాకూడ విగ్రహింపలేదు. అయినను ఏతద్రాగ లక్షణాన్వితముగనిది ఉత్తేజభావ ప్రతిపాదకమగు ప్రచండ రాగమనుట స్పష్టము.

ఇక ఇందలి స్వరప్రవృత్తి ననుకీలించిన ఇందు పంచమము వర్ణ్యస్వరము కాగా మధ్యమము భూయిష్ఠధ్వన్యపేతమై దైవతమువభములు మంద్రస్థాయి ప్రయత్నములని గమ్యమానమగుచున్నది. ఇట్లుగూడ గ్రహస్వరము అంశ స్వరముగాకూడ ప్రయత్నమగుచున్నది.

ఇట్టి ఈరాగలక్షణమును సంగీతకళారహస్యవిధియగు ఈకవి గూఢరీతిలో ఇందు నిక్షేపించినాడు. సంగీతశాస్త్రమున ఇట్లర్థభాదులకు ముక్తావలంబి పశ్రాధిక రత్నరహస్య సంకేతమున్నదని ఇంఃపూర్వము వివృతము. ఏతత్సంకేతాను సారము ముషభమునకు నీలాశ్మము సంకేతమగుచున్నది. అయ్యది మల్లద్ర.

స్థాయిలో ప్రయుక్తమగును. “గట్టువేడెడ తృణగ్రాహినుతన నీలాశ్మదరీముఖాగ్ర విచల ద్వాతాల మంద్రధ్వనినో” అనుపలుకుబడితో వ్యక్తము. నీలాశ్మముతృణ గ్రాహియనుటలో గడ్డికరచి దీని పడి ధైర్యసామగ్రి తృణీకృతముకాగా వేడు కోలునవ్యక్తమగుట సంవేద్యమగుచున్నది. ధైవతమునకు సంకేతముగ ధైర్య సామగ్రియందలి ‘దై’ ధైవతమునకు సంకేతమగుట తచ్చాప్తజ్ఞానువులకు అన్యులకువలె దూరావ్యయమనిపించదు. ఇట్టి కోలాహలరాగలక్షణమును పద్యము నందిమిడించి రామరాజభూషణుడు వ్యక్తీకరించిన దాన్నికన్ని విధముల తగ్గి పోవునట్టి రాగలక్షణమును కైవసంగీత సాస్త్రోద్ధరణముగ సంగీతపారిజాతకారుడు ఇట్లొనగినాడు.

“ధైవత్యాష్టభితాయుక్త శుద్ధజాతి సముద్భవః

షడ్జన్యన గ్రహంశ్చ కోల్లాసో రిధ దుర్బలః”*

కోలాహలమునకు కోల్లాసమని కొల్లాసమని నామాంతరము ఉన్నట్లు సంగీతపారిజాతకారుని వక్తవణి.

ఈ కోలాహలరాగము విస్తృతపరిధిని గలిగి తానప్రకల్పనకు స్వర రచనకు రాగాలాపనమునకుఁగూడ అనువగు రాగమని రామరాజభూషణుడే తరువాత ఇట్లు సంసూచించినాడ. ఈవచనమున కోలాహలరాగము తానప్రకల్పమునకు అనువైనదని తజ్ఞులు గ్రహింపవలెనని తానమగు సంగీతపారి జాపికమును ఆశ్రమిడించి “కోలావల సంతానంబు సంతాన కుసుమవాసనా వమాగతపారంగ సంగీతభంగీతరంగంబులు పొంగంబులుఁగఁబాడ వేల్పుగాణీల పాణిరిత మాణిక్యపీఠా మధురరాజామృతంబులఁగరఁగి” యను పదవల్లరితో సూచించినాడు. ఇది బృందగానపద్ధతి. కోలాహల రాగాన్నితమగు ఈ బృంద గానము కోలాహల పర్వత ప్రభమదర్శనమునందె నేవధ్యగానముగా—

“ఒకచాయగపాయ పికగాయ సముదాయ” అను పద్యమున ప్రారంభము నొందినది.

బృందగాదమనునది నేడు క్రైస్తవులు గావించు ప్రార్థనాసమారోహమున నెక్కుడుగ గోచరించుచున్నది గాన నేటి యువత ఈబృందగానరీతి పాశ్చాత్య నాగరికత పరప్రసాదమని భావించుట కద్దు. అదికేవలము భ్రమాపతికము. మనకీ బృందగాన నేవభ్యగానాదికరీతులు ఆద్యములనుచు భరతనాట్యశాస్త్ర సంగీత రత్నాకర సృత్తరత్నావళ్యాదులందు ఆకరములున్నవి.

“గాత్యవాదకసంఘాతో బృందమిత్యభిధీయతే
ఉత్తమః మధ్యమమథో కనిష్ఠమితి తత్త్రిభా”*

“కృతానాం వాద్యకవిభిః వాద్యానా మాశుశ్శణం
శ్రుతిజ్ఞాన పరత్వం చ స్వవాద్యగ్రహ మోక్షయోః
తాలానుగత్వమై కాగ్ర్యముభయో (గ్యంపుటయో?) ర్మేలనజ్ఞతా
వామ దక్షిణ దక్షత్వ మన్యోన్యస్తుతి కారితా
ముఖానుదృత్తి (వర్తి? తాచేతి వాద్యబృందగుణాచితాః”

ఇదుయేగాక ముఖ్యగాయక బృందగాయక లక్షణములుగూడ నుద్ఘాతములై నవి.

“ఒక చాయ ననపాయ పికగేయ” అను పద్యమునందు పికగేయ సముదాయముల పంచమస్వరధ్వనులు నానామయార వినదములగు షడ్జస్వరధ్వనులు చిలుకల పలుకులను పంతపాటలతో కూడియున్న ప్రధానగాయక బృందమున నున్న వందేవతల గీతములు సురకాంతల కానగోళ్లవేళ్ల మీటబడుచున్న తంత్రి

* సం. ౪. iii - 203

** పీనులవిందై యమృతపు సోనల పొందై యమర సుమచలదళిని..
వ. చ. ii - 14

*** నానాగాయన గాయనీమణులు గానంబుర్వి నాలింపమో
నానాటన్ నగభేది వీటగల గంధర్వావృరో గీత వి
ద్యా నైపుణ్యమున్ వినియెచి వినమో యందైన విందైన విం
దై నాచుభోనగూరునే మనకి ట్లానంద సందోహమున్” ii - 46

స్వనములకు అనుగతములైన చారణకుమార పణితంబులుగు పురుషకంఠ స్వరముతో సముష్ణములై ఒక్కవరి కింపిరిబృంద బృందగీతరీతి ఆ కోలాహలాద్రిపై ధ్వనించి అయ్యది కోలాహలాఖ్యమని స్పాఢకనామదేయ మందులకు సహకరించినవనినాడు. ఇందు వాద్యసంఘాతము త్రీపురుషగాయకుల శ్రుతి వైవిధ్యమునుబట్టి నిర్ణీతమైన తార మృద్రస్థాయి ప్రభేదములలో ఒక్కొక్కటిగా నొదిగిపోయినది. అట షడ్జ వంచమాది....మంజుల కర్ణాటమగు ధ్వానము ప్రవర్తిలి వాద్యానుగతమగు బృందగాన పద్ధతీయందుండవలసిన మాధుర్యమంతయు నెల్లివిరిసినది. ఈ బృందగానరీతి రామరాజభూషణాద్భుతకు బాగుగనలవాటువడిన పద్ధతీకావ్యము. అందువలననే ఈ బృందగానమును కోలాహల రాగాన్నితముగ వాద్యసంఘాత సహకృతముగ ఈ సంగీతకళా రహస్యవేది సలక్షణముగనిట ప్రతిపాదించినాడు.

పరరాజు దవుదపులనుండి “నవ్యామృతా వ్యాహతస్వాదంతైన నాదంబు” వినినాడు అది షడ్జీనాదంబో, కలతగతనాదమో మరున్నారీ వల్లకీ నాదంబోయని నిర్ణయించి చెప్పటకు వలనవడని ఒక ఆవృత్తమధుర నాదముగ వీనులవిందొనగూర్చి వరమానందాను సంధానకమై బాసిల్లినది. ఈ మహామృత రసోపమాన నాదమిట విశవచ్చుటలో గిరికావసురాజుల కల్పాట నాటకమున నాండీగానము ప్రారంభమైనది. నాట్యశాస్త్ర సంప్రదాయ సిద్ధముగనాందిని నాట రాగమున గానము చేయువలయుననుట ఒక విహితవిధి కావుననే ఈకవి మహా నాటక సూత్రధారియై వీనులవిందైన నాండీగానమును నాటయందే ఆరంభించి నాడు. ఏదేని గానమును ఒక సంగీతవిదుడు వినినయెడల అతడు ఆగానాభి సందనము గావించుతోపాటు ఆరాగనామమును పోల్చుకొని అందలి రాగ

* అనవిని కేళికా సచిపుడాస్వనమల్లన నాలకించి యో

జనవర వల్లకీరవము సంగతిఃబాదెదారెవ్వరా నిసూ

కసంగతి నిమ్మహాద్రిపయిఁ దన్మృదు వంచమ షడ్జయ్య కొ

య్యన నెఱఁగిచ్చెవించె ప్రహదాకుల కోకిల కేకిలోకమూరి” అనునీ

పద్యసంఘాతమున నీసంగీతకళాభిజ్ఞుడు నాటరాగలక్షణానుకీలనగ ఇట్లు గానించినాడు.

లక్షణమును స్వీయానుభావముతో సమన్వయించుకొనును. అదే విధముగ ఇట వసురాజు “నానా గాయక గాయనీమణులు గానంబుర్చి నానింపమో నానాటన్ నగ భేదివీటగల గంధర్వావ్వరో గీతవిద్యానైపుణ్యములెన్నియేని విమో అందైన నిందైన విందైన నాదంబొనగూర్చునే మదికి నిట్లానంద సందోహమున్” అని వితర్కించుటకు ఆరంభించినాడు. ఈ వితర్కణమునందె రాగముద్రాలంకారోప స్థితినంది “నానాటన్ నగభేది వీటగల” అని పలుకుబడిలో నాటరాగ ప్రస్తావన విసవచ్చుచున్నది. ఇట్టి నాటరాగనామమును వినిపింపజేసి ఈసంగీతకళారహస్య

మధ్యమోదీచ్యవా జాతోర్న ట్టస్తార స్థ షడ్జకః
మధ్యమాంశగ్రహన్యాసః సంపూర్ణశ్చ సమన్వరః
సంగీతరత్నాకర రాగవివేకాధ్యాయః - నిరుపవదరాగః
భాయానట్టతు సత్తైవ మంద్రవంచమ భూషితాః
నట్టోపాంగం నిషాదేన గాంధారేజవ కంపితా” రా. అ. 242

“తజ్ఞా సమన్వరానట్ట తారగాంధార వంచమా
సన్యాసాంశగ్రహ మంద్రనిషాదా తారదైవతా” 224.

భరతకోకోద్ధరణముగ సంగీతసమయ సారోదహృతముగ సంగీత చూడా మణికర్త నాటనిట్లు వివరించినాడు.

షడ్జాంశ - గ్రహన్యాసా సంపూర్ణా చ సమన్వరా
తథా తారాచ మంద్రాచ యావద్గాంధార వంచమే
భాషాయామంజరీ తన్యఅంగక నాటాభిధీయతే జగదేకః (భరతకోళః)

షడ్జాంశాచ గ్రహన్యాసా సంపూర్ణాచ సమన్వరా
తథా తారాచ మంద్రాచ యావద్గాంధారవంచమే పార్శ్వదేవ సంగీత
సమయసారః

సంగీతపారిజాతమున నాటరాగము.

రిస్తు తీవ్రతరో యిష్మిన్ గంధారశ్రీ ప్రసంగకః
ధస్తు తీవ్రతరం బ్రోక్తో నిషాదస్తీవ్రనామకః
అసరోవేదత గౌనుస్తౌ నాచే రీస్వరమూర్చనః” సం.పా. రా అ.

నిది ఇక నాటరాగలక్షణ వివేచనమును గానింప దొరకొనుచున్నాడు నా రాగము ప్రాచీనతమము. ఇది సంగీతరత్నాకరమున 'ః' ద్వి గావ్యపహృతము. రామయామాత్యుడు రామరాజభూషణునికి సమకాలికుడు. ఈతఁడు తన స్వీరవేళ కళానిది రచనమున సంగీతరత్నాకరమును ప్రాముఖ్యముగగైకొనిలేదని తద్వ్యాఖ్యాకొనిని వక్కణ. రామరాజభూషణుడుపాడ అటు లేవలయు సంగీత సంగీతరత్నాకరమును అధికారిక శాస్త్రగ్రంథముగగైకొనక ఇది సమకాలికులగు రామయామాత్యాదుల వక్కణమునే నిక్కచ్చిగ వ్యక్తీకరింపక శ్రీనాథుని 'కర్ణాటాణి' వలె మధ్యేమార్గముగ తన రాగవివేక సమన్వయమును గానించు కొనినాడు.

నాటరాగమున తీవ్రగాంధార సంయుతమగు తీవ్రతర ఋషభము ప్రయుక్త మగును. ఈరాగమున తీవ్రనిషాదసంయుతమగు తీవ్రతర దైవతము కలదు ఆరోహణమున దైవతగాంధారములు వర్జ్యస్వరములు, భూషణునినాడు నాటకు ఆరోహణము సంపూర్ణముగా వచ్చును. నేడా రోహణముగూడ సంపూర్ణముగాదు. ఋషభవర్జ్యముకూడ. అనాదీ రాగము సంపూర్ణాడవ జాతికిచెందినది. ఇందు ఋషభస్వరాత్మకమగు అభిరుద్ధత యూర్భగకలదు. ఇందు ఋషభమే గ్రహ స్వరము. గాంధార నిషాదములు ఇందు శుద్ధములగుటవలన ఇది శుద్ధమేళమగునని ప్రాచీన సంగీతశాస్త్రముల వక్కణము.

రామరాజభూషణునికి సమకాలికుడగు రామయామాత్యుడు,

“శుద్ధ స్వరస్తు సవపాః షట్ శ్రుత్యైషభ దైవతే

....చ్యుత మధ్యమగాంధారచ్యుత షష్ఠనిషాదకః

స్వరైరమీభిః సంయుక్తః శుద్ధనాన్యైశ్చమేళకః

శుద్ధనాట ప్రభృతయోరాగా ఆతోభవంతి చ”* అనినాడు.

ఈ రాగమున సమవలు శుద్ధములు. ఋషభము షట్ శ్రుతియుక్తము దైవతము షట్ శ్రుతి సమంచితము. చ్యుతమధ్యమ గాంధారములు చ్యుతషడ్ధ

నిషాదములు ఈరాగమునందు ప్రయుక్తములగుననుచు రామయామాత్యుడు ఇద్దాని లక్షణమును విశ్కాశించెను. మన రామరాజభూషణుడు రామయామాత్యునకు ధీమత సంగీతకళారహస్యవేది కావున ముందటి పద్యమున రాగనామమును ఉచ్చరించి తరువాతాయగు నీవద్దియమున కేళీసచివుని మాటలుగ వల్లకిన్నన సంగతిలో ఎవ్వరో ఈనాటిరాగమును పాడుచున్నారని ఆరాగమందలి స్వరసంభూతిని స్వేయాన భూతితో వివేచించి' తస్మైదు పంచమ షడ్జశయ్యకొయ్యన నెఱగిచ్చె వింటి ప్రమదాకుల కోకిల కేరిలోకమున' అనుచున్నాడు.

ఇట్టిపూర్వము ఉక్తములైన సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రగ్రంథములందలి నాటరాగలక్షణముగ వినిబడని చ్యుతపంచమషడ్జనిషాదములు షట్శ్రుతి ఋషభ ప్రైవతములను స్వరములస్వరణము రామయామాత్యుని నాటరాగలక్షణమందు రామరాజభూషణుని నాటరాగ వివేచనమునందు వివరించున్నవి. రామయామాత్యునకు రామరాజభూషణుడు సమకాలికుడగుచే స్వరమేళకళానిధియందాతడు ఉచ్చరించిన వికృతిస్వరవివక్షను అవగాహనము చేసికొని యుండుననుట స్పష్టము.

“సప్తానాం వికృతానాంతు సోద్యేశం లక్ష్య చఘ్నహే
చ్యుతః షడ్జశ్చతో యశ్చచ్చుతః స్మాత్ పంచమస్తతా
స్మాత్ సాధారణ గంధారోఽంతర గాంధార ఏవచ
స్మాత్తైశిక నిషాదోఽదాస్యః కాకలీనిషాదకః”*

“చ్యుతషడ్జస్వరో లక్ష్యే నిషాదత్వేన త్తిర్దితః
చ్యుతషడ్జ నిషాదాభిధానం తస్యవిభీతే
చ్యుతస్య మధ్యమస్యోపి గాంధార వ్యవహారకః
చ్యుత మధ్యమోగాంధార సంజ్ఞాఽ స్వక్రియతేమయా
చ్యుత పంచమమాచప్డే లోకామధ్యమ సంజ్ఞయా
అస్మాభిః కథ్యతేసో తచ్చ్యుత పంచమ మధ్యమః
కుర్దగాంధారకే తత్ర పంచశ్రుతి ఋషభోఽభిధా
సాధారణేపి గాంధారే షట్ శ్రుత్యుషభి నామాచ”**

స్వ క. వికృతస్వరవివక్ష

**

నిది ఇక నాటరాగలక్షణ నివేదనమును గానింప దొరకొనుచున్నాడు నా రాగము ప్రాచీనతమము. ఇది సంగీతరత్నాకరమున 'శ్రీ' గానమనబ్బును. రామయామాత్యుడు రామరాజభూషణునికి సమర్పించెడిది. ఈతడు తన స్వరమేళ కళానిది రచనమున సంగీతరత్నాకరమును ప్రముఖముగగైకొనిలేదని తద్వ్యాఖ్యాకొని వక్కణ. రామరాజభూషణుడుచూడ అటు సేవగను సంగీత సంగీతరత్నాకరమును అధికారిక కాత్రగ్రంథముగగైకొనిన ఇది సంగీతరత్నాకరము రామయామాత్యుల వక్కణమునే నిర్మించి పుస్తకీకరించిన శ్రీనాథుని 'కర్ణాటబాణి' వలె మధ్యేమార్గముగ తన రాగవివేక సమగ్ధమును గావించు కొనినాడు.

నాటరాగమున తీవ్రగాంధార సాయుజ్యమును తీవ్రతర ఋషభము ప్రయుక్త మగును. ఈరాగమున తీవ్రవిషాదసాయుజ్యమును తీవ్రతర దైవతము కలదు ఆరోహణముగ దైవతగాంధారములు వర్ణనవలయును, భూషణునినాడు నాటకు ఆరోహణము సంపూర్ణముగా వచ్చును. నేడా రోహణముగూడ సంగీతముగాదు, ఋషభవర్ణముకూడ. అనాదీ రాగము సంగీతార్థాదన జాతికి చెందింది. ఇందు ఋషభస్వరాత్మకమగు అభిరుద్ధత యూర్పగలదు. ఇందు ఋషభమే గ్రహ స్వరము. గాంధార నిషాదములు ఇందు ఋషభములగుటవలన ఇది శుద్ధమేళమగునని ప్రాచీన సంగీతకాత్రముల వక్కణము.

రామరాజభూషణునికి సమకాలికుడగు రామయామాత్యుడు,

"శుద్ధ స్వరస్తు సవపాః షట్ శ్రుత స్పృశన దైవతే

....మృత మధ్యమగాంధారచుత షట్టనిషాదరః

స్వరైరమీభిః సాయుజ్యః శుద్ధనాస్త్రిశ్చమేళకః

శుద్ధనామ ప్రభృతయోరాగా అతోభవంతి చ" అనినాడు.

ఈ రాగమున సమవయ శుద్ధములు. ఋషభము షట్ శ్రుతియుక్తము దైవతము షట్ శ్రుతి సమంచితము. మృతమధ్యమ గాంధారములు మృతషడ్

నిషాదములు ఈరాగమునందు ప్రయుక్తముగనుచు రామయామాత్యుడు ఇద్దని లక్షణమును విశ్లేషించెను. మన రామరాజభూషణుడు రామయామాత్యునకు దీక్షిత సంగీతకళారహస్యవేది కావున ముందుటి వద్యమున రాగనామమును ఉద్ఘాతించి తనదానియగు సీపద్దియమున కేళీసచివుని మాటలుగ వల్లకిన్నన సంగతిలో ఎవ్వరో ఈనాటరాగమును పాడుచున్నారని ఆరాగమందలి స్వరసంభూతిని స్వయాభూతితో వివేచించి తన్నుడు వంచమ వృద్ధశయ్యకొయ్యన నెలుగిచ్చి వింటు ప్రపంచుల కౌకిల కేళిలోకమున అనుచున్నాడు.

ఆటలార్యము ఉత్తములైన సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రగ్రంథములందలి నాటరాగలక్షణమున పనిబడని చ్యుతపరిమళవృద్ధనిషాదములు పట్టశ్రుతి ఋషభ దైవతములను స్వరములస్మరణము రామయామాత్యుని నాటరాగలక్షణమందు రామరాజభూషణుని నాటరాగ వివేచనమునందు వివరించుచున్నవి. రామయామాత్యుని రామరాజభూషణుడు సమరాలితుడగుచే స్వరమేళకళానిధియందాతడు ఉద్ఘాతించిన విశృతిస్వరపంచము అవగాహనము చేసికొని యుండుననుచు స్పష్టము.

“సప్తనా వికృతానాంతు సోద్యేషం లక్ష్య చప్తహే
చ్యుతః వృద్ధశ్చుతో యస్యచ్యుతః స్మాత్ పంచమస్తథా
స్మాత్ సాక్షాదణ గంధరోఽంబర గాంధార ఏవచ
స్మాత్తైశ్చర నిషాదోఽధాన్యః కాకలినిషాదకః”*

“చ్యుతవృద్ధస్వరో లక్ష్యే నిషాదత్వేన కీర్తితః
చ్యుతవృద్ధ నిషాదాభిధానం తస్యవికీతే
చ్యుతస్య మధ్యమసోపి గాంధార వృవహారకః
చ్యుత మధ్యమగాంధార సంజ్ఞాఽ స్వక్రియరేమయా
చ్యుత పంచమమాచప్తే లోకామధ్యమ సంజ్ఞయా
అస్మాభిః రథ్యతేసో తచ్యుత మౌచమ మధ్యమః
శుద్ధగాంధారకే తత్ర పంచశ్రుతి ఋషభోఽభిధా
సాధారణేపి గాంధారే పట్ట శ్రుత్యుషభి నామాచ”**

స్వ క. వికృతస్వరవివక్ష

**

నిది ఇక నాటరాగలక్షణ వివేచనమును గానింప దొరకొనుచున్నాడు నా రాగము ప్రాచీనతమము. ఇది సంగీతరత్నాకరమున 'ః ట్ట' గావ్యవహృతము. రామయామాత్యుడు రామరాజభూషణునికి సమకాలికుడు. ఈతఁడు తన స్వరమేళ కళానిది రచనమున సంగీతరత్నాకరమును ప్రాముఖ్యముగగైకొనిలేదని తద్వ్యాఖ్యాకౌఁచి వక్కణ. రామరాజభూషణుడుపాడ అటు లేవలము సంగీత సంగీతరత్నాకరమును అధికారిక శాస్త్రగ్రంథముగగైకొనిర ఇది సమకాలికులగు రామయామాత్యాదుల వక్కణమునే విక్కచ్చిగ వ్యక్తీకరింపక శ్రీనాథుని 'కర్ణాటబాణి' వలె మధ్యమార్గముగ తన రాగవివేక సమన్వయమును గావించుకొనినాడు.

నాటరాగమున తీవ్రగాంధార సంయుతమగు తీవ్రతర ఋషభము ప్రయుక్తమగును. ఈరాగమున తీవ్రనిషాదసంయుతమగు తీవ్రతర దైవతము కలదు ఆరోహణముగ దైవతగాంధారములు వర్జ్యస్వరములు, భూషణునినాడు నాటకు ఆరోహణము సంపూర్ణముగా వచ్చును. నేడా రోహణముగూడ సంపూర్ణముగాదు. ఋషభవర్జ్యముకూడ. అనాదీ రాగము సంపూర్ణాదవ జాతికిచెందినది. ఇందు ఋషభస్వరాత్మకమగు అభిరుద్ధత యూర్భగకలదు. ఇందు ఋషభమే గ్రహస్వరము. గాంధార నిషాదములు ఇందు శుద్ధములగుటవలన ఇది శుద్ధమేళమగునని ప్రాచీన సంగీతశాస్త్రముల వక్కణము.

రామరాజభూషణునికి సమకాలికుడగు రామయామాత్యుడు,

“శుద్ధ స్వరస్తు సవపాః షట్ శ్రుతస్త్విషభ దైవతే

....చ్యుత మధ్యమగాంధారచ్యుత శ్చద్దనిషాదకః

స్వరైరమీభిః సంయుక్తః శుద్ధనామ్మిశ్చమేళకః

శుద్ధనాట ప్రభృతయోరాగా అతోభవంతి చ”* అనినాడు.

ఈ రాగమున సమవలు శుద్ధములు. ఋషభము షట్ శ్రుతియుక్తము దైవతము షట్ శ్రుతి సమంచితము. చ్యుతమధ్యమ గాంధారములు చ్యుతశ్చద్ద

నిషాదినులు ఈరాగమునందు ప్రయుక్తములగుననుచు రామయామాత్యుడు ఇద్దావి లక్షణమును వక్కాణించెను. మన రామరాజభూషణుడు రామయామాత్యునకు దీక్షిత సంగీతకళారహస్యవేది కావున ముందటి పద్యమున రాగనామమును ఉద్ఘాతించి తరువాదియగు నీపద్ధియమున కేళీసచివుని మాదిరిగా వల్లకిన్నన సంగతిలో ఎవ్వరో ఈనాటరాగమును పాడుచున్నారని ఆరాగమందలి స్వరసంభూతిని స్వీయసంభూతితో వివేచించి తస్మిన్ పంచమ పద్ధత్యుకొయ్యిన నెఱచిచ్చె వింట ప్రమదాకుల కోకిల కేకిలోకమున" అనుచున్నాడు.

ఇతః ప్రార్థము ఉక్తములైన సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రగ్రంథములందలి నాటరాగలక్షణమున వివరించిన చ్యుతపంచమపద్ధతినిషాదములు షట్ శ్రుతి ఋషభ దైవతములను స్వరములస్మరణము రామయామాత్యుని నాటరాగలక్షణమందు రామరాజభూషణుని నాటరాగ వివేచనమునందు వివరించుచున్నవి. రామయామాత్యునకు రామరాజభూషణుడు సమకాలికుడగుచే స్వరమేళకళానిదియందాతడు ఉద్ఘాతించిన సిక్రూతిస్వరవివక్షను అవగాహనము చేసికొని యుండుననుచు న్నపద్యము.

“సప్తానాం వికృతానాంతు సోద్యేశం లక్ష్య చప్యహే
చ్యుతః పద్ధత్యుతో యశ్చచ్యుతః స్మాత్ పంచమస్తథా
స్మాత్ సాభారణ గంధారోఽంతర గాంధార ఏవచ
స్మాత్ కైక నిషాదోఽదాస్యః కాకలినిషాదకః”*

“చ్యుతపద్ధస్వరో లక్ష్యే నిషాదశ్చేన కీర్తితః
చ్యుతపద్ధ నిషాదాభిదానం తస్యవిధితే
చ్యుతస్య మధ్యమస్యోపి గాంధార వ్యవహారతః
చ్యుత మధ్యమోగాంధార సంజ్ఞాఽ స్వక్రియతేమయా
చ్యుత పంచమమాచప్తే లోకామధ్యమ సంజ్ఞయా
అస్మాభిః కథ్యతేసో తచ్చ్యుత పంచమ మధ్యమః
కుప్తగాంధారకే తత్ర పంచశ్రుతి ఋషభోఽభిదా
సాధారణేపి గాంధారే షట్ శ్రుత్యుషభ నామాచ”**

స్వ క. వికృతస్వరవివక్ష

**

చ్యుతశ్చద్వ స్వరము విషాదమే కావున దీనిని చ్యుతశ్చద్వవిషాద మనియు అనవచ్చును. చ్యుతమధ్యమము గాంధారమే యగును. కావున దీనిని చ్యుత మధ్యమ గాంధారమనవచ్చును. చ్యుతపంచమము మధ్యమమే యగును. కావున దానిని చ్యుతపంచమ మధ్యమ మనవచ్చును. శుద్ధగాంధారము పంచశ్రుతి ఋషభ మగును. సాధారణ గాంధారము షట్శ్రుతి ఋషభమగును. కావున ఈనాటరాగ మునకు సమగ్రలక్షణముగ సంగీతమాదామణి ఉద్ధరణమగు నిద్దానిని గ్రహింప వచ్చును.

“షట్శ్రుత్యుషభ అతంతరగాంధార షట్శ్రుతి దైవత స్వరకా

కలేవిషాద ఇతరశుద్ధ స్వరారోహావరోహే గద వర్జితంః చ

సాన్యాసాంశ” అని నాట రాగలక్షణము గోచరించుచున్నది. దీనినిబట్టి ఈనాటరాగమున ఋషభముకన్న రెండు అంశములెక్కువగు షట్ శ్రుతి ఋషభము సాధారణ గాంధారమికన్న నెక్కుడుగ అంతరగాంధారముండునని తెలియుచున్నది. చ్యుతపంచమము శుద్ధమధ్యమముకన్న నొక అంశమెక్కుడుగ నుండి మధ్యమముగ నేరిది వల్కును. షట్శ్రుతి దైవతము చతుశ్రుతి దైవతముకన్న రెండంశములు ఎక్కుడుగ నుండును. నిషాదము కాకల విషాదము కన్న నెక్కువ అంశలో చ్యుతశ్చద్వముగ వల్కును. ఇక పరిశిష్టయగు శ్చద్వ మునకు విశ్రుతిలేదు. ఈసంగీత కాస్త్రాంతరిక లక్షణముల గమనించి వ్యక్తమున నించినాడు కవియనుట స్పష్టము. అద్యములగు ఘనవంచకమార్గి రాగములలో నాటమొదటిది ద్రుహిణోద్దిష్టములగు అనాదిరాగములు మార్గిరాగములు. కావున ఇది దేవలోకాయాతములనుట స్పష్టము. ఇట నాటనామమును “నానాటన్” అను పదమున నిక్షేపించి ఆ గానము నగభేది పీటగల ధంధర్వాప్సరో గీతవిద్యా నైపుణ్యములకు సంవారిగామన్నట్లు ఉపయించినాడు. అంతేకాక ఈరాగము సందలి స్వరసమామ్నాయమును వ్యక్తముగావించి కవి వల్లకిరవ సంగీతిన ఇద్దానినెవరో గానముచేయుచుండగానందు అంతరికమగు మృదువంచమశ్చ కయ్యేకు కోకిలకేకి లోకములు వెలుగునిచ్చుచున్నవనుచు ఆకూడికములందమరి యున్న పంచమ శ్చద్వస్థితివిట్లు వివేచించినాడు.

“శ్చద్వం మయూరో వదతి పుష్పసాధారణే కాలేపికః కూజతి పంచమ” మ్మని శ్చద్వ పంచమాదులగు సప్తస్వరములకు ప్రతీకలయిన పశుపక్ష్యాది

రవములు ఉక్తములు. తదనుసారిగ ఇట్ల కోకిలములు కేకులు తాము సక్రమమగు పంచమషడ్జముల వల్కుచుండుగా నీరాగమునందలి పంచమషడ్జములు చ్యుతములై ధ్వనించినవని ప్రమదాకులములైనవియై విజయగర్వముతో ప్రముదితములైనను తమరవములు చ్యుతములై నందులకు ఆకులములై ప్రతిధ్వనులీనినవని రామరాజ భూషకపీండ్రుడిట నన్ని వేశగతముగ ప్రస్తావించి తన అసాధారణ రాగవివేకము ప్రదర్శించినాడు.

“నానాసూన వితాన వాననల నానందించు సారంగమే
లా నన్నాల్లదటంచు గంధఫలి బల్కాకం దవంబంది యో
షానాసాకృతిఁదాల్చి సర్వసుమనస్సైరభ్య సంవాసియై
పూనెంబ్రేక్షణమాలికా మధుకరీ పుంజులు లిర్వంకలన్” అనునీ పద్యము

* నాట రాగారోహణ - సగము పనిసా

నాట రాగావరోహణ - ననిపా మరీసా

“పామపా మగమ - గాఘగామ రిస - రీసరీస ననిపా - విసరీ - ససపీ
రిసా” ఇత్యాదిగ ఈ నాటరాగసంచారము సాగును.

పారిజాతకారుడు—

“అతి తీవ్రతమోతః స్యాన్మస్తు తీవ్రతరో మతః
ధస్తు తీవ్రతరోనిః స్యాత్తు.... షడ్జాది మూర్ఖనే
సన్యాసే మధ్యమా.... చ రాగే సారంగసంజ్ఞకే
బాచన్యతీ సుమేలశ్చ సారంగః సమజాయతే” పారిజాతకః రా.ప్ర. 402

సన్యాసం సాంశకం చైవ సషడ్జః గ్రాహమచ్యతే
అరోహణేషు సంపూర్ణమవరోహే గవర్జితమ్
సరిగమ పదనిన - సనిదపమగరిస” తృతీయ - 4

ఇది ప్రతి మధ్యమ రాగము.

ఇక మధుకరీ రాగలక్షణము సంగీతచూడామణి (జగదేకమల్ల) యందు
గన్పట్టుచున్నది.

ఋస సారంగమధుకరీ రాగనామము ధ్వనించి తద్రాగలక్షణ సమన్వయముదూడ నీ గానకళాభురీణుడు గావించుచున్నాడు.

సారంగమునకు పాలంగమునియు నామాంతరము దృష్టము. ఈ సారంగ రాగలక్షణము గోవిందాచార్య కృతమగు సంగ్రహ చూడామణియందుకూడ విష్ణుతముగుటవలన నిదియెన్నడు ప్రచురితము కాలేదనుట స్పష్టము. రామరాసు రాగస్వరూపమున వివ్రతిపత్తి మూత్రము గోచరము.

సంగీతశాస్త్రమున సారంగరాగమునము గాంధారస అవరోహణమున వచ్చుమని వ్యక్తము. నేటి గానకోవిదులు ఈరాగస్వరూపము అరోహణావరోహణలలో మారిపోయినను రాగసంధారమును ఇప్పటి విధము గావించుచున్నారు.

||
సరిసపామ దాపా సాస నీదాపాదపమరీ - గమరీసా
పమద పాపమ నిదాపమ - సనిదపమ - రినినిదపమ
దాపమ పమమ రీసా

||
సాసా నిద పదపమ దపాపమ రిగ మరిస అని ఈరాగసంధారమంతటి యుండును గాంధారము క్వాచిత్కముగఁ గోచరించుచున్నది.

“నానాసూత వితానవాసనల” అనగా నానావిధ మానవర్ణవితాన సంతేతము లగు వితరస్వరముల నానందించి సారంగము ఏలినో తన అవరోహణమున ఒల్లదంచు గంధఫలి గాంధారస్వరము సంతేతము అదిగాఁగఁగితాక తద్గత స్వర పట్టమువలనగూడ గాంధారమునకు సంతేతమగు కనకచంపకము. (సంపెంగఫువ్వె)

“గతారా మంద్రమధ్యాశ్చ గ్రహాంశన్యావదైవతా
సమస్వరాచ్చ పూర్ణాచ మతా మధుకరీతిసా” (మతంగ పోక్తబహద్రే)

“పిద్యము మంద్రతార గాంధారాంశక గ్రహన్యాసా
సమ్మేళన సమశేషా మధురరస మధుకరీప్రోక్తా” (భరతకోళి)

మనమనగుంది తపంచాచరించి సుమనస్సౌరభ్య సంవాసమై తారాగాంధారమై
మునుకరీరాగమున నిర్వ్యంకలన్ అనగా ఆరోహణావరోహణముల రెండియుండు
ప్రేక్షణీయమైన గాతవారస్వర ప్రవృత్తిపై మన సంగీతకళారహస్యనిధి ఇటు
చమత్కరించుచు సారంగమధుకరీ రాగములరెంటిని వివేచించినాడు.

“ఇవి సంధింపఁగ వేళయించు వసురాజేంద్రుండు నీరంద్రవీ
రదవార ప్రతినీర కుల్వడిన తారాభ ర్తలీలన్ లతా
చ్చదనంభాదికఁబాసి నిచ్చెనెదుటనీ సారంగరాగభ్రమ
న్మద భృంగీరుతి వందిమాగధ కథామధుర్యముండెల్పగన్”*
సారంగ రాగలక్షణమును సంగ్రహ చూడఁమణికారుడు.

“వాచస్పతి సుమేలశ్చ సారంగో నమజాయత
న స్యానం సాంశకంచైవ న షడ్జ గ్రహముచ్యతే
ఆరోహణే సంపూర్ణమవరోహణే గవర్జితః”** అనినాడు.

రాగవిభోధక ర్తయగు సోమనాథుడీ రాగలక్షణమును—
“సారంగరాగమేతే తీవ్రతర రీతీవ్రతమగ మృదుపాశ్చ
తీవ్రతమ దా మృదుసా శుచి.... స్మృతరాగః
“సంపూర్ణ సారంగః సాంశన్యానగ్రహోఽవరాహ్మయః”*** అని
రాగవేళనుకూడ నంసూచించినాడు.

ఇక సంగీతపారిజాతకారుడగు అహోబిలపండితుడు—

“అతి తీవ్రతయోగః మస్తుతీవ్రతరో మతః
దస్తు తీవ్రతరోనిః స్యాత్తీవ్రః షడ్జాదిమూర్ఖవే
నన్యాసీ మద్యమాంశేచ రాగే సారంగసర్వజ్ఞతే”*** అని తెలిపినాడు.

* వ. చ. iii. 45

**

ఈ సారంగరాగము భూషణుని కావ్యమునుండి ప్రవృత్తమై అర్వాచీన కావ్యములందు ప్రాచుర్యమునందియుండును. ఈ సారంగరాగనామము ప్రాచీన మగు సంగీతరత్నాకరమున నావరిశోధనమున కందలేదు. ఈకవి కర్వాచీనులగు పైవారి వక్కజములలో మాత్రమే ఈరాగలక్షణము కన్పట్టింది. ఈ రాగమునకు గాంధారము అవరోహణమున వర్ణ్యస్వరమని యొకవాదమున్నది. మరల సీ రాగమునకే తీవ్రతమయగు ఋషభ పంచమములతోపాటు గాంధారముగూడ తీవ్రతరమని మఱియొక వాదమున్నది. సహజముగ రాగవిషయకముగనున్న మతప్రభేదములను పరిశీలించి చెవికి ఇంపనిపించిన తనకునచ్చిన శ్రోతలు మెచ్చినరీతినే భూషణకవి ఆటనట నముపాదించుననుట ఇతఃపూర్వము “అరిగా పంచమమేవగించి” అను పద్యమున దృష్టము. అదేరీతిగ “నానాసూన వితాన వాననల” అను పద్యయును సారంగ రాగాంతరికస్వర ప్రవృత్తియందలి గాంధారస్వరలోపము ఒకపంక చూపినాడు. ఇప్పుడీ పద్యయును సారంగరాగ స్వరూపమునందలి మంతారమగు గాంధారప్రాముఖ్యతను సంతూచింప దొరకాను చున్నాడు. సంగీతకావుములందు స్వరగతాధిష్ఠాన దేవతారీతి యున్నది. ఏక ద్రీత్యనుసారముగవిట ఈ సంగీతవేది గాంధార స్వరసంబంధియగు శకాంకువి (రాజు) వసురాజేంద్రుడునుటలో రాజు=చంద్రుడు అను సుపమానముగ తారా భర్తను రూపించి తీవ్రతర గాంధారచారమునిట సంతేతించినాడు. సీ రంధ్ర నీరదవారప్రతిషేర యందలి మదభృంగీత్వమునందలి అనితప్రభయందు పంచమ స్వరప్రవృత్తివికూడ సంతేతించి మధ్యాహ్నవేళలో గిరికాప్రభమ దర్శనము వసురాజునకు కల్పించి ఈరాగము అపరాహ్నమున గానోపయోగియని తెలిపినాడు.* అదియేకాక ఇది బిరుదుకై వారాధికములను వంది మాగధగీతరీతిలో గాముచేయుట కనువైనదను రాగభావననుగూడ తెలిపినాడు. ఇది అపరాహ్న కాలమున గానము చేయదగినది గావున మధ్యాహ్నాదికృత్యములను స్వవతి వెరవేర్చు పంయునను హెచ్చరికలోనిది గానము చేయబడినదేమో! ఈరీతిగ ఈపద్యమున సారంగరాగభావోత్కర్షను వ్యక్తీకరించి ఈ సంగీతకళారహస్యవిధి తన రాగ రత్నవిధిలో సారంగరత్నమును నిక్షేపించుట ముదావహమగు విషయము.

“తనకప్పు నెఱిగప్పుననె పూవిగోరీ న
 మాఖ్యమించఁజనించి నట్టియార్య
 తన చావలము చూపుల నెచూపి పిరులెల్ల
 కడఁజల్లవచ్చిన కమలపాణి
 తన పాండిమము నవ్వులనెయించి గాంధర్వ
 మవనికెఁదెచ్చిన హంసయాన
 తన యదృశ్యత నడుమనెదాల్చి సాంగమై
 మొనసినయతనునమ్మోహలిద్య
 గావలయు నీవెలఁది దీనికాంతి గుణకళాభి
 రూప్యములెఱిగించి యామహేళు
 నానగోధారకుని నావ్రజాధిపాదునా జగన్మో
 హనుని దెత్తుననుచు చనియె....”* అను పద్యమునందు గోరీ
 లక్షణ సమన్వయము గావింపనొరకొనినాడు. గోరియనునది సంగీతకాత్తమున
 ఒక రాగముగ, ఏలాపదదేవతగ వృత్తముగ దృశ్యమానము. గోరిరాగము
 మార్గిసంగీతరీతిలో వ్రముఖమగు రక్తిజనకమగు రాగము. దీనికి గోరియను
 నామాంతరముకూడ దృష్టము—

రాగవిషయకముగ నిది ఋషభస్వరాదికము.

“రిస్వరాది స్వరారంభారి కోమలధ కోమలా
 గతీవ్రాసాని తీవ్రాచ గోరిగాంశ స్వరాత్మనా
 దారోహే అవరోహేచసాని కంపన మనోహరా
 ఆరోహే యది గాంధారో మధ్యమవిధి మూర్ఖనా”**

ఇందు ఋషభధైవతములు కొమలములు గాంధారనిషాదములు. తీవ్రములు
 ఇందువాది స్వరమునిషాదము సంవాది గాంధారము. ఆరోహణమున గాంధార
 దైవతములు వర్ణ్యములు, కావునవిది బొడువ సంపూర్ణజాతికి చెందినది.

* ప. చ.

** సం. ర. ఆకాదమువ్రతి.

ఆరోహణము 'రిగమ వదనిస' అవరోహణము. 'సనిద పమ గరిస' మధ్యమ స్వరావధి వర్యంతసంచారము ఈరాగముననుండును. గోధూళివేళ ప్రయుక్త మగు పార్వతీప్రియంకరిమగు రాగమిది. రత్నాకరమున వివి యిట్లు నిర్వచితము.

“హిందోళభాషా గౌరీ స్వాత్ షడ్జన్యాన గ్రహంశికా
పంచమోత్పన్న గమకా బహుళాధరి వర్జితా
షడ్జ మంద్రప్రయోక్తద్యాప్రియ సంభాషణోబుధైః”
“గౌరీస వక్త్రా సంపూర్ణాయ స్వాం వాదీచ పంచమః
సంవాదినీ చ షడ్జేన కృత్రిమర్షభ దైవతా
మధ్యమా భ్యాగతా తత్రాఽవ్యపిరోహే క్లిష్టచుభ్యమా
శుద్ధే స్వాదుత్తరాన్యే చ యామేతుర్యగ తేదినే”*

“పార్వత్యాః రాగినీ చైషా తస్మాద్గౌరీత్యుదీపితా” దీవి ధ్యాన్ముద్రా స్వరూప స్వభావమునిట్లు గమ్యమాన మొనర్చుచున్నది.

“శ్యామా మదోన్మత్త కళేబరా కరా విభాతి తంత్రీకరయోః సుగాయికా
నితాంతయత్తాన విభూషిత గతిదీత స్వగౌరీరసీకాది నాంతరే”** సంగీత దర్పణమునందీ గౌరీ రాగధ్యానము.

“నివేళయంతీ శ్రవణేవపంతః సమామ్రాంకురం కోకిల వాదరమ్యా
శ్యామా మధుస్వందిత ముక్త్యనాదా గౌరీ యముక్తా కిలకోహలేన”***

రామరాజభూషణ కవింద్రుడొక్కచో రాగసమన్వయమును స్వరూప ధ్యానమునుబట్టిచేసి స్వరసమన్వయమునుకూడ చేయుటకద్దు. అదే పద్ధతిలో నిట గౌరీరాగ స్వరూపమున గిరికా సౌందర్యోత్కర్షణను రాగవిసోధమునందలి ఈ గౌరీస్వరూపధ్యానములో సంగీతపారిజాత, సంగీత దర్పణమునందలి ధ్యానరీతిని సమన్వయించి గమ్యమాచు మొనర్చుచున్నారు.

* సం. ర. ఆకాడమీప్రతి

** సం. పా. (బొరంభాప్రతి)

*** సం. ద. 226 (బొ.ప్ర)

“క్షిరోద్గారి వా సా సహజ సుహాసా వ్రలంబి బాహులత
కర ధృతీ సాహిచ్చత్రా గౌడీ గౌరీ సరోజాక్షి”*

గౌరీ రాగ స్వరూపిణి నీసంగీతరహస్యనిధి రాగధ్యాన స్పృహతో వెలార్చిన గిరిక సుశామ కేశపాన వీణాపాణి నితాంత తానవిభూషిత గానరసిత, కోకిల నాదరమ్య, మధుస్వందిత సూక్ష్మనాదక్షిరోద్ధాసిత శుభ్రవస్త్రాన్విత సహజ సుహాసినీ. ఏవం విదగుణ గరిష్ఠగా గిరికను రామరాజభూషణకపింద్రుడు తన పద్దియందు నిట్లు విక్షిప్తమొనర్చెను. ఈ లక్షణములను తనకప్పు నెఱి గొప్పననెఱుఁగి గౌరీసమాఖ్యను మించుటయందు పాండిమము నవ్వలనెయించి అవనికి తెచ్చుటయందు వీణావాదన ప్రాధిచే చెలలరంజిల్ల చేయుటయందు సంసూచించినాడు. ఇక స్వరసంచారవిహిత స్వరరీతినే పద్దియమున నీ సంగీత కళారహస్యనిధి గూఢరీతిలో నిట్లు వగూహనము గావించును.

ఈ రాగమున సంవాది గాంధారము. గాంధారమునకు ‘గ’ సంకేతము కావున గాంధార సంవాదిత్వము అభంగశ్లేషమున విరిచి నెఱి, గ+ఓచ్చ+నెఱి గొప్ప ‘గ’ సాధించి ఈరాగము గౌరీసమాఖ్య జనించినట్టి ఆర్య (మార్గి) రాగ మని సంసూచితముగావించెను. అట్లే ఋషభస్వరమిందు కోమలముగాన నిరిలలో ‘ని’ వి పలికించి అద్ధావికోమలత్వమును కృత్రిమర్షభత్వమును బాపలముచూపులనే చూపిసిరులెల్లకడ జల్లుటలో సంకేతించును ఇక వంచమమునకు సంకేతవరూపము ‘ష’ లేకపాయును గావచ్చును. గౌరీచ వక్ర సంపూర్ణయస్మాన్వాదీచ వంచమః” కావున పాండిమమున పంచమస్వర సంతకమగు ‘పా’ మ ధ్వనించి అద్ధావినామె నవ్వలనెయించి దేవలోక స్థితమగు గాంధర్వమునే అవనికి తెచ్చినదనినాడు. ఇట్లు వీలై సంతవరకు ఈ సంగీతకళారహస్యనిధి ఈరాగస్థిత స్వరచారము ఆ రాగమున గమ్యమానమొనర్చి గౌరీరాగాత్మికయుగు గిరికాకాంత గుణకళాభి రూపంబు వెలార్చినాడు.

“ఆ జాబిల్లి వెయింగు వెల్లికలదాయన్ లేక రాకానికా
రాజశ్రీ సఖమైన మోమునంబితాగ్రంబొత్తియెగ్గిత్తి యా
రాజీవాననయేద్యై గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజ కాం

భోజీ మేళవివచితారవ సుధాపూరంబు తోరబుగాన్” ఈ వద్దియమున
ధ్వనించిన కిన్నర వధూరాజత్కరాంభోజ కాంభోజీ మేళవివచితారవ సుధా
పూరంబు రామరాజ భూషణార్య సంచితసంగీత స్వరనిధి స్వారస్యమునకు
నికటోవలము. ఈ కాంభోజీరాగము నేడు హరి కాంభోజి జన్యముగ వ్యవ
హారముననున్నది. కాని రామరాజభూషణుని కాలమునాటికిది కాంభోజీమేళరాగ
మని విఖ్యాతము రాగములలో జన్యజాత విధానము రామరాజభూషణుని కాలము
నాటికున్నదియే సంగీతరత్నాకరముననిది కకుభజనిత భాషారాగముగ మాళవ
కౌశికభాషా రాగముగ వివిధరీతులలో నుట్టంకితమైనది.

సంగీత పారిజాతముననిది,

“కాంభోజీ తీవ్ర గాంధారాగాంధారాదిక మూర్ఛనా
ఆరోహే మని హీనా స్వాన్యధాంశ స్వరభూషితా
యదా గాంధారహీనా స్వాన్మూర్ఛనా చోత్తరాయతా”* అని వివృత
మైనది ఈ కాంభోజినే కామోదియని యందురని పారిజాతకారుడనిరాడు.

“కాంభోజీ కకుభస్యస్వాద్భాషా ధాంశగ్రహంతిమా - సద సంవాదిసి
పూర్ణారిప సంవాదిసి తథా అనునది కకుభభాషారాగమగు కాంభోజీరాగ
లక్షణము, అట్లే

సాధ్యాన్తాంశాని బహుళా గమత్థారి పోజ్జితా - కాంభోజీ మంద్రషడ్జాది
భాషామాళవకౌశికే” అనునది మాళవకౌశిక విభాషా రాగలక్షణముః
సంగీత రాజముననది.

“థాన్తగ్రహంశానని దైశ్చభూరిః కాంభోజీ తేయం కకుభస్యసూతా
భాషాంగకం యాప్తక సమ్మతస్య కాంభోజికా తుల్యవరాచపూర్ణా
ఇమాం శ్రీషడ్జా విధరిం విభోధి హిందోల జామాముః అతద్వి లోక్య
కుచో నియుక్తా కరుణే రసేచ సంచారివర్ణప్రగుణాం వదంతి” అని
ప్రోక్తమైనది.

పారిజాతకారునికన్న పూర్వదైవచతురదామోదరుడీ కాంభోజిని కామోదియనియే వ్యవహరించి

“దాంసన్యాసగ్రహ పూర్ణా పౌరవీ మూర్ఖనామతా
మల్లారని కటే గేయా కామోదీప విగద్యతే
శివభూషణ కేదారయక్తా సర్వసుఖప్రదా”* అనుచు అద్దాని ఛానమును.

“పీతం వసానా వసనం సుకేశా వసేదంతీ పికనాదధూనా
విలోకయంతీ విదిశోఽతి భీతా కామోదికా కాంతమనుస్మరంతీ”** అని ప్రవృత్తము గావించినాడు.

సంగ్రహ చూడామణియందు కాంభోజీమేళలక్షణము. హరి కాంభోజిరాగ జన్యమగు కాంభోజీరాగలక్షణముకూడ వేర్వేరుగనుక్రములైనవి. ఈ రెండింటిలో రాగరసప్రవృత్తివిభిన్న కాంభోజీమేళలక్షణమే రామరాజభూషణోక్త రాగలక్షణ సంవాదగనిట్లు గోచరించుచున్నది.

“చమ్రుత్కృష్ణభాంతర గాంధారభూషణభూషితాః
చతుశ్శ్రుతి దైవతా చ సత్తేజిక విషాదితా
లసంత తర కుద్దావ పూర్ణారోహవరోహతా
షడ్జన్యాస గ్రహాంశ్చ.....భేర్ణకోభితా
కరుణరస సంపూర్ణా మహీ సౌభాగ్యధాయివీ
హరి కాంభోజి కావ్యాష్టవింశోఽయ మధికారకః”***

రామరాజభూషణాఽప్యపి సమకాలికుడు సహాద్యోగినియును రామయా మాత్యుడీ కాంభోజీరాగమును మేళమనక జన్యమనక ప్రకృష్టమగు రాగముగవిట్లు ఉట్టంకించినాడు.

* సం. పా. 420

** ,, 420

*** సంగ్రహ చూడామణి (భా.ప్ర)

“సన్యాసా నగ్రహసాంకా సంపూర్ణాపి క్వచిత్ క్వచిత్
ఆరోహేమవి వర్ణ్యాఃసౌ కాంభోజీ సాయమీరికా”

ఏవంవిధ ప్రోక్తములగు కాంభోజీరాగలక్షణముల వివేచించిన రామరాజ భూషణోదితము కాంభోజీ మేళరాగమనియే స్పష్టమగుచున్నది. ఈ కాంభోజి అత్యంత ప్రాచీనమగు సంగీతరత్నాకరమున తదనంతర సంగీతశాస్త్రములందు కపటభాషారాగముగను మాళవకౌశికా విభాషారాగముగ నుద్ఘంకితమై తదనంతర కాలమున భాషాంగ రాగముగగూడ ప్రవర్తితమైనది. రాగప్రక్రియా పివేచన ఎట్లున్నను రాగభావవిషయమున మాత్రము చాలవఱకు కరుణరసస్యందిగనే యిది సంగీతశాస్త్రకారుల భావపీఠిలో ధ్యానాను సందానాదికములు నిలచినది. చతుర దామోదరుడు రాగధ్యానమున ఒనగిన—

“వనే యదంతీ ఏకనాద రూపాకామోదికా కాంతమనుస్మరంతీ” యను రాగమూర్తి మోమున వటాగ్రంబొత్తి యెల్గెత్తి ఏడ్చిన విరహ సహయైన గిరికా స్వరూప స్వభాషములకు సంవాది. అట్లే స్పృహతి కుంభకర్ణుడు వివేచించిన “కుచే నియురైం కరుణే రసేచ సంచారివర్ణ ప్రగుణాం వదంతి” యను కాంభోజీ రాగోదీరిత కరుణరస నివ్యందితవృత్తు శోకరూపిణియై ఎల్గెత్తి ఏడ్చిన గిరికా హృద్గత భావమునకే దర్పణము పట్టుచున్నది. పూర్వసంగీతకారుల భావనలో కాంభోజీ కరుణరసస్యంది యగుచుండగా అధునాతన సంగీతవిదులు ఈకాంభోజీ గంభీర రాజన గుణోత్కర్షాత్మకమగు రాగమనుచున్నారు. వీరు త్యాగరాజార్చనచితుగు “మా జానకిని చెట్టవట్టగా మహారాజు వైతివి” అను కీర్తనను మూదలగజూపి త్యాగరాజస్వామి ఆ కీర్తనమందు వ్యక్తీకరించిన గంభీర్య భావాతిశయమును ఉట్టంకించుచున్నారు దా॥ శ్రీపాద వినాకపాణిగారు కూడ కాంభోజి కరుణరస స్యందియగు రాగమెంత మాత్రము కాజాలదని ఇతి గంభీరముగ దర్పణముకముగ తీవిగ సంతరింపవలసిన సన్నివేశముల గానమా చేయదగినదని ఉపాంభనయంత భాషణమునది ప్రయుక్తమగుట కనునైనదను దృఢాభిప్రాయమును కర్నూలుకేగి నేను వీరితో సంభాషించినపుడు వ్యక్తము గావించినారు. అర్థవంతమగు పీరిభావనకు ఉపస్కారకముగ గిరికాశోకఘట్టమును అగ్వయించుకొన వచ్చును. నిస్సహాయస్థితిలో సర్వస్వమును కోల్పోయిన

రీతిలోగాక గిరిక విప్రలంభావస్థలో భవిష్యజీవితమున ప్రియసమాగమము ఆకాంక్షించియు తత్కాలికముగు ఎడబాటును ఓవలేకరోదించినది. కావున ఇది మానవిప్రలంభావస్థయగునేగాని కరుణవిప్రలంభము కాజాలదు. మహాశ్వేతయు రతిదేవియు భర్తను గోల్పోయి రోదించిన నన్నివేళము వేఱు. గిరిక సత్యాభామాదులగు ప్రబంధనాయకలు ఏడ్చిన బుడిబుడి ఏడ్పులు వేఱు. కావుననే ఇట్టి మానవిప్రలంభములందలి కరుణరసగంధితములగు నన్నివేళములందే కాంభోజియే ప్రయుక్తము కాదగియున్నది. రామరాజభూషణుని గిరిక కాంభోజీమేళ వివరించుకొనవలసినచో మహారాజు తోరంబుగా ఏడ్చినతీరు నచ్చి మెచ్చి కీ.కే. వద్యశ్రీ స్థానం నరసింహారావుగారు సత్యభామ నిర్వేదమును వ్యక్తముచేయు నన్నివేళముననున్న “ఇకనే గీచిన గీబుడాఁ” నను వద్యము కాంభోజియందే గానముచేసెడివారు. అదే రీతిగ వివరించిన గిరికాదేవి యిటు చంద్రుడు తన సోదరుడుగుట వ్యక్తముగావించి ఏదవ సోదరునికుండవలసిన ఆత్మీయతా వాక్పర్యాధిక భావములాకని యందు లుప్తములైనవని—

“ ఈ వజ్జుండవు నీటఁబుట్టితిఁజూ మీయేనంచు మోమోబుటం

ద్రోవ లెప్పగెగిరిగిగాదె మఱి నీతోఁబుట్టు శ్రీదేవి లీ

లావానంబు నిరల్ హరింతువనుచో నయ్యో కళాదుండు చే

తేవీధిన్ సహజాధనావహరణోద్యోగంబు నెగ్గించునే” * అనుచు సుపాలం

భించెను. ఇటు రాగఽష్టమైన గిరికాదేవి తెలివిమీటి రాగతనమునే చూపించినది. చీరలు పారెల్లిచ్చి తనను బుజ్జగించుటకు బదులు తన సోదరుడు ఏచుచున్నాడని పుట్టినింట మారాముచేయు ఆడవడుచువలె స్వంతగోడును సుంత వెళ్లబోసికొని గోముగా కాంభోజీరాగభావ సంయుతముగ ఏడ్చినది. కావుననే ఈ కాంభోజీ రాగభావమున కేవలకోకమేగాక మారాముతోకూడిన మానవిప్రలంభాధిక నన్ని వేళానుగుణముగు కరుణరసభావముకూడ నిష్కంధమాసమగుచున్నదను కొనిన ప్రాచీనార్యాచీన సంగీతవిదుల ఆభిప్రాయ వైవిధ్యమునకు ఏకాభిప్రాయక కుదురును.

రామరాజభూషణ ప్రోక్త కాంభోజీ రాగభావమునకు అలప్తి అమృతము.

“గండకైలములకుఁ గరపాదములలు వచ్చె

నోయని మెఱయు నాగాయతములు

హరిణజాతికి మరున్నిరసనోద్ధతి గల్గెనో

యనఁదగ సైంధవోత్కరము

సంభోదములకుఁ బాయనిమించు లొదవెనో

యని మించు మణిమయన్యందనములు

నవలతావళికి యాన విలాస మెనఁగెనో

యనఁబొల్పు సరస కన్యాయుతంబు

లాశ్వమణి హేమరజతంబులపుడ యుచిత

తనువులు వహించెనో యనఁదనురు వివిధ

శయన పాత్రాసనములు భూజాని కొనఁగె

హరికృపాలబ్ధికుభశాలి యగలమౌళి” * ఈపద్యము సంగీతరహస్యకళా విధియైన రామనృపభూషణకవి సైంధవీ రాగవివేచన గావించుచున్నాడు. ఈ సైంధవీరాగము ప్రాచీనతమమగు సంగీతరాజరికముల వలుబోకదలలోనున్న భాషారాగముగ వరాటి ఉపాంగముగ పంచమభాషారాగముగ, భాషాంగరాగముగ భిన్నపాడ్లి భాషారాగముగ మాళవకైళిక భాషారాగముగ వివిధ విధములుగ నుట్టుంకితములైనవి. ప్రాచీన తమమగు సంగీతరత్నాకరమున ప్రథమ ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ సైంధవములను పేరులతో అనంపూర్ణరాగముగ నుగ్రాతమైనది. సంగీతదర్పణ సంగీతపారిజాతములందు సైంధవీనామకముగకూడ అనంపూర్ణ రాగమే. ఏక ప్రక్రియమాత్రముగనే ప్రోక్తమైనది. రామరాజభూషణచార్యుండి దేధో ఒక పద్యతికి చెందిన సైంధవీ రాగక్షణమును వివేచించియుండును.

సంగీతదర్పణోక్తమగు సైంధవీ రాగక్షణము.

“షడ్వ గ్రహాంశక న్యాపా సంపూర్ణమైందపీ మతా
మూర్ఖనో త్తరమంద్రాద్యా తై స్ఫిత్షాడ వికామ తా
రిహీనాతు భవేన్నిత్యం రసే వీరే ప్రయుజ్యతే”* ఇది.

సంగీతపారిజాతీయచుగు వైంధవీరాగలక్షణమిది.

“శుద్ధమేకోద్భవః పూర్వోదైవ తాదిక మూర్ఖనః
అరోహే గనివర్జ్యః స్యాద్రాగః వైంధవ నామకః
అప్రేడితస్వరైరుక్తః స్ఫురితేనచ శోభితః”**

పై గ్రంథములందు క్తమైన వైంధవి సంపూర్ణస్వర సమన్వితముకాదు. సంగీతరాజమున ఉక్తమైనట్లక్క వైంధవీరాగమొకటి యున్నది. అది దేవరాజ ప్రయోకరమనికూడ నుట్టంకితమగుచున్నది. ఈ వద్దియుములందలి సందర్భము ఇంద్రుడు వసురాజేంద్రునకు వివాహ శుభవేశాపురస్కారముగ ఉపాయముల నొసగుట. కావున సన్నివేశానుసారము ఇందలి వైంధవీరాగమున టక్క వైంధవీరాగమై ఉండనోపుననిపించుచున్నది. అద్దాని లక్షణమే ఏవంవిధోక్తమై దేవరాజప్రియంకరమౌ రాగనుని తెలియుచున్నది

“షడ్వ గ్రామ సముద్భూతః షాడ్వీ దైవతకోద్భవః
గ్రహాంశన్మాసషడ్వశ్చ కాకలికలనిస్వనః
షడ్వాది మూర్ఖనః పూర్వః తథాంతర విరాజితః
అరోహేవర్ణ రుచిరో మంద్రాద్య-త విభూషితః
స్వల్పవంశ మని స్పృత్ రసేవీరే నియుజ్యతే
టక్క వైంధవరాగోఽయం దేవరాజ ప్రయంకరః”***

* సం. ద ((రా.అ) 206

** సం. పా. (రా.ప్ర)

*** స. ధా.

ఇమ్మహాకవివరుని రాగవివేకాభినందనానంతరము అతడుగావించిన సంగీత శాస్త్రపారిభాషిక పదజాల ప్రక్షేపణమునుగూర్చికూడ ఇటు అనుశీలించుచు అన సరము అందులకు అద్యమగు సుదాహరణమిది—

“సకలామోదక తాళవృత్తగతులన్ సంగీత సాహిత్యనా
మక విద్యాయుగళంబు పల్కుఁజెలికిం బాలిండ్లజోడై పిరుల్
ప్రకటింపన్ నఖరేఖలందు నలఘుప్రస్తారముల్ సేయు స
ర్వకలాకాంతుఁడు ప్రోచుఁదిర్మల మహారాయక్షమావల్లభున్”

ఈ పద్యమున రామరాజభూషణుడు గీతిసాహితీమూర్తిణియగు గీర్వాణికి వతియగు బ్రహ్మదేవునినుతించి ఆదంపతుల సుమానుషస్వరూపా విష్కృతిని గావించుచున్నాడు. ఈ రామనృపభూషణుని సంగీతకావిధిత్యము రాగవివేకముతో పాటు సంగీతశాస్త్ర పారిభాషిక పదజాల ప్రక్షేపణమునగూడ అనన్యరీతిలో తేజరిల్లినది. సంగీతశాస్త్రములన్నింటిలో ఈసంగీత పారిభాషికములు వివిధా ద్యాయములలో వివరింపబడినవి. అట్టివానిని ఈకవివరుడు విరివిగ తన సంగీత పాండితికినిధానముగ తనకు సహజసిద్ధమగు ద్వ్యర్థమటనా సామర్థ్యసంభావితముగ గూడరీతిలోనీ ప్రబంధములో విశేషించినాడు. తన్నుగలిగి నెమకిన అయ్యవి విశేషార్థసంయుతములై తేజరిల్లును. లేనియెడల అవి సామాన్యార్థ ప్రతిపాదకములై మాటుపడియుండును.

ఈపద్యమున కవి సాహిత్యరీతిక సాహిత్యుడై సంగీతకళారహస్యనిధియై సరస్వతీస్తుతి వ్యాజమున అవినాభావసంబంధముతో అలరారుచున్న గీతిసాహితుల పరస్పరానుబంధమును ప్రవృత్తము గావించుచున్నారు.

“సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాః స్తనద్వయం

ఏక మాపాకమధురం ఆన్యమాలోచనామృతమ్” అను అభాణకమున సంగీతసాహిత్యోపాసకమున శిశుతుల్యులై నిరంతర స్తనంధయ ప్రాయశీవులై మాతృకరజాకటాక్షలేశప్రసరణమైన చాలనని ఎడతెగక ఎదురుతెన్నులుచూచు కవిగాయక పుత్రులను అజగన్మాతయగు వాడేవి అక్కునజేర్చుకొని తనకిరుగడల పొంగిపొరలు గీతిసాహితీ స్తన్యమును గడుపార నొసగి తనివార పరిషోషించురీతి ప్రవృత్తము గావించబడినది. అద్దానివిట కేవలము కారదా తనయుడైగాక

బ్రహ్మమానసపుత్రుడు కూడనై విధాత్మస్తవవ్యాజమున ధ్వనించి రామరాజ భూషణ కవివరుడు ఈవద్యమును మలచినాడు.

సంగీతసాహిత్య నామక విద్యాయుగళము సకలామోదకము. అందు ఒకటి ఆపాతమధురము మఱియొకటి ఆలోచనామృతము. ఆరెంటిని కడుపారగ్రోలిన కవిగాయక శిశువు గీతిసాహితీ ప్రపంచమున తుష్టిని, పుష్టిని పొందినవాడగుట వలన అజరామరుడై ఆజానుబాహునై వర్ణిల్లును. ఆతనికి సంగీతమార్గమున తాళము, కవితాధ్యమున వృత్తము ఉపాదేయము, పాదేయముకూడనగును. అది ఆతనికి సంక్రమించిన మూత్యప్రసాదము. అట్టి సిరులను ప్రకటించి గీతి సాహిత్యులను ప్రస్తాదించు చల్లనితల్లి సర్వకళాదేవి. ఆ జగన్మాతకు తగిన భర్త విధాత ఆతడు నఖరేఖలందు అలఘప్రస్తారములు చేయగలనేర్పరి. తిరుమల మహారాయాది కృత్తిభర్తలను ప్రబంధనిర్మాణ దారీయలకు రామరాజ భూషణాదులగు కృత్తికర్తలను కాచిరక్షింపగల తీర్పరియునతడే. కావుననే అయ్యాది దంపతులకు తగిన కొమరుడై గురులము నిర్మాణముతో కవనమును స్వర ప్రస్తారముతో గానమును ఏకత్ర నిర్వహింపగలిగినదక్షిణుడు తల్లిదండ్రుల అస్థితిని సంరక్షింపగలిగిన సమర్థుడగు పుత్రుడుగను రామరాజభూషణుడిట నిలచినాడు. కావుననే ఈకవివరుడు అదంపతులకు తగిన బిడ్డయై ఈరాగప్రబంధ నిర్మాణదురంధరుడైనాడు. ఈ వద్యమునందలి తాళవృత్తగతులలో సంగీత పారిభాషికము తాళము. సాహితీసంబంధియగు చందోపద్ధతికి చెందినది వృత్తము. ఇక అలఘప్రస్తారములలో గానశాస్త్ర పాంకేతికములు అలఘపు, లఘువు ప్రస్తారములు అనునవి. లఘుగురువుల తాకపాదాలు తాళదళప్రాణాంతరితములగు అంగప్రాణ సంబంధులగు షడంగములు. ఇట అలఘవను దానిని లఘువు కానట్టిది గురువులను నర్థ ప్రతిపాదకముగ భావించుకొననగును. ప్రస్తారము అనునదికూడ తాళదళప్రాణములలో ఒక్కటియే. ఇక సాహితీవరముగ ఆలోచించిన లఘువు, అలఘవులగు గురులఘువులు భండశ్వాత్మున కీలకస్థానముల విలుచు ననుట అందరెరిగినదే. ఇక తాళవృత్తగతులన్ అనుటలోని తాళసంబంధియగు ఆవృత్తమును గతియనుదానివికూడ సంగీతసంబంధులుగానే వ్యాఖ్యానించుకొన వచ్చును. ఈ తాళగణనమునందలి ఆక్షరగణనియమమును చుట్టివచ్చుకాలమును ఆవృత్తమందురు. ఇక గతియనునది స్వరాక్షరనియమమునకు సంబంధించినదై త్రిశ్రవతురస్ర ఖండమిశ్ర సంగీర్ణగతులకు చెందియుండును. ఇక అతిము

అనునది సంగీతకాత్రమున బహువిధవిస్తృత వ్యాఖ్యానార్హము. శ్రుతిలయలు శ్రుతిరాతా లయఃపితా అని కీర్తికములై సంగీతమున మౌళికమగు స్థానము లందు నెగడియున్నవి. శ్రుతిగానమునకు లయతాళమునకు ముఖ్యప్రాణసమము. ఈ సువిశాల ప్రపంచమందలి ప్రత్యక్షాను గ్రహతారాదికముల గమనము పంచ భూతముల అవస్థితి అంతయునొక అనిర్వచనీయమగు లయాత్మికతకు లోబడి తాళబద్ధముగ మనలుచున్నది. ఈతాళమునకు తలధాత్వర్థ ప్రోక్తమగు సూత్రామాదారము.

“తాళస్తల ప్రతిష్ఠాయామితి ధాతోర్లయఃపృథః” తలయనెడి ధాతువు ప్రతిష్ఠయందు ప్రవృత్తమగును. ఆ తలయనెడు ధాతువుమీద ‘మణి’ ప్రత్యయము, ఆది వృద్ధియును రాగా తాళయను రూపమేర్పడును. అద్దానికి సుప్రసిద్ధత్యయముచేరగ “తాళః” అను శబ్దము ఏర్పడును. దీనిని వ్యుత్పత్తిని “తలంతి గీతవాద్య స్పృతానిఅతేతి తాళః” అని బుధులు వ్యక్తీకరించుచున్నారు. ఈ తలంతి ధాతురూపమునకు తిష్ఠంతియను పర్యాయ ధాతురూపమునుగూడ చెప్పికొనవచ్చును. ఇదేకాక “తల్యంతే ప్రకాశ్యంతే స్పృతగీతవాద్యాదయేన తాళః” అని మఱియొక వ్యుత్పత్తినంగీతకోవిదులచే చెప్పబడుచున్నది. సంగీత రత్నాకరాంతర్గతమైన కార్గదేవప్రోక్తమగు వ్యుత్పత్తియిది.

“తాళస్తల ప్రతిష్ఠాయామితిధాతో ప్రయోగతః

స్పృతం గీతం తథావాద్యం యతస్తాతే ప్రతిష్ఠితః” ఇద్దానికి అర్థసమన్వయ మిది. తలప్రతిష్ఠాయాం అనుధాతుభవము తాళముగాన స్పృతగీతవాద్యములు తాళ ముందే సుప్రతిష్ఠములగుచున్నవని ఎఱుగనగును. అంతేకాక—

“తకారశ్శంకరః ప్రోక్తో లకారశ్శక్తిరుచ్యతే

శివశ్చక్తిసమా యోగాత్రాళ నామాభిదీయతే” అనికూడ ప్రోక్తమై శివ శక్తిసంయోగమగు అర్థనారీశ్వర త్వమందలి కుడియెడమలనున్న హస్తద్వయ సంయోగమున తాళస్వరూపము సముద్భవమగు చున్నదని గమ్యమానమగు చున్నది. ఈ తాళమునకు,

“కాలోమాగ్ధో క్రియాంగుని గ్రహే జాతిః కళాలయః

యతిః ప్రస్తారకశ్చేతి తాళప్రాణాః దళస్మృతః” అని దళవిధములగు తాళ ప్రాణములన్నవి ఇట్టి తాళదళప్రాణములలో అంతరితములై నట్టివియగు లఘ్వ లఘుపులు అంగప్రాణసంబంధులు. చళయనునది ప్రస్తారమనునదిగూడ ఈదళ ప్రాణములలో చేరినదియే. ఈ తాళదళప్రాణములను గురించి ఇతఃపూర్వము వివరముగ చిరిగొండ ధర్మన్న సంగీతవిద్యాభిజ్ఞులనుగూర్చి చర్చించునపుడు చెప్పబడినది. అద్యములగు సప్తతాళములు ముప్పదియైదు తాళములు నూటొక్క తాళములీయంగ కళాదికప్రాణసభూతములు రామరాజభూషణుని కాలమునాటికి తాళసంబంధియగు వద్దతియంతయు ప్రచరితమైయుండవచ్చును ముద్రాంత్రాత్రా వద్దతిలో ఎకోత్తర శతసంఖ్యాకతాళ వద్దతిలో సమకళావిన్యాసము గోచరించును. ఈ సమకళనే రామరాజభూషణప్రోక్తమగు సర్వకళ పర్యాయము గానవచ్చును. కనుకనే సర్వకళాళిదు విధ రామరాజభూషణుడు వద్యాంతరితముగ ద్వైత్య సమన్వితముగ నిక్షేపించి యుండవచ్చును. రామరాజభూషణ కవివరుడు సంగీత కళారహస్యవిధిగాన* అయాస్వరూపుడు జగత్పితయునైన విభాత్య స్వరూప స్వభావావచ్ఛృతిలో తాళవద్దతినంతటిని ఇమడ్చినాడనిపించుచున్నది.

“రమణీయాత్ సరాశ్చ తింబాలుచు వర్తజేణి పీఠానురా
వముచేతం గరంగించియందు విజిదింబొప్పనచ్చా మృత
త్వము నాత్మప్రతిపాదకత్వమును దద్యర్థాయంబెల్లఁబూ
ర్ణము గావించినవణి తిర్మలచుహరాయోక్తిఁబొల్పంగృహవన్”*

“శ్రుతిర్మాతాలయః పితా” అను అభాణకమునకు అనుశ్రుతిగ ముందటి వద్యమున లయాస్వరూపుడుని జగత్పితమునగు ఎరించిన నుతించి ఈవద్యమున శ్రుతి స్వరూపిణియగు జగన్మాతయగు సరస్వతిని సుప్రతిష్ఠితను గావించి సమర్పింప సన్నద్ధుడగుచున్నాడని. రామరాజభూషణ కవిచంద్రుడు. ఆ ప్రయత్నమున పీఠాపాణియైన బ్రహ్మణిదైన ఆ సాహితీసమంచితమహత్వము సమ్యక్సం స్తాయమానమైయుండు ఉపాసనాపీఠిని అందుకొన్నది. ఈవద్యమున

* వ. చ. i - 4

** శ్రుతిర్మాతాలయః పితా అనునావాకము జగత్సృష్టిదము

రామరాజభూషణుడు ప్రస్తావించిన రీతికి ఇట్లు భాష్యము చెప్పుకొనవచ్చును. వాణీ వీణానులాపనమున ఓంకారాదికమగు అక్షరత్వముతోపాటు నస్తస్వర సమన్వితమగు రాగప్రపంచముకూడ కరగినీదైనది. ఆయ్యది జంత్రిగాత్రముల రాలిరగించు విమలగాంధర్వ విద్వామహాత్యము. దానిని రామస్థపభూషణుడు వాణీవీణాలాపమహాత్యమున ద్రవీభూతమై అక్షరరాకృతియందు ప్రతీయమానము గావించినాడు. అంతటితో ఆగక సంగీతమహాత్యమున ఆర్ద్రమై అచ్చామృతత్వమునునొందిన అక్షరనీరమున మలల ఆవాణీస్వరూపమే ప్రతిబింబించి ఆత్మ ప్రతిపాదకత్వము నందినదనినాడు. అనగా అచ్చామృతత్వమున సంగీతము ఆత్మ ప్రతిబింబమున సాహిత్యము ఏకత్రావస్థితినంది భాసించినవనుట కవ్యభిప్రేరి తార్థము. ఇందు సంగీతకళారహస్యనిధియై సాహిత్యవిధాయకుడైన రామరాజ భూషణునకు సంగీతసాహిత్యానుబంధముపైని ఆరెండింటికన్ను అవినాభావ సంబంధముపైనున్న విశ్వాసము ప్రదర్శితము. సంగీతముసాహిత్య స్ఫూర్తి నందినప్పుడు భావవ్యక్తితో రసస్వరూపమును సంతరించుకొనును. అట్లే సాహిత్యము సంగీతకరావలంబగమునంది కొనినప్పుడు రాగవిస్ఫూర్తిని పొంది భావస్ఫూరణతో అలరారి రసబ్రహ్మ సాక్షాత్కారమును యోగమున సిద్ధిపంది తరించును. ఇట్టి ఈగీతిసాహిత్యల అన్యోన్యశ్రయత్వమును గ్రహించియే రామ రాజభూషణుడు రాగకావ్యముగ తన ప్రబంధమును మలచుటకు వలయుశక్తికై వీణాపాణియైన గీర్వాణినిబ ప్రస్తుతించినాడు. కృతికర్తృత్వమున తనగీతక కృతికర్తృత్వమున తిరుమల రాయనికిగూడ ఆవాణీవీణాను లాపనానేపథ్యమే రక్షనాసగవలెనని భావించినాడు

ఈపద్యమున రామరాజభూషణుడు నాదస్వరూపుడైన శంకరుని స్తుతించు చున్నాడు. శివుడు 'నాదమయుడని యజ్ఞవల్క్యనష్ట్రుతియందు యజ్ఞవల్క్య మహర్షి—

పదవ "ఆ మందాకిని రూఢిబూని ననునర్ధాంగీ కృతంజేపి తా
నా మేల్మేలిని యార్చయ్యగ్రుణతుడై తత్పదాంభోజయో
గామర్చింబున గంగయున్ మొలయఁజూడ భోగ సమృద్ధిక్రియా
సామర్థ్యంబున వేడు శంఖుడు గృతిస్వామిం గృహక్రబోపుతన్"

“దేహమధ్యగతో జీవః

జీవమధ్యగతో ధ్వనిః

ధ్వనిమధ్యగతో నాదః

నాదమధ్యే సదాశివః” అని యుట్టించినాడు.

ఇందు క్రమములైన నాదద్వయములు వరస్పరపోషితములు, సంగీతసాహిత్యములకు జన్మభూములు, నాదోద్ధితమై శ్రుతిసంపన్నమగునది సంగీతము. ధ్వని సముద్భవమై ఛందోమయమగుచి సాహిత్యము. ద్వావింశతి శ్రుతులగు తీవ్ర, కుముత్వతి, మంద, ఛందోవత్కాయలు సంగీతమునకు జీవతులములు. ఆర్య అనుష్టుప్, బృహతి, గాయత్ర్యాదులగు ఛందములు సాహిత్యమునకు జీవ సదృశములు. ఈవద్దమున ఈరెండింటికి భర్తృత్వమును నెఱపు దక్షిణ నాయకుడైన శివుడు స్తుతింపబడినాడు.

ఆ వరచుశివుడు మోక్షబూనిన మందాకిని సంగీతసర్వస్వ శ్రుతి స్వరూపిణి. ద్వావింశతిశ్రుతులలో మందాకిని మందశ్రుతి సంబంధిగ చెప్పికొన వచ్చును. మందాకినీ శబ్దమునకు “మందం ఆకతీతి మందాకినీ” అనునది వ్యుత్పత్తి. ఆకతీతియనగ గచ్చతీనియని అర్థము. కావున మందశ్రుతి సమం చితముగ ప్రవ్యాప్తమగు సంగీతవిశేషమును శంకరుడు మోక్షదాల్చగా ఛందో విశేషసంపన్నయగు ఆర్యారీతియగు సాహిత్యమిది స్పర్ధనువహించి అభినదను చమత్కారావహమగు అర్థమును ఇక్కడ ప్రతిపాదించుచుకనువున్నది. అంతే! ఆహత, అనాహత నాదరీతులలో తీవ్రమంద కుముద్వత్కాది ద్వావింశతిస్పృతులు సామగానాన్వితానాహత నాదసంబంధులై ఉపాసనారీతిలో మహాదేయములగును. ఇక ఆహత నాదమూర్తులు ఛందోరీతులనగు ఆర్యాయలు ఛందోబద్ధములగు ఆర్యాది ప్రబంధములు జనరంజనోద్దిష్టములై రక్తిమంతములగును. శంకరునిచే అర్ధాంగీకృతమైన ఆర్యఆహత నాదస్వరూపిణీకాగా అనాహతనాదమయమగు గంగ అమహేశ్వరుని మోక్షనెక్కి సంపూర్ణాంగీకృతిని బడసినది. కావున నాద మయమగు ధ్వనిస్వరూపుడు, శ్రుత్యాద్య భ్యర్చనీయుడగు దక్షిణామూర్తి ఇది దక్షిణనాయకుడై అనాహతాహతరీతులకు ప్రతీకరయి, గంగాపార్వతులిరువురిని సమముగ సమ్మోచించుచున్నాడనుట గమ్యమానము. ఇది సంగీతసాహిత్యములకు

అనాహతా హతనాదరీతులకు సమప్రాచాన్యము నీకవిశేషుడు ప్రకల్పించి నాడనుట స్పష్టము. ఇట్టి రసమయ సన్నివేశమును సృజించి గీతిసాహితీకళా చణుదగు రామరాజభూషణుడు ఇందు మందాకినియను సంగీతశ్రుతిదైవ విన్నాణమును, అర్యయను ఛందోవిశేషమగు సాహితీరీతి నాణ్యమును ఏకత్రసంఘటించినాడు. అర్యయను ఛందోరీతికాక అర్యయను ప్రబంధవిశేషముకూడ మఱి యొకటియున్నది. ఇట్లు కేవలము సంగీతశాస్త్రప్రవర్తకుడుగానేకాక సంగీతశాస్త్రభాష్యకారుడుగాకూడ రామరాజభూషణ కవివరుడిని ప్రవర్తించి తన సంగీతకళారహస్యనిధిత్వమును సార్థకము గావించుకొనినాడు.

“తరుణార్క కణితోష్ఠతిజూపె నెవ్వఁడు

ఁచులచే ఫః మోహరుచులచేత

నకలంక రామముద్రికఁబూనె నెవ్వఁడు

శయముచే హృత్కుశేశయముచేత

మున్నీరు వర్జలంబుగ దాఁచె నెవ్వఁడు

జవముచే గుణగణార్జవముచేత

సవళిజప్రౌఢి నలరారె నెవ్వఁడు

రణముచే నియమ భరణముచేత

ధరణి నెవ్వఁడు దానవద్విరదళన

విహృతిఁదన కేసరి కిశోర వృత్తిఁదెలిపె

నతని మత్కావ్య భవ్యవాగమృత ఘటన

మంజులస్వాంతు హనుమంత మదిఁదలంతు”

ఈ పద్యమున రామరాజభూషణ కవీంద్రుడు గావించిన హనుమత్స్తుతి వలన ఆతనివంతటి భవ్యవాగమృత ఘటనాస్వాంతుని గావించితిని అంజనేయోపాసనమునునవి ద్రువపడినది. కవసరీతియందేగాక గానరీతియందు ఈ మహాకవి అంజనేయమతానుయాయుయే. హనుమారుడు సంగీతశాస్త్రవేత్తగా హనుమత్మత కర్తగా సంగీతగ్రంథమున గూర్చిన ప్రస్తావన అహోబిలుని సంగీతపారిజాతము తరువాత కన్నట్లుటలేదు. అహోబిలుడు తన సంగీతపారిజాతమున ప్రాచీనసంతగీతాత్మకారులందఱినిగూర్చి ప్రస్తావించివారిలో మహాకవివరుడగు అంజనేయునిపేరు గూడ మట్లంకించి తానమ్మహాకవివరుని అనుసరింతుననినాడు, అహోబిలునకు

భూషణకవికి ఏకాభిప్రాయముగల సంగీతశాస్త్ర విషయములు వసుచరిత్రమునందు కొన్నియున్నవి. ఇద్దానికి కారణము వీరిద్దరు అంజనేయోపాసకులు అగుటయేకాక విశేషించి సంగీతశాస్త్రమున అంజనేయ మతానుసారులగుటయే.

ఇక నీవద్యమున రామరాజభూషణుడు అంజనేయుని పీఠోచితకృత్తములను ప్రస్తావించినాడేగాని ఆతని సంగీతపాండితీ విశేషమును తడవలేదని స్థూలదృష్టికి గోచరించును. సూక్ష్మేక్షితో దర్శించిననేగాని అందలి సంగీత పరమార్థము అవగతముకాదు ఈ వద్యమున ఆ కపివరుని పాండితీ విశేషమును ప్రస్తుతించి అద్దానిని తనకు దయపేయుమని వేడికొనుట గోచరించును. కవనముతోపాటు గానముకూడ వాగ్విలసనమే అగునుగాని అన్యము కాజాలదు. ఈవద్యమునందు క్రిమైన భవ్యవాక్కు కవనమైన వాగమృతము గానమగుటకు సంగీతవాగ్విశేషము ఆపాతమదుర మగుటయేగాక అమృతోపమానమగుటకు కారణమగుచున్నది. అందువలననే రామరాజభూషణ కవిచంద్రుడు ఇంతటి మహా ప్రబంధనిర్మాణమునకు ప్రథమసంభారమైన వాగ్విశేషము అమృతధారోపమము గావలెనని ఆ మంజులద్వానుని హనుమానుని ప్రార్థించినాడు. హనుమంతుడు మహాగాయకుడగుట జగత్ప్రసిద్ధము. మంజులద్వానయుత సుశరీరముగాయకునకు అత్యంతావశ్యకము కావుననే మంజులద్వాను హనుమాను మదిదలంతునన్నటులే మంజులస్వాంతు హనుమంతు మదిదలంతునని ఈ కపివరుని ప్రార్థించినాడు కవివరుడు.

అంతేకాక “దానవద్విరేదశన విహృతిఁదన కేసరికిఁకోర వృత్తిఁదెలిపె” నను పదవల్లరిలోని కేసరమనునది చతుష్పదీగీతభేదముగ భాసించుచున్నది. అందే రాగముద్రాలంకారోపస్థితి నంది కేసరి, కిఁకోరములను రాగనామములు విని వినుచున్నవి కేసరి రాగప్రసక్తి ప్రాచీనతమములగు సంగీతశాస్త్రగ్రంథము లందు కన్పట్టదు. రామరాజభూషణునికాలమున నియ్యది నవోదితరాగమై యుండును. కావుననే సంగ్రహ చూడామణీ, సంగీతకాముది, సంగీరస్వర ప్రస్తారసాగరాదికములగు అల్పాచీన గ్రంథములందు మాత్రమే ఇద్దాని ప్రసక్తి గోచరించుచున్నది. ఇది మారరంజనియను పంచవింశతి మేళరాగమునకు జన్యము.

అరోహణము : సరిగమవమ దవన
సరిగమ పమద పదన

అవరోహణము : సానిదవ మగరిస'' దీని అరోహణము ద్వీవిధరీతులలో గన్పట్టుచున్నది. సంగ్రహచూడామణి కారుడిద్దాని లక్షణము నుట్టంకించినాడు.*

ఇక కిలోర రాగమునుగూర్చిన ప్రస్తావన బృహద్దర్శన పురాణ మలదున్నదని అది విభాసమను ప్రాచీనరాగ సంబంధియని ప్రొ॥ సాంబమూర్తి గారు ఉట్టంకించిరి.

ఇట్లే వద్దియమున ఈ సంగీతకళారహస్యనిధి సంగీతకామ్రకళానిధియగు హనుమానుని ప్రస్తుతించుటలోపాటు రెండు అపూర్వరాగములనుకూడ పరిచయము గావించినాడు.

“భావంబక్కరలేక వృత్తనియమాపాయంబుఁజుంకింప తెం
దేవర్తించి పదార్థవంచనలచే దీపికవ మూర్ధాశి సం
పై వన్నెల్నివరింప దానిఁదిలకింపఁబోరు ధీరోత్తముల్”**

ఈ పద్యమున సంగీతవాక్రకళావేత్తయైన రామరాజభూషణకవిండ్రుడు కుకవినిందతోపాటు అధమవాద్యేయకార గాయకాధముల లక్షణములనుగూడ ద్వనింపసేసినాడు. ఉత్తమ వాద్యేయకారుడు—

వా గమాతుచ్యుతే గేయం ధాతురిత్యభిధీయతే

వాచంగేయంచ కురుతేయః సవాద్యేయకారకః*** అనినట్లు బయకారుడు భయకారుడై ధాతుమాతునిర్మాణదక్షుడేగాక సర్వగుణగరిష్ఠుడు గావలెనని. సంగీత కామ్రములన్నియు నిట్లు ద్వోషించినవి.

* “మారరంజనీ మేళాశ్చ కేసరీరాగ ఇష్యతే. స న్యాసం సాంశకంచైవ
సషడ్జ గ్రహముచ్యతే

విర్వర్ణ్య వక్రమారోహే పూర్ణవక్రవరోహణం. సనుగావ రిగామపాదస
దాని దపామా'' సంగ్రహచూడామణి. 3

** ప. చ. i. 11

“శబ్దాను శాసనజ్ఞానమభిదాన ప్రవీణతా
 ఛందః ప్రభేదలేదిత్యమలంకారేషు కాళంఘ్
 రసభావ పరిజ్ఞానం దేశస్థితిరస చాతురీ

....

అనుచ్ఛిష్టోక్తి నిర్బంధో నూత్నభాతు వినిర్మితిః
 పరచిత్త పరిజ్ఞానం ప్రబంధేషు ప్రగల్భతా
 ద్రుతగీత వినిర్మాణం పదాంతరవి దగ్ధతా
 త్రిస్థాన గమకప్రాధి వివిధాలప్తి నైపుణమ్

అవధానం గుణై రేఖః పరో వాగ్దేయకారకః” * అనిసట్లు ఇటప్రయుక్త
 మైన సర్వసద్గుణములు ఆయుక్తమ వాగ్దేయకారునకుండి తీరవలయును. అతని
 కన్ని రీతులలోను వ్యక్త్యస్తమైన అప్రౌఢుడు అధమ వాగ్దేయకారుడు. అతడు
 కుకవివంటివాడై కుట్టికారడనబడును. అతడు—

“అన్యథాతా మాతుకర్తా కుట్టికారోఽధమో మతః” ** అని చతుర
 దామోదరులచే గర్హితుడైనాడు. అట్టి అప్రగల్భుడై తదితరావగుజానిరతుడైన
 అధమాధముడైన కుట్టికారునకు భూషణకవి ప్రతిపాదిత లక్షణకారుడైన కుకవి
 ప్రతిజ్ఞోదు కాగలడనుట స్పష్టము.

సంగీతము రాగభావాశ్రితము. అదమ వాగ్దేయకారుని రచనమున ఈరాగ
 భావాతిశయస్వరూపము భ్రష్టము. ఇట్టి అధమాధమ గానరచనా స్థితికల్గినవాడు
 వాగ్దేయకారుడేకాక గాయకుడుగూడ అయినను లేక కేవల గాయకుడేయైనను
 అతని గానమున భావోద్దీపకత్వము నశింపగా అది శుష్కమై వినపొంపుగనుండ
 కుండుటయేగాక కర్ణహింసనుగూడ గల్గించును. ఇక గానమున భావము తరువాత
 పరిపోషకము గావలసినది తాళము. ఈతాళ ప్రవృత్తియందు ముఖ్యమైనది
 సక్రమావృత్త పరిగణనాత్మక జ్ఞానము. అధమ గాయకునియందు అధమవాగ్దేయ
 కారకునియందిది లుప్తమగును. వారు వృత్తనియమాపాయంబును చింతింపక

* సం. ర. ప్రతిష్ఠోల్లాసః

ఎందే వర్తింతురు. పైపెచ్చు వారు వండితామోదమును పొందుటనుచెక్కింపరు. కుకవిప్రణీతకృతివంటి అధమాధమ రచనమునుగైకొని దానికి మాన్యతను అపాదించి పైపైవన్నియలద్దానికి పంపింతురు. ఆ పైపైవన్నియలను ధీరోత్తములు తిలకింపరు. ఇట్లు సాహితీవరముగ కుకవినిందార్థమునేగాక సంగీతరీతిలో కుట్టికారాది అధమవాగ్గేయకార గాయకాధముల లక్షణములనుగూడపై వద్దియమున గ్రహించుటకు తగిన అవకాశమును గల్పించి ఈ సంగీతవిదుడు తజ్జాలను ఇట్టి దోషయుతులగావలదని ఆదేశించినాడు.

“ఘన ఘనా ఘనలక్ష్మి నెనయుకొప్పిరుగడ

నిరుగడఁదరుణాబ్జకృత వతంస

మురుచిత్ర కాగ్నిశిఖోన్మేష మిరువంక

నిరువంకఁగుండలి స్ఫురితకర్ణ

ముడివోని మిస్కులీనెడు వేరులిరుదెన

నిరుదెనఁగమల బంధుకరంబు

నెఱిమించి చిఱుతవన్నియచేల మిరుమేన

నిరుమేన రతిమఘోహర విభూతి

యమర నన్యోనవేషభేదా నహిష్టు

భావ విభవంబుఁదులుపుచుఁబరమ మైత్రి

మగనిసామేన నిలిచిన యగతనూజ

ప్రతన జయమిచ్చుఁదిరుమల రాయమణికి”*

ఈ పద్యమును రామరాజభూషణ కవీంద్రుడు తన సంగీతశాస్త్రకళావిదిత్వమును సార్థకమొనరించుచు సంగీతశాస్త్రరీతులలో సానలుదీరిన జాతిరత్నముగా వెలార్చినాడు. ఈ మహాకవికి ద్వ్యర్థ ఘటనాసామర్థ్యము సహజసిద్ధము. అది గేతి సాహితీరీతులలో విరువంకలనీ ప్రబంధమున వండి ప్రచేళిమత్వమునందినది. నన్నివేళగతముగ ఈకునితో నిరుమేన ఏకత్వము సాధించి సామేననిలచిన అగ

తనూజ ఇది ప్రస్తుతింపబడినది. పద్యమున అగతనూజగ సంస్తాయమానమైన పరమేశ్వరికి పార్వతియనుపదము పర్యాయము. సంగీతరాజమున పార్వతియను నామముతో ఒక రాగమున్నది. ఇందు పార్వతిగా వ్యవహృతమైన ఈరాగము రామరాజభూషణుని కాలమునాటికి తత్పర్యాయ పదములతోకూడ గుర్తింపునంది యుండును. సంగీతరాజమును రచించిన నృపతికుంభకర్ణుడు పార్వతిరాగమును ప్రేక్షకజనితమగు రాగమనినాడు. అతడు హిందోళమును ప్రేక్షకమని వ్యవహరించును.*

ఇట్లే పద్యమున పార్వతీభాషాలక్షణమును పర్యాయరాగనామముతో సంసూచితము గావించుటతోపాటు కొన్ని ప్రబంధనామములను మఱికొన్ని సాంకేతిపదములనుగూడ ఈ సంగీతకళారహస్యనిధి యుట్టుకొనినాడు. అట్టి వివరణా పేజులగు సాంకేతికపదములలో ఘన, చిత్ర, కమల, రతి, మనోహర, విభూత, జయమును పదములను “ఉడివోని మిన్ను లీనెడు వేయలు” అనెడి పల్క-బడియు వివరణార్హములు. రాగములలో ఘనరాగములని గ్రామరాగములని దేశ్యరాగములని రక్తిరాగములని రాగప్రభేదములున్నవి. అందొక రాగప్రక్రియా భేద సంసూచికమగు పారిభాషికము ఘనముసాంకేతికము. అట్లే చిత్రయను పదముకూడ సంగీతకాస్త్రింతరితమగు పారిభాషికమే. ఇది వివిధార్థ సంయుత ముగ ఏతద్భాష్యమున పలుతావుల కొన్నిపదముల కూడలితో గోచరించుచున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతివలన కొన్నిమాత్రమేయిట వివృతములగును. తాళాధ్యాయమున చిత్ర, చిత్రతర, చిత్రతమములను మార్గములు తాళాక్షరగణనమునందున్నవి.

ప్రబంధాధ్యాయమున చిత్రానామకమగు యూరిబద ప్రబంధమున్నది. అది సంగీత రాజమున చతుర్వింశతి యూరిబద ప్రబంధాంతరితముగ విద్దేశితము. అద్దావిలక్షణమిది.

“చతుర్గణః క్రమాఖ్యశ్చ గదైః పంచమభిరంచితః
షడ్భిః క్రమవిలాసః స్యాచ్చిత్రః స్యాత్పంచ భిర్గణైః”*

* “పార్వతీ ప్రేక్షకే భాషాషడ్జన్యన గ్రహాంసికా
సంపూర్ణా షడ్జగానార్వాగమ కాలప్రవేశలా” సం. రా. రాగోల్లాసము.

** సం. ప్రబంధోల్లాసము - 247

ఇవియేకాక చిత్రగీతి, చిత్రపదావృత్తం, చిత్రపాటం, చిత్రప్రబంధం, చిత్రకరణం, చిత్రగద్యప్రబంధం, చిత్రమండల స్వత్వం, చిత్రలేఖావృత్తం, చిత్రవర్ణగద్యం, చిత్రమాత్రైలా, చిత్రమూర్చనాతాన, చిత్రవాఙ్కాదికములు సంగీత రాజాదికములగు సంగీత శాస్త్రములందు ఆయా ప్రకరణములందు వివృతములు.

ఇట్టి సాంకేతిక పదమనము వలన అట్టవానిని స్మరింపననుచునట్లు కవి ప్రయోగించినాడునుటకు ప్రయోజనమేమని ప్రశ్నింపవచ్చును. ప్రాచీనులు తమ సమకాలికములగు విజ్ఞానరీతులనన్నిటిని ఏలయింతవఱకు స్వోపజ్ఞకములగు గ్రంథరాజములందిమిచ్చినారు. ఇప్పటి విజ్ఞాన సర్వస్వములవలె అనాటి గ్రంథములే సమకాలిక సంస్కృతి నిక్షేపములై అలరినవి. ఇట్టి రచనములలో కొందఱు సర్వశాస్త్రపరిచితిని ప్రతిక్షేపించిరి. మఱి కొందఱు సంక్షేపముగ తమ అపార వైద్యసమంచితములగు ఇష్టకళలను శాస్త్రములను మాత్రమే తమ కావ్యములందు ప్రతిష్ఠించిరి. ఇట్టిరీతిలో తన ఆభిరుచ్యభిసారముగ అపార పాండితిప్రకర్షితో రామరాజభూషణ కవిచంద్రుడు సంగీత జ్యోతిష విద్యా సారస్వతముల అపారవిధిని తన పురుషరీతిమున విక్షేపించినాడు. ఈ వర్ణతి మున్నుగ ప్రాచీనకవులగు సెన్నెచోడుడు పాలుకుర్కి సోమన శ్రీనాథుడు కొవి గోవన కృష్ణరాయలు అల్లసానిపెద్దన మున్నగు కవివరులుముందే తమకవనము నందు ప్రతిష్ఠించినారు. రామరాజభూషణుడు అపారవైద్యవ్యముతో అనన్యశాస్త్ర విజిగీషతో వీరందరికి ప్రతిస్పర్ధియై నిలచి సంగీతశాస్త్రపు లోతులు తఱచి తన పంతము నెగ్గించుకొనినాడు. ఈ కవిచంద్రునకు సంగీతకళారహస్యవిధియను విరుదము ఇందువలననే సార్థకమైనట్లు “పదమైత్తం గలహంసలీల”, అరిగా పంచమమేవగించి....” ఇత్యాది పద్యముల వివేచనమున విమర్శకులుగు ర్తించిరి. పరిశోధకులు అమోదించిరి.

ఇక “ఉడిచోని మిన్నులీనెడి వేరుల”నెడి పల్కుబడిలో బ్రహ్మ కపాలములగూర్చిన ప్రస్తావనయున్నది. ఇది కపాలరాగములుగ సంగీతరత్నాకర సంగీత రాజాదులందు స్వరపరచి ప్రచురితములైయున్నవి. ఈ కపాల గాన ప్రసక్తి ఇతఃపూర్వము తిక్కనగాన పాడితిలో ప్రస్తావితము.* ఇక కుందలి

స్ఫురితకర్ణమనువలుకుబడియొదలి కుశుమపువచు* కుందలినేనీక క్తిరంబం
ధిగగమనింపవలెను. సంగీతమును రాగనిధిగగాకయోగావధిగ సాధనగావించు
మహర్షిప్రాయులగు గాయకులు సాధింపవలసిన మహత్తరకత్తులతో కుశులని
శక్తి ఒకటని ఇద్దాని సాధనారీతినిగూర్చి స్వరతానక సందర్భమున సంగీత
రాజమున స్మృతమగుభక్తర్ష ప్రోక్తముగ గప్పట్టుచున్నది.*

ఇక కమలబంధుకరంబగు వరస్తరికముననున్న కమలవరసార్థక్యమును
వివేకించిన ఇదియొకచో మ్రవాప్రబంధముగ మజియొకచో మంతప్రబంధముగ
వివృతము. అంతేకాక కమలసంభవమునది ఘోరిదప్రబంధమని కమలా
వర్ణిత ప్రబంధముకూడా కలదని కమలాకరమునది ద్విపదభేదముగకూడ
చున్నదని ఎరుంగనగును.

ఇక “రీతి మనోహరవిభూతి” యను వలుకుబడిలోని మనోహరమును
పదము రాగనామము - రతియనునది చందోభేదముగ రతికమనునది శ్రుతి
ప్రభేదముగ ఆయాప్రకరణలయందు గప్పట్టుచున్నది. ఇక విభూతియనినదిగూడ
ద్వావింశతి శ్రుతిప్రభేదములలో ఒకటియై యున్నది.

ఇక “ప్రపన జయమిచ్చుచిర్యల రాయచుజీకి” అను వలుకుబడిలోని
జయశబ్దాంధితములగు సంగీతసాంకేతికములు కొన్నియున్నవి. జయోత్తమనునది
కందచ్చందోగీతికగ ద్రువాప్రబంధముగ, గూడ గోచరించుచున్నది. జయ,
జయశ్రీ, జయమంగళ, జయరామమములు తాళధ్యాయమున వివృతములైన తాళ
ప్రభేదములు. జయమంగళమనునది తాళప్రభేదముగానేగాక ద్రువప్రబంధ
ప్రక్రియగకూడ గోచరించుచున్నది. జయప్రియయనునది యొకమంతప్రబంధము.
జయ, చతురాభేదము జయవర్ణవిశేషములు ప్రబంధ ప్రక్రియలు. జయ ఏలా

* “పయోర్నిగవ్య చాంతయ్యగ కవికం చేక్రమాధారా సంజం
తస్యాః కస్యాశ్చ శక్తేస్సహమిహగదతం కుండలిశ్యాః కవీంద్రైః
యా సాక్షదేశికోక్తేః మవచన నికరైర్కాగిభిస్తత్త్వనిష్ఠైః
అనీతా బ్రహ్మరంధ్రావధి పరమృదుతాం మోక్షసౌఖ్యస్యదాత్రీ”

పదచేపత. జయగీతము వీరాలాపనమునందు ఉపయుక్తము. జయఘంట, జయ భేరి, జయశృంగములు యుద్ధసంబంధులగు వాద్యములు. జయ, జయవంతి, జయశ్రీ, జయమంజరి, జయంతశ్రీ, జయమనోహరి, జయమోహన, జయ నంద, జయనారాయణి; జయసింధు, జయరామ, జయశ్రీకాంత, జయసాక్షి, జయశుకాదికములు రాగనామములు. ఇట్టి విస్తృతార్థసంయుతములగు అపార సాంకేతిక పదజాలములను జ్ఞప్తి తెలయించుచురీతిని పద్యాంతరితముగ నిక్షేపించి రామరాజభూషణుడు తన సంగీతకళారహస్యనిధిత్యమును స్థావరముగా వింది కొనుటేగాక సంగీతశాస్త్రజ్ఞానువులకీ శాస్త్రవరిచితిని కల్గించి పొండితీప్రకర్షతై యిన్నింపుడని ప్రోత్సహించుచున్నాడనుట నిక్కమైన విజయేగాని అతిశయోక్తి కాజాలదు.

“వసుమతీ భారభూర్వహతనెవ్వని యుర్వ

రావరాహాంక మర్దము వహించుఁ

గరగతచక్ర విక్రమశక్తి నెవ్వని

రామానుజత్వంబు రమణకెక్కు

జీర్ణ కర్ణాటలక్ష్మి పునస్పృష్టి నె

వ్యానిలోకేశ్వరత్వము పొసంగు

జటుల కార్వరమగ్న సర్వవర్ణోద్ధార

వటిమనెవ్వని రాజభావ మెసంగు

నతఁడు వీరప్రతాప రాజాధిరాజ

రాజవరమేశ్వరాష్ట దిగ్రాజకుల మ

నో భయంకర బిరుద సన్నతజయాభి

రామగుణహారి తిరుమల రాయశౌరి”* ఇది కృతిభర్త గుణగుణాదికముల సభివర్ణించు పట్టు. ఇట్టిదికూడ సంగీతమున కాటపట్టుగుట సవిశేషము. పద్య మందలి ప్రథమపాదమునఁగన్నట్టి వసుమతియను పదము భూదేవికి పర్యాయ మగుడయేగాక మాత్రైలా ప్రక్రియయగుట ఇది గమనార్హము. ఈ మాత్రైలా

లక్షణము “మాత్రాగతైర్యా రచితా సామాత్రైలా ప్రకీర్తితా” అని చెప్పబడినది. ఇట్టి మాత్రైలా ప్రక్రియలు నాలుగని అవి “మాత్రాసంఖ్యా పరిజ్ఞప్తా మాత్రైలా స్యాచ్ఛతుర్విధా, త.... ద్వైందుమతీ జ్యోతిర్మతీ చైవ నభస్వతీ, తతో వసుమతీ త్యేతాశ్చతస్రో నందిగోదితా” అని సంగీతరాజప్రోక్షము.

అట్లే “కరగత చక్ర విక్రమశక్తి” అను పలుకుబడిలో గానవచ్చు చక్ర పదము రాజలాంఛనమగుటయేగాక సంగీతప్రక్రియా లాంఛనాయుతమగుట సవిశేషము. చక్రానామక ఆర్యాప్రబంధమొకటి యున్నది. చక్రాళవాళమనునది ఆక్రమ ప్రబంధమని చక్రేశ్వరము అనునది పీఠయోనిధ ప్రబంధప్రభేదమని తెలియుచున్నది. అట్లే రామ, రమణ యనుపదములుకూడ ప్రబంధనామములగుట గమనార్హము. రామ అనునది వానవీయోనిధ ప్రబంధప్రభేదము. రామక్రియ అనునది క్రియాంగ రాగవిశేషము. ఇక రమణపదముకూడ రమణేశబ్దివ్యవహృతమగు వర్ణై ప్రబంధనామముగ గోచరించుచున్నది. జయరామ అనునది తాళప్రభేదమనీ ఇతఃపూర్వము ప్రోక్షము. ఇక జయ, రామములను వేర్వేరు నామములతో ప్రబంధములున్నవి. ఇక తరువాత గానవచ్చు కర్ణాట, లోకేశ్వర, శార్వర, ప్రతాపములు రాగనామములుగ వినవచ్చుచున్నవి.

ఇట్లే వద్దియమున సంగీతకళారహస్యవేదియగునీ కవిచంద్రుడు తన గాన కళానిధియందు కొన్ని ప్రబంధనామములు మఱికొన్ని రాగనామములు విక్షిప్తము గావించుట ముదావహమగు విషయము. ఇట్లే ప్రబంధనామములను రాగనామములను గ్రంథస్థము గావించవలసిన అవశ్యకత ఈరామరాజభూషణునికేల గల్గినదని వితర్కించిన సమాధానమునాతడే చెప్పికొనినాడు. దీనికి అద్యక్షుగు సమాధానము తాను సంగీతకళారహస్యవిధిననుట, తరువాతిది ఆతడు రాగప్రబంధ విరూప ధారేయడగుట. సాహితీప్రక్రియలగు ప్రబంధములనేగాక సంగీతప్రక్రియా విశేషములగు గానప్రబంధ సహస్రనిర్మాణదక్షుడై రామరాయతిరుమలరాయాది

ప్రమవులచే సన్మానితుడైనాడట. దీనికి మూదలలగు ఆతని వాఙ్మూలములవంటి ఈపద్యములే యున్నవి.*

“పదమైత్తం గలహంసలీల యనరస్పందంబు పేయన్ శుభా
స్వదమౌ రాగకదంబకంబు శ్రుతిచూపన్ శ్రీవిలాసంబు కే
ల్గదలింపన్ సుకుమారవల్లవనవైలా లక్ష్మి వీక్షింప వ
ట్పదియుం బొల్పొదరంబె కన్నెఁగానియాడెన్ గేయవాక్యాధిమన్”**

ఈ పద్యము ఆద్యముగ రామరాజభూషణ కవనమార్గము గానప్రబంధ రాగతాళనామాదిక విశేషణమును గ్రంథస్థము గావించురీతిని చెలుగులోనికి తెచ్చి నది. సంగీతశాస్త్రకోవిదులగు సాహితీరసజ్ఞులు కొందఱు. ఈ పద్యాంతరికముగ నున్న ప్రబంధనామములను కొన్నిటిని గుర్తించినారు. ప్రబంధనామములను

* “నను శ్రీరామవదారవింద భజనానందున్ జగత్పూజ సం
దన కారుణ్య కటాక్షలబ్ధకవితా దారాసుధారాశి సం
జనితైకైక దిన ప్రబంధ ఘటితా సద్యశ్శత గ్రంథ క
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ నిల్వంబించి పల్కెంగృహన్” i-16

“శ్రీరామ క్షితిపున్మదగ్రజు జయశ్రీలోలు నానకళా
పారీణున్ బహుసంస్కృతాండ్ర కృతులం బల్పాఱు మెప్పించి క
త్కారుజ్జంబున రత్నహారహయ వేదందాగ్రహారాది న
త్కారంబందితి రామభూషణకవీ ధన్యుండువీవన్మితన్” i - 17

ఇట రామక్షితిపుడు జయశ్రీలోలుడై అలరుట సంగర సంగీతసాహితీ రంగముల మూడింటియందు అనుకొనవచ్చును. ఇట గోచరించిన బహు సంస్కృతాండ్రకృతులందు సంగీతప్రక్రియా విశేషముగు జయశ్రీ యను గాన ప్రబంధముకూడ నున్నదని భావింపవచ్చును. రామనృపుడు సహజ జయశ్రీ లోలుడుగాన ఆతనిని జయశ్రీ ప్రబంధ విశేషరచనమున రామరాజభూషణుడు మెప్పించి సమృద్ధిపండి యుండవచ్చును.

గుర్తించినవారు ఇందంతరితమైయున్న రాగతాళ నామములను గుర్తించలేదు. లేదు. 'విద్యజ్ఞనరంజని' నామక వసుచరిత్ర ప్రఖ్యాత వ్యాఖ్యానమును ప్రతిపాదించిన సోమకవి యంతటివాడుగూడ ఈవద్యాంతరితమును రాగతాళప్రబంధ రీతిని గమనింపకపోవుట శోచనీయము. మొత్తముమీద వీరందఱు అన్నిటిని గాకపోయినను కొన్నిటినియినను గుర్తింపగలుగుట ఇట ముదావహమగు విషయమెగాని అన్యముగాదు. నా పరిశోధనమున కందినంతమటుకు కలహంస మను పదమున కలహంసమును ప్రబంధము రాగనామము హంసలీలయును తాళ నామము గోచరించుచున్నది. అట్లే రాగకదంబకమనుదికూడ ఒక ప్రబంధ నామమే యగుచున్నది. ఇక శుభాస్పదములగు తదితరరాగములలో గూర్చిన రాగ మాలికలో నలరు ప్రబంధవిశేషముగు రాగకదంబముతోపాటు శ్రీవిలాసమును నామముతో మఱియొక ప్రబంధవిశేషముకూడ గన్నట్లుచున్నది. అందు రాగ విలాసముకూడ యున్నదని తోచుచున్నది. ఇక సుకుమార వల్లవననైలా లక్ష్మి యను పదవల్లరిలో సుకుమారమైన వల్లవితో సంయుతమగు ఏలా ప్రబంధంసపద గమ్యమానమగుచున్నది. ఇక షష్ఠియను పదమునకు గాఢా ప్రబంధముగ ద్రువాభేదముగ ప్రకీర్ణ ప్రబంధముగాకూడ ప్రబంధవిశేషములనిట ప్రతిపాదించ వచ్చును. ఇట పీఠీంప షష్ఠియనుటలో గోచరించు షష్ఠి ప్రబంధమిదియే. ఈ వద్యమందలి కలహంసమును పదమునకు రాగనామమనికూడ గుర్తింపున్నది గాన నీకలహంస రాగలక్షణమునుగూడ ఇట వివేచించుట అవశ్యకమేయగును.

యాగప్రియ మేళముగ కటపయాపదిమా సంఖ్యాగణన సౌలభ్యాదికములకై నామపరివర్తనమందినప్పుడు కలహంస మేళముగ నుదీరితమైన రాగలక్షణము ఇందు వివృతము కాదగును. ఈ కలహంసము యాగప్రియకు నామాంతరముగ సంగ్రహచూడామణియందు దృష్టము. ఈకలహంస రాగము సంగీతరాజ్య పారిజాత్య సంగీతదర్పణములందు ఉక్తముకాకపోయినను రామరాజభూషణుడు పలుమారులు కలహంసమును ప్రబంధవిశేషముగ రాగనామముగూడ ఎడనెడ స్మరించినట్లు తేటపడుచున్నదిగాననిది ఈతని కాలమునాటికే యాగప్రియనుండి. కలహంసముగ ప్రవర్తితమై యుండనోపును. ఈ కలహంసమేళ లక్షణము సంగ్రహచూడామణియందు ఇట్లున్నది.

“షట్ శ్రుత్యుషభయక్తాంతర గాంధారేతరశుద్ధయక్

పూర్ణారోహవరోహేష షడ్జన్యాసాగ్రహంశకః

వాయువీజాక్షరవతీ శాంతస్వర కదంబినీ

యాగప్రియేతి కథితా హ్యశ్వమేధాధ్వరోదితా

సంగీతపండితైరేక త్రిశోఽయమధికారకః”* అని గోవిందపండితుడిద్దానిని నిర్వచించినాడు. అట్టియెడ రామరాజభూషణుడు తనకు పూర్వము సంగీతశాస్త్ర గ్రంథములందు ప్రోక్తముగాని ఈ కలహంస రాగలక్షణమునెట్లు పద్యాంతరి తముగ నిశ్చేపించినాడో అరయవలయును. ఇది షడ్జయనే.... సగ్రహంశ స్వరముగగూడ గలిగియున్నది. మంత్ర శాస్త్రోపయుక్తరీతిలో నిది వాయు వీజాక్షరసమన్వితము. అంతియేకాక ఇది అశ్వమేధయాగమునందు గానముచేయ దగినది కావుననే దీనికి యాగప్రియ అను రాగము అన్వర్థమై వైదికగానమున నెలకొని తదనంతకాలమునందిది లౌకిక గానమునందు పయుక్తమైయుండనోవును.

ఇందు షడ్భృతి ఋషభము అంతరగాంధారము ప్రయుక్తముగాగ మిగిలి నవి శుద్ధస్వరములైయుండును. ఇది సప్తస్వరపూర్ణమైన సంపూర్ణరాగము. కావుననే ప్రప్రథమమున వీరాగము అశ్వమేధక్రతుగానోపయోగియైనదిగాన శాశ్వత స్వరగాన సౌఖ్యధమనుజ తేటతెల్లము కావుననే గిరికాకరావంజనమునందిన వృద్ధీవతి అశ్వమేధాది క్రతువులవనిగట్టుకొని ఒనర్చకపోయినను తక్కువ ఫలమగు స్వర్గసౌఖ్యమును భువీయందే చవిచూడగలడని ఆమె పదమెత్తి అడుగు పెట్టి మెట్టనచోటు స్వర్గతుల్యమగునని కవియిట సంసూచించినాడు.

ఇక ఆమె శ్రుతిమాపిన అనగా శ్రుతికలిపిన దాంపత్యగానము శుభాస్పదమై శ్రీరాగభావ లక్షణానయుతముగ విరాజిల్లు ననుటకుకూడ రామరాజభూషణ కవిచంద్రుడే ఇట సంసూచించినాడు.

కావుననే మొత్తముమీద ఇన్నిమాటలనవలసిన పనిలేదు. గిరిక శుభాస్పదస్వరూప స్వభావరీతిని కొనియాడు వ్యాజమున] ఇందలి గీతిపాహితీ ప్రక్రియానుశీలనముగావించుట గేయవాక్పౌరీమతోగూడ పరమాసట్టిది కాదనచు

రామరాజభూషణుడు సంగీతకళారహస్యవేదియయ్యును మరికొన్ని గీతిసాహితీ రీతులను పాఠకులవివేచనకే వదలినాడనిపించుచున్నది.

కావుననే విమర్శకులు వివిధరీతులలో నీవద్యానుశీలనము గావించినారు. కేవల ఉహాగానముకాక ఈవద్దియముగ ఉదీరికములైన ప్రబంధనామముల వివరణమును ప్రాచీన సంగీతశాస్త్ర నిర్వచనానుసారము గావించిన కీ.శే. వంతుల రామచంద్రశాస్త్రిగారి విషయములన ఆభినందనములు. కావుననే వారి వివేచనము భూషణ కిరణావళినుండి యథాతథముగ ఉద్భృతమై ఇది అనునందింపబడినది. దీనికి మూదలగు శార్లదేవప్రోక్ష రత్నాకరీయ లక్షణములు అథస్సూచికలలో ఒసంగబడినవి.

గిరికా సౌందర్యవరముగను సంగీత ప్రబంధవరముగను అర్థశేషముగల వద్యరత్నములను ఈ మహాకవి రచించి తన సంగీతకళావిజ్ఞానమును ప్రదర్శించెను. రామరాజభూషణుని కాలమునాటికి ఆతడుట్టుంకిన ప్రబంధ విశేషముల రచన గానవిన్యాసాదీకములు సాగుచుండెననుటకు మూదల ఆతని సమకాలికుడును ఆతనితో సమముగ రామభూపాలకృత సన్మానాదీకములనంది స్వరమేళకళానిధి రచించిన రామయామాత్యుని వక్కణయున్నది. అట్టి విశేషార్థ సంయుతములగు వద్యములలో ఒకటైన “ఈషదమేత్తన్” అను వద్యమున రామ రాజభూషణుడు చూపిన సాహిత్యవరమైన ప్రబంధవరమైన అర్థము వజతులవారి భావనలో నిట్లు విశ్లేషింపబడినది.

“పైలా, రాగకందబమాత్మక లనద్గద్యప్రబంధాచిమ
ద్యాత్రింశద్ వరసూడ కానధిగత శ్రీవంచకాశ్వరాన్.
శ్రీరంగద్వివద స్వరాంక సహితాన్ స శ్రీవిలాసాది కాన్
త్రింశత్ భాసురవి ప్రక్షిప్తక మహానర్థ ప్రబంధాదిహన్”
“చేతోరంజన షోడశద్రువ ముఖానేకార్థ గంభీర షట్
చత్వారింశ దుదార పాలగ మహాసూడ ప్రబంధాన్వికాన్
అన్యాన్ వింశతిరాగ విక్రతు తమ శ్రీవంచరత్న స్ఫురన్
గీతాంకృత సాక్షరాంపన పర్యాప్యైరు వేతానవి”

స్వ. క. ఉపోద్ఘాత ప్రకరణము - 20 - 21

గిరికాడేవి పాదమునెత్తి నడువగనే రాజహంసనడకయందలి ఒయ్యారము తోచును - ఇత్మాదికము సాహిత్యార్థము పదము+ఎత్తన్=సంగీతప్రబంధమగు కలహంసమున కంగమగు రసభావాదులలోఁగూడిన (అర్థవాచక) మాతురూప పదమును, పలుకుటకారంభింపగానే కలహంసలీల, కలహంసమను (అలిక్రమ గీత) ప్రబంధము తోచునని సంగీతవరమైన సమన్వయము. అధర స్పందంబు సేయన్ పెదవి కడువగానే, ప్రబంధగత రాగాంగమగు స్వరముల నుచ్చరించుట కారంభింపగానే శుభస్పదమౌ=మంగళమునకు ఆశ్రయమగు రాగకదంబికంబు = రాగకదంబిమను ప్రబంధమును, శ్రుతిచూపన్=స్వరమునకు అవయవమగు (కారణమగు) శ్రుతిచూపగానే, శ్రీవిలాసంబు=శ్రీవిలాసమను ప్రబంధమును, కేలదిలింపన్=ఁడు పతాకహస్తములు మణికట్టుటయొద్ద స్వప్తికాకారముగనున్న చోనవి పల్లవహస్తమనబడును (నాట్యశాస్త్రము) పల్లవహస్తమున ప్రబంధాంగ మగు బిరుదము నభినయించుటకు చేయికదలింపగానే సకుమార పల్లవనవైలా లక్ష్మి = సుకుమారమను పదప్రాణముగల ద్రువరూపమగు పల్లవముతో (పల్లవితో) గూడిన ఏలాప్రబంధసంపదయు, వీక్షింపన్=ప్రబంధమునకు నేత్ర రూపమగు తేన్నకముఅనుసంగమునుపయోగింపగానే; షట్పదియన్=షట్పదియను సంగీతప్రబంధమును, తోచున్=స్మరించును. కావున గానము చేయదగిన ప్రబంధావయవములగు ఉద్గ్రాహాది ధాతువుల యొక్కయు, వాగ్రూపమగు పదాదిప్రబంధాంగముల యొక్కయు నైపుణ్యమునందు కన్నెన్=కన్యకయగు గిరికాడేవిని, కొనియాడన్=పొగడుటకు, తరంబే=శక్యమా? శక్యముకాదని యర్థము. ఈ పద్యమునందలి సంగీతవరమగు నర్థమునెఱుగుటకుముందు ప్రబంధ సాధారణక్షణములు దెలిపి కలహంస రాగకదంబికాది ప్రపంధముల విశేషలక్షణముల నెఱుగవలసియున్నది. కనుక 'సంగీతరత్నాకరాది శాస్త్రముల యందు ప్రపచింపఁబడిన సాధారణ విశేషలక్షణములను ఇవట సంగ్రహముగ దెలుపుదును.

ఆంధ్రభాషయందు మనుచరిత్రము వసుచరిత్రము మున్నగునవి ప్రబంధ ములని చెప్పబడును సంగీతప్రబంధములు వీచికంబె భిన్నములైయున్నవి. సంగీతశాస్త్రము ననుసరించి గానవిశేషముగల సాహిత్యము ప్రబంధమని చెప్ప బడును. చతుర్విధములగు ధాతువులతోను, షడ్విధములగు అంగములతోను,

నిబంధించబడిన రూపకము ప్రబంధమని చెప్పబడును. సంగీతమునందలి యీ ప్రబంధమునకు గేయరూపమగు ధాతువు అవయవమని చెప్పబడును. ఈ ధాతువు చాతుర్విధము. 1. ఉద్గ్రాహము 2. మేళావకము 3. ద్రువము 4. అభోగము అనునవి ధాతువునకు (గేయమునకు) నామములు. ధాతువునకు గేయమని పేరు గలదు. గేయమునందలి ప్రథమభాగము ఉద్గ్రాహము. ద్వితీయభాగము మేళావకము. తృతీయ భండముద్రువము. చతుర్థభండము అభోగము. ప్రబంధమునకు అంగములు ఆఱు. 1. పదము 2. తేన్నకము ఈరెండును ప్రబంధపురుషునకు నేత్రములు, రసాదులతో గూడిన అర్థమును దెలుపునది పదము. తేన అనుదానికి వికృతియే తేనకము. ఇవి మాంగల్యసంపాదకము. 3. తాళము 4. స్వరము. ఇవి ప్రబంధ పురుషునకు పాదములు 5. పాతము 6. విరుదము. పాతము వాద్యములందువచ్చు 'తధిగిణితో' ఇత్యాది శబ్దస్వరూపము. ఇది హస్తాభిఘాత ప్రభవము గనుక హస్తమగుచున్నది. విరుదము హస్తాభినయముచేత తెలుపబడినది గనుక ఇది మఱియొక హస్తమగుచున్నది.

మీది అంగములు ఆఱుకలది మేదిసీజాతి ప్రబంధము.

మీది అంగములు ఐదుకలది అనందిసీజాతి ప్రబంధము.

మీది అంగములు నాలుగుకలది దీపిసీజాతి ప్రబంధము.

మీది అంగములు మూడుకలది పాభ్రావసీజాతి ప్రబంధము.

మీది అంగములు రెండుకలది తారావళిజాతి ప్రబంధము. షడంగయుక్తమగు శ్రుతియే జాతియని మతాంతరము.

ప్రబంధములు : సూదక్రమస్థితములు

అలీక్రమస్థితములు

విప్రకీర్ణములు అని త్రివిధములు.

సంగీతరత్నా కారాది శాస్త్రగ్రంథములందు వివృతములై రామరాజభూషణవివిచంద్ర ప్రోక్తమగు ప్రబంధలక్షణములను కీ.శే. పఠతుల లక్ష్మీ నారాయణశాస్త్రిగారి వివరణముననుసరంచి సమ్యక్సంశోధితమై విపులమై భావించుచున్నది. కావున ఇది మధురించి ఉదాహరించుచున్నాను.

రాగకదంబకము కలహంసమునునవి సంగీతప్రబంధములు. అలిక్రమ స్థితములు. శ్రీవిలాసము వట్టిది అనునవి ప్రకీర్ణప్రబంధములు, ఏలయున్నది కుద్దసూడక్రమస్థితమగు ప్రబంధము. ఈ ప్రబంధములకు వస్తువు, రూపకములను నామాంతరములున్నవి.

కలహం. న. లక్షణము : సంగీతరత్నాకరమునందలి ప్రబంధాధ్యాయమున ఇది వివరింపబడినది. జగతీచందమునుండి జనించిన హంసమునువృత్తమే యిది కలహంసమని పేర్కొనబడినది. కలహంస వృత్తముచేత ప్రబంధింపబడినది కావున ఇది కలహంస ప్రబంధమాయె-వి వేంకటమఖి చెప్పినాడట.*

దీనియందు ప్రతిపాదాంతమందును స్వరప్రయోగముండును. యంపాది తాళముచేసిది గానము చేయబడును. ఇది గానానుగతమగును. చందము, తాళము వియమితమగుటవలన ఇది నిర్మృతమని (నిబద్ధమని) చెప్పబడును. స్వరము, పదము తాళము అను ప్రబంధాంగములు మూడుండుటవలన నిది భావనీతాతికి సంబంధించును. ఇది పద్యరూపమునను గద్యరూపముగను ఉండును. గద్య రూపమగు ప్రబంధముగూడ పద్యరూప ప్రబంధమునకు సమానమైన మాత్రలు గలిగియుండును. మొదటిది వర్ణమనియు రెండవది మాత్రికమనియు చెప్పబడును. గద్యరూపమగు కలహంసమున ప్రతిపాదమునందును మొదటి స్వరములనువయోగించి పదవ పదములువయోగింపవలెను. దీనియందు మొదటి ప్రథమార్థమున ఉద్గ్రాహమును ఉత్తరార్థమును ద్రువమును (వల్లవి) ఉండును. కావుననిది త్రిధాతుకము.

రాగకదంబకము : సంద్యావర్తము, స్వస్థికమని రాగకదంబకము ద్వీవిధము సంద్యావర్తనము నాలుగు వృత్తములును నాలుగుతాళములును-డును. ప్రతిపాదమువకు రాగము మారుచుండును. అర్థభాగముగకాక రాగముమాటు

* దీనియందు **వి వి వి వి** అనురీతిగా జరభర యను గణము లుండును. దీనికి భరతుని హంసవృత్తమునుగూర్చి తెలిపిన “ద్వీతీయ సప్త....శ్చ” అను శ్లోకము మూడల

భూషణ రీతభావశ్చ సంగీతకళారహస్యవిధి

చుండవలయును. అర్థభాగమునకు ఒకరాగముండినను ఉండవచ్చును. వృత్తమున కొక రాగమైనా ఉండవలెను. ఏ వృత్తమునకేతాళము సరిపోవునచో ఆ తాళముండవలెను. స్వప్తికమును రాగకదంబకమున వృత్తములు ఎనిమిది. తాళములు ఎనిమిది. రాగములు ఎనిమిది యుండవలెను. వృత్తలు పదునాఱు తాళములు పదునాఱు రాగములు పదునాఱునవి అబ్జవ్రతమును రాగకదంబకము దేవిపేరే అబ్జగర్భము. భ్రమరామేడితము అను రాగకదంబకమున ముప్పది రెండు వృత్తములు. ముప్పది రెండురాగములు ముప్పది రెండు తాళములుండును. ఇవి గదమునందుగూడ నుండును. ఇది ద్విధాతుకము మేదినిజాతి కలిగియుండును. దీనియందు పద్యమంచైనను పూర్వార్థమున ఉద్గ్రాహము, ఉత్తరార్థమున ద్రువముండును. ఉద్గ్రాహద్రువములు మాత్రమే ఉండుటవలన ఇది ద్విధాతుకము. ద్రువము వల్ల వివలె ఉద్గ్రాహము అను వల్ల వివలె నుండును. ఇది రాగకదంబకమును మహాప్రబంధముగ చెప్పబడుచున్నది. ఇందు ఆభోగమును దాతువు లేక పోయినను అంతిమవృత్తమున రాగయ్యక్తముగ గాత్యనేత్యప్రబంధనామములను నిలువవలెను.

వివిధరాగములు ఇందొక స్తంభకమువలె కదంబమువలె ప్రయుక్తములగును గాన దీనిని రాగకదంబకమనినారని తోచుచున్నది. నేడు మనకు కోచరించుచున్న రాగమాలికలకు మూడల ఈ రాగకదంబకమేమో అవి ఊహించుటకనువున్నది.

శ్రీవిలాసము : ఇది విప్రక్షిప్తప్రబంధము సుప్రసిద్ధము. దీనియందు ఐదు తాళములు ఐదురాగములును పంచఖండములుండును. ప్రతి ఖండమునందును ఒక్కొక్క రాగమును ఒక్కొక్క రాగమును ఒక్కొక్క తాళమునుండును. ప్రతి రాగమునను స్వరప్రయోగముండును. ప్రతిఖండిక చివరను పదములుండును. స్వరములు మున్నగునంగములుకూడ మండవచ్చును. దీనియందు ఉద్గ్రాహాదిధాతువులు, ప్రబంధవామము, ప్రభునామము, కవినామము రాగకదంబకమునందువలెనే యుండును. ఇది త్రిధాతుకము. ద్విధాతుకమున వేంకటమణి చెప్పెను. సంగీతరత్నాకరమునందలి ప్రబంధాధ్యాయమున దుగళరెండువందల అరువదియైదవ శ్లోకమున శ్రీవిలాసప్రబంధలక్షణమును జూడ నగును.

నవైలాప్రబంధలక్షణము : ఏలలు, సూడ (గీత) క్రమస్థితములగు ప్రబంధములు ఇవి శుద్ధములు (శుద్ధసూడ ప్రబంధములని) అని చెప్పబడును. ఏలయందు పదునారు పదములుండును. దీనియందు ఉద్గ్రాహము అను పల్లవియు ద్రువము అను పల్లవియు ఆభోగమును చివరి చరణమునుండును. ఇవి గేయములని చెప్పబడు ధాతువులు. దీనిని స్వరరచనలని చెప్పవచ్చును. ఏలయందు ఉద్గ్రాహము ద్రువము ఆభోగము అను ధాతువులు (స్వరరచనలు) మూడుండును. కనుకనిది త్రిధాతుకమగు ప్రబంధమగుచున్నది.

ఉద్గ్రాహమని చెప్పబడు అను పల్లవియందు మూడు పాదములుండును. అందు ప్రథమ పాదమునందును, ద్వితీయ పాదముందునుగూడ మొదటి రేండ్డిపి ఖండములుండును. ఆఖండములు రెంటియందును ధాతువు (స్వరములకూర్పు) ఒకే విధముననుండును. మఱువు అగ్ర సాహిత్యము పేరుగానుండును. మొదటి ఖండము, రెండవ ఖండముకూడ అనుప్రాసముతో గూడియుండును. ఈరెండు ఖండములను మొదటిపదమని చెప్పదురు. తరువాత గమకములతో గూడినదియు ఆక్షరములు లేనిదియునగు ఆలప్తి (ఆలాపమును ప్రయోగము) ఉండును. ఈ ప్రయోగము ద్వితీయపదము (రెండవపదము) పిమ్మట పల్లవములను పేరుగల మూడుపదములుండును. ఇవి మూడవది నాల్గవది ఐదవదియునగు పదములు. మీద తెలుపబడిన ఐదుపదములు ప్రథమపాదమునందుండునట్లే ద్వితీయపాదమున నుండును. కాగా ప్రథమపాదమున ఐదుపదములు, ద్వితీయపాదమున ఐదు పదములు కలసిన మొత్తం పది పదములగుచున్నవి. తృతీయపాదమున పల్లవములను పేరుగల పదములు మూడునుండును. రెండే పదములుండును. ప్రథమ ద్వితీయ పాదములందువలె అనుప్రాసముతో గూడున రెండు ఖండములు గలదియగు ఒక పదమును సంబోధనముతో కూడిన ఒక పదమును ఉండును. కాగా ద్వితీయపాదమున రెండుపదములే యుండును. మొత్తము ఉద్గ్రాహమను స్వరరచనయొద్దలి మూడుపాదములలోను వచ్చెగ్రాడు పదములుండును. ద్రువమనీ చెప్పబడి పల్లవియందు మూడేపదములుండును. ఆభోగము (చరణము) నందు ఒకే పదముండును. ఇట్టి 'పదము' అని చెప్పబడినది. వాచకములగుపదముల సముదాయముగాని ఒకేపదముగాదు అని తెలియవలయును. మొత్తముపద సముదాయమగు పదములు పదునారు ఏలయందుండును. ఈపదములు

పడునారింటికిని పడునారు పేల్లుగలవు. ఈపదములకు జీవనహేతువులగు ప్రాణములు - పదియున్నవి. అందు వానవ మనునది పదమూడవ పదమునకు నామపైయున్నది సుకుమారమును ప్రాణము వర్ణనమునందును, ధ్వనియందును మూర్చనయందును కోమలముగా నుండునియ్యగు ప్రాణము. వానవమును పేరు గల పదమూడవ పదము ధ్రువఖండమునందలి వల్లవియందలి ద్వితీయపదమగు చున్నది. ఆ పదమున ఈసుకుమారమును ప్రాణముండవలెను. అట్లుండినయెడల ధ్రువము (వల్లవి) సుకుమారముగానుండును. “సుకుమార వల్ల వననైలాంక్ష్యి” అని భూషణకవి ఈవిషయమునే దెల్పెను. వల్లవికి వల్లవమని పేరుగలదు. వల్లవి వల్లవము సమానార్థకములు. ఈమూడు పదములుగల (ధ్రువమునందే) ఏ పదమునందైనను స్తుతింపదగిన దేవతనామమునో, ప్రభునామములో వివేకింప వలెను. అఖాగము (చివరి చరణము) నందు వాగ్గేయకార (బయకార) వామాంకితమగు పదముండవలయును. ఈ పడునారు పదములను రెండుపార్లు గానముచేసి చివరను ధ్రువమును (వల్లవిని) గానముచేసి న్యాసమునొనర్పవలెను. వీరిలు గణమాత్రా వర్ణభేదయలవలన చతుర్విధములై అవి తిరుగ అవాంతర భేదములతోగూడి మూడువందల యేబదిఆఱు భేదములు గలిగియున్నవి. సంకీర్ణ భేదములు అనంతములుగానున్నవి.

“షడ్వంచాశద్యుక్తం ప్రోక్తమిత్యేతానాం శతక్రయమ్” అని సంగీత రత్నాకరమునందలి ప్రబంధాధ్యాయమునందలి సూటముప్పదిరెండవ శ్లోకమున చెప్పబడెను. సంగీతరత్నాకరమునందలి ప్రబంధాధ్యాయమునందలి అరువది యావ శ్లోకము మొదట సూటముప్పదిమూడవ శ్లోకము వఱకును వీరిలు తెలుప బడినవి.

వీరిలు త్రిధాతుకములు. మతాంతరమున చతుర్ధాతుకములును అగు చుండును. ఇది ఏలా పాధారణలక్షణము. నాదావతి, హంసావతి, నందిని, చిత్రణి, రీతిరేఖ, మాలతి, మనోరమ, లలిత, భోగవతి, ప్రభావతి, సురస, కుముదిని, విద్యుల్లత, విపుల, విమల, నలిని, విళాల, సరల, తరల, స్వరలేఖిక మున్నగు రమణీయ నామములుగల వీరిలనేకములున్నవి. వానికిగల విశేష లక్షణములు అనేకములున్నవి. రేడియో అందు వివరించు లలితసంగీతమందలి

గేయములుకొన్ని పీనివి పోలియుండును. పీనిమాలయందలి కొన్నిగేయములు పీనివి పోలియుండును. రామరాజభూషణుడు “నవైలాలక్ష్మి” అను పదమున నీ యేలలను పేర్కొనియుండెను. “నవైల” అను పేరుగల ఏలకూడనొకటి అనంతరములగు ఏలలలో నుండినచో నుండవచ్చును. అప్పుడీ మహాకవి దానినే పేర్కొనియుండెనని చెప్పవచ్చును. సంగీతరత్నాకరమున ప్రబంధాధ్యాయము నందలి—

“గుణాన్వితం దోషహీనం నవం రూపకము త్రమమ్” అను 365 శ్లోకము నుండి 365 శ్లోకము వఱకునుగల శ్లోకములందు సూడాపి ప్రబంధములందు నవత్వమునుగూర్చును పాయము తెలుపబడియెను. అదెట్లనిన, పూర్వలచేత నేర్పరువబడిన రూపకమునగల రాగము స్థాయాంతరములచేత నవమగునట్లు చేయుట, అట్లే మాతువును (సాహిత్యమును) గూడ ఛందోభేదముచేతను ప్రతి పాత్యమగు వస్తుభేదముచేతను శృంగారాదిరసభేదముచేతను అనుప్రాసోపమద్య లంకారములచేతనే నూతనమగునట్లుచేయుట, పూర్వగీతగత తాళముకంటె భిన్నమగు లయగ్రహముగల తాళము నాశ్రయించుటచేత తాళము నవమగునట్లు చేయుట మున్నగు నవత్వమును గూర్చునుపాయములు పెక్కులు వివరింప బడినవి. దీనిననుసరించియే ఈమహాకవి వతాకాయుక్తమగు పల్లవాభినయముచేత చేయకదలంపగానే నవ+ఏలాలక్ష్మి=నవైలాలక్ష్మి, నూతనమగు ఏలాప్రబంధ శోభతోచునని తెలిపెను. ఏలాసంపద అనంతముగాన ఏలాలక్ష్మియని వాకొనెను. షట్పది : దీనియందు అఱుపాదములుండును గావుననే దీనికి పేరుకలిగెను. ఇది వివ్రక్తిర్ల ప్రబంధములయందున్నది. దీనియందలి మూడవ పాదమునందును

సంగీతరత్నాకరోక్తమగు ప్రబంధలక్షణములివి.

కలహంస : “ఛందసః కలహంసస్య.... దై రంతై స్స్వరాన్వితైః॥

కలహంసః స్వరే న్యాసే గేయోయంపాది తాళతః॥

పర్ణతో మూత్రికశ్చేతి కలహంసో ద్విధామతః

గద్యాత్మాచేత్ స్వరాన్ గీత్యాతతః పాద వివేకనమ్”

మృహా కుంభకర్ణుడుకూడా సంగీతరాజమున

అజన పాదమునందున మూడేసి గణములుండును. మూడేసి గణములగలవియగు మూడు, అటు పాదములలో రెండేసి మన్వత్గణములు (మూడవ ఛందమున బుట్టిన మగజాదులు) ఒక్కొక్క బాణగణము నుండును. (నాలుగవ ఛందమున బుట్టినవి బాణగణములు) మిగిలిన చరణములయందలి వన్నియును మన్వద గణములే యగును.

“ఛందసా కలహంసేన తాతైః యంపాదిభిశ్చయః
నిబిధ్యతే ప్రబంధేనైకా కలహంసః స చద్విధః
గద్యవద్యోపాది వశాత్ తత్రస్యాత్ గద్యదే విదిః
మాత్రాభవో వర్ణజన్య ప్రత్యేక తాపబౌద్ధిద
అదాగీత్వా స్వరాన్ వశ్చాత్ పాదానాం స్యాన్నివేశనమ్
వద్యజీతువదం పూర్వం గీత్వావశ్చాత్ స్వరావళిః
వదైరన్యైః స్వరాంతైః స్యాదత్రాభోగ చతుష్వపి
తథా చతుష్వ పీతేషు స్వరైరన్యై యశ్చేదిధీయతే”

రాగకదంబకప్రబంధః

సంద్యావ రతః స్వప్తికశ్చ ద్విధారాగ కదంబకః
చతుర్వృత్తిస్పృతుస్తాకో రాగరాజి విరాజితః
సంద్యావర్తో టవేత్తన్య తాళమానద్యమేనవా
ఉద్గ్రాహణాధవన్యాసో గద్యే నయనం వరేజగుః
తాళేనై కేన కేచిత్ స్వప్తికో దిగుణస్తతః
అబ్జపత్రోఽబ్జగర్భశ్చ భ్రమరామేధితే మతే
కేషాంచిత్ పూర్వపూర్వస్యాద్విగుణః స్యాత్ వరంవరః

శ్రీవిలాస ప్రబంధః

“స్వరాంతః శ్రీవిలాసః స్యాత్ తాతైః రాగైశ్చవంశభిః”

స్థాయిస్వరమును సరిగ ఇత్యాది స్వరసంజ్ఞలతో నుచ్చరింపక నాద రూపమున నుచ్చరించి న్యాసము (ముగింపు) నొనర్చవలెను. ఇందు మూడు పాదములలో ఉద్గాహము (అనువల్లవి) యుండును. తరువాత ధ్రువము (వల్లవి) యుండును. తరువరి అభోగముండును. కనుక ఇది మూడుభాగులు కలిదిగనున్నది. పదము, స్వరము అను రెండంగములుండుట వలనవిది తారాళ జాతికి చెందినది అగుచున్నది. దీనియందు తాళము లేకున్నను గణఖాషవియను ముప్పుదిగనుకనిది బద్ధము) అని చెప్పబడును.

ఏతావ్రబంధః

“అంఘ్రౌ ఖండద్యయం సానుప్రాసమేకేనధాతునా
తతః ప్రయోగ స్తదను వల్లవాఖ్యం పదత్రయం
ద్వైస్తో విలంబితే తత్ర తృతీయం ద్రుతమానతః
ఏవం పాదత్రయం గేయం ఉద్గాహేతుల్య భాతుకమ్
కేవలంతు తృతీయాంఘ్రౌ సంఖోధన పదాన్వితః
ప్రయోగోఽన్యో విధాతన్యో న వల్లవపదస్థితిః
అముం ప్రయోగం మేళాపం ప్రాహుః స్తోమేశ్వరాదయః
స్తుత్యనామాంతో మధ్యసిజంబిత పదత్రియః
ద్రువస్తతస్తత్ర పూర్వమేకభాతు పదదయ్యం
భిన్నభాతు తృతీయం స్వాదాభోగ స్తదంతరమ్
గేయో వాగ్గేయకారేణ స్వాభిదాన విభూషితః
పునర్గీత్యాద్రువే త్యాగో గృహస్తు విషయేభవేత్
ఏలా సామానలక్ష్మేః తత్ పూర్వాచార్యైరుదీరితమ్”

ఏలాపదప్రాజాః

సమానోమధురః సాంధ్రః కాంతోద్దీప్తిః సమాహితః
అగ్రామ్యః సుకుమారచ్చ ప్రసన్నోజస్వినా వితి
మాంధ్రాతాది పదేషుస్యః ప్రాజాదళాదళాస్మిమే
సమానోఽల్పాల్పాక్షరద్వానో మధురః స్వల్పనాదయ
అల్ప మూర్చనయాయుక్తః సాంధ్రస్తునిబిదాక్షరః

....

సుకుమారో వర్ణనాద మూర్చనా

ప్రసన్నః స్యాత్ పదస్థాన స్వరాదీనాం ప్రసాదతః

షష్ఠీప్రబంధః

షష్ఠ తృతీయప్రిగణః పృథగ్ద్విద్విగణాః పరా
చత్వారశ్చర బాసాః ప్రాంతాషష్ఠ తృతీయకా

“అకుటిల సౌమ్యమాన నిలయస్ఫురణంబును నాతిమాత్రతా --
రకపరివర్తనంబు శుభరాగ మిశత్పర పల్లవాంకము
ద్రుకయును బెంపుమీఱ నిజదృష్టుల బోలిన సింధుకన్యకా
ప్రకట వివాహగీతికలు పాడిరి పుణ్యపురంద్రకామణుల్”

ఈపద్యముకూడ భూషణుని సంగీతకళాచణత్వమును వలుపురు విమర్శకుల దృష్టిలోనికి తెచ్చినది. ప్రఖ్యాత వ్యాఖ్యాకారుడగు సోమకవి ఈపద్యమందలి నిషాద స్వరస్థితిని “అకుటిల సౌమ్యమాన నిలయ స్ఫురణంబును” అతిశయము గాని ఉచ్చైస్వర సంచారమును నాతిమాత్రతారక పరివర్తనమున కొంతవఱకు గుర్తించినాడు. కాని సమగ్రవ్యాఖ్యానము గావించలేదాయెను. ఇందలి సింధు కన్యకా ప్రకట వివాహగీతికలను వలుకుబడినిబట్టి ఇందు నైంధవీ రాగచ్ఛాయను ప్రఖ్యాత విమర్శకాగ్రేసరులగు శారదాపుత్ర శ్రీపుటవర్తి నారాయణచార్యుల వారును వారిశిష్యవరేణ్యులగు రాజన్నకవిగారును ఇందు నైంధవీ రాగచ్ఛాయ ననుమానించిరి. నా పరిశీలమున నిందున్నది సింధునామక రాగమని గుర్తింప బడినది. పణతులవారు ఇందు లక్ష్మీ వివాహగీతికా గానము వెలయింపబడినది గావున ఇద్దానిని భోట్టరాగప్రభవమగు మాంగళీ రాగమున గానముచేయదగుననమ ఇందంతరితమైయున్న మంగళాచార ప్రబంధలక్షణమును వివరించినాడు ఆ ప్రబంధ విశేష విశేషనమిట వారు వివరించిన లక్షణానుసారముగ ఆనుసంధా వింపబడుచున్నది.

శేషస్తు మన్మథగణాం యస్యాం సాషట్పదీ మాతా
కర్ణాట భాషయా తాళపరికనాదముక్తికా
భేద వేద్యత్రేవద్యాదే ఛందోలక్ష్మణిభూరయః”

ఈపద్యమున ఈ మహాకవి పేర్కొన్న వివాహగీతికలుకూడ సంగీత ప్రబంధ విశేషములేయగుచున్నవి.

దీనియందు పుణ్యతీర్థములు లక్ష్మీ (గిరిక) వివాహగీతికలు పాడివట్లు చెప్పబడినది. “ఆ వివాహగీతికలు తమ దృష్టుల వలెనున్నవి” అని నిజ దృష్టులకును వివాహగీతికలకును అర్థశబ్దశేషములచేత సౌమ్యము ప్రవహింపదగిన

నది. దృష్టిపరచుగునర్థము మొదటిది. ఆ పుణ్యత్రీల దృష్టులు కుటిలలేక సౌమ్యములై అభిమానమే ఆలయముగాగలవి. వానికి సంబంధించిన కనీవికలు (దృష్టికి హేతువులగు నల్లగ్రుడ్లు) ఓయ్యారుల కనీవికలవలె విశేషించిపరిపక ఇంచుక కదలిక కలిగియుండునది. ఆ పుణ్యాంగనలు లజ్జాకలితలు గనుక విజ శీర్షములవంచి కెంజిగుళ్లవంటి తమ పాదములయందే దృష్టులను ప్రసరింప జుండిరి. కనుకనవి పదవల్లపాంకముద్రగలవి యుగుచున్నవి. పుణ్యత్రీల దృష్టులవంటివిగా చెప్పబడిన గీతికాపరమైన అర్థము నిల్చెఱుగునది. కుభవివాహ గీతికలు (పుణ్యత్రీల దృష్టులవలెనే) సరళములు (తిన్ననవి) సౌమ్యములు (లలితములు) ప్రమాణగతి యుక్తముగను నిషాదాంత్యములగు స్వరముల యొక్కయు స్ఫురణముగలవియు తారస్థాయియందు ఎక్కువగా సంపరింప నిదియు (ఉచ్చైస్వర సంచారములేనివి) కుభప్రదములగు రాగవిశేషములతో గూడినవియు కుభవాచక పదములును దేవతాంక ముద్రికయుగలవి ప్రసిద్ధము లయినవి.

మీద తెలువబడిన కుభవివాహగీతికలు అకుటిలములు. (సరళములు) సౌమ్యములు (లలితములు) మాననిలయములు ప్రమాణగతి నాశ్రయించునది అగు విషాదము చివరిదిగాగల స్వరములు గలదిగా చెప్పబడినది గనుక, అది కుద్ద గీతినాశ్రయించినవిగ నూహింపవలసియున్నది. మీది పద్యమునందలి విశేషములు కుద్దగీతియందున్నవి.

“గీయకః పంచకుద్దచ - కుభాప్యోదవత్తైః లలితైః స్పరైః.

ఓన్నా వత్తైః.....” “సం. ర. రాగవిశేషాధ్యాయము 2 - 3.

గీతులు కుద్దఓన్నాది జాతులచే పంచవిధములగుచున్నవి. అందు కుద్దగీతి వక్రములు (కుటిలములు) కావి లలితములగు స్వరములతో గూడియుండును. ఉన్నగీతి వక్రములగు స్వరములతో గూడియుండును. కనుక వివాహగీతికలు కుభాచితములు; లలితములు. పరియగు (నమమగు) ప్రమాణముగలవిగను కుద్ద గీతి స్వరములతో గూడియుండును. ఉహింపవలసియున్నది. అందు విషాదము

చివరిదిగాల స్వరములన్నియు కుద్దగీతి నాశ్రయించి యూడునని చెప్పదగి యున్నది.

కుద్దగీతి స్వరముల నాశ్రయించి పాడదగిన వివాహగీతికలు సంగీత ప్రబంధములలో ఏ ప్రబంధముచేత, ఏ కుభరాగములచేత పాడదగినవి అను విషయముమీది పద్యమున వాచ్యముగా జెప్పబడుటలేదు. కాని స్ఫురింపజేయబడి నది. కనుక మహాకవి అభిప్రాయమునిటు ఈపాఠపరిచియున్నది.

విప్రకీర్ణ ప్రబంధములలో చివరిదియగు మంగళప్రబంధమున ఆపుణ్య త్రీలు వివాహగీతికలను పాడిరని చెప్పవలసియుండును. దీనియందు ద్రుపమగగా పల్లవముండును. ఉద్గాహము (అనుపల్లవము) ఉండును. ఆ భోగము (చివరి చరణము) నందు అంకముద్రికగా దేశతానామాలికముండును. ఈ సంగీత ప్రబంధమును కుద్దపంచరాగమునకు సంబంధించిన ఖాషారాగముగు కైశికీరాగ మునగాని భోక్తరాగమునగాని గానము చేయవలయును అని చెప్పబడినది.

మంగళాచార ప్రబంధలక్షణములతోగూడిన మంగళప్రబంధ లక్షణము విశ్లేషింపబడినది. మంగళవాచకములగు ఖండ చక్రాదిపదములతో గూడియుండు లఘుద్రుతాదులగు సంగములతోగూడిన తాళము దీవికావశ్యకముగాదు. తాళాంత రానువర్తియగు లయయే చెప్పబడినది. భోక్తరాగము ఉత్పన్నములందు పాడదగి నది. సప్తస్వరములును గలది. దీనికి గ్రహము అంశము, వ : న్యూనము, మ : కాళి, ముఖ్యముగానుండును. పగటిలో నాలుగవజామున గానముచేయ బడును. గాంధార ప్రయోగమల్పయుగ నుండును. (సం.ర. రాగ.వి. అ. 50, 51, 52) తారాస్థాయియందు మధ్యమమువఱకు మాత్రమే పాడదగినది. హాస్య శృంగారములయందు వినియోగింపబడును. ఈ భోక్తరాగమునుండి జనించిన 'మాంగలి' రాగముగూడ దీనిని పాడదగును. ఈ మంగళప్రబంధమును మంగళవృత్తము చేతగూడ గానము చేయవచ్చును.

“పంప తకారగణాః ప్రతిపాదగతిశ్చేత్ |

మంగళమాహరిదం సుధియః ఖలువృత్తమ్ ||”

మీది శ్లోకము మంగళవృత్తమునకు లక్షణమును లక్ష్యమునుగూడ నగు చున్నది. దీనియందుగూడ పదాంతమునందుగాని అర్ధాంతమునందుగాని స్వరముల నుపయోగింపవచ్చును. ఇది భావనీజాతికి చెంది త్రిధాతుకమైయున్నది.

“అక్షటిల సౌమ్యమానియము, నాతిమాత్రతారక పరివర్తనము కుభ రాగమితృద్, వల్లవాంకముద్రిక” అని ఈ కళానిధి యుద్దేశించిన ప్రబంధ మిదియేయగునని యూహింతును.

ఇట్లే ప్రబంధకాహ్వయుడు ఎదనెడ గావించిన ప్రబంధలక్షణ వివేచనమును స్థావరపులాక న్యాయమున నాకుతోచిన రీతిలో గావించితిని. పదప సీమహాకవిండ్రుడు సంగీతకళారహస్యవిధియై తేజరిల్లుటకు సీతని రాగవివేకాన్విత మగు రాగరహస్య విశేషము గూడరీతిలో గావించుట ప్రథమార్హతయై భాసిల్లగా సంగీతమాహాత్మ్యాభినందనము ద్వితీయము నద్వితీయముకూడ నగు చున్నది. ఈ రాగవివేకముసీతడు తన అపార సంగీతశాస్త్ర పాండితివిశేషముచే మెఱుగులుదిద్ది తన గ్రంథమున తనకు సహజమగు ద్వ్యర్థమటనావిశేషమున ప్రదర్శించినాడు. ఇది సామాన్యదృష్టికి సాహిత్యపరమగునర్థముతో ప్రస్తుతార్థము వలె సన్నివేగతముగ గోచరించును. మాక్షిక్షికతో నిందలి రాగవివేకాత్మక గూడరీతిని నెమరినవారికి ఇందలి సంగీతపరమార్థము అప్రస్తుతార్థ సంయుతమై చమత్కారావహమగు రీతిలో గోచరించుట ఇతఃపూర్వము వివృతము.

గ్రంథ విస్తరభీతివలన రామరాజభూషణ కవివరుని సంగీతరహస్య విదిత్వమును ప్రత్యేక గ్రంథముగ వెలయించునర్థముతోడను నేను కొన్ని రాగరహస్యముల మాత్రమే ఇట విశేషించినాను. శాస్త్రాభిజ్ఞతకు మూడలలైన కొన్నిటిని మాత్రమే ఉపలక్షించినాను. ఇట్టి సంగీతకళారహస్యవిధి తననాంతరిత సంగీతరీతిని ఆతడు రాగవివేకమున శాస్త్రాభిజ్ఞతయందు సంగీతానున మహాత్మాభినందనములందు గాంచవచ్చుచుగాన ఇంతదనుక స్థావరపులాక న్యాయ ముగ ఈతని రాగవివేక శాస్త్రాభిజ్ఞతానుశీలము గావింపబడినది. ఇక మిగిలినది ఈ కవివరుని సంగీతమహాత్మ్యాభినందనరీతి,

“సంగీత సాహిత్య కళాభిజ్ఞః

సాక్షాత్పఠః పుచ్చవిషాణహీనః” అను ఆఖాణికము జగత్ప్రసిద్ధము అందలి ఉపాలంభమునెఱిగియు సంగీతాభినందనము నెఱుంగని అరసిక శిఖామణు లెందరో యున్నారు. అట్టివారు కొందఱు తాము సంగీతప్రియులమని చెప్పి కొనుట తమ రజజ్జుతకొక అలంకారమని భావించి సంగీతసమారోహములకేగి అభినందనార్హమగు సంగీత సంగతిగలిగినపుడు చెప్పిన చప్పట్లు కొట్టగల ముందురు. వారిసంగీతరసిక హృదయమట్టిది. అట్టియెడవారిని సాక్షాత్ప్రరబహ్మయే కొనిపోయి బ్రహ్మాణియొద్ద సంగీతము చదివించి మార్పులేదనుచు నిజము సంగీత హృదయము సహజసిద్ధమై వాసనాసంయుతమై జన్మతః రావలయునుగాని చెప్పిన అబ్బేడి విద్యగాదు. మన ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో నూటికి తొందిదిమంది సంగీతమునకు దగ్గరివారేగాని దూరపు బంధువులుగారు. వారిలో పెద్దన్నగారి స్థానము పెద్దదైన కవిగాయక సోదరమధ్యముడు కృష్ణరాయలకాగా కడగొట్టు గారాబు తనయుడు రామరాజభూషణుడగు చున్నాడు. తల్లికి కడగొట్టు చంటిబిడ్డ వలె ఈ కవివరుడు ఆచడువుల యమ్మకు సంగీతసరస్వతికి ముద్దులబిడ్డడై ప్రసంగం శిశువై ప్రతిపద్యమును తానప్పుడే కడుపారద్రాగిన గీతిసాహితీ ప్రస్థమునందలి అమృతకన్నమును అరిగించుకొని శ్రేంచిన్నాడు. అందులకే ఆకవి కవనమున ఆ సంగీతామృతపు రుచి వేయివిచముల అభినందితమైనది. ఈసంగీత కళారహస్యనిధి గావించిన సంగీతమహాశ్యాభినందనమునగూడ సంగీతసమగ్ర స్వరూపమైన తౌర్యత్రికరీతిగ గీతవాద్యసృత్య కుతవరీతులు వ్యక్తమగుట గమనార్హము. ఈ శివివరుని గానాభినందనమునకు ప్రత్యేక ప్రతీకగా “అనవిని కేశికానవిపుడు” అను పద్యమునందలి నాటరాగాభినందనము ప్రథమో దాహరణమగుచున్నది. అటు పిమ్మట “అరిగా వంచమమేనగించి” “ఇది సంధింపగ వేశయంచు” మున్నగు పద్యములు ఉదాహృతములగుటకు రాగ వివేకమేగాక గానాభినందనముగూడ కారణమగుచున్నది.

-
- 1) వి. చ. సోమకవి వ్యాఖ్య. ii - 30. 2) భూషణకిరణావళి. పం.రా. 3) సంగీతకళారహస్యనిధి. 4) ప. చ సాహితీ సౌరభము - పుటవ 8. 5) నాట్యకళ. డిసెంబరు 1970. ఎల్లాప్రగడ వెంకట నారాయణశర్మ.

ఇక తరువాయగు ఇమ్మహాకవివరుని వాద్యాభినందనమునకు “వలదగుబ్బలు ప్రపేవకవృత్తి” అను పద్యము, “ఒక చాయనసపాయ” అను పద్యము బృందగానరీతికి వాద్యసమ్మేళనమునకు “వైణిక వల్లక్రీశేణి నిమ్మల మీపె” నను పద్యము చక్కని సంకేతములగుచున్నవి. ఈరెండు పద్యములలో వసుచరిత్ర వ్యాఖ్యాకారుడగు సోమకవికూడ సంగీతపరమైన సమగ్రవ్యాఖ్యాను సౌకరింపగ మిగిలిన పద్యములకు వణతుల రామచంద్రయ్యగారు, పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులవారు, ఎల్లావగడ వేంకట నారాయణశర్మగారు సమ్యక్సంశోధితభాష్యమును వచరించిరి. వీరిందరింతగ చెప్పినమీదట నేనింకను చెప్పబూనుట అంజనేయనిమందు కుప్పిగంతులువేయుట. అందువలన సమగ్ర పరిశోధనము జరిగిన పద్యములగూర్చి నేనింకను చెప్పి గ్రంథమునుపెంచుట అనావశ్యకమును కొనుచున్నాడు. కావున ఇమ్మహాకవివరుని నాట్యశాస్త్రపరిచి తినిగూర్చి ఆ మహామహలు ఎక్కువగా చెప్పలేదు గాన నేనావిషయమునుగూర్చి అనుశీలించదలచితిని. కవి సంగీతకళారహస్య నిదియగుటవలన “గీతం వాద్యంచ నృత్యంచత్రయం సంగీతముచ్యతే” అని తజ్ఞులు వక్కాణించుటవలన ఈకవివరునకు తౌర్యత్రిక ప్రజ్ఞయుంట యుండవలయుననుకొనుట సాజము. గ్రంథాంతరిత ప్రస్తావనలనుబట్టి వివేచించిన రామనృప భూషణునకు గీత వాద్యముల మీదనున్నంత అభిమానము నాట్యశాస్త్రమీద లేదనిపించెడివి. అట్లని ఈతడు సంపూర్ణముగ నాట్యవిషయమున పరాజ్ఞుఁబడు. ఇమ్మహాకవి తనకు నచ్చిన తామెచ్చిన నాట్యమునకు శాశ్వతత్వము గల్గింపదలచి ఆ నాట్యరీతిని వసుచరిత్రాంతస్తమ గావించిన పట్టులు రెండేరెండున్నవి. ఒకటి పురపరస్థముగందలి నాట్యశాలాభివర్ణనము. రెండవది ప్రకృతిపర్ణనాంతరితమైన చంద్రోదయ వర్ణనలో నిమిచ్చిన భామాకలాప నాట్యహేవాకము.

అందు ప్రథమమగును నాట్యశాలాభివర్ణనమున తన నాయకలు నాట్య ప్రావీణ్యమున అప్పరాంగనల నధః కరింపవలెననెడి కవి కామన ప్రవృత్తము గానింపబడినది. గానము వాద్యసంయుతమై నృత్యానుగతమైనప్పుడు తిర్యగ్గడ జంతుజాలములలోని మయూరమునేకాక దివ్యయోషిత్తులనుకూడకూడ పరవశింపజేయు అవశత్వస్థితిని కల్పించి సజీవచిత్రములుగా నొనరించునను నిత్యసత్కమునిట.

ఉద్దోషించి రామరాజభూషణుని కవివరుడు తన సంగీతకళావేత్తత్వమును నాట్యకళావిలాసమునుగూడ మరియొకసారి ద్రువీకరించుచున్నాడు.

“అన్నగర నాట్యశాలల

జెన్నగు మురజముల రవళిచేసటియించున్.

గన్నియలకన్న మిన్నగఁ

బన్నగభుక్తులు దృష్టిపాత్రములగుచున్”

“చందనగంధులిందుమణి పౌఠకలంబుల గొండ్లి నల్పగా

నందలి దివ్య చిత్రములయందొకరైయని మేషభామినుల్

కందళితాదృశ్యకర్పూరణఁగన్గొని తన్నటనాంత గీతని

ష్యంద సజీవచిత్రముల నందడి నేఁగుదురప్పురంబునన్”

ఇక రెండవది ఈకవివరుడు చంద్రోదయ వ్యాజమున ప్రతిపాదించిన భామాకలాప నాట్యరీతి. ఈ భామాకలాప నాట్యరీతియందు సత్యభామావేషమును దాల్చిన కైలాషి రంగప్రవేశము గావించురీతియందొక వైలక్షణ్యమున్నది. సహజముగ అటువ్రక్కనుండి ఇటు ప్రక్కకులాగు యవనిక రంగస్థలమున నవతరించుట యవనుల సంప్రదాయమని అద్దానిని మనమువారియొద్దనేనేర్పితమని నాటకకళావిదులు కొందఱునుచున్నారు. కాని ఏది యెఱైనను ఈయవనికారీతిని కదితర నాట్యనాటక విశేషముల ననుసరించుచున్నను భామాకలాపమునమాత్రమే ఆవద్ధతి అనుసరింపబడుటలేదు. భామవేషమునుదాల్చి వచ్చిన ‘నాట్యకత్తియ’ కాని, నాట్యకారుడుగాని రంగస్థలమును ప్రవేశించినపుడు ఇరువురు హంగు దారులు ఆపాత్రమునకు నిలువెత్తు తెరను వట్టియుంతురు. అప్పుడు ప్రథమముగ భామవేషికానిన పెద్దపూరిజడ ముందు తెరపైనుండి వెలువలకు వేయబడి ప్రేక్షకులకు దర్శనీయమగును. ఆపాత్రము ధరించిన పూరిజడలో కుట్టిన వివిధ చర్మముముల సంఖ్య ఆకైలాషి నేర్పిన నాట్యప్రభేదములు పరిగణనప్రదర్శక మగు నేవద్ధతి దరిదాపుల ఏబది సంవత్సరములకు పూర్వము గావించబడిన నాట్యప్రదర్శనము ఆ సిద్ధేంద్రయోగి రచనముగా ప్రసిద్ధమగుటకు ముందే దేశ్య నాట్యరీతులలోకూడ ఉండియుండవచ్చును. అది ప్రకృమమైన రూపురేఖలు

ద్విద్వకాని నర్వాంగ నుందరముగ దేశీనాట్యహేవాకముగ ప్రదర్శితమగుట రామ రాజభూషణాద్యుని కంటబడియుండవచ్చును. దానికా సంగీతవేది పరవశించి గ్రంథోపసేతిని కలిగించియుండును.

ఈ భామాకలాపనాట్యమున తెరదించు పద్ధతి. ఇటువ్రక్కనుండి అటు వ్రక్కకు లాగుటకాకపైనుండి మెల్లమెల్లగ దింపబడగ అలలాటపాదమై విలక్షణమై కోటించును. హంగుదారులు తెరనుదించు పద్ధతిలో ఆనాట్యపాత్ర పుటాహార్యము అభినయముకూడ క్రమపద్ధతిలో ప్రవ్యక్తమగును. అరీతిని రామరామభూషణుడు ముఖవర్ణంతముగ సంసూచించు ముఖజాభినయ రీతిని ధ్వనించి తన్నాట్యహేలా దర్శనమును పాతకుల మనోరంగమునందిట్లు ఆవతరింపజేసినాడు.

“హరిదంభోరుహలోచనల్గగన రంగాభోగ రంగత్తమో

భరనేపద్యము నొయ్యనొయ్య నడలింపన్ రాత్రితైలూషికిన్

వరుసన్ మోక్తికపట్టమునీ విటలమున్ వక్త్రంబునుండోడెవా

హరిజాంకాకృతి చొల్పెరేకయి నగంబై బింబమై తూర్పునన్”*

ఇందు పరితమైన మోక్తికపట్టముతో నందగించిన విటల ప్రస్తావనమున లలాటసౌందర్యము. భూవిన్యాసము గమ్యమానము. అట్టి వక్త్రప్రసక్తిపలన నాసా నేత్రోష్ఠ సౌందర్యముతోపాటు ముఖజాభినయంతరితమగు నేత్రాభినయనము నాసికాచలనము ఓష్ఠచలనము సంవేద్యమగును. ఇట పరితమైనది హరిజాంకాకృతిగాన ఆ చంద్రునిలోని చల్లదనమున సాత్త్వికాభినయనము ఆ చంద్రహాసమున తైలూషిప్రదర్శించిన మందహాసముకూడ ఊహింపగలిగిన రసజ్ఞుల కవగ్రతమగును.

ఈ మహాకవి గావించిన సంగీతాభినందనమునకు సుదాహరణములు విచ్చుచుపోయిన బావికంతుండదు. గ్రంథమంతయును సుదాహరింపవలసి యుండును. కావున నర్వాణికాయయై సంగీతమాహాత్యు వివేదికమైన ఛిన్ని పద్యమున ఈ మహాసంగీతకళా వేదిదైన నాదబ్రహ్మపాననమును గమనింపవచ్చును.

“వీనులవిందై యమృతపు
 సోనల పొందై యమంద సుమవలదగిసి
 గానముక్రందై యాస్వన
 మానంద బ్రహ్మమైన నదివతి వల్కెన్”*

కవి యింతటి నాదోపాసకుడు గావుననే గానానూన మహాత్వమును వసు
 చరిత్రమున నింతగచాటి కృతకృత్యుడైనాడు. ఆతనితోపాటు తనకృతి సంగీత
 గౌరవమున అనూనమై అపారమై అనితరసాధ్యమై అనన్యమై ధన్యమై కృత
 కృత్యతాభావము నొందినది.

ఇక ఇద్దాని అనుశీలనమును సమగ్రముగ పాదించి సంగీత విశేషములను
 సంపూర్ణముగ వెలయించి కృతార్థత్వమునొంది ఏకైక విమర్శకాగ్రేసరత్వముతో
 విలువ గలిగినవారు మాత్రమై ఇంతవఱకు ఒక్కరును బయల్పడలేదు. నేను
 కూడ నావేర్చినంతమట్టుకు కొందవఱకు ఇందలి సంగీతరహస్యాన్వేషణమును
 రెండడకాకాబ్బలపైబడిన కృషి గావించితిని. పరిశోధక వ్యాససమగ్రచరణమున
 సంతర్భాగముగ ఒక ప్రకరణము మాత్రమే యిది అను శీలించవలసినదగుట
 వలన గ్రంథవిస్తరభీతిలో ఇంతవఱకు విషయ వివేదమిందు విశేషించితిని.
 మజ్జనని గురుకుల సంప్రదాయరీతిలో సాధనగావించి స్వీయవిజ్ఞానాదనాను
 లాలనము వినదించిన వసుచరిత్రాంతరిత పద్యములను కొన్నింటిని స్వరపరిచి
 యిచ్చినది. వానిని అదేరీతిలో అనూచనపద్ధతిలో ఆమె స్వరపరచిన మఱికొన్ని
 మనుచరిత్ర పద్యములనుకూడ కలిపి అనుబంధమునందను సంధించితిని. దీని
 వలన ప్రాచార్యపద్యులు కీర్తికేసులు పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు మాకొనగిన
 ఆదేశము అనుసరణీయమైనది.

ఈపరిశోధన వ్యాసరచనాంతరము సమగ్ర సంగీతానుసరణనాత్మకముగ
 రామరాజభూషణుని సంగీతరహస్యకళావిధిని వెలయించవలెనని విశ్వయించు
 కొంటిని. ఈశ్వరేచ్ఛ, గురుకృపాకటాక్షము రామరాజభూషణ కవిమరుని
 కవిత్వావేశము సన్నివనియందు వియమించి కృతకృత్యత నొసంగునుగాక.

చంద్రికా పరిణయ గానము

సంగీతకళారహస్యవిధియైన తామరాజభూషణ కపింద్రుని సమకాలికులై సంగీతాభిరుచిని ప్రబంధముల ప్రదర్శించిన కవివరులలో సురభిమాధవరాయలు చెప్పికొనదగినవాడు. ఈకవి ఎన్నుకొనిన కథాగమనమునందే సంగీతము నెరపుటకు అవకాశముండుట విశేషము.

మంగళాశాసన పద్యము శ్రీరాగాంచితముగా తెలుపుటయేకాక ఆశ్వాసాది పద్యములలో చాలవఱకు రాగనాచుములను రాగముద్రాలంకార ఫణితిలో సీకవి వ్రాడు నిక్షేపించినాడు.

కథాగమనము ననుసరించి వచ్చిన సంగీతప్రస్తావనలలో అద్యము హేమ కూటవర్ణనము. ఇందు గీతవాద్యోపయతముగ సంగీత ప్రసక్తియుండుట గమనీయము.

* “శ్రీవక్షోజధర ... సమస్తలోకముల కామోదప్రదబియ్యెడిన్”

చం. ప. I - 1

“విలస త్కమలా వదయుగ
లలితా నువమాన దివ్యలాజ్జ లక్ష్మీ
జ్వలతర కౌస్తుభమణి పి
చ్చిల రుచి వక్షోవిళాల! శ్రీగోపాలా!”

చం. ప iii - 1. లలితకౌస్తుభ విళాలశ్రీలు రాగనాచుములు.

“కమలా కుచకంక తటి
విమలాంచిత మృగమ దాభివిలస న్ముద్రా
కమలామతి కృల్లాంభన!

విమలా ఇవ రిపు విభేదవిద! గోపాలా!” చం. ప. iv - 1

“సుభగంధావుక ఘనకౌ
స్తుభ పార్వతీన సహకృత్య దుర్దమ చక్రా!
ప్రళవాసుర సర్వంకష

విభవమృత్యు ప్రతాపవృత! గోపాలా!” చం. పరి. v - 1

“అలవతికాంచెఁ మన మైమమహాగృహవాసి కిన్నరీ
కులవాణివల్లకీ సమనుకుల మనోహర గీత్యుపాంగము
బిడ్డల సురజాల సుమవల్లవికావిచరవృత్తిందని
రృథల రవభగ్గు పాంధజన మానికవాటము హేమకూటమున్”*

ఆ పదవ చెప్పికొనదగినదేకాక మెచ్చుకొనదగినదిగాగనుపట్టు తౌర్యత్రిక ప్రస్తావనము చిత్రరేఖావృత్తాంతము నున్నది. ఇందు వసంతమందిని మోహింప నేతెంచిన చిత్రరేఖ స్వరూపమునందే సంగీతవిభవము వెల్లివిరియింపజేసిన కవి సంగీతాభిరుచి ప్రకంసార్హము.

“మనమార్గ విభవంబు వనితవేణినెగాదు
శ్రుతివర్షరాగ సంతతి నెనంగె
సమతాళవిస్ఫూర్తి నరిగుబ్బలనెకాదు
సవ్య గీతప్రతానములు నెననెఁ
గలహంస వైఖరి చెలిగతులనె కాదు
సరస ప్రబంధ పుంజమునఁదోఁచెఁ
బిల్లవంబుల పెంపు పడతికేలనె గాదు
సౌగంధ్య పదపాళి సౌంపుపూనె

ననను వనదేవతా జనంబభినుతించ
రక్తివిధమును దేశీయరాగ గతియు
జిత్రతరమంద్ర రాగజశ్రీలు వెలయు
వంతముని చెంత వీణవాయించెనంత”**

మాధవాద్యుడు మనమార్గరాగవిభజనమును సమతాళవిస్ఫూర్తిని కలహంస రాగతాళవైఖరిని, గీతప్రబంధ ప్రక్రియారీతిని, పల్లవ పదపాళిసౌంపును నాయకా సౌందర్యవర్ణనముందే గాక సంగీతకాత్మరీతిలోకూడ పొందుపరచినాడు. ఇది ప్రకంసనీయము.

* చం. ప. i - 167

** చం. ప. ii 97

ఇక తరువాత ఈకవి వాద్యాభినందనమును గావించుచు గౌళరాగమును, పంతుపరాగ రీతినిగూడ కన్నెర్పై ఆకన్నియపలికించిన తీరును స్వరాన్నితముగా ప్రవృత్తము గావించినాడు. తరువాత ఆయోషామణి ప్రదర్శించిన ఆపురీతిని, పదాభికాభినయనమునుకూడ తవి పట్టించి తనదైన గానాభిరుచిని ప్యక్తము నానించెను.

*“సరసత్వంబున గేలనూని యల యోషామౌళి చక్కన్ రిరి
మృరి గా మారియలంచు రిప్ప నిమగా మమ్మరియం చున్విభా
స్వర నానానవర క్రిదానతతి మించన్ గౌళివాయించి ని
బ్బిరపున్ పేడుకజేయు పంతు విధమున్ పల్కించెనప్పట్టునన్”

“బిళిరే వైరి పిరితీర్పు నిల్కడలు సేవానయ్యజే పేరణీ
కలనంజీర పవాళికాభినయవైర్యంబు మజ్జారెనో
పులవైచిత్రి యహా కరాభోజాత విన్యాస సమం
చలవేణుల్ విసులింప నల్పనటనంబా కొమ్మ తత్సన్నిధిన్”

“తాన చామరి కడ్డుకముదాల్చు పోలిక
వరమణి పుత్రికల్ శిరములూప
ఘన గానసుధగ్రోవిత వొంది బయలూన్పు
గతిశిలాతతిజల్ మమ్ముగురియ
యతియశ్రుతుల విస్మృతి తత్త్వమూవిన
చాయనాకులు వివిచ్ఛలతదాల్చి
చిరరక్తిలో నిండి పట్టాజాలక వెలు
పడి దారివల్లకల్ కడుఁజి గుర్చ

పసుపరిత్రమున నాయకుడు నాయికా గాన సమాకృష్టుడై ప్రణయోష విస్తుడైనట్లుకనే ఈ చంద్రికాపథజయమునఁగూడ నాయికా నాయకుల సహా గమనమునకు సంగీతమే నేపథ్యమును సంతరించినది గిరికవలనే చంద్రికగూడ వివంచికావాదన చతురయగుట సవిశేషము.

చం. ప. ఆ. ii - 99, చం. ప. ఆ. ii - 100, చం. ప. ఆ. iii - 44

హరివసు పీఠికాసీనయై వివంచి
గలసి గానము నేయు భూకాంతపుత్రిఁ
గనకవిభగ్నాత్రిఁగాంచియ్యునకులుండు
వాలనాశ్చర్య జలరాశిఁదేలెనవుడు”

కవి యసాధారణ రాగవివేకస్వాంతుడనుటకు మూదలగ ఒకసన్ని వేళమున నాతఁడు రాగముద్రాలంకారోపస్థితముగ పొదివిన రాగనామములను గమనింప వచ్చును.

“అనువమ రాజహంస భరణాదరణాత్మకఁ తత్సరోవరం
ఋన నలరాజహంస సుతబోటులు మించిరి పూర్వవైరముల్
నన భృతరాజహంసత నెనంగు దివాక్షణదాధి చేవుల
నని వనరాజహంస నమనాశిమనంబున నమ్మితింపగన్”

“వాసంతి యనఘాళి వరరసంబునఁగప్పి
వాసంతియన సముష్ణులతఁబోల్చె
సారంగియన పాయ జలజాంబు తతి నావి
సారంగియనఁ జాల సంభ్రమించె
శశిరేఖయన సారచక్రాళి నలయించి
శశిరేఖయన శుభచ్ఛాయదోఁచె
చక్రాంగియనవద్య చాదూర్మికల నూగి
చక్రాంగి యన హృద్య చర్యమనలె

చూత కళికయనర్హ్యరతో వృత్తిఁగని
చూత కళికయనంగడుఁ జూడనొప్పె
హరిణియన రాశకములైక పరిచితిఁగతి
హరిణియన నవ్వనాస్థానివప్పు డలరె”*

ఈపద్యములందలి రాజహంస, హంస, వనరాజ, హంస్, వాసంతి, సారంగి, శశిరేఖ, ఊర్మిక, చూతకలిక, హరిణి, కమల మొదలైనవి రాగ

నామములు. చక్రాంగి, ఆస్థానియనునవి చక్రవాక, రాజధానులను రాగములకు వర్ణాయములు. రాగనామములను రాగముద్రాలంకారములుగ పరిశీలించుట, వర్ణాయ వదములుగ ధ్వనించుట రామరాజభూషణావార్యుని కవితయందు సహజము. ఇది ఈకవియందు క్వాచిత్కమునైన గోచరించుట ఈతని రాగ వివేకమునకు సంగీతాభిరుచికి తార్కాణము.

వివాహమంగళ కౌతుకమున కొన్ని గీతికానామములు, రాగనామములు కవిక యందు చోటు చేసికొన్నవి.

“యవతులు పాటఁబాడఁగ నవోత్కలికన్ శుభమంత్ర జాలకం
బవని సురాళికలైలువ.....”*

“కనకాంగీ మణియాత్మ దృగ్రిపు మహాకంజావళిమెట్టు తీరు”**

“వనజాక్షన్ ధవళంబుఁ బాడఁగ మహావాదిత్ర నాదంబుబోరన్”***

ఇందలి ఉత్కలిక ధవళములనునవి గీతిప్రభేదములు కనకాంగి రాగ నామము. వాదిత్రనాదము గీతవాద్య నృత్యవిశేషపాన్వితము.

మొత్తముమీద ఈ సురభిమాధవార్యుని సంగీతాభిరుచి ప్రళంసార్హమగుట యేగాక ఈతడు రామరాజభూషణుని సమకాలికుడగుటయు గమనార్హము.

* చం. ప. vi — 61

** ,, vi — 65

*** ,, vi — 66

చరిత్రాండ ధర్మన్న సంగీతాభిజ్ఞత

ఈ ధర్మనాద్యుడు తననగూర్చి సర్వవిద్యాభిజ్ఞుడనని తానే చెప్పికొనిన మాట దబ్బరకాకుండ ఈ చిత్రభారతమున సకల విద్యలతోపాటు ఆతని సంగీతాభిజ్ఞత వెల్లడి అయెను. ఈకవి యీగ్రంథమును మానభూపాల చిత్రాబలానుని ముద్రియైన ఎనుమలపల్ల పెద్దయామాత్యునకు కృతియొసంగినాడు. చిత్రభారత కృతివతియు, పాండురంగమాహాత్య కృతివతియు సమకాలికులైనట్లు ఏక గురుశిష్యత్వమునందైనట్లు తేలవడినందున ఈకవి తెనాలి రామకృష్ణకవికి సమకాలికుడని వ్యక్తము.

పీఠికలోని ఏకశిలానగర వర్ణనయందు అద్యముగ సీకవి నృత్యప్రీతిని జెల్లు ప్రకటితమొనరించినాడు.

“సంతతోత్సవ తోషిత శంభులింగ
సముఖేందు శిలానంద చారుమండ
వస్తలి నృత్యదంగనా పాదరణిత
నూపురంబగు నేకశిలాపురంబు”*

ఈ సకలకళాభిజ్ఞుడు తనను సర్వవిద్యాభిజ్ఞుడనని గారవించి కృతినిమ్మది అడిగిన నృపతినిట్లు వర్ణించినాడు.

“లలిత కాస్త్రాభినయామూర్తికార వాచక వ్యాఖ్యాన దక్షవిద్వజ్జనంబులు,
అత్యంత మధురవాక్య ప్రాధి కావ్యవిర్మాణ బంధుర కవి గ్రామణులును,
నమ్మోద సంజనకావన హృద్య గానవిద్యాభిజ్ఞగాయకులును, దత్తరి
తరతమతంగాది మునికృత నాట్యకళాప్రాజ్ఞన ర్రకులును....”**

గొల్వగ విశూత్న చంద్రకాంత శిలానద్ధసౌధరత్న పీఠికాపీఠుడై
కూర్చొనియున్నట్లు కృతిభర్త వర్ణింపబడినాడు. ఆతడు ముద్రివద్యుడైనను

* చి. భా. i - పీఠిక. 10

** ,, i - ,, 16

ఏకాదువలేదు. ఆతని అంతికమున కవులతోపాటు గాయకులు, నర్తకులుకూడ పరిపేష్టించియున్నారని తెలుపుచునే సంగీతరసకథ గోచరించును. కావుననే అంతటి సంగీతరసకుని మనము వల్ల వింప భవ్యభారత రచనమున సంగీతమునకు అద్యమగు స్థానము లభించినది. కథాగతిలో రతుల్యుడను యోగీశ్వరుని తపము చెరువ ధరణికి పొమ్మని ఇంద్రుడు రంభను మదనసహాయగ నొనర్చినాడు. అప్పుడారంభాద్యష్టరోంగులు అటకేగి “కరతాళగతులకనురూపముగమలగుచు రాయంచలగతి చిరించినవి”* నాడు కవి. అనగ అనాటి రాయంచలు సయితము కరతాళగతుల కనురూపముగ నడువగలిగిన లయాత్మికతను అలవరచుకొనెడివి కాబోలు.

“ఇంతులు తమలో నేలలుపాడుచు తగునుయ్యాలలు గాఁజేసి
యూ గరితముద మొదవన్”**

ఏలలు ఉయ్యాలలుగుచు పాడుట అనాటి అలవాటు. ఈ ఏల దేశీరీతిగా గన్నట్టినను సంగీతలక్షణగ్రంథములందు సలక్షణముగ మార్గిగ లక్షితమైన ప్రక్రియయైనది. ఇంద్రుని మోసమున రంభ అయోగివరుని తపముచెరువగానము నారంభించినదని వర్ణించువట్టున కవిచేసిన వర్ణన ఆతని వీణావాదన పరిచితిట్లు వ్యక్తపర్చుచున్నది.

“చెలియదెచ్చిన వీణఁగెంతేతనంది

కొవి మెఱుగు గవియగ గవిసెన యెదుర్చి

తీగెలు దిగించి పారలుదిద్ది గ్రతులు

గూర్చి యుత్తరతుందికఁగుచము జేర్చి”***

ఇచ్చట వీణ వర్ణనమునుబట్టి అనాటి వీణాస్వరూపముచునకు అవగతమగు చున్నది. పెద్దనార్యుడు వర్ణించిన వరుదిని వీణ, రాయలవారు వర్ణించిన

* చి. భా. ii . 123

** చి. భా. ii . 143

*** చి. భా. iii . 33

ఆముక్తమూల్యుడ వీణయునిట్టివే. ఆనాటి వీణకు రెండుకుంబికలుండునని రెండును కుంభీఫల నిర్మితములని తెలియుచున్నది. నేటి వీణకు ఒక కుండికదారు నిర్మితమై యుండగ రెండవది మాత్రము కుంభీఫల నిర్మితమైయుండును. శ్రుతిచేయునపుడు తీగెలుదిగించి పారెలునర్ది. వీణావాదనము గావింపనప్పుడు వీణాయకుగవిసెన గప్పియుంచుటయనునది ఆనాటి వీణావాదనకారులుండరు అనునదిచెడి వారు గావుననే గవిసెన యెడల్పియని కవులు ప్రత్యేకించి చెప్పియుండురేమో!

ఇక ఆతరువాతి సీసములోని సహజములగు కవి సమయములలోకూడ గానమాహాత్యమును వర్ణించినాడు ధర్మనాధ్యుడు.

“తన భూషణంబుల తనరెడు మాణిక్య

గణములొక్కుమ్మడిగరగి పాడ

నీ రసాకృతిఁబోల్చు విఘ్నరస్థాణువుల్

భాసుర లీలఁగ్రొమ్మొసులెత్త

నా సమీపంబున నల్లల్లఁజరియించు

మృగవక్షి జాతంబుమేతలుడుగఁ

తైతన్యమొంది వత్తంబులఁగనువట్టు

చిత్రరూపంబులు శిరము లూచ....

నొకవు చెమరింప దివ్య పంకజనేత్ర

గ్రామములు మూడు విభిల మూర్ఛనల తెఱఁగు

మంద్రమధ్యమ తారకంబు మెఱయఁ

బాడె రెండవ తారద భంగిఁబొంగి”*

గ్రామము, మూర్ఛన, మంద్ర, మధ్యతారక్రమంబులు ఇవియన్నియు సంగీతశాస్త్ర సిద్ధములైన పరిభాషలు. ఇవి యన్నియు ఇతఃపూర్వము నివృత్తము లైనను మఱింతవిఘ్నముగ కైలాసవర్ణనా సందర్భమున వివరింపబడును.

యోగీశ్వరుని తపముచెరువ యత్నించి విఫలమనోరథయై కాపోవహాశయైన రంభ అశ్వయై ఒక నృపాలునకు తత్తడి వారువమైనది. ఒకనాడు ఆవారువము నృపాలుని మోచుకొని ఆకాశమునకెగిరి సకలలోకములు చూపించు సందర్భమున ప్రవృత్తమైన ఇంద్రులోక వర్ణనము సంగీతమయముగ విట్లు గోచరించుచున్నది.

“గాత్రమున్ పూవిన గాత్రవిద్యులనంగ
గంధర్వకాంతులు గదిసి పాడ
నంగంబుదాల్చిన శృంగార రసమన
సూర్యుని నటనలను ఆభిందించుచునట”*

ఇంద్రుడు నిండు కొలుపున్నాడట. ఇంద్రుని కొలుపు నిండుగ అప్పరోగనల గీతావాద్యవర్ణనము సాగుటయే ఇటు సవిశేషమై గోచరించినది.

“భూషణ మాణిక్యములు నీరమైపారఁ
గిన్నరుల్ మోహన క్రిడఁబాడఁ
చాలసంఘ ప్రభేదంబుల గతులచే
యక్షకామినులు నాట్యంబులాడ”**

పెద్దకొలుపున మాణిక్యపీఠియందుచితవైభవ మేర్పడి కిన్నరేశ్వరుండుండ అశ్వాధిపతియైన అనృపుడు అతినివి గాంచినాడు. ఇక్కడకూడ సంగీతమున ప్రారాన్యతయొసంగబడుట గమనార్హము.

ఇక తైలానవర్ణనమున ధర్మన్నకవి తన సంగీతకావ్యపాండితీ విభవమున విశేషించినాడనుటకు ఇదియే తార్కాణము. “ఇన్విధంబున గడఁగ గంధర్వ కిన్నర కింపురుషులు కొలువంబేరోలగంబున్న వన్నాగాభరణుండగు అప్పఁ మేశ్వరుండు మనంబున మెచ్చునట్లుగా మణికుండల హయగ్రీవులు కుంభినవరా కుమారులు మదంచిత స్వయంభూస్వరామోదలగు పరివాదినుల ధరించి సమ్మే!

సంబుదేసి వడ్డ గాంధార మధ్యమ
 నామఃబుర్రా బ్రహ్మద్దంబులగు గ్రామత్రయ దుయను* స్థాయారోహావరోహి
 సంచారి భేదంబులనొనరు సలంకార విధంబుల... పది మూడును 2) జననమౌ
 హసకారులగు మూర్ఖులైలున్నలువదియు, తచ్చతుగ్గజీతంబులగు శుద్ధంబు
 లిరువదివేలు న్నుటరువదియు ననేకంబులగు కూటానఃబులును(3) ద్వావింశతి
 శ్రుతిభేదంబులుగల వడ్డది సప్తస్వరంగులందనరు సప్తగ్రహ విశేషంబులం
 జెన్నొందు పాదపాదవ సంపూర్ణంబులనంబరగు రాగంబులు మున్నూటరువది
 నాల్గు దత్తవిక్ర సంత్యుక్తంబుగా నప్పరమేశ్వరు ప్రబంధంబులు పాద చిత్ర
 సేన మణిపూరులను గాంధర్వనాయకులు తాళంబులు ధరించి(4) శ్రుతిక్షణలవ
 కాప్యవిమేష కళాచతుర్నాగును ద్రుతాద్రుత లఘుగురు ప్లుతంబులను కాల
 భేదంబులును(5) ద్రుతచిత్ర వార్తిక దక్షిణ చిత్రతరంబులను మార్గదమన్త
 యులును(6) విశేష ప్రవేశవిశ్వస్థాది క్రియాభేదంబులును(7)
 ద్రుతలఘు గురుప్లుత కాకపాదికంబులగు వడ్డంగములు(8) అతీతానాగత
 సమంబుగు గ్రహంబులును 9) చతురస్రత్కృత మిశ్రణంధ సంకీర్ణ
 జాతులును(10) శతుర్విధంబులంబరగు కళలును(11) ద్రుత విలంబితాదులగు
 లయలును(12) గోవుచ్చ స్రోతోవాహవిపీలి కాయవాది భేదంబులగు
 యతులును(13) తత్తత్సప్తస్వరంబులు ప్రాణదళకంబునందనరు(14) చంచత్తుట
 చాచపుట సత్పితాపుత్రక సగవద్వేష్టానోద్ధట్టాది తాళదర్పంబులు మొదలగు
 సూత్రాక్క తాళములనొత్త భృగీశ్వరుండు పతాకాత్రి పతాకార్థ చంద్రకటకా
 ముఖ్యాద్యసంయుత హస్తంబు లిరువదినాల్గును* స్వప్తిక గజదంతాది సంయుత
 హస్తంబులు ఏడుమూడును** స్థాయిసంచారి వ్యభిచారి భేదంబులందనరు
 ద్విష్టలు ముప్పది తొమ్మిదియు*** గుచ్చితావనత కంపిత సమంబులనం
 బొల్పు రోభేదంబులను**** వ్యభిక్తికచిత్ర మయూర మండలాది కరణం
 బులు***** జక్రాది భ్రమణ విశేషంబులుగల తాండవంబు దిహవిధ
 గతులంజూపెకట.

* “ప్రమాత్స్వరాణాం సప్త నామారోహాశ్చైవ రోహణం చ మూర్ఖనే
 త్యుచ్యతేబుదైః”

(సం. ర. గ్రామమూర్ఖనా క్రమాతానాః) 204 పు.

ఇది ధర్మనార్యుడు సంగీతాత్మ సంబంధియగు సాంకేతిక పదజాల సమంవిజపాండితిని ప్రదర్శించినాడు అవియన్నియు ప్రత్యేక వివరణాపేక్షలు. వన్నగాఢరణుని మెప్పించ కుంభీనన రాజకుమారులు గానము చేయనారంభించిరి. వారు గానమునకు శ్రుత్యుక్కర్షను ప్రకల్పించ ఆలాపిన్యాయులగు పరవాదినుల ధ్వనించిరి వారి గానమున వడ్డ, గాంధార, మధ్యమ, గ్రామములుమూడును ప్రవృత్తములైనవట. కుంభీనన రాజకుమారులు దివ్యత్య సమంచితప్రభావులు గాన దేవలోక విశ్రుతమాత్రమైన గాంధార గ్రామమునుగూడ నెఱవగలిగిన వారు కనిత్యమునందలి శబ్దాలంకారములవలె సంగీతమునందు స్వరాలంకారములున్నవి. ఈ స్వరాలంకారములు ఇతఃపూర్వము పోతనార్యుడుం కవసనిశేషములందు ఉట్టింకితములు మూర్చనయనునది శోభచిత్తమునకు శ్రవణమాత్రమున ఈ ఆశేషుగు స్వీయానుభూతిని ప్రకల్పించుచు ఆవశమగు సమ్మోహస్థితిని ప్రతి పాదించు సంగీతరీతిః ఇదియు ఇతఃపూర్వము వివృతము. తానము, తన్మృతరణే అనుధాత్యర్థానీతమగు వ్యుత్పత్తినొంది సమాయాతమగును. ఇది రాగాలాప మూర్చనాతాన సంఖ్యావరిగణనము సంగీతకాత్మవిధులకు పరిచితమైన విషయము. సంగీతకాత్మములలో రాగప్రక్రియా విశేషములు ఇరువది రెండని చెప్పబడినవి. సప్తస్వరసంపూర్ణమగు ఆరోహణావరోహణములతో సమరిసవి సంపూర్ణ రాగములని, షట్స్వర సంపుటిని మాత్రమే కల్గినవి షాడవరాగములని వంశ స్వర ప్రవృత్తిని మాత్రమే కల్గినవి షాడవరాగములని వ్యవహృతములగును. ఇవి మున్నుట అరువదినాలని ధర్మనార్యుడు లెక్కించినాడు.

ధర్మనార్యుడుట్లంటిచిన సాంకేతిక పదజాల వివరణము :

“యోయో ధ్వని విశేషస్తు స్వరపర్ణ విభాషితః
రంజకో జన చిత్తానాం సరాగః కథితో బుధైః”

సంగీత పారిభాషికములు వివరాణాత్మక శ్లోకములు :

సం. స్వ. ప్ర. సా. పుట 120 - 134

సం. వి ర పుట 12 - 24

గా. క. ప్ర. పుట 1 - 12

రాగమనగా స్వరవర్ణములచే అలంకరింపబడినది. జనుల చిత్తమును అనందింపజేయునట్టి ధ్వనివిశేషము రాగమనంబడును.

“స్థాయ్యారోహ్యవరోహీచ సంచారీత్యధ లక్షణమ్
స్థిత్యా స్థిత్యాప్రయోగః స్యాదేతేకస్య స్వరస్వయః”
“స్థాయీషర్ణః సవిజ్ఞేయః పరాదస్వర్థనాచుకౌ
ఏతత్సమ్మిశ్రణాద్యర్థ స్సంచారీ పరికీర్తితః”

రాగము స్థాయి, ఆరోహి, అవరోహి, సంచారి అని నాలుగు విధములు. అందు ఒక్కొక్క స్వరస్వరూపమునబడుముగా నిలిచి పాడుట స్థాయి అనఁబడును. స్వరములు ‘సరిగవమపధనిస’ యని క్రమముగా హెచ్చుట ఆరోహియనంబడును. ‘సనిధవమగరిస’ యని క్రమముగా తగ్గుట అవరోహియనంబడును ఈ మూడింటియొక్క చేరిక సంచారి యనంబడును.

“షాడవోడవ సంపూర్ణ భేదాద్రాగత్రితా మతః
బొడవః పంచభిః ప్రోక్తస్వరై స్షడ్వింశతి పాడవః
సంపూర్ణ సప్తభిః జ్ఞేయః ఏవం రాగత్రితామతాః”

రాగములు షాడవము, బొడవము, సంపూర్ణము అని మూడు విధములు. అందు బొడవము ఐదు స్వరములును, షాడవము ఆఱు స్వరములును సంపూర్ణము సప్తస్వరములును గలిగియుండును.

శ్రుతి లక్షణము

ప్రథమశ్రవణాత్ శబ్దః శ్రూయతే హ్రస్వమాశ్రయః
పాశ్రుతి స్సపరిజ్ఞేయా స్వరావయవ లక్షణా
శ్రుతిభ్యశ్చ స్తరాషడ్జరిషభ గాంధార మధ్యమాః
పంచమోదైవతశ్చాధ నిషాద ఇతి సప్తతే
శ్రుతిభ్యఃస్యః స్వరాస్పర్శే స్వరేభ్యో గ్రామసంభవః
గ్రామేభ్యో జాతయో జాతః జాతిభ్యో రాగసంభవః

వధమ శ్రవణమున శబ్దము స్వల్పముగా వివరించునట్లు మొదలగు స్వరావయవ లక్షణముగల హ్రస్వమాత్రక శబ్దవిశేషము శ్రుతి యనబడును. అట్టి శ్రుతులవలన షడ్జము, రిషభము, గాంధారము, మధ్యమము, పంచమము, ధైవతము, నిషాదములను సప్తస్వరములు గలిగెను. ఈ సప్తస్వరముల వలన గ్రామములవలన జాతులు జాతులవలన రాగములు బుట్టచున్నది.

స్వరోత్పత్తిప్రధాన శ్రుతులు

“దీప్తాయతా చ కరుణా మృదుర్మధ్యేతి జాతయః

శ్రుతినాం పంచ తాసాం చనర్వేష్యేవం వ్యవస్థితః”

దీప్త, ఆయత, కరుణ, మృదు, మధ్య అవి శ్రుతి ఐదుజాతులు గలది యగుచున్నది. ఆ జాతులు ఇరువదిరెండు భేదములై సప్తస్వరములయందు వ్యవస్థితి కలిగియుండును.

ద్వావింశతి శ్రుతులు

“చతుశ్చతు శ్చతుశ్చైవ షడ్జమధ్యమ పంచమా,

ద్యేద్యే నిషాద గాంధారః త్రిరిణిషభ ధైవతాః”

షడ్జమునకు నాలుగు శ్రుతులును, ఋషభమునకు మూడుశ్రుతులును, గాంధారమునకు రెండుశ్రుతులును, మధ్యమమునకు నాలుగు శ్రుతులును, పంచమమునకు నాలుగు శ్రుతులును ధైవతమునకు మూడుశ్రుతులును, నిషాదమునకు రెండు శ్రుతులును ఇవి షభమున స్వరములేడింటికి శ్రుతులు ఇరువది రెండు కలిగి యుండును.

ద్వావింశతి శ్రుతులు పేర్లు

“తీవ్రా కుముద్వశీ మందా చందోవత్యస్త షడ్జగాః

దయావశీ రంజనీచ రతికా ఋషభై స్థితాః

రాద్రీ, క్రోడీ చ గాంధారౌ వత్రికాభప్రసారిణీ

పీతిశ్చ మార్జవిత్యేతాః శ్రుతయో మధ్యమాస్థితాః

“క్షిలి రక్తా నందీపిన్బాలాపిన్బపి వంచమమ్
మందతి రోహిణీ రమ్యేత్యేతాస్థి స్రస్తుదైవతేః”
“ఉగ్రాచ క్షోభిణితిద్వే నిషాదే వనకః శ్రుతి
ఇత్యేతావత్యసుప్రోక్తా సర్వేషు శ్రుతయోబుధైః”

షడ్జమునకు శ్రీవ, కుముద్వతి, మంద, ఛందోవతియను నాలుగు శ్రుతులును, రిషభమునకు దయావతి, రంజని, రతికయను మూడు శ్రుతులును, గాంధారమునకు, రౌద్ర, క్రోధియను రెండును, మధ్యమమునకు వజ్రీక, ప్రసారిణి, ప్రీతి, మార్జని యను నాలుగు శ్రుతులును, దైవతమునకు మదంతి, రోహిణి, రమ్యయను మూడుశ్రుతులును, నిషాదమునకు ఉగ్రక్షోభిణియను రెండు శ్రుతులును కలిగియుండును.

శ్రుతిజాతి భేదములు

“దీప్తాయతా మృదుర్యధ్యేషడ్జస్యా ఋషభే పునః
సంస్థితా కరుణా మధ్యేమృదుగ్గాంధారకే పునః
దీప్తాయతా మధ్యమేచ మృదుర్యధ్యేచ సంస్థితే
మృదుర్యధ్యాయతేఖ్యాతా కరుణా వంచమే స్థితాః
కరుణాచ యతారా మధ్యదైవతే సప్తమే పునః
దీప్తమధ్యేతి తాసాంచశ్రుతీనాం బ్రామహేభిదామ్”

షడ్జమునకు దీప్త, ఆయత, మృదు, మధ్యజాతులందును, ఋషభమునకు కరుణ, మధ్య, మృదు జాతులందును, గాంధారమునకు దీప్త, ఆయత, జాతుల యందును, మధ్యమమునకు దీప్త, ఆయత, మృదు, మధ్యజాతులందును, వంచమ మునకు మృదు, మధ్య, ఆయత, కరుణ జాతులందును, రైవతమునకు కరుణ, ఆయత, మధ్యజాతులయందును, నిషాదమునకు దీప్త మధ్యజాతులందును శ్రుతులు గలిగియుండును. ఈవదునేను సంగీతసాంకేతికముల విపుల వివరణము ఆధో యానమందు గావించబడినది. ఈవివరమంతయు సంగీత విద్యాదర్శనోద్భృతము.

గ్రామమూర్చనల లక్షణము

“గ్రామః స్వరసమూహస్య మూర్చనాదేన్నమాశ్రయః
షడ్జగ్రామ భవేదాదౌ మధ్యమ గ్రామ ఏవచ”

“గాంధార గ్రామ ఇత్యేకద్భామత్రయముదాహృతమ్
షడ్జమధ్య మానామా నౌ గ్రామోగాయంతి మానవాః
సకు గాంధార నామానం సంభ్యో దేవయోవిభిః
గాంధారగ్రామ మాచష్టత ధాతారం నారదోమునిః
ప్రవర్తతే స్వర్గలోకే గ్రామౌ సౌరమహీతరే
క్రమాత్స్వరాజ్ఞాంచన సప్తానాం ఆరోహణౌపరోహణమ్
మూర్చనేత్యుచ్యతే గ్రామద్వయోతాస్సప్త సప్తచ
క్రమాద్భామత్రయే దేవ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః
హేమంతగ్రీష్మ వర్షానుగతవ్యావై యదాశ్రమమ్”

స్వరసమూహ మూర్చనలతో కలిగియున్నవి గ్రామమని తెలియును. అది షడ్జగ్రామమనియు, మధ్యమ గ్రామమనియు, గాంధారగ్రామమనియు మూడు విధములు. అందులో షడ్జమధ్యములు జనుల వాడుకయందున్నవి. గాంధార గ్రామమును నారదుడు ఆభ్యసించి దేవతలకువదేశించెను. అందువలన గాంధార గ్రామము స్వర్గలోకమునందేగాని భూతలమందు వాడుకలోలేదు. సప్తస్వరముల ఆరోహణ అవరోహణము మూర్చన. అటువంటి మూర్చనలు ఏడుచేరి గ్రామ మగును. ఒక్కొక్క గ్రామమునకు ఏదేని మూర్చనలుండును. కావున షడ్జమధ్య ములకు మొత్తము పదునాలుగు మూర్చనలుండును ఈ షడ్జమధ్యమ గాంధార ములకు బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులు అధిదేవతలు. అవి హేమంత గ్రీష్మ వసంతములందు పాడదగినవి. వీని గ్రమగణనము సంఖ్యావిర్ణయము సంగీత శాస్త్రవిదులకుకూడ నేడు అవశ్యకముగదు. ఇవన్నియు నేడు అపరిచితములు.

తాళము

“తాలో మార్గక్రియాంగని గ్రహేణాతిః కళాలయః
యతిః ప్రస్తార కర్పేతి తాళ ప్రాణా దళస్థితాః

తాళమునకు కాలాదులు పది ప్రాణములు. ఇందు కాలప్రాణమునకు క్షణలవక్రబిరుదుహ కళాద్రుతానుద్రుత లఘు గురు స్థితావికములు అవాంతర భేదములు. ఇందు ఇవి వివృతములు.

“ఉష్యువరి సన్యస్య సర్వ పద్మవక్ర శతం సకృత్తి
యః కాలః సూచినంభేదాత్ క్షణా చ పరికీర్తితః
లవ క్షణైరష్టభిః స్కాత్ కాష్ఠ్యో హ్యష్టలవాత్మకైః
అష్ట కాష్ఠనిషేషస్సాత్ విమేషైః అష్టభిః కళాః
కళాభ్యాంతు చతుర్థాగో చతుర్థాగమను ద్రుతమ్
అనుద్రుతాచ బిందుస్సాత్ బింధుభ్యాం చలఘుర్భవేత్
లఘుద్వయం గురుత్వైవ త్రిలఘుష్టక ముచ్యతే
చాతుర్లఘుంచ కాకపాదం జిత్యేకత్కాల లక్షణమ్”

నూలు తామరరేకులను ఒకటిమీద ఒకటి చొప్పున దొంతరగాచేర్చి సూదిచే పొడవగా రేకులన్నియు తెగినంతకాలము పేరుక్షణమవబడును. అట్టి క్షణములు ఎనిమిదియైనచో ఒకలవమని పేరు. లవములు ఎనిమిదియైనచో ఒక కాష్ఠము. ఆకాష్ఠములు ఎనిమిదియైనచో ఒక నిమిషము. అనిమిషములు ఎనిమిది యైనచో ఒక కళ. ఆకళలు రెండైనచో ఒక చతుర్థాగము. అచతుర్థాగములు రెండైనచో ఒక అనుద్రుతము. అట్టి అనుద్రుతములు రెండైనచో ఒక లఘువు. ఆ లఘువులు రెండైనచో ఒక గురువు. ఆ లఘువులు మూడైనచో స్థితము. నాలుగైనచో కాకపాదము. వీని చేత తాళము నిర్ణయింపబడును. మఱి ఇప్పుడు అనుద్రుతఘ మొదలుగాగల అటులాగములు మాత్రము వాడుకయుండున్నవి. కొందఱు చతుర్థాగమును పేడవ అంగముననహా వాడుచున్నారు. ఇది కాల ప్రాణము. ఈ కాలప్రాణము తాళముతో ప్రత్యక్షసంబంధమును కలిగియుండును. ఇది తాళమునకు నిర్వాహకమగును.

మార్గప్రాణ లక్షణము

దక్షిణో వార్తికశ్చిత్తస్త్ర చిత్రతరస్మృతః
తథా చిత్రతమశ్చస్యాదతి చిత్రతమోమతః
షడేవం కథితా మార్గాస్తత్ప్యరూపం నిరూప్యతే

దక్షిణము, వార్తికము, చిత్రము, చిత్రతరము, చిత్రతమము, అతి చిత్రతమము అని మార్గములు ఆఱు విధములు.

“తత్ర దక్షిణమార్గస్య మాత్రాష్టక ముదాహృతమ్
వార్తికేతు చతుర్మాత్రా శ్చిత్రమార్గో విద్విమత్రకః
ఏకమాత్ర శ్చిత్రతరోద్రుతశ్చిత్రతమే షటః
అతిచిత్రతమే మార్గేస్తుద్రుత వరికీర్తిః”

దక్షిణ మార్గము : ఏ తాళమునకైనను తాళాక్షరకాలమునకు ఎనిమిది మాత్రకాలము నడుచునది.

వార్తికము : తాళాక్షరకాలమునకు నాలుగుమాత్రల కాలము నడుచునది.

చిత్రమార్గము : తాళాక్షరకాలమునకు రెండుమాత్రల కాలము నడుచునది.

చిత్రతరము : తాళాక్షరకాలమునకు ఒకమాత్రా కాలము నడుచునది.

చిత్రతమము : తాళాక్షరకాలమునకు ద్రుతకాలము నడుచునది. ద్రుతకాలమునగా రెండక్షరముల కాలము.

అతి చిత్రతమము : తాళాక్షరకాలమునకు అనుద్రుత కాలము నడుచునది. అనుద్రుతకాలమనగా అక్షరకాలము. ఇటుల ఏతాళమునకైనను ఒక్కొక్క తాళాక్షరమునకు నై చెప్పబడిన ప్రకారము అక్షరము మొదట మఱియొక అక్షరమువఱకు జరుగుకాల దీర్ఘమునకు మార్గములని చెప్పబడుచున్నవి. ఇది మార్గమనెడి ప్రాణము. ఈ మార్గమనెడి ప్రాణము తాళజ్ఞాపకమైన క్రియానము ధాయమునకు ఆశ్రయమగుటచేతను, తాళసంబంధియైన క్రియతో సంబంధించెను గాన మార్గముకూడ తాళమునకు ముఖ్యప్రాణమని తెలిసికొనునది.

క్రియా ప్రాణలక్షణమునిట్లు తెలిసికొనసగును.

క్రియాప్రాణ లక్షణము

“మార్గదేశగతత్వేన తత్రాద్యస్య క్రియాద్విధా
నిశ్శబ్దాశబ్దయుతైః నిశ్శబ్దాతు కళోఽప్యతే”

క్రియలు మార్గక్రియలని దేశ్యక్రియలని రెండువిధములు. ఆ మార్గక్రియలు నిశ్శబ్దక్రియలని శబ్దక్రియలని రెండు విధములు. అందు నిశ్శబ్దక్రియకు కళయను పేరు చెల్లునుగనుక అనిశ్శబ్దక్రియలు చెప్పబడుచున్నవి.

నిశ్శబ్ద క్రియలు

“తత్రవాప్తో ధనిష్కామో విక్షేపశ్చప్రవేశనమ్
చతుర్విధాశ్చ విజ్ఞేయో నిశ్శబ్దాశ్చ క్రియాబుధైః”

“అవాపము, నిష్కామము, విక్షేపము, ప్రవేశము” అనునీ నాలుగు నిశ్శబ్దక్రియలు.

నిశ్శబ్దక్రియల లక్షణము

“అపావ స్తత్ర హ స్తస్థోత్తనస్యాంగుళి కుంచనమ్
నిష్కామోధ స్తలస్య స్యాదంగుళీవాం ప్రస్తారణమ్
తస్యదక్షిణ విక్షేపో విక్షేప ఇతి కథ్యతే
వివర్తనంచ హ స్తస్య ప్రవేశోఽథోమాఖస్యచ”

అవాపము : వెల్లికల్లగా ఎత్తబడిన పతాకహస్తముయొక్క తర్జన మొదలగు వ్రేళ్లను మొడుచుట.

నిష్కామము : అముడిచిన వ్రేళ్లను విప్పట.

విక్షేపము : ఆ హస్తమును వెలువలికుడి పార్శ్వమునకు విడిలించుట.

ప్రవేశము : అహస్తమును అప్రదక్షిణముగ క్రిందుగా ముందరికిరావిచ్చుట.
ఈ నాలుగును నిశ్శబ్దమార్గక్రియలు.

సశబ్దక్రియలు

“ద్రువో శయ్యశ్చ తాళశ్చ సన్నిపాత ఇతిస్మృతః
ఇతి శబ్దేన సంయుక్తో విశ్లేయశ్చ చతుర్విధమ్”

“ద్రువము, శయ్యము, తాళము, సన్నిపాతము” అనునీ నాలుగు సశబ్ద క్రియాలు.

సశబ్దక్రియల లక్షణములు

“ద్రువో హస్తస్య పాతః స్యాత్ చుటికాశబ్దపూర్వకః
శయ్యో వామనిపాతస్త తాళోదక్షిణపూతకః
ఉభయోర్హస్తయోర్ధాత సన్నిపాత ఇతిస్మృతః
ఏతా మార్గక్రియాశ్చైవ కదితా భరతజ్ఞతైః”

ద్రువము : శబ్దపూర్వకముగ చుటికవేయుట.

శయ్య : కుడిహస్తమందు ఎడమచేతి ఘాత వేయుట.

తాళము : ఎడమ హస్తమందు కుడిచేతి ఘాత వేయుట.

సన్నిపాతము : అభిముఖముగా నిలిపిన రెండు హస్తములచే సమముగా ఘాత వేయుట.

ఆంగప్రాణ లక్షణము

“అనుద్రుతోద్రుతశ్చైవ లఘుర్గురు ప్లతస్తదా
కాకపాదం తథా ప్రోక్తౌ తాళాంగాని చ వర్ణియమ్”

తాళసంఖ్యను తెలియుటకు పాదసమగు సంఖ్యా వివేషము ఆంగమా, అనుద్రుతము, ద్రుతము, లఘువు, గురువు, ప్లతము కాకపాదము అతి ఆంగములు అరువిధములు.

అంగముల స్వరూపము

“అనుద్రుతస్య రూపంచ అర్థచంద్రకళాత్మకమ్

ద్రుతస్తు వలయాకారో లఘుర్ధ్వకృత్

గురుర్వక్ర ధనుర్జ్ఞేయం పుకస్తు శిఖరోగురుః

ఊర్ధ్వరేఖాచ తిర్యంచో కాకపాదః ప్రకీర్తితః”

అనుద్రుతము అర్థచంద్రునివలె చుండును. “౮”

ద్రుతము వలయాకారముగ నుండును. “౦”

లఘువు అర్థచిందువువలె నుండవలెను.

గురువు ఎక్కువెట్టిన విల్లువలె నుండవలెను.

పుకము

కాకపాదము.

అతీతానాగత సమములగు గ్రహములగుర్చిమూడ కవియిట తడవిసేడు.

గ్రహమనునది గానసంబంధియైన ఎత్తుగడ. గానము తాళానుగతమగు నపుడు తాళముతో సమముగ గానపుటెత్తుగడ సాగినవదల అది సమగ్రహమగును.

గ్రహముల వివరణము :

“గీతా తీతేర్వ తీతస్మాత్తాతీ తేక్వనాగతః

గీతాయా తాళసంయుక్తో సచప్రగ్రహమితీరితమ్

అద్యంత యోకనియమో విషయశ్చ ప్రకీర్తితః

మాత్రాదిక్యంచ తస్యేవ క్వచిత్కేచిత్ప్రచక్షతే”

గీతము నడచిన పిమ్మట తాళమనడచుట అతీతమనబడును. తాళము నడచిన పిదప గీతము నడచుట అనాగతమనబడును. తాళగీతములు సమముగా నడుచుట సమమనబడును. ఈ మూడువిధములుగాక నడచునది విషమగ్రహమన బడును. మఱియు గీతాదులకన్నను తాళమాత్రలు రెండుగాని మూడుగాని నాలుగు గాని అతీతమైనచో అది అతీతగ్రహమనియు ఈమాత్రమే అనాగతమైనచో అది అనాగత గ్రహమనియు, కాదు. 5, 6, 7 మాత్రలు గీతముకంటె అతీత మైనను అనాగతమైనను అది విషమ గ్రహమనబడును. ఇటుల రంగరాజులోల్ల తట్టులు మొదలైన భరతఖాష్య వ్యాఖ్యాకారులు నిర్ణయించినారు.

తాళమునకు ముందు వెనుకలుగా గానపుటెత్తుగడ ప్రవృత్తమగుట అతీతానాగత గ్రహంబులనంబడును. ఇక స్వర సంఖ్యాగణనమునుబట్టి జాతులు ఏర్పడుచున్నవి. నాలుగు అక్షరముల కాలవ్యవధిలో నడచునది చతురస్ర జాతియని మూడుక్షరముల కాలవ్యవధిగలది త్రిస్రమని ఏడు, ఐదు, తొమ్మిది, అక్షరముల గడింపునొందిన ఎడల అది పుత్రాఖండ సంగీర్ణజాతులకు చేరినదగును. తాళగతి యందలి ప్రచండ వేగావ్యవస్థమును, సామాన్యవేగమును, సమాహితమై విలంబనమునొందిన వేగావ్యవస్థమును ద్రుత, మధ్య విలంబితగతులని వ్యవహరింతురు.

జాతిప్రాణ లక్షణము

“అను గాయాయతే ధర్మం కారణం జాతిరుచ్యతే”

అనుగత బుద్ధికి కారణమైన ధర్మము జాతియనబడును. అనగా లోకమందు అనేక మనుష్యులందు వీరు మనుష్యుడనెడి అనుగత బుద్ధిచేత మనుష్యత్వమనెడి జాతిసిద్ధించెను అతీతమనే అనేక తాళములయందు నిదియిను తాళమనెడి అనుగత బుద్ధిచేత తాళత్వమనెడి జాతికర్తవ్యమని తెలిసికొనునది. ఇప్పుడు సకల మనుష్యులయందు మనుష్యత్వమనెడి ఒక జాతియున్నను ఆమనుష్యులయందు బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్య కుద్రావాంతరజాతులు గలిగినట్లు సకల తాళములయందును తాళత్వమనెడి వ్యాపకజాతి యుండియున్నను చతురస్ర త్రిశ్ర మొదలైన అవాంతరజాతులు మతభేదములచేతకలవని చెప్పబడెను.

జాతుల వివరణము

“చతురస్ర త్రిస్ర మిక్రాఖండ స్సంగీర్ణకస్తథా
పంచధా జాతయః సర్వే తత్స్వరూపం నిరూప్యతే”

కళాప్రాణ లక్షణము

ఏక కళాచద్వికళా త్రికళా చ చతుః కళా
ఏవం విధాన విజ్ఞేయం తాళలక్షణ కోవిదైః
ఏకస్యాంచ కళాయాంతు లఘుః కళేతి కీర్తితః
ద్వికళాయాం గురుకైస్స త్రికళాప్లుతముచ్యతే
చిక్చి చతుష్కంచ కళాచతుష్కళాభిదే

“ఏకకళ, ద్వికళ, త్రికళ, చతుష్కళ” అని కళలు నాలుగుగలవు. అందులముప్పుకు ఒక కళయు, గురువునకు రెండు కళలును, పుత్రమునకు మూడు కళలును, కాకపాదమునకు నాలుగు కళలును గలిగియుండును. చచ్చతిత్తుట, చాచత్తుట, షట్పితావుత్రిక, సంపద్వేష్ట ఉద్వత్తుములనునీ ఐదు తాళములు కళలనబడును.

లయప్రాణ లక్షణము

“కళాంత రాశవర్తీయః కాలోహలయ నామకః
ద్రుత మధ్యవిశంబాశ్చ భవేయప్రి విచాలయాః
ద్రుతోమధ్య విశంబాశ్చ ద్రుత శీఘ్రతమోమతః
ద్విగుణా ద్విగుణోజ్ఞేయో తస్మాన్మధ్యవిశంబితే”

తాళము నడుమ నడిచెడి కాలము లయయనబడును. అది అతిద్రుతము, మధ్యము, విశంబితము అని త్రివిధము. అందు ఓక్కిలి శీఘ్రమైనది ద్రుతము. దానిని ఇనుమడించిన మధ్యము. దానిని ఇనుమడించిన విశంబితము.

ద్రుతలయ : పాడుటకు ఎంత త్వరగా తాళముపేసికొని పాడనగునో అట్లు తాళము పేసికొని పాడుట.

మధ్యలయ : ద్రుతలయకు రెట్టింపు విశంబము చేయుట.

విశంబితము : మధ్యలయకంటె రెట్టింపు విశంబము చేయుట.

“గీత తాళాదీనాం ఏకత్ర విరమోలయః” అనియు,

“క్రుతిః మాతాః పితాలయః” అనియు చెప్పియుండుటచేత లయ ముఖ్యప్రాణమని తెలియవలెను.

యతిప్రాణ లక్షణము

“లయః ప్రవృత్తి నియమో యతి ఇత్యభిధీయతే
సమప్రోతోవహాభ్యాతా గోపుచ్చచ పిపీలికా
మృదంగీకాచ విషమో షడ్విధాయతిరుచ్యతే”

లయ ప్రవృత్తియొక్క వియమము యతి. అది సమయతి, శ్రోతోవహయతి, గోవుచ్చయతి, పిపీలికయతి, మృదంగయతి, విషమయతి అని యతులు ఆఱు విధములు.

తాళాంగములగు గురులము స్లతద్రుతాను ద్రుత కాకషాదములగు షడంగముల విశేషణము సమస్థితితో సాగినయెడల అది పిపీలికయతి యగును. చీమల బారువలె ఒకదానిపెనుక అట్టిదే మరియొక అంగము సాగిపోవుట యందు గానమగును.

ఉదా॥ UUUU లేక IIII

గోవుచ్చయతి యందు తాళాంగవిక్షేపమున క్రమానుసారిగ కగ్గురల గోచరించుచుండును. ౭౭ . I. OU =

“త్యాగరాజయోగ వైభవమ్

అగ రాజయోగవైభవమ్

రాజయోగ వైభవమ్

యోగ వైభవమ్

భవమ్

వమ్” అనునీ ముత్తుస్వామి దీక్షితుని ఆనందభైరవి రాగమందని కృత్తిలో కానగు వదవల్లరి ఈగోవుచ్చయతికి చక్కని లక్ష్యము.

ఇక గోవుచ్చయతికి శ్రోతోవహయతియనునది పరిణతమగు స్వరూపము. ఇందు తాళాంగములు మొదట అల్పముగ గోచరించి చివరకు అనల్పముగ పరిణతమగును.

ఉదా : UOI+2+

దీనికి లక్ష్యము ముత్తుస్వామి దీక్షిత ప్రణీతమనిపైని చెప్పిన కృత్తియందే క్లుప్త కానగును.

స్వ
ప్రకాశమ్
స్వరూప ప్రకాశమ్
తత్త్వ స్వరూప ప్రకాశమ్
సకల తత్త్వ స్వరూప ప్రకాశమ్
శివశక్త్యాది సకల తత్త్వ స్వరూప ప్రకాశమ్

డమరుయతి : ఇందు డమరమునందు ఇరువ్రక్కల అనల్పముగనుండి చుద్య
అల్పవరిజామము గోచరించునట్లే తాళాంగపరిజామము గోచ
రించును. (విక్షిప్తముగా)

ఉదా : $\text{ee|OUOI|ee} = \text{సా,నీ,దా,పా, వి,పా,దా,నీ,సా,} =$

తరిగొప్పుల మల్లనార్జుని యొప్పొరిన వీణాసాధన

సంగీతసాధనావిష్కృతియే ప్రచారద్యేయముగ తరిగొప్పుల మల్లనార్జునుడు వెలియించిన కావ్యరాజము చంద్రభానుచరితము. కవికి సంగీతోపజ్ఞతయుండుటయే కాక ఈకావ్యమున కథాగతముగఁగూడ సంగీతిరీతికి అత్యంత ప్రాధాన్యమున్నది. సంగీతవిషయకమైన అత్యంత ప్రాముఖ్యమైన అసంతమగు స్పర్శ శ్రద్ధ ఈకావ్యమున గుఱివిప్పులగు నాదరప్రద్యుమ్నల ప్రాముఖ్యతతో ఇది ప్రవృత్తము గావించబడినది.

దత్తాత్రేయుని కృతిభర్తగ నొనరించి కవి దైవాంకితముగ నీకృతిని రచించుటవలన ఇద్దానిరచనముననున్న పరమ ప్రయోజనము కళావిలసిమేగాని అన్యముగాదని తేటతెల్లమగుచున్నది.

కావ్యాదిలో గావించబడిన దేవతాస్తుతులలోని వాణీ స్తవమునందే కవివర్యుడు గీతిసాహితీసమంజతరీతి తన కావ్యగతమై భావించుట ప్రవృత్తము గావించినాడు.* కావ్యమున కథయంతయు సంగీతప్రధానముగనే నడుచుటకై నారదు సంగీతాచార్యుడేగాక మాత్రధారుడై కథను నడిపించినాడు “స్పర్శయా వర్ణ విద్యా” యను సూక్తి యిందు ప్రద్యుమ్న చంద్రభానుల సంగీతాభ్యాసన స్పల్లో సారకమైనది.

ప్రప్రథమమున ఏతెంచిన నారదుడు కృష్ణనిజుచి పరస్పర కుళల ప్రసంగాంతరము—

“జనార్దనా! ఇప్పుడేను సవనవగా నేర్చిన పాటయొక్క గీతమును వివి పించెదనంచు చేతి వీణచెలంగన్...

* పరమప్రాధి సకేష వర్ణ రచనా పారీక్షాదో భక్తహృత్
త్వరణిందాయుదునేనయానయను నోజన్ వర్ణనంధాన భా
స్వర వృత్తివృత్తముమూర్తులై మొరయు నాసంగీత సాహిత్యులం
ధుర వక్షోజములూను తల్లినిభజింతు తత్ప్రసాదాప్తిన్

“సరిగమపధని సమాఖ్య

స్వర సందర్శంబు మెఱయ సారెలమీదం

గరమిడి గమకము లేర్పడ

మొరయించుచు, గొన్ని గీతములు వలికించె” * నట చం.భా.ప. i-124. దళవిధములగు గమకములందలివి కంపిత, ఆందోళితాదులు. అలంకార గీతాదులు సంగీతప్రక్రియలు. గొళినాట వరాళికాదులు మరరాగ వంచకముదలివి.

ఆ వీణాముని గాననైపుణ్యమునకు అపుడటనున్న “పూర్ణేందుముఖులు సహితము ఆశ్చర్యవశరవ సాంత్యలైనారట”. హరియు ఆ తపోదనుని మహా తీరవామృతమును కన్నులుగూడ చెవులుచేసికొని ఆలకించెనట. దీనినిబట్టిచూడ ఏకాగ్రభావనలో మనసును లయించుకొని కన్నులనుగూడ చెవులు చేసికొని వినవిదే అది సమ్యక్సంగీతాభినందనము కాదనుట కవి భావనయనిపించును.

ఇక తరువాత ప్రవృత్తమైన శ్రీకృష్ణుని నారదగానాభినందనములో మల్ల నార్యుని సంగీతాభిజ్ఞత ప్రదర్శితమైనది.* అదివట్టి ఆహా ఓహాలతోకాక సంగీతకాస్త్రసారమును తరచి చూచిన ప్రజ్ఞతో సాగిన గీతవాద్యస్ఫూర్తితో మొరసినది. అప్పుడు హృద్యతర వివంచికా వాద్యవిద్య నభ్యసించ మనః కూతూహలముపూనిన తన వైదర్భికూర్మిసుకుని, సత్యాకనూభవుని చూపివారలను శిష్యులుగా పరిగ్రహింపుమని నారదుని కోరినాడు హరి. దానికి నారదముని అంగీకరించి సంగీతాభ్యసనైక తత్పరులైన ఆయిద్దఱిని దగ్గరకపిల్చి మంగళా చరణంబొనరించి వీణలగూర్చి పాతము ప్రారంభించినాడట.

* “ఔరామీటు బళిరె కంపిత మహాయాందోళిత స్ఫూర్తియో

హోరే మూర్చన బాపురే క్రుతులు మేలుల్లాపితప్రౌఢ మ

జ్ఞారే లీనము బాగురే స్ఫురితమున్ కాబాసుధాలంచున

త్యారాడ ప్రమదోన్నతి స్మరహరుండాంచి వర్ణించుచున్” I.127

“సప్తస్వరముల మూర్ఖులు తప్పకయుండ

గుఱుతు పట్టుటకు కొన్నినాళ్లు

మాకాచి తాళముల్సోగి నలంకార

గుంఫ వంటిదగుప్పఁ గొన్నినాళ్లు

ప్రాగ్గేయ కారవిరచిత గీతంబులు

గ్రుక్కపట్టుటకునై కొన్నినాళ్లు

గోళి నాట వరాళి కాముఖ్యరాగముల్

కొదలేక పలికింపఁ గొన్నినాళ్లు

వన్నియు వ్రబంధములు మీటఁ గోన్నినాళ్లు

గోరి గాయాను లొదలింపఁ గొన్నినాళ్లు

గాఁగవారల కాజిగ రాగత పసి

నింపను విపంచికాప్రౌఢి నేర్పియపుడు”*

ముమ్మ రుక్మిణీ సత్యలకు పారిజాతమునకై కల్పించిన కలహాష్టాల మెల్లమెల్లగా శమించి అరిపోయినట్లుండుటగమనించి మఱుం దానిని ఎగవత్తోపి తద్వార తన జాతరజ్వాలా కాంతి గావించుకొననెంచి అబ్బాలుట ఇమ్మగువల సుతులొట ఎంచినాడట. ఆ హరి నూనులిద్దరు సంతతోత్సావముతోడ ఒండొరుల చందము మెచ్చక వల్లకీకళాదోహయలై చెలగగని వారికి వివ్యాసృష్టను గల్పించి వారులెట్లగ నూపించి మరునొక్కని (వ్రద్దుమ్మని) పెద్దజేసి వీణనేర్ప తెలులేలిది సంత్రజానుని (సత్యానుతుని) తక్కువచూపు చూచినాడట.

సారెలు బెళికనఁజక్కఁ జేయుమటన్న

ఇదెవత్తు నిలుమని నదికినేగుఁ

దంతుబాడిన తుని తగఁగట్టియిమ్మన్న

జవవోయనూను నిశ్చలకనొందు

క్రుతులెల్లడిగ్గి బోఁదూర్చి యిమ్మన్న

దేవపూజావిధిఁ దీర్చెదను

నాలావరక్తికి మేళవింపుమటన్న
ద్యావవేళ యొకింత తాళుమనును

మఱియు నేమాట యడిగిన మమతలేక
చెంగి చెంగి చరించు నాచెష్టలెల్ల
మౌనివరు వక్షపాతంబుగా నెఱింగి

చంద్రభానుడ సూర్యా విభాచందగుచు** అనలు కీలుగురైఱిగినాడట. గుండేపుడు లతాంతసాయకుని పట్టె వల్ల కీవాద్యములు నిర్వదస్థితిందెల్పక తగను నయ్యాటంబుల నిద్రపుచ్చినాడని వాపోయి తనకుగూడ ఏకత్సంగీతకాత్మకా రహస్యములు చెల్పుమటంచు ప్రాధేయపడినాడట. ఆనాడు సంగీతకాత్మ విషయమున రహస్యములను కొన్నింటిని గుప్తముగగొందరు మంత్ర రహస్యములవలె కాపాడియుందురు కావిననే మల్లనార్యునకింపుక ప్రాచీనుడైన రామరాజభూషణుడు సగర్వముగ తననుగూర్చితాను సంగీతకళారహస్యవిధినని చెప్పుకొన్నాడేమో!

అట్టి చంద్రభానుని ప్రార్థన కలహాశనముని ధూర్త స్వభావముక్రింద జనుకట్టి తనయత్నము కడువలించెనని యలరి రిత్తబొమముడిగొని తెచ్చికోలు కోవముతో సమాధానమిచ్చినాడట. నారదుడిట చంద్రభానుని ప్రశ్నకువిచ్చిన ఉత్తరముకూడ 'సంగీతబాణి' లోనే సాగి సంగీతరీతికక్యంత ప్రాధాన్యమునొడ గూర్చినది.

“తగునయ్యాననునిట్లు వల్కుటకు సత్యానంద నానీపు ము
న్నుగ నీవీణాయ మీటి యీశ్రుతుల సందూల్గాచ్చి యీశుద్ధసా
గళ భేదంబునెఱింగి యీ సకలమేళ ప్రాప్తముల్పెర్చియుం
చెగదా పెక్కులు వల్కునేల బిళిరే నీళివ్యకల్ చేకురెనె”**

* చం. భా. చ. i - 135

** ,, i - 141

“చెల్లఁబో నీచేతి వల్ల కీరత్నదం

డముదాల్చి యోకదండంబెమాకు

సయ్యయో నీచేతి యసమవిపంచిక

గవిసెన ల్కాషాయకములెమాకు

సక్కట నీచేతి యల పరివాదిసి

తంత్రిలకలు జన్మిదము లెమాకు

గటకటా నీచేతికప్పు వీణీయకాయ

సలిలపూరిత కమండలులెమాకు”* అని నారదుడు శ్రుతిమీటి చిలికిన పని లేని పాపకు కటకటవడి సత్యభామ పుత్రుడు ఇట్లు ప్రతీకారము పెడుకుకొనినాడు

“అరయన్వీణకుదానె బ్రహ్మకొడుకే హంకారముల్గాక తుం

బురు విశ్వావసు కంఠశాశ్వతరులుదామ ప్రభావోన్నతు

ల్ప రికింపం దనుఁబోల వీరె యిఁకనేలా యీవితా జోలియే

పెరనైనంగని కాంతు నిందొకరిచే వీణాప్రవీణత్వమున్”** అనుచు చంద్రభానుడు ఇల్లువెడలి సంగీతవిద్యార్జనోత్సాహియై తుంబురునియొద్ద విద్య నేర్వవలయునని ఏగినాడు.

చంద్రరేఖయను అప్పరస రుక్మబాహూశ్చై చక్రేకు కుమారైగాగ ఆమెకు శుభగీతులు నేర్పగ విబుధనాథుడు తుంబురుని నియోగించినాడని ఎఱిగికొని అతనియొద్ద సంగీతరహస్యములు రాగప్రాధిమీర గీతములుగానేర్వ వేడ్కవడి నాడట సత్యానుకుడు. నాటికి నేటికిగూడ నిజమైన రాగప్రాధిమ గీతబాహూళ్యాభ్యసనమువలనే అలవడును కావుననే ఆప్రక్రియలను రాగగీతములందురను సంగీత సంప్రదాయము ఇట కవిముఖతః వెలువడినది.

ఈకావ్యేతివృత్తిమందలి మలుపులన్నియు గానానూన విచిత్రవిలాసములను వంతరించుకొనియే తిరుగుట గమనార్హము. తుంబురునియొద్ద విద్యనేర్చిన చంద్రరేఖయను అప్పరస జన్మాంతరము కుముదినియై నాయకుడగు చంద్ర

* చం. భా. చ. i - 143

** ,, i - 147

భానుని చూచుటకుగూడ సంగీతమునే కారణము గావించుట కవిగావించిన ఒక అపూర్వకథనము.

“కాంచియచటం దదీయనమాంచలి సంచరణ చంచదళి గానకళా
వంచన చంచ వివంచీవంచమ నాదంబు చెవుల వండువు సేయన్”*

“ఇది నాయన్న వివంచీ నాదమగుఁజామ్మి మెచ్చిలతా
నదనంబుల్రొత్తి నాదమూనఁదొడంగెఁ జర్చింతమే” అంచు మొదట
సహోదరుని గానరతుఁగావించి ఆతని యవకంఠక్షోణిలో

“మేరు సంగతి గేయపారవహిని మూఁడు

తెగలాయెఁ నఁగఁదంత్రికలు మెఱయ
స్వరదేవతారోహ సమావరోహక్షోణి

నట్టు మెట్టికలునా మెట్టులమరఁ
గరివె పఞంబుగా గానలోలిత దాయు

చిలువ రాజన వెండి మొళవుమీట
శ్రుతికంత్రికా సౌహృతికి నేతెంచిన
కవజక్కవలు నాగఁగాయ లొలయఁ

దనరు వీణీయఁజేఁబూని తంత్రిమీటి
బిరడలు బిగించి శ్రుతిగూర్చి కళివెనివిరి
జారుగామీటి సారెలు చక్కనొత్తి
సారెఁచిలకించు సత్కాకుమారుగనియె”**

కదానుగతముగ ఇట కుముదినికి సత్కాకుమారుని చూపించుటతోపాటు
మల్లనార్యుడు సంగీతాభిమానులకు ఆనాటి వివంచీ స్వరూపమునిట చూపించి
నాడు. వీణీయ, వల్లకి, వివంచికలు మూటిని ఆనాడు వాద్య విసోదమున ఉప
యోగించినట్లు గోచరించుచున్నది.

* చం. భా. చ. iii - 115

** ,, lli - 118

ఇతి వృత్తానుసారము నాయికానాయకులు ప్రథమ దర్శనమునకు వారి యిరువురి ప్రేమవృద్ధిపొందుటకు మఱల మఱల వారిరువురు పరస్పరము చూచి కొనుసుకుకూడ సంగీతమే ఇట సాయపడినది.

“పరదలు విగియించుకరణి నెమ్మొగ మెత్తి

చొక్కుతోఁగ్రేగంటఁ జూచి చూచి

శ్రుతిమీటి యాలకించు తెరంగుతో ముద్దు

దనరు మాటకుఁజెవిఁదార్చి తార్చి

దాలు వల్లన మెచ్చు లీలరూపమునకు

సుడివోవి తమిఁదలయూచియూచి

యలనకచే నూరుపురపుచ్చు తీరునఁ

గ్రొమ్మించు మేల్కావిఁగ్రోలి గోలి ప్రియ

సఖి చెంగలనున్ని విశ్చలుని రీతిఁ

గొంత పైరించి యాయదు కుంజరుండు”*

“తన పీఠ ప్రతిఫలించిన వనజాననఁజూచి సౌఖ్యవారిధిలోఁబె

వ్వునఁదేలి యాత్మగతమున నిస్సమితి యొనర్చి” నాడట.**

ఇట నత్యాసుతుడు నాయిక ప్రతిఫలితమును జూడ కల్పించుకొనిన పీఠా వాదన వ్యాజమును ఏమాత్రము పీఠావాదనమునైన ఎఱుగని కవి తెల్పజాలడు. కావున ఈమల్లనార్యుడు గానలోయదేకాక పీఠావాదన చతురుడనియు పంటా వథముగ చెప్పవచ్చును.

ఇక కథాంతమున కుభ ప్రసంగమగు వివాహయత్నమున “మృదంగ కాహళ నాదములెసంగ నకుల్కవగూడి పాడగన్” అనియును “కుపలయలోచనల్పవికకుంగొని తెచ్చిరి వెంట నైదువర్ దవళముపాడ భోజ వసుధావర తమాజ నత్తరిన్” అనియు గాయక నర్తకాదులు హితములు గరపెరవి ఇత్యాది సంగీత ప్రసక్తులు దొరలినవి.

* చం. భా. చ. iii - 129

** ,, iii - 130

కథను సుఖాంతము గావించుటకై భరతవాక్యమును పలుకునపుడుగూడ. ఏతత్కథా బీజమైన గానానూన స్పర్ధ కృతార్థత్వమును పొందిన ప్రసక్తియే ఇటు ప్రవృత్తమైనది. “శిష్యాదిచ్చేత్ పరాజయన్ము” నునది ఆచార్యుడు ఆకాంక్షింప పరిసిన స్వర్ణావకాశమును సూక్తియిట సార్థకమైనది. తనయొద్దనేగాక తన ప్రత్యర్థివలనగూడ పరిశిష్టనుగు విద్యనభ్యసించి గురువునుమించిన శిష్యుడై తనను చేరవచ్చిన అంతేవానిని ఆచార్యుడభినందింప వలయునను విశాలభావమును మల్ల నార్యుడిట ఈవద్యమువ వేల్చోళ్ళ జాటినాడు.

“భామానందను దొక్కనాడు హరియున్ ప్రద్యుమ్నుడు నెత్తవ్చి
జా మోనిం చచరించి తుంబురు నివల్లంగన్న గాంధర్వసిం
ద్యామాహాత్మముఁజూపి తద్విసుతుడై తాల్పెం గృతార్థత్వమున్”*

ఇట్లు కవి కథానుగతమగు సంగీతకరీతినేగాక సన్నివేశవర్ణనమునందు కూడ తొర్యత్రికరీతిని జొప్పించి తన సంగీతాభిరుచిని వెలయించినాడు. చంద్ర భానుడు వేటకేగిన సందర్భములో ప్రచోదనార్థము ఘన, సుషిరానర్థ వాద్య ప్రభేదముల పేర్పేర్వరుసన పటహ, ధక్కు, జయకాహళ, భేరి, పణవ, శంఖ, హడుక్కాదులుగా భయదార్పణలో మ్రోగించుట యిట్టిదే.

ఇక కావేరీనదీ వర్ణనమున తీరమున వ్రాలిన హంసలతీరును నాటక ప్రయోగరీతిగా అభివర్ణించుటలోనే నేపథ్య వైభవము ఇట్లు ప్రవ్యక్తము.

“తెరసందించి ప్రప్లు హల్లకశిఖాదీపచ్చటల్నించితోఁ
గరమర్థిన్ జలమానుషీ ప్రతిమలంగై నేసి యీసింధుసుం
దరి గంగావతరణ ప్రసంగ కథానాట్యంబు సూపన్నురలే
సరవిన్ వైచు నొసంగులో యనఁగనంచల్ వ్రాలెడింజూచితో”**

ఇంకొకచో అనాటి రంగమండపముల కేళికా ప్రదర్శనము సాగుచుండగ తక్కిదర్శనాదిదృశ్యమై ఏతెంచిన ప్రేక్షకుల అవిరళోత్సాహము శ్రీరంగపుర వర్ణనమున ఇట్లు ప్రస్తావికము.

* చం. భా. చ. v - 206

** „ ii - 99

“పీఠావేణ మృదంగనాదముల నువ్విళ్ళూరుచున్నంతవఱకు
స్థాణుల్ ప్రాకియు మెట్టులెక్కియును నచ్చోగేళికల్పిల్చిన
య్యేజీనేత్రలఁ జుట్టువారుకొని కంచే కాంచుచున్నారు గ్రామీణుల్”

కావ్యకథాగతమగు ప్రసక్తులనుబట్టి చంద్రభానునికి ప్రద్యుమ్నునితోను నారదునకు తుంబుచునితోను సంగీత విద్యాస్పర్ధయున్నట్లు అనుమానించుట కాస్కారమేకాక చంద్రభానునకు ఆ విద్యార్జనమునందు నారదతుంబురుల వచరించి వారిమన్ననలనంది కృతార్థత్వమునందు కామనయున్నట్లు గోచరించును. అదే రీతిగ ఈ తరిగొప్పుల మల్లనకు తన సమకాలిక కవులైన దామెర్ల వేంగళ భూపాలుని, మట్ల అనంతభూపాలుని, చరిగొండ ధర్మనార్యుని, సురభి మాధవ రాయని కావ్యాంశరికముగ నిక్షేపింపదగిన సంగీతపాటవమున మించవలెనని ఆకాంక్షయు, గురుతుల్యులైన పెద్దన, భట్టమార్డుల సంగీతపాండితిని ఆరాధించి ఆచరింపవలయుననెడి ఆశయము ఉన్నట్లు ఈ చంద్రభాను చరిత్రంపులోతులు తడవి చూచిన వ్యక్తమగును.

పింగళి సూరనార్యుని సంగీత కళాప్రపూర్ణత

పింగళి సూరనార్యుని కళాపూర్వోదయ కథాసంవిధానము సంగీత కళా ప్రపూర్ణము. ఇందు కథానాయకయగు కలభాషిణీ నాయకుడగు మణికంధరుడు వైణిక గాయకశేఖరుడగు నారదునియొద్ద సంగీత విద్యాభ్యాసము గావించుటయే కాక నారదుడును నాయకయుగూడ శ్రీకృష్ణుని అష్టమహిమలతో గానకళాచతురయైన జాంబవతీదేవియొద్ద సంగీత విద్యాభ్యాసము గావించినారని కథాగతమగు నొక కల్పనము గావించినాడు. అట్టియెడ నారదుని గొంపోయి శ్రీకృష్ణుడు తన సతియగు జాంబవతి—

“గాన చాతురిఁ దానుగడుఁ బ్రోడ యయ్యుఁడుం

బురు మీఁది మత్సరంబునను జేసి

.... విద్యసాధింతునని పూనినాడిది

యెందు నెవ్వరు మున్నెఱుంగ కునికిఁ

గావున విశేషములు నీకుఁగలవి వరుసఁ

దెలిసి నీనేర్పినట్లెల్ల దిద్దుమనుచు” అప్పగించినాడు. అట్టియెడ నంతటి గురుతర బాధ్యతను స్వీకరింపజోవు జాంబవతి తనదైన సంగీతపాండితిని శ్రీకృష్ణవరమాత్యునకు మచ్చుతునకగా జూపినది.* ఆమె గానచాతురి వీణానుగతమై సంగీత శాస్త్రోద్ధారిక రీతిలో పొదిగొందినవి. ఇందలి సంగీత సాంకేతికములు ఇతిఃపూర్వము వివృతములే.

సూరనార్యుడేగాక కృతిపతిగూడ గానచతురుడగుటన విశేషము. విశ్వావసు తుంబరు నారదాంజనేయ భరతమాతంగ కోహల దత్తిల వ్రభృతి గాంధర్వకోశల గౌరవస్మరణ కారణ గాన మాధురీభురీణలో ప్రిణేతబుధ శ్రేణికులగు వైణికులును ... పరివేష్టించిన సఖాస్థానమున నున్నారనుటవలన కృతిభర్త సంగీతాభిమానము వ్యక్తము.

* “ప్రాధిలో సరిగమపదవి స్వరంబుల - ప్రతివియక శ్రుతిక్రమము
లెఱిగి

రాగభేదముల వర్ణములు దొలగింది - లయతాళ కుద్ధినైంతయుఁదలర్ప
గ్రామ వివేషమూర్చన లేరువడ....” క. పూ. ii - 34.

కలభాషిణి పాత్రచిత్రణమును గావించుచోకవి ఆయమ—

“కీర్తన పాత్రచిత్ర మృదుగీత కళాకుశల ప్రవీణతన్

సర్తన నైపుణీ విలసనంబుల పెంపున నృత్యపూర్వ” రీతిలో ప్రవర్త
మానయగుచున్నటుల వర్ణించినాడు.

మణిస్తంభుడు కలభాషిణితో సంభాషించిన తీరులోగూడ సంగీతకమే
ప్రధానాంశమై ఖాసిల్లినది.* ఈ సంభాషణమున గానవిద్యామహాత్వము
ప్రస్తుతింపబడి అది మోక్షదాయకమనిగూడ వ్యక్తమైనది.**

కథారీతి పదేశమత్వము నాచికొని రసవత్త్వాకమున పడిన నన్నివేశములగు
మాయారంభానల కూదిరాదుల వృత్తమున, ఒక్కచో అప్పురసల వసవిహారమున
కవిదైన రాగవివేకము ప్రవ్యక్తము. ఇందు సంగీత సమయోచితమగు వసంత

* “తడవులనుండియుఁ దవము సేయఁగఁబూని

మణికంఠరుడు పాటమానియునికి

సువవాస భేదంబునవనయింపఁగ లేక

ప్రేగుచున్నవి నాదు వీనులిపుడు

వీణె వాయ్పుమో వెలది యింకైనఁడు

ప్రిగ విని పారణ సేయఁగావి” ii - 55

“నీ సంగీత విశేషా

భ్యానము సఫలముగ విష్ణున

త్యాగక్తి తోడఁబాడుచు

వేసరక భజింపుమెల్ల వేశలయిందున్” ii - 61

** “ఆ దేవున కెంతయుఁబ్రിയ

మై దురితవినాశ హేతువగు విదియనియే

నాదరమున నామోక్ష

పాదితన్ వీణయ ధరించి పాడుదునెపుడున్” ii - 62

“ద్విహతి సమాఖ్యతోఁబెంపు మీతెడు వీణె

ఫర్పికంబిగాకేది యేమవి నాదింతు” ii - 63

హిందోళ రాగవ్రసక్తి రాగవ్రవృత్తికి రాగ ఋతువేళా సమంచికమై దోహదము నొడగూర్చినది.* కలభాషిణితో మణిస్తంభుడు సంగీతకవిషయ ప్రస్తావనము గావించినట్లే కలభాషిణితో ఆమెసహాధ్యాయి వీణాజీవన సహచరుడు గాఁదగిన వాడైన మణికంఠరుడుగూడ సంగీతవిషయకముగనే సంభాషణమును పొగించి నాడు. ఆతని స్వరూపవర్ణనమునందాతడు వీణాయుతుడుగా చిత్రింపబడుట సవిశేషము.**

* చిగురాకుఁబోడి..... ..

“నను వలుకువెంతయును హళాహళఁ జెలంగ

రహివసంత హిందో రాగకలిత

గానములు మీఱ భూషణ మమర

నమర కాంతులు విహరించునవసరమున” iii - 18

** “బింధుర వీణా సహిత

స్కంధముతో రత్నమాలికా ... జటా

బింధముతో సంత మణి

కంఠరుఁడచ్చటికి వచ్చె గంభీరగతిన్” iii - 135

“మన వీణియ లడంచుకొని బ్రమయించున్

.... .. బోవిప్పుడు కలదె” iii - 139

“సంగీతవిద్యా వ్రసంగంబునందైన

మమఁదలంతువో లేదో మనమునందు

దమజారికే నొనర్చిన దండకంబున్

ఎందైన మతినెల యించితొక్కు

యిప్పుడు నారదుండప్పుడప్పురికివ

చ్చునొ రాదో

విడిచిపెట్టితి వీణపై వేడ్కలెల్ల”

ఈ ప్రబంధమునందు జంటగానున్న ప్రతి రెండు పాత్రలలో ఒక్కరికి గాని ఇరువురికిగాని సంగీతాభిజ్ఞతనొడగూర్చుట విశేషము. కలభాషిణి మణి కందరులు, నారదకుంబురులు, జాంబవతీ కృష్ణులు, అభినవకౌముదీ మధుర లాలసలు ఇట్టి జంటలు. సుగాత్రీకాలీనుల జంటలో మణి స్తంభుడుగా పరిణతి చెందిన పిద్ధుడు గానాభిమానమును ప్రకటించి కలభాషిణిని ఆకర్షించినాడు.

ఇక మణికందరుడు కళాపూర్ణుడుగా కలభాషిణి మధురలాలసగా అవతరించిన పిదపసాగిన కథలోకూడా గానామానవ్వర్థ సవత్సీస్వర్థకు దోహదము గావించుట గమనార్హము. ఇందు కళాపూర్ణుడు అభినవ కౌముదీ వీణానుగత గానము వినుచు మధురలాలసనుగూడ అవీణను పుచ్చుకొని గానము గావింపుమని యడుగును.

“అడుగుటయున్ వివంచి నమంచిత శ్రుతి
ప్రకాండములకు జగతీతలేంద్ర
మామకన్వర పటిమ సమానమగునొ
కాదొయని యెడుశంక యొకటి జనించె”*

“నా వినియందులకేమి స్వ
భావ గతింబాడు మనిన భామిని గాన
ప్రావీణ్యముఁ జూపెను గడు,
నావీణయొక్కకులగతులున ధరితములుగాన్”**

“విభుఁడవుడా కంఠస్వర
విభవమునకు నేరుపునకు వెఱిగొందెఁగడుం
త్రిభువన దుర్లభమిది యని
యభినవ కౌముదియు మిగులనద్భుతమొందెన్”***

* క. పూ. vii - 192

** క. పూ. vii - 193

అప్పుడు మేదిసీనాధుడు మధురతాలనను చూచి—

“నీ వాయించు విపంచికఁ

దేవలయున్ దాని కొలఁది డెలియుదను”నగా ఆమె

“మత్స్వరోదీరజ మెత్తికోలునకు నీడుగఁబల్కెడు వీజలేద” నినదట ఈవిధముగ సూరనార్యుడు కథానుగతముగ ప్రస్తావించిన వీణా శ్రుత్యక్తార్థ యందలి న్యూనతాదికృములనుబట్టి చూచిన ఈకవి వీణావాదన చతురుడో వీణా ధ్యానతత్త్వజ్ఞుడో అయియుండవలెనన తోచెడివి.

కళాపూర్ణోదయేతి వృత్తము కవి స్వకపోలకల్పిత మగుటవలన అందు లోని ప్రతి అవాంతర కథావిధానము నందునుగల సంగీతప్రస్తావనము కవివరుని ఆపార సంగీతాభిరుచికి, అతని సంగీతశాస్త్రాభిజ్ఞతకు వికషోపలమైనది.

ఈ కవివరునిదే మణియొక ప్రబంధము ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము. కథానుసారిగ ఈ కావ్యమునగూడ సంగీతమునకు ప్రాధాన్యతయున్నది. భద్రనటుని చూపులోనున్న ప్రద్యుమ్నుడు వజ్రనాభుని పురికి వైణిక జనాది నాట్యసామగ్రి నహితముగ వెడలెను. అతడట తన నట్టువాంగముతో కలిపి వజ్రనాభునకు వినోదముగల్పింప గంగావతరణాది నాటకముల నాడినదట.*

* “సం విహితరంగ మంగళాచారుఁడగుచు
మరహితముగ మాయానాట్య సూత్రధార
వృత్తిగైకొని శంకరద్వేషి యొనరెఁ
బూర్వరంగ ప్రవర్తన పొందునరుప” ప్ర. ప్ర. iv - 96

“గాంధార ప్రముఖ శ్రుతికళా గంభీరతారాంగనా
గాందర్వంబు మన స్వనంబుతతవిక్వాణంబు వశాచి సం
బంధి స్వాన వరంవరా మహిమమున్ మదైక్య దిందిం దిమిం
దీంధోదిక్కి దిమిక్కిశబ్దభవమున్ దీపింపనా పూర్ణతన్”

ప్ర. ప్ర. iv - 98

అట్టియెడ ప్రవర్తిలిన సంగీతప్రస్తావనము తార్కాత్రికరీతి సమన్వితమగుటయే కాక దృశ్యకావ్య లక్షణానుశీలనము గావించుట గమనార్హము. ఇట్టియెడ కవి వరుడు నాట్యప్రయోగాధికములందు చతురుడని తేటపడుచున్నది.

ఈ సందర్భమునందీ కవి అనట ప్రముఖులొనరించిన సంగీతకమునందలి తాళప్రభేదములను ప్రక్రియాభేదములను వ్యక్తీకరించి తన ఆపార సంగీత వైదుష్యమునే ప్రదర్శించినాడు. ఇందు సంగీతకమున క్లిష్టతరములగు తాళములు, అత్యంత సక్ష్మత్వప్రవర్తితములగు మర్దక గీతభేదములు, ప్రబంధ విశేషములు కూడ ప్రస్తావితములు. దీనివిటల్కి సూరనార్యుని సంగీతప్రతిపత్తి ప్రకృతమని చెప్పటలో అతిశయోక్తిలేదు.

“సరవిఁ జం చతుట చాపపుటోద్బోట

షట్పితాపుత్రక సంజ్జలమర

పెలయు చుండెడునను విషమ తాళప్రవృ

త్తులునాల్గు ప్రస్తారకలన వలనఁ

గలుగునా నా తాళములు యథోక్తస్ఫూర్తిఁ

బరగునేలాది ప్రబంధవయముఁ

దత్తవర్తస్తాన దత్తవవాక్షర విరుదాదికాంగ

విరుదాదికాంగ విస్ఫురణఁదనర

క్షీతి చతుర్థమాధిక గీతభేద

మలుదు రావములందు వర్తిలెనవియును

నిఖిల కళలునుగల రౌక్మిణీయు శిక్ష

వలనఁదన్యాట్య కర్మ ప్రవర్తనమున” ప్ర. ప్ర. iv - 99

“ఆ వనజాక్షనందనుఁడు సంతటనాంది తగం బఠించి యిం

పావహిందు బ్రరోచనమునా ముఖముందనరాకనొప్పు ప్ర.

స్తావనతో ముఖాదులగు నందులు పాంగకఁబెంపు మీఱగం

గావతరణాది నాట్యములాడె ననేకములద్యుతంబుగన్” ప్ర. ప్ర. iv - 100

ఎడపాటి ఎల్లన సృత్యసంగీత భావన

ఈ ఎల్లనకవి శృంగారమల్లాణ చరిత్రమును కృష్ణరాయని కాలముననే రచించి ఏలనోదానినా రాజకవికి అంకితమీక చుండి కాళమంత్రి కద్దానిని అంకితమిచ్చెను. ఈ కాళమంత్రియు సంగీతకోవిదుడను విషయమును ఆతని సభావర్ణనమే చాటుచున్నది.* సాహితీని పార్శ్వమున ఆసీనమగువని గీతని అగ్రభాగమున విలుపుకొనినాడను కవివక్కణచే కృతికర్తతోపాటు కృతిభర్త కూడ తమ ఆదరణమున గీతిసాహిత్యుద్దరిమధ్య అహమహమికతో స్పర్ధను రవళించినాడనునది కావ్యమున రూఢికెక్కినది.

అందులకే ఆశ్వాసాదిలో మంగళాశాసన పద్యపుటెత్తుగడలోనే ఈ కవి రాగమద్రాళంకారోపస్థితముగ శ్రీ, లలిత, గౌరీరాగములనుంచి కృతియంతటిని ఇచ్చే రాగమయము గావించునని బాస చేసినాడనిపించుచున్నది.**:

ఈ కవి తాను నరస కవిభావతురుడనని చెప్పుకొనినాడు. ఆతని కవితా చాతుర్యము నరసముగా సంగీతరసనమంచితముగా నిర్వహించబడుట ముదావహమగు విషయము. ఇందలి ఇతివృత్తము శివమాహాత్మ్య ప్రతిపాదకమై సుప్రఖ్యాత గీర్వాణ కవిచంద్రుడగు చల్లూరిని కథగ పండితారాధ్య చరిత్రమున నుట్టంకితము.

* “కవిగురు శేషనాక్కాం తాధిపులబోలు - సత్కవిశ్వరులు
పార్శ్వములఁ జెలగ
తుంజురు నారదాదుల గెల్వజాలిన - గాయకులగ భాగముల మెలయ”
శృ. మ. చ. i - 6

** “శ్రీలలితంబు సానునయనీతగుణంబును జారుపాద
.....
బోలును గౌరి తండ్రి బడిఁబుట్టిన దంచు హసించుళంభుడే
వేళని జారడి కాకునకు వేడుకనీపుతకాము తార్థముల్”
శృ. మ. చ. i - 1

ఈ కావ్యనాయక సహజసౌందర్య సమంచితయు గీతిసాహితీ పారీజయ శీలవతియునై వేశ్యాకుల సంభవయగుట సవిశేషము. కథానాయకుడగు మల్లాణుడును నాయకయగు పుష్పగంధియు సంగీత సాహిత్యాభ్యవసమున సహ పాతులగుట వలన కథాంతరికముగనే ఎల్లనార్యునకు గీతిసాహితీ ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించుట కనువుచిక్కినది. మల్లాణుని మెప్పింప పుష్పగంధి గావించిన విద్యాభ్యాసమున సంగీతనాట్యములే ప్రధానములై ఇట్లు భాసించినవి.

“మొగవరి కట్టడు మొనవుకోలాటంబు
చొక్కంపు మురువులు చిక్కిణీలు
దరువు బారబడు దేశిబహుళరూపు
బందురగీత ప్రబంధ వితతి
వరున వద్యదేశిబంగళకంబు కంచి
కొరుతి కట్టడ చిందు కొటియకాడు
వరుకురాముడు వీరభద్రుండు కల్యాణి
చొవదంబు నెకతాళి శద్దమాది

దేశి కుద్దాంగంబులయందుఁ దీగఁబోడి
వటుతరంబుగ నిజపాద కటకయుగళి
కఖిల పాత్రమ్ములును బొమ్మలగుచు వ్రేలఁ
బూన్కివహియింప బొగడంగ పుష్పగంధి”

“సఖియ రేపును మాపును సామునేయు
వగలు రేయును చదువుపైఁబొళినుండు
వెలయు సంగీతసాహిత్య విద్యలందుఁ
గమలలోచన విస్మయగానెఱింగె”*

* శృ. మ. చ. i - 3

ఈ నాట్యప్రక్రియల వివరణము పుష్పగంధి ఆలయమందు గావించిన రంగప్రవేశ శృత్త్యసౌందర్యమున వివరింపవడును.

ఇందు మొగవరి, కట్టడ, కోలాటము, జక్కిణి, చిందు, బహురూపము మున్నగు దేశాళుద్ధాంగ నాట్యములు ప్రసక్తములైనవి. ఈ నాట్య ప్రక్రియలు ఇతఃపూర్వము నృత్యరత్నావళ్యాదుల ఆచారముల వివృతములే. నాట్యసంగీత పాధనను కేవలము పుష్పగంధియేకాక మల్లాణుడు పుష్పగంధియుగూడి మాడి సహచరులై కావించినారవికూడ కవి ఇట్లు వివరించినాడు.

“స్వరమండలమును జంత్రము నొకవేళ

నింపు మీఱంగ వాయించుచుండు

కిన్నెర పీఠయుఁగేళిమై నొకవేళ

ముట్టి చూతురు జగన్మోహనముగ

సొంపుగా దండెలు శ్రుతిఁగూర్చి యొకవేళ

పదములుఁ జిందులుఁ బాడుకొండు

గీతప్రబంధముల్ కేళి జక్కిణివలతు

లను కొండురొక వేళ మనములలర

నార్యహస్తంబును జూ.... కావళియును

మక్కువరలంగ రాజింతురొక్కవేళ

మంజరులను, ద్విపదలును సమంజసముగ

బదువుకొను చుండురొకవేళ సరసలీల”*

ఇట్ల స్వరమండలమును తంత్రీవాద్యమునుగూర్చిన ప్రస్తావన వినవచ్చి నది. ఈ స్వరమండలమునకు అంగ్లేయుల ‘హార్ప్’ అను వాద్యమునకు కొన్ని పోలికలు ఉన్నవందురు. దీని తంత్రులనే రాగానుసారిగ ఆయా స్వరములకు మేళవించుదురు. దీనిని శ్రుతివాద్యముగ, రాగానుసారిగ మేళవించి గానమునకను గతముగ మ్రోయించుచుందురు. ‘కిన్నెర, పీఠ’ అను వాద్యములుకూడ ఈ వద్యమున వేర్వేరుగా చెప్పబడినవి. నాయకా నాయకులు దండెలను శ్రుతిగూర్చి కొనెడి వారవియు నుక్తమైనవి. దండెయనగా తంబురవంటి శ్రుతివాద్యమును

కొవవచ్చును. అలాపినియు, చాందాలికయు ఇటువంటివే. ఈ దండెనుగూర్చి కృష్ణరాయలు తన అముక్తమాల్యదయందు మాలదాసరి కథలో ప్రస్తావించినాడు.

ఇక కథానుసారిగ ఒకచో సంగీతావిర్భావమును పర్ణింపవలసినచోట సంగీతక తౌర్యశ్రీక సమగ్ర విలసనమునకుగూడ అవకాశమిట్లు లభించినది.

“అలి

కలరవ హంసకేకిరవ కాహళ మర్దళమండి తద్వసుల్
చెలఁగగ గ్రాడు నర్తనము చేయఁగఁబుప్పొడి రంగవల్లకల్
వాలచిన నాచ్యకాలనఁబోత్పగఁబూఁ బొదరిండ్ల సొంపునన్”*

ఇట్లు పసంతాగమనముతోపాటు కథానాయకకు యావనోదయమైనది. అమెకు కన్నెఱికము గావింప నమకట్టినదామెతల్లి. కావున అమె,

“తొలు వినికిన భవుముందట

నలికుంతల పుష్పగంధియాడెడు ననుచున్

గలయంగఁ బురములోపలఁ

మెలతుక చాటించె దిశలు భోరునఁగలగన్”**

అప్పుడామె పిలుపున—

“బావికా మధుదికా పావకాహళ ముఖ

తుండి కాళంఖాది తూర్యవిదులు

ధమరుక యల్లికా ధక్కళ మర్దళ

యల్లరీ యుంకార చతురమతులు

శిల్పక పితాపిషుంబీ మత్తకోకిల

బాదైన కిన్నరలాక్షణీకులు

పుంటికా జయపుంటికా క్రమమన లాళ

నవ్వపద్యాది ప్రస్తార చణులు

* కృ. మ. చ. ii — 1

** ,, ii — 2

సఖిలవాచాభినయ కళాప్రకటనటులు
 గాయకులు సంకనులు నాదిగాఁగలుగు
 మేళముల వారిఁగూడి సమేళ మొసఁగ
 శంభునగరికి వేంచేసి సంభ్రమమున“* సన్నద్ధులై నిలచిరట.

శ్రుతులకు నింపుగా శ్రుతికదంబముజేసి
 లీలనా రావముల్ మేళవించి
 మంద్ర మధ్యమ తారమానంబులడరంగ
 గమకించి విఖిల తాయములు ముట్టి
 పాదవౌదవ శుద్ధ సంక్లిష్టములు చూపి
 వివిధ రాగంబుల వేళనెఱపి
 యాహత వ్రత్యాహతాదుల సమకౌల్పి
 స్థానమానంబులు సరణినిల్పి

తాళమడరంగ సర్థంబుఁ దప్పకుండ
 నొప్పిరంజిల్ల రసములు నువ్వుతిల్ల
 నరునలేర్పడ నన్నింట వన్నెగలుగఁ
 జతుర గతులను పాదంగ శంభునెదర”** విడిచి వుష్పాంజలులు అప్పు
 ముఖవాతర్యములు నటించి....

“ఇందు ధయందు మెప్పుడరలేక్షణ పుష్పసుగంధి నల్పె వే
 డ్కందగు నృత్యముల్ మురజితాహళ మర్దకడిండిమధ్వమలు
 గ్రందుగ నెల్ల వారలకుఁ గౌతుకమీనఁ బదాంబుజద్వయం
 బందెలు గల్లుగల్లున విటావళి గుండెలు జల్లుజల్లునన్”***

* శృం. మ. చ. ii - 62

** శృ. మ. చ.

*** శృ. మ. చ. ii 63 న

“చారణ చాగడ చర్పరీ బహురూప
 దండ లాసాదిక భాండికములు
 కందుక కోలాటిక నాట్యతానవి....
 ప్రేరణ కుండలీ ప్రేక్షణములు
 శూళముల్ కుహుడక శుద్ధవద్ధతి చిత్ర
 వద్ధతిమన దేశ వద్ధతులును
 కైలోట లంబిక కరజైక కాళికో
 ల్లాసాది గీత హల్లీసకములు

నాదిగాగల్గు నృత్య నృత్యైక ముఖ్య
 నాట్యవిధములు సూచించినయ మెలర్ప
 జనులకెల్లను లోచనోత్పవముగాఁగ
 నాదెనా యిందుముఖి కొనియాడె జగము”***

ఈ వద్యములలో సంగీతక కౌర్యశ్రుతిక సమగ్ర స్వరూపమే ఈరూపముగ బహురూప నృత్యమును సల్పినది. పుష్పగంది గావించిన రంగప్రవేశ వృత్తమున తత, ఘన, సుషిరానద్దాది సకల విధవాద్యములగు వావిక, మధురీక, కాహళ, కుండిక, శంఖ, డమరుక, ఝల్లిక, ఢక్కుళ, మర్దళ, ఝల్లరి, ఝంకార, చిత్రవీణ, వివంచి, మత్తకోకిల, కిన్నర, మంట, జయమంట, ఘన తాళ, సప్తవద్యాది వాద్యములన్నియు ఒక్కవరి ఆ నట్టువాంగమున వాద్య సమ్మేళనమునొంది మొరపినవి. ఈవాద్య ధ్వనిమంతయు ప్రవర్తితమైన విదవ గీతమారంభమైనది. గానమునకు ప్రాణభూతము శ్రుతి. ఆ శ్రుతిని శ్రుతులగు పేదములకే ఇంపుగొలుపునట్లు వారుగూర్చిరది. ఇది “సామవేదాదిదంగీతం సంజగ్రాహ వీతామహః” అను సంగీతరత్నాకర సూక్తి స్మరింపదగినది. ఇక శ్రుతిని శ్రుతికదంబముగగూర్చి మంద్రమధ్యతారమానములలో ఆరావములను మేళపించిరది. అనఁగా మంద్రములో క్రింది వద్దమును, మధ్యస్థాయిలో పంచ మమును, తారాస్థాయిలో సైవద్యమును ముట్టిచూచియుండురు. ఆవద్ధతి అనాదే

కాదు ఈనాడుకూడ ప్రతి సంగీత సభాప్రారంభమున గాయకులు సాపా సాపాపాపా పట్టి శ్రుతి చూచుకొని వాద్యములను తదనుగతములుగ శ్రుతి చేసికొనెడి రీతిగ నేటికిని సాగుచునేయున్నది.

పిదప నట్లువాంగమువారు గమకములను పలికించి నిఖిల తాయములను స్వరస్థానములను స్పృశించిరవికూడ కవి అవినాడు.* ఆ పిదప వివిధరాగముల వేళలనెఱపి అనగ ఆయావేళల ననుసరించి పాడదగిన ఆలాపములనుగూడ వారు గావించిరట.

ఆ పిదప వారు ఆహత ప్రత్యాహతముల ననుసరించినట్లుగాకూడ ప్రస్తావించబడినది.** అనగా ఆహత, అనాహత, సమగ్రహములగు గీతాంగపు టెత్తుకోయినకు సంబంధించిన తాళదళ ప్రమాణములలో ఒక్కటియగు గ్రహ ప్రాణరీతిని అనుసరించిరని అనుకొనవలయును. అనగా స్వరస్థానమును, తాళ మానమును వానిసరణిని విల్పి నిర్వహించుట అక్కడ జరిగినదని తెలుసుకొన నగును. కావుననే గానము “తాళమడరంగ ఆర్థంబు తప్పకుండ” ప్రవర్తితమై యొప్పి భావోద్దీప్తమైన సంగీతరీతి అచరంజిల్లినదనినాడు కవి. ఇంత కాస్త్రోక్తరీతిలో నిర్వహింపబడిన ఆగానమున ఆసాంతముగ రసములుప్పటిల వరుసలేర్పడి అన్నింట వన్నెగలిగిదనుటలో అతిశయోక్తి ఏమున్నది? ఇట్లా గాయకులు చతురగతిని పాడినపిదప ఆపుష్పగంది శంఖునెడుటనిల్పి పుష్పాంజలి యొనగుటలో నాట్యము ప్రారంభమైనది. అఖిల దేవతలకు అందులతోడ పుష్పాంజలియొనగి నాట్యమును ప్రారంభించుటయనునది దేశ్యనాట్యపద్ధతి.***

* రాగవేళానిర్ణయము - చూ. ప్రాథకవి మల్లన. పు.

“అధవక్ష్యామీహ....వరరాత్రాదిన దినే”

** తాళదళ ప్రాణముల వివరణము - చూ. ‘చరిగొండ ధర్మన్న’ పు.

“గీతాతాతేక్య తీత.....”

*** చూ. శ్రీనాథకర్ణాటరీతి. పుట -

“కేనచిచ్చి క్రవాద్యన.... పుష్పాంజలి రితి స్ఫుటమ్”

పు. ర. vii - 74 - 75

పుష్పాంజలి నొసగు దేశపద్ధతిని జాలూపసేనాని నృత్తరత్నావళియందు వివరించి నాడు. దేశవిద్యావికారదులు పుటిలముతో పుష్పాంజలి గావింపవలెననిరిగాన దీనికి లోకవ్యవహారమున పుష్పాంజలి యనుపేరు ఔపచారికముగ అన్వర్థమైనదట. ఇట్లు పుష్పాంజలినొసగిన పిదప ఆనాయక ముఖచాతుర్యములు అసగా ప్రథమమున పుష్పాంజలియిచ్చుతీరులో స్థానకస్థితిలోనిలిచి అంజలింపిన పిదపముఖమందు మందహాసమునుచిందించి కనులనుత్రిప్పుచు నేత్రాభినయనము గావించుచు మెడను కదలించుచు గ్రీవాభంగమును అభినయించుట గావించినది అని తెలిపి కొనదగును. ఇట్టి పద్ధతినేటికిని నాట్యప్రారంభమున నట్టువరాంధ్రు గావించుచునే యున్నారు. ఇట్టి సుకుమారలాస్య ప్రభేదములగు ముఖజాభినయనాదుల ముగించిన పిదప తితమన ఆనర్థ వాద్యములు ఒక్కవరి భోరున మొరవినదట. అప్పుడా పుష్పగంధి ఇందుధరుండు మెచ్చుతీరులో మాహేశు లొసరించు తాండవరీతిలో వదాంబుజ ద్వయమందున్న అందెలు ఘల్లుఘల్లుమన నృత్యము గావించినదట.

అటుపిమ్మట అపుష్పగంధి ప్రదర్శించిన నాట్యహేహాకములలో ప్రక్రియా వైవిధ్యము ప్రకటితమైనది. ఆనాడు వాడుకలోనున్న నాట్యవైవిధములనన్నింటిని

* ఈనృత్తములలో కోల్లాటనర్తనము, ప్రేరణి, ప్రేక్షణములు ప్రా. అం.క.సం.ప్ర. భా. 1 నాచనసోముని నాట్యవివోదమున వివరింపబడినది. పుట. 157 - 161. ఖండిక, కందుక, దండలాస్యములు పినవీరభద్రుని సంగీతభద్రకలో వివృతములు భా. 1 ప్రా.అం.క.సం.ప్ర.

ఇక చారణనృత్తము :

“నానామ ప్రాసమధురాన్ దోహకాన్ రసవిర్భరాన్
రసోచితేన రాగేణ గాయంతో దేశకాకుభిః
వాద్యావి కరణైః పక్తృదవైః (భీమా) కృతోత్తరైః
ఉద్ధతైః పాదవిన్యావైః భ్రమరైరపి భూషితైః
హస్తాభ్యాం బహుభంగీభిః తావైః చందమనోహరైః
యత్రభిసారాష్ట్ర దేశీయః చరణాః లలితోద్ధకమ్
ప్రియశ్చే దంతరీయాశాం పల్లవైరవగుంతితాః
నృత్యంతి మందలావృత్త్యా శక్తస్యాత్ చారణనర్తనమ్”

సృ.ర. vii - 135 - 138 చూ. చిందునృత్య వివరణము. 11 పు

ఇది ఎల్ల నార్యుడు అనుభవపాక్షికముగా సుప్తంకించియుండును. కాని వానిలో కొన్ని నేడు వాడుకలో కానబడనందున వాని నామములే అంతుబిష్టకున్నవి. వీనిలో సుప్రసిద్ధములైన చారణ, బహురూప, దండలాక్క, భాండిక, కందుక, కోలాట, ప్రేరణి, కుండల, ప్రేక్షణికల లక్షణములు నృత్యరత్నావళ్యాది గ్రంథములలోనున్నవి. వీనిలో అచ్చుతప్పులో, లేఖకప్రమాదములో ఆనుకొన

అధిబహురూప నృత్యమ్ :

బహురూపస్య లోకస్య త త్తద్రూప వ్రదర్శనాత్
 వేష చేష్టిత భాషాభిః బహురూపం నిరూప్యతే
 సర్వ (చీవ - చిది) రవాదేదిం.... నువగమ్ (ప్రకల్పకః)
 రంజకోమంజ వాగ్మోగ్మికల్యః కైవారకోవిదః
 సురేఖో రసికో రూపభాజనం భావకో యువా
 ౩ (వాయవేనేనితంవో) నాత్యుచ్చో నాతివాచునః
 సంస్కృతాదిమ భాషాసు నానాదేశోద్భవాసుచ
 దక్షః సదస్యతాభిజ్ఞః బలవాన్ విజితక్రమః
 ఆకుషేషాంతర గ్రాహే ప్రస్థానోచిత పాఠకః
 స్వ తుల్యాను చరైర్మ్యుక్తో చుండిత త్మక్రమ మార్గజః
 మధురధ్వని శారీరో బహురూపి విగద్యతే
 గుణైరేభిః యతాశ్రీవా మతా ముండన వర్జితైః
 త్రివిధాభినయే నాద్యం లోకధర్మముపేయుషా
 సాత్త్వికేన పరితృప్తం హావభావైరలంకృతమ్
 ద్వి చతుశ్చరణాపాద సంజీవాభినయాంచితమ్
 వ్రధమమం ప్రవిశేత్ పాత్రం సకలా లోద్యంసంయుతం
 వాద్య ప్రవర్తితైః (పాటైః?) నృతైరపి మనోహరమ్
 నృప వంతేన వా లోకప్రసిద్ధ చరితేన వా
 యన్నాద్యో (వర్జితం) ౨ సాక్షత్ తత్కుల్యాదత్ర కృత్రిమమ్
 అత్యంత గ్రామ్యభాషాధ్యమవిష్టం యత్ సభాసదామ్
 ౩ యచ్చ బహురూపం న తన్మతమ్”

దగినవి రెండున్నవి.. అవి చాగడ, దండలాసకములు. వీనికి దగ్గరివైన పదములున్న నాట్యవద్ధతులు స్వత్రారత్నావళియందు కలవు. చాగడకు బదులు చావడగ, దండలాసకమునకు బదులు దండరాసకముగ గోచరించుచున్నవి. అట్లే నాట్యతానమును నాట్యరాసకమని యనుకొనవచ్చును. ఇందలి చర్పరీసూళములను నవి గీతప్రబంధ భేదములు. చర్పరీ నాట్యవిసోదమన్నదికూడ వేఱుగానున్నది. ఇక శుద్ధవద్ధతి, చిత్రవద్ధతి, మనదేశ్యవద్ధతులు, మార్గిదేశ్యవద్ధతులు కలగలువగు శ్రీనాథుని కల్లాటాణివలె ప్రవర్తిలిన నాట్యప్రభేదములై యుండవచ్చును. ఇట్టివి అదిగాగలుగు ముఖ్యనాట్య విధములను ఆపుష్పగండి ప్రదర్శించి సభానదులను మెప్పించినదట. ఇవికాక ఎల్లనకు ఆముఖ్యనాటకములుకూడ కొన్ని తెలిసియుండును. వానినన్నిటిని పేర్చేర వరుసన చెప్పలేదు. చెప్పినవానిలో కొన్ని వివరణమునకు అవకాశము లేకుండయున్నవి.

ప్రథమాశ్వాసమున పుష్పగండి నాట్యపాదదనగా నేర్పినవి మొగ, వరి కట్టడ మొనపు మురుగును, బారబడు, కొరుతిపుహుకడ, హల్లీసక ప్రక్రియల స్వరూప స్వభావమంతు పట్టుబలేదు. ఈ హల్లాసకమును శ్రీనాథుడు కూడ భీమేశ్వర పురాణమున స్మరించినాడు. వీనిలో కొన్నింటిని మాత్రమే నేడు వాడుక గోనున్నవానికి దగ్గరగా ఊహించుటకు అనువగుపడుచున్నది. ఆ ఊహ ఇదమిత్యమని నిర్ణయింప పరమార్థమని చెప్పలేము చిక్కి, దరువు, బంగళకము, కంచి, పరశురాముడు, వీరభద్రుడు, కల్యాణి, చౌపదము, ఎకతాళి, తైలాట, అంబిక కరణాదికములట్టివి. వీనితో చిక్కిణియనునది యక్షిణి, జక్కిణి, చిక్కిణియని జక్కుల పురంద్రులాడెడు నాట్యప్రభేదములైయుండును. ఇక దరువు అనునది నేటి హరికథారచనమున గనబడెడి దఱువనుదానికి అద్యమగు నాట్యసంగీత రూపమైయుండవచ్చును. బంగళకంబను దానిని వంగ దేశాయాత మగు నాట్యప్రభేదరీతిగా ఊహించుటకునువున్నది. కంచీయనునది తమిళ దేశపు కట్టబాట్లతోకూడిన నాట్యరీతిగావచ్చును. కొరియకాడనునది దక్షిణాంధ్ర సాహిత్యమున గనబడు కొరవంజి నాట్యప్రక్రియ ఏమో! పరశురాముడు వీర భద్రుడు అనునవి ఆనాట్యసుందరీ పురుషవేషములు ధరించినటించిన తాండవ ప్రభేదములు గావచ్చును. కల్యాణి చౌపదమును కల్యాణి రాగమునగూర్చిన

నాలుగు చరణముల వదరీతియగు చతుష్పది (వదచాళిక) యైయుండవచ్చును. ఏకతాళియనునది ఉద్గ్రాహద్రువములను రెండింటిని పాడి ఆఖోగద్రువముల రెండింటిని గానముచేసి సమాప్తము చేయవలసిన ప్రబంధప్రక్రియ యిది. ఏక తాళోపస్థితివలన *దేసకి (దేశికకు ప్రాకృతిభాషా రూపము) ఏకతాళి - అను నామముతలిగెనదురు. ఇక తైలాటమనునది కోల్లాట సృత్తభేదముగావచ్చును.* లంబకమనునదిగూడ ప్రతంభకమను నామాంతరముగల ప్రబంధవిశేషమే.***

ఉద్గ్రాహమును తాళరహితముగ రాగాలాపనమువలె పాడి ద్రువ స్థానోద్గ్రాహమై పిదప వదమోద్గ్రాహములోని మాతువును అన్యధాతు బంధము వలె పాడవలెను. ఇందు భాగలంభము, లంభవదము, అనులంభము, ఉప లంభము, అనాభోగము విలంభము అను ప్రభేదములు ఎనిమిది రీతులలోనున్నవి. ఇది తారావళిజాతికి చెందినది.

కరుణప్రబంధము : ఇది స్వరార్యము, పాట పూర్వకము, బంధాదిమము, వదార్యమము, తేనార్యము, బిరుదాదిమము, చిత్రార్యము, మిత్రకరణము అని యివి ఎనిమిది విధములు. ఉద్గ్రాహద్రువములు సాంద్రసరబర్దములు రాస తాళమున ధృతలయ్యేందు ఇది నడుచును. ఈ నాట్యప్రభేదములనన్నింటిని పేర్కొనుచునుబట్టి ఎల్లనార్యునిదైన సృత్యసంగీతప్రజ్ఞువన కవగతమగుచున్నది.

ఎల్లనార్యుడు ఈగ్రంథమును శృంగారమర్మణ చరిత్రమనినాడుకాన ఏక ద్రసోపస్థితకై కొన్నియెడల కామశాస్త్ర ప్రసంగముల గావించినాడు. కాని ఒక చోట మాత్రము సురతమును తాండవముగ నుత్పేక్షించి తద్రీతిని నాట్య ప్రక్రియవలె తానే ప్రయోక్తయైనట్లు ప్రకటించినాడు. కాని ఇట నన్నెచోడుడు గావించిన ఇట్టి వర్ణనమే స్మరింపదగినదైనది.***

* దేశికకు ప్రాకృత భాషారూపము.

* కోల్లాట సర్తన వివరణము. చూ. చాచన పోమున నాట్యవిసోదము

భా. 1. పుట - 157

** ఏకతాళి, కరణ, లంబ ప్రబంధముల వివరణములకు ఆధారము శ్రీ రజనీ కాంతరావుగారి ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము పు. 63 - 64.

*** ప్రా.ఆం క.సం.ప్ర భా - 1. "నన్నెచోడుడు" పుట. 70.

“కరమణి కంకణ క్వణము

కంఠరవంజులు కౌంచి కానము

కరమణి కింకిణీధ్వని వ

దవ్యయ నూపురరావ మింపుగ

సురతనవీన తాండవముఁ

జూచి మరుండనునొజ్జ వ్రేయుపెన్

దరువన వేణి వీపుననను

దార్కొనె నాట్యపు బొమ్మయోయునన్”

ఇది శృంగార మల్లజచరిత్రమగుట వలన శృంగారము తొణికిసలాడినట్లు రచితము కావలెనుగాన ఏకద్రవోద్దీప్తకమై సంగీత తౌర్యత్రిక సమగ్రస్వరూపము ఎల్లయెడల ఎల్ల నార్యుని రచనలో భాసించినది. ఈ కవివరుని నాట్యసంగీత భావన రాగరంజితమై రసోద్దీప్తమైనది.

చిందు నృత్యమ్ :

తాలచ్ఛందానుగైః పాతైర్యతి ప్రహరణాదిభిః

కరతాల తరోపేతైః వాద్యవక్త్రభవైః స్పృహ

పాదైర్లలిత సాల్యాంగైః దారీభిః గతిభిస్తథా

శ్రవ్యైః ద్రవిడ దేశీయైః క్లప్తైః తత్కాకు రీతిభిః

గీతార్థాభినయోవేతైః ద్వివదైః చింతు సంజ్ఞకైః

వ్రయోగైశ్చాపీతైః కిక్తు వ్రచురైః సులభై ర్ముహూః

నృత్యయః ప్రమదాయత్ర సువేషాః సవయోవనాః

సు కలాసంవి తన్వంత్యః పత్యుర్మధ్యేమనోహరమ్ .

చింతు నృత్యమితి ప్రోక్తమిదం ద్రవిడ వల్లభమ్”

దామర్ల వెంగళ భూపాలుని తౌర్యత్రిక ప్రజ్ఞ

కాళహస్తి ప్రభువరంవరలోనివాడై ఐహళ్యాచరిత్ర రచయితయైన ఈకవి తన ప్రబంధాశ్వాసాంతగద్యంలో తాను సరస సంగీతసాహిత్య సకల కళావిచక్షణ సమాశ్రిత విద్యత్కవిరక్షణదక్ష వీక్షణుడనని చెప్పికొనినాడు. తాను చెప్పికొనినమాట దబ్బరగాకూడ కావ్యాంతరీతముగ సంగీతాధిక కళావైలక్షణ్యమును ప్రదర్శించినాడు. ఈతడు సాహిత్యకృతసాహిత్యుడై సరససంగీత సహృదయుడై తన తౌర్యత్రికరీతిని కావ్యరచనమున ఇష్టచేవతా స్తుతినుండి గ్రంథాంతము వఱకును ప్రదర్శించుచునేయున్నాడు. ప్రప్రథమముననున్న మంగళాచరణ పద్యమును శ్రీరాగాంచితముగానిట్లు కూర్చినాడు.

“శ్రీమద్భూమి తనూభవాకబర భూసీమంత సీతాలలం

తీ ముక్తామణిపేరి విత్తువకు జ్యోత్స్నీకాంత కాంతిచ్చటా

భూమంబుంబిందుఁజిల్లు తక్కు నునుఁజూపుల్పూచు శ్రీరాముఁడీ

దామర్లాన్వయ వేంకటాద్రి విభునిన్ ధన్యాత్ముఁఁజేయుతన్”*

ఆ పదవ గౌరీస్తుతియందు రాగముద్రాలంఠోపస్థితముగా నిండు గౌరీ రాగము నిక్షేపించి రాగమాలికనే యిట్లు గూర్చినాడు.

“అమరినదీ సమేత కమలాప్త భవాయచి శీతభూథరో

త్తమ రమణీయసీలలజదద్యుతీ వైఖరి వెల్లడినిపై!

నమరిన సింధురాజ తనయాదివ దీపిత దీప్తిమీఱుచున్

రమణుని యర్థదేహమున రంజిలుగౌరి కుభంబులీవుతన్”**

ఇక చతురాస్యవి స్తుతించుటయందును, వాణీమతియందును తనకుగల వీణావాదనాభిరుచిని సాహితీ సరసత్వముతో మేళవించి ఆవాణీ బ్రహ్మాణీకుల అన్యోన్య దాంపత్యజీవనమునకే ఒక చక్కని ఊహాచిత్రమును సంగీతసహ

కృతితో నిర్మించినాడు. చిత్రకారుడై తన “సరస సంగీతసాహిత్య సకల కళావిచక్షణ” విరుదమునకు సార్థకమునొడగూర్చి కొననాడు.

“వాణిపాణి వివంచికాకల కలక్వాణాప్తికిం జొక్కి వా
క్వాప్రజేకుందె వీణ కాయకుచ విభ్రాంతి న్నఖంబొత్తి బ్ర
హ్మణి హాసముఁగాంచి కచ్చపి సమాఖ్యందావిపై వ్రాయు గీ
ర్వాణజ్యేష్ఠుఁడు ప్రోచు వేంకటన్నవ ప్రద్యుమ్ను నెల్లప్పుడున్”*

“జగములైచ్చ వివంచి మీటితివి నీ సంగీతసాహిత్యము
ల్పొగడ నేర్చునె యొక్కరుండు కతినంబుల్తప్పరీ పాకము
ల్పగఁడొక్కంత యెఱుంగ నేర్చునమ బ్రహ్మణికు నర్హొక్తికి
న్నగుచుంబయ్యెదఁ జక్కఁ జెక్కికొను వీణాపాణిఁబార్థిరచెదన్”**

తనకుగల సంగీతప్రీతి చందురునకుగూడ ప్రకల్పించి ఒక పన్నివేళమును నగరవర్ణనమునందు ఇట్లుగూర్చినాడు.

“సగరీ సౌధశిఖావధూ మధురగాన శ్రీద్రవద్రత్న సౌ
రగణంబాత్మ శిలా గృహంబవియ గీర్వాణీ తతుల్వానక్రిం
దుగృహాథో గతుఁడించుడైందవ శిలాతోయంబుగాఁడ స్పెరించ్చి
గి గణించున్పరిగూడుమే తనదు చక్కంబాడున క్కొమ్మలన్”***

అంతటితోనాగక ఈసంగీత సరసహృదయుడు ఉపేంద్రుని అంతిపురీ రహస్యమునిట్లు చిత్రీకరించి దానిరీతిగ రాగమయము గావించినాడు. ముని వరులుకూడా శ్రీకృష్ణుని లక్షణావీణాకళానాంధ్రనున్నదోయని ఊహింతురని తెలుపుచు తన భావనలో శ్రీహరివిలాసమునిట్లు చిత్రించినాడు.

* బ. చ. i - 5

** ,, i - 6

*** ,, i - 84

“వీణావాద్యము గద్యవద్య కవితా విద్యావిన్నోదంబు క
ల్యాణీ కన్నడ పారసీ ముఖముఖావాంబులా నద్దక
ల్యాణీ ఖూత విచిత్రలాన్యము ప్రశంస్యాంభోద హాస్యామణుల్
త్రాణంజూప మురావహారి హరియుద్యానోర్వి సుందెం దగన్”*

ఇక చతుర్థాశ్వాసమున ప్రస్తుతమైన పెండ్లి వేడుకలో ఈ సరస సంగీత సాహిత్య సకలకళా విచక్షణునకు తగినంత అవకాశము లభించినది. తౌర్యత్రిక ప్రభుశతాయుత సంరంభముతో ప్రహ్లాదమే విండిపోయినది.

“వింజామర.... బిరుదులున్ బ్రహ్మాండమున్నిండగన్
దక్కానినాద భేరిహుడుక్కా పటహచ్చటాపటు ద్వనులును న
మ్యక్కాహళ కారవములు దిక్కండము ప్రక్కలించె ధిక్కార
మునన్”**

రణరంగధీరుడైన ఈరాజకవి ప్రచోదనాయుత ప్రపదభేరి భాంకార రవములనేగాక తాలనాసంయుతమైన లలనా గానమునందలి మొడుపులనుగూడ బాగుగా నెఱిగినవాడనుటకు ఈవద్యము తార్కాణము.

“జవరాండ్రుగారొకతెగా యనిపించినయైక కంటిచే
నవమొక యింత వత్తుమను సామజయానలయాన నాబ్జముల్
ధవళరుచుల్ గనందముకు దైవత యౌవతమీడు జోడుగా
ధవళము వాడిరిద్దఱు సుధాకర బింబముఖీ శిఖామణుల్”***

ఇట పెండ్లిలో ధవళము పాడుటయను దేశిక గానరీతిని వ్యక్తముచేయుచు యుగళగీతిని గానము చేయునపుడు ఇరువురి కంతములు సమశ్రుతిలో మేళవింప బడి ఒకరే పాడుచున్నారన్న భ్రాంతిని శ్రవణముఖమును కల్పించవలెనను సంగీత

* బి. చ. ii - 73

** ,, iv - 82

*** ,, iv - 78

కాత్రవ్యాయమును వెంగళభూపాలుడు సంగీత సరసహృదయుడై వ్యక్తము చేయుచున్నాడు.

“ఆ కల్యాణంబున గౌ

రీ కల్యాణంబుల రము హరింబొగడిరినా

నా కల్యాణులు కోకిల

కాకల్యాణ వదకంతకప్రమ ధ్వనులన్” * పచారించుచు ముత్తైదువులు పాడిన రమురామ, గౌరీ, లక్ష్మీ కల్యాణగీతికలను పాడినతీరును వ్యక్తీకరించి కల్యాణము వేడుకలను ముగించినాడు.

ఇక పంచమాశ్వాసము వెంగళనాథునకు అభీష్టకళయైన నాట్యవినోదమును ప్రవృత్తము గావించుటతో సంపన్నమైనది. మణిమంజరి యనునొక సర్వకళాశాస్త్రము : భివర్ణించుటలో వెంగళ భూపాలుడు తన నాట్యకళాభిజ్ఞతనంతటివి ప్రదర్శించినాడు.

“కెం జిగురుటాకు పదవింజిదుమ వాదపద కంజ మదసీల మణులం
జాణుకుఁ గెంపుల్

పింజి గొమనూపురము మంజుల యుళం యుళలకుం జొరఁగరాబ్రహ్మవరంజి
చిలుగంట

రంజిలెడు మేఖల వయంజులుచి మంజుతర శింజిత యుజుండుజుల వుంజి
గనుపింపన్

లంజెల శిరోమణియనందెలఁగు లోకకుకవంజరి తహసమణి మంజరి
నటించెన్” **

“అంతి యెలంతఁ దీర్చికొననంత వసంత పికాను లాపికా

వలికి మణుంగఁగోరి మువల్యులకోరి గతింధురీలు న

వైలువడెఁ జాళుంటి తన చిల్కడకోపు నయంబురేఖయు

స్వేద కొమఁగంపు పొంపెనఁగ బిత్తరి పాదరసంబు తైవడిన్” ***

* బ. చ. iv - 97

** „ v - 69

*** „ v - 70

“తిగుడుత తత్తరత్తకిట దిక్కిట దిక్కిట దిక్కితో తరుం
జగ జగ యుక్కు యుక్కు కిణ యంకిణ యంచులతాంగి రంగముం
వగఁ జొరఁబాణితై మొరఁబదబుఁగదలె వతత్పదోద్ధత
న్నిగళముఁద్రెంచుకొన్న రతినేతృ మహోగ్ర మహావళంబనన్”*

“అర్ధాభినయవేళ నంగరేఖా రూడి

గల్గి గిల్ల విజాతి గానికోవు
కడకట్లరెడు తత్తకార గౌరవము
మొరయుగ్గడించుచో ముద్దుఁబలుకు
లయగలు కొనుచోటి లాస్య హావప్రేడి
యాదిగూడిన చోటి యందగింపు
జతి యెత్తికొలుచో జతగన్న పొదలిక
తీరు మానముచోటి తేటసొంపు

కాంక్షఁగనువారి నీరుగాఁగరఁచి నైచె
నన్నునన్నాట్యపాట నంబుండనిమ్ము
పాట లామోద మొకపాటఁబాటపాడ
మాటకమ్మరో మ్రోటుమన్ తేటలొత్తె”**

“చరణానుచిత వాద్యమురజి నెఱ్ఱఁగఁజూచు
వాల్చాపు మరుతూపు వాడిదిద్దిఁ
దెత్తెయ్యటంచు ధాత్రికిఁ జూపువడ సూత
నెత నై ప్తికుండైన నెదకుఁగోరన్”***

* బి. చ. v - 71

** ,, v - 73

*** ,, v - 74

“పదవాక్య దృక్పూర్వ బహుభిన్నయ లీలఁ

దముఁబిల్చుటయెగాఁగ క్రమములెంచ

కదలెనో కదలదో నుదతి పుటాలమే

శవురంచుఁ బ్రదచూడ్కి కవుఁగలింప

కేటికాశయ కాటికానద గళితల .

లత తాకానసానొల్ల లక్క పొల

ధర్మజ జకణ కైంకర్య”*

ఇటు వేంగళ భూపాలుడు నాట్యశాస్త్రపేత్తగానేగాక నాట్యప్రయోక్తగ సరస సమంచిత నాద్యాభినయ రిరంసువుగ గోచరించుచున్న మణిమంజరీ నాట్య ప్రదర్శనమును నిర్వహించినాడు. తన యాస్థానమున తానుగాంచిన వివిధ నాట్య ప్రదర్శనములయందలి నిగ్గునుదేల్చి మణిమంజరీ నాట్యముగకూర్చి ఇటు ప్రదర్శించి కృతార్థుడైనాడు కవి. ఈ నాట్యాభినయాభినందనమును తన మాటలలోగాక అనాటి సామాజికుల ప్రళంసా వరంవరలలోగూర్చి నాట్యసన్ని వేశమును రసానంద పారవశ్యప్లావితము గావించినాడు. దానికి పద్యము తార్కాణము.

“నిలచిన నిల్కడెల్ల గణవీయము చూపిన చూపులన్నియుం

దొలకరి మించులించుక మనుం దళుకిచ్చగఁజూచు చూడ్కియుం

గలువల కోరికోల కడకట్లను మెట్లపై యెత్తు శబ్దమ

వ్వల జగజెట్టి పాత్ర తలవంపని మెచ్చిరి జాణలచ్చెలిన్”**

ఇట్లా నుందరి నాట్యమును మెచ్చిన సభికులలో ఒక వైశ్యయువకుడు ఆమెను కామించి తన ధనమంతయు ఆమెకు ధారపోయుటకు సన్నద్ధుడైనాడు. అతడాయంటికేగగా ఆమె అతనిముందు వీణ వాయించినదట. ఈ వీణవర్ణనలో వేంగళ భూపాలుని నాటికి ఉప్పటి వీణ స్వరూపమునకు దగ్గరగా పరిణతిచెందిన వీణారీతి వ్యక్తము.

*

“కపచె మెఱుంగు కొప్పనగకాయలు కాయల కొప్పు దండముం
జొప్పుడు దండమట్లు రహింజూవిన మేరువు మేరువుంబలెం
దప్పని మెట్ల మెట్లకొకదారిగ నేర్పడు శిల్ప తంత్రులుం
జెప్పగ రాని వీణెదన చేతికిఁదమ్ముఁడు తెన్నియిచ్చినన్”

“కోమటి చూడఁగాంత యొకకొంత వదంబొక కొంత పల్లవిం
జౌమెర వళ్లచూపి గురుచెంతకు వీణియఁజేర్చి దీనిపా
టే మహిపాలకుండెఱుంగునే యని వైశ్యుని కాన్కగన్గొన
న్వేమఱుఁగాంచి యమ్మఁబిలువేయుని చేటిని బిల్పినంతటన్”

ఇట్లు వెంగళ భూపాలుడు సన్నివేశగతముగ తౌర్యత్రిక ప్రజ్ఞను ప్రదర్శించిన రీతినిబట్టి ఈతనికి గీతవార్యములకన్న సృత్యముపైని మక్కువ ఎక్కువయని భావింపక తప్పదు. రాజైన ఈకవి సంగీత సరసహృదయుడని వాద్యప్రియుడని నాట్యవినోదకల్పిత మానసోల్లాసుడని బహుళాశ్వచరిత్రము చాటుచున్నది.

మట్ల అనంత భూపాలుని సంగీతపరచితి

దామర్ల వేంకట భూపాలునకు స్థావర్యాది కళావిలసనములందు ప్రతి స్పర్థిగా నిలచిన నమకాలికుడు మట్ల అనంత భూపాలుడు. ఈతడు ఆలయవిరూపాదిక శిల్పకళాసృష్టిలో వేంగళ భూపాలుని మించినను కావ్యవిరూపాది దక్షత తయందును సంగీతాదిక కళావిలాస వ్యక్తీకరణమునందును దామర్ల భూపాలుని మించలేదు. ఇతని కతుత్స విజయమున ఒకటి రెండు సంగీతప్రసక్తులున్నవి. అవియును యదాలాపముగ, ఆలవోకగా దొరలినవి మాత్రమే అని చెప్పవచ్చును. ప్రథమాశ్వాసమున తననుగురించిన ఆస్థానుల భావనలను వ్యక్తీకరించు సందర్భమున—

“కరుణాగరిష్టులు కమలాక్షుడవియును

వీరాగ్రగణ్ధులు విజయుడవియు

....

భోగసంపన్నులు పురుషూతుడవియు

వైణికాగ్రే నరుల్వాణి యవియు

....

....

నెనరఁగొవియాడఁగాఁ బురం బుండునేమొ

దయయు శౌర్యంబు నీగి నత్యప్రతంబు

విభవ సంగీతపాండిత్య విష్ణుభక్తి

లనఁగ దనరుఁగుమారుడనంత విభుడు”* అని చెప్పుకొనినాడు. కాని ఆ సంగీతపాండితిని కావ్యమునందెచ్చటను ఓహో యనునట్లు ప్రదర్శించలేదు.

కథపాగిన పదవ రంగశాయి రంగధామమునుజేరిన శుభవేళలో దివిజకోటి భువికేతెంచినపుడు వనమయారము—

“అ త్తరివి దివ్యమురజానకుల ధిందిం

ధిత్తిమికిఁ జిత్తము దేలనల నృత్తా

యత్తమగు మెచ్చునకు నచ్చరంతోడన్

బొత్తుగలపెన్ నృప తపోవనమయూరుల్”* అనుచు అనాహత సంగీత రీతిని ప్రస్తావించినాడేగాని అవకాశమును వినియోగించుకొని తన సంగీత పాండిత్యమును ప్రవక్తిక్తము గావించలేదు. అట్లే మఱియొక్కచో

“శ్రీమద్ద్రంగ విమానమానిత శిరశ్శృంగారుఁడా రాజయో

ధ్యామార్గంబున వచ్చె దుందభి మృదంగారావముం గాహక

గ్రామారావము దిక్కుడుంగ జనితారావం సేవింప రం

దో ముందోడక వచ్చె రంగవతి యంచుద్దండమై”** అనుచు. రంగనాథసేవార్థుల ఆహ్వానించు సందర్భమున ప్రవర్తించిన పద్యమున సుషిరావద్ద వాద్యగ్రామారావమునుగూర్చి ప్రస్తావించినాడేగాని అద్దానిని తన సంగీతపాండితీ సహకృతిలో నమన్వయింప యత్నించలేదు.

ఇంకొకచో రంగధాను విర్రాజనందర్పమున ఆమరశిల్పాచార్యుడు ఒక ప్రదక్షిణవిధినుభయ నాట్యంబుల మేళంబులకుఁ జండ్రళాలయనిచి నాడనినాడేకాని నాట్యప్రదర్శన వైవిధ్యమును మాత్రము వెల్లడించలేదు. అలవోకగ—

“బలియేగ మద్దెల తాళము

నెలగగ నాణజము మెరయ సేవావేళం

గెలఁకుల బొమ్మల కొమ్మల

కొల కొలమను క్రండుగ్రిందు కోనెలయందున్”***

ఈ మాటలను పలికి ఆస్వామి అంగరంగవైభవము దెలిపినాడు. మఱుకనో నారదమౌనిచి సుకుమారుడు కలపికొని వరామర్శించి వన్నివేళమున అమహర్ని చేతివివంచించనందుకొని ఆతనిని—

* క. వి. i — 218

** „ ii — 5

*** „ ii — 16

“తివిచి చూడలేదె గవిననయెన్నందు
 నొకపు దుమ్ము గప్పియొప్పుడాఁగి
 తంతులూడి విననఁదన మొందెనిదియేమి
 మహతియినయునికి మౌనిచంద్ర”*

అని కుశలప్రశ్నము గావించినాడనినాడు. సంగీతపాండితీ విశేషస్వాంత
 డగునీకవి రణరంగధీరుడైన బహుకార్యవ్యాప్తుడైన ధ్రావణిపయగుట వలన
 తన సంగీతసాధనకుగూడ అట్టిస్థితినే ప్రకల్పించుకొని స్వీయానుభవ సంవాది
 పుట్టమునిట చిత్రించినాడెమో అనిపించుచున్నది. కావుననే కొన్నినాళ్లు గావించిన
 అవిరళ సంగీతసాధనాంతరము అద్దానిని మఱచిన వైణికుని చేతిపీఠాస్థితి ఇటు
 సాజముగ వ్యక్తీకరింపబడినదేమో! తిరువతియందలి గోవిందరాజస్వామి ఆలయ
 నిర్మాణమునీ పుట్ల ఆనంతభూపాలుడే గావించినారు.** అటు నిర్మింపబడిన ఈ
 ఆలయనిర్మాత ప్రతిమలలో ఒకదానియందీతడు వీణాధారియై గోచరించుటనుబట్టి
 ఈతడు వైణికుడని వీణానాదానుగతమగు గానమునకు మర్దనానాద సహకృతివి
 ఈతడభిమానించునని అలంకృతగా అనిన మాటలనుబట్టి భావింపవచ్చును. ఈ
 కవివరుని సంగీతపాండితీ అంతర్నిహితమై ఒదిగియుండి కావ్యముఖమున
 బహిర్గతము కాకుండుట విచారణీయము.

* క. వి. ii - 46

** ఈ విషయము నాకెరింగించినవారు మాగురుడేవి ప్రముఖ చరిత్రా
 పరిశోధకురాలు కుమారి డా॥ వై. పద్మావతి MA. Ph.D. గారు,
 (Principal K.V.R. Govt. College Kurnool).

కాచవిభుని మల్లారెడ్డి సంగీతరీతి

ఈ మల్లారెడ్డి షట్పక్రవర్తి చరిత్రా ప్రబంధ సేర్పాట. ఈతడు సంగీత పరిజ్ఞానమును వీణావాదనా పటుత్వము కలిగినవాడని కావ్యాంతరిక సంగీత ప్రసక్తులనుబట్టి నిర్ణయించుట కనువున్నది. ఈ షట్పక్రవర్తి చరిత్రమును నుజనరంజనీ ముద్రాక్షరశాలవారు వేర్వేరుగా అయిదు రాజాలకథలను 1899 లోనే ముద్రించినారు కాబోలు. అందు హరిశ్చంద్రుని చరిత్ర నలమహారాజా చరిత్రములు క్రిమిదష్టములై కొంతగమాక్రమే లభ్యములైనవి. ప్రథమాశ్వాసము అవతారిక మున్నగునవి లభ్యములయిన ఎడల మఱింతగనీకని సంగీతపరిచిత్తనను శీలించుట కవకాశముండెడిది.

దొరికినంతలో గావించిన పరిశోధనలో హరిశ్చంద్రునిగాదలో మతంగ కన్యలు ప్రదర్శించిన సంగీతకాత్రంపు విన్నాజము ఈతని సంగీతకాత్ర పాండితికి తార్కాణమై నిలచియున్నది.

“జీవా జొందించి జిగిచేసి తంతులు.

శ్రుతుల కనురజన సంగతిగూర్చి

వేళలు పరికించి యాలాపములకును

జాలుగా సారెలు మేళవించి

ముప్పది రేంద్రాగముల్ వాని మిత్రముల్

తద్వేదముల్ నమస్త్రము నెఱింగి

పరిగమపదని యన్పంజ్ఞా స్వరంబుల

జుంజ్ర గాత్రము కొక్కచాయఁదనర

బహు చూడాది గీతప్రబంధ తతులు

నఖ శిఖాంకుర ముఖరీతి నైపుణముల

రంగు వినఁగ రాలు గరగంగ వట్టి

హ్రూకు లిగురింపఁబాడి రమ్మగు పలపుడు”*

* ఇందుకొన్ని యెడల పద్యసంఖ్యాదికములు కీట దష్టములు. ఈ

ప్రతులు నెల్లారు పురమందిర గ్రంథాలయమున జీరపిత్తిలో లభ్యములు

ష. చ. ii - 131

ఇందు వీణావాదన వైఖరితోపాటు రాగరాగిణీలక్షణములు వేళావేళల గీత ప్రపంచాదులుగు ప్రక్రియలు స్మరింపబడుటనుబట్టి ఈకవికి సంగీతశాస్త్రముతో సున్న పరిచితి వ్యక్తము. ఆపిదప సాగిన కాళికాపురీవర్ణనమున ప్రవృత్తమైన ఈసీసమున ఈకవి రాగవివేకస్వాంతుడై రాగముద్రాలంకార సహకృతితో కొన్ని రాగనామములుంచుట ప్రశంసార్హము.

“మహితయై కాంభోజి మాలికా విస్ఫురి

సలలిత చామరచ్ఛత్ర పటలి

ద్విజవారాః స్ఫురద్వేద ఘోషార్పణి

కాళికాగరు ధూపగంధపాః

భాసుర శ్రీరాగ వంచవాద్య ధ్వని

భూరి ఘంటారవ స్ఫుట నిరూధి

యతులిత నీరాజనాభి రామక్రియ

ప్రకట మోహన వృషభద్వజంజు

నదుచుః జిత్రంబైన.... సహరహంబు

కుజ్యయంబైన రాగభోగోత్సవములు

వింపుదళు కొత్తుచున్న విశ్వేశరునగరు

జీరి దండప్రణామముల్ చేసి నిలచి”*

ఇక కాంభోజి, లలిత, ద్విజవారాః, శ్రీరాగ, ఘంటారవ, రామక్రియ మోహన మున్నగు రాగములు ప్రసక్తాను ప్రసక్తములుగా పద్యాంతరితములై విక్షిప్తలైనవి.

... ఆ పిదప చతుర్థాశ్వాసమున నలమహారాజు కథలభ్యమైనది. ఇందు వసంత వర్ణనమున సంగీతమునకవకాశము లభించినది.

“అళిగానంబు సరస్తరంగ వాద్యధ్వనముత్యముగా
వలయు గ్రామ మరున్నటుండు మలయన్ మాకందవాదీన్ లతా
లల నల్పాంగ నాట్యము ల్పలువనుల్లాపించి పైవై చెదరద
ద్విల సత్కీరక తారహారములు తీవిన మాధవుడెం తయున్”*

అట్టియెడ “నాడుంగొమ్మల పాండురచ్చదము రాస్వయముతోడుల్చి
నాడట గాడ్చు దుండుగపు మన్నేడు” అపుడు చిత్తములకు మక్తుగొల్ప జూచిన
మత్తాళులు పాడుచున్న సమయమున ఒక పాండువనపాలుని విధంబున జన
పాలుని కడకేతెంచి ఉద్యానవిహారమును చేయరమ్మని ఇట్లాహ్వనించినాడట.

“ఆరామాభిరాను విశేషంబు కలకంఠ నాదమేదురంబు, కలహంసయాన
విరాజమానంబును మదాళ్యాన్యేక గీతవినోదంబును” గావున “మున్నెవిరి
జన్మజనకమే కంబించు” ఈపలుకుబడులతో దొరలిన కలకంఠ కలహంసములను
పదములు రాగనామములును అగుట గమనార్హము.

ఇందు వీణావాదన వైఖరితోపాటు రాగరాగిణీలక్షణములు వేళావేళ గీత ప్రబంధాదులుగు ప్రక్రియలు స్మరింపబడుటనుబట్టి ఈకవికి సంగీతశాస్త్రముతో సున్న పరిచితి ధ్యక్తము. ఆపిదప సాగిన కాళికాపురీవర్ణనమున ప్రవృత్తమైన ఈసీసమున ఈకవి రాగవివేకస్వాంతుడై రాగముద్రాలంకార సహకృతితో కొన్ని రాగనామములుండుట ప్రశంసార్హము.

“మహితయై కాంభోజి మాలికా విస్ఫుర్తి

సలలిత చామరచ్ఛత్ర పటలి

ద్విజనారాః స్ఫురద్యేద ఘోషార్పణి

కాళికాగరు ధూపగంధపాః

తానుర శ్రీరాగ పంచవాద్య ధ్వని .

భూరి ఘంటారవ స్ఫుట నిరూఢి

యతులిత నీరాజనాభి రామక్రియ

ప్రకట మోహన వృషభద్వజంబు

నడుచుఁ జిత్రంబైన.... సహరహంబు

కుజ్యయంబైన రాగభోగోత్సవములు

వింపుదళు కొత్తుచున్న విశ్వేశరునగరు

జీరి దండప్రణామముల్ చేసి నిలచి”*

ఇక కాంభోజి, లలిత, ద్విజనారాః, శ్రీరాగ, ఘంటారవ, రామక్రియ మోహన మున్నగు రాగములు ప్రసక్తాను ప్రసక్తములుగా పద్యాంతరితములై విక్షిప్తలైనవి.

ఆ పిదప చతుర్థాశ్వాసమున నలమహారాజు కథలభ్యమైనది. ఇందు వసంత వర్ణనమున సన్నిగీతమునకవకాళము లభించినది.

“అళిగానంబు సరస్వరంగ వాద్యధ్వనముల్మీఱగా
వలయ గ్రామ మరున్నటుండు మలయన్ మాకందవాటిన్ లతా
లల నల్పాంగ నాట్యము ల్పలువమల్లాపించి పైపై చెదఁద
ద్విల సత్కీరక తారహారములు తీవిన మాధవుండెం తయున్”*

అట్టియెడ “నాడుంగొమ్మల పాండురచ్చదము రాన్వయముతోడుల్ని
నాఁడట గాడ్పు దుండుగవు మన్నేడు” అపుడు చిత్తములకు మత్తుగొల్ప జూచిన
మత్తాళలు పాడుచున్న సమయమున ఒక పాండువనపాలుని విధంబున జన
పాలుని కడకేతెంచి ఉద్యానవిహారమును చేయరమ్మని ఇట్లాహ్వనించినాఁడట.

“ఆరామాఖిరాను విశేషంబు కలకంఠ నాదమేదురంబు, కలహంసయాన
విరాజమానంబును మదాళ్యాన్యేక గీతవినోదంబును” గావున “మున్నెవిరి
జన్మజనకమే కంబించు” ఈవలుకుబడులలో దొరలిన కలకంఠ కలహంసములను
వదములు రాగనామములును అగుట గమనార్హము.

ఇక భోజభూజాని గావించిన విలాసాది వినోదములలో రంభాద్యవృర
కామినీ నాట్యరామణీయకంబులకు వియ్యంబులగు వారాంగనా విచిత్ర తౌర్యత్రికా
వధానంబులో నారదతుంబురు గానదిక్కరులగు గానవిశేషంబును ప్రవర్తిల్లి
నవట.** ఇక నలదమయంతుల కేళిగృహము కూడ యాతాయత వాతాహత
వల్ల కీసంగీత భంగీతరంగిత యగుట విశేషము.*** ప్రాతఃకాలమున నలదమ
యంతులకు మేలుకొలుపులుపాడు సందర్భములోకూడ సంగీతము రాగాంచితమై
ప్రవర్తిల్లుట కవిదై న రాగవివేకమునకే తార్కాణమగుచున్నది.

“భూపాలాధిప మేలు కొమ్మమచు నేర్పుల్మీఱగాఁ బాతకు
ల్యాపాలాది దినాదిరాగముల వింపుల్మింపగాఁబాడ నా
జ్ఞు వశ్రేష్ఠుఁడులేచి తేర్చె కుచియై కాలోచిత ప్రక్రియల్”****

* ష. చ. iv - 15

** ష. చ. v - 73

*** ష. చ. v - 82

**** ష. చ. v - 87

దమయంతి తన ప్రాణేశ్వరుడైన నలునకు—

“ఒక కొన్నిదినములు ప్రకట పీఠాగాన

తాన మానములఁ జిత్తములఁగఱచి

వలచి వలపించుకొనె” నని* వర్ణించుటలో కవికిగల పీఠావాదనాభిరుచి
తాళమాస ప్రకల్పనారీతినయే యిట ద్వనించినదనుకొన వచ్చును.... మొత్తము
మీద దొరికినంతవఱకు ఈ షట్ప్రకవర్తి చరిత్రమునుబట్టి మల్లారెడ్డి సంగీతశాస్త్ర
కోవిదుడని పీఠావాదనాభిరుచి కలవాడని నిర్ణయించుటకు తగినంత అవకాశ
మున్నది.

ప్రౌఢకవి మల్లన సుదృఢ గానసాధన

ప్రౌఢకవి మల్లనార్యవిరచితము ఏకాదశీమాహాత్యము. కీనివి-1862 లో ఆది విద్యావిలాస ముద్రాక్షరశాలవారు ముద్రించిరి. ఇది బహు పురాతన ప్రతి యగుటవలన ఉత్పన్నమై ప్రథమాశ్వాసాంత షష్ఠ్యంతముల నుండియున్నది మాత్రమే లభ్యమైనది ఈ గ్రంథము దైవాంకితము. కృతిభర్త దాక్షరామ భీషేశ్వరుడు. ఈ భీమనాదేశ్వరేశ్వర స్వామిమూర్తి శ్రీనాథకవి సార్వభౌముని ఇలవేల్పుగాన ఆస్వామికే కృతినొసంగిన ఈ మల్లనార్యుని వాణిలోకూడ శ్రీనాథునివాణి ఎడనెడ గోచరించుచున్నది.

“తరుణీ విరచిత నవీనతరగానకళానరస నవలాస్య కేళీవరమానందునకున్
అతి మహోత్సవ సమయప్రమదాజన వాద్యమానవటు మురజ ధిమింధిమి
మేఘనాదన ర్చిత నమదమయూరునకున్”*

ఈ షష్ఠ్యంతమున తరుణీవిరచిత నవీన గానకళా లాస్యకేళియందు మార్గి దీశరీతులకు మధ్యేమార్గమున నడచు కర్ణాట నృత్యరీతి గోచరముకాగా దానికను వైన ప్రమదాజన వాద్యమానవటు మురజ ధిమింధిమి ధ్వానముగూడ అనుగత మగుటలో గీతవాద్య నృత్యత్రయీ స్వరూపమే యొక్కచో దర్శన మొనగినది.

ఇక కథామగతముగ సాగిన రుక్మాంగదుని కొలుపుతీరులో “కవి గాయ కార్థిమాగధ సంఘశోభితమ”ని ఆతని పురమున రాగాతిశయ వికారము గాయకు లందే గోచరించునని వర్ణితము.** అట్టి రుక్మాంగద ప్రభునివలచి వలంపిననే తెంచిన చతురాననుని విజపుత్రియైన మోహినీ ప్రీయసామర్థ్యము సంగీతప్రభావ ప్రభావితమగుట గీతికి విజయవతాక నెత్తినట్లైనది.

“వీణారవంబుచే వేడ్కలు నిగుడించి

మధురగా నంబుల మర్మములుగ (జచి)

....

* ఏ. మా. i — పుట - 5

** ,, i — పుట - 8

వటు తరమగు మద్వీణాస్సుట మధురవం

బుచ్చెపుల సోకిన మాత్రన్....

విట రాయడైనగానిమట దాసుడు గాడె

రెండు ఘడియల లోనన్.... ..”* అని జగన్నోహిని పంతు
గించినదట. పదవ “నా మోహినీ కన్య తనచేతిరత్న వివంచి మ్రోయించుచు
షడ్జ మధ్యమ పంచమస్వరంబున ననేక రాగతాళ సంకీర్తనమున** సూళాది***
గీతము బాడుచుండె”నట.

ఆమె పాడిన సూళాది గీతములలో సంకీర్తనములలో రాగతాళ వైవిధ్య
మును ప్రదర్శించినదనుట గమనీయము. ఇట ప్రక్రియా వైవిధ్యమునేగాక ఆమె
గానప్రదర్శనమున శ్రుతివైచిత్రివిగూడ గనుపర్చుచు మండ్రమున షడ్జశ్రుతిని
మధ్యమమున మధ్యమశ్రుతిని అతితారమున పంచమశ్రుతివిగూడ ఆధారము
గావించుకొని పాడుటవలన ఆగానము ఆత్యంతసాధనా ప్రయుక్తము, అనితర
సాధ్యమునగుటవలన ప్రళంకపార్వ మగుచు మల్లనార్యుని శ్రుతిజ్ఞానమునకు
వికషోపలమగుచున్నది.

* ఏ. మా. ii పు - 33

** సంకీర్తనము : సుతికీర్తన అని నేడు పిలువబడుచున్న సంగీత
రచనకు అన్నమాచార్యులనాడు వదమని సంకీర్తనమని వాడుక.

“పదముల యర్థము వల్లవి

వదంక యన్నిటికి నేక వాక్యతచేతన్

గురిగుచ్చినట్లు తగులై

పదము తగిన మరియు మరియు వల్లవియమరున్” సంకీర్త
నతత్వ. తాళపాకచిన్నన

*** సూళాదిగీతము : సూదోపి త్రివిధః శుద్ధమిశ్రపాలగభేదకః -
అ.... క్రమతః తేషాం.... కృష్ణమీభుజాః” సం. రా.

“అష్టశాషాపదైర్యుక్తం ఆద్యం ఆపదైర్యుక్తం
స్వరరాగైః ప్రగాయంతి గీతమిత్యభిధీయతే”

“.... వీక్షించి వక్షోరుహంబు గదియ
 రత్నవల్లకి నిలిపి ప్రయత్నమలర
 తంత్రులు నూనెచేదగ బిగించి జీవాళి
 పొందించి పారెలు పొందువఱచి
 సరిగమపదని స్వరవస్త్ర భేదనం
 గతులకు లక్ష్యలక్షణము లెఱింగి
 మంద్రమధ్యమతార మధురిమ శ్రుతులెత్తి
 గరిమత్రీ పురుషరాగము తెలిపి
 భావనం కీర్తనోపాసక వీక్షించి
 జంత్ర గ్రాతములొక్క నరణిదనర

వీణె మ్రోయించి వరివరి విధములందు
 నాలకులనేసి మృదురీతి నాలపించి
 యన్యుతహరి ప్రకారంబులతిశయల్లఁ
 బాడె నమ్మోహిని కాంకభవుని మ్రోల”*

“శంకరుని శుద్ధసాగళ సంకీర్ణ ప్లతలయప్రసారణలీలన్, వీణాదండము
 మిగుర్పఁగ రాజును నరువదియునాల్గు రాగంబులు సప్రాణములైన ర్తవగా
 నేజంబులు నొగియనామృతేక్షణ పాడె”ను.**

ఈ సన్నివేశమున మల్లనార్యుడు గాయకుడేగాక వీణావాదనారీతిని ఎఱిగిన
 వాడని తోచుచున్నది. తంత్రులను బిగించి వీణకు శ్రుతిచేయవలెనని అప్పుడు
 తైలమునకు పొందించువద్దతి నేడుచున్నది. ఇక జీవాళిని పొందువరచి పారెలు
 చిల్చుట నాటివీణకు అవసరముగాని నేటి వీణకక్కరలేదు. ఇక తరువాతి
 పాదములలో సతి కేతిక పదములుకొన్ని వినవచ్చినది. సత్త్వసర
 సంహితనుబట్టి ఏక్యసర ప్రస్తారమును మూర్ఖనలను తానములను వింగడించుట
 సంగీతకాస్త్రాంతరికమగునొక గొప్పప్రక్రియ. దీనికై మూర్ఖన తానకూట

* ఏ. మా.

** ౨౨ iii - పు. 48

తానాదిక ప్రకరణముని సంగీతకావ్యములందు ఒక ప్రత్యేక ప్రకరణమున్నది. అది ఈనాటి సంగీతవిధులకే అర్థముగావి గందరగోళము గానదానినిట వివరించుట అనావశ్యము. ఇక మంద్రమధ్యమ తారములనెరుగుట వానికవాంతరములను అను మంద్ర అతితారములను వంచవిధస్థాయి భేదములను గ్రహించుట యనునది గూడ సంగీతకావ్య విదితప్రక్రియయే. ఈ నాదభేదములు ద్వావింశతి శ్రుతులు స్వరజాతి స్థితులకు మూలములైనవి. స్వరములు ఆయాస్థానములలో విలవి గానార్హములగుటలోనే జాతులు. జాతులనుండి రాగములు, ఆరాగములలో శుద్ధస్వరాలగ (సాగళ) సంకీర్ణరాగములు వాని అవాంతర భేదములైన సంపూర్ణ షాడవ ఔడవ రాగరీతులేర్పడినవి ఒక్కొక్క రాగమునక్కొక్కొక్క వద్దలిలో సప్తస్వర విశేషములందలి స్థానవైవిధ్యమును పురస్కరించుకొనిన స్వరములు ప్రయుక్తములగును. ఆ స్వరస్థానములు షడ్జము, శుద్ధముషభము చతుశ్శ్రుతి ఋషభము, పాధారణ గాంధారము, అంతరగాంధారము, శుద్ధ మధ్యమము, ప్రతిమధ్యమము, వంచమము, శుద్ధదైవతము, చతుశ్శ్రుతి రైవతము, తైశిరినిషాదము, కాకలినిషాదము అను స్వరములలోనే ఏదోయొక రీతికి ఛేదిన స్వరములు ఆయారాగలక్షణములనుబట్టి ఏడుగనో ఆరుగనో ఐదుగనో ప్రయుక్తములగును. ఇవిగాక షట్శ్రుతి ఋషభ చ్యుతవంచమాదిక వికృతి స్వరములు క్వాచిత్కములుగా ప్రయుక్తములగును నాట రాగమున షట్శ్రుతి ఋషభము వసంతరాగమున చ్యుతవంచమము ఈషత్సప్తస్థముగ విన వచ్చుట ఒక ప్రత్యేకత. ఇట్లు రాగరీతులు రూపుదిద్దుకొనిన పిదప అద్యములగు పరిగీతకావ్యములలోనివి శ్రీపునపునక రాగములవి. ఆ పిమ్మట విశంతిరాగ ఘోషములని విభక్తములైనవి. శరతాచార్యులు చెప్పిన అద్యములగు ఈ శ్రీపునపునకతానములగు రాగజాళ చింతామణియందు పోలారి గోవిందామాత్యుడు గొట్టి పోసిరించినాడు. ఈ రాగజాళ చింతామణి తెలుగున రచితమైన ఏకైకమగు సంగీతకావ్య విషయకమగు వద్యసంహిత.

ఈ పోలారి గోవిందామాత్యుడు రాగములకు లింగవివక్ష తెచ్చినాడు.

వానికి భార్యభర్తృ సంధానానుగత కుటుంబసభ్యరీతి భరతాచార్యోప బృంహి
హితము * దీని నాధారము గావించుకొని గోవిందామాత్యుడు వెలయించినరీతి
యిది.

* ఏదియే మొప్పఁబురుష రాగంబులు శ్రీరాగ

ములు నపుంసకరాగములు నెఱుంగ

వలయును వినిపింతు వరుసతో వినవయ్య

భైరవి రాగ భూపాలరాగ

ములను శ్రీరాగంబు ముగుపైన రాగంబు

ఫల మంజిరనామరాగ వసంతరాగ

మాళవరాగ బంగాళక రాగము

నాట రాగంబుననంగనిట్లు

పురుష రాగములెనిమిది పౌనఁగియుండు

ననుచు భరతువైన మహాత్ములందు" రా.కా.చిం. iv - 151.

"అట్టి పురుషరాగంబులకు శ్రీరాగంబు లెవ్వయిన

మేఘరంజి కురంజి మేలుదేవక్రియ

ముగురుభైరవి రాగమునకు సతులు

మఱియు బలాహరి మలహరి జాతియు

భామలు ముగురు భూపాలమునకు

దేవగాంధారియు దిరమొప్ప బిలహరి

సావేరి శ్రీరాగ జాతులరయ

లినపొంచు దేశాక్షి లలితము పొండ్రియు

రమణులు ఫలమంజరమున నెఱుడు

శుద్ధ రామక్రియాత్మము శుద్ధబామ

మనవరాళియు మంగళకైకి కియనఁ

గాంతఁలు ముగురు శుద్ధవసంతమునకు

రామభూపాల జగదేక రమ్యకీల" రా. కా. చిం. iv - 153.

ఇంతటి సంగీతకావ్యచోదిత వివరణాపేక్షలైన పలుకుబడులను ఒకటి రెండు పద్యములలో విమిడించిన కవి మల్లన ప్రౌఢకవియేగాక ప్రౌఢిమాధాక మానసుడగు సంగీతకావ్యజ్ఞుడుగూడ నగుచున్నాడు. ఈకవి పైని చెప్పినవేగాక భావసంక్లిష్ట వేళావేళలను గూర్చి పలికిన పలుకుబడులుకూడ వివరణార్థములే ఆ రాగములుకొన్ని వేళావేళలనుబట్టి గేయార్హములగుట కాకుండుటకూడ విహితమైనది.

“ధన్యాసియు, ముఖారితగు మాళవశ్రీయు

మాళవ గౌళకు సువిదలిట్లు

నెనమండ్రు పురుషుల నెన్నునొక్కరి

ముయ్యార్దు లెనయుకతన

అభవజ్యేమి హే... తాత కాలరాగాను క్రమాత్

దేశాక్షి దేవగాంధారి ఖండి ధన్యాసి మురువాః॥

దేవక్రియాచ బంగాళగోరీ భూపాలవీపచ।

స్వస్వరైశ్చ ప్రవర్తంతే ప్రాతః కాలే దినేదినే॥

కురంజీ సాహాసీ పుంటారావ రామక్రియా తథా

ఖిలహరీ మలహరీ ముఖారీ యమునా తథా

రేగుప్తీ భైరవశ్చైవ వర్తంతే సంగమేదినే

మేఘరంజీ చ సారంగా భల్లాతీ మధ్యమావతీ

దేశీ నీలాంబరీ చైవ తథా మంగళదేశికా

శ్రీరాగశ్చతుః మధ్యాహ్నో వర్తంతేసు

మోహనాచైవ కల్యాణీ కావే మూర్ధరికా తథా

శంకరాభరణా పూర్వీ వసంతశ్చవరేదినే

నారాయణేచ హిందోః సారాష్టాతోడి రాఘవీ

క్షీరరాజివంతు ఉపే నీమాళవస్తథా

ప్రవర్తంతే లలితా చతరైవచ

కాంభోజీ సావేరీ బేగడ తథా

ఆ పదవ మోహినీ కన్యక శుద్ధసాళగ సంకీర్ణ రాగరీతులలో ఆలతులు అనగా అలపులు నిర్వహించుట ప్రస్తావించబడినది. వానితోపాటు పుతలయ ప్రసారణలీలను లయాత్మికతను నిర్వహించినట్లుకూడ ఉక్తమైనది తాళదళ ప్రాణములలోని షడంగములగు ద్రుత, అనుద్రుత, లఘు, స్థితకాకపాదములలో వివి యివి. దీనినిగూర్చిన వివరణ యంతకుముందు చరికొండ ధర్మనాథ్యుని సంగీతభిజ్ఞతనుగూర్చి వివరించినపుడు చెప్పబడినది. ఇక ఈపాదములలో చివరివియగు అరువదినాల్గరాగంబులు సంప్రాణములై సర్వీచుట అనుబలుకుబడి

పూర్వరాత్ర వ్రవర్తంతే పున్నాగో నాటకాదయే
గుండక్రియా మనోహరీ తథామంగళ త్రైశికీ
కేదార్యాపీర్య సావేర్యః బంగాళో జౌళికా తథా
ఏతేరాగాః ప్రవర్తంతే మధ్యరాత్ర దినేదినే
జోగినీ చిత్రవేళా చ కర్ణాట సూరటా తథా
మంజరీ చ ప్రవర్తంతే పరరాత్రా దినేదినే”

సం. వి. ద. రా. ప. iv - 287 - 88.

“రాగమేళములలో రహితెక్కి మొదటిదై
యాముఖారి మేళమమర నవల
మాళవ గౌళక మేళమనఁగ శ్రీ
రాగమేళంబు సారంగనాట
మేళము హిందోళ మేళము శుద్ధరా
మక్రియా మేళంబు మఱియు నవల
దేశాక్షి మేళంబుఁ దిన్నని కన్నడ
గౌళమేళంబును పునతఁగాంచు

శుద్ధ నాటయు మేళమై సౌబిగ్గుమీఱు
నాహరీ మేళమనఁగఁ జెల్వొందునిట్లు
మేళన శకంబు విలసిల్లు మీసరముగ
లాలితౌదార్య రామభూపాలవర్య” రా. తా. చిం. iv - 4.

అలపి - నన్నెచోడుడు ప్రా. ఆం. క. సం. ప్ర. పుట.

ఇంతటి సంగీతకావ్యచోదిత వివరణాపేక్షలైన పలుకుబడులను ఒకటి రెండు పద్యములలో నిమిడించిన కవి మల్లన ప్రౌఢకవియేగాక ప్రౌఢిమభాక మానసుడగు సంగీతకావ్యజ్ఞుడుగూడ నగుచున్నాడు. ఈకవి పైని చెప్పినవేగక భావసంక్లిష్ట వేళావేళలను గూర్చి పలికిన పలుకుబడులుకూడ వివరణార్థములే ఆ రాగములుకొన్ని వేళావేళలనుబట్టి గేయార్థములగుట కాకుండుటకూడ విహితమైనది.

“ధన్యాసియు, ముఖారితగు మాళవశ్రీయు

మాళవ గౌళకు నువిదలిట్లు

నెనమండ్రు పురుషుల నెన్ననొక్కరి

మయ్యూర్గు లెనయుకతన

అథవఙ్మమి హే... తాత కాలరాగాను క్రమాత్

దేశాక్షి దేవగాంధారి భాండీ ధన్యాసి మురువాః॥

దేవక్రియాచ బంగాళగారి భూపాలవివచ॥

స్వస్వరైశ్చ ప్రవర్తంతే ప్రాతః కాలే దినేదినే॥

కురంజీ సాహసీ ఘంటారావ రామక్రియా తథా

విలహరీ మలహరీ ముఖారీ యమునా తథా

రేగుప్తీ భైరవశ్చైవ వర్తంతే సంగమేదినే

మేఘరంజీ చ సారంగా భల్లాతీ మధ్యమావతీ

దేశీ నీలాంబరీ చైవ తథా మంగళదేశికా

శ్రీరాగశ్చతుః మధ్యాహ్నా వర్తంతేను

మోహనాచైవ కల్యాణీ కావే మూర్ధరీకా తథా

శంకరాభరణా పూర్వీ వసంతశ్చవరేదినే

నారాయణేవ హిందోళి సౌరాష్ట్రతోడి రాఘవీ

గౌరీవరాహంతు ఉపే నీమాళవస్తథా

సాయంకాలే ప్రవర్తంతే లలితా చతరైవచ

మేళావళీచ కాంఠోజీ సావేరీ బేగద తథా

ఆ పదవ మోహినీ కన్యక శుద్ధసాళగ సంకీర్ణ రాగరీతులలో ఆలతులు అనగా ఆలప్తులు నిర్వహించుట ప్రస్తావించబడినది. వానితోపాటు ప్లుతలయ ప్రసారణలీలను లయాత్మికతను నిర్వహించినట్లుకూడ ఉక్తమైనది తాళదళ ప్రాణములలోని షడంగములగు ద్రుత, అనుద్రుత, లఘు, ప్లుతకాకపాదములలో వివి యివి. దీనినిగూర్చిన వివరణ యంతకుముందు పరికొండ ధర్మనార్యుని సంగీతభిజ్ఞతనుగూర్చి వివరించినపుడు చెప్పబడినది. ఇక ఈపాదములలో చివరిదియగు అరువది నాల్గారాగంబులు సంప్రాణములై నర్తించుట అనుబంధము

పూర్వరాత్ర వ్రవర్తంతే పున్నాగో నాటకాదయే
గుండక్రియా మనోహరీ తథామంగళ తైశ్శిక్తి
కేదార్యాపార్య సావేర్యః బంగాళో జ్ఞాతా తథా
ఏతేరాగాః వ్రవర్తంతే మధ్యరాత్ర దినేదినే
జోగినీ చిత్రవేణా చ కర్ణాట సూరటా తథా
మంజరీ చ వ్రవర్తంతే పరరాత్రా దినేదినే”

సం. వి. ద. రా. ప. iv - 287 - 88.

“రాగమేళములలో రహితక్కి మొదటిదై
యాముఖారి మేళమమర నవల
మాళవ గౌళక మేళమనఁగ శ్రీ
రాగమేళంబు సారంగనాట
మేళము హిందోళ మేళము శుద్ధరా
మక్రియా మేళంబు మఱియు నవల
దేశాక్షి మేళంబుఁ దిన్నవి కన్నడ
గౌళమేళంబును పునతఁగాంచు

శుద్ధ నాటయు మేళమై సౌబగుమీఱు
నాహరీ మేళమనఁగఁ జెల్వొందునిట్లు
మేళన శకంబు విలసిల్లు మీసరముగ
లాలితోదార్య రామభూపాలవర్య” రా. తా. చిం. iv - 4.

అల ప్తి - నన్నెచోడుడు ప్రా. అం. క. సం. వ్ర. పుట.

వివరణాపేక్షయై నెగడుచున్నది. ఈ కవులకు అర్వాచీనుడైన రఘునాథ నాయకని గురువుత్వమైన వేంకటమఖి జనకరాగములను దెబ్బదిరెండు మేళ కర్తలుగా విభజించి జనక జన్యరాగవర్గతిని స్థిరీకరించినాడు. అంతకు పూర్వములగు సంగీతశాస్త్ర గ్రంథములలో వింశతి రాగమేళములు ఉదీరితములు. వాని వనునరించి తెలుగులో సంగీతశాస్త్రము రచించిన పోలూరు గోవిందా మాత్యుడుకూడ వింశతి రాగమేళములనే గైకొనినాడు.

“నాద నామక్రియా నవమేళ కుద్ధవ

రాశి కామేళములోలి. మెరయు

లలినొప్పు రీతి గోళవసంత

భైరవిమేళ కేదార గౌళ

మేళ హిజ్జికామేళ సామవరాశి

కామేళములు చాలఁగ్రాలు నవ్వ

లను రేవగుప్తిమేళంబు సామంతమే

శంబు కాంభోజి మేళంబు వెలయుఁ

బదియు మేళంబులిట్టయ్యెఁబదియు నవియ.

నివియు గూడగ మేళము లిరువదయ్యె

వరున నీరాగ మేళాశివలనఁ గలిగె

రాగవర్గము రామభూరమణలినుము? రా. తా. చిం. iv - 5.

వెండియునిట్లు వింశతిమేళంబులయందు జన్మించిన రాగసమాహంబులోన నుత్తమ మధ్యమాధమ రాగంబుల నేర్పజచి తేలిపెద ఆకర్షింపుము.

“అదియందు ముఖాయను కుద్ధవాటయు

మౌళవ గౌళము మహితమైన

కుద్ధవభాగము తొంభొందు గుజ్జరి

బిదియొక్కరాగంబులికవైన.

మొత్తముమీద గోపిందామాత్యులు మొదలగు సంగీతశాస్త్రజ్ఞుల పరిగణమును కలిపిగణించిన ఇరువది+వదునేను+వదునెనిమిది+వదమూడు కలిపికూడిన అరువదియారు రాగములగుచున్నవి. పీనిలో ఒకటి రెండు రాగములు అటు నిటుగాకూడ నుండవచ్చును. కావున గురికి బెత్తడు దూరముగాకపోయినను దరిదాపులుగానైనను ఈకవి సంఖ్యాగణనమున లక్షకుద్ది సాధించినాడనియే అనవలయును. ఏది యెట్లుయినచు కవియైనవాడు సంగీతశాస్త్రజ్ఞుడు కూడానై రాగ

శుద్ధ రామక్రియ శుద్ధ వసంతంబు
 బైరవి హిందోళ భవ్యరాగ
 మవల శ్రీరాగాఖ్యమనగఁగన్నడ గొళ
 రాగంబు సామంత రాగమనగఁ

బరగు దేశాక్షి ధన్యాసి గౌళికయును
 నహిరీ రాగమన మలసారి యనంగ
 రమ్య మాళవశ్రీయు సారంగనాట
 లమరు నిరువది రాగముల్ రామభూష" రా. తా. చిం. iv - 54.

"క్రమమెప్పు కేదార గౌళాఖ్య కాంభోజి
 కన్నడ బింగాళకములనంగ
 మఱియు బేలాహరి మధ్యమాగధియు నారా
 యణి యనంగ రీతి గౌళయునంగ
 నాద నామక్రియ నలుపైన బౌళియ
 భూపాల రేవగుచ్చులును మఱియు
 గుండక్రియా హెజ్జిజ్జి నొనరు వసంతంబై
 రవియును సామవరాళియునంగ

నిట్లు పదియేను విధముల నెనగునట్టి
 మధ్యమాహ్వయరాగముల్ మహిని వెలయు
 నతుల గీతప్రబంధ - యార్హ మగుచు
 రామ భూపాల మహనీయ రమ్యశీచ"

మఱియు నధమ రాగంబులెన్నియనిన—

“సౌరాష్ట్ర భౌతిమేచక రాగమునుచ్చ
యాగౌళియు కురంజియనగ సింధు
రామక్రియము గౌడరాగంబందివిరాగా
మంగళ కైశికి మహిపూర్వ
గౌళలు సామరాగంబు నాందోళియు
కలమంజరీ రాగ భవ్యశంక
రాభరణాఖ్యంబు లాదేవగాంధారి
యాదీవకనట నారాయణములు
చక్కని శుద్ధబైరవి భిన్న వడ్డమనఁగా
విట్లు పదియునెన్నిది చూడ నెన్నఁదగిన
నధమ రాగములనుచు మహాత్ములైన
గీతవిదులండు రామభూమహితలేంద్రా”

“క్రమముగ కుంతలాఖ్య వరాళియనగ సా
రంగభైరవి యవరంగు గల్గు
శుద్ధబింగాళంబు సౌఖ్యగుమీఱు నాగధ్వని
మంటారవాఖ్య రాగంబు మార్గ
హిందోళకాఖ్యచే నెనఁగు రాగంబు ఛా
యానట దేవక్రియాఖ్యమవల
నారాయణీగౌళ చారు తోట వరాళి
యనగ దురక తోడియవగ మఱియుఁ

జెలఁగు సావేరి యార్ద్రదేశియు వనంగ
విట్లు వదమూడు రాగములనియు మొదలు
గల్గు రాగంబుల ధమరాగంబులండు
రామభూపాల జగదేక రమ్యశీల” రా. చిం. v - 59.

ఇట్లు వదమూడు ఇంపైన లెక్కచేసమరిన యధమ రాగములాయెననినాడు
పోలూరి గోవిందామాత్యుడు.

లక్షణాధికములనుడువుట ప్రకంపార్థమగు విషయమేగాక అన్యముగాదు. అందు వలన ఈ మల్లనార్యుని సంగీతపాండితి కేవలము శ్రుతపాండిత్యమునుబట్టి వీలు లేదు. పైపెచ్చు “శ్రుతంచ బహువిర్యలమ్మ”ని నట్లు ఈప్రౌఢకవి మల్లనార్యుని సంగీతపాండితి విగ్గుదేలిన శ్రుతమని పోవవత్తికముగానొక్కి వక్కాణింప వచ్చును.

బాణాల శంభుదాసుని సారంగ కావ్యరాగ వైచిత్రీ

ఈ శంభుదాసుడు ద్వీపదకావ్యముగ సారంగధర చరిత్రను రచించినాడు. అందరివలె ద్వీపదలను కావ్యరీతిలో కథానుసారిగ రచించుటగాక వానికి రాగ ప్రకల్పనముతానే గావించుట ఈకవిదైన ప్రత్యేకత.

రాజుల సమక్షమున కాటలో ప్రదర్శింపదగిన సంస్కృతనాటకములవలె పేటలోని ప్రజకు చవులూరించు రీతిలో ప్రదర్శించు తీరును కల్పింపదలచి కవి యిందలి ద్వీపదలకు రాగప్రకల్పనము జేసియుండ వచ్చుననిపించుచున్నది.

ఈకవి ద్వీపదలకు రాగములు గూర్చుటలో అనూచానముగ అనుసరింప బడుచున్న రాగగానవద్దతిని ఇముమంతైనను అనుసరింపలేదు. సంస్కృత నాటకములందు పైతమునాందిని నాటయందు గానముచేసి భరతవాక్యమును మధ్య మావతిలో పాడి నాటకమును వద్దతియున్నది. కాని యీకవి కావ్యాంతమున ప్రకల్పించు మధ్యమావతిని కావ్యపారంభమున మధ్యలోకూడ ప్రతిపాదించి నాడు. కావ్యాదిలో గానము చేయవలసిన నాటను కావ్యాంతమున బాడించినాడు. ఈ కవిగూర్చిన రాగములు వరుసక్రమములో సీతీతిగనున్నవి. 1. మధ్యమావతి 2. కేదారగౌళ 3. సారంగ 4. మధ్యమావతి 5. బేగడ 6. సావేరి 7. కేదారగౌళ 8. తోడి 9. నాట.

ఇరికొకచో చిత్రాంగి విరాళిలో ఆమె మనోవ్యాధిని వర్ణించువట్ల రాగము కూర్చలేదు. ఇట్లు రాగప్రకల్పనము గావించునపుడు ఈకవి పరంపరావద్దతిని ఎందులకు వమ్ముచేసినాడో మధ్యమావతిని కార్యాదిలో నాటనుకావ్యాంతమున ఎందులకుంచినాడో అంతుబట్టుటలేదు. అదియే ఈకావ్యమందలి ప్రత్యేకత, వైచిత్రీ అనుకొనవలెనేమో! ఇంతగా రాగరీతిని తారుమాయచేసిన ఈకావ్యమును వేదము వేంకట రాయశాస్త్రి కవివర్యులభిమానించి తమ స్వీయముద్రణాలయమున ముద్రించుట ఈ బాణాల శంభుదాసుని రచనా విన్యాసమునందలి ప్రత్యేకకర్షణమై

యుండవచ్చును. సంగీత విషయమునందు మాత్రము ఈతడొక క్రొత్త పుంకను త్రొక్కినాడనుట మాత్రము స్పష్టము. ఈతనికి చాల సంవత్సరముల పదవ శ్రీకృష్ణపారిజాతమును (యక్షగానము) రచించిన తరిగొండ వెంకమాంబ యను రచయిత్రిగూడ అదియందు మంగళాచరణమును మధ్యమావతీయందే గావించుట ఈ శంభుదాసుని ఒరవడియే కారణమైనదేమో! ఏది యైతైనను ఈసారంగ కావ్యవైచిత్రీ చిత్రాతిచిత్రముగానే నిలిచిపోవుచున్నది.

అప్పప్పకవి బొడ్డుచర్ల తమ్మయ్య ఘట్టు ప్రభువుల సంగీతాభిమానము

అప్పప్పకవి శశిరేఖాపరిణయము :

ఈకవి తండ్రి సంగీతవిదుడని ఆతనితోపాటు మఱికొందరు ఈతని వంశ కర్తలు సంగీతము నెఱిగినవారున్నారని ఈ కవి రచించిన శశిరేఖా పరిణయా వతారికవలన వ్యక్తమైనది. ఈతని కావ్యమున కవియే చెప్పుకొనిన తాతలనాటి సంగీతప్రజ్ఞయేగాని కవిదైన స్వకీయసంగీతప్రజ్ఞ ఏమియు వ్యక్తము కాలేదు. ఈ కవికి ఇంటి విద్యగ సంగీతమున్నను పెరటిమందుగానది వంటపట్టలేదు. కావ్యమున ఒకటి రెండు ప్రకరణములలో తప్ప మిగిలిన కావ్యమునందెక్కడ సంగీతప్రస్తావన లేనేలేదు. అందు మొదటి వద్యమగు చతురానన స్తుతియిది.

“వెలయగ భారతీయువతి వీణెగు చంబులఁజేర్చి హాయిగా
నలలిత రాగవైఖరులఁజక్కగ గానము సేయ వేగమే
వలపుల గొగిలఁదిగిచి వాణి మనమలరారఁ జేయునా
జలజభవుండు మాకెపుడు నత్కృపతోడఁజిరాయు వీవుతనీ”*

ఆ పదవ తన జనకునిగూర్చి ఇట్లు చెప్పినినాడు.

“భట్టుమూర్తికి సరియనఁబరగు నతడు
అంజనేయుఁడు వీర హన్యవృషణియు
హనుమదానను
.... మదీయ జనకులు కీర్తించి” రమచు,

“ఇంటిలోన నాంజనేయుల వాచకస్ఫూర్తి
మంజుల స్మరణతో మధురమగుచు
నేయే రసంబుననే రాగంబొప్పిన నా
రాగమున రసంబుమరఁ జదివి

యాలకించిన వారి నానందాబ్ధిలో
మగ్నుల గావించి మరులుకొలిపి
బిండు జనాళి నాభరణ భావంబునఁ
గన్నాకుగానెక్కి మనతక్కి”*

ఈపద్యములలో అప్పప్పకవిదైన సంగీతప్రజ్ఞ మనకేమి కన్పించదు. కాని, రామరాజభూషణునిపైని ఆర్వాచీనులకున్న అభిమానము, ఆతని సంగీత ప్రజ్ఞపైననున్న ఆరాధన వసుచరిత్ర పద్యముల నాయారాగముల చదివిని హాయి గూర్చునను అభీప్సితమును ఇట వ్యక్తమైనది. ఏది యెట్లున్నను ఈ అప్పప్పకవి సంగీతమున పండితపుత్రుడేగాని పండితుడగు పుత్రుడు గాదనుట అసహజముగాజాలదు.

బొడ్డుచర్ల తమ్మయ్య ప్రసన్న రాఘవ నాట్యప్రబంధము :

ఇది నాటకపద్ధతిలో వ్రాయబడిన ప్రబంధమయినను గానప్రసన్నత ఉండ వలసినంతగలేదు. ప్రధమాంకమున కృతినాయకుని నుతి సందర్భమున నాతడు,

“సంగీత సాహిత్య సంగరాంగణ సార్వ
భౌమునిశ్చంకాంక బింధురుండు

....

దీప్తి జనరాజానందేల తిమ్మరాజు” అని నుతింపబడినాడు.

ఇక ప్రస్తావనలో ఒకచో మమ్మని ఒకనాదము వినవచ్చినది.

“ఇది యెట్టుర గగనంబున
విదితంబయ్యెన్ ప్రవీణ వీణాధ్వని నీ
రదము గాబోలుఁబ్రయం
బొదవ మదాచార్యుఁబరమ యోగీంద్రుఁ గనెన్”**

* శ. రే. ప. 1 - 7

** ప్ర. రా. నా. ప్ర. 1 - 157

“.... నీనినదము మహాతీ

జవిత క్వాణంబుగాదు చదలంబొదలన్”*

“తుమ్మెదలు మ్రోయుచున్నవి

యుమ్మని యివేరెండు కుసుమసాయకు జయ గీ

తమ్ములు వాడెడు గతి....

సమ్మాధురి చెవులగ్రోల పాళ్ళర్యుండై”**

ఈ పద్యములలోని ఇందిందిరాద్యయధ్వనము వీణా నివాదముతో నువమింపబడినవి.

ఇక శివధనుర్భంగ సమయవర్ణనమున కొలదిగ విట్లు సంగీత ప్రస్తావన యున్నది.

“హరి నిద్రందోలు చుంబాయె ఇ భుజగ ధరశౌర్యంబు గూర్కింపుచున్

.... .. కూర్మ రాజున్

తిరుగల్ గావింపుచున్ దింధిమిదిమియని వాదిత్రమున్ ముజ్జగంబుల్

మొరయన్ జృంభించెఁబెల్పిం బురమథన ధనుర్ముఖ్య భంగోత్థగర్జల్”***

ఇక వరకురాచుగర్వావహరణ సందర్భమున—

“సంగీతభంగీకృత వినుతయశఃసమమై రమురాముశరము విలు పాసిన”దని వర్ణితమైనది. ఇట్టివి ఒకటిరెండు వంగీతప్రసక్తలు తప్పపేరును బట్టి వాటిప్రబంధమైనను ఇందు సంగీతము ప్రముఖస్థానమాక్రమింపలేదు.

* ప్ర. రా. నా. ప్ర. i — 156

** ”

*** ” iii — 158

ఘట్టప్రభువు కుచేలోపాఖ్యానము :

ఈ గ్రంథము చాలచిన్నది. అందునను సంగీతప్రసక్తులు స్వల్పము, కృష్ణుడు మురళీరవగాన విమోహరవుండని స్తుతింపబడుటయు, శ్రీకృష్ణుని పురమున నేచెంత చూచిన విందుబింబాస్యలు నటించు రంగస్థలములేయున్న వనుటయు గనవచ్చును. భేరీమృదంగ కాహళనాదంజులట మొరయుచుండునని శ్రీకృష్ణుడు సాశ్వయవనాదుల జయించిన విజయముల సుట్టంకించు జయ గీతములట వినవచ్చునని కవి అనుటకంటె (వావిళ్ల ప్రతి. ii - 36, 37, పు.) చెప్పుకొనదగిన సంగీత ప్రసక్తులే ఈగ్రంథమున లేవు.

సారంగ తమ్మయామాత్యుని వైజయంతీగానము

విప్రనారాయణ చరిత్రమును ఇతివృత్తముగాఁగైకొని సారంగ తమ్మయామాత్యుడు వైజయంతీ విలాసమును రచించినాడు. ఈ వైజయంతీ విలాస తౌర్యత్రిక విలాసము కథాగతముగ సహజసిద్ధము. కావ్యనాయక అటపాటల నేర్పరియై మురిపింగలుగుట ఇందలి విశేషము.

కవికి సంగీతమనిన ప్రాణప్రదముగ చూచికొనవలసిన విద్యయమ భావమున్నది. దానికి మూదలగ అతడు వాణిస్తుతి వ్యాజమున గూర్చిన పద్యము నిల్పును *

కథానాయకయగు దేవదేవి అక్క “బహుస్మత్య గీతవాద్య కళల పెన్నిధి” యట. అట్టియెడ,

“అర్థినయ్యక్కయును జెలియలును నృత్త

గీతవాద్య నిరూఢిఁబ్రాప్త్యాతమైన

మేళమొనరించు విజప్రాధి మొజసిచోళ

విభుని విభుతాదివతిఁగాంచు వేడ్కనరిగి”** అనుటతో వైజయంతీ విలాసమున నృత్యగానకళావిలాసము ఆరంభమైనది. అక్కచెల్లెండు ఇరువురు గావించిన నభాస్థాన నృత్యమున గీతవాద్య నృత్యత్రయియైన తౌర్యత్రిక విన్యాసము విజృంభించి ఆనందతాండవ మొనరించినది. ఇద్దానికి నాందిగా ఆరాజబింబాననలు గావించినకైవారమే “వసంతనమయ వికస్వరపికస్వర

* “వీణాపుత్రి లనద్గుణంబులు ముదావిర్భావముం జేయఁగాఁ
ప్రాణంబున్నలె తొమ్ముడించక సుధాప్రాయానులాపంబులం
బాణింగూర్చుచు సారెపారెకు రుచుల్వాడించఁ బల్కించున
వ్వాణి దేవివటించు మద్విమల జిహ్వరంగ మధ్యంబునన్”

వై. వి I - 8. పుట. 4

** వై. వి. i - 2

మాధురీరమాధుర్య నిరాఘట.... వాగ్వైఖరీ సుధాపానంబునఁదోరంబైన సభ
నలరించినది. ఆ పిదప దీపదేవియు ఆమె అక్కయు నెఱపిన వాద్యానుగతి గాన
విన్యాస వర్ణనమున కవిదైన గీతవాద్య ప్రతిభయే ప్రవ్యక్తము.

“సవరని పీఠైఁగైకొని భుజంబుననాందోక కాయమున్నిజాం
కవసతి నొక్క కాయముఁదగం బొసంగించిన రెంటి సందు నం
గువలయ వత్రనేత్రకుచ కుంభము పొల్పు ధృతోత్తరీయమై
గవినెన తోడితాయ గమకంబునఁ దత్పద్యగోజ్జ్వలా కృతిన్”

ఆ యక్కచెల్లెండ్రు అట అధివసించి గావించిన వీణావాద్యానుగత
సంగీతక రీతియందు కవివరుని సంగీత ప్రావీణ్యమే సంభావితమైనది. ఇంత

“త్రవణ సంకుమదంబు నందించి మునివ్రేల
మృదురీతిఁబైతీఁగె మెఱుఁగు సేయుఁ
త్రుకులు విజ్ఞుండైనచోఁ దంతి విగువుగాఁ
బీడించి గిటగిట విరుడ ద్రిప్పు
గోట నూనంబుగాఁబాట లోవలఁదేల్చి
చిట్టివేలఁ దానిసంఘటన నడుపుఁ
వివగించు నప్పటప్పటికిని గద్దెపై
గెంటనంబైన క్రీగంటి చూపుఁ

బొసగనిడి హస్తములను నింపొలయఁ జిత్ర
భంగి వినిపించు గీతప్రబంధతతులు
చేతనా చేతనములు సంప్రీతిఁ గరఁగఁ
జంచలేక్షణ వీణ వాయించునపుడు” వై.వి. I - 1. పుట. 27 - 28.

“వీణాయుతలోచన స - ప్రాణాయవచిత్ర గాత్రపాంబలికయై
వాణియ ఈరూపోయన - వీణియ వాయించెనొగిఁబ్రవీణత మెఱయన్”

సర్తన సన్నాహంబునఁ రదసుకూలంబైన మేళంబుతోఁ జమదెంచి
నృపాలునింగాంచి నిజోచితస్థానంబున నిలచిన—

వఱకు వాద్యానుగత గానవిద్యావిన్యాసము సంపన్నమైన పిదప బృందగాన విన్యాసముతో నాట్యవిన్యాసహేవాకము మాపున ప్రారంభణమందినది. అందు ప్రదర్శితమైన వాద్యప్రతిభ, కవివరుని స్వీయబృంద విన్యాసప్రతిభకు వికసోపలము.

తరువాత ఏతద్వాద్యానుగతముగ దేవదేవి గావించిన నృత్యప్రాశస్త్యమభివర్ణితము. ఇందు వివిధాభినయ రీతులు ఉదీరితము. ఇయమ గావించిన భుజంగిని నృత్యపు సౌరును కవి ప్రదర్శించుటలో ఆతని నృత్యకాత్రపాండితిప్రవ్యక్తము.

“అరుదుగ వాద్య విద్యబిరుదందిన వాయద కారుల త్తఱిం
గరములు రెండు నొక్కసరిగా మురజంబులు ముట్టిదెమ్మున
న్మోరయఁగఁ జేసి కాంస్యరవముల్పెలఁగన్నియ తావధానులై
సరి వినిపించి రుక్తగతి జంపె ధృవాద్యట ముఖ్యతాళముల్”
అంత,

“రంజిత వదమంజీరక — శంజితము చెలంగ రంగశీమ నిలచి పు
ష్పాంజలియు పసుమతీవతి — కంజలియు నొవర్చె సభికులభినుతిసేయన్”

“లోలసమీరు కిశోరక — లాలన విహృతి క్రియాచలాచల దీప
త్వాలిక పోలిక నిలిచెన్ — వారిక నృత్యాదిదత్పభాగారమున్”
ఇట్లు నిలిచి,

మహాస్రగ్ధర :

“తవణింపన్ ముమ్మరంబై తవణిమలహారున్ దాకి తారడవస్సు
ర్తి విజృంభింపంగ రంగోర్విని బిరుదు వణారింది యద్వాటుకారున్
హవుదస్సా పాత్ర రామాయహహజిబిఁ యంచుఁబెల్లెచ్చరింపన్
రవరి న్నిర్తించెఁ గాంస్యరవమురజ ముఖారావ భావానువృత్తిన్”

“నాగవ్వరంభా గానము పుజంగియుఁదోలె

గీతమంగమున సంగీకరించి

హస్త విన్యాస విభ్రమములు

నయమెప్పు నర్థాభినయముఁజూపి

మొత్తముమీద పర్యాలోచించిన సారంగు తమ్మయార్యుడు తౌర్యత్రికరీతి
యందభిజ్ఞుడనుట మాత్రము కల్పనకాదు.

వివిధపీక్షణ విలాస విచిత్రనటనలఁ
బాటించి భావంబు లేటవఱచి
చరణ నూపుర యుణంయుణ చినాదంబులఁ
దాళమానము దీపితంబు జేసి

లాస్యమొనరించె నక్కమలాస్యయపుడు
కోపునోపున ధారలెల్ల దోషలొనఁగ
నాయకుఁడు మెచ్చి బిళిబాపురే యటంచుఁ
గట్నముల పైడి కొర బాగాయినంప'

“నవ్య హస్తం బర్జవంద్రాభినయముతో
గానంటి కటితటిఁ గదియఁజేర్చి
కొనగోళ్ల నుదుటఁగమ్మిన లేఁజెనుట మీటి
మాటికిదిఁ దిగిచితో మీటికొనుచుఁ
జను కట్టు విప్పుఁ జుట్టును ఘనస్తన కాంతి
చల్లించి యురముపై వెల్లివిరియఁ
గోప మూర్ధికమైన కొదఱు న్నాగమువోలె
నలఁత చిట్టూర్చి లందందవిగుట

నలన వళితంబులైన కటాక్షవీక్ష
జ్ఞానలంఘన యుగ దైర్యకంఠకములు
చించి చీకాకుఱుచి విసంఘఁజేసె
రామ నర్తన కేళివిదామనేళ” వై. వి. పుట. 30. ప. 2.

చదలవాడ మల్లయ గానాభిమానము

ఈ మల్లయకవి రచన విప్రనారాయణ చరిత్రము. ఇందీ కవి సరస్వతీ నమస్కృతి సందర్భముననే తగినట్లుగ సంగీతకవ్రసక్తిని కల్పించుటలోనే ఈతని గానాభిమానము ప్రవ్యక్తమైనది.

“తాయం బద్మభవావధానముల పాటల్ తేటలుప్పొంగ జం
దోయిం గచ్చపిఁజేర్చి గోర్మానల కాంతుల్ వింతలై వెన్నెలల్
గాయం దంతులు మీటి తాలు గరగంగా గానముంజేయు భా
షాయోషామణి తత్కృతీశ్వరునకున్ సందించు వాగ్వైఖరుల్”*

ఇక శ్రీరంగపురమందలి నిసర్గవ్రకృత్యభిరామ వర్ణనమునఁగూడ సమగ్ర సంగీతస్వరూపమే ఇట్లు భాసించినది.

“మృదంగంబులఁ బెల్లెగయు ధింధిమిద్వానంబులకును, చంచరీక గానంబులకును, బహువిధావధానంబులఁ గమలహస్తాభినయనంబులతోడ నాడు వడ్డిరీచికరంబులంగవి భక్తియందు మునిగియున్న విప్రనారాయణుని రక్తి యందుఁదేలింతుటకు దేవదేవి గానసహకారమునే ఇట్లు వినియోగించుకొనినదట.

“విద్దురరాడు విష్ణుగాధావద లీలలన్ గడిపెదనని కోకిలధ్వనియెంతయు వింతసేయగ నాలాపము”** సేయ నారంభించినదట. దేవదేవి చేసిన ఆలాపనమున మాటవరుసకనినను కోకిలధ్వనిరాగమే రాగముద్రాలంకారభావితమై ధ్వనించుట ఇందొక పొగవైనది.

తన తల్లి విప్రనారాయణుడంపిన బింగరుగిన్నెగందుకొనిన వెనుక ఆతనిని పిల్వనంగవ ఆతడు వచ్చునంతలోనే దేవదేవి వానకనజ్జికయై “కాన మాన సంశన్న నవీన గానరసమాధురి వీనులవిందుసేయ తంజురమీటుచుండి వరికించుచు భావితులావతంసమును నిరీక్షించిన”దట.

ఇక విప్రనారాయణునితో గడిపిన రాత్రి—

“ఇమ్ముల శంఖదుందుభి సమీహితమంజుల ఘోషముల్” ధ్వనించు చుండగ నేగినదట.

ఈ చదలవాడ మల్లయ సంగీతానుకూల్యతగల కథనుచేపట్టికూడ శ్రోతగ సంగీతాభిమానమును ఎడనెడ ప్రదర్శించినాడేగాని ఏతచ్ఛాత్ర ప్రవచనమును మిగిలిన కవులవలె జేయుటకు బూనుకొనలేదు. కావుననే కవికి సంగీతకళయందు అభిమానమేగాని అభిజ్ఞత లేదనిపించెడిది.

అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుని తొరణత్రిక ప్రీతి

ఈకవి రచించిన గ్రంథము హంసవింశతి. ఈ గ్రంథమందలి మొదటి సంగీతగ్రంథన క్తి వివిధ వాద్యనామములనేకరువుపెట్టిన రీతిలోనిట్లున్నది. ఇందలి వాద్యనామములేకానీవాని ఆకారవికారముల కౌకరములుకూడ కొన్నింటికి లేవు.

* “డమరువు, రభీష్ట, మరుసహచర, భయదధక్కా, హుడుక్కా.... కలహపటహ, తమ్మట, మురజ, నిస్సాణ, ఝల్లరీ, మర్దక.... తుత్తుంభక, జర్జరీపాళ. క్రోళక్రోలు, మోరీభేరులును, దోలు, గేరుగుమ్మె, తమ్మెట, పీరణ, యరమ, వంచి, జముడిక, తప్పెట, గిడివడి, తుడుముచుక్క, చుయ్యంకియును యశమహత్తాళంబులును, జేగంట, చిటితాళములు, చిటికెలు, ముఖవీణ, కుంభకాంస్య, శృంగకాహళంబులును, వన్నగాళ, నపీరు, కరకొమ్ము, నాగకేసరమును, సుతి, చెంగు, చేసన్నాయి, సింగినాదము, పిల్లన గ్రోవి, మ్రోయబీకలును, వీణె, మనోహరవీణ, నారదవీణ, వాణవీణ, సరస్వతి వీణె, స్వరమండలంబు తంబుర రావణహస్తంబు, రవాల, కిన్నెర, తిసిరి కెన్నెర, కుద్దకిన్నెర దండె మున్నగు హృద్యానవద్య వాద్యవిశేషంబులు దిక్కులు పక్కటిల్ల మొరసిన” వని నాడు కవి.

** ఆ పదవ రతిపేస కథలో ఆమె సంగీతవైద్యమును కవి యిట్లు ప్రశంసించినాడు. ఆమె చావడంబును కుద్దవద్దతి బహురూపలక్షణంబులు, దండలాన్యములును, జక్కిణివద్దతి, ఫేరణావద్దతి, కుండలీవృత్తంబు, వాండికమురాసకాఖ్యము, నాట్యరాసనంబు, చిత్రవద్దతియును, దేశవద్దతియును, చర్పరీ, కండుక, వాసరి, కోలాటమునాదిగ తగుజ్జేళ్లగలుగునట్టి సృత్తంబుల చొవలెఱిగి సరవిపంచుపుటంబును, చావపుటంబును, ధ్రువము, మధ్యమము, రూపక, త్రిపుట, యంపె, ఏకతాళ, ఆటతాళాదులెల్ల నెఱిగి.... భైరవి, మాళవ, బంగాళ, హిందోళ, రాగమంజరియు, శ్రీరాగ, గౌళ, భూపాలములను ఎన్నిది పురుషరాగంబులు, దేశాక్షి, మూర్ఛరి, తోడి, దేవక్రియ, ఆందోళి, దేవ

గాంధారియు, గోళగుండక్రియ, ఆపిరి, లలిత, విలాహరి, కురంజి, దన్యాని, పూర్వగోళ, వరానినాట, భల్లాతకి, మలహరులును, సారంగనామక్రియలునంగ గన్నడమనంగ, మంగళకైశికి యనవెలయు నారాయణియన చతుర్వింశతి విధముల తనరారు ప్రీరాగములును మఱియు కాంభోజి, కేదారగోళ, శోకవరాని, పున్నాగ, గుమ్మ కాంభోజి, కేదారగోళ, శంకరాభరణము, మేఘరంజితోడి, వరాని, నాదనామక్రియ, నాట, రీతిగోళ, రామక్రియ, మేళరామక్రియ, గోళ, నారాయణగోళ, మధ్యమావతియు, ముఖారి, మలహరి, దేశాక్షి, శ్రీవరాని, మాళవియుఁబాడి సింఘరామక్రియము వనంతసామంత శుద్ధవనంత, గుఱ్ఱరియు, హెణ్ణిజ్జి, నీలాంబరియు ననంగభౌవగు ముప్పదిరెండు నపుంసకములు మాళవ శ్రీయన్మగమ మలహరియన దేవమలహరి రేగు ప్రిధిరముకుండ మల, హరననైదు మిత్రములు మర్మమరసి వృద్ధగాంధార మధ్య, మర్దభనిపాద, వంచమ, దైవతాని సప్తస్వరములు మంద్రమధ్యమతారక మహిమ లెఱిగియాడఁబాడఁగ నేర్పు నయ్యులల నెఱింగి".

“స్వరమండలంబులు కిన్నెరలు, రుద్రాంబులు, దండవీణలు, రుద్రాంబులు, తల్వర, రావణహస్తంబులు, మఱితంత్రులు, తంబురలు నమస్తముగొవియెన్ అని వివిధములైన నృత్యరీతులు రాగనామములు పంగీతకాత్త వ్యవదేశిక రీతిలో ప్రస్తావించిన ఈ అయ్యలరాజు నారాయణామాత్యుడు పంగీతవేదికయని విదిత మగుచున్నది.

కవన గానాభినయ సార్వభౌమ యుగము రఘునాథ నిర్మిత తౌర్యత్రిక వేణి

“విధి విధానమున విద్యానగరేంది రానుగతయై వలన వచ్చిన
తెలుగు శారద వాడరించి తంజపుర స్పృత్యమంది రస్థనొనర్చి
కమ్రతౌర్యత్రికారాధనమున దేర్చి కవన సుమన నమస్రజంబుల
జస్రంబు సమర్పించి అర్పించిన రఘునాథయుగవాణి! నీకునాజోత”

రఘునాథనాయక యుగాంతరితులగు మహాకవుల సంగీత ప్రతిపత్తి

1. రఘునాథ నాయక గీతిసాహితీ సుధామాధురి.
2. చేమకూరి వేంకటకవి గానవరీపాకము
3. రంగాజమ్మ ఉషాసురాగరమృత.
4. చెంగాల్వకాళకవి గానకళాభిమానము.
5. పుష్పగిరి తిమ్మనార్యుని గానసమీరము.
6. గణపవరపు వేంకటకవివరుని వేంకటేశ్వర విలాసగానము.
7. ముద్దువళవి సంగీతకవు ముచ్చట.
8. కాళిందీ కన్యావతిజయ గానము.
9. రాఘనాథ తొండమానుని సంగీతలక్ష్మలక్షణ పరిజ్ఞానము

రఘునాథ నాయక గీతిసాహితీ సుధామాధురీ

విజయగర సామ్రాజ్యపతనానంతరము సాహితీవిషయన వధమున చీకటులలముకొన్నది. కవివర గాయకులు గూడులేని వక్షలవలె ఎవరినెవరినో ఆశ్రయించి జీవనము సాగించిరి అట్టియెడల కవితావనితకూడ నిరాశ్రయయై అరవగడ్డ నడిబొడ్డుననున్న తంజపురమునకు రఘునాథ నాయక కవిరాజు కలావలంబనమునొంది వలసవలసివచ్చి, కవితతోపాటు గీతియు అవివాభావ సంబంధముతో నలడునుగాన ఆమెనే అనుగమించినది.

అట్టియెడ సాహిత్యాంధరమున నలముకొన్న గాఢాంధకారమును తొలగించి సంగీతసుధాకరుడై సాహిత్యాంధరమున తరపి వెన్నెలలు ఒలికించిన రఘునాథనృపవేంకటకు కవిరాజై కవివసులకు, గాయకేశవులకు బాసటయైనిలచినాడు. ఈరాజకవిరచనలుగ “రఘునాథ రామాయణము, వాల్మీకిచరిత్ర, శృంగరసానిత్రీ” అను మూడు కావ్యగ్రంథములు మాత్రమే లభ్యములు.

ఆపార సంగీతపాండితి ఈ కవిపయని కవనమున సహజరీతిలో పర్యవసించినది. తెలుగు కవితలో రాగసంప్రదాయ విక్షేపణము నన్నయ తిక్కనాద్యుల కవనవద్ధతియందుగూడ పొడగొంది. శ్రీగౌరీ రాగాదిస్మరణముగ నుద్ఘాతకమగుట తదనంతరార్వాచీన కవులనుసరించుట రఘునాథరాయాదులకు కూడ పరిపాటియైనది. కావుననే దక్షిణాంధ్రకవి మండలికి నాయకమణియైన ఈ రఘునాథభూపుడు ఆ సంప్రదాయమునుకూడ విట వ్రస్తావించినాడు. అందువలననే ఈతని రామాయణకావ్య మంగళాపరణమున శ్రీలలితాకల్యాణాంగ శ్రవణము సంకోచించినది.*

* “శ్రీ సీతా లలితాంగి యంకమున రంజిల్లంగ నం గాంగలీ
లాసంగంబునఁ జెంగలించుచును గల్ప ద్రుమ్మరచ్చాఢము
ద్వాసి ప్రొన్నతరళ్లు పీతఘనఁ జెందఁజొచ్చుఁగా మంతువా
కొనల్యా సుతుఁడిచ్చు మాకు నెప్పుడుగల్గూఁ సాకల్యమున్”

ర. రా. i - 1

శ్రీరాగము శుభప్రదమగు పురుషరాగము. లలితము సురుచిర మనోజ్ఞ స్వరూపిణియగు రాగిణి. కావుననే శ్రీలలితరాగముల రెంటినిగూర్చి నాయికా నాయక భావమును సంగీతకళారహస్యవిధియగు రామరాజభూషణుడు వసు చరిత్రాదిలో సంఘటించినాడు. రాగవిదుడై, సంగీతసుధయను శాస్త్రగ్రంథ రచనమున ఒప్పారిన ఈ గాయక కవి ఆరెండు రాగములకు కల్యాణమునుగూడ బోడించినాడు. ఈ రాజకవికి అనుయాయయై ఆరాధకుడై చెరిగిన చేమకూర కవివరుడుకూడ శ్రీరాగ స్వరూప స్వభావావిష్కృతిని శ్రీరామచంద్ర ప్రార్థన మున ప్రతిపాదించినాడు.

తన కవనము గానరీతినేగాక నాట్యశోభనుగూడ సంతరించుకొనవలెనను నాకాంక్షను కవిప్రవృత్తము చేసిన తీరుతోనే అద్దావి వచోముత్సమునుగూడ ప్రవృత్తముగావించుట ప్రశంసార్హము.

సాహితీ ప్రపంచమున పార్వతీవరమేశ్వరులు మాతాపితరులుగ సంభా వితులైనట్లే సంగీతజగతిలో వాణీబ్రహ్మలు శ్రుతిలయలకు ప్రతీకలుగ తల్లి దండ్రులై వించినారు. “శ్రుతిర్మాతా లయః పితా” అను నాభాణకము ఇద్దావికి మూదల శ్రుతిమిథ ప్రతిపాదకమగు వీణాలాపమును వాణీచేపట్టగా లయాత్మికతా సర్వస్వమగు మృదంగ ద్వానమును బ్రహ్మ మొరయించుననియు కవికయంద చందమై అందగించిన లయవిన్యాసమే బ్రహ్మస్వరూపమగుటయు జగత్ప్ర సిద్ధము. అదియందు అవ్యోన్మాశ్రయమై పొదిగొంది అనంతరము అవినాశావము నాచికొని ఆ పిమ్మట అద్వితీయమై భిన్నత్వమునతిగమించి ఏకత్వమునమించిన ఉత్తమోత్తమ ధర్మమునుద్దోషించునది దాంపత్య జీవనము. అట్టి దాంపత్య ధర్మమున కృతార్థకవౌండిన దంపతులు వారువీరుగా ఆరితేరుట సాహజము, అభివృణీయము కూడ. కావుననే ఆ దింగారుకలను వండించి రఘునాథభూషణుడు

“వదమంజీర యశంయుకార్పటి జటాబంధామృతాంధ స్రటి

మృదయద్భంగ ఘమంఘమ స్వగము త్యదూ ద్యన్మృదంగ ధ్వనిం

కౌదలింపంగ నటించునాటి నటుడింపుల్మీల నాడించుగా

తదయస్కద్రవనాగ్ర రుగమున వాగ్దాటి నటినాటికిన్” ర. రా. i. 4

అయ్యాదిమదంపతుల దాంపత్య ధర్మమును వీణానులాపనావ్యాజమున ఈరెండు వద్యములందిమిచ్చినాడు.*

ఇందు వీణాంచితసామగానమందలి యోరలను వాణికి బదులుగ బ్రహ్మ దిద్దుట దివ్యమునులతో శాస్త్రార్థవర్చను గావించి యొద్దికలనునర్తి విరించి స్థానమును శారద యధిష్ఠించుట దాంపత్య భావమునందలి శాదాత్మ్యమునకు ఉపస్కారకముగనుండుట గమనార్హము.

* వదనాంభోజ విహారి వాగ్వరత తనూ ద్యావల్లదంఘ్రి ద్వయాం
గదనాదంబుల భంగి వేదములు వక్కాణించుచుంజేమ నా
రదవీణాంచిత సామగానముల యోరల్లద్దు పెన్నేల్పుట
రిదయన్మాకుఁ జిరాయురభ్యుదయ సుక్తి సంత్రమంబీవుతన్"

ర. రా. i - 6

"చదివిన యాకులంజిలుక చక్కగ ముక్కునడిగ్గఁ ద్రోయఁగాఁ
బొదలు సువర్ణ శోభఁదగు వుస్తకముంగమనీయకయ్యే చేఁ
జదువుచు దివ్యమౌనులకు శాస్త్రములన్నియు నర్థసంపదం
బదరక తెల్పు భారతి యభంగుర వాఙ్మయభంగులీవుతన్" ర.రా. i-7.

"వారు నత్వరంబుగ మదన తంత్ర సిద్ధాంతమణి సేటియగు దళవాటికింజని
యచ్చొట హాటకమయంబులగు శ్రీమ కూటంబులు మణిఘటిత తులాకోటి
రణికంబులగు
మృదంగ దిధిమధ్వానంబులతో సంబంధింపఁబడియించు కాపెలు ప్రకాశింప
మేళకం
బులుగూడ వివిధ తాళంబుల మత్తనృత్తంబులు పలుపువారును మణికంకజ
క్వణంబులు
రాణింప వీణలు పలికించువారును దిసిరిదండియలు గైకొని గాణదండి మొదలు
మండ్రమధ్యమ తారస్వరంబులు సుధారసంబులుగురియ గానంబులు పేయువారున్"

ర, రా. ii - 105-

ఇక తదనంతర పురవర్ణనమునందలి నాటకకాలలగభివర్ణించునపుడు అట్లు “సగర “సగరవధూటి కోటి తులాకోటి ధన్విమాటికి గుబ్బితల మబ్బులతోన బర్హు”నని అద్దాని పార్థక్యమును ఋష్యశృంగ చరిత్రమున వర్ణించినాడు. తన నాటి వారాంగనా సముదాయ తౌర్యత్రిక పాండితినే అలానాటి రీతిగా మలచినాడు. వారలు ఋష్యశృంగుని కొనితేరనరుగు నపుడుకూడ

“బంగరు వల్లకులెక్కి మృ

దంగ హుడుక్కాదికంబులగు వాద్యంబుల్

ముంగల మొరయఁగ నభినవ

శృంగారము మెఱయఁజనిరి చెలువలు వేడ్కిన్” బయలు వెడలిరనినాడు. ఇటు వల్యంకికాది రాజలాంఛనములను బిరుదు వాద్యములను

“గౌంధర్వ నర్వ న్వకళఁగళంకము లేక

జాజల్ జగజెట్టిగాజలుకును

దత్తిల భరత మతంగాది మతముల

వఱలెడి నాట్యతత్వజ్ఞులకును” ప్రేధిమించిన కవిరాజులకును ఈయనచ్చనను సాంఘిక మర్యాదను జనవాక్యముగ వెలార్చినాడు.

ఋష్యశృంగుని గవిన పిదపవారలు ఆతనిని తమ గానంబు చేతఁజొక్కగ జేసి యిట్లుఁజనకుండ చేపెదమని పంతులలాడిరనియు అనినాడు. ఈ రామాయణకావ్యము ఆ సమగ్రముగాన కొంతవట్టు మాత్రమే సంగీతకరీతి ప్రస్తావితమై ఉపలభ్యమైనది.

వాల్మీకి చరితమునందుగూడ మంగళాశాసనము శ్రీరాగ రాగాంచితమై భావిల్లుమన్నది.* తరువాత విరించి స్తుతికూడ వాద్యాంచిత రాగప్రపంచసమున

* ** ర. రా. ii - 122 - 125

* “శ్రీవైదేహి యురోజ పూర్ణకలశ శృంగం బులిగ బల్లవ శ్రీ విశ్వాసముచూపు హస్తములచేఁబ్రే మంబ్రకాశంబుగా శ్రీవిద్యుత్ పతకోటికిచ్చు నలరాజీవాఙ్మండిక్ష్యకు వంశా శా నిర్మాత మహర్షి రత్నము మదీయాభీష్టముల్ సేయుతన్”

కనువై యొప్పచున్నది * కథాక్రమమున వర్ణితుడైన కత్తవోధ విశారదుడగు నారదుడు “నారాయణుని దివ్యనామావళును పల్కు మహతిఁదామూఁపునరహి వహింప వెఁపువహించునని వర్ణితుడైనాడు.

** పిదప కథానుగతముగ వాల్మీకి చరిత్రమును వర్ణించునపుడు ఆతడు విరక్తుడై పిదప తపశ్శాలియై యున్నపుడు ఆతని మరల్ప అలౌకికతలు కులము వారు యత్నించిన తీరుతో సంగీతకము చోట చేసికొనినది.

తృతీయాశ్వాసమున రఘునాథుడు తన సంగీతాభిమానమును, సృష్ట పాండితినిగూడ చాటినాడు. దానికనువుగ రంభోర్వకుల విద్యాస్పర్థను ఇది కల్పించినాడు.

*** “రంభసమ్మత నాట్య సంరంభమగుచు
యృళ యృళం యృళనాదహళ హళితంబైన
బిరుదు వజ్రపుజల్ల పెండె మమర
నమరవల్లభు కొలువున కరుగుదెంచి” న దనినాడు.

** “వంచినరీతి రాగము ప్రవంచితమై చెలఁగన్ వివంచినా
యించి తనున్నగించి యెలయించిన ప్రేయసి పల్లదించి మో
దించి ప్రవీణవౌదని నుతించి కవులగిట నుంచి ప్రేమయా
రించి వరించి మించిన విరించి మముం గరుణించిప్రోవుతన్”

వా. చ. i - 7

* “బోయ మిటారి గుబ్బెతలు పున్నమ వెన్నెలబైట నీవయిం
బాయని బాళి కిన్నరలు మాటికి మీటుచు స్ప్రీతావమున్
హాయని చొక్కిపాడ విగవా కనవా మనవారిఁబాసి నీ
వీయెడ నొంటినుండఁదగవే చనుడెమ్ము వీటికిన్”

వా. చ. ii - 4. పు. 72

** వా. చ. iii - పుట 82. ప. 3

* “శృంగార పణి శతాభంగిఁ దయేతుచుట్లఁ

గచ్చు మీతెడు పామగొప్పు దనర....

నెమ్మేని జిగి దొలంక నృత్తదేశంబు మిగుల నర్తింపవచ్చె” అ
ఊర్వశిని వర్ణించుటలో కవివరుడు ఊర్వశిరూపులో, చేతలోగూడ గీతవాద్య
నృత్యత్రయమైన సంగీతపరిజ్ఞానమును ప్రదర్శించినాడు.

ఆ పదప కవివరడు ఊర్వశి మాటలో వ్యక్తీకరించిన స్వీయవాద్య
ప్రతిభకు ఈవద్యము మూదల—

“శివుఁడొక్కనాడు దేశికిమెచ్చి నాకిచ్చెఁ

బెద్ద వజ్రపుఁగచ్చు విరుదు వీతె

నాశండ్రి హరి యభినయము వేశనిచ్చె

హరిసీలముల కడియాల జోడు

చతురాననుడు సరస్వతియు గానము మెచ్చి

యొనఁగి రంచలయంచుఁబసిఁడి కాపె

విత్తాదిపతి తాళవిజ్ఞాన మరసి ప్రే

మఁజెలంగి యుభయ చామరములిచ్చె

నెన్నియేనియుఁగంపని యెన్ని చూడఁ

బెట్టిఁబెట్టెఁడు విరుడులు గట్టి పెట్టి

యున్నయవి వానినే చూడ నొక్కనాఁడు

విరుదులేటికి విద్యయే విరుదుగాదె”*

రంభ ఊర్వశితో వన్నిదము సరచినట్లు వినిపింపుమని కోరినదట.
అందులో రఘునాథుని యపారసంగీతపాండితి తాళాధ్యాయముగ వెల్లివిరిసినది.

“అది తాళము ద్వితీయకమంతర క్రిడ

జయమంగళమ్మును జంపెలీల

* వా. చ. iii - 88 పుట వ. 2

** వా. చ. iii - పు 88

చాచపుటంబు చచ్చత్పుటంబును వట్టి
తాపుత్రకంబు విద్యాధరంబు
రతిహంసలీల శ్రీరంగంబు రంగంబు
కంకాళఖండ కాకాధములును
కోకిల ప్రియము విరోకింతంబు కుడుక్క
డెంకి త్రిభంగి మట్టిగ విజయము

నందినందన జయసింహ నందనములు
మొదలుగాఁగల తాళముల్ మొనసినున్న
గూడి కవచట్టముగఁ గొవియాడి తేవి
బిరుదులిదియిత్తు నీకునే బిరుదంచు" *

“పేరణి దండలాస్యమును బెక్కణి కుండలి నాఁజిత్తుర్విధో
దారములైన నాట్యముల యేందము నెల్లనెఱింగి యందునే
పాచుచునండ ముందు విధులాలుననై తగు సంగహారముల్
రా రసభావ దృష్టులలరన్ నటియించదె మాటలేటికిన్” **

“సంయుతా సంయుత సంజీవ హస్తముల్
వదమూఁడు నొక యిరువదియునాల్గు
త్రింశద్గణంబున నృతహస్తంబులు
నైదువక్షంబులు నైదుపుటలు
స్కంధంబులాలును గంధరత్నమ్మిది
జానువులేడు పార్శ్వంబులేడు
మొత్త మంగంబులేకోన వింశతిదళ
బహుల్ త్రికుక్షులుఁ బదములాలు

* వా. చ.

** వా. చ. iii - 92

స్థాయి దృష్ట్యలెనిమిది సంచారిభావ
 దృష్ట్యలిరువది రసదృష్ట్యలెనిమిదియును
 బొంకముగఁ జూపి వింతకోపులు పెరింగ
 నాడఁగలిగినఁ గలహించఁ బాడినీకు"*

రంభోర్వకులిరువురు వాల్మీకి తపము చెరువ యత్నించుటలొకాడ నాట్య
 సంగీతవరిజ్ఞానము వ్రన్సుటమైనది.

“వీణీయలు, దండియలును దాళముల్వేలు వాద్యములు, నార
 జంబులు, ముఖవీణ, తానకములు, స్వరమండలములు, మద్దెలలు, మున్నుగా
 సాపాచించు తరుణీమణి యొకర్లు తంబూరా మొరయించుచు వచ్చె” నట**

“వెలదియొక్కతె ముఖవీణయాన
 సరసి=జాషీ యొకర్లు స్వరమండలము....
 బోఁటి యొక్కెతె దండ మీటి పాడ
 విమలాంగి యొకర్లు వీణీయ పలికించఁ
 గలికి యొక్కెతె యుపాంగమ్ము పూనఁ
 గి సలయాధర యొర్లు కిన్నర మీటంగ
 లోలలోచనయొర్లు తాళమెత్త
 మణియుఁగొందరు సుదతులు మద్దెలయును
 నాదజము మొదలైన వాద్యములువట్టి
 శ్రుతులు ఘమ్మని హవణించెనతివ దేశ
 సృత్తవైఖరి చూపె మునీంద్రునెదుట
 ఇటుల మిగుల నేర్పు పుట్టిఁజూపి
 సృత్తగీత వాద్య విపుణమార్గ
 పటిమ చెవిటిమోఁఁబాడిన సంకుణా
 వలములేక పోవ విదవరంభ”***

* వా. చ. iii - 93

** వా. చ.

*** వా. చ.

ఇట్లు ఊర్వశి సంగీతవిద్యతో తన వాద్యపరిజ్ఞానమును కవి తెల్లవిరియింప జేసినాడు.

తళకు నీలపు దట్టములు వోరే వీడలు
 గానంగదగు గుబ్బికాయీలమర
 రతనాల పూసల రాజిలెడు నిలాజి
 వగడంపు మెట్టుల జిగి దొలంకఁ
 బ్రచురరాగ లతాంకురములఁ బ్రాకినలీల
 మెఱుఁగారు తంతుల మీటు చూప
 పును పునుధ్వని వింటు క్రొల్విన యవరంజి
 కళకుల యనువుల మోకుకుదనర

జీవ రత్నంపు మేరువు చిల పెంపు
 చిరమలును గరుడ వచ్చుల కరివెజీవి
 వ్రాత హుంబట్టు గవిపెన రాజదనరు
 వీణ నొనయించి.....”*

“గవిపెన నడలించి కరవంక జడ్యుతి
 గడులువోజీవి పావడలు దుడిచి
 చిలతం.... మెఱుఁగు గుచ్చల మీడిడల్పిను
 మృత నఖంబులు క్రుతిలంటి మీటి
 జవ్వాదిబిదవిచ్చ సారణుల్పారించి
 నరనతఁబిరడలు చక్కనొత్తి
 మంద్రమధ్యమ తారమహిమ మీఁంగఁగ్రది
 స్థానంబులును ముట్టి తాళగతుల

* వా. చ.

నతుల కంకణ యుణయుణత....తులు పెలగ

మాయరే యనరాగము లాతాయములును

గీతములు ప్రబంధములు రక్తిగ్రనుపించ

వీణ మీచెను నా నీలవేణియపుడు”*

“ఔరా! రాగము బాపురే యొడుగు తాయంబుల్ బిగిస్తాయి సం

చారీ ప్రాపులు లెన్న కంపితముమై చా....హా మేలమ్మయ

య్యారే మీటు కొలంబు పాడఁదగు నాహారక్తియంచున్ సఖా

స్తారుల్లేరిట మెచ్చ నీజదుఁడు మెచ్చన్ నేర్పునే గానమున్”**

ఇట్టి గీతవాద్య నాట్యవిశేషకప్రజ్ఞను చూపించుటవలన రఘునాథుఁడు నమ్మక తౌర్యత్రిక పాండితీవిశేషస్వాంతుడని వెల్లడియగుచున్నది. వీణావాదన చుండి కవి ఆరితేరినవాడిని రఘునాథమేళ వీణావ్రకల్పనమున వ్యక్తమగుట జగత్ప్రసిద్ధము.

ఇక మిగిలినది శృంగారపావిత్రీ. ఇందు రఘునాథుని గానపాండితి కావ్యాంతరిక పాత్రలవలన వ్యక్తము. కవి కావలెనని నృత్య సంగీతపాండితి సహకృతరీతిని వెలయుంపవలెనని మేనకానారదాది పాత్రములనిందు ప్రవేశ పెట్టినాడు.

మేనక విశ్వామిత్రునితో తనకుగూర్చి చెప్పికొనిన మాటలివి.

నలువ దానెక్కు నందలమంపి వీలిపించి

వీణయ నాచేత విన్నమాట

హరుఁడు నేదినిపించు దురు వదానకు మెచ్చి

తొడమీద కూర్చుండు ఘనినమాట

* వా. చ. iii - పుట. 117

** ,, iii - 118 పుట

హరిపిల్చి నాచేత నభినయంబును జూచి

తనయొద్ద కొలువుండుమనిన మాట

నారద పార్వతుల్ పోరితన్ లయకోస

మై తార తవ్యములడుగుమాట

మున్ను విని యుందురేకదా ననునేను

పోగడుకోరాదు అమరనాధుడు జూచు పాత్రములకెల్ల గుండెలో గాల
మనిపించుకొంటి నేను. తంబురలో తుంబురుడే అట నేతెంచి గోటివాడ్యమే
లేకయుండి మఱియున్ మఱియున్ వినిపించి వింతగా (గోటివాడ్య మేనేమో!)*

“మనమును రక్తియుందొలకఁగాఁదగు గీతములచించి చందముల్
మునుపుగ రాగముల్ వదములుంచియు మీటుచు జుంఁత్రగాత్ర” సమ్మిళితముగా
గానము చేసినాడట. అతనిని మనమున మెచ్చినను మేనకపైకి తలయూచనేలేదట.
దానితో నీవెంతని నీవెంతని దేవేంద్రుని సమ్మతిములో మేనకకు తుంబురునకు
గానవాగ్వివాదము తీరనిపోరై పరిణమించినదట. దానితో తుంబురుడేతగ్గి మేనక
యింటికవచ్చి నన్ను నీవంటి రసజ్వరాలివి దివంబునగానవికేల నన్నునీబంటుగ
నేలకొమ్ముని రాజీవడి గాయకుడవుటను అన్నింటను గాయకుడై ఆ అవ్వరసను
కళలతో కరిగించినాడట.

* శృంగారసావిత్రిలో సావిత్రికడకుతె నారదుంచినపుడు ఆదేతనిచేతిలో
వీణెను సావిత్రియంతకుముందు పర్వతుని దగ్గర చూచినట్లు అందలి వలుకుమెచ్చి
నట్లు గుర్తుపట్టినదట. ఎవ్వరి వీణావ్రత్యేకత వారికుండుట అనాటి ఒక వైచిత్రీ.
అప్పుడు నారదుడు ఎదురు వీణెలుపుచి వాయించునపుడు మావీణెయ మాను
వడినవనినాడట.

నారదుడు కల్పించికొని సత్యవంతుని-పరివర్థము చేయవలయును గావున
“సత్యవంతుడల వీణను బ్రహ్మయజుఁచు నెంతయు అంతకుమించి నేర్పితిని
సరస్వతిదేయని మెచ్చుకొని తన చేతివీణె యెసంగి వాయించును” న్నాడట.

సావిత్రి వీణావాదనలోని పటిమను శ్రుతిచేయట మొదల్గొని వర్ణించినాడు కవి. కాని యిందు సారెలు మెట్లునరిచేయట చూపలేదు. అందులోనే రఘునాథ మేళ వీణవలె కన్నట్టినది. ఇందు వరూధిన్యాదుల వీణారీతి కానరాక ఒకేపరి 24 మెట్ల రఘునాథ మేళవీణ అమరిక యిందు గోచరించుట గమనార్హము.

సావిత్రి ఎత్తికోలులోనే వీణను,

“తఖితేలంగొని మున్ను సుధ్రృహము మీదన్ స్థాయిసంచారముల్
క్రమ మొత్వన్ ఘురి తంబు కంపితముడార్ గ్రామంబులున్ మూర్ఖులం
దముగా నొడవ పొడవంబులు తగన్ రాగాది గీతప్రబం
దములిం పొందంగ గాత్రమింపొదుగనంతన్ వీణవాయించినన్”

“మేలు లతాంగి చాలనిను మెచ్చగవచ్చును సత్యవంతుడే
మేళముగూర్చి వర్షకుని ఘేలిమి చూడఁగ జూపంబంపెమున్
నేకలతంగి తీవపుర నీమది వాని మనంబునొక్కఁడై”న
భోలిక ఆతనికిఁడెల్లవలెనని అనినాడట

“గీతము పూత్రము మేమతనికిన్ మదినేర్చుట. ఈ కవిత్వమాతనిచే గ్రహించితిమి. అందునగాదె ప్రబంధములైతము చేయగోరితిమి చాయకపోక స్వతంత్రక్షరీధిదన్” అని సత్యహంతుని సాహితీచణత్వమును, గీతవిన్నాణమును గూడ మెచ్చుకొనినాడు. ఇక్కడ ప్రబంధమునకు గీతప్రబంధమని, చాయకు రాగవ్యాయధునికూడ ఆశ్చర్యము చెప్పుకొనవచ్చును.

సరస్వతికి బ్రహ్మకు వీణావాదనమున వాదుగరికి నారదుని విలిపించిరట. అది రఘునాథనాయకుని కథాగతిలో చోటుచేసికొనినది.

ఇట్టిది రఘునాథనాయకుని గీతిసాహితీ సుధామాదురిగ విలసిల్లినది.

చేమకూరి వేంకటకవి గానపరిపాకము

రఘునాథ రాయని ఆస్థానకవియై అరిగిన చేమకూర వేంకటకవి “పారంగధర చరిత్ర, విలయవిలాసము” అను గ్రంథములను రచించెను. ప్రథమకావ్యమైన పారంగధర చరిత్రమున చేమకూర గానాభిమానమును చూప లేదు. చేమకూరకు మహాకవియశస్సును ఆర్జించిపెట్టినది విజయవిలాసము. అందులో ఈతని సకలకళావిలాసములతోపాటు సంగీతకళ కూడ చోటు చేసికొన్నది.

ఈ మహాకవి రఘునాథనాయకుని ఆశ్రయదాతగాకాక ఆరాధ్యదైవముగ భావించి సేవిచి తరించినాడు. కావుననే మంగళా శాసనముగావించిన తొలి పద్యమున రామమూర్తిని ధ్యానించి రఘునాథమూర్తికి ఆవాహనము గావించి శ్రీరాగధ్యానమూర్తిగ నాతనినే ప్రదర్శించినాడు.

వసుచరిత్రకారుడు ఈ వేంకటకవికి కవనరీతియందు గురుతుల్యుడు. ఆతనివలెనే ఈకవియును గ్రంథాదిలో శ్రీరామచంద్రునిలో శ్రీరాగ స్వరూప స్వభావావిష్కృతిని గావించినాడు. శ్రీరాగము కావ్యప్రపంచమున నాఱరాగము నాట్యకారంగమున ప్రప్రథమమున నినదించు సర్వత నాచికొనినవని ఇతః పూర్వము విప్లవము ఏకద్రీత్యనుసారిగ మన ప్రాచీనాంధ్ర కవులందఱును శ్రీకారముచుట్టియే కావ్యప్రాంరథజము గావించినారు. వారట కావ్యాదిలోనిలిసిన శ్రీకారమునుబట్టి పౌరాణికులు, కావ్యరసికులు శ్రీరాగాన్నితముగ శ్రీవ్యకావ్య వతనమును ప్రారంభించుట అలవాటు చేసికొనినారు. రాగవిదులైన కొందఱు కవులు శ్రీకారముచుట్టి శ్రీరాగముద్ర విట విక్షేపించుటతోపాటు శ్రీరాగభావా విష్కృతిని ఆది ఘనరాగము, శుభప్రదము, సంపదుద్దామముఅను లక్షణములను బట్టి యిచ్చు పదముల పద్యారంభరీతికముగ నుట్లంకించిరి. ఇక సంగీతకావులలోతులు తడివిన మహామహాలగువారు మాత్రమే పద్యమందలి ఉపాస్యమూర్తికి అభేదాద్యవసాయమును సాధించిరి. ఇట్టి రీతిలో శ్రీరామమూర్తికి శ్రీరాగధ్యాన మూర్తికి అభేదాద్యవసాయమును మొట్టమొదటిగ మహాసంగీత కళారహస్య వేదియైన రామరాజభూషణు గావించినాడు. ఆతనికి అన్నిట అనుయాయులు, అంతేవాసియునైన చేమకూర కవికూడ ఇట అట్టిరీతినే ప్రదర్శించినాడు.

ఈ పద్యమున చేమకూర వేంకటకవికి ఉపాన్యమూర్తిగ రఘునాథ నాయకునకు ఆరాధ్యస్ఫూర్తిగ నిలచిన రఘురాముడు సీతాలక్ష్మణ సహితుడై విల్పాని నిలచియున్నాడు గాన ఈతడు—

“అష్టాదశాబ్దః స్మరచారుమూర్తిః ధీరోల్లసత్సల్లవ కర్ణపూరః
షడ్బాదిసేవ్యోఽరుణవత్ప్రదారి శ్రీరాగరాజః షీతిపాలమూర్తిః”

అను చతుర దామోదరకృత సంగీతదర్పణాంతరిత శ్రీరాగధ్యానమూర్తికి దర్పణ ప్రతిబింబమగుచున్నాడు. అట శ్రీరామచంద్రుడు సీతాలక్ష్మణ సేవ్యుడైన ఇట శ్రీరాగమూర్తి షడ్బాది సేవ్యుడగుచు రాగరాజై రామభూపాలునివలె షీతిపాల మూర్తియై దర్శనమొసగుచున్నాడు.

ఇక తరువాత సంగీతప్రసక్తులు విజయవిలాసమున క్వాచిక్కిముగనే కన్పట్టును. విక్రమైన మంచినీలము ఒక్కటి చాలదా! తట్టెడు తళుకుబెళుకు రాలైలభింపక పోయినను ఆయున్నవి మాత్రము సంగీతశాస్త్ర సంబంధులై వేంకటకవివరుని సంగీతశాస్త్రవరిచితికి వికషోపలమగుచున్నవనుట దబ్బరకాదు.

ఉల్లాచీ విజయవిలాస నన్నివేశమున ఉల్లాచి విజయునితో వాడునకుదిగి అకవిని—

“విను గీతిసాహితీ మోహనజాణలు పెవులు వట్టియాడింపగాఁ

గవియుండి “కాముకుఁడఁ గానవి” వల్కిన నాకునచ్చి కానెన్మపాలా!”*
అని హెచ్చరించినది.

ఆ హెచ్చరికలో పాఠుడు గీతిసాహితీ చణుడనియేగాక ఆ విజయుని రూపువావహించుకొనిన రఘునాథనాయకుడు “గీతి మధురవాణీ సమంచితమోహన రూపుడను విషయము ప్రవ్యక్తము.. ఇందలి మోహనయన పదము మోహన రాగవామ సంసూచికము. గీతి, రీతి నాకళించుకొనిన నీకవి తన ఈపద్యమును మోహనరాగమున గానము చేయవలయునని ఆదేశించినాడనుకొనుటకు ఇద్దానిని మోహనరాగమున గానము చేసికొనియో, వినియో అనుభూతిసాక్షికముగ

అనుభవైక వేద్యముగా నిర్ణయించుకొనవచ్చును. రఘునాథనాయకుని నాటికి 'రేగుప్తి' * యను ప్రాచీననామమునుండి పరివర్తనమై మోహనపమ్మోహన జనకమై భాసిల్లుచుండినదనుట నిర్వివాదము.

“ఆ యెలనాగవేణి మెఱుఁగారుకటారికి మావటీఁడగుం
బోయనవచ్చు నమ్మెఱుఁగుఁబోఁడి పిఱుందు నమస్త భూమికిన్
రాయలనంగవచ్చు నలరాజనిభావ్య యెఱుంగు గట్టివా
కోయిల కంచు కుత్తికలకున్ బయకాఁడనవచ్చు నెచ్చెల్లి!”**

ఈ పద్యమున కవివరుడు “గట్టివా కోయిల కంచుకుత్తికలకున్ బయకాఁడనవచ్చు” ననుచు దాతుమాతువులను ఉభయప్రక్రియా రచనమునొక్కచో కూర్చి ఉభయకారకుడగు వాగ్గేయకారుని స్మరించినాడు.

“నలుగడ హృద్యవాద్య నటనంమెలయంగపురం పుటారతుర్
నెలయ ద్విజశ్రుతుర్ చెలఁగ విప్రవదూ శుభగానలీల శో
ఖిలఁగ వివాహవేదికకుఁబెండ్లి కుమారుడు వచ్చె విట్లులా
వల నల పెండ్లికూతురును వచ్చెరణచ్చరణాంగ దంబులసి”***

ఈ పద్యమున హృదవాద్యరీతితోపాటు ఆరతియను ప్రబంధవిశేష స్మరణము వినబడినది. అట్లే

“నీకు కల్యాణమౌ రమణీయరూప
నీకు వంశాభివృద్ధియౌ నృపకలాప
నీకు జయమగు సాహస నీతిభరిత
నీకు సామ్రాజ్యమౌ మహనీయ చరిత”***

అట్లే ఈపద్యమున కల్యాణీరాగనామము వినిపించుచున్నది. ఇంకొకచో “ఎదుట గొనెన వేయకడినారు. తెమ్మవి వీణె యిప్పుడె మేళవింపవలె” ఇందు ప్రసక్తమైన వీణ రఘునాథుని మేళ వీణెయే అయి వుండనొప్పును. ఇట్లు ఇందు సంగీతప్రసక్తులు కొందిగనున్నను కవి సంగీతాభిజ్ఞుడమటకవి చాలును

* మోహనరాగము ప్రాచీన తమ సంగీతశాస్త్రములందు రేవ్యప్తి వ్యవహృతమైనదని ఆచార్య సాంబమూర్తిగారు పోవవత్తికముగ నిర్ధారించిరి.

** వి.వి. i-187. *** వి.వి. ii-15 *** వి.వి. iii-74.

రింగాజమ్మ ఉషానురాగ రాగరమ్యత

ఈ కవయిత్రి తన పతియు, కృతిపతియైన విజయరాఘవ నాయకుని సంగీతసాహితీప్రియుడని స్తుతియించి అతని చెంగట శృంగారవతులు రంగు రక్తులుమీఱ సంగీతమేళంబు గావింప అతని సభాభవనము చెన్నుమీఱునవి వర్ణించినది. ఈమె తననుగూర్చి శృంగార రసతరంగితవద కవిత్వసుహనీయమతి స్ఫూర్తిని చెప్పుకొన్నది. ఈమె రచనావిశేషమున భాసించిన నదకవిత్వము శృంగార సంకీర్తమువంటిదై సంగీతరస తరంగితమై కాంతిల్లినదనుట చెప్పక చెప్పినట్లయినది.

కథసాగిన పిదప పార్వతివరమున జవించిన కథానాయిక ఉషాకన్య బాల్యమునందే "మృదుకోకిలాలావనరణి మీఱ" "వీణ వాయించు చెవులకు విందుగాగ" అని సుట్టంకించినది.

ఇక ద్వితీయాశ్వాసమున విరహానహయగు ఉషకు మానసోల్లాసము గలిగింప అమె చెబులు,

“దండె తంబుర స్వరమండలంబురబాబు

వేటు గణ్ణెలు ముఖవీణధక్క

చెంగుకామాచి యుపాంగంబు కిన్నెర

వీణె తాళంబును బిల్లగోవి

చిటితాళము రమయు శేషనాదంబు రా

వజ్రహస్తమును జంద్రవలయములును

మూరజంబు వావజంబును మొదలుగంగలు

కమనీయ వాద్యముల్ గరిమెఁదాల్చి” సంగీతకము నెఱపిరట.

ఇతే ద్వారకలో అనిరుద్ధనంతఃపురమున అతని పరివేష్టించిన సుదతులలో “రమణియొకతె బహురాగ భేదంబు నింపుగా వీణవాయించుచుండి” చిత్రరేఖ కొనిపెడట.

తృతీయాశ్వాసమున శోణపురమున ఉషానిరుద్ధులు కలసికొనిరని విలుగక ద్వారకాపురమున అనిరుద్ధుని మేల్కొలుప నేతెంచిన అంతఃపురత్రీలు ఉదయ గానమువిట్లు గావించినారట.

“అరుణోదయంబున హరి పొత్తుమేల్కొల్పు

నెప్పటి క్రమమున నిందుముఖులు

పదక యింటికివచ్చి బాగుగా నెంతయుఁ

దంబురల్ క్రుతిఁగూర్చి తనరువేడ్క

దేవగాంధారియు దేశాక్షి మలహరి

గుండక్రియ లలిత గుఱ్ఱరియును

మొదలుగాఁగలయట్టి యుదయరాగంబులు

వినుతింపఁ గోరఱు వింతవగల”*

ఈ రంగాజమ్మ రవతరంగిత పదకవిత్వ మహాసీయమతిస్సూర్తి యగుట వలన గీతిసాహితీ సర్వంకషమసీషా విశేషశారదయైయుండుట నిర్వివాదమగు విషయము. ఈమె సంగీతకాస్త్రాన్నిత రాగవివేక ప్వాంతయగుటవలననే దేవ గాంధారి, దేశాక్షి, మలహరి, గుండక్రియ మున్నగునవి ఉదయరాగములని చెప్ప గలిగినది.

“దేశాక్షి దేవగాంధారి, భాంతీ, దవ్యాసీ మరువా

దేవక్రియాప మందాశ్గౌరీ భూపాల ఏవచ

స్వ స్వరైశ్చ ప్రవర్తంతే ప్రాతఃకాలేదినేదినే” అను సంగీతదర్పణము నందు ముట్టంకితమగు కాహళోక్తి ఇట రాగవేళా విర్ణయమున మూడలగాగై గొన దగుచున్నది.

తంజాపుర సరస్వతీమహల్ ప్రచురణముగా వెలువడిన ఈ ఉషా పరిణయమున. నాలుగాశ్వాసములు మాత్రమేయున్నవి. మిగిలిన కథ గ్రంథ పాతమై లుప్తమైయుండును దొరికినంతమట్టుకు లభించిన సంగీతప్రస్తావనము వందే గీతవాద్యములకు సంబంధించిన బహళమైన ప్రవక్తిలభించి అది ఈ కవయిత్రి సంగీతాభిజ్ఞతకు చెరగనిముద్రమై రాణించుచున్నది.

* ఉ. ప. iii - 100. ఉ. ప.

చెంగల్వ కాళకవి గానకళాభిమానము

కాళకవి విజయరాఘవుని ఆస్థానకవి. ఆయాస్థానము సంగీతసాహిత్యాదిక కళావిలాసములన్నింటికీ ఆటవట్టు. కావుననే ఈకవి తన రాజగోపాల విలాసకావ్యమున తననాటి నృత్యసంగీత కళావిశేషములను నిక్షేపించినాడు. కవి సంగీతవేదియని రాగరస భావరంజిత హృదయుడని విశేషించినాట్యకళా విలాస తోషితచిత్తుడని పీఠికయందలి ఎత్తుగడయందే వ్యక్తము.

ఈకవి మంగళాచరణమునందు శ్రీలలితారాగమననము గావింబుట ఈతని రాగాభిమానము ప్రదర్శితము.* విజయరాఘవభూషుని సభానాట్యవర్ణనమును ప్రశ్నేకించి ఈకాళకవి తన కావ్యమున నిక్షేపించినాడు అందువలన అనట్లువ రాండ్లు ఆ మహాకవి కొలువున మని చనినవారయ్యను ఈ మహాకవిరాజు కావ్యమున చిరస్థాయిగా నిలచిపోయినారు.**

* శ్రీలలితాంగియున్ ధరయుఁజెంగటనే మెలఁగంగ నున్న గో
పాలుఁడ నన్నమాటకు నపార ధనంబు లొసంగి రాజగో
పాలుని చేసెనీతఁడవి భావము లోవల నుబ్బుకొరి హే
రాలపు భాగ్యముర్ విజయరాఘవ శౌరికి నిచ్చుఁగావుతనో

రా. గో. వి. I - 1

** “భరత సంగీతసాహితీ ప్రముఖవిద్య - లాకృతుగన్న చందాననబ్బ
ముఖులు
సరసముక్తావళి చామరములలర - వివిధ బిరుదాంక వాద్యముర్
వెలయవిల్వ”

“తీగె మెఱుంగులు తీరునవిరుగడ - వరస బంగారు పావడలు మెఱయ

.... :

నముఖమునవిల్చి యాముద్దు చంద్రరేఖ - వివిధ విద్యలు వింత
యనఁగ” I - 22

ఆ సర్తకీమణుల వెనుక ఆనాడు అడువారే నకలవాద్యముల మొఱుయించి దిట్టలై తేజరిల్లిరి.* ఆ వాద్యబృంద విన్యాసమందలి వివిధద్వానమును మన మనోకుహరముల్ ప్రతిధ్వనులీచినవి.

అందలి వివిధవాద్య ప్రభేదానుగతముగ ఒక రాజకీరవాణి పాడిన రాగ ప్రబంధగీత తాయములు కాశ్వతముగ అటధ్వనించి ధన్యములైనవి. కథసాగిన వెనుక నాయికావిభ్రమ విలాసముల వర్ణించువట్టున ఒకచో దేశ్యగీతికా విన్యాస ములగు నేలలు చందమామ పదములు వివిషించినవి.*** ఇంతకుమించి ఈ కావ్యమున చెప్పుకొనదగిన సంగీత ప్రసక్తులేమియు కన్పట్టుటలేదు. ఈసంగీతిక విన్యాసమే చాలును కాళకవివరుని సంగీతకళా వేత్సత్వమును బాటుటకు.

“చాపదతేలికఁ రూపవతిఁ కాంత - శబ్ద చూడామణి ‘చంపకాఖ్య’
చెలువగు జక్కణి చెలువ ‘మూర్తిసదూటి’ - కొరవు ‘కోమలవల్లి’
గురునితంబ నవపదంబులు లోకనాయికా లోలాక్షి - యనిదేశి ‘శశరేఖ’
కాబినయన
దరుపదంబులు ‘రత్నగిరి’ నితంబినియును - పేరణివిధము ‘భాగీరథి’
యును
మదనపద దూత్య నవరత్న మాలికాది - బహువిధలక్ష్య నాట్య ప్రపంచ
మెల్ల
ఘనత విరిసిల్ల కక్కిన కాంతలెల్ల - నభినయించిరి తమ నేర్పులతి
శయిల్ల” రా. గో. వి. I - 22

* వీణ వాయించెను శోణఁధర యొక్కరై - కిన్నరఁబలికించె కన్నె
యొకతె
చవలలొచనయొర్తు ద్విపదలు చదివెను - తక్రప్తసంగము చేసె తరుణి
యొర్తు
ముఖవీణచేనొక్క ముదిత రాగమువిసె - కొమ్మయొక్కెతె పిల్లఁగ్రోవి
యొడె
తంబురా మొరయించె ధవళాక్షియొక్కరై - స్వరమండలము మీఁచె
నతి యొక్కర్తు

యక్షగానంబు రావణహస్తముధుకు — దండెమీటులు చెంగులు కాళ
ములును
జోలనువ్వల ధవళంబులేలలమర — కొందఱతివలు వినిపించిరంద
ముగను” రా. గో. వి. I - 24

“విద్యామూర్తి మలాగులెత్తు విధముల్ విద్యాధరులైచ్చుగా
విద్యుద్వల్లులు మింటనుండి విని యుర్విన్ డిగ్గిమేలైన యా
విద్యల్తామును నభ్యసింపరమణి వేషంబులం చూసె నా
వాద్యంబుల్ మెఱయంగఁదక్కిన సతుల్ వర్తిల్లరాలాగునన్”
రా. గో. వి. I - 24

** “దండె మీటుచు భళిగాణ దండియనఁగ
నొడుగు గమకంబు రక్తియుఁబొదివి కొనఁగ
గీతముంబాడె నొక రాజకీరవాణి” రా. గో. వి. I - 26

* * * “ఏలలు వాడుచో నిపుడేటికో చందమామమీది పదాలుమానినార
అధికంబుగాఁగూర్చిరది యేమొ?” రా. గో. వి. iii - 66

పుష్పగిరి తిమ్మనార్యుని గానసమీరము

పుష్పగిరి తిమ్మనార్యుని రచనము 'సమీరకుమార విజయము'ను ప్రబంధము. కథానాయకుడగు అంజనేయుడు సంగీతాచార్యులలో అత్యున్నత, ప్రపూజ్యుడు అందువలన సంగీతశాస్త్రచర్య ఇండావశ్యకమైనది. అద్దానికి అంజనేయుడు కృష్ణుని వసువున తుంబుర నాదరుల గానవిశ్వాస్పర్థా విషయకముగ మార్ధస్థిమ వహించుట కవకాశము లభించినది.

శ్రీకృష్ణుడు అంజనేయునుగాంచి,

“ఓయనిలాత్మ జన్మ మమునుల్లము లోపలనెల్ల వేళలం
బాయక చింతనేయుచుఁదవంబు నెవంబునున్న నిన్నునేఁ
డీయతి చంద్రగాయకుల యిద్దటి పాటలు మేలుదెల్పుఁగా
నాయెదనెంచి వక్షికులనాదునిఁ బించితిఁదోడి తేరఁగన్”*

అనగా అరినేయుడు మహావిద్వాంసుడయ్యును వరమవసీతుడై ఆవర మాత్మునకు

“.... వతి సన్నంబాద పీఠంబు చెం
త విసీతిన్ వనియించి తుంబురవి వీణామాని వీక్షించుచున్”**

“గాయక చంద్రులార త్రిగన్నుత తావకహృద్యగావి
ద్యాయక తారతమ్య గతులారయ శక్యమైయైన జానకీ
నాయకు దివ్యపాదసలివద్యయ సన్నిధిఁ దీరు నిర్దఱున్
తాయెగనొక్క రాగమనఁదావరి వాదివినున్న వారలున్”***

* న. కు. వి. vi — 195

** ,, vi — 198

*** ,, vi — 199

“గవిసెనల్ సడలించి కవవీణెలూని తం

త్రులుదీటి మఱి విరడలు దిగించి

యను రాగమున రాగమున కనుసారిక

గాత్రతులొనఁగూర్చి కవితె వివిరి

జాటువాటుగ నొక్కసారిమీటి యొకింత

సరస సప్తస్వర సందర్భ విష్ణుర్తి

మీఱఁగా గమకంబు వేటువడఁగ

పారెమొ రయించి తగునలంకార సరణిఁ

గొన్ని గీతప్రబంధముల్ గులుకఱేనె

లోలుకఁబలికించి తాయంబు లొదవఁదాన

మానములు రాగముల రక్తిగానుపింప”*

“స్వర సగదర్పమయారె మేల్త్రుతులు మజ్జారయ్య తాయంబుబా

పురె యాలాపస్థాయమౌర గమకంబుల్ మమ్ముగీతంబుల

ద్విర ముక్తాయము బాగురెయని మడదేవాత్మ జన్మండు తుం

బురు దేవర్షుల మెచ్చె గానరస మింపున్ పొంపు గావింపఁగన్”**

అమ్మహా కవివరుఁడు నారదతుంబురుల గానముమెచ్చి తనదైన గానరీతిని
కొంత వరమాత్ముని తెలిగింతునని—

“దేవర్షి చేత వల్లకిఁ

దావినయమునంగ్రహించి తంతులు మొరయన్

జీవాఁగూర్చి రక్తిగఁ

బావని పలికింప పారెంబరమ ప్రాధీన్”***

“క్రమమొంద నాభజావళి — గమకముగా కుద్ధ సాళగములును సంగీ

ర్థములొగి పుంజింపఁగ మంద్రము మధ్యతార యెక్కుదారతమీఱన్”****

* వి. కు. వి. vi — 200

** „ iv — 201

*** „ vi — 204

**** „ vi — 205

“ఘనవిథ మురక్తి విధమునుఁ
దనరఁగ్రియ సావధాన తానంబులచేఁ
గనిపిం వనింపు నరళియు
మునుగొన వారి కొన్నిగీతముల్ వలికింవన్”*

“శ్రుతుల బెరయుట స్వరముల చొప్పువిడక
ఘన విధము గాన వడ్డతఁగలసి మెలసి
సాల శుద్ధతఁగనుట దోనములఁబాసి
వానం స్వామిగానమ సూనమయ్యె”**

అయ్యేనూన ఘనపౌషరంజక మేఘరంజి మంజులానూన బహుతాన
మానములను మెచ్చిన వరమాత్ముడు భావతోగూడి ఇట్లభినుతించనారంభించినాడు.

“మేటి.... మజ్జారె మీటుమీటు వహించె
నింపయ్యె నయ్యారె కంపితంబు
నానంద ముందించె నాందోళి తంబౌర!
బళిబళి మూర్ఛన బాగుమీతె
శ్రుతులగతుల్చుమ్మ శ్రుతుల హితవయ్యె
మేలుడాల విరాళిఁగీటు కొలివెఁ
జిల్లినె యోహానె? యుల్లాపిత మొనంగె
స్ఫురిత విస్ఫూర్తి బావురెస్ఫురింబె”***

ఆ పదవ అట అయ్యేనిలసుతుడు త్రిలోక మోహనముగాగ మేఘరంజి
మొరయింప అమేయ తానలహరితో చెంగటి గందోపలముల గరగెనట. ఆ
వివృట.

* స. కు. వి. vi — 206

** ,, vi — 208

*** ,, vi —

“చండింపక తాళంబులఁ

దండెని కొనికరఁగు రాతిమెడినిడి ప్రౌఢిన్

గుండు క్రియంగావించిన

గందోపల మెప్పటల్ల కతిసంబయ్యెన్* ఇట్లు అఘటనాఘటనా
వటుడగు వటుడు రాగరసంబందించి మరుజ్జటి చేతికి వల్లకి ఎప్పటి వటిమనొసగి

“ఈ గుండు కరగిపోవక రాగంబని తాళములు గొనంగలవారోపో గాన
విద్యకునదికులు నాగ విజృంభించి యనడు” అనినాడు. అప్పుడు నారదుడు
“ఘనవిధము వంజరంబును బెనగొన బలికింప మఱియేదిగి యుండదొడగెన్” నట
అరాయి. అప్పుడు తుంబులుడు తన కావ్యమైన తానములని యనియును పసగాన
లేకపోయెనట. ఆ విమృతా ప్రతిస్పర్థులిరువురు అంజనేయుని గ్రావములు
గరిగింపనోపిన కల్యాణసంగీత విద్యాస్ఫూర్తిని, రాచూపులు నీరుసేయగల గాన
రూఢిని ప్రస్తుతించి గుండక్రియా రాగాలాపమున కతిసముగావించిన యువలమున
చిక్కిన తమ తాళములప్పింపుమని వేడుకొనినారు. అప్పుడా మహాగాయకశ్రేష్ఠుడు

కవిప్రయోగించిన సంగీత పారిభాషికములందు కొన్ని :

అనుసారిక : వీణపై రాగానుగుణముగ ననుసంధించు సారిక (మెట్లు).

జీవనాట మీటు : వీణావాదనమున ఒక స్వరమునుండి మఱియొక స్వరమును
జారువాటుగా చేతిని కదలించి మీటరీతి.

అలంకార సరణి : చూ. ‘ప్రా. ఆం. క. సం. ప్ర’ పుట.

గీతప్రబంధము : చూ.

తాయము : ఆలాపము (ఆంప్రి) తానము.

ముక్తాయము : తాళవింత ప్రక్రియ

గమకము : చూ. చరిగొండ ధర్మనన్ని. పు.

జీవాళి : చూ. ‘ప్రా. ఆం. క. సం. ప్ర’ పుట.

కంపితము, ఆందోళితము, మూర్ఛన, చాలు, యుల్లాసితము, స్ఫురితము

మేఘరంజి రాగలక్షణము} చూ. సంగీతపారిజాతము రాగప్రకరణము.
గుండుక్రియ రాగలక్షణము}

వారిని కరుణించి ఆయువలమును మేఘరంజితో మఱల కరగించి మరితాళములు నిపుణత పుచ్చియిచ్చినాడు. ఆపిదవ ఆకపినేత గానప్రౌఢిని సమఖ్యాతిని ప్రవర్తిల్లియు హీనాధిక్యములు ఎంచుకొనుచున్న ఆ ప్రతిస్పర్థల మందలించినాడట. నారదతుంబురుల గానవిద్యాస్పర్థతో ప్రారంభమునొందిన యీ కథాభాగము గానానూన మహాత్వాభినందనముతో ముగిసి తిమ్మనార్యుని సంగీతకాత్రప్రౌఢిమను ప్రవ్యక్తము గావించినది.

ఈ ప్రకరణమున తిమ్మనార్యుడు సంగీత పారిభాషికములనెన్నిటివో యుగ్గడించినాడు. పీనిలో జాలమట్టుకన్నియు నికఃపూర్వము వివృతములగుట వలన వానినన్నింటిని వివరింప పూనుకొనలేదు.

గణపవరపు వేంకట కవిసరుని వేంకటేశ్వర విలాసగానము

రఘునాథనాయకుని యుగాంతరవ ర్తియై తేజరిల్లిన వేంకట కవివరుడు సంగీతవిదుడుగ గోచరించుచున్నాడు. ఆతని రచనమగు ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర విజయవిలాసము వివిధ కళావిలాసములతోపాటు సంగీతకళా వినోదమునకుకూడ అస్కారమైయున్నది.

ఈ కవి ప్రథమముననే ప్రబంధమున వేంకటేశుని సమ్మూఖమున ఒక సంగీత సభావిధానమును ప్రకల్పించినాడు. అద్యముగ జరిగినాసముతో కొను గోలు నడిపించి వాద్యబృంద విలాసముతో సంగీతకవిశేషమును ప్రతిపాదించి నాడు. ఆపిదవ కవివరుడు వారలుగావించిన రాగప్రభేదములను వానిలక్షణములను వ్యక్తముగావించి తనదైన రాగవివేకమును ప్రకటితము గావించుకొనెను.

* “సంగీతపు మేళపుజత - సంగతి తాళములు నాగసరములు ధక్కిల్ చెంగులు ముఖవీణీయలును - పాంగము తప్పెటలు గజ్జలందుక చేరన్”

* “ఏక తాళంబున వీర మర్దకరవంబేగంబు గానట్టువుల్
ధికతోంత త్రక యంకు యంకుకిణ తాందిత్తాంకియల్ ధికు
ద్దితు తెత్తెయ్యి ధిమిక్కు ధిగుతాంధి త్తాత తాళంబులన్
గకుబంతంబులు మాటుబల్కు కొనుగోల్పట్ట నప్పట్టనన్”

“భైరవ శ్రీరాగ బంగాళ హిందోళ - మాళవులును రాగమంజరియును
భూపాల గౌళుల స్వరుషరాగాష్టకం - బాహిరి లలిత బిలాహరులును
గుజ్జరీ మలహరి గుండక్రియ వరాళి - దేవగాంధారియు దేశతోడి
దేవక్రియ కురంజి దేశాక్షిరామక్రి - యాంధాళి నాటధన్యాపి పూర్వ
గోళపారంగ మంగళ కౌళికములును - కన్నడయును వాయుగోళకరు
సపూర్వ
మైన భల్లాతకియును నారాయణీయును - గ్రమత నిరువది నాల్గు శ్రీరాగ
ములును”

గణపవరపు వేంకట కవివరుడు భర్పించిన సంగీతశాస్త్ర విషయముల అతని ప్రాండితీప్రకర్షకు నిధానమై భావించుచున్నది. సంగీతవాద్యములందేకాక ఈ కవి నాట్యప్రాండితీయందుకూడ అందెవేసిన చేయి. ఈ నాట్యవిన్యాసమున ముఖరాగనేత్రాభినయ హస్తప్రభేదములెన్నిటిలో చూపినాడు.

“కాంభోజియును గుమ్మకాంభోజియును పింధు — రామక్రియయు నాద

నామక్రియయు

రామక్రియయు మేళరామక్రియ వసంత — సామంత శుద్ధవసంత మధ్య
మాదులు సామంత మలహరులును చెంచు - మలహరి ముఖారిమాళవియును
గోళనారాయణ గోళవసంత వరాళి పున్నాగ వరాళి శంక

రాభరణమును శోక వరాళి మేఘు — రంజి గుఱ్ఱరి పంతు వరాళినాట
టోళి దేశాక్షితోడి వరాళి శ్రావ — రాళి హెజ్జజ్జ కేదార గోళపాడి”

“రీతి గోళము నీలాంబరియును ఘనము

దనరుహంబీర నాటయునని నపుంస

కములు ముప్పది రెండు రాగములు మణియు

దేవ మలహరి సాహరి రేవగుప్తి”

“మాళవ శ్రీయు సాకొండు మలహరియును

కోనమలహరి నానైదుగూర్చి పంతు

లాదిగాఁగగ మిశ్రంబులన్ని మదికి

నరిది గన్నట్ట వినికి పేయంగఁదెలిపి”

“గానంబునకుఁబ్రతిగాన మెందునఁజతు - ర్దశ రాగదోషముల్ రహివిడిచి
సరవి ముప్పది రెండు సంచారము లెఱింగి - వదునాల్గు మూర్ఖుల్ పెరి
హరించి

దైవత షడ్జగాందార నిషాద వం - భమ మధ్యమ ఋషభవ్వర గణముల
క్రమముతో మంద్రమధ్యమ తారకరికుల - మేఘయంపుతును శక్ర

మిత్రరాగ

ఇందీకవి వ్యక్తపర్చిన సర్వనవిలాసములు ఈతని నాట్యశాస్త్ర కుశలతను ప్రకటితము గావించుచున్నది. ఈ నాట్యమునకు నేపథ్యమున మొరసిన నట్లు వాంగము, వాద్యవిన్యాసముగూడ నిరుపమానము.

విధములను వేళలను జతుర్విధ సులక్ష — జముల భరతము భండః

క్రమమును దెలిసి

పోనఁగఁ జంచత్పటము చూచిపుటముఖముల - మేరమాటొక్క తాళంబు వేలువఱచి”

“ఘమఘమ మధుర నిర్దోషంబు రాణింప — ననురాగమున మైత్రులను సరింప

స్థాయిక్రమ గ్రామసరణి నిరూపించి - ఘనదేశ్య కుద్ధవైఖరి నటించి
సమయోచిత ప్రాణ సంవిధాన మెఱింగి - యంగ చేష్టా గోషమవనయించి
వననజయవ్యాప్తి భావంబు సమకూర్చి - ముఖవికాసారూఢి మొనయఁజేసి
ఛత్ర కత్ర జౌధారణి యుంకెనరళి - పాట వైసిక యువయుంకెమీటు కంపి
తాహతంబులు హాళియుఁ బత్యాహతమును - స్ఫురితములు వాద్యముల నయ సరణిమీఱి”

“సౌలపుగ నిర్బదైదు విడిచూపులు నాల్గు మొగంబు త్రివృత్తి
దల వడ జొమ్మనన్నలోక యర్వదినాలుగు హస్త చేష్టలున్
వంసుగ కెకిహంస వృషవారణ కేసరి కుద్ధంగతుల్
వెలయుచు ముట్టనేర్చి సరిలేమలలో బిరుదంది పొందికన్”

“తన మ్రోల డిండిమధ్వని మ్రోయ నలుగడ
జెకుకు చూపుల భుజంగులను గాడఁ
గులుకు నెన్నదల రాగిలుకుటందెల నద్దు
నటుల కాచి మతావటిమఁజూపఁ
జెలులకు నర్మోక్తిఁదెలుపుచు చేయుకేల్
కదలిక తచ్చాత్మ గరిమ నెఱవ
నీటు సంగారపు నెమ్మేనిమై సరి
నిరివింటి దొరనైన మరులు కొలువఁ

బట్టు చాలని అరివిక చనట్టు దెగడు
 బిగువు సిబ్బెవు గుబ్బుచన్నుఁగవయు బిగి
 పైఁట జొర్పఁగ నుడిగవుఁబడతి దిద్ద
 మురువుగ నెసంగె నొక జగన్మోహనాంగి"

".... వారపు
 నెఱికలు కొనఁగోరఁదీర్చి నీలాంబుద భా
 సుర చంచలయనఁ దనరుచుఁ
 దెరతోన న్నర్తనాది దేవత లీలన్"

నిలచిన,

"మునుమున్ను భువన మోహనరంగ మర్దక
 ధీర స్వరమ్ముల ధిమ్ముమనియె
 నా వెంబడిగను గాయనగాయనీమణి
 గానమ్ము ఘమ్మున గ్రమ్ము కొనియె
 నావెంటనె విచిత్ర యనినికొగ్ర వసంత
 కుసుమముల్ యుల్లన ముసురుచూపె
 నావెనుక నటి పదాంగువ్య విన్యాస
 మున గజ్జియలు పుల్లమనుచు మ్రోసె
 సంతఁగను పద్మఁగల్ప శాఖాగ్రకి నల
 నవ్యమణి ముద్రికా కంకణ ప్రదీప్త
 కోమల కదాంగులీ కటకాముఖైక
 చతుర లీలాభినయము విస్మయముగాఁగ"

"తెరయించుక వంచినఁ జం
 , దురుకావిరు మూలముసుఁగుతో నింటి మొగఁ
 బరతోఁచ నపుడు తళతళ
 మెఱుపుందీఁగె యనఁగాను మేసిరి యమరన్"

“సౌగంధ్య తెలివాల నును సోగ సౌంపు తళకు
వెళుకు చికిలి యొయారంపుఁబేరముదుట
సౌంఁ విడియంబు దేలింపు చుఱుకు హోర
కలికి బెదరెచ్చు చూపుల కలికిఁజూచి”

“హరుని మున్నేయ మఱచిన యరిది శరము
మరుఁడు నమ్మోహ మంత్రాభి మంత్రితముగ
నేపెనో యనఁదెరమొరఁజేసి వెడలెఁ
దన్మయావస్థ జనుల చిత్తముల ముంప”

“లయకోపు దృష్టియును నభి
నయ మురుటుదరమ్ము మోడిన యశున్నతిరే
క యును ప్రమాణము హరువున్
మెయిసిరి యవశమము మురువు మెలకువ యమరున్”

“దిర దిరఁజక్రంబు దిరుగు చందంబున
లగువు గన్నక నడ్డలాగు లెత్తి
కడలివీటను పెంటికరుడు బొల్లువిధాన
కుఱుచగా ముంగలి మెరుమువైచి
కీల్పొమ్మరము జాట గిఱున ద్రిమ్మరు
తెఱఁగున వీడెపు తెరువుగట్టి
నేల యురుమురుము లీల పేరిణి వగ
వదఘాతమున శబ్ద మొదవఁజేసి

యొరపుగాళిదీగె మెరుసాని మొఱయ కరణి
కోపు పొదలిక విడుదల కోపుదీణి
తమ్మి చరువలిగదలు విధానమే నొ
కింత యిటునటు బెళికింది యేరిత ముఱయు”

ఆ పదవ మరియొకచోట ఈకవి స్వీయానుభవ సంపేదులుగా వివిధగీతి ప్రభేదముల కొన్నిటిని రాగాన్నితములుగను మఱికొన్నిటిని తాళాన్నితములుగను మఱిచినాడు అందు 1. బహువిధ తాళవృత్తము, 2. ధవళము, 3. కోభానము, 4. హారతి, 5. త్రిపుటరేకులు, 6. యంపెగీతిక, 7. అర్థపండ్రిక, 8. సువ్యాలి, 9. లాలి, 10. ఏల, 11. మంజరి, 12. సమతా డిండిమ తాళవృత్తములనునవి తాళాన్నిత ప్రభేదములు, 13. ఇక ఆహారీరాగదరువు, 14. ముఖారిరాగదరువు, 15. ఎఱుకల 16. కాంభోజి, 17. రాగదరువు, 18. కాంభోజీరాగదరువు, 19 కన్నడరాగదరువు, రేవగుప్తదరువు, సావేరీరాగదరువు, బింహారిరాగదరువులు తాళములనుగూడ గూర్చబడుట నవిశేషము.

బహువిధ తాళవృత్తము అష్టకము ధవళము కోభనహారతియనగా నారాత్రికము జంపె త్రిపుటరేకులు అర్థపండ్రికసువ్యాలి లాలి ఏల మంజరి సమతా డిండిమ తాళవృత్తము ఆహారీ రాగదరువు ముఖారి రాగదరువు ఎఱుకల కాంభోజి రాగదరువు - రూపకతాళము కాంభోజి రాగనమవదరువు కిన్నెర రాగసాంగత్య దరువు వదము కొరవంజి దళ రేవగుప్తరాగవమవదరువు సావేరి రాగైకతాళ దరువు బింహారి రాగతాళనమవదరువు ఆయా తాళములనుగూడ గూర్చబడుట నవిశేషము. మొత్తముమీద ఈ గణపవరపు కవివర్యుడు నాట్యశాస్త్రజ్ఞుడై గీతి సాహిత్యాలరెంటిలో నిష్ణామదగుటముచావహము.

“కయ్యెడ కట్టిన క్రమములు వినుసిరిచి

దేశి కుద్దాంగముల్ దేటవఱచి

బొలుత మూళాదుల కొలనణి మెప్పించి

జక్కిణి గతుల నొసంగురింది

కుండ్లల నృత్త సంభ్రమ సంగతులు చూపి

చింఱుల వండ్లమందంద నెరపి

తిరువుల బాగుల తరితీపు గల్పించి

దళ చంచుగతుల విత్తరము మెరవ

దండపాద వినోదావధాన కరణి

విభ్రమములన నాయాస విధము బాల్చి

మూయురే యువనాడె రంభా తిలోత్త

మా ఘృతాది ముఖుల కవమాన మొదలె”

[ప్ర. కే. వి, 106 - 110

ముద్దు పళని సంగీతకపు ముచ్చట

ఈ కవయిత్రి సంగీత సాహిత్యభరతశాస్త్రాది విద్యాపారంగతయని ఆమెదైన ఆశ్వాసాంతగద్యయే ప్రమాణముగా నిల్చుచున్నది.* ఆమె గావించిన మంగళాశాసనమునందు రాగముద్రాలంకార వర్ణతినంది శ్రీ, మోహన రాగములు గలవు.**

ముద్దుపళనియేకాక ఆమె మేనత్తయగు తంజనాయకికూడ సాహిత్యము నందు, గీతవాద్య నృత్యత్రయమునందు ప్రోడయని కవయిత్రియే ఇట్లు ప్రశంసించినది.

“వీణవాయింఛెనా వివిధ చిత్రాద్భుత - ప్రతిమలెల్లను తలర్ పరగమాచు
తీవి నటించెనా దేవలోకపురంభ - కొంచక మొడల్వంచుకొనును
గానంబు వినిపింపఁబూనెనా యామహా - గిరిరాజియైనను గరఁగి పోవు
నభలమాటాడెనా చల్లగాఁబిట్టరు - చిలికిన తేవను జెలుపుమీలు
నని.... దొరలెన్నఁగా ఘనతకెక్కి - ప్రోడ చేడెలలో నీడుజోడులేక
తత సుగుణపేటి దివ్యసౌందర్యవాటి - యతనుమద మోటి తంజనాయకి
వధూటి”

ఆమె చిన్నికృష్ణుని స్వప్నముగాంచి ఆతనికి తన కృతినంకితమిగోరి వీరరాఘవ దేశిక సార్యభామునకా ఉదంతము విన్నవించిన ఆతడు మెచ్చి ఆమె గుణములను—

“ఘటియింపనేర్తువు కవన జాతులెఱింగి - వలుకులకల్కివెల్వవెలఁజార
....
నటియింప నేర్తువు నవరసంబులనంటి - తగరంభ యనిమిషత్వము
వహింప” అని శ్లాఘించినాడట.

* ఇది చిన్నికృష్ణ కరుణాకటాక్షపీక్షణ షణ్ణప్రవర్ణమానానూన శృంగార రస ప్రధాన సంగీతసాహిత్య భరతశాస్త్రాది విద్యాపారంగత....

** శ్రీరఁజెలంగు రాధికను జెల్వరో చిన్నిల రూపురేఖలన్ - పోలుదురే వదంతులన మోహపుటాలిని నిస్సదెన్నదో”

*** రా. సా. i - 20. (పీఠిక)

ఇక కథాక్రమానుగతముగ కావించిన ప్రేమలైవాడ వర్ణనమునగూడ ఈ కవయిత్రి అందలి వనితాజనంబులు సంగీతసాహిత్య ప్రవీణులవి పలికినది.*

తరువాత ఇళాదేవిని రాధాదేవి సకల విద్యామహావీయ నొనరించు పట్టుల నామెను సంగీత సాహిత్యప్రవీణులు గావించినదని తెల్పుచు విట్టులనినది.

“పాడించు నొకవేళ బహదేశ్యరాగము - ల్పాగించునొకవేళ జంభ్రవాద్య మెఱిగించు నొకవేళ భరతశాస్త్రప్రౌఢిఁ బట్టించునొకవేళ భావరసము నెగడించునొకవేళనెరి కావ్యసంగమ - ల్గవిపించు నొకవేళఁగవనరీతి బోధించు నొకవేళఁబూవిత్తు శాస్త్రంబుఁ - జడిపించునొకవేళ శయ్యలోలి నూతిపోయు మతొకవేళ నారజంబు - వచ్చెననిపించునొక వేళ వాద్య విధము

నెప్పుడు జూతునొ యిదె శౌరి ననుచు - దయనపుడు పొంగి యిళకు

రాధాలతాంగి**

ఆ పదవ ద్వితీయా శ్వాసమున వర్ణింపబడిన రాధాదేవి అమె చెలులేకాక యంత్రపాంచాలికలుగూడ వీణలు, మఱిరాగములు పలికింపగల ప్రత్యేకతగలవని కవయిత్రి పలికినది. ఆపదవ గోపాలబాలుడు ఇళారాధాతుల్యుల అమర సంగీతరసికుడై నృత్యగాన వినోదముల మురిపినాడట. ఈ సందర్భమున ప్రవృత్తమైన నభాస్థాన నృత్యములివి.

* ఏవంకఁజూచిన వేణీవిలోననాచవారీతి కూజితావిర్భవ రావచయము
ఏ చాయఁజూచిన విందుబింబనగా - నవల్లకి వాదన వైభవంబు
లేతాపు చూచిన నిభరాజగామినీ - సంగీతసాహితీ సంభ్రమంబు
ఏదిక్కు చూచిన నింద్రసీలాలకా - భరతశాస్త్రోక్త భావాభినయము
ప్రేమలైవాడ”

** రా. పా. i - 59

“తంబురమీటి గీతంబుపాడుచు నొక్క - మధురోష్ఠి సరిగమపథని యనగ
జగ్గు చేకట్లునుగ్గడింపుచునొక్క - చక్కెరబొమ్మ తద్దిక్కుడనగ
గుజరాతి జక్కిణి.... లాడుచునొక్క - ఖామిని జీవునల్లాచునంగ
బిరుదులై వాదము పేర్చి పేయుచునొక్క - సరసిజానన జయజయ
యనఁగఁ
జంద్రబింబాన్య యొకతె హెచ్చరిక తెలుపఁజెలియ యొక్కతె సందడిఁ
దొలగఁజేయ
నందఱకు నన్నివగల నానంద మిడుచు - నిండుకొలుపుందె యదువంశ
మండనుడు”*

దక్షిణాంధ్రయుగమున సంగీతమున మార్గివర్ధతికున్న దేశీరీతి మిగ్నయును
నభిప్రాయము రసికులకు కలిగినది. ఆయ్మది గీతనృత్యముల బహుభంగుల
నమరినది. జిన్నచేకట్లు, గుజరాతి జక్కిణీకోపులు, బిటదైవార నృత్యములు,
హెచ్చరికలు ఇవన్నియు ఆనాటి నృత్యగాన విశేషములలో దేశీయరీతులవి
వ్యక్తము. ఇక.... కథ రుచిమించి పాకానబడిన పిదప రాధ విరహసహాయై
చిలుకతో రాయబారంమంపి అది దడపుసేయగా గోపాఁబాలునిగూర్చి పలవరించిన
కలవరింతలలోగూడ సంగీతకమే చోటుచేసికొనుట కవయిత్రి సంగీతాభిమానము
చాటును.

“గళుకుహారంగు పెండమము ఘల్లున నాయొడలెల్ల యుల్లనన్
దులదుల శౌరి వచ్చిగతి దోచియుఁ దోచకయున్నదేలకో”

అంతేకాదు నవతిపైఁబూనిన ఈర్వ్యాసూయలలోకూడ సంగీతకమే చోటు
చేసికొన్నది.

“తెలియదో నాచేతి దేశ్యంపు గుజరాతి
విక మెఱింగిన నాటి వేడుకోళ్లు
ఎంచదో నాచేత నిలజత్ర గాత్రంబు
లభ్యపించన నాటి యజకులెల్ల”

ఇక ఇట్లు రాధవలన సకల విద్యలను సంగీతముతోపాటు నేర్పివ్రవీణయై గురువునకే నామము పెట్టి సాహసించిన జాణయై రాధను విడనాడుచుని కృష్ణుని ప్రార్థించి వట్టుకూడ వేయించుకొనినది. అది బాటుగామాటుగా చూచివచ్చిన చిరుక రాధతో చెప్పనే చెప్పినది.

ఆకుకవిత్వంబులల్లి తేనే సరా
చిత్ర ప్రబంధముల్పేయ వలదె
గోటి చేతను వీణె మీటి తేనేసరా
కొంచక రాల్గరఁగించ వలదె
పదవా? రాగముల్పాడితేనే సరా
హితవౌప్ప వర్ణంబు లెత్తవలదె
అల నాట్యభేదంబు లాడితేనే సరా
నవరసంబునంటి నడువవలదె”*

సంగీత పాహిత్యములలోని నిగ్గులుదేల్చి ఆనాటి విమృశ్యకారిత్వమును చాటినది. ఆ సవతి మాత్స్యర్యములో దొరలిన దేశ్యములు, సామెతలు, జాతి వారోచమత్కృతులు కొన్నిటి నిట ఉదాహరింతును.

“ఈర క్తోకలేని శ్రీకృష్ణమాటలు పొలతినమ్మి నానబ్రోసికొనియె”
“కుమ్మరికిఁజూడ కొకయేడు గుదియకు నొక్కిపెట్టెటన్నట్లు”
“అత్తనెత్తి జేతురంగడిలోఁగన్నులు”

మగరాల కంఠాల నొడి యంత్రపాంచాలి - కలు మీటి వీణెలగులుకురాగ
ముల నొక్కి తలఁచు జిలుఁగు బంగరుసీమ - పాత్ర చిత్తరు బొమ్మలను
గిఁచితిని” ii - 12

“కిలకిం నవ్వచుం దివిరి కిన్నర మీటుచుఁజాబి పాడుచున్
జిలుగు రుమాల చెంగు నెనుభేరక డుప్పటికింతఁజాఱగాఁ
గళుకు హోరింగు పెండియము ఘల్లన నాయొడలెల్ల ఘల్లనన్
దులదుల శౌరివప్పు గతిదోఁ చియుఁ దోఁచకం....” ii - 107

* రా. పా. iii . 14

సంగీతప్రవక్త నిజముగా యశముల్ మొరయించి మేళమై వినదించినది మాడుడు.

“తగులు డాకను మేళమగవర్ధఁ దాళముల్”* ఇట్లాడి పోసికాని ప్రాణములపై వి ఆశదిగనాడి చావునకుగూడ సిద్ధమై తన వీణకొఱకు ఆరాటపడి నది. సంగీతముతో ఆనాటివారికంతటి ప్రాణాలతో లంకె కాబోలు.

“ఏయెడ నాటొమ్ముఁబాయని వీణనే

పాట లాధరగాట మీటు నొక్క”**

ఇంతలో ఆశారితే రాధపై గాలిమల్లినది. అణచిన తలపులు తిరుగబడినవి. దాచిన వలపులు వడ్డికి బారినవి. తన రాధ తనయందెంతటి అనురక్తయో ఆ ముచ్చటలు ధూర్తగోపాలునకు జ్ఞాపకము వచ్చినవి. అప్పుడుగూడ సంగీతమే ఆతని అంతరాంతరములలో వీణాప్రకాశాని ప్రకాశము విసదమై మాటు మోగినది—

“వినఁగ నొల్లదు రుద్రవీణారవంబైనఁ

గలికి నాగరవంబులినె కాని” అని వేణుగానలోలుడు వీణారవంబును పెద్దచేసి మన్నించినాడు. అలనాడు పాల్కురికి సోమన వలికించిన రుద్రవీణానాదము ముద్దుపళవి కావ్యములలోగూడ ప్రతిధ్వనించినది. అంతేకాదు రాధ మాధవుని దృష్టిలో కనుమాస్త్రుచేఢక్కయట. ఆశ్వాసాంత గద్యాలలో కూడ పళవి పలిగొని తననుగూర్చితానే “సంగీతసాహిత్య భరతశాస్త్రాది విద్యా పారంగతనని” చెప్పికొనినదియేచాలును అమె సంగీతప్రతిపత్తి చాటుటకు.

* రా. సా. iii - 30

** ,, iii - 61

అహోబిలుని కాళిండి కన్యాపరిణయ గానరిరంగ

ఈ కాళిండి కన్యాపరిణయ ప్రబంధము ఆభినవ నన్నపాఠ్య బిరుదాంధుడు
దైన అహోబిలవతి రచనము. సంగీతపారిజాతకర్త అహోబిలవతి ఆకడు
ఆంధ్రుడని ప్రతీతి. వీరిద్దరును ఒక్కరేనేమో! ఈ గ్రంథమందు లభ్యమైన
ప్రథమ భాగమునుబట్టి ఈకవి సంగీతాభిజ్ఞుడని చెప్పవచ్చును. అంతేకాక
వ్యాకరణ జ్యోతిషములందుగూడ మేటియని చెప్పవచ్చును.

“సంగీతమపి సాహిత్యం సరస్వత్యాశ్రీస్తన ద్వయమ్

ఏకమాపాతమథురం అన్యదాలోచనామృతమ్” అను సుప్రసిద్ధాభాణకమును
రామరాజభూషణాది కవులెందరో చమత్కరించిరి. వారివలె సీకవియు ఆ శ్లోకసం
వాదిగా ఆభావమును విధాత్మస్తవమున నిక్షేపించినాడు.

“కనదతి చిత్రతన్వద్దుల గాత్రము నందొకగుబ్బి కర్కశం

బిన దృఢ సాహితీమయత నందుట మార్దవవాసగీతమై

తనరెడుగుబ్బి రెండవది దాల్చెదృఢత్వము చాల (వింతయో)

ననుచును మాటబోటి కుచమంటెడు నల్లమదిందలంచెదన్”*

పురవర్ణనమున ఈకవి “గొండ్లిసేయు తరుణుల దివ్యగానము ముదంబున
నించుఁ పయోజ బాంధవరధాయత దృక్పూతిరక్తులు చలింపకుండినట్లు,**
ఇంచు మణివేదికలయందొసరి ఇగదు ముఖులందమగు గానముల ఇందుమణులెల్ల
పొందుగు కరగినట్లు వర్ణించెను *** అచటి లీలావనములు అంగీకృతస్వాన
సంగీతమత్త సారంగయుత సరోవిరాజితములైనట్లు వర్ణించెను ఇందు కవి
సంగీతాభిరుచి ఎంతేని వ్యక్తము.

* కా. క. ప. I. పుట. 2

** ,, I. ,, 10

*** ,, I ,, 11

ఈకవి వీణావాద్యమందలి వివిధాంగములను బాగుగ నెఱిగినవాడని ఆతడు గావించిన వీణానుగతముగు ఆపురి గాయనుల గానమువలన వ్యక్తము.* అంతే కాక పురవర్ణనమందు శ్లేషధోరణులుగలిగిన వట్టులగూడ రాగరాగిణీ విధానోక్త సంగీతరీతి చోటుచేసికొనుట నవిశేషము. అట్టి ద్వారవతీనగరమును కళాస్వర సహితమైన గాంధర్వవిద్యంగరిపించుచు ఆస్తోత్ర హస్తలక్షణ మధురంబై పురుషోత్తముడు పరిపాలించుచున్నాడట.

ఇట నాయికయేగు కాళిందీకన్యయు సకల విద్యలతోపాటు సంగీత శాస్త్రాభ్యసనము గావించినదనుచు ఆమెకు సాక్షాదీర్వాణీయే సంగీతసాహిత్యముల మర్యముల నెఱిగించినదనినాడు.**

ఈకవి రామరాజభూషణుని ఒరవడిలో ఈనందర్పమున కొన్ని వద్దియ ములలో రాగముద్రాలంకారముల నిక్షేపించినాడు.

కవి కాళిందీకన్యను సరస్వతీకే అంతేవానిని గావించి సంగీతపాండిత్య నిధినొనరించిన పిదప ఒకనాడామెచే తండ్రి సమక్షమున ఒక సంగీత సభాకార్య క్రమమును నిర్వహింపజేసినాడు. కావి సరిగా ఈసన్నివేశముననే కొంత గ్రంథ పాఠము జరిగియుండుటచే కవిదైన సంగీతాభిజ్ఞత తేటపడవలసిన వట్టున లుప్తమైనది.

జగదంబుకూటి జడదారి తదనూన వీణాగానామృతంబు కర్ణకూపంబుల విందారనబ్బురవడి చేతివీణీయ వదలి కదలక మైముఱచి అగీతములందలి లెక్కొంపుగరాని మాధురీగుణమును వినుతించి సూర్యునకు కృష్ణదేవుని గుణముల విప్పించి, కాళింది యనసును కృష్ణపరమాత్మయందు ఘటించినాడు.***

* నానాట.... మదన, ఆనువమ, లలిత, లావణ్య.... క్రొమ్మెఱుంగు, లలిత, మోహన, కళానిధి (బాలకళి) రాగనామములు. పుట. 27

** కా. క. ప. పుట. 35, 37

*** ,, పుట.

“కృష్ణునందు సరాగత గీలుకొన్న
యింతి కవరాగ పాంగత్యమెట్లు పొనఁగు
నెన్నఁగఁబరాగ మెపుడు సహించునింతి

కిపుడు దాని సహించుట యెంత అరుదు?*. ఆను పలుకుబడులలో కాన
వచ్చిన సరాగావరాగములలో సంగీతవిషయకమగు రాగభోషణ, రాగసాంకర్య
ములను సదనత్సంప్రదాయవద్దతులు వ్యక్తములు.

విరహానహయైన కాళిందీ పలవించుచు నిఖిల గాయనగాయనీ దుర్లభంబైన
ఇంపులపాట.....”** దీనినిబట్టి కవి తన నాయకయగు కాళిందీ తదితర
గాయన గాయకులగు నారదతుంబుర, మణికంధరాదుల, ఆమ ఖావనను వ్యక్తము
గావించనట్లగపడుచున్నది.

మొత్తముమీద ఈకాళిందీ కన్యావరిణయకర్త లభ్యమైన గ్రంథభాగమును
బట్టియే సంగీతాభిరుచి కల్గిన కవియని ఘంటావధముగ చెప్పవచ్చును

రఘునాథ తొండమానుని సంగీతలక్ష్యలక్షణపరిజ్ఞానము

ఈ రఘునాథ తొండమానుడు దక్షిణాంధ్ర కవియగుటయేకాక రాజకవి యగుటవలనకూడ గీతిపాహితీరీతులందు ఈతనికి రఘునాథ డీతిపుడు అదర్శ ప్రాయుడగుట గమనింపదగిన విషయము. ఈకవి కవనమందేకాక వ్యాకరణ జ్యోతిషసంగీతములందు కూడ సిద్ధహస్తుడు. ఎడనెడ ఈతడు గావించిన సంగీత వ్రసత్తులు ఈతనికి సంగీతమందున్న లక్ష్యలక్షణ పరిజ్ఞానమును, వివిధ వాద్య రీతులను వెలయించుచున్నవి.

వివాహాంతరము ఏకాననస్థితులై వేడుకలగాంచునప్పు శర్యాణీశర్వలతో రంభ చదురున నాచే నటనమునఁజూడఁగావలె ద్రుటికాలమటంచు—

“స్థానకమ్ములు పొంగ జాతములు మ్రోసి

గ్రమ్ముచుంచు నఖండ నాదమ్ముగ్రమ్ము

దృక్పరో భేదముల నెల్లఁదెలియఁజేసి

నవరసస్ఫూర్తి వెలయించి యవలమఱియు

తిరుగుదుల లాగులను మైసరిచేనంద

మగు కోపు పాదులనెల్లన్

దురుకసును బరుసు తెలంగఁగ మతిమతి

యగ్గలికఁబట్టి మళ్ళియు విడవన్

శంభో! పాలయమాం శంభో యనుచు

వల్లవి నెత్తుకొని”* అభినయించినదట.

అసిదవ నవ్వుతాళేశ్వరంబను జతియొక్కఁడు మూడుకాలాల నసులోమమును తదన్యమును ఒకింతగ వినిపింతునవి—

“తకతరుం యురితరిత తరిత తధిమిత మితవచో బహుశార్థ

కాత్రగ్రంథపారంగత వధీమతధీనుత తధిన్నాను తకతక తకిటతయతరు

రుకు తరుంతాది తకాంపు సరోజ సేవానియత మానస సుజన తద్దిత”

* పా. ప. పుట. ఉత్పన్నము

అను జతిని సప్తతాళములతోబట్టి బిరుదులిమ్మని వేడుకొనినదట. ఆరంభకు వత్తానుగా “ఒనగవచ్చు అర్హంబని ధనదసుతుడు నొక్కి వక్కాణించినాడట. ఆ యిచ్చురి మాటలను విని ఊర్వశి స్పర్థను వహించి—

“తకిట తకతక యెంచని యొకజతి యేడక్షరాలనున్నది యాదికి సరివడ నటంపుము గోరికైన బిరుదుగొని మామెస్కన్” అని హెచ్చరింప ఆ రంభ అజ్ఞతను తన సంగీతపాండితిని ప్రదర్శించుచు ఇట్లాక్షేపించినదట.

“పదమతీత గ్రహప్రాప్త పల్లవమయ్య - శమమవి యాదీన చానయెవతె
షట్పితా పుత్రంపు జతులకాడుమటన్న - నుద్వట్టితంబెత్తునువిద యెవతె
....స్వరాలు చిత్రతరాన నడువంగ - వార్తికంబనియాడు పనితయెవతె
అట తాళశాపున నటుడుగ్గడింపరూపక - శాపుననాడు పడతియెవతె”
అనును పైపెచ్చు ఎట్లువేడెడు బిరుదులిమ్మంచునని రంభతోవాడునకు చొచ్చి నదట. ఈ సందర్భమున దొరలిన ఆది, షట్పితాపుత్రము, ఉద్వట్టితము, అట తాళశాపు (చాపు) రూపకశాపు చాపు అనునవి తాళనామములు. అతీతగ్రహము, సమగ్రహము అనునవి తాళదళప్రాజమునందలి మార్గప్రాణ ప్రభేదములు. ఇవి చరిగొండ ధర్మనాట్యుని సంగీతప్రజ్ఞను ప్రదర్శించుతటి వివృతములు. ఇవియే కాక మఱికొన్ని సంగీత సాంకేతికములుగూడ ఊర్వశి గావించిన రంభను గూర్చిన అధిక్షేపణముసనే ఇట్లు దొరలినవి.

గ్రామంబులెన్నని కలసినేనడుగంగ

సూక్ష్మ శిల్పన్న ప్రేక్షయందు

మూర్ఖునలెన్నని మొనపినే నడుగంగ

తొలుగవే యొక్కప్రొద్దులనటంచు

క్రతులెన్నియని నేను సూటిగానడు

గంగఁజెప్పవే రెండవి జెవులఁబట్టి

గమకము లెట్లంచుగలసినే నడుగంగఁ

బలుకవాయవి మన క్రతుకులనుచుఁ

బాట యెఱుంగని.... పడుచు నభల

నెట్లు పడచాలి వినిపించునేటిమాట” అది అమరకున్న నావలమటిమాట కనగ నదివెంటె దొమ్మరి గంతులంతె. ఊర్వశి వచ్చి యీ చదురునుండఁగ కన్నోని యేలయంటి పీగర్వపుమాట ... అనుచు దృక్పర్వముగా ఊర్వశి నటి యింప నభానదులెల్లరు మేలుమేలు వాసివాసి యనినారట. ఈ సందర్భమున చొరలిన గ్రామము, మూర్ఘన, శ్రుతి, గమకములనునవికూడ సంగీతపారి భాషికములే. ఇవి ఇతఃపూర్వము వివృతములు.

ఇక్కడ చిరివగా చెప్పుకొనదగిన సంగీతపుముచ్చట శివపార్వతుల ఏకాంతమునవారి నర్మసంభాషణమున వినిపించి మురిపించున్నది.

“శ్రుతులంగూడుక రాగముల్ దెలుపవే శుద్ధంబుగాఁ గంతమా
గతిఁగన్నుగవ యొప్పెను మమతనోఁగా తాళజాత్యంగ సంగతి
దప్పించి బదాల దారిఁజనుతేరీతిన్.....

ఇందలి శ్రుతులంగూడం రాగములు శుద్ధంబుగా వాడవలయుననుట సంగీత సంప్రదాయము. తాళజాత్యంగ సంగతి తాళదళాంగములకు సంబంధించినది.

ప్రతి అసమగ్రముగానున్నది. సమగ్రముగానున్న ప్రతిలో మఱికొన్ని సంగీతప్రసక్తులందవచ్చును. మొత్తముమీద ఈ రఘునాథ తొండమానుడు కవియేకాక గాయకుడును, సంగీత శాస్త్రాభిజ్ఞుడునుకూడ అయి ఉండుట ముదావహము.

మను వసుచరిత్రాంతరిత పద్యస్వర రాగ సుధా రసధుని

“ఎబది యేండ్లనాడు సంగీతసభలయందెల్ల నెడల
వీణాగానమున వీనుల విందొనర్చిన
మను వసుచరిత్రాంతరిత రాగమయ పద్యరీతి
మనియుంటినా జీర్ణవృక్షంబు భాతి
అజ్ఞాత నరస్వతివై అణిగియుందు వదేల
అందుకొనుమమ్మ మా సంపూజనమ్మ
మణిల రావమ్మ నవరింపుమమ్మ శ్రుతిని అరిరింపుమమ్మ
మమ్మ మణిలనీ అమృతగానమ్మ పల్లవింప”

మన చరిత్రము - రాగానుబంధము

1. శ్రీరాగము. 22 మేళకర్త.

ఆరో : సరిశుభనిస

అవ : సనిశధని పమరిగారివ

రిమపా	పాపా	మమపా	మాపమమపా	పనిసాస	నినిసానిసా
శ్రీవక్ష్	జాఁ	కురంగ	నాభమెదపై	జెన్నొంద	విశ్వంభరా
రీగరిపా	రీరీసరీ	రిసాససాస	రీరిసరీ	రీగరీరీ రీ	రీగరి
దేవిన్	తత్కమలా	సమీపమున	బ్రీతిన్	నిల్పినా, దో	యసం
రీసరీ	సారీసస	నీనీపానీపా	రిమపానీ	పానివదని	పాపమ రీగరి
గాఁ	వందారు	సనందనాది	విజభక్త	శ్రేణీకిన్, దోఁచు	రా
నిసా	రీగరి	రిసారి	రీగరి	రీసరీమామా	పాపమామ రీరి గారిగ
జీవా	జుండు	కృతార్థు జేయు	కుభదృష్టిన్	కృష్ణరాయా	ఁది పున్

సారి నీసపా పానిమాపా మారీ
రిమవనీ వీపానీపాడా నీపా
మారి గారిపా

2. వరాళిరాగము : 4,39. మేళకర్త.

ఆరో : సరిగమపదనిస

అవ : సవిధవమగారిస

సానిద	పావ	మాపావ	నీనస	సానిద	పావ	మపా	మావ
ఉల్లము	నందు	నక్కటిక	మూనుట	మీకుల	మందుఁ	గంటి	మం
దనిస	నీససాసస	నినిసాసస	సానిసారీ	పావ	మమమ		
చల్లన	మేలమాడ్కు	నదలాత్మజ	మా, టకు	లేఁత	సవ్వున		
పాపా	నిదావ	నీపా	ససనిసరి	నిసానిధపా	పాపా	నిసా	
ధిల్లఁ	గిరీటిఁ	జాకు	వతదివ్య,	శరాధ్యునిజే	యుకొం	భరీ	
నీసనిదపా	సానిదా	పవమ	పావ	పావవమ	సానిదాపామాగారిపా		
ఖిల్లుఁడు,,	కృష్ణరా	యలక	భీష్ట	కుభప్రతి	పాదిగాతుతన్	,,	

సనిధవ నిదవ దవమవమ గాగారీసా

3. ఆరభిరాగము : 29 మేళకర్త. (శంకరాభరణము) ఆరో : సరిమవధన
అవ : సనిదవమగరిన

దానద పాదపా , మమవ మువమ పావమపా దసాన రీ
నాలుగు మోముల విగమ నాదము లుప్పతిలం బ్రచండ వాతా
రీరీ మాగరీ రిసాన దదపాన వ మపావప మువమాగరి
తులా హతిం జనించు రొదతో, డి గుహవళి నొప్పమేరుపుం
రీసా మపాధ సాసా ధనదధపా దదదన దాద పావ దాధా
బోలె, బయోజ పీతి మునిముఖులు గొల్వంగ వాణి గూడి పేరో
సాన రీరీ మాగరి పావ మాగరీ రీసని దావ మాగరీసా
లగ మున్న ధత, విభ వోజ్జ్వలు, జేయుత, గృష్ట రాయనిన్

4. గౌళరాగము : 15 మేళకర్త. (౭) ఆరో : సరిమవనిన
అవ : సనివమరిగమరిన

రీవమ రీరిన రీరిన నిసా రిమవనిసా రీరీసాసా సా
అంకము జే,రి శైలత నయా స్తనదుగ్ధము లానువేళ బా
సాసా రీరీరి సానరీరీ నీనరి సరిసా నినిసా సారి రీ
ల్యాంక విచేష్ట తొండమున వ్వలి చన్ద బళింవన బోయి యా
సనిపా వరిరీ పావమరీ రీరినవ సారిస సానిపా మరీ
వంక తుచంబు గానకపా వల్లభు హారము గాంచివే మృతా
సానన రిరిమమ వవవపా మమమరీ సనీమవ రిగమరిసా
కాంతుర శంకనం తెడుగజా స్యునిగొల్తు నభీష్టసి ద్దికిన్,

5. పింధూ రాగము : 29 మేళకర్త. ఆరో : సరిగరిమవన
అవ : సనిధవనిధవమగరిన

(i) మావపానసా వినిదా వినిధావమ గారిసా
చేర్చుక్కగా విధ చిన్నిజాశిల్లి చే,,

సరిగా గగరి మమపాపా హవిదాపా నిదాపామగరిపా
సింధూర,, తిలకంబు చెమ్మగిల్ల , , , ,

వసంతరాగము 15 మేళకర్త.

ఆరో : సరిగమపదనిస

అవ : సనిదమగరిస

(ii) మగమామ దమదాది సనిసాస సనిదామ
నవతంస కుసుమంబు నందున్న యెలదేటి
మమదామ దానిస దచినరీరి సావిదామాపీ
రుతికించి దంచిత క్రతులనీన

హిందోళరాగము : 20 మేళకర్త.

ఆరో : శమగమపదనిస

అవ : సనిధమగస

(iii) దచిసాస సని సాపా మగమామ గాసాస
ఘనమైన రా, రాపు చనుదోయి రాయదీఁ
నివిసాస నివినదిదా సావిదమా గాగాసా
తుంభీ, ఫలంబులు తుందుడుకుఁ జెంద

నీసాదానీసాసాసా నీదామాగా

క్యామరాగము : 28 మేళకర్త.

ఆరో : సరిమపదస

అవ : నదపమగరిస

(iv) దదసాస రీరీరి దాసపరి రీరీరి
తరుణాంగు శిష్యా య దంతపున రకట్టు
రిరిరిమాగరీ వసరీ పాదా పామా గారీరీపా
లింగిలీకపు వింత రంగు లీన

పరస్వతిరాగము : 64 మేళకర్త.

ఆరో : సరిమపదస

అవ : సనిదపమరిస

(v) మమమ మమమ దాదసా సీదసాసా
 నువని షత్తులు బోటులై యోలగింపఁ
 రీమమమ పాపాపప దాదసాసా రిరిమ
 బుండరీ కాసనమునఁ గూర్చుండి మదికి
 మామరిసా ననసావిదా దాదసాసా సానిదపా
 నించు , వేడుక,, వీణవాయిం చు చెలువ
 మమమపాప పపామరీ రిరిరి సాసా
 నలువరాణి మదాత్మలో వెలయు గాకఁ

సరి మామమ మాపద సానిద దపమరీసా

కేదారరాగము :

ఆరో : సమగమమవనిస

అవ : సనిపమగరిస

పాపా సపాపా సనిపామగా గమపపా సానినిపామగా సానిపాపా
 కేదా , రేఖ టుజించితిన్ శిరమునన్ గీలించితిన్ హింగుళా
 గాగమగా సనిపా పాసానిపా మగాసా పాసాపసాససాసా సాని పామా
 పాదాంబో రుహముల్ ప్రయాగ, చిలయుం బద్మాక్షివేదించి తిన్
 సాపాసాస ససానిపాప గమపాసా పామగా గామగాసా
 యాదోనాథ మతాకకత్రు బదరీనా రాయణుం గంటిసి

సాపా సాసా సనిపాపా సాసాసా ససాహ విపామగా రీసాసాసా సమగమ....
 యా దేశంబుననేలా చూచితి సమస్తావకాళం బులన్ , వసపాపా

సారంగరాగము :

ఆరో : సరిగమపదనిస

అవ : సనిదపమరిగమరిస

సనదా పపపమాపమరీరీ సనసా పాపామ రీరీసాసా
 గంగా స్వచ్ఛతరంగిభంగి కయళో గాదచ్చ విచ్చన్నాసా
 పాపాసానిద పాపపాపపమరీ మామాపపా మారీరీసా
 రంగంకని రంకుశప్రతికళా ప్రౌఢీప్రియం భావుకా,,

మామమా పావప సానిదాపమా రిసా పాపామరీరి సాసాసా
గాంగే యాచల చావనూపుర వచో గాంభీర్యలీ లాస్పదా

బంగాళరాగము :

ఆరో : సరిగమపమరివస

అవ : సనివమరిగరిస

వవసా రీరీరీ సరిమాగ సరిససా వినమరీ రీగరిసా
బంగా శాంగ కళింగభూ పసుభటా భ్రశ్రేణి యురూనిలా
సరిగమ పమ రివసా సావీవమరీ గరీసా

కుంతల వరాళిరాగము : 28 మేళకర్త. త్రిశ్రజాతి ఏకతాళము

ఆరో : సమవచనిధస

అవ : సనిధవమవ

ససస మామ వధినిపామ దానిదాద పావమా
కుకురు కాళ కురుకరూళ కోనలాంధ్ర సింధుటా
ధస దపావ సాససాస దానిదాదా పావమా
హ్నిక శకాంగ వంగసింహ శేళకన్య కామణి
ససస మామ మమమససస సానినీద దావమా
ప్రకరపాణి మటితరత్న, పాదుకాక రాచికా
మమమసాసని నీనిదాద సమపాదానీదా మామమా
ముకురవీటి, కాకరండ ముఖ్యరాజా, లాంఛనా.

స్వా. మ. ప. 1 - 83.

మలయమారుత రాగము : (చక్రవాకరాగజన్యము) 16 మేళకర్త.

ఆరో : సరిగవధవిస

అవ : సనిధవగరిస

దనిసస సారిస సససస
మృగుమద సౌరభ విభవ,

విదవిస సరిగాగగాగ పాగారీసాపా
 ద్విగుణిత మససారసాండ్ర వీటిగంధ
 ధనిసావిద దవిదరపా
 స్థగితేతర పరిమళమై
 గవధని దమ విదదవగవ గాగవ గరిసా
 మగువపౌలుపు డెలుపునొక్క, మారుత మెరిసెన్

చక్రవారాగము : 16 మేళకర్త.

ఆరో : సరిగమపదవిస

అవ : సనిధపమగరిస

వవగారీసా గమామమా వవవపా దానీదపావ పాపాపా
 అతడావత పరంపరా పరిమళ వ్యాపారలీలన్ జనా
 ధనిసాపా రీరీరీరీ గగమా పామగా గరి
 వ్యిత మిచ్చోటని చేరబోయి కనియెన్ విద్యుల్లతా విగ్రహన్
 ననీదాదవ విధపాపావ వగమగా మాపాపా దానీదదా
 శతవ్రతేక్షణ చంచరీక చితురన్ చంద్రాస్య చక్రస్థనిన్
 దవపావ దధపా వపామపా గారి నీదవమా గరీసా
 నతనాభిన్ నవరా నొకానొక మరు న్నారీ శిరోరక్తమున్

ప్ర్యా. మ. చ. ii - 25

కేదారాగము : 29 మేళకర్త.

ఆరో : సమగమపనిస

దీరశంకరాభరణ జన్యము

అవ : సనిపమగరిస

పామగమ పావప సాననననన పాపామగా సాసాససా
 తావున్, శ్రేణిఁ ఇల్లుచెంగలువ కేదారంబు తీరంబునన్
 పాసాపా సాదనన పాని పామ గమ పామాగారీ సాససాపా
 మాపుర్ కోవులు, నల్లి బిల్లి గొను కాంతారంబు నంద్రెందవ
 గామా పావవ నీపాపావవ ననన సావిపామరీగరీసీ సానన
 గ్రావా కల్పిత కాయమానజ టి,ల ద్రాక్షగుడువృంబులం,,

సాసాపా సస సగరి సాసాసాసానిపామా గా సానిపామా గారీసా సససా
బూవుం దీవెల నొప్పనొక్కభవనంబున్ , గారుడో, కీర్తమున్,,

స్వా. మ. సం. ii - 22

నాఁదాగము : 36 మేళకర్త.

ఆరో : సరిగమపదనిస

అవ : సనిదవమగరిస

ఆరోహణ, అవరోహణసంపూర్ణము.

మదమపా పాపాపా వనిసా,సా సనిపామా
తతనికం బాభోగ ధవళాంకు కములోని
గమపా పామ గాగ సాసా ససాససా సస
యంగద ట్టపు గావిరంగు వలన , ,,
వవపాసావ సాససాస పాపాస గాగ సా సా సా సాసా
శశి కాంత మణిపీఠి , , , జాజువాఱుంగ గాయ
గాసాస సనిపావపా మాగాగానీ సాసా
లత్తుంగ కువపాళి, నత్తమిల్లె , ,
సాగాగా మామామా పాపావ పామామగాసాసా
తరుణాంగుళి ధూ,త తంత్రీస్వనంబుతో
నగవస సనీనివ సని వ మ మాగాసా
జిలిబిలి పా,,ట ముద్దులు, నటింప
గగా మామ వవ పావ రీరీ మామా రిరి
,నా లావ గతిఁజొక్కి యర మొద్దుఁ గను
పాసా గమపావ పావవ మమమ ససస
దోయి రతిపార వశ్యవి భ్రమము దెలువ
పాస గమపావ పామామ రీరీరీ పా స సా
ప్రౌఢిఁ బలికించు గీత ప్ర బంధ ములకుఁ
గామ గమ పావవ వ పా వపాపా రివమరి రిస
గమ్రు కర వంకరు, హ రత్న , కటకర్పణ యు

స గ మ పాప నీపా మామ మమ రిరిసా
 ణధ్వని స్ఫూర్తి తాళమాన ములు గొలుప
 సాస గమపాప పామ రీ రీ రి సా సా
 నింపు దళుకొత్త వీణ వాయించుచుండి

నటభైరవి రాగజన్యము : 20 మేళకర్త.

జయంతశ్రీరాగము :

ఆరో : సగమదానిస

ఆవ : సనిదమపమగస

సగమ దానీ సా సాసనీవిదాదమామ గాగా సానిదమనీదమ
 ఎక్కడి వాఁడో యక్షతనయ్యేందు , జయం త

వసంతరాగము : 15 మేళకర్త

ఆరో : సగమదనిస

ఆవ : సనిదమగరిస

ని దామ నిసాససా

వసంత కంతులన్

ముహమ దాదదా నిసస వీనిని సాసస నిదా ద మామగాగగా
 జక్కడ సంబున్ గెలువ, జాలెడు వాఁడు మహీ, సురాన్వయం
 సాగగ దా దమా సాససాస గాగమామ గాగగ సావిదా గమా
 బెక్కడ యీతనూ విభవ , మెక్కడ, యేలని బంటుగా మరం
 మదా దమ మామామా గగమా మదాదాదా దానీనిసాససాససా
 దక్కఁగొసం గరాదె యకటా నమవీఁడ , పరిగ్రహించినన్

సంపూర్ణ నాటరాగము : 36 మేళకర్త.

ఆరో : సరిగమపదనిస

ఆవ : సవివమరిస

గామపాపా వమగాగ సాస గమ పపా పాసాససా పామగాపా
 వాలాయం గొనగోళ్ల నీ వంసతన్ వాయించుదో నాటకున్

గామపాపావస మపా వ సాగ గగా పామామగా సాససా పా
 మేళంబయిన వివంచి నిన్ని మొద యన్ నీవంట మింజేసి యా
 సా మమపాపా స నీ వ మ రీరి రీ సా స పామా పామాగాసా
 యాలా,వంటె యవేళఁ బల్కెఁడుఁ బ్రభాతా యాతవాతాహతా

దేశాక్షిరాగము :

సాస వి ద వ మాగగరిస సవసా రీమాగరి సారీగవ ద స
 లోలత్తంత్రుల మేళవింప, గదవే లోలాక్షి, దేశాక్షికిన్ ,

ససనినిదద వసామామాగరి.

వసుచరిత్రము - రాగానుబంధము

1. శ్రీరాగము : 22 మేళకర్త.

ఆరో : సరిమవనిస

అవ : సని పదవి పమరిగారిస

రీపా మరీ రీ స నీనీ పనీసానిస రి రిమామామపా పపా
 శ్రీ భూపుత్రి , , వివాహవేళ నిజ మంజీరాగ రత్నస్వలీ
 పానీ సానస సా సరి గ జ రిసరీరీ రీగ రీ రీ స రీరీ
 లాభి వ్యక్తివ రాంఘ్రిరేణు భవ కన్యాలీలయంచున్నదిం
 రీవ మరీరిరి స రిసాసపా సనిపమా నీపామదీ రీరీరీ
 దాళా,నిం ప , శుభక్రమా కలనచేఁ దద్రత్నముం గవ్వనీ
 పామపామరీ రీమామపా రిమమపాపా పపాపపామ రీరీరీనీ
 తాళామాపతి ప్రోవుతం దిరుమలేంద్ర , శ్రీమహా , రాయనిన్

వ. చ. i — 1

2. నాటరాగము : 36 మేళకర్త.

ఆరో : సరిగమపదనిస

అవ : సనిపమరిస

పా మాపా పాపమా పామమగా గగన గామాపాపా పపాపపాపపా
 నా నా , గాయన గాయనీమ జుల గానంబుర్వి , నాలింపమో
 పాసాపా సాగాగాగగ సానసాససస గాముపా పాపాపాపా స
 నానాదన్ నగభే,ది పీటగల , , గంధర్వోవృరోగీత వి
 మును గగ నస గగ సాపా సాసపా సనిపాప పనిపాపపమ
 ద్యానై పుణ్యములైయేవి విసమో యందైన నిందైన విం
 మామాగాగగగ గాపాపా పమమ పమామామగా సాసాసా
 దైవాదంబొన, గూర్చునే మదికి విజ్ఞానంద సంధోహమున్

వసుచరిత్ర ii — 16

3. కాంభోజిరాగము : 28 మేళకర్త జన్యము ఆరో : సరిగమపదస
అవ : సనిదపమగరిస

పాదాసా సనిదాదాదా దాపాపప పాదాసాసాస దాపాపపా
అజాబి ల్లివెయంగు వెల్లికల దాయన్లేక రాకానిశా
దాపాపా పద సాసా దానిదపాపపప పదాసాసాసా ససస పదసాసీదా
రాజశ్రీ సఖమైన మో , , , మునఁ బటాగ్రంథొత్తి , , యేల్లెత్తియా
గారీసాసస దాపప మగ పదసాసా మాగపదాసాసా సాసా
రాజీవాసస యేడ్చెఁ గిన్నరపదూ రాజత్కంభోజ కాం
రి సీదా సాసాసస నీద పదదా దాపాపసా మాగపాదాసాసా
తో, జీ మేళవిపంచి కారవసుధా పూరంబు తో , రంబుగన్

వ. చ. iv - 52

హిందోళరాగము : ఆరో : సగమదవిస
అవ : సనిదమగస

సగమా గగమమ దానిసాస సనిదాదదాదా వినిసా ససా
అరిగా పంచమ మేవగించి సవలాలవ్వేళ హిందోళ, లై
గగ మ మాప మగ గసాస నీసనివిప వినిసగా ససస నీపసా
ఖిరిఁబూ సన్ బికజాత మాత్మరప భంగవ్యా కులం బైవనీ
వినిసా సా ససా గగ సస సస వినిసా సహస దదాదధమా
ధరనా లంబిత పల్లవ వ్రత విదుర్ దాల్పం దదీయధ్వనిన్

వసంతరాగము : ఆరో : సగమదవిస
అవ : సనిదమదురిప

సరి దామా దనిసా నిదాద దమ ససాదనిదామ గారీ రిపా
సరి గాగైకొనియెన్ వసం తము ఘహంపూర్ణ భావోన్నతిన్

రాగాన్నిత ఛానమ్

శ్రీరాగము :

ఆరో : సరిమవనిస

అవ : సనిధవివమరి గరిస

రీ గరిసా సారిమామ పావనినిసా సనరిని

శ్రీనా టాడ్మనంత రాగసహితాం స్వరవర్ణ

సన రీసరీ

సం శోభితామ్

రీసామా రీరి రిసా నిసాస సనిసా

శ్రీనాథ . డి మహా కపింద్ర వినుతాం

దవిసా మసా రీగరిసాస

వందే వదా భారతీమ్

కల్యాణి :

ఆరో : సరిగమవదనిస

అవ : సనిధవ మగరిస

గాగ రిరి గగ మా వధవిసా నీరీరి సరిగాగమగా

కావ్య ప్రబంధగీత బహుళా, మాండ్రీం కళ్యాణప్రదామ్

మాపామాగా రిగాగ గరిస సనరీ గరిగా సానిసా

వీణా వేణు మృదంగ గాన రసితాం వందే

విదాద వదా మగరీసా

చృంద ప్రదాం కారదాం

మధ్యమావతి :

ఆరో : సరిమవనిసా

అవ : సనివమరిసా

వవిసా సాస రీరి సరీ రీపామ రీసా ససా

రమనాథాది కా, వ్యశ్రీ కల్లార మాలా ధరాం

రీసా విసా వినిసా మమసా సానిసా నీసా మావనిసా

అం చిత్వా మనిశం వౌ, మి సాహితీ గీతి సంగతామ్

రాగము : సురటి
తాళము : ఆది
ఆరో : సరిమవనిస
అవ : సనిదమగవమరీస

వల్లవి

కీమా పానీపా నీదపా
ఆం ద్రవాణీ మంగళం
మమవ వమరీ మరీ రిపా
అమృతపర్షణీ మంగళం

అనువల్లవి

నీదపాపా నీదనీ సాససా
నాట్యరాజీ నాదస్వరూపిణీ
నీదానీసరి నీదపా మమారి మామ వనీ
కాంతామణి కమలా జగన్ మో, హినీ

చరణం

నిదవమావ మపా నిదవనీనిపా
కవనగాన సుధా కలికక్షీరదే
నిదనినీస సగనరి సానిదపామా మమవనీ
కవిగా , యకప్రి యనాదసునా ద, ప్రియే

॥ఆంధ్ర...॥

మిగిలిన చరణములన్నిటికి స్వరరచన ఇదియే. ఇటులనే పాడుకొన
దగును.

వరివస్యితానంత రాగాలాపిని

“అలపించిన అనంతానంతానంత యనుచు

పల్లవించెడి రాగరురుల భాతి

కొఱగోట మీదిన శ్రుతిగూడి పల్కెడి వీణా

ప్రకృణ ప్రకృణ ద్వానలహరుల మాడ్కి

అనంతశైలాలయ గోపురస్థిత సప్తనర్వకలశముల వేలె

గ్రంథాలయౌజ్వల్యమును చాటు మదువలాలిత

పరశ్శత సహస్ర గ్రంథరాజములారా! స్వరాక్షరమూర్తులారా

జన్మజన్మల మిమ్ము అర్చింపవిందు”

ఉపయుక్త గ్రంథసంకేతిని

గ్రంథనామము

గ్రంథ

గ్రంథకర్త నామము

సంకేతాక్షరములు

1. అష్టమహాపీఠకల్యాణము అ.మ.క.
2. ఆముక్తమాల్యద ఆ.మా.
3. ఇందుమతీపరిణయము ఇం.ప.
4. ఇందుమతీపరిణయము ఇం.ప.
5. ఉత్తర రామాయణము ఉ.రా.
6. ఉద్యుటారాధ్యచరిత్రము ఉ.రా.చ.
7. ఉషాకల్యాణము ఉ.క.
8. ఉషాపరిణయ ఉ.ప.
9. ఏకదశీమాహాత్మ్యము ఏ.మా.
10. ఔమావతము ఔ.ప.
11. కక్షుక్ష్మ విజయము క.వి.
12. కళాపూర్ణోదయము క.పూ.
13. కావ్యాలంకారసంగ్రహము కా.సం.

14. కాశీఖండము కా.ఖం.
15. కాళహస్తీరమహాత్మ్యము కా.హ.మా.
16. కాళిందీకన్యాపరిణయము కా.క.ప.
17. క్రీడాభిరామము క్రీ.రా.
18. కుచేలోపాఖ్యానము కు.పా.
19. కృష్ణరాయనిజయము కృ.వి.
20. గానకళాప్రవేశిక గా.క.ప్ర.
21. మణికాచలమహాత్మ్యము మ.మా.
22. చంద్రభానుచరితము చం.భా.చ.
23. చంద్రికాపరిణయము చం.ప.
24. చిత్రభారతము చి.భా.
25. జైమిరీభారతము జై.భా.
26. కవతీనందరణో

పాఖ్యానము త.సం.పా

తాళపాజ తిరువేంగళనాథుడు
శ్రీకృష్ణదేవరాయలు
కుమారధూరటి
తెనాలి రామభద్రకవి
కంకంటి పాపరాజు
తెనాలి రామకృష్ణకవి
తాళపాక తిరువేంగళనాథుడు
రంగాజమ్మ
ప్రౌఢకవి మల్లన
ఉమావతి
మట్ల అనంతభూపాలుడు
పింగళి సూరన
రామరాజభూషణుడు (మూర్తి
కవి)

శ్రీనాథుడు
ధూరటి
అచారోబలవతి
వల్లభామాత్యుడు
మట్ల వ్రభువు
కుమారవిజయము
ఏకా మల్పారావు
తెనాలి రామకృష్ణకవి
తరిగిరావ్వల మల్లన
సురభిమాధవరాయకవి
చరిగొండ ధర్మన్న
పిల్లలమఱు పినవీరభద్రుడు
అద్దంకి గంగాధరకవి

27. దత్తిలము	దత్తి.	దత్తిలాచార్య
28. ద్విపదభాగవతము	ద్వి.భా.	మడికి సింగన
29. నవనాదచరిత్రము	న.చ.	గౌరన
30. నాట్యవేదము	నా.వే.	జమ్మలమడక మాధ
31. నాట్యశాస్త్రము	నా.శా.	వరాయశర్మ
32. నాట్యశాస్త్రము (తెనుగు)	నా.నా.	భరతముని పోణంగి శ్రీరామ
అప్పారావు
33. నాసికేతూపాఖ్యానము	నా.కే.పా.	దగ్గువలి దుగ్గన
34. నిరంకుశోపాఖ్యానము	ని.పా.	కందుకూరి దుద్రకవి
35. నృత్తరత్నావళి	నృ.ర.	జాయవసేనాని
36. నర్తకపురాణము	న.పు.	జాయవసేనాని
37. పరమయోగివిలాసము	ప.వి.	తాళ్లపాక తిరుమంగళ
నాధుడు
38. ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము	ప్ర.ప్ర.	సింగి సూరన
39. ప్రబంధరాజ వేంకటేశ్వర ప్రసాదం.వి.వి.
విజయవిలాసము		గణపవరపు గంగాధరకవి
40. ప్రబోధ చంద్రోదయము	ప్ర.చం.	నందిమలయ-సుంకసింగన
41. ప్రసన్న రామవ నాట్య ప్రబంధము	ప్ర.ప్ర.	బొడ్డువల్ల తమ్మయ
42. పల్నాటి వీరచరిత్ర	ప.వీ.చ.	శ్రీనాథుడు
43. పాండురంగమహాత్మ్యము	పాం.రం.మా.	తెనాలి రామకృష్ణుడు
44. పార్వతీవరిణయము	పా.వ.	రఘునాథ తొండమానుడు
45. పారిజాతావహరణము	పా.వ.	నంది తిమ్మన
46. బహుళాశ్వచరిత్రము	బ.చ.	దామర్ల వేంగళాపాదాడు
47. భీమేశ్వరపురాణము	భీ.పు.	శ్రీనాథుడు
48. భోజరాజీయము	భో.రా.	అవంతుడు
49. మనుచరిత్ర	మ.చ.	అల్లసాని పెద్దన
50. రాగతాళచింతామణి	రా.తా.చిం.	పోలారాగోవిందాచార్యుడు
51. రాగవిబోధనము	రా.వి.	పోమనాధుడు
52. రాజగోపాల విలాసము	రా.వి.	చెంగల్వకాళకవి
53. రాజనాహనచరిత్రము	రా.నా.చ.	తాళమాని మూర్తికవి
54. రాజశేఖరగర్భము	రా.శే.గ.	నూరధుని మల్లన

55. రాధామూదవము	రా.మూ.	చింతలపాటి ఎల్లనాద్యుడు
56. రాధికాసాంత్యనము	రా.సా.	ముద్దు వళని
57. రామాభ్యుదయము	రామా.	అయ్యలరాజు రామభద్రుడు
58. రామాయణము	రామా.	రఘునాథనాయకుడు
59. రామాయణము	రామా.	మొల్ల
60. వరాహపురాణము	వ.పు.	నందిమల్లయ
		సుంబ సింగయ
61. వసుచరిత్ర	వ.చ.	రామరాజభూషణుడు
62. వాల్మీకిచరిత్రము	వా.చ.	రఘునాథనాయకుడు
63. విక్రమార్కచరిత్రము	వి.మా.చ.	జక్కన
64. విజయవిలాసము	వి.వి.	చేమకూర వేంకటకవి
65. విప్రనారాయణచరిత్ర	వి.నా.చ.	చదలవాడ మల్లయ
66. విష్ణుపురాణము	వి.పు.	వేన్నెలకంటి సూరన
67. నైజయంతీవిలాసము	నై.వి	సారంగు తమ్మయ
68. శశిరేఖాపరిణయము	శ.రే.ప.	అప్పప్పకవి
69. శివరాత్రిమహాత్యము	శి.మా.	శ్రీనాథుడు
70. శ్రీరంగమహాత్యము	శ్రీ.మా.	కవిభైరవుడు
71. శృంగారనైషధము	శృం.నై.	శ్రీనాథుడు
72. శృంగారకాకుంఠలము	శృం.కా.	పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుడు
73. శృంగారమల్ల నచరిత్రము	శృం.మ.చ.	ఎడపాటి ఎల్లన
74. శృంగార సావిత్రి	శృ.సా.	రఘునాథనాయకుడు
75. సకల సీతకథావిధానము	స.సీ.క.వి.	ఎఱయ
76. సంగ్రహ చూడామణి	సం.చూ.	గోవిందార్య
77. సంగీత శబ్దారవంధిక	సం.శ.చం.	అరిపిరాల సత్యనారాయణ
78. సంగీతదర్పణము	సం.ద.	చతురదామోదరుడు
79. సంగీతసంప్రదాయ ప్రదర్శిని	సం.సం.ప్ర.	సుబ్బిరాయడిశీతులు
80. సంగీతరాజము	సం.రా.	నృపతి కుంభకర్ణ
81. సంగీతసుధ	సం.సు.	రఘునాథనాయకుడు
82. సంగీత స్వరప్రస్తార	సం.స్వ.ప్ర.పా.	వాదముని వండితుడు
83. సంగీత నయసారము	సం.న.సా.	పార్వ్యదేవుడు
84. సంగీత విద్యాదర్పణము	సం.వి.ద.	ఏకా సుబ్బారావు

85. సంగీత మకరంద	సం.మ.	నారదముని.
86. సంగీత పారిజాతము	సం.పా.	అహోబిలపండితుడు
87. సంగీత చూడామణి	సం.చూ.	జగదేకమల్లు
88. సంగీతరాజము	సం.రా.	కుంభరాజు
89. సంగీతరత్నాకరము	సం.ర.	కారదేవుడు
90. సమీర కుమారవిజయము	స.కు.వి.	గొప్పగిరి తిమ్మన
91. స్వరమేళ కళావిధి	స్వ.క.	రామామాత్యుడు
92. సారంగధర చరిత్రము	సా.చ.	బాణాలకంభదాసుడు
(ద్విపద)		
93. సారంగధర చరిత్ర	సా.చ.	చేమకూర వేంకటకవి
94. సింహాసన ద్వాత్రింశిక	సి.ద్వా.త్రి.	కొఱవి గోపన
95. సుదక్షిణాపరిణయము	సు.ప.	తెనాలి అన్నయ్య
96. సుగ్రీవవిజయము	సు.వి.	కందుకూరి రుద్రకవి
97. షట్పత్రవర్తి చరిత్ర	ష.చ.	కాచవిభుని మల్లారెడ్డి
98. షోడశ కుష్మాచారచరిత్రము	షో.కు.చ.	వెన్నలకంటి అన్నయ్య
99. హంస వింశతి	హం.విం.	అయ్యలరాజు నారాయణా
మాత్యుడు
100. హరవిలాసము	హ.వి.	శ్రీనాథుడు
101. హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము	హ.పా.	గౌరన
102. "Universal History and
music" Chow. sans, Studies
Vol. xxxi.		S.M. Tagore
103. "Hindu music from Various
Authars" Vol. xiix		
104. "Dictionary of South Indian
music musicians and instruments"		
105. History of Indian music.		Pingle

నీ రాజనమ్

అంధవాణీ మంగళమ్

అమృత వర్షిణీ మంగళమ్

నావ్యరాజ్ఞీ నాద స్వరూపిణీ

కాంతామణి కమలా జగన్మోహిని

కవన గాన సుధా కలిత క్షీరదే

కవిగాయక ప్రియనాద సునాదప్రదే

నన్నపార్య జనయిత్రీ సారమతీ నవనీతే

శ్రీనాథ సుతప్రియా హిందోళ రాగాంకితే

కృష్ణరాయకృత కవన తుతాహలా

పెద్దనార్య సంభావిత దేశాక్షి కోలాహలా

రామరాజభూషణ రచిత వకుళాభరణే

రఘునాథ పూజిత లలితారుణచరణే

నవయుగోదిత కవిగజి బృంహిత

స్వాతంత్ర్యోద్ధృషిత సద్గేయ సహితే

స్వరబ్రహ్మనందిత శారదా నందిత

పురుషోత్తమాను మోదిత సత్యవతీ మారః॥

ఇతి

బుధజనాత్మియా

బూదరాజు వేంకట శాస్త్రి

